çin'in sömürgeleşmesi ve amerika'nın asya politikası 1840 — 1950

JOHN KING FAIRBANK



doğan yayınevi

DOĞAN YAYINLARI : 8
BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR DİZİSİ : 8

Türkçede Birinci Basım
Ekim 1969

Çeviren : Asis. **Ünsal OSKAY**

DOĞAN YAYINEVİ
P.K. 120, Cebeci
Cemal Gürsel Caddesi,
Yeni Acun Sokak, No: 3/C
Cebeci — Ankara

Prof. Dr. John King Fairbank

ÇİN'İN SÖMÜRGELEŞMESİ VE AMERİKA'NIN ASYA POLİTİKASI 1840-1950

DOĞAN YAYINEVİ

Kapak düzeni : Stüdyo **in**

Sevinç Matbaası, Ankara — 1969

BİRİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

HARVARD ÜNİVERSİTESİ, günümüz için taşıdığı önem açısından, John King Fairbank'in *The United States and China* isimli eserinden daha değerli bir kitap yayınlayamazdı.

İkinci Dünya Savaşı ve sonrası yıllarda Amerikan halk oyu, Çin'de cereyan eden olayların seyrini anlamakta, Çin ile aramızdaki ilişkiler konusunda ortaya çıkan sayısız güçlüklerin nedenlerini kavramakta çoğu kez yetersiz kalmış; bu çabaları sonunda bir aydınlığa erişememiştir.

Bu dönemde, içlerinden çoğu Çin ülkesini bir kere olsun görmemiş bulunan, ama kendi sözlerine bakılacak olursa herbirini Çin uzmanı kabul etmek gereken bir sürü bilgin veya yazar Amerikan halkına Çin politikamızda «Generaller Genareli» Çan Kay-şek'in liderliği altındaki Kuamintang Partisinin Milliyetçi Hükümetini desteklememiz gerektiğini; bu yola girmezsek, çok kısa bir zaman içinde Çin'in bir Sovyet Rusya «kuklası» olacağını söylemiş ve yazmışlardır.

Daha küçük, ama aynı derecede iddialı bir başka grup ise, Amerikan halkına, Kuzey Çin'de kurulmuş bulunan Komünist hükümetin Moskova'nın hiçbir şekilde uydusu olmadığını, bunun bağımsız ve egemen bir devlet olduğunu, ve bu hükümete imkân tanınır ve dış müdahalelerden uzak kalabilirse bu yönetimin Çin halkının yüzyıllardan beri ıstırabını çektiği birçok ekonomik ve toplumsal dertlere tamamen Çin üslûbu taşıyan çözüm yolları bulabileceğini söylemiş ve yazmıştır.

Bu özellikteki ideolojik görüş ayrılıklarında sık sık rastlandığı gibi bu bitmek bilmeyen tartışmanın her iki tarafı da, kendi önyargıları ve düşünsel değerleri yüzünden, meseleler karşısında gözü kapalı hareket etmektedirler. Fakat şu husus, sanırım, hiç kuşkusuz söylenebilir ki, 400 milyon Çin insanının Sovyet Birliği tarafından bir araç gibi kullanılabileceğini, veya gene bu 400 milyon Çin insanının Amerikanın Sovyetler Birliğini çember içine alma politikası için kullanılmayı kabul edeceğini söyleyenler günümüzdeki uluslararası politikanın gerçeklerini dürüst olarak yansıtmış olmamaktadırlar. Bugünün Çin insanı, bugünün Çin ulusu uyuyan Çin insanı, uyuyan Çin ulusu olmaktan çıkmıştır. Çin ulusunun hergün daha büyük bir kesimi ulus olarak sahip oldukları henüz tam olarak kendisini ifade imkânı bulamamış kuvvet ve güçlerinin bilincine varmaktadır. Milliyetçilik ise; bütün bir Asya'da olduğu gibi, Çin'de de insanoğlunun kaderini tayinde en önemli etken olmaya başlamıştır.

Amerikan halk oyunun Çin ile Amerika arasındaki ilişkilere zemin teşkil eden realitelerin kavranmasında ve anlaşılmasında hiçbir zaman aklından çıkarmamak zorunda olduğu gerçek profesör Fairbank'in kitabındaki şu sözlerle ifade edilmiş bulunmaktadır :

> Çin toplumu bizim toplumumuzdan alabildiğine farklı bir toplumdur. Bu farklılığı hesaba katmadıkça Çin'e karşı izleyeceğimiz politikada başarıya kavuşacağımızı umamayız. Bu konuda, sonuç olarak, en büyük düşmanımız hissî ve sübjektif düşünmek; içimizdeki istek ve arzularımız yönünde düşünmekten kurtulamamaktır. En büyük düşmanlarımızdan bir başkası ise, bildiğimiz cehalettir. Rusyanın yayılmasına karşı izlediğimiz vatanseverce tutumumuzdan, veya salt anlamda anti-komünist ve doktriner tutumumuzdan kurtulmuş bir Çin politikamız olmazsa, karşılaşacağımız felâketten kaçınmamız imkânsızlaşacaktır. Çin politikamızda Çin'in tamamen kendine özgü toplumsal değişim süreç'ini hesaba katmak zorundayız... Çin toplumunu kendi gönlümüze göre yeni baştan biçimlendirebileceğimiz devir geçmiştir. Çinli ve Batılı karışım, bir değişim sürecine katlanmayı hazmetmek; bağdaşmak zorundayız. Yüzyılımı-

zın sadece bir Amerikan yüzyılı olduğuna inananlar için böylesi düşünceler sevimli görülmeyebilir. Fakat unutulmamalıdır ki, ulus olarak Amerikan idealleri uğruna döğüşmeye biz nasıl hazırsak, Çin ulusu da, zorlanırsa, mecbur kalırsa, kendi ulusal idealleri için döğüşebilecek, döğüşmeyi bilecek bir ulus olmuştur.

Kendi gönlümüzün istediği yönde ve işimize geldiği gibi düşünme alışkanlığımızın ve bilinen malûm cehaletimizin nice nesillerden beri, uzak Doğunun bu en büyük ulusuna karşı izlediğimiz dış politikada çok «vahim» şekilde önyargılarımızla hareket etmemize sebeb olduğuna zerre kadar kuşku yoktur. «Çin'e kendi gönlümüzce yeni bir biçim vermek» şeklinde ifade edilen anlayış Amerikanın Çin'e karşı izleyegeldiği dış politikada herzaman açıkca su üstüne çıkan bir tutumu göstermiştir. Bu konuda, otuz yıl kadar önceki bir Amerikan Dışişleri Bakanının bizzat bana söylemiş olduğu sözler çok ibret vericidir. Çin İmparatorluğunun yıkılışından ve Çin'de Cumhuriyet kurulduktan sonraki yıllardaydı, Amerikan Dışişleri Bakanı şöyle demiştir: «Çin ulusu şimdi bizim demokrasimizi kabul etmiş ve uygulamaya başlamıştır, çeyrek yüzyıla kalmaz, bütün güçlüklerinden kurtulur, bütün sorunlarını çözümlerler.»

Birçoklarımız, bunlar arasında ben kendim de Profesör Fairbank'ın «Esas itibariyle, Çin Devrimi Çin halkının kendisinin alacağı karara bağlı bir sorundur» sözlerine bütün kalbimle katılıyorum. Profesör Fairbank'in, Çin Komünistlerinin fikirleri yönünden olmasa bile, içinde bulundukları şartlar itibarıyla diğer uluslardaki Komünistlerden çok farklı oldukları, ve Çin'deki Komünizm sorununu doğru değerlendirebilmek için, Çin'de Komünizme hayat veren şartlar üzerinde önemle durmamız gerektiği görüşüne de tamamen katılıyorum. Sovyetler Birliğinin kendi nüfuz alanını yaymak için tam-demokratik partilerle işbirliği yaptığı, ve birçok hâllerde millî Komünist örgütlere çok geniş bir hareket serbestisi tanıdığı açık olmakla beraber, bugün için Brezilya'dan Endonezya'ya, Şili'den Danimarka'ya kadar bütün Komünist Partilerin, nihaî tahlilde, Moskova'da mevkezîleşmiş bulunan otoritenin tesirinde olmadıklarını gösteren en küçük bir delil de görülmemektedir.

Amerikan vatandaşları için hergün daha da büyük bir önem kazanan bütün bu hayatî sorunlar Profesör Fairbank'in kitabın-

da çok geniş ve kapsamlı bir şekilde ele alınmakta, değerlendirilmektedir.

Bu kitabın, Amerikan düşün hayatına böylesi büyük bir katkıda bulunabilmiş olmasının, içinde bulunduğumuz şu kritik yıllarda başlıbaşma bir değer ifade eden bir eser olabilmesinin nedeni ise, bence, Çin tarihini gerçekte ne ise öylesine, hakikate uygun olarak anlatmayı; Çin'in ekonomik, toplumsal ve siyasal kurumlarını ve işleyişlerini derinlemesine incelemeyi; ve iki bin yıllık tarihi boyunca Çin ulusunun insanlığın ortak uygarlığına ne büyük katkılarda bulunduğunu göstermeyi başarmış olmasıdır.

1948

Sumner Welles

1958 BASKISINA ÖNSÖZ

Amerikan dış politikasından sorumlu kişilerin II. Dünya Savaşından bugüne kadarki dönem içinde karşılaşmış bulundukları sorunlar içinde hiçbiri Çin ile olan ilişkilerimizin uğradığı zarar kadar hissî ve cahilcesine hareket etmemiz yüzünden zarara uğramamıştır. Çin konusundaki ceheletimiz ve en temel bilgilerden bile yoksun oluşumuz yüzünden — bugünkü bilgilerimiz gibisinden okullardan ve benzeri yerlerden öğrendiklerimizi bir kenara bırakıyorum — hissî aşırılığımız ve hoşgörüşüzlüğümüz öyle bir hâl almıştı ki, Çin sorununda serin kanlı ve rasyonel bir düşünceye sahip olmak, böyle bir düşünceyi ifade etmek ender rastlanan, güç, hatta çoğu zaman tehlikeli sayılmıştır. Oysa, bu geçen dönem içinde yapılan en son nüfus tahminleri Çin'in yüzyılımızın sonundan önce bir *milyarı* aşacağını göstermektedir. Bu durum bile tek başına, Çin sorunumuza yeni ve problematik bir ağırlık vermektedir. Çin Komünistlerinin ülkelerini modern teknolojiye sahip kılmak için giriştikleri mücadelede sayısız güçlüklerle karşılaştıkları doğrudur, ama Çin'in birgün bunu da başarabilmesinin ihtimal dahilinde olması neticeleri itibarıyla, ilerde apallaşmamıza yol açacak sorunlarla karşılaşabileceğimizi işaret etmektedir.

Profesör Fairbank bizim bu konudaki ceheletimizden ve sübjektif düşünmemizden dert yanmaktadır. Kitabın 1948 baskısında yazar şu uyarıda bulunmuştu : «Sovyetler Birliği veya Amerika uzun vâdede Çin üzerinde çok büyük bir etkiye sahip olabilirler, yalnız, bunun için Çin'deki toplumsal değişimin akış

yönünü bilmeleri ve bu akışa karşı çıkmaktan kaçınmaları gerekir. Profesör Fairbank, hem bir yazar olarak hem de bir öğretim üyesi olarak bu cehaleti azaltmak için çok uzun zaman emek sarfetmiş, ve bu çalışmalarında başarılı olmuştur. Geçen yüzyılın Çin'i hakkında yazılar en güzel ve en değerli kitapların yazarları Profesör Fairbank'in eski öğrencileridir. Profesör Fairbank'in Harvard Üniversitesindeki «atelyesini» görmüş bulunanlar bunu bilirler. Şimdi bu «atelyede» çağdaş Çin'in çeşitli sorunları üzerinde koordine grup araştırmaları yapılmaktadır.

Elinizdeki eser, daha ilk basımı sırasında Brooks Atkinson tarafından «Zamanımızın Çin hakkında en değerli kitabı,» olarak kabul edilmiş, Çin konusunda aynı derecede uzman olan pekçok bilim adamı bu görüşe katılmışlardır. Bu yeni baskı için, Profesör Fairbank eseri yeniden kaleme almak ve ilk baskılardaki bölümlerden bazılarını genişletmekle kalmamış, konuyu, Çin'deki Komünist rejimin tartışma konusu olan niteliğini de tahlil edecek şekilde ele almıştır.

Bu yeni rejimi Profesör Fairbank çok geniş çizgiler itibarıyla irdelemiştir — Çin'den elimize geçen belge ve kaynakların yeterli miktarda olmayışını bilenler bu tutumu haklı bulacaklardır. «Bizimkine benzer bir istatistik servisinden yoksun olduğu için, Mao Tse-tung'un kendisi bile bazan Çin'de olup-bitenlerin aslını tam olarak bilemese gerektir,» diyor yazar. Çin'in yeni Komünist toplumu şimdi bütün çabasını göstermekte — zor gücüyle endüstriyelleşme ve bunun gereği olan tarımın kollektilleştirilmesi çalışmalarıyla — günümüzün kritik ve tehlikeli uluslararası kuvvet politikasında heran daha da artan bir ağırlık sahibi olarak, hergün daha önemli rol oynayabilen muktedir bir devlet olmaya çalışmaktadır. Komünist Çin toplumunun bir başka gayreti ise, çok büyük bir hızla modern dünyaya erişmeye başlamış bulunan *archaic* toplum yapısı yüzünden karşılaşılan kompleks toplumsal sorunlara çözümler bulmaktır. Çin'in bu iki amaca erişmek için gösterdiği çabaların bazı güçlüklerle karşılaştığını bilmemiz gerekir. Bunların en önemlileri, bu konuda Çin'in, 1928 Rusyasının üretim kapasitesinden bile geri bir kapasite ile yola çıkmak zorunda kalmış bulunmasıdır. Diğeri ise, Çin'in, gene Rusya ile hiç mukayese edilmeyecek büyüklükte, hızlı nüfus artışı karşısında besin maddeleri üretimini arttırmak mecburiyetidir.

Çin tarihi uzmanı olarak, Profesör Fairbank bugünkü rejimi alabildiğine derinlemesine incelemiştir — gerçekten, rejimin üç bin yıllık köklerine inercesine konuyu irdelemiştir. Bir geniş kapsamlı, ve parlak irdelemelerinde Profesör Fairbank çağdaş Komünist yönetimin Çin'in kendi öz tarihine çok şeyler borçlu olduğunu belirtmekte; Batı dünyasına da borçlu olan Komünist rejimin kendi geçmiş günlerine ve kendi tarihine olan borcu ile Batıya olan borcunun biribiriyle tam bir tezad içinde bulunduklarını önemle işaret etmektedir. Profesör Fairbank'ın tahlillerinde antropologların, iktisatçıların, demografi bilimcilerinin, sosyologların da eserlerinden, araştırmalarından, ve görüşlerinden yararlanılmıştır. Kitap, bu bakımdan, sosyal bilimler arasında kurulabilecek bir işbirliği için de, en etkin, en ümit verici bir örnek teşkil etmektedir.

Profesör Fairbank'e göre, Çin ile Amerika arasındaki ilişkiler gemlenmesi güç zorluklarla doludur. Tarihin geçmiş yüzyıllarında olduğu gibi, bugün de Çinliler «berbarları» biribirilerine karşı kullanmak istemektedirler — Amerikaya karşı Sovyetleri. Diğer yandan, ellerindeki çeşitli kontrol olanaklarıyla, Çin yöneticileri aralıksız bir anti — Amerikan kitle hareketi yürütmek ve bunu canlı tutmak istemektedirler. Ellerinde hür bir basın bulunan ve meseleleri her yönüyle tartışabilecek durumda olan Amerikalılar ise, ne yazık ki, Çin hakkında bilgisiz ve habersiz kalmış, ve tıpkı Çinliler gibi hissî hareket etmekten kurtulamamışlardır.

Profesör Fairbank, yurttaşlarına, Çin devrimine karşı tutum ve değerlendirmelerinde bugüne kadarki «vahim hatâ»dan vazgeçmelerini salık vermekte; ve bunu çok açık, çok kesin bir dille yapmaktadır. Ulus olarak, eskiden beri Çin'deki Komünist rejimin varlığı için ya Moskova'm mel'anetini ya da Washington'daki görevlilerin ihanetini bir gerekçe, bir sebeb olarak kabul etmeye alıştırılmışızdır. Yıllardan beri, Çin'i, bir yolunu bulup, bizim toplumumuzdakilerle aynı değerlere sahip kılabileceğimize inanmışızdır. Yıllardan beri, dış politikamızda herşeyden çok maddî, ve özellikle askerî, gücümüze güvendiğimiz için entellektüel, kültürel, ve psikolojik yolları ve araçları ihmâl etmişizdir. Amerikanın ve Amerikalıların Sovyetler Birliğine olduğu kadar, son yıllarda, azgelişmiş ülkelere karşı gösterdiğimiz reaksiyonumuzun da başlıca sebebleri bu tutumlarımız olmuştur. Sovyet-

lere karşı tutumumuzu bugün ulusca yeniden gözden geçirmek gerektiğini anlamış, ve bu işe başlamış bulunuyoruz. Çin hakkmdaki aynı klişeleşmiş fikir ve tutumlarımızın da günün birinde yeni baştan gözden geçirilip değerlendireleceği umudu vardır. Bu umudun gerçekleşmesi için en iyi yol Profesör Fairbank'in yiğitçe ve konusunun hâkimi olarak yazdığı eserini okumaktır.

Mayıs 1958

DONALD C. McKAY

ÇİN ÖRNEĞİ
BOYUTLARI VE SINIRLARI

Çin, 19. Yüzyılda, Batılılara göre, «her Çinli bir parmak daha uzun etek giyerse Manchaster dokuma fabrikalarının yüzyıllarca pazar bulmasını sağlayacak» bir ülkeydi. Yönetimi, Çinli olmayan (Mançu) bir hanedana, halkın dininden olmayan Konfüçyüsçü bürokratlara, okutup bürokrasi içinde «kapıkulu» yaptıkları çocukları veya yakınları sayesinde nüfuz ve servetlerini koruyup arttırmasını bilen toprak rantiyeri zadegâna, halkın dilini konuşamayacak kadar halktan kopmuş ve aralarındaki özel «mandarince»yi kullanan idarecilere dayanıyordu.

Çin halkı, umutsuzluk, bilgisizlik, ve açlık içindeydi; tek kurtuluş yolu tarikatlar veya dinsel tabana dayanan sosyal direnç hareketleriydi. Bunlar ise, hanedan orduları ve İngiliz, Fransız, Alman, Japon, Amerikan, ve Rus askerî birliklerince bastırılıyorlardı. Nazırların ve savaşbeylerinin milyarları bulan şahsî servetleri vardı. Çin halkı ise, Kızılhaç raporlarında belirtildiği gibi «yapısal ve kronik bir açlık» içindeydi.

Batılı ülkeler, AÇIK KAPI siyaseti ile 1840'dan 1930'lara kadar Çin'i Batının ortak sömürgesi yapmışlar; bu siyasete karşı koyan Çin devlet adamlarını «serbest ticareti önleyerek bütün insanlığın evrensel saadetine kastetmekle «suçlamışlardır. Çin'in ülke bütünlüğünü — tıpkı Osmanlı İmparatorluğunun ülke bütünlüğünü korudukları gibi — korumuşlar; Çarlık Rusyasının veya Japonya'nın coğrafî avantajları sayesinde Çin'in belli bir parçasında sırf kendileri için imtiyazlı bölgeler tesisini bile, aralarında ortaklaşa çabalarla önlemekte yarar görmüşlerdir.

Fairbank'ın dediği gibi, «zayıf, güçsüz, ve Batıya muhtaç bir Çin» olan bu eski Çin Amerikalıların «sevdikleri» bir ülkeydi.

Bu Çin'in yerine, 1840'lardan 1940'lara kadar süren, ve insanoğlunun en büyük «macerasını» teşkil eden bir dönemden sonra, Batılı siyasal bilimcileri, «yüzyılımızın sonunda nüfusu bir milyarı bulan ve sınaîleşmesini tamamlamış bir Çin karşısında olacağız. Bu durum Çin sorunumüza özel bir ciddiyet vermektedir,» şeklinde düşünmeye mecbur eden bir Çin gelmiştir. Gene Fairbank'in dediği gibi, bu yeni Çin, Amerika'da şaşkınlık yaratmış; McCarth hareketinin başlıca sebeblerinden birini teşkil etmiştir.

Çin sorununu henüz «ciddi» bir sorun olarak bulmayan bilim adamlarına ve aydınlara söyleyecek söz olmasa gerek. Ne var ki, Çin sorununu Komünizm - Kapitalizm çatışmasından ibaret sayanlar da var. Oysa, yakında daha çok düşünür ve aydın tarafından anlaşılacağı üzere, Çin sorunu herşeyden çok, sınırsız potansiyele sahip bir pazarın kaybıyla başlamıştır. Gelecek onyıllarda ise, yarı-feodal ve yarı-sömürge ülkelerdeki ulusların «cehaletten, ilkellikten, inançsızlıktan, kendine-güvensizlikten» kurtulabileceklerini gösteren bir «delil» olarak çok daha büyük bir «tehlike» teşkil edebilecektir.

Çin'e karşı, yarı-feodal ve yarı-sömürge ülkeler için bir alternatif model geliştirmek günümüzdeki Amerikan sosyal ve siyasal bilimcilerinin başlıca konularındandır. Amerikan üniversitelerinde, öğrencilerin yanında «State Department» personeli de bu konularda dersler izlemekte; uzmanlık çalışmalarına katılmaktadırlar. Ortak düşünce, «Çin'e eski şeklini verdirmenin mümkün olmadığıdır.» Son yirmi-otuz yıldan beri «büyük hatalarla dolu Çin politikası» değişmek durumundadır. Çin'le birlikte yaşamaya «katlanmanın formüllerini bulmak» tartışılan konulardandır. «Revizyonist» Lin Shao-chi'nin veya o'nun gibi düşünenlerin iktidara gelmeleri hâlinde, Çin'le birlikte yaşamanın kolaylaşacağını düşünenlere rastlanmaktadır.

Türkiyemizde ise bu konular sathi bilgilerle ele alınmaktadır. Çin sorununu karşıt veya yandaş bir tutumla ele alanlar bulunmakla beraber, ciddi ve soğukkanlı düşünebilenler az olsa gerektir. Oysa, kültür tarihi, iktisat tarihi, modernleşme çabaları, teknolojik perilikten kurtulma çabaları, siyasal iktidar mücadeleleri ve bunların değişik dönemlerdeki iç ve dış sorunları bizim için de ilginç konulardır.

Çin tarihinin ve genel anlamdaki «Çin denemesinin» iyi ve kötü taraflarını tarafsız kalmaya çalışarak anlatan bu eser, dünya çapında ünlü Çin uzmanlarından Profesör Dr. John King Fairbank tarafından yazılmıştır. Batı ülkelerinde üniversitelerde ders kitabı olarak okutulmaktadır. Yazarı, Amerika'daki Senatör McCarthy' nin yol açtığı, savaş sonrası, ve Çin «bozgunu» sonrası dönemde «dosyalılar» arasına girmiştir. Peking ise, yazarı «emperyalistlerin bir numaralı kültürel ajanı «olarak suçlamıştır.

Yazar «Komünist» değildir. «Kültürel ajan» da değildir. Ama, Amerikan Ulusu ile Çin Ulusunun birlikte yaşamasını istemektedir. Yıllardan beri devam eden bilimsel çalışmalar ve yayınlarıyla «daha rasyonel bir Çin ve Asya politikası» istenmesini savunmaktadır.

Profesör Fairbank'in kitabının —okurlarsa— siyasetle ilgilenenler için de yararlı olacağını; bir çeşit «case work» olan bu kitabın hissî ve irrasyonel dış politikanın niçin yenilgiye uğramak kaderinde olduğunu göstereceğini sanıyoruz. Böylesi dış politakaların asıl kurucuları ve izleyicileri olan devletler ve yöneticilerinin, irrasyonel ve hissî olmalarını haklı kılacak sebebler bulunabilir. Fakat, bu devletlerin bu gibi dış politikalarını —rasyonel düşünmeye daha muktedir olmaları gereken— ülkelerin siyaset adamları ve personelinin, tartışmasız, doğru kabul etmeleri «hissî» veya «irrasyonel» düşünmenin de ötesinde, bağımsız ve millî çıkarlar açısından düşünememeyi de ifade eder.

Osmanlının sadrazamları, hariciye nâzırları «Avrupa görmüş adamlar» olmaktan öte bir özellik taşımayabilirlerdi. Ama bugünün «aydınları» bile daha iyi düşünebilmek durumundadırlar. Çünkü, dil olanakları, kaynak bulma olanakları, ve daha hızlı değişen bir dünyada daha geniş gözlem olanakları, bulunabilecek mazeretleri de azaltmaktadır.

Çin'le ilgilenen «sol» düşünceli aydınlarımız ise, Çin denemesinin içsel ve dışsal koşullarını alabildiğine geniş ve derinlemesine öğrenmek zorundadırlar. Çin denemesi, özel içsel ve dışsal koşulların bir ürünü olmuştur. Bu denemenin başarılı olmasını sağlayan koşullar üzerinde iyi düşünmek gerekmektedir. Emperyalist devletlerin bir daha aynı «hatayı» işlemeyeceklerini hatırda tutmak gerekmektedir. Köylü faktörünün niteliksel şartlarının ortaya çıkmasının güçleştiği düşünülmelidir. Türkiyenin ihtiyacı olan yapısal değişim için bir model geliştirmeye çalışanlar Çin

modelinin sanıldığı kadar genelleştirmeye elverişli olmadığını; Mao'nun belirttiği gibi, Çin'in izlediği yolun Sovyet modelinden bile zor olduğunu iyi bilmelidir. Çin modelini incelemek, Çin'in yakın tarihini (1840-1940) incelemek, hiç kuşkusuz, Türkiye için bir çıkar yol arayanları birçok konularda uyaracaktır.

Biz, Çinden söz edenleri karalayanları doğru bulmadığımız gibi — Türk aydım bu çağdaş «laboratuar» dan yoksun kalmamalıdır —, Çin'i fazla «kolay» sananlara da katılmıyoruz. Türkiyenin — ne ölçü olursa olsun — demokratik bir hayatı olmuştur. Türk köylüsü kitlevî bir açlık içinde değildir. Büyük bir sarsıntı içinde değildir, ve hayat rutin'i sarsılmamıştır. Gecekonduya göç, kentlere göç, Almanya'ya göç birer «umut kapısı»dır, ve, hiç şüphe edilmesin, daha başka «umut kapıları» da bulunacaktır. Emperyalist ülkeler ise, gelişmiş ve tam-endüstriyelleşmiş ülkelerle, bu ülkeleri bazı sektörlerde tamamlayacak endüstrilere sahip olmasına izin verilen azgelişmiş ülkeler arasında kurulacak işbirliğinin bugünkü kapitalist ülkelerin çıkarlarını gelecekte daha iyi koruyacağını anlamaya başlamışlardır.

Bu durumda Türkiye'de yapısal değişim sağlayacak alternatif görüşlerin fazla-yüksek «maliyetli» olmaması gerekeceği açıktır.

Bugünkü «değişkenlerde» niteliksel, veya hiç değilse niceliksel değişiklikler olmadıkça, zamanın, Çin örneği konusunda böyle düşünenleri çoğaltacağını sanıyoruz.

Ankara, 1969 **Ünsal Oskay**

İÇİNDEKİLER

Birinci Baskıya Önsöz - Summer Welles I
1958 Baskısına Önsöz - Donald C. McKay V
Çin Örneği: Boyutları ve Sınırları - Ünsal Oskay IX

1. ÇİN SORUNUMUZ 1 - 20

2. ÇİN'İN GÖRÜNTÜSÜ 21 - 34

   1. Kuzey Çin ile Güney Çin Arasındaki Tevslik 21 - 28
   2. Kültürel Kökenler 28 - 30
   3. İnsan ile Doğa'nın Uyumu 30 - 34

3. ÇİN TOPLUMUNUN DOĞASI 35 - 61

   1. Sosyal Yapı 35 - 41
   2. «Zadegân» Sınıfı 41 - 46
   3. Çin'in Yazı Dili ve «Ulema» 46 - 51
   4. Kapitalizmin Gelişememesi ve Ticaret Erbabı 51 - 56
   5. «Şarklı» Bir Toplum Olarak Çin 56 - 61

4. KONFÜÇYÜSÇÜLÜĞÜN VERDİĞİ KALIP 62 - 79

   1. Konfüçyüsçülüğün İlkeleri 65 - 69
   2. Klâsik Ortodoksi 69 - 75
   3. Bilimin Gelişememesi 75 - 79

5. YABANCI YÖNETİMİ VE HANEDAN DEVRELERİ 80 - 100

   1. Göçebe Fütuhatı 81 - 85

2. İlk Çinli - Yabancı Karma İmparatorluklar 85 - 90
3. Mançuların Başarısı 90 - 96
4. Hanedan Dönemleri 96 - 100

6. SİYASAL GELENEK 101 - 124

1. Bürokrasi 101 - 110
2. Hukuk ve Yasalar 110 - 114
3. Din 114 - 121
4. Çin Hümanizması 121 - 124

7. BATI ETKİSİ 125 - 150

1. Çin Yayılmasına Karşı Avrupanın Yayılması 125 - 134
2. Çin'in Avrupa Üzerindeki Etkileri 134 - 136
3. Haraç Sistemi 136 - 142
4. Sözleşmeler Sistemi 142 - 146
5. Demoğrafik Muamma 146 - 150

8. DEVRİMCİ SÜREÇ: İSYAN VE RESTORASYON 151 - 167

1. Bir Prototip Olarak «Beyaz Lotüsler» 154 - 157
2. Taiping Göksel Krallığı 157 - 164
3. Konfüçyüsçü Devletin Restorasyonu 164 - 167

9. DEVRİMCİ SÜREÇ: REFORM VE DEVRİM 168 - 193

1. Kendini Güçlendirme Hareketi 168 - 174
2. Hıristiyanlık, Emperyalizm, ve 1898 Reformcuları 174 - 178
3. Sun Yat-sen ve Cumhuriyet 178 - 193

10. KUOMİNTANG'IN YÜKSELİŞİ 194 - 219

1. Dört Mayıs Hareketi 196 - 205
2. Milliyetçi Devrim 206 - 215
3. Nanking Hükümeti 215 - 220

11. KUOMİNTANG YÖNETİMİNDE OTORİTERYANİZM VE LİBERALİZM 220 - 249

1. Merkezî İktidarın Yayılması 221 - 231
2. Kanfüçyüsçülüğün Yankıları 231 - 238
3. Liberalizm ve Eğitim 238 - 249

12. MİLLİYETÇİ HÜKÜMET VE EKONOMİ 250 - 275

1. Ekonomik Değişmenin Başlaması 251 - 262
2. Kuomintang'ın Malî Politikası 262 - 268
3. Moral Prestijin Kaybedilmesi 268 - 275

13. KOMÜNİST PARTİNİN YÜKSELİŞİ 276 - 300

1. Komintern'in Başarısızlık Dolu On Yılı 279 - 284
2. Mao'nun Yükselişi ve Yenan Dönemi 284 - 293
3. Savaş Yıllarındaki İdeolojik Gelişme 293 - 300

14. GELENEKSEL ÇİN POLİTİKAMIZ 301 - 322

1. Amerikalıların Kafasındaki «Çin» 302 - 312
2. Açık Kapı Doktrininin Evrimi 312 - 322

15. BİRLEŞİK DEVLETLERİN POLİTİKASI VE MİLLİYETÇİ REJİMİN ÇÖKÜŞÜ 323 - 346

1. Amerikan Yardımı ve Arabuluculuğu 326 - 332
2. Milliyetçilerin Çöküşü 332 - 337
3. Amerika'da Çin Sevgisinin Sönüşü 337 - 342
4. Müttefikimiz Taiwan 342 - 346

16. KOMÜNİST ÇİN 347 - 381

1. Siyasal Kontrol 348 - 353
2. Ekonomik Kalkınma 353 - 359
3. Sosyal Reorganizasyon 359 - 363
4. Düşünce Reformu 363 - 371
5. Kollektifleştirme ve Endüstriyel Gelişme 371 - 378
6. İdeoloji ve Tarih 378 - 381

17. ÇİN'İN GELECEĞİNE VE KENDİ GELECEĞİMİZE GERÇEKÇİ BİR BAKIŞ 382 - 400

1. Geçmiş Günlerinin Işığı Altında Bugünün Çin'i 382 - 395
2. Başarısızlığının Işığı Altında Çin Politikamız 395 - 400

ÇİN TARİHİNDE ÖNEMLİ DÖNEMLER	HANEDANLAR	BAŞKENTİ OLANLAR
1200-	-1122(?) SHANG	
1100-		
1000-		
900-	CHOU	
800-		
700-		
B.C. 600-		
500-	Konfüçyüs dönemi	
400-	SAVAŞÇI DEVLETLER	
300-	221 CH'IN	
200-	206 (Çin'in Birleşmesi)	Sian
100-	HAN	Siyan
0-	Konfüçyüsçülüğün tesisi	Loyang
100-	222	
200-	"ALTI HANEDANLAR"DÖNEMİ	
300-	Devletin gerilemesi,Barbarlar,Budizmin Çin'e girişi	
400-		
500-	589 SUI	
600-	618 İkinci imparatorluk dönemi birleşmesi	
700-		
800-		
A.D. 900-	907 T'ANG	Ch'ang-an (Sian)
1000-	SUNG	
1100-	1127 Kuzey Sungları	Kaifeng
1200-	1279 Güney Sungları	Hangchow
1300-	1368 YUAN (Moğollar)	Peking
1400-		Nanking
1500-	MİNG	Peking
1600-	1644	
1700-	CH'İNG(Mançular)	Peking
1800-		
1900-	1912	Nanking
	CUMHURİYET	

Kaynak: Edwin O. Reischauer, CHRONOLOGICAL CHART OF FAR EASTERN HISTORY, 1947)

1

ÇİN SORUNUMUZ

On yıl önce, tam bu kitabın birinci baskısı yapıldığında, Amerikan halkı Çin ile olan ilişkilerinde trajik, ama kaçınılmaz bir felâketle karşılaşmış bulunuyordu. 1948 yılında, Milliyetçi Çin Hükümetinin, ne siyasal alanda ne de savaş konusunda Çin Komünistleriyle başa çıkamayacağı apaçık anlaşılmış; felâket kapıya gelip dayanmıştı.

1950 yılında anayurt üzerinde Komünistler egemen oldular, ardından gelen sekiz yıllık sürede ise, Çini, kendi kapılarındaki bütüncül Sovyet anlayışına uygun şekilde yeni bir biçime kavuşturma işiyle uğraşmaya başladılar ve uğraşıyorlar. Bu sürecin bir kısmında Birleşik Amerikayı kendilerinin başta gelen can düşmanı saydılar, bizimle Kore'de savaştılar, son derece ustalıkla uydurdukları haberlerle bizleri aldattılar, Amerikan savaş tutsaklarına kötü davrandılar, ve genellikle ülkelerimiz arasındaki dostluğu düşmanlık şekline döndürmeye çalıştılar.

Amerikan halkının bu felâketli ve belalı duruma karşı takındığı tutum, bir ulus olarak, bizi fazla yüceltecek bir tutum olmamıştır. Komünistlerin saldırısı karşısında ne hislerimizi kontrol altında tutabilecek bir olgunlukta bulunduğumuzu gösterebildik, ne de siyasal yönden sağlam olduğumuzu. Ulusca devrimci bir geleneğimiz olduğu hâlde, içden içe artık tutucu olup çıktığımız; şiddetli değişmelerle dolu bir çağın içinde olduğumuz hâlde, hep aynı kalmak isteyen, hâlinden memnun bir halk olup çıktığımızı ortaya koyduk. Asya devriminin karşımızda bize meydan okumasına bol keseden kullandığımız maddi güç kaynakla-

rımız silâhlarımız, ekonomik yardımlarımız, ileri teknolojimiz ile göğüs gereceğimizi sandık. Ama Asya halklarına, Asya uluslarına neler olduğunu anlamaya çalışmak için aklımıza başvurmayı ciddi olarak hiç düşünmedik.

Kendimizi bu zihni çabadan uzak tutabilmek için, Çin'de Komünizmin egemen olmasını Kremlin'in komplosu olarak kabul ettik, bu yenilgiyi Washington'un uyguladığı yanlış politikalara bağladık, aramızda hainler aradık, veya hatta (bazılarının dediği gibi, özellikle) profesörlerimizin dar görüşlerine çatmakla işi geçiştirmeye çalıştık.

Oysa, Komünistlerin iktidara gelip egemenliklerini kurmalarını sağlayan Çin'in o sert ve merhametsiz gerçeklerle dolu toplumsal hayatı üzerinde durmayı düşünmedik. «İyi vatandaş» olmanın şartı diye kendimizden beklediğimiz «sadakât sahibi olma» anlayışımız çok dar olduğu, ve içerdeki parti politikalarından yakamızı kurtaramadığımız için, Çin politikamız bu ilk felâketten bugüne gelene dek, ilk günlerdeki tepki ve değerlendirmelerimizden daha doğru ve daha yaratıcı bir muhtevaya kavuşturulamamıştır.

Biz ve bizimle müttefik olan uluslar; yani **Batı**, yeryüzünde ki insanlık topluluğu içinde elân sayıca azınlık teşkil etmekteyiz. Ekonomik ve askeri alandaki üstünlüğümüzün devam etmeyebileceği gerçeğini, yavaş yavaş hissetmeye başlamış bulunuyoruz. Bu en sonuncu felâketin ağırlığı yüzünden sorunu ciddi ele alıp incelemek zorundayız.

«Felâket» kelimesini kullanmamın sebebi şudur : Komünist olanlarıyla, Komünist olmayanlarıyla devrimci ve yeni Asyanın yarattığı bu yeni dünyada, Asyalılar bizim Batılı değerlerimizi almamakta; paylaşıp katılmamakta; özellikle, hukuk teminatı altındaki bireysel hürriyete ve bu hürriyetin çok-merkezli **pluralist** toplum içinde bireysel veya korporatif yollarla ifade edilebilmesi esasına karşı bizim gösterdiğimiz bağlılığı göstermemekte; bizim verdiğimiz önemi vermemektedirler. Herşeyden önce Çin'de, siyasal alanda bizimkinden daha düşük düzeydeki bir yaşantı, ekonomik alan'da bizim düşünebileceğimizden çok daha düşük bir yaşantı düzeyi ile eş gidecek ve böylece Çin ile Amerika arasındaki değerler uyumsuzluğu, kaynaklar karşısındaki nüfus oranlarının farkı yüzünden daha da pekiştirilmiş olacak; bu durum yüzünden biz Çin'den, Çin de bizden uzak kalacaktır.

Durumu düzeltebilmek için yapabileceğimiz şey, bence, şimdiye kadarki tutumumuza subjektif bir şekilde isyan etmek yerine durumu objektif bir şekilde görmeye çalışmak; bir vakitler olduğu gibi, duygularını aşmasını bilen ve toplumsal sorunları anlayabilme yeteneğine sahip bir ulus olarak, kuvvetçe farklı ve ayrı olduğumuz insanlardan kendimizi tecrit etmeye son vermeye çalışmak; siyasal felâketlerden çıkıp kurtularak, işbirliği yapabileceğimiz herkesle işbirliğine girişmektir.

Bu iş, devrimci Çin'e hiçbir ayrım koymadan ve korkusuzca bakabilmemizi, işin gerçeklerini arayıp bulmamızı (hiç te kolay iş değil), bu gerçekleri kendi şartları içinde ve tarih açısından değerlendirebilmemizi; kendi kafamızdaki değerlerle yola çıkıp herşeyi kendi standartlarımızla ölçüp-biçmemeyi öğrenmemizi; neyi tutmak gerekiyorsa onu tutmayı, neyi aşağılamak gerekiyorsa onu aşağılamayı öğrenmemizi zorunlu kılmaktadır. Komünist Çin'in bütünüyle «iyi» veya bütünüyle «kötü» olduğunu söyleyebilmemiz için cehâletten başka dayanacak bir dal bulamayacağımız açıktır. Çin'in yeni kitlesel milliyetçilik hareketi karşısında haklı ve yerinde sayılabilecek çıkarlarımızı savunabilmemizi sağlayacak olan şey de, aslında, meselelerin derinine inen ve içdenlik dolu bir muhakeme tarzı olacaktır.

Çin halkının gündelik yaşantısını sürdürebilmesi ve geliştirebilmesi için önerebileceğimiz pratik bir görüşümüz olmadıkça, böyle bir görüşe varmadıkça, Çin insanının ne günlük yaşantısı ne de siyasal hayatı konusunda Peking'i kınayıp eleştirmemiz haklı ve kolay olmayacaktır. Gerçek olan şudur ki, Amerikan ulusunun ne 1949 yılından önce ve ne de şimdi Çinin karşı karşıya bulunduğu sorunların çözümlenebilmesi için bulabildiği, verebildiği «yeterli» öneriler olmamıştır ve elân yoktur. Bunun sebebi, belki de, bu sorunlar için «yeterli» bir çözümün gerçekten bulunmayışıdır. Fakat ne olursa olsun, dünya dönmesine, insanlar ise çoğalmalarına devam edebilirlerse, aynı gezegen üzerinde, önümüzdeki pek yakın yıllarda bir milyar Çin insanı ile birlikte yaşayacağız. Bu bakımdan, sorun üzerinde az da olsa artık düşünmek zorundayız.

Ne yazık ki, soğuk harbin aşırıcılığı yüzünden kendi düşüncelerimiz bile kendi korkularımızla biçimlenir olmuştur. Bu durum ne kendimizin, ne de, çok daha önemlisi, bizim savunduğumuz düşünce özgürlüğünün içinde bulunulan bu dar çemberden kurtulamaması demektir. Kişisel olarak Komünizme karşı bü-

tün Amerikalılarda görülen beğenmeme tutumunu paylaşan biriyim, ama kişisel yargıların ve ulusal politikaların bu gibi hislerle karara bağlanmaması gerektiğine inanıyorum.

Oysa bugün, Komünist Çin hakkında Amerikan halk oyuna seslenen, yazı yazan, görüşlerini açıklayan diplomatlarımızın, gazetecilerimizin, ve bilim adamlarımızın yaptıkları, tıpkı Peking'deki aşırıcı Amerikan düşmanlığı gibi, sadece bir Çin düşmanlığıdır. Bütün bu diplomatlar, gazeteciler ve bilim adamları bu yolu daha emniyetli bulmaktadırlar. Bu öyle bir tutumdur ki, adeta, birinin kusuru diğerindeki kusurun ileri sürülmesi ile ortadan kalkacakmış gibi, taraflar karşılıklı olarak biribirini suçlayınca kendilerini peşinen temize çıkaracaklarını sanmakta; bu insanlarca Çin'deki çalışma kampları dile dolanınca Amerika'daki ırk ayrımı politikası dengelenecekmiş gibi gelmektedir. Benim önerebileceğim ve konumuza ışık tutacağını sandığım ölçü ise, bulanık ve anlam karmaşıklığı içindeki böyle büyük genellemelerden kaçınmak; gerçeklere (vakıalara) eğilip onları tarihi içerikleri açısından ele almaya çalışmak olacaktır. Kitapta bu yol izlenmeye çalışılmıştır.

Çin halkının ve Çin insanının geçmiş günlerdeki yaşantısını, ve şu son dönemindeki Çin devrimini kısa, ama özlü bir şekilde incelemeye ve anlamaya şimdi her zamankinden daha da muhtacız. Bu, elinizdeki kitap, böyle bir görüşten ayrılmamaya çalışmışsa da, genellemelere varmaktan bütün bütüne de uzak tutamamıştır kendini. Hatta, her sayfasında böylesi genellemelerin bulunduğu bile söylenebilir. Fakat buna rağmen, körler ülkesinde tek gözüyle olsun etrafına bakmasını bilenlerin bu gibi kusurları hoşgörmelerini istemem hakkımdır sanırım. Ayrıca, çok geniş ve çok kapsamlı bir konuyu çok dar sınırlar içinde ele almak zorunda kaldığım için de kendimi mazur görüyorum.

Kitabımı, bu son baskı için yeniden gözden geçirip kaleme alırken* son onyıl içinde yazılmış olan Çin'in modern dönemine ait eser ve araştırmaların hepsine bakıp incelemeye çalıştım. Bu çalışmaları nedeniyle, bazı yazarlara o kadar şükran borçluyum ki, hiç olmazsa bunların isimlerini anmak zorundayım. «Geniş Çalışmalar İçin Önerilen Kaynaklar» başlıklı ekteki isimler, kitabın kendi metni içinde adları zikredilen yazarları da kapsamaktadır. Fakat herşeyden önce, bilim adamları topluluğu içinde

* Eylül, 1966 daki 9'ncu baskıdan söz ediliyor (ç.n.)

ders vermiş ve araştırmalara katılmış olmamın verdiği ilham ve uyarılardan dolayı Harvard'daki meslekdaşlarıma şükran borçluyum.

On Yıl Sonra, «Çin Sorunumuz.» Çin politikamızla ilgili sorunumuzu 1948 yılında tanımlamaya çalışırken, soğuk harbin başlangıç günlerinde, bu kitapta şu hüküm ileri sürülmüştü :

«Çin ...esas itibariyle (temelden)... gerek Rusya'dan gerekse Amerika'dan uzak ve farklı; kendi geleneklerine, kendi tarihine uygun bir çizgi içinde gelişmekte olan bir ülkedir. Amerikalıların yapabilecekleri en büyük hatâ, Çin'e bakıp [Çin devriminde] bir Rus yayılmacılığından başka birşey görememek olacaktır. Çin konusunda sadece kuvvetler politikası ilkelerine göre değerlendirmelerde bulunursak, Çin'de, kendi politikamızın sonucu olarak, feci bir şekilde yenilgiye uğramaya hazır olmamız gerekecektir.»

Tarihçi ve bir bölge uzmanı olarak bu satırlardan sonra şu savı işlemiştim : «Çinin kendine özgü bir yaşantısı vardır... Çin ulusu modern dünyadaki ulusların arasında tarihi en eski günlere uzanan bir ulustur. Çin halkının kesintisiz üç bin, hatta nerdeyse dört bin yıl önceki günlere uzanan kökleri vardır-dilleri, görenekleri, değerleri, toplumsal ve siyasal kurumlarının herbiri bizim kurumlarımızınkinden çok daha büyük devamlılık göstermiş; coğrafi bakımdan kendi bölgesinde kaldığı için Çin halkı, bizim durumumuzdan ayrı olarak, tamamen kendine özgü bir yaşantı tarzı kurmuştur. İnsanlık tarihinde en eski ve en büyük halk topluluğu olan Modern Çinin, **kendi** içsel gelişmeleri böyle bir yönde sonuçlanmadıkça ,herhangi bir büyük kuvvetin- Rusya, Amerika, veya başkası- yörüngesine girip de uydulanacağını sanmak bir hatâ olur.

«Sovyetler Birliği ve Birleşik Amerika, uzun vâdede, Çin'in kendisi ile ilgili sorunlarda gerçekten önemli bir nüfuz kurabilirler, etkinlik kazanabilirler. Ama bunun için gerekli ön-şart, Çin'deki toplumsal değişim hareketinin zorlayıcı atılımlarını anlamış ve bu atılımlara ters bir tutuma düşmemeyi becermiş olmalarıdır. Çin sorununa sübjektif bir tutumla eğilmek; bu konuda konuşup, yazıp, çizip duran Amerikalıların çoğunun arzuladığı gibi, Çin'i Amerikan menfaatları ve amaçları için kullanmayı düşünmek, bize iyi gelen birşeyin sorgusuz sualsiz Çin'e de iyi gelmesi gerektiğini sanmak, Çin halkının kendisi için düşündük-

lerini kâle almamak; kuvvet politikası ilkelerine dayanan bir siyaset için bizimle işbirliğine hazır bekleyen bazı Çinlileri kendimize müttefik saymak; Çin'i, kendine göre amaçları, kendine göre çıkarları olan bir ülke olarak değil de, sadece bir araç olarak değerlendirmeye kalkışmak-bu yollara saplanmak gerçekten fevkâlade ahlâksızca bir tutum olacaktır. Kaldı ki, işin ahlâk yanı bir tarafa atılsa bile, böyle bir tutum ve zihniyetin Asya'da mağlubiyetimize yol açacağı ve başka türlü sonuçlanmayacağı da apaçıktır.»

1958 yılında ise, Amerikanın Asya konusunda izlediği siyaset yenilgi ile yenilginin ara-çizgisinde oynaşıp duruyordu. Son on yıl içinde Asya Ülkelerinden birçoklarının modernleşme ve ekonomik kalkınma sorunlarına nasıl yardım edilmesi gerektiğine dair- belli bazı noktalar hariç- epey fikir sahibi olmuş bulunuyoruz. Güney Vietnam'a, Güney Kore'ye, Taiwan'a, ve diğer ülkelere yaptığımız yardımlar, tam anlamıyla gerçekleşmemişse de, özellikle maddi alanda, önemli bir mahiyet kazanmışlardır. Fakat sadece maddi alanda önemli bir gelişmedir bunlar. Ne var ki Çin anavatanının sorunlarına karşı, Çin ülkesine karşı resmî görüşlerimizde korku ve nefreti hâlâ bir kenara bırakamadığımız için, hissen çıkmaza saplanmış bir vaziyetteyiz. Kezâ, Siyaseten de yaratıcılıktan ve yapıcılıktan uzağız. Bugün bile koskoca Çin'e bakan gözlerimiz Çin'de Komünizmden başka birşey görememektedir.

Karşımızda dikili duran Çin sorunumuz, esas itibariyle, ulusal değerlerimize ilişkin bir sorundur ve işin içine hislerimizin karışmakta olmasının başlıca sebebi de budur. Anlayamadığımız ve bizim için rahatsızlık kaynağı olan durum Çin insanının siyasal otoriteryanizmi bir derecede benimseyebilmesi; bizim ise böyle birşeyi düşünmeye bile tahammül gösterememizdir. Milliyetçilik ve sanayicilik aşamalarına ulaştıran ikiz devrimlerle güçlü ve muktedir bir Çin devleti yaratılmıştır, ama bizim gözümüzde demokratik sayılabilecek bir Çin demokrasisi tesis edilememiştir. Yeni Çin'de, tıpkı eski Çin'de olduğu gibi, toplum içindeki bireye ve devlete bizim toplumumuzdakinden farklı bir açıdan bakılmaktadır. Bizim bireyi değerlendirme tarzımızın ve bireyi himaye için kurulmuş bulunan (toplumsal ve siyasal) kurumlarımızın daha şayanı tercih olduğunu ileri sürmemiz mümkündür. Ne var ki, bu durum, Çinin ve Çin insanının yaşantısını meydana getiren binlerce özel şartların karşısında, bizim birey anlayışımızın ve kurumlarımızın realize edilebilmesini sağ-

layacak görüşler tesis etmemiz açısından, hiçbir anlam ifade etmemektedir.

Amerikan toplumu ile Çin toplumu arasındaki bu değerler farkını anlayıp kavrayabilmek için, bu farkın tarih içinde nasıl ortaya çıktığı noktasma eğilmemiz gerekecektir. Bunun için de Çin'in uzun tarihinin bugünkü Çin toplumuna içerik olarak özümsetmiş bulunduğu belli-başlı düşünce yapılarını, davranış kalıplarını, belli-başlı siyasal ve ekonomik **form**'ları kavramamız; ve bunların, çağımızdaki Çin toplumu ile bağıntılarını göz önünde tutmamız gerekmektedir. Bu gelenekleri; bu gelenekleri yaratan ve canlı tutan hususları tam olarak anlayıp kavramadıkça Amerikalılar için Modern Çın'i anlayabilmenin hiçbir şekilde mümkün olmayacağı görüşündeyim.

Böyle bir kavrayış ve anlayışa sahip olmaksızın meseleyi ele almak, karşılaşılacak belâlara peşinen hazır olmaya katlanmayı gerektirecektir.

Daha geniş bir yorumla, Çin konusunda karşı karşıya bulunduğumuz sorun, aslında, bütün bir Asya konusunda karşımızda duran ana sorunun sadece ön-cephesinden ibarettir. Biz bir millet olarak, karşımızdaki Asya'lı köylü kitleleri arasında işlerlik kazandığı aşikâr olan ihtilâlci süreç konusunda yeni bir anlayış geliştirmek ve siyasetimizi değiştirmek durumunda kalmış bulunuyoruz. İnsanlığın yarısını teşkil eden Asyalılar, Batı'nın önceden kestirebildiği fakat güdümleyemediği bir değişme aşamasına girmiş ve girmektedir. Çin'de ortaya çıkan sorunlar-nüfus artışına, besin maddeleri teminine, yaşama düzeyine, demokratik sürece, endüstrileşmeye, milliyetçi şovenizme, bireyin devlet karşısındaki durumuna ilişkin sorunlar gibi- ile, bu sorunlara karşı bulunan çözüm yolları, çok büyük bir olasılıkla, bazı varyasyonlara rağmen bütün bir Asya'yı kapsayacaktır. Bu kitabın Çin hakkında söyledikleri, değerlendirmeleri, Çin Hindi, Endonozya, veya Hindistan için de geçerliğe sahiptir.

Komünist Başarısının Bir Sırrı. 1900 yılından bu yana doğru elli yıllık bir perspektif içinden bakılacak olursa, Çin Komünistlerinin, kendilerinden önceki rejimlerin başarı kazanamamalarına rağmen, belirli bazı modernleşme biçimlerinde başarı kazanmasını bildikleri görülür. 1901'den sonraki Mançu Hanedanı, 1911 Devriminden sonraki genç Cumhuriyet, 1927-37 onyılındaki Nanking Hükümetinin Kuomintang rejimi, ve hatta sekiz yıllık kuk-

la yöneticiler eliyle sürdürülen Japon rejimi bile, Çin sahnesinde artık potansiyel olarak görülmeye başlayan modernleşme güçlerini ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Ama bütün bu rejimler, sonunda, karmaşıklık ve şaşkınlıkla sonuçlanan denemelerinden olumlu bir başarı kazanamamışlardır. Hem de, modernleşmeden yana mevcut potansiyel güç durmadan kendi-kendini çığlaştırdığı hâlde...

Bu durumu daha somutlaştırmak için, 1948 yılında, o zamana kadarki şekliyle Çin'deki modernleşmenin ne denli sun'i olduğuna dikkat çekmek istedim :

«Biz Amerikalıların bildiğimiz, tanıdığımız, temasta bulunduğumuz Çin çok eski bir uygarlık demek olan asıl Çin'in üstündeki zayıf ve incecik kabuktan ibaret bir cilâdır. Bu cilânın altında ise, koskoca Çin'deki köylü dünyasındaki Eski Çin durmakta ve yaşamaktadır. Fakat bu Çin, bizden, dil engelleri yüzünden, maddi standartlar yüzünden, ve toplumsal tabular yüzünden ayrı düşmüştür. Bu eski kültürün dipdiri duran kalıntıları ile Amerikalıların dolaysız hiçbir temasları yoktur. Bizim, bu Eski Çin ile olan temasımız, ara yerdeki Modern Çin ile; demiryollarının, hava ulaştırmasının, kitapların, okumuş insanların, modern dilde yazılıp yayınlanan gazetelerin, Batıdan alınıp benimsenmiş fikir ve değerlerin, modern bir devletin ihtiyaç ve teknikleri diye alınıp kabul edilen şeylerin aracılığı ile olmakta; Eski Çin hakkmdaki bildiklerimizi buralardan dolaylı olarak edinmiş bulunmaktayız. Çin'deki bu modern hayat alaşımı ise-sermayedarlar, öğrenciler, şehirli proloterya, rikşa kulileri (çek-çek çeken hamallar) gibi yeni mesleklerden olanlar ile profesyonel askerlerden kurulmuş bulunan ve Çin ülkesine gelip konmuş bir okumuşluk, telekominikasyon, dünya pazarları ve kitle hareketleri uygarlığını dile getiren bir yeni yaşantı yerine geçmektedir. Fakat bu yeni Çin'in ardında ve altında ise, bizimkine bağlı olan ve bizimkilerine benzeyen bir kültüre dayanan yeni Çin'in tersine, bize çok yabancı ve tarihî bir kültüre dayanan Eski Çin bulunmaktadır. İşte biz Batılıların, ve çoğu defa Modern Çinlilerin bile anlayamadığımız Çin, bu tarihi ve geleneksel Eski Çin toplumudur. Çin'in Batıya benzemeyen taraflarını anlayıp ortaya çıkarabilmek için de meselelerin bu yönü üzerinde durmak gerekmektedir.

«Çin'i anlamaktaki başarısızlığımızın sebebi kısmen de bu dış kabuktaki cilayı, yani Modern Çin'i bütün bir Çin toplumu-

nun, Çin yaşantısının yerine koymakla işlediğimiz hata olmuştur. Bugünkü Çindeki sosyal tabakaların en üstündekinde yer alan zenginler, memurlar, subaylar ve okumuş sınıflar Çin'deki devlet ve iktidar tekelini kendi ellerinde bulundurdukları için, bu hatayı işlememiz kolaylaşmaktadır.

Hükümet mekanizmasındaki, bankalar ve mali kurumlarda ki, eğitim kurumları, basın, ve bürokrasideki yöneticiler yeni kuşak Çinlilerdir ve bunların pekçoğu İngilizce konuşabilmekte, Çin'in dışişleriyle ilgili sorunları Batılı bir üslûp içinde ele alabilmektedirler...

«Bugünkünden bir önceki kuşağın Çinlileri için yeni-Çinli bilginleri, tüccarları, memurları, kısacası-mali, askeri, ve ideolojik-kontrol mekanizmalarını Batılı ve yabancı bir üslûp içinde kullanmasını bilen insanları yetiştirmek çok kolay olmuş ve bir bakıma aldanmalarına, ve eski Çin toplumunun harabelerinden yeni bir Çin milletini kurabileceklerini sanmalarına yol açmıştır. Ne var ki, kurmaya başladıklarını sandıkları bu yeni Çin milletinin, aslında ne denli sun'i olduğunu anlamak için birkaç istatistikten söz etmek bile yetecektir. 1943 yılındaki durumuyla Çin'in ana karayolu şebekesinin uzunluğu (78,850 mil), 1941 yılındaki İspanyanınkinden (77,574 mil) pek fazla değildi. Nehir yollarının 1942 yılındaki durumu (12,036 mil-Mançurya ile birlikte) ise sadece Illinois'dan (12,697 mil) veya İtalya'dan (14.384 mil) daha geridir. Son savaşın ve iç savaşın ardındaki yıllarda Çin demiryollarının toplam uzunluğu 1941 yılındaki İspanyanın (10.805 mil) demiryollarından bile epeyce kısa bir toplam-milde kalmıştır, Pamuk üretiminde Çin, İtalyanın bile önüne geçememiştir. Çinde bir devlet kurumu eliyle işletilen telgraf hatlarının uzunluğu İtalya'dan fazla (Çinin 1943'de 59,275 mil; İtalyanın 1938'de 41,354 mil), fakat Fransanmkinin (1937 yılında 229,000 mil) üçte biri kadar olmuştur. Maddi şeyleri geçelim ve daha «beşeri» konulardaki duruma bakalım dersek, Çin'in (nüfusu 450 milyon) ortaokullarda okuyan öğrenci sayısının 1,163,116 olduğunu ve bu rakamın Illinois ve New York eyaletlerinde (toplam nüfusları . 23 milyon) liselere giden öğrenci toplamı olan 1,077,000'i bile güçlükle aşabildiğini görürüz.

«Fakat Modern Çin, âlet-edevatı ile, modern tesisleri ile, kendisine baktığımızda, küçük ölçüde, göstermelik sayılabilecek bir durumdadır. Fakat sınaî üretim bakımından Belçikanm bile gerisindedir. Havayolları ve denizyolları yok denecek kadar az-

dır ve Amerikan hayatında olağan sayılan âlet ve edevat bakımından Amerikan eyaletlerinin en yoksullarıyla bile karşılaştırılabilecek durumda bulunmamaktadır. Fakat herşeye rağmen, bu önemsiz, ve mutlak ağırlığı bakımından küçük bir devlet sayılabilecek olan modern devlet, geniş, uçsuz-bucaksız ve tarihin eski günlerine uzanan bir ülke üzerinde kurulmuş bulunmaktadır. Halkı ise çalışkan, faal ve gayretli bir halktır.»

Bu cümlelerin yazılıp yayımlanmasından sonraki onyıllık süre içinde, Komünistlerin kurduğu Çin devleti bir mantar gibi doğup büyüdü ve totaliterci bir dev halini aldı. 1958 yılında bu yeni Çin devletinin yaygın hiyerarşisi milyonlarca idareciye ve partiliye dayanmakta; kitle örgütlerinin ve köylü kooperatiflerinin üzerinde yükselmekte; Çin ülkesini, her köyü ile birlikte yönetmekte, denetlemekteydi. Basın ve radyo, seyahat ve haberleşme, öğretim ve teknoloji, üretim ve tüketim bugünkü Çin'de, önceden tam olarak kestirilip hesaplanamayan usüllerle, bir merkezden denetlenmektedir. Geri ve cehalet içindeki sessiz ve uyuşuk halk kitlelerine belli bir eğitim verilmiş ve siyasal aktivite kazandırılmış, köy ekonomisi yeniden organize edilmiş, orduya modern bir savaş-gücü kazandırılmış, halkta millî bir şuur uyandırılmış ve yaratılmıştır. Yeni Çin devleti geleneksel Çin toplumu üzerinde de egemenliğini ve denetimini kurmuş ve bu sayede onu değiştirip, yeniden kurup-biçimlendirmeye başlamıştır.

Çindeki bu âni denecek kadar çabuk gerçekleştirilen «transformation»un bu kadar büyük bir başarı ile gerçekleştirebilmesinin sebebi, 1948 yılındaki anlayışla modernleştirilmiş Çin'in gerçekten çok sathî, çok cılız ve çok cansız bir modernleşme kabuğundan başka birşey olamaması; yani, 1948 Çin'inin geriliği ve zayıflığı olmuştur.

1948 yılında Çin'in durumu hiç te iç açıcı bir durum değildi. Totalitercilik, Çin için, bünyesinde gizliden gizliye gelişen; bu yüzden de kaçınılmazlaşan bir oluşum olarak görünmeye başlamıştı. Sebebi ise, totaliterciliğin ortaya çıktığı başka ülkelerden de hep görülen, merkeziyetçi siyasal gelenek ile sanayi çağının artan kapasitesinin ve uzun yıllardan beri bunalım geçirmek zorunda kalmış bir miliyetçiliğin Çin'de de meydana gelmiş olmasıydı. Smaîleşme ve milliyetçilik konularındaki ikiz güdüler Çin önderlerinin hepsinin kafasında oldukça uzun bir zamanda beri yerleşmiş bulunuyorlardı. Eski çabuk yollardan kuvvetli bir

millet yaratmak, ekonomiyi sınaîleştirmek ve halkı harekete geçirmek (**mobilize** etmek), Milliyetçi Hükümet zamanında olsun Çan Kay Şek zamanında olsun her vatanseverin kafasındaki önde gelen temel gerekirlikler halini almıştı.

Biz Amerikalıların 1948 yılındaki Çin'de modern bir devlet için temel olan kuruluşlardan, kurumlardan ve kamu hizmetlerinden hiçbirinin- hem de bizim için, «olmazsa Devlet de olmaz» denecek önemdekilerden-bulunmadığını gözden kaçırmamamız durumu anlamamız bakımından yararlı olacaktı. Çin halkı ise, bizim çoktan beri sahip olduğumuz, alıştığımız şeylere karşı müthiş bir özlem içindeydi-bütün ülkede barış ve düzen, savaşın sona ermesi; istikrarlı bir ekonomik yapı, enflâsyon durdurulması; kuvvetli ve ülkeyi bütünleyip birleştiren bir devlet, yabancı istilâlarına dur denilmesi ve yabancılara verilen ayrıcalıkların kaldırılması. Bizim siyasal düşünce tarzımız ve geleneğimiz bütün bunlardan yoksun kalmış olmayı kabul edemez. Ama Komünist Çin'den bir önceki Milliyetçi Çin'de bile bunlar tasavvur edilemiyecek; erişilemeyecek şeyler olmaya devam ediyorlardı.

Çin hayatını yenileştirme çalışmaları Nanking Hükümeti günlerindeki pilot-bölge çalışmalarıyla, Batılı misyonerlerin çabalarıyla, Çinli eğitimci ve reformcuların çalışmalarıyla başlamış bulunuyordu. Toprak reformu için; toprakları, toprağı sürüp-ekene bırakmayı düşünen toprak reformu için, tasarılar hazırlanmıştı, ama öylece duruyordu. Kitleleri okutup eğitmek için; halk topluluklarının, kendi başlarına, kendilerine daha iyi bir hayat kurabilmelerinin sağlanması için, kamusal hizmetlerden karayolu, denizyolu ve demiryolunun sağlanması için; kronik veya salgın hastalıklarla savaşmak için; sellerin ve açlığın dizginlenebilmesi için; endüstrileşme ve teknolojide gelişme için; istihdam olanakları yaratmak ve gerçekten modernleşmiş bir millet yaratmak için pekçok programlar hazır bekliyordu. Ama, hiçbiri de koca Çin ülkesine yaygınlaştırılabilmiş; Çin insanının yaşadığı milyonlarca köy ve obaya (hamlets) ulaştırabilmiş değildi.

Bu durumu, isteselerdi, tıpkı Çin'deki Komünistler, hatta Rusya'daki Komünistler kadar, Amerikalılar da görebilirlerdi O zaman, bu modernleşme gereklerinden pekçoğunun Amerikan modeline uygun şekilde gerçekleştirilmesi mümkün olabilirdi. O günlerde, gerek Amerikan modeline uygun-tedrici, ama yaygın ve geniş olmayan, ve hukukî süreçler için gerekli kurumların

ortaya çıkmasını sağlayacak olan bir gelişme için; gerekse, Sovyet modeline uygun-tez, hızlı, yaygın, geniş, insanî yönden pahalı, sert bir iktidara dayanan merkezi bir plânlama ile yürütülecek olan-gelişmenin her ikisi için de yolar bakir bulunuyordu. Komünistlerin Çin'de Komünist bir rejim kurmalarının Çin'deki bazı modernleşme potansiyellerini kullanmaları sayesinde mümkün olduğunu söylemek, gerçek hâlde, ne suçlanacak birşeydir ne de mazaret olarak kullanılabilecek birşey.

O günlerdeki fırsat kaçırılmamış olaydı bugünlere kadar neler yapılabilirdi, bu ayrı bir konudur.

Stratejik Düşüncemizde Çin'in Yeri. Sorunlara tarihi bir perspektif içinden bakmak insana zevk verici birşeyse de, hiç de lüks sayılmamak gerekir. Bu yol, Çin'in ilerde neler yapabileceğini önceden daha iyi kestirebilmemize, Çin'in istek ve düşüncelerini daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Uzak Doğu'da tesis edilmiş bulunan «nazenin» kuvvet dengesi veya «milletlerarası nizâm,» bizim çok kaba-saba düşündüğümüz ve değerlendirdiğimiz durumun tersine, zaten bir değil birkaç kere alt-üst olmuş bulunmaktadır.

Birinci Dünya Savaşından sonra, sarsıntı içindeki barış nizamı, önce Mançurya'da 1931'de alt-üst olmuştur. Mançurya, Birleşik Amerikanın kendi diplomatik sınırlarını aştığı yerdir ve bu mesud bir hâl sayılmamak gerekir.

Açık Kapı siyasetinin uygulamada olduğu süre içinde ve 1922 tarihli Dokuz Devlet Andlaşmasında Çin'in ülke bütünlüğünü teminat altında tutma ve destekleme sorumluluğunu yüklenmiştik. Bununla beraber, 1921-22 Washington Konferansında varılan silâhsızlanma andlaşmaları ile kendimizi Batı Pasifik'de güçlü ve söz sahibi devlet saymaktan vazgeçtiğimizi ifade etmiştik. Böylece, kendi sorumluluğumuz yerine kollektif eylem şeklindeki ortak sorumlulukları yeğlemiştik. Japonlar Mançuryayı işgâl ettiklerinde, gerek Milletler Cemiyeti kanalıyla ve gerekse Cemiyet dışı kanallarla yürütülmek istenen ortak sorumluluk eylemleri etkinlik bile kazanamamıştır. Bu durumun sonucu olarak, 1931 yılını izleyen onyıl boyunca, kâğıt üzerinde Çin'in ülke-bütünlüğünü savunma sorumluluğu yüklenmiş görünen, ama «kavli fiiline uymayan» bir Uzak Doğu politikası izleyen bir devlet olmak zorunda kaldık. Kâğıt üzerinde kalan böyle bir siyaset, yeni yeni istilâları davet etmez de ne yapardı? II. Dünya Savaşına girme-

mizin de Japonyanın saldırısı üzerine olması sadece bir tesadüfe bağlanamaz. Çin'e karşı izlediğimiz stratejik siyasetin acizliği milletlerarası istikrarsızlığın da artmasına sebep olmuştur. Tam onyıl boyunca, Mukden'den Pearl Harbor'a kadar devamlı olarak diplomatik sınırlarımızı kırıp parçalayan Japonlar, askeri sınırlarımızla nerede karşılaşacaklarından ve bizim savaşa girmemizi mecburi kılacak noktayı nerede aşmış olacaklarından hiçbir zaman emin olamamışlardır.

Çin siyasetimizdeki bulanıklık ve tezadlar sadece Japon istilâ ve yayılmalarını harekete geçirmekle kalmamış; Japonlar arasındaki sömürgecileri iştahlandırdığı gibi onların, Çinin kolaylıkla fethedilebileceğine dair bir fikre sahip olmalarına yol açmış, yanıltmıştır. Japon istilâcıları, Çinin mukavemet iradesini yanlış hesaplamışlarsa bunun da sebebi Çin siyasetimizdeki bulanıklık olmuştur.

Bu kitabın 1948 yılındaki birinci basımı şu hükme varıyordu : «Gerek Japonya gerekse Amerika Birleşik Devletleri kendilerine hatâ işleten bir Çin siyaseti izlemişlerdir. Japonyanın Çin siyaseti, Japonya, Çin tarihindeki bugünkü eğilimleri doğru anlayıpkestirmediği çin, iflâs etmiş ve yenilge ile sonuçlanmıştır. Bugün biz de aynı hatâyı işleme tehlikesi ile yüz yüzeyiz.»

Çok geçmeden, 1950 de, Çin'in Kore Savaşına katılmaya hazır olduğunu akıl edememekle hatâ işlemişizdir.

1958 yılında ise zor gücüyle Kemoy ve Matsu adlarını taşıyan ve anavatan Çininin kıyı-sularında uzanan adaları elimizde tuttuk ve Çin'in bu adalara saldırıda bulunmaya cesaret edemeyeceğini sandık.

Yaşadığımız günümüzde ise, biz Amerikalılar kuvvetimizin yüklendiği sorumlulukları lâyıkı ile yerine getirmek istiyorsak, sadece Çin'in hangi şartlar altında Komünizme kaydığını anlamakla da yetinmemek; aynı zamanda, Çinlilerin tepki ve hislerinin nasıl ortaya çıktığını, umut ve umutsuzluk yüzünden bir eylemde bulundukları zaman nasıl davrandıklarını, istek ve ihtiraslarını ifâde ve dışa-vurmak için ne gibi yollara başvurduklarını, insanca bir hayat denince ne anladıklarını, insanın arkadaşlarına ve devlete karşı sorumlulukları denince neleri sayıp sıraladıklarını, kişilere ve ideallere sadakat konusundaki inançlarını tam olarak kavramak ve doğru olarak anlamış olmak zorundayız. Çin'deki olay ve olgulara rasyonel şekilde eğilebilmemizin,

bu olay ve olguları anlayabilmemizin tek şartı, Çinlilerin kafalarındaki ve yüreklerindeki bu duyguları, değerleri ve düşünceleri anlayabilmiş; en ince ayrıntılarına varıncaya kadar kavrayabilmiş olmamızdır.

Bu yönde atacağımız ilk adım Çin toplumunu ve Çin kültürünü bütün noktalarıyla ele almak; tarih biliminin yaklaşımı ve çeşitli sosyal bilim disiplinleri ile hümanist bir düşünce tarzı sayesinde bunları anlamaya çalışmak olmalıdır.

Çin'in Toplumsal Değişim Sorunu. Batı etkisi altında kalan ve Batının teknolojik kudreti karşısında çöküntüye uğrayan bütün Asya toplumları gibi, Çinin toplumsal değişim sorunu da, kendi tarihsel ve toplumsal dinamiği içinde, ulusal çapta temele oturan bir sorun olmuştur. Kendi ülkelerindeki sınaî ve siyasi devrimlerden hemen sonra dış ülkelere yayılıp genişleyen Batı ülkeleri, bu hareketlerinin sonucunda, Asya'da millî uyanış ve bilinçlenme hareketleri ile teknik ve bilimsel bilgilerin ilk tohumlarını da atmışlardır. Bu süreç on altıncı yüzyıldaki Portekiz sömürgeciliği ile başlamıştır. Ardından gelen İngiliz ticarî emperyalizmi ondokuzuncu yüzyıl içinde bu süreci hızlandırmış ve yaygınlaştırmıştır. Bugün de Rusyanın ve Amerikanın sayesinde aynı süreç daha bir yoğunlaşmaktadır.

Batı etkisi Asya toplumlarında değişik ve çeşitli reaksiyonların ortaya çıkmasına sebeb olmuştur. Askeri bir temele dayanan ve ada-ülke içinde yaşayan Japonya kendine özgü bu özellikleri sayesinde Batı kuvvetini yaratan ilkeleri kavramış, anlamış, almış ve Batıya karşı kendisini savunmak için olduğu kadar kendi gelişmesi için de bu ilkeleri kullanmıştır. Burma, Koşin-Çin, Kamboçya, Annam ve Kore Krallıkları ile Malay Sultanlığının dünyaları modern milletlerin emperyalist genişlemeleri karşısında yenik düşmüşlerdir. Bu kavgalardan yararlanarak kendisini güç-bela ayakta tutabilen Siyam ise Fransa ile İngiltere arasındaki rekabet ve kıskançlık sınırında uzanan bir ülke olması sayesinde varlığını sürdürebilmiştir. Öte yanda, Çin, ne tam olarak boyun eğmiş ve silinmiştir, ne de tam anlamıyla doğrulup Batı'ya karşı koyabilmiştir. Tam bir yüzyıl Çin kararsız ve sallantılı bir Çin olarak kalmıştır; ne boyun eğmiş bir sömürge ne de modern bir millet, Batı tarafından işgal edilemeyecek kadar geniş bir ülke ama Japonyanın yaptığı gibi ılımlılaştırılmış Batı çizgileri taşıyan bir modernleşmeden uzak kalmış ve Batıdan çok farklı bir ülke.

Çin bir problem teşkil etmişse, sebebi, değişik tipte bir toplum oluşu, Batı görünümünün dışında, temelden farklı ilkelere göre kurulmuş ve olgunlaşmış bir devlete dayanması olmuştur. Kendisi dışındaki tüm Doğu Asya'yı aşan dev genişlikteki ülkenin bu büyüklüğü bile Çin kültürünün ve hayat tarzının kolay kolay alt edilemeyeceğini göstermiş olsa gerektir. Esas itibariyla, Çin'in ana sorunu büyüklükle ilgili değil, farklılık ile ilgili bir sorun olagelmiştir. Bu, bugün de elân geçerli bir durumdur. İnsanlığın beşte biri demek olan bir ulus dört bin yılı aşan bir süre içinde kendi-içinde-bütünleşmiş ve kendinden başkasına benzemeyen **(sui generis)** bir hayat tarzı kurup geliştirdikten sonra, insanlığın biz geri kalanlarından günlerce süren uçak mesafelerinin ve radyo haberleşmesinin arkasında kalmışsa, insanlık âlemi sosyal yönden çok önemli ve büyük bir sorun ile karşı karşıya bulunuyor demektir.

Avrupa-Asya kıtasının öbür ucunda kendi-kendine-yeterlilik temeli üzerine kurulup gelişmiş Çin toplumu çok büyük bir köylü-bürokratik devletti. Ticaretten çok tarıma dayanıyordu ve ticaret erbabı ile politikacılardan çok toprak-beyleri ile bürokratlar eliyle yönetilen bir toplumdu. Avrupa'daki yarımada ve deniz ülkelerinin tam tersine, bu doğulu köylü toplumu kıt'a ülkesiydi ve karaların dışında uzanan denizi ve denizaşırı ülkelere giden denizyollarını bilmiyordu. Tarihin en eski çağlarından beri hareketsiz ve kalabalık bir nüfusu olan Çin'de halk, büyük miktarlarda su ve insangücüne dayanan teknoloji ile sulanabilen dar bölgelerde yapılan yoğun-tarımcılık sayesinde yaşamaktaydı. Oysa, son yıllara gelinceye kadar Avrupa halkları fazla kalabalık olmamışlar, ama çok daha hareketli yaşamışlar; dağlardaki, ormanlardaki, denizlerdeki tüm olanaklardan ve kaynaklardan yararlanmakla kendilerini özgürleştirmişlerdir. Bu zıddiyette, her iki toplum biçiminin içinde bulunduğu coğrafya ortamının da önemli etkileri olmuştur. Çin'in geniş alüvyon düzlüklerinin su nakli, sulama, kanal inşası, ve sel denetlenmesi için en uygun şartlara sahip olduğu açıktır. Bütün bu işlerin yapılması ve çekip-çevirilmesi için kamu hizmetlerinden sorumlu bir Devlet oluşmuş; bunun da neticesinde, ekip-biçtikleri topraklara yapışıp kalan ve kaderlerini Göksel Kutsallıklar Dünyasına ve vergi mültezimlerine terk etmekten başka çareleri kalmayan bir ulus meydana gelmiştir. İ. Ö. 221 yılında tüm Çin'i birleştiren merkezi bir devletin kurulması ile insanın doğa karşısındaki tabiyeti kurumlaştırıldıktan sonra, aynı düzen ve aynı toplum-

sal hayat, günümüze kadar kendini sürdürebilecek bir denge ve kendine-yeterlik kazanmıştır.

Çin toplumu, görenek ve folklar itibariyle son derece kültürlü, ama yazı dünyasından ve siyasal hayattan tamamen uzak tutulmuş bir köylü sınıfına dayanmıştır. Köylü sınıfının, sanayi ve ticaretten çok tarımsal ürünlerin yetiştirilmesine sarfedilen emeği ise, Çin'in daha yukardaki üst-kültürünün yükselmesi için gerekli artık-değeri yaratan ana kaynağı teşkil etmiştir. Bu üst-kültür ise yazılı bir kültür olmuş, ve toprak-sahibi zadegân sınıfının sınırları içinde kapalı kalmış; Çin yazı dilini öğrenecek kadar boş vakte sahip olanlar, köylüler arasında değil zadegân arasında bulunduğu için, zadegân çocuklarından başkası bilim adamı olamamış; devlet memurları da «ulema» arasından seçildiği için, devleti yönetenler'de zadegân çocukları olmuştur. Toprak beyleri, «ulema» ve «kapıkulları» tek bir üst-tabaka teşkil etmişler; bilgi ve öğrenim tekelini kendi ellerinde tutmuşlar; bu yüzden de resmî devlet hayatı ve yöneticiliğini başka sosyal tabakalarla paylaşmamışlardır. Askeri iktidar ise, gerçi çok önemli ise de, teorik bir önem taşımaktan öteye gidememiş ve gerçekte çoğu defa sivil bürokrasiye itaat etmek zorunda kalmıştır.

Böylesi bir toplumda ticaret erbabı, «kapıkulları» kadar iktidar kazanamamıştır. Sınaî yenilikler ve makina üzerindeki egemenlik hiçbir zaman «kapıkulluğu» kadar; toprak üzerindeki, ve toprağın üzerindeki insan-gücünün de üzerindeki egemenlik ve buyrultuculuk kadar kârlı bir iş olamamıştır. Düşünce alanında bireycilik, büyük klâsik geleneğe uygun bir yetişme kadar yarar sağlamamıştır. Daha ilerlerde işaret edeceğimiz gibi, birçok bilimsel buluşlar olmuş, teknoloji gelişmişse de bunlar hiçbir zaman sistematik ve gelişici bir bilgi manzumesi şeklinde kurumlaşma olanağına kavuşamamıştır.

Bilimsel bir gelişmeden noksan kalma şartıyla gerçekleşen birçok yenilikler ve buluşlara rağmen, Çin toplumunda ticaret sınıfında önemli bir gelişme görülmüşse de, dışa karşı bağımsız bir kapitalizm için gerekli şartlar kurulamamıştır. Ülke çapında bir pazar için yapılan sınaî üretim faaliyetini amaç edinen mali yatırım hareketi Çin'de hizbir zaman önemli bir kuvvet teşkil etmemiştir. Bunun bir sebebi de, İmparator ile kendisine bağlı bürokrasinin kanun ve hukuka göre değil, kanunî usüllere göre değil kişisel yakınlık ve tanışıklık usüllerine göre, ahlâk açısın-

dan ve Konfüçyüs geleneklerine ait klâsiklere uygun bir anlayışla devlet idare etmeleridir. Bu sebeple, Çin insanı birey olarak, aile kurumu içinde kurulmuş ve tesbit edilmiş bulunan statü hiyerarşileri şeklindeki kişisel ilişkilere dayanmak zorunda kalmış; oğul babaya, gelin kayınvalideye, kadın kocasına sevgi ve yakınlık bağları içinde gelişen bir itaatla bağlanmış-itaat edenin yönetene bağlılığı da böyle olmuştur. Birey, siyasal hayatta olsun, sanayide veya ticaret hayatında olsun hiçbir yerde hukuk sisteminin teminatı altında olmamış ve medenî haklardan yoksun kamıştır. Devleti yönetenlerin hakimiyeti ise hukuka değil yöneticilerin kişiliklerine bağlı kaldığından, devlet, bürokratlar, maiyetleri, toprak sahipleri ve okumuşlar elinde kalmıştır. İş adamı için şahsî ve tanışıklıktan başka güven kaynağı kalmamış, iş adamının bağımsızlık kazanması mümkün olamamıştır.

Eski Çin toplumunun bir başka özelliği ise kamusal hayatın güdücü faktörü olarak herhangi bir milliyetçilik hareketinin meydana gelememiş olmasıdır. Bireyler aile ve akrabalık kurumu içine öylesine sıkışmışlardır ki, devlete sadâkatle bağlı vatandaş olmaya fazla fırsat bulamamışlardır. Aile kurumunun üstüne bile çıkılsa, milletin temsilcisi veya lideri değil halkın Babası sayılan bir İmparatorla karşılaşılmıştır. İmparator, halk denen insanlarla Doğa kuvvetleri ve Gökyüzü kutsallıkları arasında bir köprü teşkil etmiştir. Giriştiği doğru ve yerinde eylemlerle İmparator insanlara iyi ve ideal bir örnek yerine geçer sayılmış; insanlar ile Gökyüzü Kutsallıkları arasındaki âhengin İmparatorun iyi eylemleri sayesinde sağlandığı kabul edilmiştir. Fakat Gökyüzü Kutsallıklarının Oğlu denen İmparatorun yüklendiği bu göksel görevleri ulusal bir görev olarak değil, evrensel bir görev olarak yüklendiği kabul edilmiştir. İmparatorun, etraftaki barbar uluslar ve çeşitli ülkelerce de sayıldığına ve bu ülkelerde de Gökyüzü Kutsallıklarının Oğlu olarak kabul edildiğine inanılırdı. İnsanlar arasında hiçkimsenin O'na eş bir otorite taşıyacağı düşünülemezdi. Kısacası, Eski Çin, milletler topluluğu içinde yer almış bir milletten çok, kendi başına hayatı olan apayrı bir halk topluluğu olarak biçimlenmişti. Sonuç olarak, ondokuzuncu yüzyılın sonlarına gelene dek Çin halkı için milletlerarası konularda bir ve bütün olarak hareket etmek (uluslaşmak) bir ihtiyaç olarak bile duyulmamıştır.

19. Yüzyılda Dünya Siyasasına giren Çin halkı ise dünyanın geleceğine hâlâ katkıda bulunabilecek kozmopolit gelenekleri

olan, ama bu özellikleri yüzünden de, milletlerarası anarşi karşısında zayıf ve halsiz düşmüş bir halk topluluğu olma durumunda kalmıştı.

Bu sebeple de Eski Çin'in en önemli sorunu bütün bir Çin toplumunu yeniden örgütlemek; bütün toplumsal kurumları, gelenekleri, idealleri ve fikirleri yeniden seçip ayıklamak sorunu haline gelmiştir. Çin halkı farklı düşünüp farklı harekette bulunmak, yeni bir millî dille konuşabilmek, yeni bir yazılı dili okuyabilmek; kısacası kendisini tepeden tırnağa yenilemek zorunda bırakılmıştı. Komünizm ise -zorlayıcı bir seçimleme esası üzerinden olmak üzere- bu ihtiyaçlara ve bu güçlüklere karşı bir çözüm yolu bulmuş görünmektedir.

Demokrasinin Karşıtı olan Demografi. Çin'in yaşantısını şiddetli bir şekilde yeniden kuran Çin Komünistleri, bir seri modernleştiriciler içinde sadece en sonuncuları-ama en sertleri- olmuştur. Önceki kuşaklar, değişik ölçüde başarılı olan, Anglo-Saxon veya Japon modellerini izlemek istemişlerdir. Peking'de uygulanan Sovyet modelinin ise, belli bir sosyal gelişme noktasına eriştikten sonra gitgide daha az Çine uygun bir model olmaya başlayacağı söylenebilir.

Burada en önemli nokta Sovyetler Birliğinin, Çin gibi, gerçek bir smaîleşmeden önceleri nüfusca yoğunlaşmış bir ülke olmayışıdır. Rusyanın nüfusu 1900'den bu yana iki katına çıkmıştır. Oysa Peking'in halk sağlığı alanındaki başarıları yüzünden, zaten yoğun yerleşme görünümü taşıyan kırsal bölgelerinde bile bir nüfus patlaması oluşmuştur. Sovyet-modeli sınaîleşme programı ise, ağır endüstriye önem ve öncelik vermekte, fakat halkın yaşantısında önemli bir gelişme ve iyileşme vâdetmeksizin nüfusta iki misline yakın bir artışa zemin hazırlamaktadır. Kaldı ki, nüfus artışını durdurmanın tek çaresi hayat standardının yükseltilebilmesidir. Çin halkını, fizikî yaşama düzeyini aşabilecek bir hayata kavuşturabilmek için ise, düşük doğum oranının muhakkak gerçekleştirilmesi şart görünmektedir.

Daha yüksek bir hayat standardı ile daha düşük doğum oranı arasındaki bu trajik bağlantı İngiliz Hindistanı ile Java'nın demografik tarihinde de açıkca görülmüştür. Hindistan'da 1891'den 1901 o kadar nüfus, açlığın kontrol altına alınamayışı yüzünden, sadece % 2 artabilmiştir. Fakat 1925 yılından itibaren halk sağlığı programlarının ardından gelen, 1931 ve 1941 arası

onyıldaki nüfus artışı 50 milyonu bulmuştur. Java'da ise Hollandalıların tarımsal üretimi arttırmak için giriştikleri çalışmalar sonunda Java nüfusu 1816'da 5 milyona; 1860'da 13 milyona; 1905'de 30 milyona; 1930'da 41 milyona çıkmış ve Java eskiden tam bir tarım ülkesi iken bu kere adam başına yarım **akr**'lık bir ekilebilir toprak ile Belçika'dan, İngiltere'den, hatta Japonya'dan daha büyük bir nüfus yoğunluğuna erişmiştir. Fakat 1900 yılına kadar Hollandalıların Javası hemen hemen hiçbir eğitim kurumunun bulunmadığı bir sömürge olarak kalmış; nüfus artışındaki artış hayat standardındaki gelişmeyi kat kat ve çok fazla aşmıştır. Bugünkü Endonezya'nın çektikleri, aslında, ogünlerin ürünüdür .

Önümüzdeki onyıl içinde Çindeki endüstrileşme ve yoksulluk ile birlikte meydana gelecek olan katsal nüfus artışı bütün bir dünyayı uğraştıracak bir sorun olacak gibi görünmektedir.

Çin ulusunun hayat standardının yükseltilmesi sorununun dünya ticaretine olan ekonomik etkileri, önem bakımından, demokrasi ile otoritaryanizm arasındaki mücadelenin neticesine olan etkileri bakımından taşıdığı önemin yanında bile çok küçük kalacaktır. Hangi ülkede olursa olsun maddi bir güvenlikten yoksun olan uluslar, yoksulluğun yakını olan şovenizmin ve otoritaryan siyasal örgütlenmelerin gerekli ham maddesini teşkil etmek zorundadır. Otoritaryanizm ile kitlesel bir yoksulluk ekonomisi arasındaki ilintiler Çin tarihinde iyice belirgin olarak görülmüştür.

Bir an için farzedelim ki, Çin Komünistleri Çin.de iktidara gelmemişlerdir ve Çin - her kimse - başkasının veya başkalarının yönetimindedir. Fakat böyle de olsaydı, gelecek olanların gene aynı milyonlarca aç insanın boğazını doyurmak ve uyuşuk bekleyen dev kitleleri harekete geçirmek sorunları ile boğuşmak zorunda kalacakları açıktır. Komünist olmasalar bile, bu yöneticilerin endüstrileşme ve millileşme gayretleri sırasında bireye birey olarak gösterecekleri muamelenin Amerikan tarzından çok daha farklı olması gerekeceği şüphesizdir.

Bu sözlerimizle Çin Komünizminin totaliterci bir yönetime has kötülüklere sahip olduğunu redde çalışıyor değiliz. Bu konuyu kitabın ilerki sayfalarında ele alacağız.

Tersine, burada söylemek ve yazmak istediğimiz; uzun va dede esas sorunumuz olacak olan nokta üzerinde; Çindeki kala-

balık nüfus sorununun haşin gerçeklerinden nes'et eden bir belli tarzdaki tiranlığın, Komünizmin Çin'de hakimiyeti ele geçirmesinden ayrı sebepler yüzünden varlığını sürdürmekte olduğu ve bu sorun üzerinde vurguda bulunmaktır.

Çin'in tarihsel geleneği ve toplumsal kurumları, ne yazık ki, devlet ve topluluk içindeki bireye verilen değer konusunda farklı bir ülkenin varlığını göstermektedir. Kısacası, bizim alıştığımız tarzdakine benzeyen hukuk teminatı altındaki bireysel hürriyet Çin'de her zaman olduğu gibi bugün de sınırlı bir hürriyet olarak kalmıştır. Bu yüzden Çin'de Komünist tiranlığına karşı bir alternatif aranması-Çin halkı ile bizim aramızdaki bu farklılık yüzünden- çok zayıf bir ihtimaldır. Bu durumun ortaya çıkardığı sorunlar üzerinde de ilerde duracağız.

2

ÇİN'İN GÖRÜNTÜSÜ

1. KUZEY İLE GÜNEY ARASINDAKİ TERSLİK

Açık Kapı politikasının hâkim olduğu yüzyılın son onyılında; Amerikan uçakları müttefik bir devletin semalarında bir baştan bir başa uçtukları günlerde, Çin'i, o zamana kadarki Çin'den apayrı bir Çin olarak görmek mümkündü. Çin toprakları üzerinden uçan bir insanın Çin toplumunu gözle «görmesi» de mümkündü. Soyutlayıcı bir gözle de görülse, aşağıdaki topraklarda peşpeşe birçok sorunların hazır beklediği anlaşılırdı: bozlaşan ve çıplaklaşan dağlar, çamur gibi akan nehirlerin getirdiği alüvyonlardan meydana gelmiş bataklık ovaları, yoğun nüfus parçalarının yerleştiği yeşillik bölgeler ve köyleri meydana getiren basit kulube öbekleri, insanın sırtını kamburlaştıracak kadar zor ve kuşaklardan beri devam eden gayret ve zahmetlerin ürünü olan küçük taras-bahçeler ve su yollarının gümüş ışıltıları-kısacası, küçücük toprak parçacıkları başına çökmüş çok yoğun köycükler, köy toplulukları ve hayatı sürdürebilmek için sarfedilen insan emeği, insan sabrı ve insan aklını işaret eden birçok şeyler görülürdü.

Kıt'a Çin'inin boz bulutlarla yüklü gökyüzünden uçarak Çin'in bir başından diğerine kadar giden modern gezginlerden herhangi birinin hafızasında kalacak olan iki şey vardır ve bunlardan birisi Kuzey Çine diğeri de Güney Çine aittir. Kurak bir yer olan Kuzey Çin düzlüğünde, Çin uygarlığının ilk olarak geliştiği ve kendi kurumlarını yarattığı Peking'in güneyine inene

kadar, yaz mevsiminden akılda kalan, tozlu-yeşil tarlalar, onların üzerinde sıralanan ve oraya-buraya serpiştirilmiş gibi duran koyu yeşil ağaç kümeleri, ve bir de kerpiçten yapılmış köylerin tek-tük ağaçlıklarından ibarettir. Bu manzara Amerikanın Orta Batısındaki manzarayı; çiftliklerin arasında uzanan bozkırımsı bir alanda binlerce metre arayla serpiştirilmiş gibi duran ağaç kümelerini akla getirmektedir. Fakat bizde bir yeşilliğin üstünde tek bir çiftlik kurulduğu yerde, Çin'de koca bir köy yaşamaktadır. Iowa veya Dakota'daki Amerikalı bir çiftçi ailesinin gübrelikleri ve avluları ile en yakın komşusundan yarım mil uzaklıkta olmasına karşılık, Kuzey Çin'de birkaç yüz kişilik bir köy topluluğu bizim çiftlikler kadar bir arazide yaşamakta ve yarım mil ötesinde, gene kendisi kadar kalabalık ve yoğun başka köyler bulunmaktadır. Bu bölgelerdeki toprakların yüzde yetmişi saban altındadır ve esas itibariyle insangücü ve elle işlenmekte; her kilometre kare toprak en azından bin insanın karnını doyurmak zorunda bulunmaktadır. Amerikan ulusunun, geleneği itibariyle çiftçi bir ulus olduğu halde, Çin halkının her hareketini, her düşünce ve fikrini etkilemiş bulunan nüfus yoğunluğu gerçeğini tatmamış olması bu yüzdendir.

Güney Çin'den akılda kalacak olan tipik görüntü ise alabildiğine farklıdır, ve alıştığımız şeylerden çok uzaktır. Güney Çin'de yılın çoğu aylarında pirinç tarlaları sular altındadır ve gökyüzündeki insanın gözüne deniz gibi gözükür heryer. Etraftaki tepelikler yemyeşildir ve çoğu yerlerde kullanılmayan topraklar, ekilmemiş topraklar hiç kalmamıştır. Yeşillik içindeki tepeler zirveye kadar taraslarla doludur ve zirveden sonra dabu kere aşağı doğru sıralanan- taraslar uçsuz bucaksız bir silsile şeklinde devam eder, ve tepeler uçaktan bakınca, haritalardaki topoğrafya halkalarını andırır. Gerçekten de pirinç taraslarının eğri-büğrü görüntüleri, bu tarasların düzenlendiği vadilerin izdüşümünü andırır diziler şeklindedir ve yukardaki taraslardan alttakilere inildikçe bu tarasların daha geniş ve daha uzun halkalar haline geldiği görülür. Tepelerin zirvesinde ise incecik ve konkavlaşmış küçük küçük bahçeler veya tarlalar yer alır. Boz renkli taşlardan yapılmış patikalar ise taraslar ve bahçeler arasında kıvrım kıvrım uzanırlar, ve uzaktan bir devin ayak-izlerine benzerler. Güneş çıkarken uçaktaki insan, pirinç tarlalarındaki su birikintilerinde güneşin ışıl ışıl yandığını görür Sulardaki güneş, gökyüzünden değil de yeraltından doğuyormuş gibi gelir insana. Aşağılarda uzanan patikalar ve parıltılar içinde ya-

nıp-sönen su harkları içindeki bütün tepecikler beyaz zemin üstüne işlenmiş dantelalar gibidir.

İnsanın Güneydeki hırçın kayalıklar üzerinden uçakla geçerken 600 milyon Çinlinin nerede yaşadığını, neler yeyip içtiğini merak etmemesine imkân yoktur- dağların ve ovaların biribirini kovaladığı Güneyde topraklar boş, köyler ise oraya- buraya serpiştirilmiş gibi görünür. İnsana boş ve uçsuz-bucaksız topraklar gibi görünen bu topraklara bakarken, Çin nüfusunun yedide altısının ülkedeki toprakların üçte birinde yaşadığını düşünmek zordur. Gerçekten yoğun şekilde iskân edilmiş bölgeler, kaba bir tahminle Birleşik Amerika'daki meskûn bölgeler alanının yarısı kadardır ve bu topraklarda Amerikan nüfusunun hemen hemen dört katı insan yaşamaktadır. Bunun sonucunda ise, ekilebilir topraklarda her mil-kareye yaklaşık olarak 1500 kişilik bir nüfus yoğunluğuna ulaşılmıştır. Buraları, çoğunlukla, vadiler ve alüvyon ovalardır. Birleşik Amerikanın ekilebilir toprakları 570.000 mil-karedir ve bu tür toprakların kolaylıkla genişletilmeleri mümkündür. Fakat ekilebilir toprakları 425.000 mil-kare (fert başına 1/2 akr daha az ekilebilir-toprak demektir) elan Çin'de bu toprakların daha **entansif** bir şekilde kulanılmaları mümkün olmakla beraber, genişletilmeleri olanağı yok denecek kadar azdır.

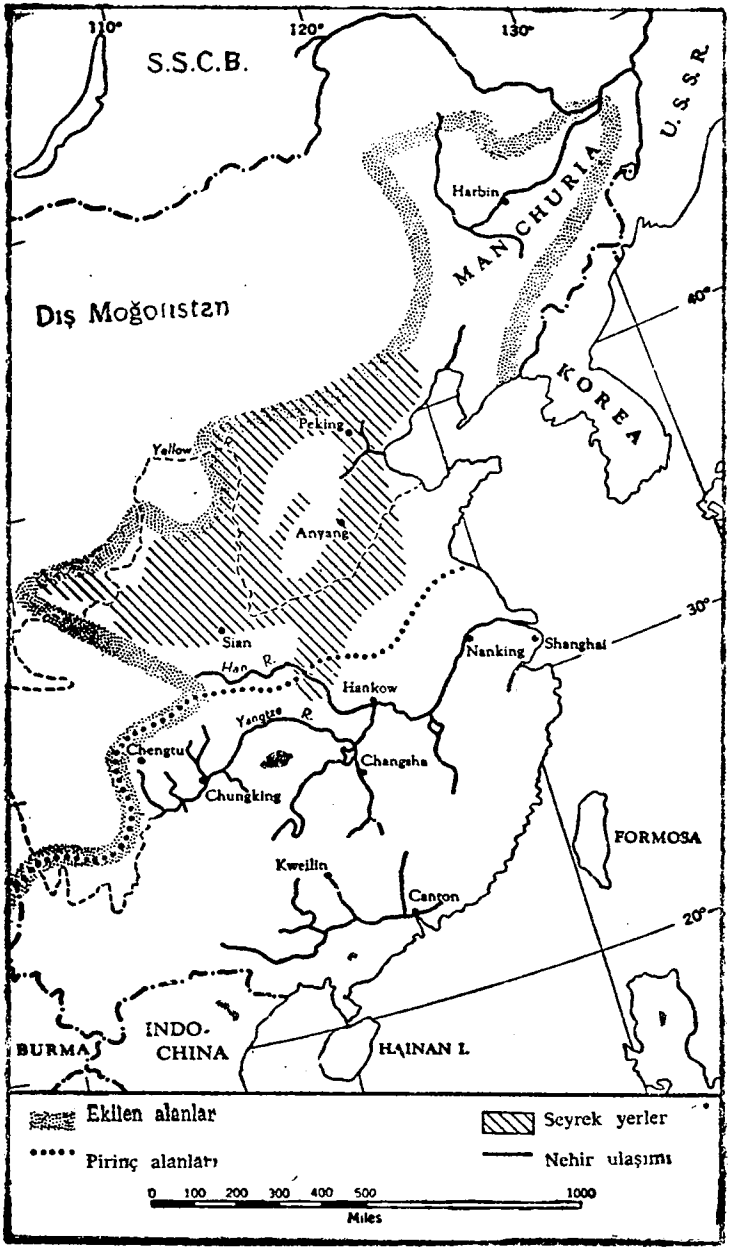
Bu kalabalık topraklar üzerinde yaşayan Çin halkının hayat şartlarına ait istatistiklerimiz çok azdır. Fakat, başta Amerikalı bilim adamları olmak üzere, çeşitli kimselerce yapılan bazı tahmini hesaplamalar bize bazı bilgiler sağlayacak durumdadır. Çin'de en büyük zıtlık kuru tahıl bölgesi olan Kuzey ile rutubetli ve pirinç bölgesi olan Güney arasındadır. Bu ekonomik bölgeler, yuvarlak hesap tam orta çizgiden bölünürler : Sarı Nehir ve Yangtze otuz dördüncü paralel boyunca, bu iki bölgenin tam arasından geçerler Kısaca da olsa, yağışlar toprak, ısı, ve beşeri diğer şartlar üzerinde duralım ve iki bölge arasındaki zıtlığın nedenlerini arayalım.

Yağışlar, herşeyden önce Çin ikliminin kıt'asal özelliklerine ve kıyılardan gelen rüzgârlara bağlıdır. Basit bir dille anlatırsak, Asyatik kıt'a kitlesinde ısı dereceleri Batı Pasifik'ten çok daha hızla ve kolaylıkla değişir demek gerekir. Kış aylarında kıt'anın içlerinde toplanan soğuk hava güneydoğudaki denize doğru eser. Kış rüzgârlarının bırakacağı yağış çok azdır. Yaz mevsiminde ise durum tamamen değişir; rutubetli deniz havasıyla dolu sıcak

muson rüzgârları içerlere ve kuzeylere, kızgın bölgelere eser. Yağışlar bu yaz aylarındadır. Güneylerden kalkıp gelen bu yaz rüzgârların önce Çinin dağlarına, tepelerine rastlar ve buralarda sağnaklar yapar. Bunlar, yıllık yüzde 15'lik bir değişmeyle, her yıl olur. Kuzey Çin; Güney Çin Denizinden daha uzak olduğundan daha az yağmur görür, ve onyıllık dönemler içindeki yıllık yağış miktarında yüzde otuz oranına varan değişmeler görülür. Kuzey Çinin yıllık yağışı Amerika'daki en kurak yerleri aşmadığı için, en iyi yılda bile tarıma yeterli yağış bulunamaz. Ayrıca yıldan yıla görülen yüksek bir değişim de çok ciddi bir problemdir. Normâl olarak, Kuzey Çin iyi yıllarda bile tarım için gerekli olan yağışın en alt çizgisinde olduğundan, yağışların kötü gittiği yıllarda açlık ve kıtlık kaçınılmaz felâketler olmaktadır. Tarım için gerekli yağış ve su temini bakımından Güney Çin daha iyi şartlara sahiptir

Toprağa gelince, Güney Çin'in ılık bir iklimi olan topraklarının, bu topraklar üzerine yağan ve toprağın altına sızan yağmurlardan zarara uğradığı belirtilmelidir : toprak altında bulunan ve bitkiler için çok gerekli olan mineraller bu yüzden eriyip çözümlenmekte ve sonra da toprak üzerine çıkıp, yağışlar ve sellerle kaybolup gitmektedir. Bu çeşit topraklar verimsizleşmektedir. Fakat dağlardan ve tepelerden akan sellerin getirdiği humuslu topraklarla toprak kısmen yenilenebilmektedir. Fakat buna rağmen, nüfusun güneyde en yoğun olduğu yerler Yangtze kıyılarındaki alüvyon ovaları, nehir deltalarındaki düzlükler, ve bir de Şangay açıklarındaki veya Kanton yörelerindeki ovalık yerlerdir. Diğer yandan, Kuzey Çin'de toprak, yağışların az olması sayesinde yıkanmamıştır ve minerallerini muhafaza etmektedir. Fakat Moğolistan'da olduğu gibi bazan buralar da fazla sulanmakta ve mineraller fazlasıyla toprak-üstüne çıkmakta, ve yeterince yağmur yağıp bu toz tortularını yıkayıp götürmediği için, toprak hiç kullanılmayacak kadar bozulmaktadır.

Kuzey Çin'de iklim toprağı bir yorgan gibi korumakta, Amerikanın Orta Batı rüzgârlarının tersine, çok seıt ve soğuk olan rüzgârlar altında bile, yılın yarı süresinde bitkilerin gelişme hayatı devam edebilmektedir. Aşağı- Güney Çin'de ise yılın her mevsiminde ürün yetişmekte, yılda iki kez pirinç hasad edilmektedir. Bu bakımdan Şangay'ın New Orleans veya Süveyş'in, Kanton'un ise Havana veya Kalküta'nın durumunda olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu durum Çin halkının büyük kısmının ni-

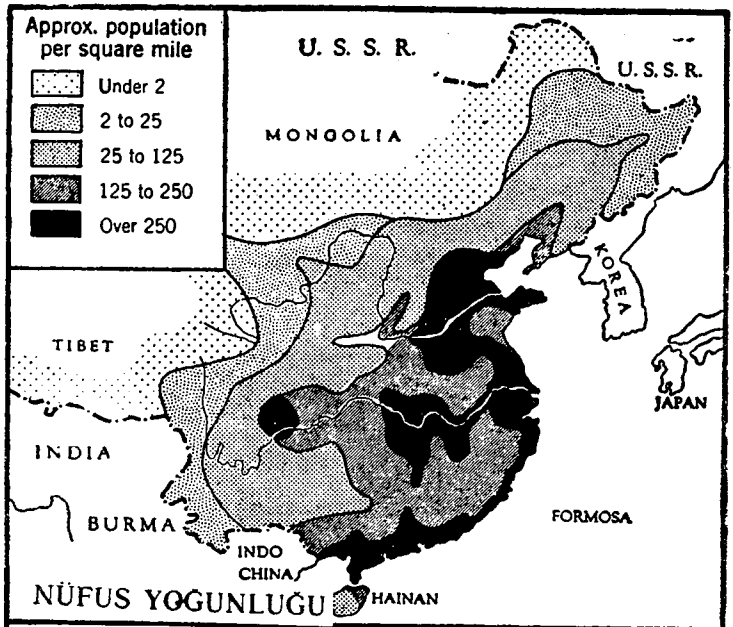

110°
120°
130°
S.S.C.B.
U.S.S.R.
Harbin
MANCHURIA
Dış Moğolistan
40°
KOREA
Peking
Yellow
Anyang
Sian
Han R.
Hankow
Nanking
Shanghai
30°
Yangtze R.
Chengtu
Changsha
Chungking
FORMOSA
Kweilin
Canton
20°
INDO-
CHINA
BURMA
HAINAN I.
Ekilen alanlar
Seyrek yerler
Pirinç alanları
Nehir ulaşımı
0 100 200 300 400 500 1000
Miles

çin Güneydeki pirinçe-dayalı ekonomi içinde yaşadığını anlamamıza yardım edecektir.

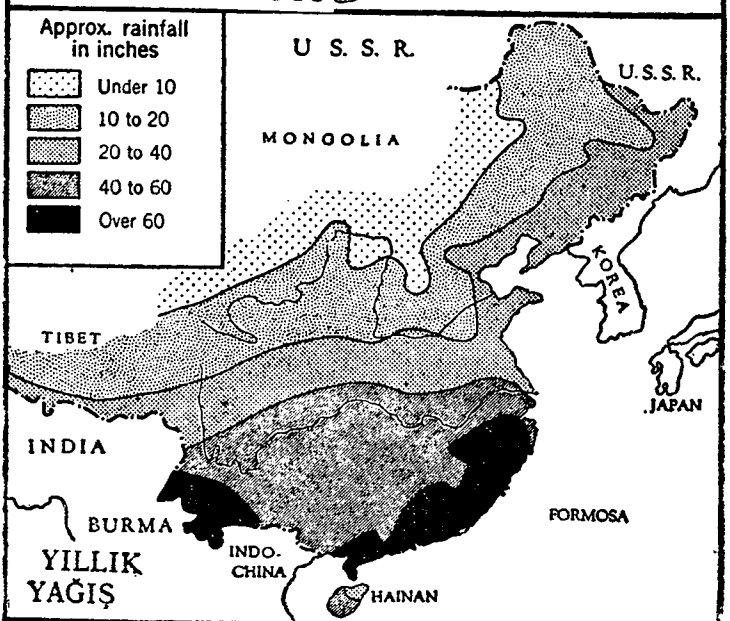
Kısacası, Güneyde olsun Kuzeyde olsun, iklim, yağış, ve toprak faktörleri kendilerince bir denge içindedirler. Kuzey, yağış yeterli olunca bereketlenen topraklara sahiptir. Ama çoğu defa yağışlar azdır ve havalar çok soğuktur. Güney ise her zaman bol suyu ve sıcak bir iklimi olan, ama toprağı bereketini yitirmiş bir bölgedir Her iki bölgede de doğal kaynakların bu elverişsiz şartlarını dengeleyebilmek için insanların gayret sarfetmesi gerekmekte; topraklar insan gübresi ile desteklenmektedir. Burada hemen belirtelim ki, insan gübresinin kullanılmaması halinde-eşdeğer başka türden gübreler bulunmadıkça-Çin toprağının bunca nüfusu besleyebilmesine imkân kalmayacaktır. Bu bakımdan Çin şehirlerinin etraflarında-uçaktan görülen yeşil tarlalar ve bahçeler insanı şaşırtmamalıdır. Her şehir, aynı zamanda, etraftaki sebze bahçelerini ve diğer tarla ve bahçeleri de beslemektedir.

Sunulan Nüfus Haritası Çin halkının dört bölgeye yığıldığını ve bu bölgelerin ülke alanının çok küçük bir kısmını meydana getirdiğini göstermektedir. Birinci bölge Kuzey Çin düzlüğüdür. İkinci bölge, Szechwan'ın dağlar arasında kapalı düzlüğüdür. Üçüncü, Batıdaki bölge, Hankow'dan Şangay'a kadarki aşağı Yangtze vadisidir ve bu bölgeye Hankow'un güneyindeki Hunan «pirinç-anbarı» yöreleri de dahildir. Dördüncü bölge ise, güneydeki Kanton deltasıdır. Çin'de seyahat eden gezginler farklı lehçelere, farklı dillere, farklı illere ve bölgelere rastlayıp baktıkça kendilerini Avrupa'daymış da farklı ülkeler görüyormuş zannederler. Örnek alacak olursak, savaştan önceki Almanya'nın 182'000 mil karelik arazisine ve 70 milyonluk nüfusuna karşılık Merkezi Çin'deki Hankow'un güney ve kuzeyindeki Hupeh ve Hunan illerinde toplam 60 milyon insan yaşar ve iki ilin alanı 155,000 mil karedir. Batıdaki Szechwan, pratik olarak aynı bölgede bulunduğu halde, 60 milyonluk halkı Hunan ve Hupeh'deki halkın dilinden ayrı dil konuşur. Aşağı Yangtze'deki dört il- Kiangsu, Chekiang, ve Anhwei- 200.000 mil-kareyi aşan bir alan teşkil ederler ve 100 milyonluk bir nüfusa sahiptirler. Görülüyor ki, sadece Merkezi Çin'deki Yangtze boyunca herbiri Almanya'ya eşit hacimde üç ayrı bölge vardır.

Güney Çin'deki ulaştırma ve ticaret yolları su yollarını izler, ve Kanton, Şangay ve Hankow gibi büyük modern şehirler de-



NÜFUS YOĞUNLUĞU



YILLIK YAĞIŞ

niz ticareti ile ülke-içinden gelen nehir yolu ticaretinin buluştuğu yerlerde bulunurlar. Bununla beraber, Çin, dış ticarete fazla bir ağırlık vermemiştir, ve dış ticaret Çin için önem taşımamıştır. Bu bakımdan Çin'i geniş ölçüde kendine-yeterli bir yarıkıt'a saymak zorundayız. Bizim Georg Washington'umuzun yerine koyabileceğimiz Çin İmparatoru Ch'ien-lung bu durumu Britanya Kralı III. George'a yazdığı mektupta şöyle dile getirmiştir: «Göksel imparatorluğumuzda herşey bol olarak bulunmakta ve kendi sınırlarımız içinde arayıp bulamadığı hiçbir ürün bulunmamaktadır. Yabancı ülkelerdeki barbarların mamullerini ithâl etmemize ise lüzum yoktur.»

Çin ülkesinin bu devasa ve renkli görüntüsüne rağmen, Avrupanın aksine, bu kıt'a büyüklüğündeki ülkenin siyasal yönden tek bir bütün olarak mevcudiyetini sürdürmesi bizi şaşırtmamalıdır. Bunun sebebi ise, Çin'in bizden çok derin köklere sahip olması, ve kesiksiz olarak sürdürüp bağlandığı çok uzun bir tarihe ve geçmişe dayanmasıdır.

2. KÜLTÜREL KÖKENLER

Otuz yıl önce, Peking yakınlarındaki Chou-k'ou-tien'deki arkeolojik kazılar sonucunda «Peking adamı»na ait iskelet kalıntısının bulunması heyecan verici bir olay olmuştur, ve arkeolojik yönden, tasavvur edilemeyecek kadar önem taşımıştır. Bunun sebebi, kazılarla tek bir insana ait değil pekçok paleolitik insana ait iskelet kalıntıları bulunması ve bu iskeletlerin yanında, kendi devirlerine ait hayvan iskeletleri, âletler, ve ateşin daha o zamanlar bile bilinip kullanıldığını gösteren bazı kalıntılara rastlanması olmuştur. Bütün bu türden kültürel kalıntıların hep birlikte ve bir yerde bulunması, kendi çağdaşı olan benzeri görülmemiş bir olaydır. Çin'de paleolitik çağa ait en önemli buluş bugün de budur. Bu kazı, «Pekin adamı»nın bulunduğu yerdeki çağ kültürünün «nevi şahsına münhasır» ve tecritlenmiş bir kültür olduğunu göstermiştir.

Paleolitik çağın ardından gelen buzul çağında, jeologlara göre, Avrupada'ki buzullardan kopup gelen soğuk rüzgârlar, Merkezi Asya platosunun kuruması sonunda, buranın toprağını herşeyi sürükleyen fırtınalar boyunca, Kuzeybatı Çin'e yığmıştır. Bugün, bu bölgedeki 100,000 mil karelik bir alan üzerinde sarı veya boz renkli, taşsız ve kum gibi incecik bir toprağın yün bir

döşek gibi buraları kapladığı görülmektedir. Bu aynı toprak, aynı rengi ile, aynı taşsızlığı ve tozluğu ile, bu bölgede, toprağın elli metre veya hatta bazı yerlerde elli metreden de fazla derinlere kadar inmektedir. Bu toprakların rüzgâr-biriktirmesi bir toprak olduğu akla yakın görünmektedir. Bunun en iyi örneği, Sarı Nehrin büyük dönemeci yakınındaki Ordos Çölünün güneyindeki topraklardır. Tozların biriktiği zaman-kesiminin (period) bugünkü Kuzey Çin'de de görülen «siklon» fırtınalarıyla bile mukayese edilmeyecek kadar sert fırtınalarla dolu geçmiş olması gerekir. Böyle bir zaman-kesiminin insanlar için, hayat için fazla uygun ve rahat olmadığını düşünmek makûl görünmektedir.

Yaşadığı toprak-tabakası (arkeolojik anlamda) bu toz birikimi tabakasının da altında bulunan «Peking adamı»nın Kuzey Çin'den uzaklaşmak zorunda kalışının da bu zaman-kesimine denk gelmesi gerekli görülmektedir.

Son buzul çağından sonraki Kuzey Çin'in neolitik kültürü Batı ile temasların olabileceğini gösteren bazı delillere sahiptir. Bu temaslar, bütünüyle hiçbir zaman ortadan kalkmayan Merkezi Asya toplulukları yoluyla olmuştur. Çin'de neolitik insan devrinden kalan izler Kuzey'de birçok mahalde bulunmuştur. Bu tarihi mahallerdeki hayat kalıntıları ise toprak eşyaların (çanak-çömlek-tencere gibi) imâl tiplerine göre kendi aralarında sınıflara ayrılmaktadır. Kara renkte toprak eşyalara Kuzeydoğu Çin'de geniş olarak rastlandığı halde, bunlara Kuzeybatı'da çok az rastlanmaktadır. Diğer yandan Kuzeybatı'da sık sık rastlanan kırmızı veya boyanmış toprak eşyalara başka yerde rastlanmamaktadır. Bu tipler Orta Doğu'da bulunan çağdaşlarına çok benzemektedirler. Bütün bunların yanısıra, eskiden kalma bronzlara işlenmiş hayvan maskelerinin (t'ao-t'ieh) şekilleri, «kâhinlikte kullanılan kemikler»in bulunması, sıkıştırılmış topraktan duvarlar, ve diğer kültürel unsurlar prehistorya Çin'i ile Pasifik baseninin diğer bölgeleri arasında bir yakınlık olduğunu göstermektedir.

Bunlara benzer pekçok delillerden varılan sonuç, Çin'de ilk bilinen devirlere has «nevi şahsına münhasır bir uygarlık olduğu; ancak, neolitik çağda Yakın Doğu ülkelerinden Orta Asya ülkeleri yoluyla birçok kültürel unsurların Çin'e geçtiğidir. Örneğin, renklendirilmek için boyanan toprak eşya imâlciliği bunun bir delilidir. Daha sonraki devirlerde ise bronz, demir, araba, at, buğday, hayvan evcilleştirilmesi, ve yazı fikrinin de -diğer

birçok kültürel unsurlar arasında-aynı şekilde Yakın Doğudan gelmiş olması mümkündür. Kısacası Yakın Doğunun kültürü-eldeki delillere göre- binlerce yıl olmasa da, yüzlerce yıllık bir süreyle Çin kültürüne öngelmiştir ve Yakın Doğu kültürü, ancient Çin kültürüne çok büyük katkılarda bulunmuştur.

Yalnız önemli olan nokta, Yakın Doğudan gelen ve Orta Asya toprak genişliğinin engellerini aşarak süzüle süzüle Çin'e girip dağılan (diffused) kültürel unsurlar sadece fikirler ve metodlar şeklinde Çin'e varabilmişler ve birçok ayrıntılarını bu engeller karşısında bırakmak zorunda kalmışlardır. Bu yüzden Çin tarafından alınıp özümlenmeleri kolay olmuştur. Böylece Çinliler dış dünyadan etkilenmişler, fakat dış dünyaya hiçbir zaman yenik düşmemiş ve teslimiyet göstermemişlerdir. Kezâ, Batılı ilk kurumlardan da Çinliler yararlanmış, fakat bu kurumları kendilerine özgü yapılarına bütünleştirmede serbest kalmışlardır.

Aynı şekilde kuzey Asya ile Orta Osya'dan da çeşitli kavimler Çine gelmiş, Çinin idaresini ele geçirmişler, fakat Çini altedecek bir nüfus çoğunluğu sağlayamamışlardır. Çin Duvarının kuzeyindeki yoksul ve çıplak bozkırlar Çine akımlar ve seferler düzenleyen göçebe uluslar için yataklık yapmışsa da, bu uluslar hiçbir zaman tarımsal Çin'in yoğun nüfusunu yerinden edebilecek kadar olamamıştır.

Irk ölçüleri açısından Çinliler homojen bir ulus gibi görünürlerse de aldatıcı bir durumdur. Antropolojik ölçülere karşı dayanacak iddialar ileri sürülememektedir. Genel ve kaba bir görünüm ile, «Mongoloid tip» denilen ırk sayılan Çinlilerin içinde basık burunlusundan kartal burunlusuna, siyah saçlısından kızıl saçlısına, sakalsızından gür sakallı olanına kadar her türlü insana rastlanmaktadır. Fakat, nedense genel olarak Çinlilerin Mongol gözlü oldukları kabul edilmiştir.

Sonuç olarak, Çin kültürünün «nevi şahsına münhasır» bir kültür olduğunu ve bu kültürün Kuzeybatıdaki sızmalardan etkilendiğini söyleyebiliriz. Amerikalı seçkin bilim adamlarından biri Çin uygarlığına «kendini yitirmeden dıştan etkilenmiş uygarlık» («civilization by osmasis») adını vermektedir.

3. İNSAN VE DOĞA ARASINDA ÂHENK

Çin'e nereden, hangi kültürden birşey gelmiş, hangi halklar gelip Çine yerleşmişse bunların hepsi de Çinlileşmiş, Çin topra-

ğının şartlarına uymuş ve Çin halkı ile bütünlenmiştir. Örneğin, neolitik çağdan beri Kuzey Çin'de toprakların toz olup uçuşmaması için tarlalar rüzgara dik ve enlemesine sürülüp işlenmiş, halk bu yumuşak toprakları oyarak meydana getirdiği koğukları veya mağaraları ev olarak kullanmıştır. Kuzey Çin'de bugün de yüzbinlerce Çinli bu toz-yığını kayalar içine kolaylıkla oydukları evlerde yaşamaktadırlar. Bu evler yazın sıcağa, kışın soğuğa karşı iyidir ve deprem hariç herşeye karşı çok emindir.

Kuzey Çin'deki toz-birikintisi topraklarda hiçbir zaman orman yetişmemiştir. Ormanlık nerede yetişmişse, Çinliler, bütün eski insanlar gibi, hatta Amerikaya ilk gelenler gibi, ormanları tahrip etmişlerdir. Yüzyıllardır süren erozyon ise, ormandan sonra toprağın da yitirilmesine yol açmıştır. Bugün Çinin en önemli sorunu erozyondur. Erozyon yüzünden suların getirdiği topraklarla Sarı Nehir, denizle Şangay arasındaki koskoca Kuzey Çin ovasını meydana getirmiştir ve bu durum hâlâ devam etmektedir. Tabiatın karşısındaki insanın aczini, hiçbir şey, bozbulanık akan ve taşıdığı milleri biriktire biriktire, etrafındaki bozkırdan yirmi ayak yukarlarda kendine koskoca bir yatak yapan Sarı Nehir kadar gözler önüne seremez. Sarı Nehir, etrafındaki yatağı birgün depremle çatlayıp kırılacak olursa, denizden 200 mil içerlere kadar uzanan alivyon ovasını bozacak ve sular altına alacaktır.

Ağaçlık tepelerin çıplaklaşmasına, erozyona, ve sellere karşı insanlar durmadan çalışmakta ve suları kontrol altına almak için uğraşmaktadırlar. «Çin Hüznü» adını taşıyan geniş Kuzeybatı Çin topraklarının yeniden ağaçlandırılması ve sel sularının barajlarla denetim altına alınması, bugün çok büyük gayretler sarfedildiği halde, henüz gerçekleşmemiş bir rüyâdır. Çin'in eski günlerdeki yöneticileri de, düzenli aralıklarla, Sarı Nehrin aşağılarda Kuzey Çin'i seller altında bırakmasına boyun eğmek zorunda kalmışlar; Sarı Nehirle başa çıkacak bilime, tekniğe ve imkânlara sahip olmadıkları için, bu olup-bittiye karşı ses bile çıkaramamışlardır. Bununla beraber, eski zamanlarda ovaların sel suları altında kalması, bataklık hâli alan toprakların yeniden ıslâh edilmesiyle hâlli mümkün bir meseleden ibaretti. Bu amaçla, gerek sel sularının kontrol altına alınması ve sulamada olduğu kadar, yağmur ve sel sularının sarnıçlanması işlerine de önem verilmiştir. Bu sebeptendir ki, Çin'i yamaçlarındaki tarasları, nehir kıyılarındaki bentleri, su kuyuları, patikaları,

tarhları ve ağaçlık yerleri ile bugünkü Çin haline getirebilmek için toprak üzerine milyonlarca insanın eğilip, nesiller ve nesillerce emek sarfetmesi gerekmiştir.

Modern Çin'in eskisinden devraldığı bu topraklar hemen sadece insanların beslenmesinde kullanılan bitkiler için sürülüp ekilmiştir. Çin toprağı hayvan besleyecek güçte olmamıştır. Ekilebilir toprakların yüzde doksanı yiyecek sebze, tahıl ve meyvalara kullanılmış, hayvan otlağı olarak bırakılan yerler yüzde ikiyi aşmamıştır. Oysa Birleşik Amerika'da toprakların sadece yüzde kırkı insan besini olacak bitkilere ayrılmakta, hemen hemen yarısı otlak ve kır olarak bırakılmaktadır. Çin'in bu Kuzeybatı kesiminde yaşayanlar eğer sürücülük ve hayvan bakıcılığı ile yaşayan insanlar olsaydı toprakların ıslah edilmesi daha o zamanlar mümkün olabilirdi. Fakat bu olmamıştır. Çin toplumu görenek ve gelenekleri icabı, daha ilk başlangıç günlerinden itibaren, insan emeğine büyük ölçüde dayanan entansif tarım üzerine kurulmuş bir toplum olarak gelişmiştir.

Entansif tarımın beşeri sonuçları, en keskin çizgileriyle, Yangtze vadisinde ve Güney'de Çin toplumsal hayatının belkemiğini teşkil eden pirinç ekonomisinde görülmektedir. Pirinç fideleri ilk aylarda fideliklerde kendi hâllerinde büyürler ve bu aylar zarfında kuru tutulan topraklarda tali ürünler yetiştirilir ve hasadlanır. Sonraki aylarda tarlalar sulanır, gübrelenir, sabanla sürülür (bu iş insan emeğinin yerine ikame edilen mandalara terk edilmiştir) ve toprak pirinç fidelerinin ekilmesine hazırlanır. Fideler insan eliyle dikilir. Her terasda ayak bileğini bulan sular içinde iki büklüm yere eğili çalışan insanlar uzun uzun saflar halinde, geriye doğru adım adım çekilerek, toprağa bu fideleri ekerler. Bu iş, ülkedeki bütün pirinç tarlalarında yapılır insan enerjisinin bundan büyük ve hacimli bir tüketimi olmasa gerek. Pirinç daneye durduğunda, tarlalar tekrar kurutulur ve başaklar gene insan eliyle toplanır. Sınırsız ölçüde harcanan su ve insan emeği karşılığında, Çindekinden daha verimli tarımcılık yapılmayacağı açıktır. Amerikalı bir çiftçi **akr** (4 dönüm) başına 25 buşel (0,9 m^3 - Ç. N.) almaktayken Çinli bir çiftçi, kendisi, ailesi ve çocuklarıyla birlikte çalışarak aynı genişlikteki topraktan 42 buşel (1,050 m^3) pirinç kaldırmaktadır. Bu durumda toprak insan emeğinden daha büyük değer ifade etmekte; diğer bir deyişle, verimli ve işbilir insan kolu bereketli topraklardan daha mebzul miktarda bulunmaktadır. Çin çift-

çisi, ekstansif tarıma emek sarfetmeyi göze alamaz. Zira. bu tip tarım için ne toprağı, ne sermayesi vardır, ve ne de mekanize edilmiş geniş-ölçekli yöntemlere ait bilgiye sahiptir. Kendi aile üyelerinin işgücüne dayanmak zorunda olduğundan, ailesini besleyebilmek için yoğun emek gücüne dayanan küçük toprakta yoğun bir tarımcılık yapması gerekmektedir.

Entansif ve ekstansif tarım arasındaki benzemezlik, emeğin, diğer üretim unsurlarına olan oranı yönünden Amerika ile Çinin karşılaştırılmasında belirginleşmektedir. Hesaplara göre, Amerika'da bir **akr** buğdayın yetiştirilip idrâk edilmesi için bir insanın 1,2 işgünü yetmektedir. Çin'de ise aynı iş 26 işgününü gerektirmektedir. Bir **akr pamuk Amerika**'da 14 işgününü, Çin de ise 53 işgününü gerektirmektedir.

Küçük topraklar üzerine yoğun insan gücü yığımlanması gereği bu durum bazı sosyal sonuçlar da yaratmaktadır. Zira, biri diğerine bağlı olduğu için, yoğun emeğe bağlı tarımın yanında yoğun nüfus da gerekmektedir. Nüfus yoğunluğu, entansif tarımı gerektirdiği gibi, aynı zamanda mümkün kılmış da olmaktadır. Bu tip ekonomi bir kere tesis edildikten sonra da kendi düzenini getirmekte ve kendi beşeri ölçü ve standartlarını ortaya koymakta; insanı kahreden zahmetli bedeni çalışma esas olmakta, insan emeğinden tasarruf sağlayıcı buluşlar itibar kazanamamaktadır. Çini modernleştirmek isteyen Yenilikçiler ne zaman üretime makineyi sokmak istemişlerse Çin insangücünün çıkarlarına ters düşmüşler; kısa vâdede makina insan kolunun ve insan gövdesinin düşmanı olarak görülmüştür. Nitekim demiryolları ve trenler arabacılarla kulilerin geçim kapılarını ellerinden aldığı için hücuma uğramışlar; bu gibi yenilikler hiçbir zaman iyi karşılanmamıştır.

Bu durum, Çin ekolojisinin, fizik ortama uyumlanma tarzının Çin kültürünü etkileme şekillerinden sadece bir tanesidir. Büyük nehir taşkınları altındaki topraklarda yaşanan hayat her zaman için güç bir hayat olmuştur ve böylesi bir hayat, insanı kendi inisiyatifinden çok tabiata bağımlamıştır.

«Tanrılar bereket de verir, yokluk da,» sözü eski bir halk deyimidir. Geniş Çin toprakları üzerindeki Çin köylüsü havaların merhametine terk etmiştir kendini; Tanrılar güneş ve yağmur verirse yaşamı mutlanacak diye bilmiştir hep. Tabiat şartlarını- açlığı, kuraklığı, sel baskmlarını, salgınları - doğal şeyler olarak

kabule alışmıştır. Bu durum, çok değişik özellikle toprakları olan ülkelerde yaşayan Batılı insanın hayatından çok farklıdır. Akdeniz kıyılarında olsun, Avrupa içlerinde olsun Batılı insan hiçbir zaman bir su kaynağından fazla uzak değildir, ve kendi inisiyatifine göre balıkçılık veya avcılık yaparak tarımdan alamadıklarını takviye edebilir. Çok eski tarihlerden beri deniz ticareti Batılı insanın ekonomik hayatında önemli yer tutmuştur. Ticaretin hizmetindeki keşifler ve icâdlar Batılı insanın tabiata karşı pasif kalmayıp mücaadele etmesini kolaylaştırmış ve teşvik etmiştir.

Batılı insan ile Doğulu insanın tabiat ile olan ilişkilerindeki bu terslik, bu iki uygarlık arasındaki en temel ve değişmez zıddiyetlerin sebebi olmuştur. Batı dünyasında merkezde insan bulunmuştur. Tabiatın geri kalan diğer unsurları ise doğal bir arka zemin veya tâli unsur sayılmıştır. Bu yüzdendir ki Batılı dinler merkez olarak insanı almış; Batılı resim sanatı merkez olarak insanı kabûl etmiştir. Bunu anlamak için Hıristiyanlık ile Budizmin nisbî insandan uzaklığı, veya insan figürlerine kayalıklar ve dereler arasında silik bir şekilde yer verilen Sung manzaraları ile tabiatın sadece bir arka-konu olduğu İtalyan primitifine bakmak yeter.

Ve gene bir başka benzemezlik de, Çin insanının, toprak üzerinde yoğun bir şekilde yanyana yaşayan diğer Çin insanları arasında bulunması yüzünden dünyadaki en sosyal düşünceli insan oluşudur. Kişilikler ile toplumsal güvenlikler arasındaki içsel bağıntıları Çin insanı çok iyi anlamıştır. Çünkü Çin insanı, hayatı boyunca, insanların gözünden uzak ve kendi başına yaşamamıştır.

3

ÇİN TOPLUMUNUN DOĞASI

MAO TSE - TUNG'UN yeniden-kurduğu ve yarattığı Çin toplumu- yeni bir seçkinler topluluğu kurması ve eğitmesi, bunları köylülerin hayatına yeni bir biçim kazandırmakla görevlendirmesi, ve köylülerin emek ve ürünlerini kamu hizmetleri için kullanması-Çin için, Komünistlerin ve bazı eleştiricilerinin bizi inandırmak istediklerinin tersine, hiçbir zaman beklenmedik bir olgu sayılmamalıdır. Komünistlerin başarısı Moskova'nın verdiği akıl sayesinde değil-başlıca, modernleşme için biriken tazyik ve geleneksel toplumun doğası gibi-uzun süreli tarihi faktörlerin uygun bir şekilde oluşan mahalli kombinasyonu sayesinde mümkün olmuştur.

1. SOSYAL YAPI

Eski tarihi devirlerden beri iki ayrı Çin var olagelmiştir-kırsal yerlerdeki yoğun nüfusla tarımsal köylü toplulukları; ve surlarla çevrili kasaba ve köylerdeki üst-yapı. Birincisinde, ağaçlı yerlerde kurulu köyler ve çiftçi hanelerinin herbiri toprağa kök salmış gibi yapışmıştır ve hayat durgundur. İkincilerde ise toprak beyleri, «ulema», ticaret erbabı, ve «kapıkulları» -mevki ve servet sahibi aileler oturur. Çin toplumunda «kast» sistemi olmamış; köylü statüsünden en yüksek statülere çıkış kapanmamıştır. Bununla beraber Çin toplumu her zaman köylü toplumu olarak kalmış, nüfusun beşte-dördü hayatını topraktan kazanmıştır. Bunun için asıl toplumsal bölünüm köy ile kent arasında; nüfusun toprağa çakılı yaşayan yüzde 80-90'ı ile sosyal hareketliliği olan

yüzde 10-20'si arasında oluşmuştur. Bu ikili farklılaşma bugünkü Çin'in siyasal görünümünü de etkilemekte ve nüfusun küçük bir bölümü eliyle çok büyük bir kısmı üzerinde uygulanması gereken devlet kontrolünü güçleştirmektedir.

Çin'in geçmişinden kalıtımladığı bu sınıf yapısına daha yakından bakacak olursak, toplumun üst-yapısında toprak-sahibi zadegân, okumuş-ulema, ve kapıkullarından başka ticaret erbabının, askerlerin ve maiyetindekilerin yer aldığını görürüz. Bu toplu üç sınıf, birçok bakımlardan, Çin kültürünü taşıyan ve sonraki kuşaklara nakleden bir sınıftır. Edebiyat ve güzel sanatlar ile felsefe, ahlâk (ethics), devletin siyasal ideolojisi toplumun bu küçük azınlığı arasında gelişmiş; devleti ve iktidarı koruyacak kurumları bu sınıf elinde tutmuş; servetin büyük bir kısmı bunların olmuştur. Kültür bunların süzgecinden geçerek kitleye inmiştir.

Köyler : Aile ve **Köy.** Çin halkı bugün de (1948 öncesi Çin), çoğunluğu itibariyle geçimini topraktan çıkartan köylülerdir. Boz renkli kahverengi kerpiç evlerde yaşarlar. Kiminin evleri bambudandır. Taştan olanlar da vardır; döşemeleri topraktır çoğunun. Gelirlerinin üçte-ikisine yakın -en az yarısı- yiyeceğe gider. Eğlence veya lüks diye ne varsa; kira, ısıtma, ve aydınlanma gibi ne varsa bu artanla idare edilecektir. Evlerinde ferahlık sağlayacak bir genişlik bile yoktur. Köylü evleri, genellikle her üç kişiye dört küçük oda düşecek şekildedir. Bazan, kadın ve erkek iki-üç kuşak aynı yer döşeğinde yatarlar. Bu yataklar tuğla zemin üzerine serilidir. Et lüks bir yiyecektir. Alet ve inşaat için demir kıt bir malzemedir. Bugün bile (1948'de) A. B. D.'deki fert başına demir kullanımı Çindekinden yedi yüz kat fazladır. Birçok işlerde makina yerine insan gücü kullanılmaktadır. Toprağa bağlı bir hayat tarzı yüzünden katlanılması gereken kötü beslenme ve hastalıklar sebebiyle, ortalama bir bebeğin umabileceği hayat yaşı- Hindistan'da olduğu gibi (1948'de) 26'dır. İnsan, diğer üretim araçlarına oranla boldur ve o'nlar kadar kıymetli değildir.

Hayat standardı yüksek olan Amerikalılar için, Çin insanının en şaşılacak yanı bu kadar yoksul şartlarda nasıl olup da yaşayabildiğidir.

Bunun cevabı, her ailedeki bireyleri hayatın her safhasında ve her güç ânında, kökleri çok derinlere uzanan toplumsal davranış kalıpları içinde izleyen toplumsal kurumların varlığında saklıdır. Bu toplumsal kurumlar ve davranış kalıpları, benzerleri

içinde, dünyanın en eskileri ve en az değişenleridir. Çin, aile sisteminin kalesi olan bir ülkedir, ve kuvvetli yanlarının da zayıf yanlarının da menşei aile kurumuna bunca dayanmakta olmasıdır.

Çin ailesi apayrı bütünlüğü olan bir küçük dünya; minyatür bir devlet gibidir. Mahalli siyasal ve sosyal hayatta sorumlu tutulan ve sosyal bir birim sayılan bireyler değil, ailelerdir. Aile içindeki otoriteye saygı ve büyüklere bağlılık, hükümdâra veya yöneticilere veya devlet yapısı içinde kurulmuş bulunan otoritelere itaat için de ilk eğitilme öğesidir.

Aileye düşen, büyüğe saygılı oğullar yetiştirme görevi geleneksel toplumlardaki aile kalıplarına uygundur. Oğul, sonradan, sâdık tebâ olacaktır. Baba, ailenin gelirleri ve malları üzerinde tasarrufta bulunabilecek tek insandır; üstün ve erişilmez bir otokrattır ve çocukların evliliklerinde de söz sahibi olan o'dur. Babanın bu otoritesine karşı çocuklarca gösterilen bu saygı, sevgi ve korku karışımı davranış, yaşa ve yaşlılığa karşı saygı gösterilmesi inancı ile de pekiştirilmiş olur. İhtiyarlayan insanın güç ve kuvvetten düşmesi, ihtiyarlığın kazandırdığı farz edilen akıl ve hikmet yanında bile önemsiz kalır. Baba, aşırı derecede ihtiyarlayıp da akıl melekelerini kullanamayacak duruma düşene kadar, evin veya hanenin reisi olarak her türlü kararı alır; istediğine istediği cezayı verir. İsterse, çocuklarını köle olarak bile satabilir. Fakat gerçek hâlde aile üyeleri nasıl bir takım kurallara bağlıysa, baba da ailenin diğer üyelerine karşı bir takım sorumluluklar yüklenmiştir. Ama, baba tiranlık yapmak istedikten sonra yasal veya geleneksel herhangi bir ciddi engel de yok demektir.

Geleneksel toplum ailelerindeki babanın ve yaşlıların bu egemenliğinin yanısıra, erkeklerin de kadınlar üzerinde egemenlik kurduğu görülmektedir. Eski Çin'de, kız çocuklardaki ölümün erkek çocuklardakinden daha çok olması muhtemel görünmektedir. Kızların evlenmesinde sözün kızlarda olmadığı ise bilinmektedir. Ürkeklik ve çekingenlik içinde, sevdiği veya sevmediği biriyle evlendirilen kız, birden bire, kayınvalidesinin tiranlığı altında «evin gelini» oluverdiğini görür. Zengine gitmişse, hele bir de oğlan doğurmamışsa, üstüne «kuma»sı gelecek, kocasının odalığı veya odalıkları olacaktır. Kocasının çeşitli yollardan yapacağı hakaretlere boyun eğmek zorunda kalacak olan kadının, kocası öldükten sonra yeniden evlenmesi güçtü. Bütün bunla-

rın sebebi, kadının ekonomik bağımsızlığının olmamasıydı. Kadının emeği ev işlerine gitmekte, göze görünmemekte ve iktisadî bir değer ifade etmemekteydi. Köylü kadınlar hepten cahil bırakılmışlardı. Mal-mülk üzerinde fazla hakları olamazdı. Yüzyılımıza gelene dek, kadınların tabi durumu ve güçsüzlüğü kadınların ayaklarının sıkıştırılmasında ifâdesini buluyordu. Kızların ayaklarım dar kunduralar içine alıp normal gelişmelerinin önlenmesine İ. S. 10'cu yüzyılda başlanmıştır. Yüz milyonlarca kız çocuğunun yüzyıllarca süren ızdırapları sonunda ortaya çıkan «kuş ayaklı kadın» tipi estetik ve erotik açıdan büyük bir değer taşır olmuştu. Gerçekte ise, bu iş, kadınların sokakta veya kırlarda uzun zaman gezememelerine yarıyordu.

Kadınlar üzerinde toplumsal gelenek ve göreneklerle empoze edilen bu «düşük statü», aslında, statülere dayanan hiyerarşik toplumun kendini ifade tarzlarından sadece biriydi. Bu, toplumun bütün sosyal katlarını ve Çin toplumunun hayat evrenini dile getiriyordu. Felsefi olarak, eski Çin dünyayı **Yin** ve **Yang** adlarını taşıyan ve biribirleriyle tamamlayıcı karşılıklı-eylemleşme (interaction) içinde bulunan iki öğenin ürünü sayardı. **Yin** dişi, karanlık, zayıf ve pasif olan şeylerin; **Yang** ise aydınlık, aktif, kuvvetli ve erkek olan şeylerin vasfını ifade ederdi. İdeolojik temeli bu olan eski Çin filozofları, yüzyıllar boyunca kadınlardan beklenilen itaat ve pasif davranışlara ait kurallar üzerinde yazıp-çizmişlerdir. Bu kurallar yüzünden, kızlar evin erkek çocuklarına, karı kocasına, ana oğluna tâbi durumda bırakılmıştır. Çin toplumunun hiçbir zaman yoksunu kalmadığı muktedir kadınlar ise, aileleri üzerindeki egemenliklerini dolaylı yollardan kurmuşlardır.

Aile içindeki statüler, ünlü «Beş İlişki» yasası ile tesbit edilmişlerdir. Bu, Konfüçyüsçü filozoflarca geliştirilmiştir. Bu ilişkiler yönetici ile tebâ (hükümdar ve nâzır arasında, baba ile oğul arasında, ağabeyi ile kardeşi, karı ile kocası, ve arkadaş ile arkadaş arasındaki ilişkilerdi. Bireyler arasında eşitliğe alışkın Batılı için asıl şaşırtıcı olanı beş ilişkiden üçünün aileye ait, ikisinin ise üst ile ast'a ait oluşudur. Ana ile oğul arasındaki ilişki Batı toplumlarında ana'nın egemenliği altındadır. Teorik olarak bunun üzerinde açık bir vurgu yoksa da, fiilen bu böyledir.

Çocuk, doğuşundan itibaren, ailesi içindeki ağabeyleri, kızkardeşleri, büyük ağabeylerinin karıları, çeşitli halaları, amcaları, teyzeleri, dayıları, yeğenleri, dedeleri, babaanneleri, ve sıhri

yakınlarından kurulu çok kalabalık bir sisteme bağlanırdı. Bu çok sıkı tesbit ve tayin edilmiş akraba ve hısımlık ilişkilerinin adlarını bile öğrenip akılda tutmak Batılı insana zor gelecektir. Bu ilişkilerin önemi, sadece, Batıdakilerden daha sıkı tayin ve tesbit edilmiş olmalarından değil, fakat ilişkilerin herbirinin belli statülerine uygun olarak belli haklar ve görevler yüklü olmalarındandır. Örneğin, ilk doğan oğlan çocuk, belli bir yaşa gelir gelmez, Konfüçyüs öğretilerine uymak ve aile soyuna karşı, erkek ve kız kardeşlerine karşı «ilk doğan oğlan» olarak belirli görevler yüklenmek zorundaydı.

Çinlilerin aile içindeki bu gibi statü sıralamalarına alışkanlıkları, o'nların, devlet kurumu içindeki hiyerarşide olduğu gibi diğer kurumsal birimlerdeki benzer statü kalıplarını da kolaylıkla benimsemelerini sağlamıştır. Statüler sisteminin bir üstünlüğü, (bizim bireyci ve rızâ esasına dayanan sistemimizden farklı olarak), bireyin, aile veya toplum içinde yerinin ne olduğunu kolaylıkla görüp anlayabilmesi, öğrenebilmesiydi. Böylece, kendisinden beklenilen görevleri yerine getirmekle; birey sistem içindeki diğerlerinden de neler elde edeceğini, nasıl muamele göreceğini bilmekteydi. Çok eskiden beri dikkat çeken bir başka nokta, yurtlarından uzak ellerdeki Çin topluluklarının hiyerarşik bir yapı içinde faaliyetlerini organize ederek hemen bütünleşip, yeni ortama kolaylıkla kendilerini uydurabilme özellikleridir. Köylü topluluklarında, köylü ailesinde bireyin hayat dönemleri de (cyle) toprak üzerindeki entansif tarımdaki mevsimsel dalgalanmalara uymak zorundaydı. İnsanların ölümleri ve hayatları bile ürünün az olduğu mevsimde başka, çok olduğu mevsimde başkaydı. Bugünkü Çin'in de esası olan köy toplulukları aile temeli üzerinde dururlardı; köy, aile, ve birey mevsimlerin, hasadın, doğumların, evlenmelerin ve ölümlerin ritmine uygun yaşarlardı.

Toplumsal olarak, köylü Çinliler esas itibariyle akrabalık sistemi içinde yaşar; ikinci bir sistem olan komşuluk sistemi ise, birincisi kadar önem taşımazdı. Köy, çoğunlukla, bir ailenin üyesi olanlar veya akrabalık birimleri (klân) tarafından meydana getirilen bir topluluktu. Bunlar, bir aileden kopan, fakat zamanla nesilden nesile belirli topraklar üzerinde tasarrufta bulunarak biribirlerinden ayrılan birimlerdi. Her ailenin «hane»si (household) toplumsal ve ekonomsal bir birimdi. Aile üyeleri kendi geçimlerini bu aile biriminin topraklarında çalışarak; sosyal statülerini ise aile birimine üye olarak temin ederlerdi.

Çin akrabalık sistemi ataerkildi, hane reisliği erkek sülbu kanalıyla babadan büyük oğula geçerdi. Bu yüzden erkekler aile içinde kaldıkları halde kızlar başka ailelerin haneleri içine karışırlardı. Bunların ikisi de Batı ailesininkine uymaz. Son zamanlara gelinceye kadar Çinli bir kız ile Çinli bir genç biribirilerini seçerek evlenemezler, evlendikten sonra ayrı bir ev kuramazlardı. Evlenme sonrasında, kocanın aile hanesine karışırlar, ailenin hane olarak iaşe ve ibâdesinden sorumlu tutulurlar, ve evlilik hayatlarını hâne hayatına tâbi kılarlardı. Bu ise, modern Amerikalılar için tahammül edilmez birşeydir.

İsa öncesi günlerdeki imparatorluğun ilk bütünleşmesinden itibaren Çinliler, aile topraklarının en büyük erkek çocuğa düşmesi ve küçük oğlanların kaderini başka yerlerde araması esasını (primogeniture) terk etmişlerdir. Bu kurumsal değişikliğin olağanüstü önem taşıyan sonuçları, Çin'in durumunun İngiltere ve Japonya gibi ülkelerle karşılaştırılması sayesinde kolaylıkla anlaşılmaktadır. Bu ülkelerdeki ters uygulama sonucunda, küçük çocuklar babalarının mülklerine ortak mirasçı olamamışlar ve şanslarını devlet kurumlarında, iş hayatında, ve imparatorluğun diğer ülkelerinde aramak zorunda kalmışlardır. Bu sistemi terk eden Çin ise, oğullar arasında toprağın eşit üleşilmesi esasına, geçmiştir. En büyük oğula ise, sırf o'nun geleneksel statüsünün sürdüğünü göstermek için, bazı törensel görevler yüklemiş, toprağın paylaşılmasında bazan biraz daha fazla hak tanımış, fakat çoğunlukla eşitliği esas almıştır. Toprağın devamlı bölüşülmesi sonucunda aile «mülk»leri ortadan kalkmış, köylü aileleri toprak üzerinde geçimlerini bile güç çıkarır olmuşlar, ilerki yıllarda ortaya çıkacak olan büyük devlet memurları arasında toprağa-dayalı bireyci parçalanmalara zemin hazırlanmıştır. Bu sistem içinde, evli bir çiftin ilk görevi aile soyunu sürdürecek bir oğul dünyaya getirmek olmuştur. Fakat birden fazla oğulun doğmuş olması ise soyun **yoksullaşıp** zayıf düşmesine yol açıyordu.

Herkesin sandığının tersine, birkaç çocuklu büyük aile köylüler için hiçbir zaman bir «norm» olmamıştır. Toprağın azlığı, hastalık ve açlık felâketleri yüzünden her aile ancak kendi varlığını koruyabilecek bir sayıda kalmıştır. Evlenip çoluk-çocuğa karışmış oğullar ile ana-babamn birlikte tek bir hanede yaşadığı farzedilen büyük aile tipi, çok varlıklı ve zengin azınlığın dışındaki Çinlilerin gücü dışında kalmıştır. Ortalama ve sıradan köylü aileleri dört, beş, altı kişiyi geçmemiştir. Toprağın oğullar arasında devamlı üleşimi sonunda mülk temerküzü ve ta-

sarruf birikimi olamamış, tipik bir Çin ailesinin toplumsal mevkiini yükseltmesi kolay olmamıştır. Köylülerin toprağa bağımlılığını anlamak için de kanun ve geleneklerden çok köylü ailesinin küçüklüğüne bakmak gerekir.

*

2. «ZADEGÂN» SINIFI*

Çin'in hayatı üzerine «zadegân» sınıfı öylesine damgasını vurmuş ve öylesine etkinlik kurmuştur ki sosyologlar bile Çin'i bir «zadegân devleti» olarak nitelendirmişler; hatta basit halk bile «okumuş zadegân»ları halkın kendisinden ayrı bir sınıf olarak kabûl etmiştir. Fakat Çin «zadegân»mın İngiltere'deki «zadegân» sınıfı gibi tilki avları ve «roast beef»leri ile ün salmış bir soylular sınıfı olduğu sanılmasın. Zira, Çin toplumundaki «zadegân» sınıfı başlıca iki anlam taşıyan ve biraz bulanık bir kavramdır. Özel olarak üzerinde durulması gerekir.

Marxist-olmayan düşünürler, herşeyden evvel «zadegân» sınıfının sırf «feodal toprak beyleri» olmadıklarında görüşbirliğine varmışlardır. Çünkü Çin toplumu, İ. Ö. 221'den evvelki dönemler hariç, «feodalizm» denilebilecek bir sistem içinde örgütlenmiş bulunmuyordu.** «Feodal» terimi gerekli ve küçültücü bir terim olarak kullanılmaktaysa da, Batıdaki anlamıyla Çin'e uygulanmasının fazla bir değer ifade etmediği açıktır.

Örneğin, feodalizmin Orta Avrupa ve Japonya örneklerindeki temel özelliklerinden biri topraktan ayrılamamak özelliğidir. Orta Çağ kölesi toprağa sabitleştirildiği ve toprağını başkasına devredemez hâle düştüğü hâlde, Çin köylüsü hukuken ve fiilen

---

* Ticareti hâkir gören, sadece toprak rantiyeri olarak gelir elde eden bir tabaka; Asilzâde değil, ama ticaretle de meşgul olabilen «eşraf» dan farklı olduğu için «zadegân» demek uygun görünüyor. Çin'de ticaret erbabı da toprak almıştır. Ancak bunlara «zadegân» değil, toprak beyi olma imkânı tanınmıştır. (ç. n.)

** Yazarın bu «feodalizm» anlayışının sadece Marxism açısından değil, fonksiyonalist Amerikan sosyoloji açısından bile noksan olduğu belirtilmeye değer. Batı feodalizmi ile Doğu feodalizmi şeklî ayrılıklara sahip olmakla beraber, toprağa sahibiyet veya tasarruftaki farklılaşmalar nedeniyle ortaya çıkan «kölelik» hukuken farklı görünümde ama sosyal ve iktisadî neticeleri bakımından aynı olmuştur. Marxist veya hatta fonksiyonalist sosyoloji anlayışı bu tür farklılaşmış sosyal yapıların fiili gerçeğini daha iyi kavramaktadır. Bu yönden bakılacak olursa, «Asya Tipi Üretim Tarzı» tartışmalarının da, aslında, modern sosyoloji açısından bile gerekli olmadığı söylenebilir. (Ç. N.)

toprağını satabilme, gücü varsa satın alma hakkına sahip olmuştur. Çin köylüsünün bağları, Orta Avrupa feodalizmindeki gibi hukukî kurumlar yüzünden değil, birçok ve çeşitli şartlar yüzünden olmuştur. Kezâ, Çin feodalizmi Avrupa'daki gibi profesyonel bir savaşçılar (cengâverler : warriors) kast'ımn egemenliği ile sağlanmış ve korunmuş değildir. Çin köylüsünün hayat şartlarını tanımlamak için «feodalizm» terimini kullanmaktan kaçınmak demek, Çin köylüsünün Avrupa feodalitesindeki köylüden daha az yoksul ve zavallı olduğu anlamına gelmez. Yalnız, «feodal» teriminin anlamca geçerliğinin Avrupa toplumlarmda olduğu, buralarda «feodalizme« özgü kurumların da ortaya çıkmış bulunduğu, fakat Çin şartlarında kullanılmasının muhtevaca fazla anlamlı olmayacağı belirtilmek gerekmektedir.

Çin «zadegân» sınıfını toprak sahibiyeti olan, ve aynı zamanda devlet görevlisi bulunan bir sınıf olarak ekonomik ve politik ikili (dual» bir açıdan değerlendirmek gerekir. Geleneksel eski Çin dilindeki terim olan shen-shih terimin dar anlamıyla ele aldığı bu sınıfı, çoğunlukla devlet sınavlarını geçerek, kimi zaman da tavsiye veya mansıpla kazanılan resmi derecelere sahip **bireyler'**den meydana gelmiş «zadegân» olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlama somut, hatta sayıyla ifade edilebilecek bir «kemmiyet» olarak tesbit edilebilecek bir topluluk olarak ele almaktadır «zadegân» sınıfım : yani, tarihsel belge ve kayıtlardan toplayıp sayısını bulmaya pek imkân olmayan büyük toprak sahibi statüleri, veya ekonomik kaynaklar üzerinde tasarrufta bulunma gücüne dayanan statüleri olan kişiler yerine, düpedüz, tahsil ve derece sahibi olan insanlar topluluğu.

Ne varki inan toplumundaki ekonomik ilişkileri çok önde tutan Marxist görüşten ne kadar kaçınmak istese de tarımsal bir toplumda toprak sahibiyetinin veya toprak üzerine tasarrufta bulunma gücünün ne denli önemli olduğunu görmezlikten gelememektedir. «Zadegân»' denenlerin temel özellikleri, siyasal ve idari yönden bunların devlet memuru sayılmaları, ve bu arada ayrıca, toprakbeyleri sınıfı ile de yakın ilişkileri bulunmasıdır. Üstelik Çinli oldukları için ailevi ilişkileri de ağırlık taşımakta, maddi yönden aile birimine dayanmak zorunda kalmaktaydılar. Bu siyasal-ekonomsal ikili durumları yüzünden bilim adamları «zadegân» üyelerini sadece bireysel derece-sahipleri olarak değil, **aileler grubu** olarak ele almayı daha doğru bulmaktadırlar. Bizce, terimin hem dar, hem geniş anlamları gözden uzak tutulmamalıdır.

Tasvirî (descriptive) olarak bakarsak, «zadegân» ailelerinin köylerden çok, duvarlarla çevrili kentlerde yaşamış olduklarını görürüz. Bunlar toprağa-bağlı yaşayan köylü kitleleri ile tüm ticarî ve idari faaliyetlerin alışkan (hareketli) matriksini teşkil eden «kapıkulları» ve ticaret erbabı arasında «gayri menkul» sahibiyetine dayanan bir aileler tabakasını meydana getirmekteydiler. «Zadegân»ın mahalli seçkinleri; bir yandan toplumun alt kesimindeki köylü kitleleriyle ilintili fonksiyonlara, bir yandan da toplumun üst kesimindeki kapıkulları ile ilintili fonksiyonlara sahip bir seçkinler tabakası meydana getiriyordu.

Köy topluluğunda ise «zadegân» sınıfına büyük toprak sahipleri dahildi. Bunlar, büyük hâkim sınıfın en aşağı tabakasını meydana getiriyorlardı. Köylerde yüksek duvarlarla çevrili büyük avluları olan evlerde otururlar; hizmetkârları ve sürüleriyle, haydutlara karşı tahkim edilmiş bu «malikâneler» içinde yaşarlar, bölgenin «pazar»ı olan kasabalar bunların hâkimiyetinde bulunurdu. Çin hakkındaki Batılı veya Çinli romanlarda göklere çıkarılan «büyük ev» işte bu gibi konaklar idi. Mahalli hâkim sınıf olarak hukuken ve geleneksel olarak toprak üzerindeki tasarruf hakkını düzenleme görevi de bunlardaydı. Toprak tasarruf hakkı sahibi olmak öyle karışık işlerdendi ki, kimin durumunun ne olduğunu bir düzene bağlayabilmek için merkezî iktidara idarî yeteneği olan bir sınıfın yardımcı olması gerekiyordu. Köylülerle bunlar arasındaki çeşitli kiracılık ilişkileri, borçlar, tefecilikler, ve her iki taraf için söz konusu olan çeşıtli yükümlülükler öylesi karışık bir mekanizma yaratmıştı ki birçok köylü kendisinin küçük toprak sahibi köylü mü yoksa düpedüz icarcı mı olduğunu dahi bilemeyecek hâle düşmüştü. Genellikle, bir köylü toprağını elinden çıkardığında yersiz ve yurtsuz bir avare haline düşmez, icarcı olarak gene eski kendi toprağında çalışmaya devam eder, fakat hasaddan alacağı payı düştükçe düşerdi. Köylülerin sefaleti bazan topraksız tarım işçilerinin köylerde artışı ile, bazan da toprak icarlarının artışı ile apaçık görülecek hâle gelirdi.

1930'lardaki tahminlere göre Çin köylülerinin beşte-üçü (veya mümkündür ki sadece yarısı toprak sahibi; beşte-biri kısmen kendi toprağını işleyen, kısmen icarcı; beşte biri de, tamamen, başkasından icarla tuttuğu toprağı işleyen köylüydü. İcarcılık Güney'de daha çoktu ve gittikçe yaygınlaşıyordu. İcar ise, mahsülün yarısı, üçte-ikisi, veya bazan dörtte-üçüyle ve aynî olarak ödeniyordu. Köylü, kendi toprağını işleyen biriyse bile, gene de toprak için vergi öderdi.

İcarcılık ve toprak dağılımı konusunun en ilginç yanı, toprağın ve sermayenin büyük kısmının toprakbeyleri elinde olmasıydı. Her yerde olduğu gibi Çin'de de mevsimlik sermaye ihtiyacı yüzünden faizle borç almak, borç vermek usulü vardı. Aylık faiz yüzde 12'yi buluyordu. Memleketteki sermaye ise, temel olarak tarımsal artık-değer tarafından üretildiği için köylerdeki sermaye sahipleri de büyük toprak sahipleriydi, ve tefecilik yapabilen de bunlardı. Bu yüzden köydeki «zadegân» kişiler mevkilerini toprak ve para sahibi olmalarına; sosyal prestijlerinin yüksek olmalarına borçluydular. Yirminci yüzyılın ilk döneminde bile birçok eyâletlerde köylük yerlerin «efendisi» bunlardı. Toprağından uzak kentlerde yaşayarak topraktan geçinme (absentee landlordism) şeklindeki modern gelişme ise, «zadegân» sınıfının kişisel ilişkilerden uzak ekonomik haklarını pekiştirdiği için, köylü «zadegân»ın toplumsal konumunu geriletmemiş, daha da yükseltilmişti.

Eski Çin'in «kapıkulları»nm gözünde bu «zadegân» sınıfının yeri köylülerden toplanması gereken vergilerin toplanmasına yarayan bir «araç» olmaktan ibaretti. Aynı görevleri itibariyle köylülerin gözünde ise, köylüleri «kapıkulları»nın zulmünden ve devlet memurlarının insafsız muamelelerine muhatap olmaktan koruyan aracı bir tabakaydılar. Resmi devlet siyasetini, uygulanması bunların elleriyle olduğu için, etkiliyorlardı. Sel veya açlık günlerindeki işler, beklenmedik isyanlar ve ufak-tefek suçların, cezalandırılması devlet inşaatları ve diğer kamu işleri o yerlerdeki görevli «kapıkulları» eliyle yönetilir; fakat asıl işi mahalli «zadegân» topluluğu çekip-çevirirdi. «Zadegân» sınıfı mensupları, Halk ile devlet arasında bir çeşit «hareket kayışı» gibiydiler.

«Zadegân» ailelerinin önemi sadece ekonomik rollerinden ötürü değildi. Bunlar, Çin toplumunda ve devletinde, Batı'da görülmedik şekilde önemli siyasal ve idarî görevler taşırlardı. Bu noktada oldukça karışık, ve tarihi yönden yorumlanması gereken bir sorunla karşılaşıyoruz. Sebebi ise, bugün Çinle ilgili yayınlarda «zadegân» dan toprak sahibi aileler veya derece-sahiplerinin anlaşılması, ve bunun bir anlam karışıklığı yaratmasıdır. Kaldıki, derece-sahiplerinin tümünün de «zadegân» arasında yer almaması terimi hepten bulandırmaktır. Toprak-sahibi ailelerden olmayan köylüler sınav sistemi aracılığı ile derece-sahibi veya «kapıkulu» olabiliyordu. Böylece, kendi eğitsel nitelikleri sayesinde yoksul bir Çinli, yukarda dar anlamda kullanılan, «za-

degân» teriminin kapsamına girecek biri olabiliyordu. Böyle bir Çinlinin, terimin geniş anlamındaki «zadegân» ailelerinden gelmesine lüzûm yoktu. Bu olgu, «zadegân» terimini bulanıklaştırmakta ve terimin tartışılmasını gerektirmektedir.

Burada, bizim görüşümüz, derece-sahibi bireylerin çoğu defa toprak sahibi ailelerden olduğu; toprak sahibi ailelerin mensupları içinde derece-sahibi kimselerin çokca bulunduğudur. Konumuz daha ayrıntılı araştırmalarla daha da aydınlanıncaya kadar dayanabileceğimiz faraziye genel olarak ve çoğunlukla, «zadegân» ailelerin görev-dışı derece-sahipleri ve bürokrasi için bir yedekler yığını olduğudur. Büyük aileler ise, devlet makâmlarına geçecek olanların geldiği bir kaynak, ve görevden azledilen veya yıpranan «kapıkulları»nın tekrar dönüp içinde yer alabilecekleri bir sosyal kategoriydi.

«Zadegân» sınıfını daha somut ve daha dar olarak ele alıp, siyasal ve idarî yönden tanımlarsak, her mahalli toplulukdaki «zadegân» üyesi bireylerin, okur-yazar olarak, derece-sahibi olarak, önemli birçok kamu görevi yüklenmiş olduğunu görürüz. Devlet binalarının yapımı ve bakımı, kanallar, setler, barajlar, yollar, köprüler, ve su taşıtlarının yapımı ve bakımı için gerekli parayı bunlar toplarlardı. Okullar açarak; Konfüçyüs dinine ait türbeler, tapmaklar kurarak; kitaplar ve mahalli tarihler veya günceler (gazetecikler) yayınlayarak; halka, kendi davranış ve hayatlarıyla örnek teşkil ederek Konfüçyüs din ve ahlâkının kurumlarını desteklerdi. Barış zamanı kamusal hayatın tonunu ayarlarlardı. Kargaşalık ve isyanlarda milis savunma birliklerini bunlar örgütlerler ve kurarlardı. Günlük hayatta, anlaşmazlığa düşen kimseler arasında kendi yargılarınca hâkim olurlar ve «sulh mahkemeleri» gibi iş görürlerdi. Sadaka ve fidyeleri toplarlar, topluluğa yardımcı olacak fonları tesis ederler; özellikle savaş halinde resmi talepler vâki olduğunda devlete yardım için para bulurlar ve verirlerdi. Açlık ve sellerde de iş bunlara düşerdi. Bu adamların devlete verdikleri veya buldukları paralar Devlet için öylesi önemli bir kaynaktı ki, hanedanların çoğu en düşük okumuşluk-derecelerini bile satarak ve sınavsız olarak derece-sahipleri sınıfına pek çok adam alarak, daha çok para temin etmeye çalışmıştır. Bu durum, sistemi bozmuşsa da zenginlerden bazılarının belli bir fiyat ödeyerek üst sınıfa geçmelerine ve devlet memurlarıyla temas kurabilme veya ölüm cezasına çarptırılmama gibi «zadegân»a özgü ayrıcalıklara erişmelerine imkân vermiştir.

«Zadegân»ailelerinin, «ulema» ve «kapıkulu» olacak kişileri yetiştiren bir sınıf teşkil etme özelliği, Çin devlet sisteminin toplumun alt katlarmdakilere kadar inmeyişinin nedenini de açıklamaktadır. İmparatorluk devlet mekanizması, kendi kaynağı olarak, «zadegân»a dayandığı için köylere kadar inecek bir örgüt kurması gerekmemiştir. Devlet, köye kadar inmeyen bir üst-yapı kuruluşuydu. Mahalli derece-sahiplerinin kamu görevlerinin pekçoğu imparatorluk bürokrasinin dayandığı platformu teşkil eder, merkezin memurları olarak serbestçe hareket eden imparatorluk memurları görevli bulundukları yerlerde mahalli kökleri olmaksızın iş görürlerdi. Gerçekten, imparatorun taşraya idareci olarak tayin ettiği kimseler o bölgedeki «zadegân» ile işbirliği yapmak zorundaydı. Yüz yıl kadar önceleri, 400 milyonluk bir ülkede merkezi hükümet memurları 20.000'i geçmiyordu. Derece sahipleri ise 1 milyon 250 bini aşıyordu.

«Zadegân» ailelerinin köylüler üzerindeki hâkimiyeti sadece toprak sahibi olmalarından değil; fakat,» zadegân» sınıfının, devlet memurlarının çıktığı «ulema» sınıfının da kaynağı bir sınıf olmasmdandı. «Ulema» sınıfının çıkışı için ifade ettiği bu tekelimsi durumları, Çin dilinin etkisi ile de pekişmişti.

3. ÇİN'İN YAZI DİLİ - VE «ULEMA»

Çin yazısı Batı Asya ve Avrupadaki dillerden sadece şekil ve görünüş itibariyle değil, fonetik bakımından da farklıdır. Asya dillerinin çoğu bile bize Çinceden farksız gibi görünür. Aslında ise bu diller Çinceye değil bizim dillerimize benzerler. Siyamlı çocuklar bile okula gidip Thai dilini öğrendiklerinde, tıpkı Amerikan çocukları gibi, bazı sesleri bazı sembollerle ifade etmeyi; yani alfabeyi öğrenirler. Düşünce ve metod bakımından aynı yolla (fakat çeşitli ilave seslerle) İngilizcenin seslerini de yazabilirler. Daha sonra, günlük hayatta çok kullanılan kelimeleri yazmaya, ve kelime hazineleri ile birlikte ifâde yeteneklerini de geliştirmeye başlarlar. Çinli bir çocuk ise, farklı bir yol izler. Çinli çocuk başlı başına birer anlamı olan semboller öğrenmekle işe başlar. Bunlar resim gibi görünüşleriyle anlam taşırlar : tıpkı 5 rakamı gibi, hiçbir ses esası olmaksızın.

En eski Çin karakterleri Sarı Nehirin kuzeyindeki Honan eyaletinin bulunduğu yerdeki tarihi Şang (Shang) hanedanı zamanındaki başkent Anyang harabelerindeki arkeolojik kazılar sırasında bulunmuştur. Anlaşılan, eski kralların kâhinleri düz

kemik parçaları üzerinde sıcak demirlerle yazı yazarlar, ve bunların ataların tavsiyesi olduğunu söyleyerek kehanette bulunurlarmış. Çin karakterleri, bilinen, ilk bu düz kemiklere yazılmıştır. Bunlara «kehânet kemikleri» denilmektedir. Bu yazılar ise resim-yazısı biçiminde ve sembolik olup, fonetik olmaktan çok «ideographic» bir yazı türüdü.

Bugünkü Çinceye ait büyükçe bir sözlükte 40 binden fazla karakter vardır. Fakat bir gazete basmak için bunların yedide birini, «okumuş sayılmak için de 3 birini bilmek yetmektedir. Bu karakterlerin biçimi İsa öncesi günlerden beri pek az değişmiştir. Bir nesil öncesine kadar Çinliler, hâlâ, eski Yunan ve Roma yazısının çağdaşı bir yazı kullanıyorlar ,bunları anlıyorlar; fakat bu yazı sadece sesleri bakımından bazı yetersizliklerle karşılaşıyordu. Çin'i, yirminci yüz yıla kadar kendi arkaik Konfüçyüscü nitelikleri içinde tutan işte Çin yazısının bu özelliği olmuştur. Yabancı toplumlarla kolayca temasta bulunmaya engel olan bu dil, Çin dili üzerindede çalışanlara göre, bu günkü Çince'den daha da zordu.

Çin Yazısı Üzerine Bir Not. Çin karakterleri (kelime gibi anlamlı semboller) bir resim veya sembol gibidir. Çok eski Çince'de ortası noktalı bir çember şeklindeki karakter güneş; ve gerilmiş yay şeklindeki sembol ise ay anlamına gelir; ay ve güneş sembolleri yanyana yazılınca parlak, aydınlık, açık, vazıh anlamını ifâde ederlerdi. Haç ve haç'a bağlı iki kolu olan sembol ağaç, iki ağaç koru demekti. Üç ağaç ise «çok kalabalık» demekti. Tek çizgi, iki çizgi, ve üç çizgi sembolleri ise 1, 2 ve 3 sembollerinden daha kolaydı. Büyük bir kare işareti, kapanık olmayı veya «muhasara edilmeyi» ifade ederken, daha küçükce bir kare ise insan ağzını, hol'ü, geçiti, koridoru ve açık denizden dar bir boğazla ayrılmış bulunan kapalı tabii limanları («harbor») ifâde ederdi.

İlk çağlardaki yazılı Çince sadece resimle-ifadeye dayandığından gelişememe durumuyla karşılaşmıştır. («Güneş» ile «ay» ın birleşip, parlak, vâzıh, aydınlık anlamlarını ifade etmesi esasına göre). Çincedeki bir karakter tek bir hece gibi aynı tonda ve yüksek sesle telâffuz edildiğinden, ve Çince ses bakımından adeta fakir düşmek zorunda kalmış bir dil olduğundan (bütün dilde sadece dörtyüz hece (ses) vardı), Çin dili biribirine çok benzeyen heceleri olan bir dil hâlini almıştı (İngilizce, «soul», «sole», veya «all» gibi gelimeler arasındaki **homophones**'lar gibi hecelere dayanan bir dil olmuştu).

Örneğin, donmak fiili için kullanılan kelime «tung» idi. Bu sesin (kelimenin) bir anlamı da «çatı kirişi» idi. Çinliler «donmak» diye yazarken önce «doğu» karakterini alırlar, önüne de «buz» karakterini koyarak («tung», donmak) diye yazarlardı. Aynı hece ile «çatı kirişi» yazmak istediklerinde ise, önce «doğu» sembolünü alırlar, sonra da odun sembolünü eklerlerdi.

Bunlar en basitinden örneklerdir. Gerçekten, Çincenin bazı kelimeleri çok basittir. Ama hatırlanması gereken semboller o kadar çoktur ki, işin güçlüğü de buradan çıkmaktadır. Sözlükçüler bir sözlük içinde bir kelimeyi bir araya getirmek istedikleri zaman bile herbirinde ayrı bir karakter olan, en az 214 gözlü hurufat kasaları ile çalışmak zorundadır. Bu 214 gözlü hurufat kasası İngilizcedeki 26'lı hurufat kasası demektir. Çin yazı dili bu güçlüklerine ve noksanlarına rağmen, modern zamanlara kadarki diller içinde, soyut ve somut en fazla kelime ve kavramı olan bir dildi. 1750 yılına gelinceye kadar Çin'deki kitapların sayısı, dünyanın geri kalan bütün diğer ülkelerindeki kitapların sayısından fazlaydı.

Yazılı Çincenin niçin sadece küçük bir azınlığın becerebildiği bir dil olarak kaldığını izâh için bu kadar söz yeter. Çin dili, toplumun bütününe ait bir araç olmaktan çok, Çin toplumunun bir kurumunun karakteri sayılmalıdır. İnsanlar yazılı-dile hürmet duygusu ile bakarlar; öğrenebilmek için, yazılı-kültürün bir kısmını olsun edinebilmek için, bütün ömürlerini verirlerdi. Kendi başına apayrı bir dünya olan yazılı-Çincenin dünyasına girmek için devamlı ve büyük gayretler sarfetmek gerekirdi. Çin yazısı insanın okul çocuğu iken öğrenebileceği ve hayatın sorunları için kullanabileceği kolay bir dil değildi : Kendisi, bizzatihi kendisi, hayatın önde gelen bir sorunuydu. Küçük Lao-san bu yazı dilini öğrenebilmek için yıllar yılı, sabırla üzerinde çalışmak için vaktini ayırmaya yanaşmazsa sosyal hayatta da hiçbir zaman ilerleyemezdi. Çin yazı dili, Çin köylüsünün öğrenip, «hakikatı» ve ışığı bulmak için kullanabileceği bir araç olmaktan çok, o'nu, öğrenmekten alakoyan ve yükselmesini engelleyen bir duvar gibiydi.

Bu yüzdendir ki, Çince yapılan öğrenim sadece dil öğrenmekten ve klasik metinleri öğrenmekten daha ileri gidemiyordu. Öğrenim yapanlar bu ikisini öğrenmekten başka işe vakit bulamıyorlardı. O eski günlerde, Çinlinin okumuşu sadece klâsiklerin içindeki imâlı sözlerin ne olduğuna akıl erdirebilmek için bile

on yıl okumak zorundaydı. Haliyle, «zadegân» çocuklarından başkaları, ailelerinden, on yıl süreyle kendilerini böyle bir tahsil süresi için desteklemelerini isteyemezlerdi.

«Ulema.» «Ulema» sınıfı yazıdaki yetişmişliği sayesinde hem bir alt tabakadaki «zadegân» aileleriyle, hem de bir üst tabakadaki «kapıkulları» sınıfı ile yakın ilişki içindeydi. Derece-sahibi, hatta belki de bir «kapıkulu» olma durumuna gelebilen «ulema»dan bir Çinli, kurulu toplum yapısı içinde kendini ifâde edebilme imkânına sahipti. Fakat, bunun için, Çin klâsiklerinin temel kitaplarında geliştirilmiş bulunan devletin resmi ideolojisinin dışına çıkmaması gerekiyordu. Yoksa, «kapıkulu» olamazdı. «Ulema -kapıkulu» sınıfı için bu klâsik eserler günlük hayatlarındaki, kişisel ilişkilerindeki, siyasal hiziplerindeki, örgütlü rüşvet gelirlerindeki («hedeyayı resmiye»), ve sistemleştirilmiş menfaat pazarlıklarındaki davranışlarına uygulayacakları Konfüçyüsçü ilkeleri («ideas») ve törensel kuralları («ritual») gösteren temel kaynaklardı.

Devlet kapısına giremeyen «ulema» için bir ikinci alternatif, tekrar, aile yapısına dönmekti. Derece-sahibi bir olma durumunun sayesinde devletin alt kademelerindeki «kapıkulları» ile temas kurabilir ve kendi ailesinin çıkarlarını savunarak ailesine hizmet edebilirdi. Bu görevi de sözsel ve yazılı ifadelerinde Konfüçyüscü ilkelerin ve kuralların bilinmesini gerektirirdi. Bu yolla, resmi hayata girseler de girmeseler de, «ulema» sınıfı mensupları aile ve devlet kurumları aracılığı ile kurulu düzene bağlanmış olurlardı. Hayatları bu iki kuruma bağlı olduğundan, her ikisine de hizmet ederlerdi. Okumuş ve incelmiş olduklarından, el işi veya ticaretten anlamadıklarından, aile-devlet ikilisinin ideolojisine sahip insanlar olarak başka birşey de yapamazlardı. Çocuğun öğrenim için yıllarını feda etmeye katlanabilmesini mümkün kılan da «zadegân» ailesi içinde olmanın verdiği güvenlikti. Devlet sınavına hazırlanması, memuriyet hayatına hazırlanması yıllarca çalışmayı gerektiriyordu. Üstelik bu sınavlar tam bir kumar işiydi ve devlet kapısma girebilmek için kuvvetli destek ve imkânlar gerekliydi. Memuriyet hayatı ise, «zadegân» ailesindeki hayatın tersine, istikrarsız ve hareketli bir hayattı. İkisi arasındaki denge noktası devlet smavları idi. Kişisel ilişkilere ağırlık veren bir toplumda, Çin'deki bu sınavlar şaşılacak derecede kişisellik-dışı («impersonal») ve genelci («universalistic») görünebilir. Sistem, bir hanedanın yükselme devrinde et-

kinlikle işler haldeyken, adam kayırma olmaz, bu yöndeki gayretler işe yaramaz; sistemin bozulmamasına dikkat edilirdi. Adaylar, her eyâlet merkizindeki geniş bir meydana dizilen binlerce kapalı hücrelere sokulur, sınav sorularına bunların içinde cevap verirlerdi. Kâğıtlara adayın, sadece, kendisine verilen numarası yazılırdı. Devlet memuriyetine alınacak olanların objektif ve rasyonel ölçülerle alınabilmesi için bu gibi ön-tedbirlerin uygulanması yerindeydi. Sınavların sertliği ve zorluluğu, Çinli hükümdarların, etkin bir devlet mekanizması kurabilmek için samimi olarak, gerçekten yetenekli insanlara ihtiyaç duyduklarını ifâde ediyordu. Bu kişisellik-dışı sistemle ülkenin en yetenekli insanları seçildikten sonra ise, devlet memuriyetine geçen bu insanlar kendi işlerini kişisel şekilde idare ederler; kanunlara ve kişisellik-dışı kurallara önem veren «kaideleşmiş ahlâk» anlayışına göre değil; kişisel vasıflara çok önem veren bireyci «fazilet ahlâkı» anlayışına göre hükumet ederlerdi.

Çin devletindeki toplumsal hareketlilik («social mobility» gerçeği veya efsanesi bugün de üzerinde tartışılan bir konudur. Yetenekli insan seçmeye yarayan bu sınav sistemine bağlı kalan hanedanlardan pek çoğu herkesin devlet kapısına girebileceği şeklindeki «efsaneyi» sürdürmek için görünüşte bu sisteme bağlı kalmış; vasıflı ve yetenekli insanlar yerine, işbilir, muktedir insanlardan başkasına yüksek görevlerde şans tanımamışlardır. Uzun zaman, pek çok Batılı bilim adamları Çin sınavlarının bir köylüye bile nazırlığa kadar yükselme olanağı tanıyan demokratik bir kurum olduğunu sanmışlardır. Gerçekte ise bu pek ender olarak böyle olurdu. Yıllar yılı başka bir işte çalışmadan okuyup devlet sınavlarına hazırlanmak şartı bile köylülere bu yolu peşinen kapatan bir engeldi. Köylerindeki akıllı, fakat fakir insanların okuyup yükselmeleri için o'nları destekleyen köylülerden söz eden «hikâye»ler ise,imrenecek bir geleneği işaret etmekle beraber, bu, her zaman olan bir olay değildi. Çin köylülerinin önünde çeşitli yollar bulunmakla beraber, bu yollarda ne yeni toprakların kullanımı ile; ne yeni işletmelerin kurulması ile; ne de, istisnalar hariç, tarımsal verimliliğin arttırılması ve kâr ile, tasarruf temerküzü ile ilerlemeleri mümkündü. Bu vakıa Çinlilerin hayatını bizimkinden çok farklı bir hayat yapmıştır ve Amerikan doktrini olan bireycilik ve serbest teşebbüs ideolojisi Çin'e aktarılıp aşılanmak istendiğinde hemen hiçbir manâ ifâde edemeyen, ve daha ziyade, bir takım anlaşılmaz ve kuşkulu slogan hercümerci gibi görünmektedir. Çin'in kendi şartları altında, halk-

tan biri için yükselme şansının varlığı kişinin bürokrasi ile yakınlığı olup olmamasına bağlıydı. Memur sınıfına geçebilmek veya devlete para bulan mültezimler kalabalığı arasına karışabilmek, kişisel temaslar ve şahsî hizmetler sayesinde erişebilecek bir amaçtı. Fakat bu yol bile sadece «zadegân»a açıktı, ve o'nların etrafındaki «halk»a kapalıydı.

Kısacası, toprak beyleri, «ulema», ve «kapıkulları»nın hepsi birden ortak bir hâkim sınıfı teşkil ediyorlardı. Belli bir tarımsal artık-değere sahip olan ve bunun üzerinde tasarrufta bulunan toprak sahiplerinin aileleri, çocuklarına «ulema» olmak üzere gerekli boş zamanı temin edebiliyorlardı. «Ulema», klâsik tahsilde yetiştikten sonra sınavları geçebiliyor ve «kapıkulu» veya memur olabiliyordu. «Kapıkulları» olanlar ise, bürokratik bir devletin sağladığı rüşvet ve menfaat imkânları vasıtasıyla, kendi ailesinin toprak servetini koruma ve büyütme imkânını elde ediyordu. Yapı esnekti, kendi kendini otomatik olarak sürdürebiliyordu, ve gerçekten çok istikrarlıydı.

4. KAPİTALİZMİN GELİŞMEMESİ - TİCARET ERBABI

Bir batılının, Çin tarihindeki en önemli meseleler arasından hemen soracağı soru Çin ticaret erbabı sınıfının niçin kendisini devlet bürokrasinin etkisinden kurtarıp bağımsızlaştırarak sanayici ve işletmeci bir güç teşkil edemediği olacaktır. Bu zor bir soru, ama cevaplandırmaya çalışmak yararlı olacaktır.

Herşeyden önce, Çin ticaret erbabının tutum ve zihniyeti, geçen yüzyıl klâsik iktisatçılarının görüşlerinden esinlenen Batılı müteşebbislerin tutum ve zihniyetinden farklıydı. Batılının doktrinine göre, insan iktisadidir ve üretim ile refaha kavuşacağını, ve üretimini arttırdıkça pazarın kendisine sağlayacağı kârların da artacağını düşünür. Çin geleneğinde ise, iktisadî olan insan, menfaatinin üretimi arttırmakta değil, üretilmekte olan şeyler üzerindeki payını arttırmakta olduğunu bilen insandır. Ve bu insan yükselmek istiyorsa, çevresindekilere karşı doğa'nın fethi, veya elindeki kaynakların istismarını geliştirerek, veya geliştirilmiş teknolojiler kullanarak değil, fakat dolaysız olarak mücadele edilmesi görüşünü savunacaktır. Bunun bir anlamı da, gelişmesi gereken yeni endüstrilerin ve büyük kıt'aların varlığına rağmen, Çin ekonomisinin çok eski tarihlerden bugünlere

kadar minimum bir doğal kaynak karşısında maksimum bir nüfusa sahip olmasıdır.

Bu Çin zihniyetini daha kolayca anlayabilmek için modern Batı dünyasında tekellere karşı takınılan tutumlardaki «trend»e bakılabilir. Geniş kuruluşlar şeklindeki sanayiyi örgütleyen, ve bu tarz endüstrinin etkinlik ve artan üretiminden ilk zamanlarda yararlanmasını bilen kapitalistlerden sonra sanayi tekeli şeklindeki kuruluşların üretim arttırımı olmaksızın kâr artışı sağlayacağını gören sermaye manipülatörleri gelmiştir. Çin'de ise, gelenek, bundan iyi olmak şöyle dursun, işleri resmi tekel şekline bile dönüştürmüştür.

Bu yüzden Çin'li bir «kibarzâde» üretimde bulunma ihtiyacında olmayan ve üretim-dışı boş zamana sahip bulunan; bu imkânı sembolize eden «ilim» ve «ulemalık» yolunda gayret gösteren biri sayılmıştır. Çin toplumunda en büyük itibar hayatını kazanmak için üretim faaliyetinde bulunmaya mecbur olmayanlara gösterilmiş; şirketindeki personeli, idarecileri ve çeşitli modern telekominikasyon imkânları ile çalışan ve tek amacı iş hayatında rakiplerini alt etmek için «vakit nakittir» felsefesiyle koşturmak olan modern zamanların iş adamı, Çin'de hiç ortaya çıkmamıştır. Bu «boş zaman tutkunluğu» son dönemlerde Çin'in köylülerine kadar sirayet etmiş; köylerde bile, gelir düzeyi çok düşük de olsa, bu çeşit köylüler diğerlerinin en üstünde görülmüştür. Bizim ölçülerimizle «yoksul» sayılacak olan bazı «iyi hâlli» köylüler, hemen öbür köylülerden kendilerini ayırırlardı. Bunların tarlalarında çalışan köylüler elleri ve sırtlarıyla hayatlarını kazandıkları halde, azcık zenginleşen köylüler uzun kaftanlar giymeye ve okur-yazarlara has meraklar edinmeye başlarlardı. Çin'den çıkma bir buluş olan uzun tırnak, o zamandanberi, geçinmek için çalışmak mecburiyetinde olmayan «kibarlar» sınıfına mensup olunduğunu göstermeye yarayan en ucuz bir sembol olarak kullanılırdı.

Servete erişmek ve boş zamana sahip olmak için en kestirme yol, daha ilk zamanlardan itibaren, resmi makâm edinmek olmuştur. Zira topluma ait üretimden en büyük payı alma imkânı, en çok, devlet memurlarına tanınmıştı. Devlet adına iş gören memur, resmi statüsüyle gördüğü işlerden kendisine çıkar sağlardı. Daha açıkcası, İmparatorun sahip olduğu imparatorluk iktidarı adına hareket ettiği kabûl edilen devlet memuru halka angarya yükler, vergi tarh eder, adâlet dağıtır, ve halkın ekono-

mik ve sosyal faaliyetlerini düzenlerdi. Mahalli zadegândan gelen Çin devlet memurları bu yeni mesleklerine de *rentier* sınıfının; yani, çıktıkları sınıfın zihniyetini hâkim kılmışlardı. İş kurmak, işyeri açmaktan çok, kuranlardan rüşvet ve komisyon olmak alışkınlıkları vardı. Modern «iş adamı zihniyeti»nin gelişmesine ters düşen de bürokrasinin bu zihniyeti olmuştur.

Bir süre sonra ticaret erbabı ile devlet memurları sınıfı rekâbeti başlamıştır. Zira, memur sınıfı sadece tarım sektörü üzerinde denetimde bulunan bir sınıf değil, iş hayatının düzenlenmesine de bakan; bu sayede bu sektörden de «payım» almasını bilen bir sınıftı. Teorik olarak, memurların gözünde ticaret erbabı üretici-olmayan ve parazit bir sınıftı. Tacirlerin, üreticinin ürünlerini bir yerden bir yere taşıma fonksiyonlarına, eski tarihi dönemlerden beri, hiçbir klâsik eserde itibar edilmemiştir. Ticaret erbabı toplumsal dizi içinde en aşağı nokta sayılmıştır.

Gerçek hayatta ise, ticaret erbabı «kapıkulları» için herzaman gözetim altında tutulması gereken; lüzum hâlinde devlete veya kendilerine yararlı olabilecek bir «yardımcı müttefik» sayılmıştır. Ticarî faaliyetler, bütünüyle, memur sınıfının keyfine tâbi olmuş ve bu sınıfın gözetimi altında kalmıştır. Temel ihtiyaç maddeleri alanında-eski çağlarda tuz ve demir; yakın zamanlarda ise çay, ipek, afyon, tuz ve kibrit gibi - görülen devlet tekelciliği ise, devletin ekonomi üzerindeki hakimiyetini ifade ediyordu. Hiçbir tacirin bağımsız olarak yükselmesine ve bu kurallardan kurtulmasına izin verilmiyordu.

Diğer yandan, tüccarlar ve ticaret çevreleri ile devlet memurları arasında her zaman yakın bir işbirligi olmuş; büyükçe bir iş veya ticarî teşebbüs devlet himayesi olmadan yapılamayacağı için, devlet adamları ile ticaret çevreleri aynı menfaat cemaatlarının mensupları olarak birbirlerini gözetmişlerdir. Biribirilerini, tek başına hiçbiri ekonomik çıkar sağlayacak güçde olmadığı için, tutmuş ve bundan birlikte yararlanmışlardır. Ticaret erbabı, bankerler, faizciler, ve her çeşit borsa oyuncuları, bu sebeple bürokrasi mensuplarına ve «kapıkullarına» bağlı, ve o'nların mâdunu durumunda olan bir sınıf teşkil etmiştir. Bu sınıfın üyeleri ürünlerin ve sermayenin güdümleyicisi ve sahibi olarak, devlet kapısındaki memurlara, sadece ticaret sektöründekinden değil tarım sektöründeki artık-üretimden de paylarını almakta yardımcı olmuşlardır.

Ticaret erbabı kimselerin, toprak satın alarak, tahsillilere hâs dereceler satın alarak veya bunlarla kız alıp-verecek,» zadegân» sınıfına geçmeleri kolaydı. Köylülerin-Avrupa'daki **serf**'in aksine-toprağını satabilme serbestisi sayesinde, tüccarlar toprak satın alarak hem emin bir gelir kaynağına hem de sosyal prestije sahip oluyorlardı. Avrupanın tersine, Çin'de ticaret erbabının yatırım yapabileceği bir dış ticaret sektörü de olmamıştır. Tüccar için de en büyük yatırım alanı toprak oluyor; ticaret erbabı sınıfından bağımsız ticaret kapitalistleri çıkaracağına, durmadan, toprakbeyi çıkıyordu.

Çin esnaf, tacir ve zenaatkâr loncaları ve meslek birlikleri grevler ve diğer pasif direnme şekillerindeki faaliyet alanlarında etkili olmakla beraber, devlet memurlarının önünde itaatkâr ve kişiliksiz kuruluşlardı. Lonca kurumunun kuvveti mesleki kuruluş olmasından; zenaatkârların teknik bilgilerine ait inhisarlarını ve imalât haklarını korumasındandı. Avrupa ticaret hayatının önündeki yolları açan ticaret loncaları Çin'de çok daha zayıf ve tesirsiz kalmışlardır. En başta gelen örnek olan Kantung Kohang tamamen «kapıkullarının» oyuncağı bir loncaydı.

Modern çağdan önceki Çinin vergi sisteminin de bu konuda belirli etkileri olmuştur. Çok yüksek olan faiz hadleri yüzünden, birikmiş sermaye demek olan tasarruflar tefecilik işlerine yatırılmıştır. Tefecilik ve faiz hadleri, hem vergilerini yaptırmak hem de gelecek hasada kadar yaşayabilmek zorundaki köylülerin o yılki mahsul durumuna bağlıydı. Çiftçilere verilen kısa vadeli krediler sanayicilere verilecek kredilerden daha kârlıydı. Netice de, Çin'de, Amerika'dan çok daha az teşvik edilen sınaî yatırımlar bir türlü canlanamamıştır.

Çin ekonomisinde tarımın ağırlığının bir sonucu da para kullanımının dar kalması olmuştur. Köy ekonomisinde paraya duyulan ihtiyaç köylü hanelerinin nisbi kendine-yeterliği ile en yakın yerlerden alınan kısa vadeli borçlar tarafından kayıt ve kısıtlanır olmuştu. Hükümetler de aynî vergilere, ve mahsûl gelirlerinin tahsisi şeklinde maaş bağlama esasına dayanmıştır. Örneğin Peking başkenti, Büyük Kanal vasıtasıyla çeşitli eyaletlerden gelen tahıllarla dolup taşardı. Devlet gelirlerinden bir başkası ise, ücretsiz çalışma zorunluğu yükleyen angarya idi.

Eski para sistemi bile aşırı derecede karmaşık ve yetersizdi. Para değerinin birimi olan **tael** (Mançu Devrinde) her yerde ve devlet kuruluşlarından herbirinde ayrı ayrı değerler ifâde et-

mekteydi. Belli bir şehirde, belli bir ânda yirmiye yakın para ve mübadele birimleri kullanılıyordu. Paraların değerleri tesbit edilmemişti. Mübadele birimi olarak en sabit birim ağırlığına ve safiyetine göre değerleri değişen gümüş külçeleri idi. Hükümetlerin çoğu paraya bakır katarak değerini düşürmekten geri kalmamıştır. Netice de, değeri belirsiz bir para sistemi ortaya çıkmış, ticaret erbabının kendi ticarî mübadelelerinde bile karışıklık önlenememiştir. Bu durum para spekülatörlerinin lehinde, parasını planlanabilmiş verimli işletmelere yatırmak isteyen yatırımcıların ise aleyhinde işlemiştir. Burada, para sisteminin bu aksaklığına hâkim sınıfın para oyunlarına meydan verdiği için göz yumulduğu ileri sürülebilir. «Ulema» sınıfı nasıl yazı inhisarını kaptırmamak için «ideographic» bir dili yaşatmaya çalışmışsa, yöneticiler ve hâkim sınıf mensupları da bu garip para sistemini korumuş ve tutmuşlardır. Asıl önemlisi, bu yetersiz para sistemi gevşek ve merkezileşememiş bir ekonominin sürmesine yol açmış; ticarî faaliyetler ise mahalli çerçeve içinden çıkıp gelişememiştir.

Bu muhteva içinden bakılırsa, Çin ülkesinde kapitalizmin gelişememesinin sebebi olarak, ticaret erbabının taşralı «zadegân» sınıfın kontrolünden kurtulmayışı ve bürokrasi yapısı içinde kendi sözcülerine yer kapamaması olduğu görülmektedir. Feodal Avrupa'da ticaret erbabı sınıfı kentlerde rahatça gelişmiştir. Avrupa feodalizminin hâkim sınıfı olan büyük toprak sahipleri, topraklarındaki malikane veya şatolarında ikamet ettikleri için, Avrupa şehir toplulukları feodal sistemle bütünleşmeksizin serbestçe ve ayrı bir çizgide gelişmişlerdir. Ortaçağ kentli tacirleri bu yeni kentlerde ayrı bir hayat alanı bulmuşlar, kendilerini himâye edecek ayrı bir siyasî otoriteye, millî devletlerdeki krallara bağlanmışlardır.

Çin'de ise bu şartlar yaratılamamıştır. Feodalizmin ilk çağlardan itibaren lağvedilmesi ve İmparatorların ve «kapıkullarının» geniş ölçüde taşralı ve toprak sahibi «zadegân» sınıfına dayalı olması yüzünden, ticaret erbabı bu kurulu düzenin dışında kalmaya ve kendisine başka bir «hâmi» bulmaya muaffak olamamıştır. Ayrıca Çindeki «zadegân» aileleri, ilk günlerden itibaren, şehirlerin hâkim sınıfı olmuş; başlıca, idarî merkezler olarak gelişen şehirler de o'nların kontrolünde kalmıştır. «Zadegân»m devlet bürokrasisi ile temelden olan ilişkileri «zadegân»ın şehire göçmesine yol açmıştır. «Zadegân» ailelerinin güvenliği sade-

ce toprak sahipliğine değil, toprak sahipliği ile bürokrasinin imkân ve nimetlerine aynı anda sahip olma arasındaki bağlantıya dayanmıştır. Kısacası, ailelerin sahip oldukları topraklar servetin ihtiyacı olan emniyeti sağlayamamış; bu servetlerini koruyabilmek için «zadegân» sınıfı üyeleri bürokrasiye de girmek lüzumunu hissetmişlerdir.

Böylece, köy ekonomisi üzerindeki seçkin tabaka olan «zadegân», eninde sonunda kentlerin de hâkim sınıfını meydana getirmiştir. Köyler el mamüllerinin başlıca tüketim mahalleri olan kentlere ekonomik yönden bağımlıydılar. Barışı ve düzeni ayakta tutacak siyasî otorite ve idare cihazının merkezi olduğu için de kentlere bağlıydılar. Ve nihayet, kentler kültür merkezleri, haydutlara ve âsi köylülere karşı surlarla çevrilmiş «cennet»ler olarak da «zadegân»a emniyet telkin eden yerlerdi. Ama «zadegân» maddi güvenliği ticaret veya sanayide değil toprak sahipliğinde ve resmi makâm sahipliğinde görüyordu. Zadegân ve devlet kapısındaki memurlar arasında kalan ticaret erbabı ise, ayrı bir ekonomik güç yaratamadan, o'nların gözetimi altında yaşıyor ve o'nların servetinin artmasına yarayan bir araç gibi iş görüyordu.

5. «ŞARKLI» BİR TOPLUM OLARAK ÇİN

Buraya kadar ele aldığımız bütün unsurları bir araya getirirsek - köylüleri ve köyleri, toprakbeyi «zadegân» ailelerini, ticaret erbabını, «ulema»yı, ve «kapıkulları»m - Çin'de, Avrupa ve Amerika'dakine hiç benzemeyen bir sosyal sınıflar yapısı, ve bu yapıya bağlı olarak, gene tamamen farklı bir ekonomik örgütlenme ve siyasî kontrol tipi ile karşılaşırız. Bu alandaki öncü sosyal tarihçilerden Dr. K. A. Wittfogel'in yolunu izlersek, geleneksel Çin toplumunu, Avrupa ve Amerikanın çok daha yakın tarih dönemlerinde kalan toplumlardan tamamen farklı ve **ancient** dünyanın «şarklı» toplumlarına benzeyen bir toplum olarak tanımlayabiliriz. Fakat Çinin bir sosyal organizasyon için söz konusu olan **normlar** açısından egzotik ve bu gibi şeylerle ilgisi olmayan bir toplum olduğu sanılmamalıdır. Tam tersine **normlar** açısından bakılacak olursa Çin tam bir «toplum,» Amerika ise sadece bir «cenin» sayılabilir.

Wittfogel'e göre geleneksel Çin, Mısır'daki, Mezopotomya ve Hindistan'daki diğer **ancient** imparatorluklar ile Kolomb-ön-

cesi Amerika'daki İnkalar, Aztekler, veya Mayalar imparatorlukları ile aynı sınıftandır. Bütün bu **ancient** toplumların temel özelliği, merkezileşmiş ve monolitik (tekçi) bir devlet yapısına dayanmaları; bu devletteki bürokrasinin-idarî, askerî, dinî ve ekonomik-her çeşit faaliyeti kendi inhisarında tutması yüzünden, şahıslara ait özel işletmelerinin kendilerini himâye edecek bir kurum bulamamış olmalarıdır. İdarî faaliyetlerde; vergi tarh etmek ve toplamak, mahalli huzur ve asayişin korunması, hizmetlerinin yönetimi, ve adalet dağıtımı gibi işlerde imparatorluk kurumunun elinde bulunan tekel bize gereksiz görünmeyebilir. Hatta ordu üzerindeki kontrol ile, din ve düşünce hayatı üzerindeki kontrol da fazla anormal gelmeyebilir. Fakat devletlerin geniş çapta ekonomik faaliyetlere karışması modern Amerikalıya «anlaşılabilir» ve «doğal» birşey gibi gelmeyecektir.

Bu farklılığı kavrayabilmek için, başlangıçta devlet yapısı içinde bulunmayan ve özel mülkiyete dayanan hâkim sınıfların ortaya çıkışına şahit olan Grek-Roma Dünyası ile Avrupa Orta Çağ dünyasını hatırlamamız gerekmektedir. Yunan şehir-devletleri mülkiyet sahipleri sınıfı tarafından yönetilirdi ve hükümetleri bu sınıflar yöneltirler, kendilerine rakip olabilecek bir devlet mekanizmasının ve bürokrasinin fazla kuvvet kazanmaması için ellerinden geleni yaparlardı. Grek toplumunda özel mülkiyet esastı. Vergiler de mültezimlerince toplanır; madenler ve gümrükler bu işlerin inhisarını almak için devlete para yatırmış şahıslarca işletilir; kâtip ve muhasip olarak da köleler kullanılır; devlet görevlerine gelen şahıslar, bu görevlerine çok kısa süreler için getirildiklerini bilirler; ve bunların, resmî görevlerinden yararlanarak kendi sınıfları içinde kişisel nüfuz ve iktidar kurmalarına meydan verilmezdi. Roma Cumhuriyetinde de vergiler ve gümrükler mültezimlerce toplanırdı. Kamu hizmetleri bile şahısların sorumluluğuna bırakılmıştı. Gerek askerî ve idarî, gerekse iktisadî faaliyet alanlarında ferdî faaliyetlerin ufkunu genişletmesi asıl feodal Avrupa'da dikkat çekici olmuştur. Modern Batımn dayanağı olan ferdiyetçiliğin kaynakları olarak Grek felsefesine ve Roma hukuk anlayışına eğilmesi ve Orta Çağ kentlerinin uygarlığına saygı göstermesi anlamsız bir rastlantı sayılmamalıdır.

Zor ve çok kapsamlı genellemelere girişmeden önce, Çin ve diğer siyaseten merkezileşmiş ve bu yönden bizim toplumları-

mızdan farklılaşmış toplumların ekonomik hayatlarına ait bazı özelliklerden söz edelim. Herşeyden önce, bu toplumlar tarımsal üretime dayanmışlardır. Devlet kurumları ise bu üretimin ekonomik unsurlarını ve içeriklerini denetleme görevini uhdelerinde bulundurmuşlardır. Bunun anlamı, değişik derecelerde de olsa, toprak üzerinde, insan-gücü üzerinde, ve su kaynakları üzerinde bir denetimin icrasıydı. **Ancient** zamanlarda hükümdarın toprağa ve toprak üzerinde yaşamakta olan insanlara sahibiyeti, sorulması bile gereksiz sayılırdı. Fakat o zamanlardan beri bilinmekteydi ki, toprak üzerinde özel mülkiyet köylü üretiminin arttırılmasında yararlıdır ve vergi tahsilatına zarar vermemektedir. Devlet adına iş gören makam sahiplerinin köylüye **angarya** mükellefiyeti yüklemesi ise genellikle çok iyi kurulmuş bir mekanizmaydı. Mısırın piramitleri veya Çin'in Büyük Seddi (Çin Duvarı) gibi şaşkınlık ve hayranlıkla baktığımız büyük kamu tesislerinin yapılabilmesi bu parasız iş mükellefiyeti sayesinde olmuştur.

Tarımsal üretime gerekli olan su kaynakları ve su tesisleri üzerinde kontrol ise devletin ekonomik görevlerinin genişlemesinde stratejik bir faktör teşkil etmiştir. Batı Avrupanın tersine, bu toplumların tipik özellikleri, noksan yağışların etkisini gidermek için yararlanılabilecek nehirlerin bulunduğu yarı-kurak bölgelerde ortaya çıkmış olmalarıdır. Fakat bunun için de sulama işlerinin etkin şekilde denetlenmesi gerekmiştir. Bu yüzden de, nehirlerden yararlanmak, sel ve taşkınları önlemek için merkezi bir yönetime gidilmiştir. Gerek sulama kanalları ve gerekse nehir kenarlarına yapılan sedlerin inşaası ve bakımı devlete ve bürokrasiye büyük görevler yüklemiştir.

Bu tür bir devlet bir kere tesis edildikten sonra da aynı anlayışla, ekonominin diğer alanlarına da yayılmıştır. Ulaşım ve taşıma için, büyük su yollarının inşaası ve karayollarının yapımındaki artışa paralel olarak kamu hizmetlileri de (civil service) artmıştır. Tarımsal artık-ürünün toplanması ve kamu işlerinin denetlenmesi için, «kâtip» sınıfı ile «idareci» sınıfı temel ihtiyaçtı. İmparatorluk idaresindeki dev büyüklükteki merkez ve başkent şehirlerdeki nüfus temerküzüne paralel olarak toprak üzerinde de gitgide artan bir nüfus yoğunluğu göze çarpıyordu. Kent ve kasabalardaki el sanatları imâlatçılığı ile kent arasındaki değiş-tokuşun canlandığı sıralarda bile yeni bir sınaî ve ticarî sınıfın kendisini hükümetin ağır hakimiyetinden kurtarma

şansı olmamıştır. Bu sınıf hiçbir zaman böyle bir fikre sahip olmayı düşünememiştir.

Gerçekte bunun anlamı, o zamanların ağır endüstrisi olan Büyük Kanal veya Çin Duvarı ve diğer büyük su kanalları gibi tesislerin başlangıçtan itibaren devlet elinde olmasıdır. Özel işletmeler, sadece tarımsal alanda ve ağır devlet vergilerine rağmen altında serbestçe gelişebilirdi, fakat bu küçük ve tarımsal işletmeler de kapitalist tipte özel mülkiyet işletmeleri değildi. Köylülerin kendi topraklarından elde ettikleri ürünün bile büyük kısmını koyduğu vergilerle bürokrasi alıyordu. Aynı prensip içinde, sınaî mamüllerde veya ticarî kârlarda da bürokrasi, bu insanların ellerinde biriktirebilecekleri bir kâr (veya sermaye) kalmamacasına, vergi koyuyordu. Ticaret erbabı, Çin kayıtlarında adı geçen, ama siyasî iktidara sahip bir sınıf olarak görünmeyen bir topluluktu. İlk İmparatorlar, tüccarların devlet sınavlarına girmelerini ve «kapıkulları» arasında sızmalarını özel olarak yasaklamışlardı. Siyaseten merkezileşmiş ve «şarklı» bir toplumda İmparator için tarımsal ekonominin düzenli olarak denetlenebilmesi ticaretin gelişmesinden çok daha önemliydi. Devlet gelirleri bile, ticarî vergilerden çok toprak gelirleri alanındaki vergilere dayanmaktaydı.

Ticaretin bu horlanmışlığının arkasında yatan gerçek ise Çin'in tarımsal ekonomisinin her zaman için merkezileşememiş, bölük-pörçük ve bütünlükten uzak oluşuydu. Tarımsal toplulukların tarım yaptıkları yerleşme mahallerindeki msbî kendi-kendineyeterlik yüzünden, ticaret ve para ekonomisi-vergi toplama ve kamu tesisleri inşaası için gerekli merkezîleşmiş bir siyasî iktidara rağmen-asgarî bir düzeyde kalmıştır.

Asıl önemlisi ise, tarım, kamu tesisleri, ve bürokrasi alanlarındaki bu kuruluşlara eşlik eden bazı tasavvur ve faraziyelerin halkın kafasında ve düşünce kalıplarında bile yer almış bulunmasıydı. Bu tasavvur ve faraziyeler klâsik eserlerde ve tefsirlerinde ifâdesini buluyordu. Bunlara göre memurlar ve devlet adamları toplumun en üstün kesitini, ticaret erbabı ise aşağı kesitini meydana getirmekteydi. Bu tasavvurlar, klâsik eserleri metin olarak kullanan eğitim tarafından destekleniyor ve kuşaktan kuşağa aktarılıyordu. Ferdî teşebbüs ve işletme felsefesi, veya sınırsız icâdlar ve kişisel yeteneklere bağlı bir felsefe yerine bu «şark» toplumlarmda bireysel uyuma («conformity») ağırlık

ve önem veren, ve toplumdaki hiyerarşik statüleri herşeyden üstün ve önemli sayan bir felsefe gelişmişti.

Çin Militarizmi. Bir «şark» toplumunun temel özellikleri Çinin askere karşı yaptığı değerlendirmesinde de kendini göstermektedir. Çinin «ulema» sınıfında ve memurlar sınıfındaki hâkim kanaat «iyi demirden balta yapılmayacağı gibi ,iyi ve değerli insandan da asker çıkmayacağı» şeklindeydi. Bu kanaat, manevi kaideler ve yeteneklerle egemenliğini sürdüren, ve kuvvet yoluyla iktidara gelme alışkanlığı olan askerlerden korkan, ve bunu önlemek için her fırsattan yararlanan «ulema»nın tipik zihniyetini dile getiriyordu. Askerlerin hakir görülmesi eski Çin değerler sistemine derinden kök salmıştı. Bununla beraber, bazı imparatorluk hanedânlarmın askeri alanda da parlak bir tarihleri olmuştur. Han'ların, Tang'ların, ilk Ming imparatorlarının ve İlk Ch'ing imparatorlarının zamanlarında (bak, 2. sayfadaki tablo) yapılan büyük askerî fütûhat ile Çin'in sınırları Annam'a, Kore'ye, Mongolya düzlüklerine ve Asya içlerine kadar uzanmıştı. Kaldı ki, her hanedamn kılıç zoruyla kurulduğu da bir gerçektir. Her imparatorun saltanat yollarının halk ayaklanmalarından, saltanat ordusundaki isyanlardan, geçtiği ve her imparatorun Çin topraklarını çiğneyen istilâcı yabancı ordularını gördüğü de ayrı bir gerçektir.

Çin'e gelen göçebe kavimlerin taht'daki saltanat sahibi hanedanı devirip yeni hanedanlar tesis etmeleri bile, bunlar, Çinli profesyonel askerî **kast** tarafından desteklendiği için gerçekleşebilmiştir.

Ne var ki, Çin askerî geleneği Avrupa veya Japon geleneğinden farklıdır. Çin'de bir imparatorluk rejimi bir kere kuruldu mu sivil idare cihazı askeri kuruluşların üzerinde itibar taşırdı. Sistem, gücü yeten askerin imparator olmasına açıktı; ama imparatorluğa gelen asker, sivil memurlar aracılığı ile ve «hâkim» olarak saltanat etmenin daha kolay olduğunu anlardı. Şüphesiz, bunun sebebi Çin ekonomisi üzerinde iktidar sahibi olanların, bu ekonomiden yağma ve çapulculukla pay alan askerler değil, devlet gelirlerinden «arpalık» şeklinde pay alan idarecilerle «kapıkulları» nın olmasıydı. Çin tarihinde, Elizabeth Britanyasında ve Japonya'da görülen deniz-aşırı fütuhat maceraları veya merkezi otoritenin zayıfladığı ânlarda görülen deniz aşırı korsan beldeleri kurma hadislerine rastlanmamıştır. Bunun başlıca sebebi, elbette ki, feodalizmin, tarihteki ilk devirlerden

itibaren Çin'de kaldırılmış olmasıdır. Çin'de muharipler ve cengaverler sınıfı, Japonya'dan 2.000 yıl önce, yerini sivil yöneticilere bırakmıştır. Nasıl Birleşik Amerikanın ticarî toplumu (commercial society) sivil bir hükümeti askerî bir hükümete tercih ederse, Çin'deki bürokratik kişizâdeler sınıfı da herhangi bir askerî iktidarın ortaya çıkmasından ve kendi hâkimiyetlerine son vermesinden korkmuşlar, istememişlerdir.

Bunun pratikteki anlamı, Çin toplumundaki kuvvet probleminin, silâhsız ve yerleşik bir halk kitlesi üzerinde sulta kurmaya yetecek, ve âsiliğe özenecek olanları tedib edebilecek güç ve miktarda bir «polis» kuvveti bulundurma problemi olmaktan öteye gitmediğidir. Çin Duvarlarının gerisinde bir hanedan birkere kuruldu mu, bu Seddin arkasındaki saltanat sahibinin düşmanlara saldırmak ve o'nları yok etmek için büyük ve düzenli orduya ihtiyacı olmuyordu. Bu durum Çin için devamlı olarak bir başka meseleyi yaratmaktan geri kalmamıştır: Çinin «polis»lik görevi gören askerî kurumlarını sınırlarda bulunan ve profesyonel asker olan göçebe kavimlerin orduları ile savaşacak yeteneklere sahip kılmak. Moğolların ve Mançuların tersine, Çin köylüleri tarihlerinin hiçbir devrinde eli silâh tutan ve millî savunmaya bilfiil katılan insanlar olmamışlardır. Çin orduları, çoğu defa, bir çeşit kamu hizmeti şeklinde kurulmuştur; Çin seddini, Burma yolunu veya Huai nehir sedlerini inşa etmek için kurulan **angaryalılar** orduları gibi, ucuz emeğin çok olduğu buhran ve kıtlık yıllarının ürünü olarak ortaya çıkmışlardır.

4

KONFÜÇYÜSÇÜLÜĞÜN VERDİĞİ KALIP

Konfüçyüs ile Karl Marx kendi şöhretlerinden bile fazla tanınan iki ayrı ideolojinin kurucusu, iki ayrı kişidir, ve Konfüçyüscülük ile Marxism arasındaki farklar bu iki insan arasındaki benzerliklerden daha az değildir. Ama buna rağmen gerek geleneksel Çin, gerekse Komünist Çin ideolojinin rolüne önem vermekte, ve Konfüçyüsçülük geleneğini bilmeden gerek Çan Kay Şek'in gerekse Mao Tse-tung'un (Çince telaffuzu **Mao Dzeduung**) anlaşılması güç görünmektedir.

Meselelere satıhtan bakan Batılı araştırmacılar, okudukları Konfüçyüsçü klâsiklerinin ilk etkisiyle, bu ideolojinin dünyevi olmadığını ileri sürmekte ve Konfüçyüscülüğün bireyler arasındaki ilişkilerde doğru ve güzel hareketlerde bulunulması için kaideler koymağa çalışan bir fikir sistemi olduğunu söylemektedirler. Bu açıdan meseleyi ele alırsak Konfüçyüsçülük, bir hayat felsefesi olarak, Lin Yutang'ın **Memleketim ve Halkım** isimli eserinde büyük bir ustalıkla işlenen fazilet ve meziyet vasıflarından ibaretmiş gibi görünmektedir-sabır, sebat, pasifizm, telifçilik, muhafazakârlık, kanaatkârlık, cedlere saygı, ihtiyarlara hürmet, bilgi ve tahsil sahibi olanlara saygı göstermek; yani bir çeşit hoşgörülü ve kâmil insan hümanizması. Bu ideolojide evrenin odağında ise «insan» değil Tanrı yer almıştır.

Bütün bunların reddi gerekli şeyler olmadığı açıktır. Fakat bu Konfüçyüscü dünya görüşünü kendi sosyal ve siyasal muhte-

vası açısından ele alacak olursak bu ideolojinin yaşlıları gençlere, eskiyi yeniye, kurulu otoriteyi yeniliklere yeğleyişinin kurulu toplum düzeninin muhafazası konusunda en önemli tarihsel tedbirlerden birini teşkil ettiğini görürüz. Konfüçyüscülük gelmiş-geçmiş bütün muhafazakârlık sistemlerinin en başarılısı olmuştur. Konfüçyüs doktrini iki bin yılı aşkın bir süre, dünyanın en büyük devletinde durmadan üzerinde çalışılan bir doktrin, bir ideoloji olmuştur. Dünyanın başka hiçbir yerinde, iki bin yıl süreyle, tarihin ilk dönemlerinde yaşamış bir düşünür ve din adamının kurduğu tek ve kendi içinde tutarlı bir «idea»lar kalıbına bağlı kalınarak yaşanmış bir toplum ve devlet hayatı; devlet iktidarı görülmemiştir.

Tabiatıyla, iki bin yıllık bir süre boyunca- gerileme ve yükselme dönemlerinde, mükerrer reform hareketleri dönemlerinde- Konfüçyüsçülük denilen bu geniş çerçeveli ideolojinin içeriğinde de birçok değişiklikler olmuş; eskiden kalma geleneksel yapının içine yeni özler de konulmuştur. Bu yenilikler ve yeni anlayışlar Konfüçyüsçülükte de - elbette ki, çok çeşitli dallara ayrılan Hıristiyanlığa benzer bir durumu göstermese de- bir dereceye kadar bir değişme olduğunu göstermektedir. Sözün kısacası Konfüçyüsçülüğün çok sayıda şeyleri ifade eden ve bu yüzden de çok dikkatli kullanılması gereken bir terim olduğu unutulmamalıdır.

Kişisel davranış ve edimleri düzenleyen bir kaideler manzumesi olarak ise, Konfüçyüscülük her bireyi ahlâklı insan yapmaya; ideal ölçülere göre hareket eden, beşerî zaaf ve hatâlardan münezzeh, ve özellikle kötü ruhlu yöneticilere karşı faziletten yana insanlar olarak yetiştirmeye çalışan bir ideolojiydi. Konfüçyüscüler arasında büyük **moralistler,** tiranlığa karşı, yiğitçe direnen düşünürler çok olmuştur. Ama reformcu tutkuları ve kendi tutkularının dinamiği kendi geleneksel inançlarını korumuş ve muhafaza etmiş; temel doğrularını ve varsayımlarını değiştirmeye yanaşmamıştır.

Bugünkü Çin politikacılarının zihniyetlerinde devam eden Konfüçyüsçü «idea»ların varlığı bizi şaşırtmamalıdır. Konfüçyüsçülük biribiriyle devamlı çarpışıp savaşan devletlerin kaos'undan toplumsal bir düzenin yaratılmasına yarayan bir araçlar sistemi olarak ortaya çıkmış; giderek, statüler ve her statüye, kendine uygun şekilde itaat gösterme felsefesi olup çıkmıştır. Neticede de, otokrasi ile bürokrasinin emrine hazır bir araç ol-

muştur. Çin'in birleştirilmesi işini gerçekleştirenlerin karşı konulmaz şekilde bu ideolojiye tutkunluk göstermelerinin sebeplerinin anlaşılması zor olmasa gerektir.

1936 yılında, emrindeki âsi askerler tarafından Sian'da tutuklanan Çan Kan-sek serbest bırakıldığında Nanking'e dönmüş ve çok büyük bir millî şenlikle karşılanmıştı. Bununla beraber dört gün sonra görevinden ayrıldığını açıklamıştı.

> Memleketin silâhlı kuvvetlerini yönettiğim için, arkadaşım olan subaylara iyi bir örnek teşkil etmek zorundayım. Açıktır ki emrimdeki askerler üzerindeki vazifemi lâyıkı ile yapabilmiş değilim... aksi takdirde bu askerî isyanın olmaması gerekirdi... Samimi ümidim odur ki, Merkez Yürütme Kurulu, bu, görevi ihmal sonucundan ötürü beni tevbih edecektir. Sian olayından sonra vazifeme devam imkânım kalmamıştır.

Dokuz yıl sonra, savaş zamanı kaleme aldığı ünlü, **Çin'in Kaderi** isimli kitabında ise Çan Kay-şek şöyle demiştir:

> Millî kurtuluşumuz için moral vasıfların canlandırılması ve geliştirilmesi gerekmektedir... geleneksel ahlâk prensiblerimizi yeniden gözden geçirmek ve bunları geliştirmek zorundayız. En önemli vazifemiz ise halkımızın terbiye ve muaşeret kaidelerini, doğruluk, hakkaniyet, samimiyet ve izzeti nefis duygularını geliştirmek olmalıdır. Bu özellikler Dört Temel İlkelere ve Sekiz Fazilete, ve en nihaî olarak Sadakat ve Aile ve Akrabalara Bağlılık ilkelerine dayanmaktadırlar...

Bu iki örnek çoğaltılabilir de. Bunlar Çin'in son dönemlere kadar bile nasıl Konfüçyüsçülük bir devlet olarak kaldığını göstermektedir. Birinci örnekte, Çan Kay-şek'in görevden ayrılmasını isteyen yoktu, kendisi de bunu istemiyordu ve zaten sonunda bu yola da gidilmedi. İkinci örnekte ise, Japon saldırıları, abluka, ve enflâsyon karşısındaki Çin'in millî kurtuluşunun moral vasıfların pekiştirilmesi ile kazanılmayacağından, Çan Kay-şek'in kendisi de dahil, kimsenin kuşkusu yoktu. Fakat her iki olayda da, Çan'ın sözleri geleneksel Konfüçyüsçü zihniyeti dile getiriyordu.

Çan Kay-şek'ten önceleri de birçok Çinli lider, rakip veya müttefikleri istilâcılara karşı savaşırken Konfüçyüs'ten aktarı sözler kullanmışlar; Japon istilâcıları gibi istilâcıların Çin'i istilaya kalkışmakla Konfüçyüsü tedirgin ettiklerini ileri sürmüşlerdi. Peking bugün değişik bir «türkü» söylemekteyse de, bugüngü Marxist orkestrasyondaki hâkim tonların da Konfüçyüscü olduğu görülmektedir.

I. KONFÜÇYÜSÇÜLÜĞÜN İLKELERİ

Bugün de Çin politikasının derinlerinde yeri olan, Konfüçyüsçü devlet ilkeleri İsa'dan eski zamanlardan beri etkinliği olan ilkelerdir. Sonraki yüzyıllarda yapılan değişiklikler, fazlaysa da, bunlar temel değişiklikler olmamıştır.

Herşeyden önce, Shang ve Chou dönemlerinde başlayan Çin tarihinden beri toplumda (M. Ö. 1400 - M. Ö. 300) bir yanda memurlar ve asilzâdeler sınıfının bir yanda da avam sınıfının bulunduğu kabul edilegelmiştir. Nitekim «yüz isimler» **(pai-hsing)** terimi kategorik olarak avam halktan **(min)** apayrı sayılan memur ve «kapıkulları»nın klânlarını ifade etmiştir. Modern bir terim olan «eski yüz isimler»in avamı da ifade edişi ise, yüzyıllarca sonra, ve çok daha yakın zamanlarda olmuştur. **Ancient** hâkim sınıf ile avam halk arasındaki bu farklılık, Konfüçyüsçülükten bugüne gelene dek muhafaza olunan belli bir çeşit aristokratik geleneğe vücud vermiştir. Konfüçyüsçü aristokratlar, «ulema-kapıkulu» türünden aristokratlardı.

İkincisi, Konfüçyüsçülük bürokratların ideolojisi olmuştur. **Ancient** Çin'in merkezîleşmemiş feodalizminden sonra ortaya çıkan imparatorluk devletinin ardından da bürokratik hâkim sınıf oluşmuştu. M.Ö. 221. deki birlik sırasında, muharip devletlerden biri olan (Ch'in) diğerlerini yutmuş, şiddetçi ve diktatörce metodlar aramak zorunda kalmış, ardından, «Yasalcılar» adını taşıyan mutlakiyetçilik felsefesinde karar kılmıştı. Fakat kısa süren Ch'in hanedânından sonraki Han hanedânı (kuruluşu M. Ö. 202) daha daha az tiranca özellikte bir idare kurmuştu. İmparatorlar artık yeni bir sınıf olan idarecilere dayanıyorlardı : su kanallarını, nehir sedlerini, surları, sarayları, zahire anbarlarını inşa eden, bakımına nezaret eden, angarya işleri için köylüleri toplayan, bu insanlara bakmak için halktan vergi toplayan idareci sınıfına. Bu idareciler feodal dönemin irsî asilzâdelerinin

yerlerini almışlar ve imparatorluk rejiminin belkemiği olmuşlardı.

İsadan önceki iki yüzyıl süresince ilk Han imparatorları bazı belirli prensipleri tam olarak tesis etmiştiler. Birincisi, devlet içindeki siyasî otorite İmparator olarak hükmeden şahsın elinde merkezileşmiştir. İkincisi, İmparatorun idarî işlerdeki otoritesi o'nun adına ve o'nun baş nazırları eliyle icra edilir; bu nazırlar belli kademelere ayrılmış olan bürokrasinin başında bu lunurlar ve herbiri kendi memurlar kadrosunun başarısızlığından veya başarılarından imparatora karşı sorumlu sayılırlardı. Üçüncüsü, bu bürokrasinin merkezileştiği yer de imparatorun memur atama mahalli olan başkenttin büyük ve geniş sarayı olarak tesbit edilmiştir. İmparatorun bu konudaki en önemli görevi, kendi iktidarının ve hanedânının geleceği açısından tehlikeli olmayan kimselerden devlet memurları seçmek ve hizmete bunları atamaktı. Bu yüzden de akraba ve hısımlardan memur atama-özellikle ana tarafından akrabalardan-ilk dönemlerden itibaren yaygın bir uygulama olmuştur.

(Ana tarafından akraba olanlar, baba tarafındaki akrabaların tersine, hem taht için rakip olacak durumda değillerdi, hem de imparatora akrabalık bağları olan, ve O'na ve göstereceği lütuflara muhtaç olan kimselerdi.) Dördüncüsü, Han hanedanının ilk yöneticilerinden itibaren teftiş kurumu tesis edilmiş; sonraları kontrol memurluğu şekline giren bu yolla, eyaletlerdeki kapıkulları daha düşük rütbedeki bir başka kapıkulu gönderilerek teftiş edilmeye başlamıştı. Bunlar, eyaletteki kapıkulundan bağımsız çalışmışlar ve üst'lerinin hareketlerinden sorumlu tutulmamışlardır. Bu veya diğer birçok yollarla imparatorluk idaresinin en önemli meselesi bürokratların seçilmesi ve denetlenmesi olmuştur. Konfüçyüsçülüğün en önemli rolü de bu konuda görülmüştür.

Bu ideoloji, tabiatiyla, Konfüçyüs ile birlikte (M.Ö. 551-479?) başlamış değildir. Örneğin, ilginç kavramlardan biri olan Gök Kutsallıklarının Vekili anlayışının kökleri Chou döneminin (M. Ö. 1000-771) ilk yıllarına kadar uzanmaktadır. Klâsik **Tarih Kitabı»**na göre, bir önceki Shang hanedânının son yöneticisi çok haris biri olduğu ve Shang halkının kendisi bu tiranı devirmediği için, Gök Kutsallıkları, bu kere, vekâlet verdikleri Chou'yu bu işle görevlendirmişlerdir. Fakat çok sonraları bu **ancient** düşünce («idea») halkın eline geçmiş ve tiranlaşan saltanatlara

karşı «isyan hakkı»nın meşruluğu şekline dönüşmüştür. Bu prensibe göre, bir hükümdarın kendi iktidar ve hanedânını korumak için yapacağı şey, hareketlerinde ve işlerinde faziletli ve ahlâklı olmaktır. Kötü hareketler hükümdarın dokunulmaz kişiliğine son verir; Gök Kutsallıkları kendisine verdikleri vekâleti geri alır; halkın, gücü yeterse, bu hanedana son vermesi bir hak hâlini alır. Netice olarak, başarı kazanan her isyan bizatihi başarı kazandığı için meşrulaştırılmış, ve kendine göre koruyucu tedbirler almak hakkı kazanmıştır. «Gök Kutsallıkları karar alırlarken insanların kararına uygun karar alırlar.» Çin toplumundaki bilginler ve tahsilliler de kötü saltanatları bu doktrine... dayanarak denetim altında tutmuşlar; kötü idarelere karşı başlatılan ayaklanmalar, gerekçe olarak, bu teoriye dayanmışlardır.

Gene bu teori sayesindedir ki, hükümdarların hareket ve davranışlarında doğruluk ve uygunluktan ayrılmamaları için yanlarına bilgili («hâkim») insanlardan danışman almaları gerektiği kesin bir inanç haline gelmiştir.

Manevi Prestijle Hükümet Etme. Konfüçyüs ve izleyicileri kendi yerlerini, feodal prenslerin biribirileriyle hegemonya için rekabet ettikleri bir dönemde, feodalite zamanında, yönetecilere «bilge» danışmanlar olarak hizmet ederek kazanmışlardır. Konfüçyüs'ün kendisi de bir prensti ve kendi konağında prenslere yaraşacak şekilde hükmetme sanatını ve doğru hareket etmeye ilişkin moral yasaları öğretmek için bir okul açmıştı. Burada, yüksek sınıf mensuplarına hayatta nasıl davranılacağını öğretirdi. Bu arada, seremonilere, teşrifat kurallarına, insanın atalarına karşı hareketlerinde, ve beş dereceli ilişkilerinde doğru hareket etme sanatına * önem verirdi. Bu prensiplerinden önemli biri «statüye uygun davranış» (**li**) fikrinde ifâdesini bulmaktaydı. Konfüçyüsçü bir soylu kişi veya **chün-tzu** («üstün insan,» «prens insan»), klâsiklerde yazıldığı şekilde, **li** tarafından yönetilirdi.

* Köyündeyken, sanki güzel konuşmasını bilmeyen biriymiş gibi kendisini basit gösterirdi. Fakat ataların mezarında veya saraydayken, çok ihtiyatlı, açık ve akıcı bir dille konuşmasını bilirdi... Sarayda, kendinden yüksek devlet adamlarıyla konuşurken saygılı bir dille konuşurdu. Kendinden alt seviyedekilere ise rahat bir dil kullanırdı. Saray kapısından girince başını eğerek yürürdü... ileri yürürken, saygılı bir görünüm takınırdı... Prens kendisine konuklardan birini karşılamasını söyleyince yüzünün ifadesi [o'na göre] değişirdi...

Belirtilmesi gereken husus ulema - kapıkulu sınıflarından olanların davranışlarını kapsayan bu kuralın avamı ilgilendiren yanı olmamasıydı. Avam ise, soyluların tersine, moral ilkelerle değil, çıkar veya cezalandırılma güdüleri ile yönetilen yaratıklar toplamıydı. Konfüçyüsçülerin günlük hayata uygulamakta uzmanlaştıkları bu derin (veya muğlak) ilkelerden örülü karmaşık sistem, daha önce belirtmiş bulunduğumuz Çin insanı ile Doğa arasındaki ilişkilerden neş'et etmekteydi. Bu ilişki tarzı daha da önceleri **animizm** de yer almış; toprağın, suyun, ve rüzgârın insanların işlerinde aktif bir yer almakla görevlendirildiklerine inanılmıştır. Bu fikir elân Çin «geomancy» inancında veya **feng-shui** akidesinde («rüzgâr ve su») yaşamakta; örneğin, Çin'deki bütün binaların kendi doğal ortamlarında olduğuna inanılmaktadır. Meselâ, tapmaklar güneye konumlanmışlar ,arkalarını kendilerini koruyan tepelere vermişler, kıyılarında ise bir akar su olmasına dikkat edilmiştir.

İnsanların hareketleri ile Doğa'nın olguları arasında yakın ilişkiler olduğu şeklindeki bu fikrin çok daha rasyonalize edilmiş şekline göre, beşerî hareketler Doğa'nın hareketlerinde de ifâdesini bulmaktadırlar. Bir başka deyişle, insan doğal düzenin öylesine içten bir parçasıdır ki, insanın yapacağı yanlış bir hareket Doğa'nın ahenk ve birliğini de tehlikeye atabilir. Bu sebeple insanın hareketleri, davranışları ve işleri Doğa'nın görünmez kuvvetleriyle âhenk içinde olmalıdır. Hayatın devamı için bu bir şarttır.

Konfüçyüsçülüğün bir prens veya yöneticinin hareketlerindeki «doğruluk» hakkında dayandığı rasyonel budur. Zira yönetici veya prens insanoğulları ile Doğa kuvvetleri arasında bir köprüdür. Gök Kutsallıklarının Oğlu olarak yukardaki Kutsallıklar ile aşağıdaki halk arasındadır. Doğru olan vaktinde, ve doğru şekilde hareket etmekle insan ile Doğa arasındaki evrensel âhengi yaratır. Bu nedenle, doğal felâketlerle karşılaşıldığı zaman bunun hatâsı olduğuna hükmedilmek mantıkî görülmekteydi. Bu yüzdendir ki Konfüçyüsçü «ulema» sınıfı çok önem kazanmıştı. Prensin evrensel (cosmic) rolüyle ilgili konularda doğru danışmanlık yapabilecek olan, sadece, doğru hareket ve ahlâk konularında bilgili olan «ulema» olabilirdi.

«Kemâl ve iyilik yoluyla hükümet etme» teorisindeki esas nokta ile Konfüçyüsçülük Batı'da hiç benzeri olmayan bir noktaya vurguda bulunmuş; doğru hareket ve hükümet etmek için

fazilet fikrine çok fazla önem vermiştir. İnsanın kendi hareketlerindeki uygunluk, veya insanın **li**'ye göre harekette bulunmuş olması bile o'na manevi bir statü veya prestij kazandırmaktaydı. İşte bu manevi prestij sayesindedir ki, sonunda, o insan diğerleri üzerinde nüfuz kurmuş olmaktaydı. «Halk çayır gibi, prens (yönetici) bir rüzgâr gibidir,» tıpkı rüzgâr esince çayırların rüzgâr önünde eğilmesi gibi. Prensin iktidarı da, doğru hareketindendir.*

Konfüçyüsçü «ulema» kendilerini hükümetin ve devletin temel önemi haiz bütünleyici bir parçası olarak kabul ettirmiş; devletin moral doğasının bozulmamasına ve Göksek Kutsallıkların Vekâletinin gerektiğince yerine getirilmesine ilişkin işlerde bilgili uzmanlar olarak yer almışlardır. Ch'in devrindeki birleştirilerin Yasalcı filozoflarının merhametsizce, ve sadece etkili hükümet etme yöntemlerine önem verip manevi meşruiyete fazla önem vermemelerine karşılık, Konfüçyüsçü filozoflar bu alanda da ideolojik bir temele dayanmışlardır. Konfüçyüsçüler, aslında, diğer birçok **ancient** filozofları bütünlemişlerdir. **Li** tefsirlerini yapan insanlar olarak, teknik uzmanlar haline gelmişler, Doğa'nın nimetlerini ve felâketlerini izâh edenleri, prenslerin veya hükmedenlerin hareket ve eylemlerinin bunlar üzerindeki etkilerini kabul veya reddetmekle ölçü ve mesned kabul edilen klâsikler alanında yetişenler sadece bunlar olmuşlardır. Bu durumları sayesinde de, hükümetlerin politikasını dolaylı yollardan da olsa etkileyebilecek bir statü kazanmışlardır. Buna karşılık rejime, rejimin otoritesini uygulamak için gerekli olan rasyonel ve **ethik** tedbirleri göstermişler; bu görevi, yöneticilerden çoğunun bu alanlarda dinsel gerekçe ve tedbirlerden yararlanmaya çalıştığı bir dönemde yapmışlardır. Bu yüzden de, siyaset alanında önemli bir yenilikte bulunmuşlardır.

2. KLÂSİK ORTODOKSİ

Konfüçyüs doktrini Çin klâsikleri eliyle kuşaktan kuşağa geçmiştir. Tahmin edileceği gibi, bu eski kitaplar yüzyıllarca okunup yeniden ve yeniden yorumlanan temel eserler sayılmış ve kutsallaştırılmıştır. Aynı şekilde, daha sonraki kitaplar- ki bunlar belli amaçlar için yazılmışlardır- kendilerinden daha eski

* Prensi huzurunda bulunmasını emredince, saraydan tahtırevan gönderilmesini beklemez, yayan giderdi... Münasip görmedikçe kendisine sunulan yere bile oturup kurulmazdı.» **Shih Chi**, Çev. D. Bodde

olanları da geçmişler ve kitapların hükmünü zayıflatmıştır. İlk Han döneminde en önemli klâsikler **Değişimler Kitabı** (ilâhiler), **Tarih Kitabı, Ağıtlar** (tarihi halk şiirleri), **Törenler ve Adabı Muaşeret Kuralları Kitabı** ile, **Bahar** ve **Sonbahar Yıllıkları** (Şantung eyaletindeki Konfüçyüs'ün devletinin kroniği) ve bunların tefsirleriydi. Fakat çok geçmeden, T'ang Hanedanı sırasında (618-907 M.S.) filozof Mençius'un (M.Ö. 324-314) yazdığı kitap da klâsikler arasına alınmıştır. Zamanla onüç klâsik ve bunların tefsir kitapları ile birlikte 120 ciltlik bir külliyat oluşmuştur. Bu çok sayıdaki kitaplardan daha basit ve özlü bir metin yaratmak isteyen bilgin Sung ise (i. s. 960-1279) bu kitaplardan dördüncü (**Konfüçyüs'ün Konuşmaları, Mençiüs'ün Kitabı, Araçlar Doktrini,** ve **Büyük Bilgi**'yi) seçerek **Dört Kitaplar**'ı yazmıştır. Bu, her «kibarın» okuyup öğrenebileceği kadar kolaydı, kısaydı.

Dört Kitaplar'da iyi ve kötü sayılan işlere ait kurallar, devletin korunması ve toplumsal düzenin devamı için, pederşahi bir idareyi öngörüyorlardı. «Eğer Majesteleriniz,» diyordu Mençiüs Kral Hui'ye, «halka yararlı bir hükümet edecekseniz cezalarınızda ve para cezalarında ihtiyatlı, vergileriniz de hafif olunuz ki tarlalarınız derin sürülsün, kötü otlar ayıklansın; serbest ve rahat günlerde gürbüzleşen bedenler atalara hürmet, kardaşça saygılılık, samimiyet, gerçeklik eksin; böylece, evlerde babalarına ve ağabeylerine, dışarda kendilerinden yaşlılara ve üstlerine hizmet etsinler. O zaman, Ch'in'in-ve Chu'nun zırhlarına ve keskin kılıçlarına karşı koymak için, tek bir işaretinize bakmaya alışkın bir halkınız olacaktır.» *

Bu resmî doktrin ilk bakışta sadece rasyonel bir biçimde görünüyorsa da Konfüçyüs tapmaklarında ifâ edilen resmî törenlerde ifadesini bulan dinsel bir yanı da vardı. Bu tapınaklar bilge-

* Konfüçyüs **Analektler**, de şöyle der : «Bir prensin kişisel hareketleri doğru olduğundan, onun hükümeti emir çıkarmadan da etkince idare edilir. Fakat kişisel hareketleri doğru değilse, çok emirler çıkarır, ama gene de dinlenmezler» (Bu bölümün başındaki Çan Kay-şek in sözlerine bakınız). **Büyük Bilgi**'de şöyle denilir: ... yönetici (prens) önce kendi fazileti için gayret göstermelidir. Fazilete sahip olunca halkı olur. Halkı olunca ülkesi olur. Ülkesi olunca zenginliği olur. Zenginliği olunca harcamaları için kaynakları olur.» Çan Kay-şek'in **Çin'in Kaderi** eserinde ise: «Bize örnek olacak bir avuç insana sahip oldukça, köyde, mahallede, veya bütün bir ülkede halk farketmeden o'nlar gibi hareket edecektir. Çayırlar nasıl rüzgârla eğilirlerse, toplumsal hareketlerdeki anlayış da bu birkaç insanın örnekliğiyle biçimlenecektir.»

lerin ve **tabletlerin** panteonlarıydı ve bunlarla ilgili törenler burada yapılırdı. Bütün bunlar, yukarda İmparatorun törensel faaliyetlerinden, aşağıda ise halkın evlerinde atalarına tapınma ve törenlerden çok farklı bir devlet «cult»ü meydana getiriyordu. Bu, şeklini halktan almayan, fakat dinsel bir «cult» idi. Bir deyişle, devlet hümanizmasıydı : insan kalbini haklı ve adîl olanların iktidarına vurgun kılan; insanı akıllı ve yararlı otoritelerin rehberliğine sokmak isteyen bir düşünce sistemiydi.

Konfüçyüsçü inanç sisteminin geçirdiği değişiklikler, Katolikliğinkiler gibi, çok öğretici bir konu olup, Konfüçyüsçülüğün Çin hayatını ne kadar derinden etkilediğini göstermektedir. İ. S. 3-6'ıncı yüzyıllarda, Han İmparatorluğunu izleyen merkezi otoritenin zayıflama döneminde, Konfüçyüsçülük neredeyse ortadan kalkmış, yerini Budizme terk etmişti. Fakat Çin'in uzun tarihindeki ikinci uzun imparatorluk dönemi olan T'ang ve Sung hanedânları sırasında (7'nci-13'cü yüzyıl) Konfüçyüsçü sistem yeniden kurulmuş ve herzamankinden daha sağlam, daha istikrarlı, daha az-değişen bir sistem hâline gelmiştir.

Yeni - Konfüçyüsçülük. Tang idaresinde Konfüçyüsçü devletin ihyası Çin toplumunun siyaset, idare, edebiyat, sanat, ve düşünce alanında da ihyası; daha doğrusu bunun bir parçasıydı. Yedinci ve sekizinci yüzyılın ortalarındaki T'ang yöneticileri hakimiyetlerini her yönde yaymışlar; Kore'ye, Annam'a ve Merkezi Asya'daki göçebelerle, vahalara yerleşen halk topluluklarına kadar erişmişlerdi. Bu arada T'angların başkenti olan Ch'ang-an (bugünkü Sian) iki milyonluk bir nüfusa ulaşmış; Bizans'dan ve Orta Doğu'dan ticaret heyetlerinin gelip gittiği bir belde olmuştur.

Belirtilmeye değer husus, T'ang'ların yükselme dönemlerinin başlangıcındaki devletin ve ekonominin büyüdüğü ve hukuk sistemi ile devlet sınav sisteminin iyi işlediği dönemlerde, yeniden kurulan Konfüçyüsçü bürokrasinin yabancı inançlara karşı çok daha hoşgörülü olmasıydı. Yabancı gezginler buralara ortaçağa ait inanç sistemlerinin hepsini-Yudaism, Nasturilik, Zoroastrianism gibi-getirmişlerdi. Fakat sekizinci yüzyılın ortalarında ilk dini ayaklanma ile hanedan bir tehdit karşısında kalıp, devletin para ve askerlikle ilgili ihtiyaçları gitgide önemlerini arttırınca, Çin'in kendine güveni azalmış, devletin kozmopolitan anlayışı gerilemeye başlamıştır.

T'ang'ların yıkılışından ve kuzey sınır bölgelerinde barbar yöneticilerinin başa geçmesinden sonra, arkadan gelen Sung hanedanı Tang'ların elde ettiği pozisyonu hiçbir zaman elde edememiştir. Sung'larm bütün imparatorları bozkırlardaki göçebe kavimlerine karşı savunma durumunda kalmışlardır. El zaneatları üretimi ve iç ve dış ticaret devletin zenginleşmesini sağlamış, fakat bu durum askerî zayıflıkla gölgelenmiştir. Sung'ların son devirlerinde Çin büyük bir ticarî imparatorluk olmuş; ihraç ettiği bakır, ipek, ve porselenler bütün Doğu Asya'ya, Endonezya'ya, Hind'e, Orta Doğu'ya, ve Afrika'ya ulaşmıştır. Sung devri çok gelişkin bir şehir hayatına şahit olmuş, Çin manzara ressamlığı en yüksek noktasına ulaşmış, Avrupa daha kâğıt parayı tanımadan önce Çin kâğıt parayı kullanmış; kâğıt paranın iyiliğini, kötülüğünü (enflâsyon-deflâsyon) öğrenmiş, denemiştir. Fakat bütün bu devir boyunca Çin'in, Asya içlerinden gelen istilâcılara karşı tutumu savaşçı denmeyecek bir tutum olmuştur. Çin'in dış ülkelerdeki etkileri de askerî kuvvete değil, ticarî ve kültürel üstünlüğü dayanmıştır.

Sung devrindeki onbirinci ve onikinci yüzyıllarda görülen yabancı saldırıları (ve onüçüncü yüzyılda görülen Moğol istilası) yüzünden, Çin toplumunda, yabancı düşmanlığı; kendinden olmayanlara karşıtlık (ethnoentricity) duygusu ortaya çıkmıştır. Çin toplumunun en belirgin özelliklerinden biridir bu. Elbette ki, bu devrin düşüncesini etkileyen daha pekçok faktörler vardı, fakat bu devirde Konfüçyüs ortodoksisi durmadan pekiştirilmiş ve kuvvetini bir daha da kaybetmemiştir.

Bu yeni ortodoksi, Batı'da Yeni-Konfüçyüsçülük diye bilinen ve çok şeyleri kapsayan bir düşünce sistemiydi. Eski («ancient») klâsiklerden çok daha sistematik, çok daha noksansızdı ve eski klâsikleri tefsir ederek Konfüçyüsçülüğe aslında olduğundan bile daha metafizik bir muhteva kazandırmıştı.* Bu konu pek fazla incelenmemişse de, bilim adamlarının genel görüşü

* Çan Kay-şek 2250 yıl sonra, **Çin'in Ekonomi Teorisi** isimli eserinde, «hükümetlerin görevi bir yandan halkı desteklemek bir yandan da korumak ve himâye etmektir. Halkı desteklemek için yapılan plânlar halkın esenliğinedir. Fakat bu esenliği korumak durumunda olduğundan, esenlik plânları millî savunma plânları olmaktadır... Çin noktai nazarından, bu sebeple, Batı iktisat bilimi sadece serbest teşebbüsün veya pazar ilişkilerinin incelenmesidir. Oysa Çin ekonomi teorisi halk esenliği ile millî savunmanın bir birliğidir» demiştir.

Yeni-Konfüçyüsçülüğün insanın hayat hakkında soracağı sorulara cevaplar bulmaya önem verdiğidir. Özellikle Budizmden alınan idealistik öğelerle zenginleştirilen Konfüçyüsçülük, aydınlar için daha tatminkâr bir din olmuş ve on altıncı yüzyılda deniz yolu ile gelen Hıristiyanlık bu gibi ihtiyaçlara cevap veren bir din olarak Çinlilere fazla ilginç görünememiştir. Misyonerler geldiğinde karşılaştıkları Konfüçyüsçülük Çin klâsiklerindekinden çok daha zengin bir muhtevaya sahipti.

Yeni-Konfüçyüsçü sentezciler içinde en ünlüsü onikinci yüzyıl filozofu Chu Hsi (1130 - 1200) idi. Kendisi, Batı'da St. Thomas Aquinas ne ise Çin için o idi. Beklenileceği gibi, Chu Hsi'nin eserleri T'ang devirlerine kadar giden birkaç nesil Konfüçyüsçü düşünürlerin dev çalışmalarının bir ürünüydü. Chu Hsi bu sayısız düşünürün ve müridlerinin eserlerinden yararlanmış ve onları birleştirmişti bir bakıma.

Sung'ların devrindeki Yeni-Konfüçyüsçülük sistemi yedi yüzyıl ortodoks niteliğini yitirmemiş, temel olarak, **zamandan ve mekândan «münezzeh» Yüce Son** ilkesine dayanmıştır. **Yüce Son,** burada biçim ilkeleri veya yasaları diye çevirebileceğimiz **li** (eski Konfüçyüsçü bir terim olarak değil) sonsuzluğunda ifadesini bulmuştur. «Şey»lerin her tür'ü veya kategorisinin kendine özgü **li**'si vardı, ve her **li** Yüce Son'un bir ifadesi sayılırdı. Fizik «şey»ler ise, bidayeten mevcut olan «şey»lerdi. (Ch'i)ler fizik evrenin cüzleriydi. Her «şey» içinde, bu sebeple, **li** ve **c'hi,** veya kural ve varlık karşılıklı olarak esas ve biribirini tamamlayan öğeler sayılırdı. Örneğin bir ev, önce tuğlalardan yapılma olmak durumundaydı **(c'hi);** ama bunlar bir plâna uygun olarak konumlanmak durumundaydılar **(li).** Bu sistemin Plâton'un felsefesine olan benzerliği aşikârdır.

Kötü'nün (habis'in) ahlâk sorunu olarak ele alınışında, Chu Hsi'ye göre, herhangi bir canlı yaratığın tabiatı **li** idi. Ama yaratığın varlığı **ch'i** ile de birlikleşmenin sonucuydu. **Li** kendi başına noksansız iyi idi; ama fizikî dünyada **li** tek başına değil **ch'i** ile birlikleşme içinde (combination) bulunuyordu. Bu yüzden de «kötü» hiçbir zaman aktif bir ilke teşkil etmiyor; zuhur edeceği durumun ürünü sayılıyordu. İnsan tabiatı (içgüdüleri), esas itibariyle, iyi olarak kabul edilirdi. Bu bakımdan en yüce Konfüçyüsçü erdem **ch'eng,** «mutlak samimiyet» terimiyle ifade edilen, yılmaz bir irade ve sebata sahip olmak, dürüst hareket etmekti. Mutlak samimiyet ve kalp açıklığı sayesinde **li** veya ilkeler **ch'i**

yi veya bu ikisini biribirine katıp karıştıran fiziki engelleri ortadan kaldıracak sayılırdı. Bu bugün de Çin ideallerinden biridir, ve Japon veya Çinli, yada Milliyetçi veya Komünist müzakerecilerin niçin biribirlerini en çok «samimiyet» konusunda suçladıklarını da açıklamaktadır.*

Bu, doğuştan iyi olma doktrini, nesiller boyunca her okul çocuğunun okuduğu **Üç Klâsik Karakter'in** ilk satırlarında bile anlatılmaktadır: «İnsanın başlangıcında insanın tabiatı esas olarak iyiydi, tabiaten hepsi benzerdi ama uygulamalarında hepsi ayrı ayrı gelişti.» Batılı misyonerlerin getirdiği karamsar görüş; yani insanın doğuştan günahkâr olduğu görüşünün Konfüçyüsçülüğün iyimser görüşünü alt etmekle güçlük çekişi anlamlıdır.

Siyasette Yeni-Konfüçyüsçülerin inancı, prensin hükümet etme konusundaki ilkelerin manâsına vâkıf, ve moral olarak kendini disiplin altında tutan biri olması gerektiğiydi. Pratikte yeni Konfüçyüsçülerin ortodoksluğu insanın moral gelişmesini en önde tutuyordu. Zamanla, klâsiklerin incelenmesi, ve devlet sınavları yoluyla, bu düşüncelerden Konfüçyüsçü sadakat, sosyal sorumluluk ve uyum doktrininin («conformity») nesilden nesile aktarılmasına yarayan çok daha etkili bir mekanizma oluşmuştur. Birey için bu felsefe, esas itibariyle, **dualistic** değil, **monistic** bir felsefe idi; **li** ve **ch'i** biribirini tamamlayan, bunun için de aralarında uyumlu öğelerdi. Cehennem, Cennet, ve kişisel ölümsüzlük tasavvur edilmiş, düşünülmüş bile değildi, ve bireysel ilâhi varlık düşüncesi de gerekmemişti.

Moğolların püskürtülmesinde ve Ming hanedanı sırasında (1368-1644) Çin'de yeniden Çin denetiminin kurulmasından sonra, Sung Yeni-Konfüçyüsçülüğü, kendi sertliği yüzünden, Çin düşüncesi için bir dar «gömlek» olmuştur. Ming yöneticileri ise felsefeyi bir hükümet etme aracı olarak kullanmışlardır. Chu Hsi'nin sistemi bir **doğma** olup çıkmıştır. Mençius ise Konfüçyüs'den sonra en büyük bilge sayılmıştır. **Dört Kitap** ve **Beş Klâ-**

* **Araçlar Doktrini** : «Samimiyet Gökseldir... Samimiyete sahip olan, hiç gayretsiz doğruyu bulan, düşünmeksizin kavrayan-doğrunun yolunu tabii olarak ve kolayca bulan erdemli ve bilgedir... Sadece, en büyük samimiyete sahip olandır ki... diğerlerini [insanları, ç.n.] değiştirebilir.
Çan Kay-şek **(Çin'in Kaderi)** : «Samimiyet gerçek eylemin itici ruhudur. Samimiyet olursa, insan kişisel değil, kamusal yararlarla ilgilenebilir. Samimiyet olursa, insan haklı davaları özüyle bir tutarcasına benimser, sebatla ve yılmadan ilerler, güçlük ve tehlikelerden korkmaz, nihai başarıya varır.»

sik yükselmek isteyen kişilerin entellektüel bilgi hazinesi olmu,. Çin toplumu kendi kültürel geçmişine sırt dönmekle ve kendisini tesbit edilmiş fikir manzumeleri içine hapsetmekle, kendi varlığını emniyete almış sanmıştı. Gene bu çağda «sekiz-ayaklı makale» türü ortaya çıkmıştır. Bu, yazışta dengeli ve antithetic bir üslubdu; etkileri ise geleneksel makale üslubunu karakterize eden, altı ve dört karakterli değiştirici cümlelerle yazılan ve hiçbir fikri zıt olanı ile yanyana getirmeden işlemeyen makale tarzında görülmüştür.

Bu arada, Çin hakkında bilgisiz Batı'daki «değişmesiz Çin» anlayışının tam bir cehalet örneği olduğunu işaret edelim. Bunun için, Wang Yang-ming'de (1472-1529) doruğuna çıkmış bulunan Ming felsefesinin-daha ziyade metafizik bir felsefe idi- gelişmelerini belirtmek yetecektir. Yeni-Konfüçyüsçülüğün taassubuna karşı çıkan Wang insanın kendi aklında sezgisel bir moral bilgiye sahip olduğunu, ve kendi-kendini yetiştirerek bunu geliştirip subjektif bir aydınlanmaya erişebileceğini ileri sürmüştür. Bunun için ise bilgi ve edim («conduct») arasında disiplinli bir birlik olmalıydı-bu, çağdaş dönemde de yankıları duvulacak olan, hatta Kominizm dönemindeki günümüzde bile varlığı ve etkileri görülecek olan bir düşünceydi.

Ve gene, bu kere Mançu hanedanı sırasında (1644-1911), onyedinci yüzyılın sonunda bazı Konfüçyüsçü bilginler daha **pragmatic** ve eleştirici bir görüşle klâsikleri ve doktrinleri ele almışlardır. Buna ise «Sung öğretisi» yerine «Han öğretisi» denilmiştir. Bu hareket, tarih açısından, coğrafya açısından ve klâsik metinler açısından yapılan çalışma ve incelemelerle ortaya çıkan bir genel hareketin içinde yer almıştır. Fakat entellektüel hayatiyetine rağmen, bu harekette yer alan bilginler de açıkça Konfüçyüsçülüğün dar sınırlarını aşamamışlardır. Yazdıkları eserler dev büyüklükte ve şaşırtıcı bir emek ürünü iseler de (en büyüğü 36,300 bölümlük bir eserdir), bugün Çin bilginlerinin bir büyük geleneğin sürdürülmesi ve geliştirilmesi açısından ne kadar çalışkan olduklarını göstermekten öteye giden eserler sayılamazlar. Bunlar Çin insanının karşı karşıya kaldığı yeni problemlere cevap verecek yaratıcı orjinalliği olan eserler olamamıştır

3. BİLİM VE BİLİMSEL YÖNTEMİN GELİŞMEMESİ

Bu ortodoksluk ortam ve havası içinde bilimsel yöntemin gelişmesini sağlayacak pek az yenilikler görülüyordu. Çin'in tek-

noloji yönünden Batı'dan asıl geri kalışı da onüçüncü ve ondokuzuncu yüzyıl arasındaki Yeni-Konfüçyüsçülük dönemine rastlar. Kâğıt ve matbaacılıkla ilgili parlak buluşlar, barut ve pusulanın icadı, matematikteki Çin buluşları, bronz dökmecilikteki, porselencilikteki, el zenaatlarındaki başarıları organize bir teknolojik ve bilimsel ilkeler manzumenin gelişmesi izlememiştir. Kısacası, bilim toplumsal olarak nesilden nesile aktarılan bir teori ve pratik sistemi olamamış, temel bir toplumsal **kurum** yerine geçememiş, bu arada icadların da arkası kesilmiştir. Çin tarihi bilgini olan Joseph Needham'a göre, İsa sonrası 13'ncü yüzyıla gelinceye dek, Avrupaya Çin'den devamlı olarak ve çok sayıda teknolojik buluşlar gelmiştir. Yukarda zikredilen en meşhurların yanısıra, tekerlekli el arabası ve yelkenli-araba, mancınık, toprak sondaj teknikleri, uçurtma, demir-zincirli takviyeli köprüler, demir-döküm eşya imâli, kanal yöneltme-kapıları, kalıpla şekil dökmek, su ile yükselen kompartman tekniği (Panama Kanalındaki teknik, Ç. N.), gemi kıç dümeni gibi nice şeylerin Çin'de heryerden çok daha önceleri kullanıldığı bilinmektedir. Fakat bilim niçin gelişmemiştir?

Cevap, elbetteki, kompleks olacaktır. Düşün alanında Chu Hsi'nin öğrettiği şey kalbin samimiyetine dışsal objelerin incelenmesiyle yaklaşılabileceğiydi: «şeylerin araştırılıp incelenmesiyle insan kendisini de anlamaya başlar. Fakat bu ibare; «şeylerin araştırılması ve incelenmesi,» bilimsel bir gözlemden çok, insan hayatındaki şeylerin incelenmesi ve gözlemlenmesi olarak tefsir edilmiştir. Çin öğreniminde odak noktası, insanın Doğa'ya egemen olması değil, insan, toplumlar ve bireysel ilişkiler olmaya devam etmişti.

Bilimsel gelişmenin olmamasıyla Çinlilerin, bir düşüncenin bir başka düşünce ile sınandığı; bir önermenin («statement») bir başkası ile sistematik olarak karşıtlanarak incelendiği tam bir mantık sistemine varamamış olmaları arasında paralellik vardır. Filozoflar bir önermede bulunurken kendi görüşlerinin başka delile lüzum duyulmayacak kadar açık ve doğru olduğu varsayımı ile hareket ederlerdi. Çin filozofları gramer ile «rhetoric» arasında, soyut ile somut arasında, genel ile öznel arasında Gerekler kadar ayrım koymamışlardır. Çin yazarları çok büyük bir oranda, nisbetlere dayanan «idea»lara, zıtların dengesine, ve doğal düzenin ahenkliliğine ağırlık vermişlerdir. Ünlü zincirleme muhakeme (usa-vurma) yöntemleri -ki yirmi yüzyıl süreyle Çin

bilginlerinin en çok kullandıkları usa-vurma ve mantık yöntemi olmuştur-Grek düşünce ve yöntem anlayışınca hiçbir şey ifade etmeyen ve geçerliği olmayan lâf canbazlığından ibaretti.*

Bu mantık zayıflığının temelinde Çin yazı-dilinin zayıflığı bulunuyordu. Kültürün nesilden nesile **ideographic** yazı ile aktarılması yüzünden her «karakter» bağımsız bir statü kazanmış; fikirleri ifade eden araçlar olmak yerine, herbiri ayrı bir varlık olmuştu. Örneğin Konfüçyüs ve Chu Hsi'nin ve milyonlarca müridlerinin öğrettikleri ve yazdıkları «fazilet» hep aynı sembolle ifade edilmiş; Çin dilinin doğası gereği, bu fikirleri («idea») değişik veya eş-anlamlı kelimelerle ifade etmek mümkün olmamıştır. Konfüçyüsçülüğün en temel fazileti jen,i,li chih, ve hsin (sevgi, âdillik, uygunluk, akıl (kemâl), ve sadakat hep aynı sembollerle ifade edilegelmişlerdir. Çincedeki terminoloji tiranlığı alfabetik yazı-dillerindekinden çok ağırdı. Bu yüzden Çinliler, Batılı düşünürler kadar bile bu alfabetik tiranlıktan kaçıp kurtulamamışlardır. Konfüçyüsçü faziletleri başka türlü ifade etmek, bu faziletleri ifade eden yazılı sembolleriyle birlikte, bu faziletlerin kendilerini de terk etmek olacaktı.

Bu dil tiranlığı, Çinlilerin öğrenim sırasında eski klâsikleri anlama öncesinde bu terimleri ezberlemelerini gerektiren eğitim yöntemi yüzünden de pekişmiş olurdu. Göz ve kulak bu terimleri ezberlemeden, el bu terimleri yazmayı öğrenmeden klâsik metinlerin anlamı öğrenilemezdi. Herşeyden önce hafızaya dayanan bir yöntemle öğretilen klâsiklerin dev hacmi Çin «karakter»lerinin öğrenilmesinde büyük rol oynardı. Çindeki bu **linguistic** sistem otoritaryan düşünce için de doğal bir «tezgâh» oluyordu.

---

* **Büyük Bilgi**'deki şu pasaj önemlidir: «Bütün bir imparatorluk için fazilet ve erdem örneği olmak isteyen eskiler, önce kendi prensliklerini düzene koyarlardı. Kendi prensliklerini düzene koymak isteyenler önce kendi hanelerini düzenlerlerdi. Kendi ailelerini düzenlemek isteyenler önce kendi kişiliklerini ıslâh ederlerdi. Kişiliklerini ıslâh için ise önce kalblerini düzenlerlerdi. Kalblerini düzeltmek için ise önce, düşüncelerinde samimi olurlardı. Düşüncelerini düzeltmek isteyenler, önce bilgilerini genişletirlerdi. Bilgilerini genişlemeleri içinse, «şey» leri araştırıp, incelemeleri gerekirdi.
«Şey'lerin incelenmeleriyle, bilgi tamamlanmış olurdu. Bilgileri tamam olunca düşünceleri samimi olurdu. Düşünceleri samimi olunca, kalbleri düzenlenirdi. Kalbleri düzenlenince, kişilikleri ıslâh olurdu. Kişilikleri ıslâh olununca aileleri düzenlenirdi. Aileleri düzene girince, prensliklerı doğru yönetilirdi. Prensliklerı düzene girince bütün imparatorluk saadet ve neş'e içinde olurdu. Gök kutsallıklarının Oğlu'ndan ta aşağılardaki halk kitlelerine dek, herkes bireyin yetiştirilmesini herşeyin başlangıcı saymalıdır.»

Bu dil tiranlığının ve hafızaya verilen ağırlığın zorunlu bir sonucu ise, entellektüel düşüncenin paralelinde yaratıcı iş ve emekçi «eller»in gelişmemesi olmuştur. Elbette ki, bilginler ve okumuşlar elyazılarının ince bir sanat olmasına çalışmışlardır. Ama omuzlarına bir kere uzun cüppelerini geçirdiler mi el ve beden emekçisini bir kenara ittiklerini, onlardan ayrıldıklarını gösteren farklı bir sosyal statü kazanırlardı. Çinlilerin hayatı öylesi kıtlık içinde, öğrenim görmüş olma ise öylesi bir «ekmek kapısı» idi ki, okumuşlar rahatça hayatlarını kazanırlar, uzun cüppeleri ve «ulema» hareketleri ve göstermelik törenleri içinde bedeni çalışmaya ayıracak zamanları olmaz, zaten ihtiyaç da duymazlardı. Elleriyle ekmeğini kazananlar ise okumuşlar arasına giremezlerdi. Bu yüzden, bilginler ile bilginlerin bilgi ve görgüsünden yeni icadlar ve yeni metodlar bulmak için yararlanabilecek olan zenaatkâr ve esnaf biribirileriyle temas kuramamıştır. «El» ile «beyin» arasındaki bu farklılaşma Avrupa'daki bilimsel gelişmenin öncülerinin kendi çağlarındaki hayatlarıyla tam bir tezat halindeydi. Çoğu defa, zenaatkârlıktan bilginliğe gelen Leonarda'dan pekçoklarına kadar Avrupalı bilim-öncüleri zenaatkâr ahlâklarını ve göreneklerini korumuşlar, bu mesleklerinden, ayrı labaratuarlar kurarak, kendilerini koparık ayırmamışlar; çıktıkları zenaatkâr zümresini hiçbir zaman hor görmemişlerdir. Avrupa'nın bu ilk gelişme çağında bilgi ve el hüneri'ni birleştiren insana hürmet gösterilmiş; asıl değerli «bilgin» bunlara denmiştir. Çin'de ise, bu, çoğunlukla böyle olmamıştır.

Düşünce ile eylem arasındaki bu yetersizlikten ayrı olarak, bilimin gelişmesini engelleyen ekonomik ve sosyal şartlar da vardı. Geniş ekonomik örgütler ve üretim üzerinde mevcut devlet tekelciliği, yeni buluşlar ve makinalaşma yoluyla büyümeye kalkışan her özel işletmenin karşısına çıkmış ve engellemiştir. Kaldı ki, insan-gücünün bolluğu da, emek-tasarrufu sağlayan mekanik araçların kullanılmasını engellemiştir. Devlet görevlilerinin başat durumları, ve kanunî denetim olmaksızın herkesi dilediklerince vergileyebilme yetkileri yüzünden, memurların kanadı altına girmeyen yeni projelerin gelişmesi mümkün olmamıştır. Kısacası, teknik bilimlerin gelişmemesi, endüstrileşmiş bir toplumun gelişememiş olmasının sonucuydu. Bu ise, sonunda, Konfüçyüsçü devletin tarımcı ve bürokratik yapısının ve doğasının bir ürünü olarak ortaya çıkmış bulunuyordu.

Geleneksel Çin değişmeyen, statik veya cansız bir toplum değildi. Tersine, devamlı bir değişim ve büyük çeşitlenmeler gösteriyordu. Ama bunlar herzaman için belli kültürel ve kurumsal çerçeveleri aşmaksızın oluyordu. Bu genel çerçevenin bu kadar sağlam bir şekilde kendisini muhafaza etmiş olmasının nedeni kendi coğrafya ortamı içinde-ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel-bütün Çin kurumlarının yüzyıllar boyunca büyük bir istikrar, kendine-yeterlik, ve denge kurmuş bulunmalarıydı. Devamlılık ve kesiksizlik, hülâsa kısa zaman süreleri açısından bir değişmezliği; daha doğrusu değişmezliği değil de, değişmelerin kurulmuş yollar ve tarzlar çerçevesinde yapılmasını gerektirmişti.

Çin siyasal hayatındaki Konfüçyüsçülük kalıplaşmasının yarattığı bu iki bin yıllık ataletin varlığını iyice anlamadan, eskiye karşı çıkan modern Çin devriminin niçin bu kadar güç ve derinden gelen bir devrim olmak zorunda kaldığı anlaşılamaz. Aynı şekilde, Çin'in yabancılar tarafından işgâl edilmiş olmasının da Çin'i yıkmak şöyle dursun, güçlendirip pekiştirmesinin nedeni de gene Çin'in bu özelliğinde saklıdır.

5

YABANCI YÖNETİMİ VE HANEDAN DEVRELERİ

Önümüzdeki onyıl içinde Çin-Rus ilişkilerinin izleyeceği seyir, Çin'in kuzeyden gelen işgalcilerle olan geçmişteki ilişkilerinin izlerini taşıyacaktır. Tarihteki olgulara ve izlere, sadece geleceğin basit işaretleri olarak değil, asıl, geleceği anlamamızı ve kavramamızı sağlıyacağı için eğilmeliyiz.

Son bin yıl içinde Kuzey Çin, bu sürenin yarıdan çoğu yabancı işgalciler tarafından yönetilmiştir. Japon **militarist**»lerini Çin'i işgâl ve kukla hükümetler ile idare edebilme konusunda ham hayal düşüncelere iten olgulardan biri de bu olmuştur. Çin tarihini çok iyi inceleyen Japon bilginlerinden Tanakas ve Doiharas'ın en büyük hataları Çin tarihini yakın dönemlerdeki gelişmelerine kadar ele almamaları olmuştur. Modern Çin milliyetçiliği tarih içinde eskilerden ayrı yeni kuvvetlerden biri olarak ortada durmaktayken Moğol ve Mançu zamanlarındaki fütuhatlara benzer yeni fetihler gerçekleştirilemezdi.

Japonya'nın dün yapamadığını Rusyanm bugün yapabileceği düşüncesiyle değil de, Rus-Çin ilişkilerinin karmaşık yapısını anlamak için, gene de, tarihin bu gerçekleri gözden kaçırılmamalıdır. Zira, Modern Çin'deki yirminci yüzyıl milliyetçiliği kendi ifadesini ve kendi sınırlarını, Çin ile Rusya arasındaki coğrafik ve kültürel alanlar içinde bulmak zorundadır. Bu alanın sınırları Rusya ile Çin arasında farklı toplumsal kurumlar ve kalıplar yaratmış yüzyıllar tarafından tâyin edilmiş bulunmaktadır.

I. GÖÇEBE FÜTUHATI

Doğu Asyamn hayatında sürekli ve en büyük tezat bozkır ile ovalar; bozkırdaki göçebe kavimlerle iç Asyadaki platolar ve Çin'deki yoğun tarıma dayanan yerleşik köy toplulukları arasında olmuştur. Bu tezat, hemen hemen her alanda büyük önem taşımıştır.

Bozkırlarda, bugün dahi, ancak 2 milyon kadar Moğol ile, 600 milyon Çinlinin yaşadığı topraklardan bile geniş bir alanı bulan kurak plâto bölgesinde yaşayan ve Moğollardan fazla bir nüfus teşkil etmeyen Tibetliler bulunmaktadır. Bu geniş topraklarda hâlâ çok dağınık, seyrek ve az bir nüfus vardır.

Orta Asya'daki nüfusun azlığı dahi bozkırdaki göçebe hayat ile, yoğun nüfusa dayanan Çin'deki hayat arasında farklar yaratmaktadır. «Göçebelik» sadece otlak aramak için, iklimin değişiklik ve ihtiyaçlarına göre yazın yaylalara, kışın düzlüklere inip, başıboş ve diyar diyar geçmekten ibaret birşey sayılmamalıdır. Yoğunlama tarım nasıl Çin'i şartlandırmışsa koyun sürücülüğüne dayanan göçebe ekonomisi de Orta Asyadaki hayatı şartlandırmıştır Sürüden önce besin, sonra derisinden ve yününden elbise ve giyecek, «yurt» dediği konak yerlerinde kullanılan çadır, ve yakıt olarak gübre alınırdı. Toprağın ekilip adam edilmesi güçtü; güvenilecek bir geçim tarzı değildi. Bu yüzden de, geçimini sağlamak için sürüsüne bakmak zorunda olan Orta Asyalı bozkırın kurağından kaçmak için atma bağlı bulunuyordu. Göçebe heran yeni maceralara, yeni yolculuklara hazır olmak durumundaydı. Görenekler göçebeyi toprağa bağlamamıştı, ama civardaki yerleşik insan topluluklarıyla çok zayıf da olsa ticari ilişki kurmak zorundaydı. Göçebe, çoğu defa Çin köylüsünden daha özgür, ama toprak sahibi Çinli'den daha yoksuldu. Çünkü Çinli toprakbeylerinde olduğu gibi nesilden nesile gayrı menkûl bırakmayan göçebe zenginleşemiyordu. Göçebenin bir başka özelliği ise avcı ve süvari olarak yetişmesi ve harbe hazır bir cengâver olarak yaşamasıydı.

Tarihin çeşitli dönemlerinde Çin sınırlarında çeşitli göçebe kavimler görünmüşlerdir. Moğollar bunlar içinde, sadece, en meşhurlarıdır. Eski günlerde Hsiung-un adıyla bilinen, sonraları Avrupa'da Hunlar diye tanınacak olan ve Han Hanedanını tehdit eden kavim, Çinlilerce Yüeh-chih diye bilinen ve sonraları kuzey Hindistan ile Rusya Türkistanında bir imparatorluk kuran

İranlılar, ve orta çağ Avrupasında Nasturi Hıristiyanları diye bilinen Uygur Türkleri de dahil yarım düzine diğer kavimler de bunlar arasındadır. Onyedinvi yüzyılda Çin'i işgal eden Mançular bu kavimlerin sonuncusu olmuştur. Bilinmeyen bazı nedenlerden, bu kavimin stepteki göçleri doğudan batıya olmuştur. Bazı istisnalar dışında dilleri Türkçe, Moğolca, ve kendi dilleri olan Mançu dilinin üyesi bulunduğu Altay Dilleri grubundandı. İlk zamanlar Çin sınırlarına akın yapan kavimler, çoğunlukla, Türk-soylu olmuşlar, fakat sonraları Moğol akınları başlamıştır.

Çin'deki yerleşik hayatın tarihinde, düzlüklerde yaşayan çiftçi halk için, yükseklerde yaşayan barbar kavimlerin askeri güçleri herzaman bir tehlike olmuştur. Kuzey Çinin barbarlarca istilâları öylesi güçlü hareketlerdi ki Çin'deki devletlerin ve hanedanların bile çoğu yabancı kökenli olmuştur: Kuzey Wei hanedanı (İ. S. 386-534) Han hanedanın önünde yer almış; Liao hanedanı (İ. S. 907-1127) Khitan Moğollarınca kurulmuş ve bunların ünü Moğolların kurduğu Yuan hanedanının (1274-1368) ününden, ya da Mançuların kurduğu Ch'ing hanedanının (1644-1911) ününden geri kalmamıştır.

İ. Ö Üçüncü Yüzyıldaki Çin'in savunma gayretleri sırasında ilk, Ch'in İmparatoru mevcut surların yanı sıra orijinal Büyük Çin Duvarını inşa ettirerek göçebe kavimlerin akınlarını önlemek istemiştir. Sonraları, Çin ya karşı-savunma akınları ile yada diplomasi veya müzakereler yoluyla kendisini savunmaya çalışmıştır. Bazan, Han, T'ang, veya Ming hanedanları sırasında olduğu gibi, Çin de yukardaki bozkırlara büyük askeri seferler düzenlemiştir. Yüzyıllar süren bu istila ve karşı istila dönemlerinde bölge halkları biribiriyle harman olmuştur. Bu arada Çin toplumu barbar topluluklarıyla ilişkiler kurmak ve o'nları «idare etmek» konusunda birçok gelenekler kazanmış, bilgi edinmiştir. Gerçekten de, modern Batıdan çok önceleri dışişleri ve milletlerarası meselelerle ilgili devlet yönetimi bilgisini Çinlilere kazandıranlar bu göçebe kavimler olmuştur.

Çinlilerin göçebe Orta Asya kavimleriyle ilişkileri sadece Çin için önem taşımakla kalmamış, modern çağda göçebelerin yerine geçen yeni tehlike olan Batı ile birlikte bu eski ilişkilerin bizim için de geçerli anlam taşıdıkları görülmüştür. Konfüçyüsçü hayat tarzı açısından, Çin'in Batı dünyası tarafından istilası, yabancı uluslar tarafından bütün tarih boyunca sürdürülmüş bulunan yabancı kültürlerin istilâ teşebbüslerinin içinde yenisi ve

en sonuncusu sayılmaktan öte anlam taşımamıştır. Fakat pek tabii, göçebe kavimlerin istilâları ile Batının istilâsının, Çin hayat tarzı üzerine yapacakları etki bakımından farklı olacağı gözden kaçırılmamıştır. Ne var ki, Çinlilerin Batı'ya karşı tepkilerinin daha önceleri göçebe kavimlerle karşılaşmalarından edindikleri bilgi ve görgülerle belirlenmiş olduğu da bir gerçektir.

Çin'in yerleşik tarım hayatının bozkır topraklarına yayılmasının, veya göçebe sürü-besleyici kavimlerin Çin düzlüklerinde devamlı olarak konaklayıp, Çin ülkesini ve Çinlilerin hayatını güdümleyip yönetmesinin güç olması yüzünden, Çin Duvarı ardındaki Çin-barbar ilişkileri, tetikte ama iki taraf için de durumu kökten değiştirmeyecek ilişkiler olarak kalmıştır. Bu sınır bölgelerinde ise; Owen Lattimore tarafından haklı olarak «Çinin İç Asya Sınırları» denilen bu bölgelerdeki karmaşık siyasal ilişkileri şekillendiren faktör, marjinal bir tarım ile «pastoralizm»e dayalı karma bir ekonominin birlikte varlığı olmuştur. Zaman zaman, göçebe kavimlerin önderleri yerleşik bölgelerin prensleri olmuşlardır. Zaman zaman da, Çin devletinin gücü bütün sınır bölgesi kavimlerine kadar erişmiştir.

Lattimore'a göre sınır bölgelerinde Çinin ilerlemesi ve geri çekilmesi ile, barbarların egemenlik kurmaları ve boyun eğmeleri arasındaki değişimler devrevî iki hareket arasındaki ilişkilerin bir ürünü olmuştur: Çindeki hanedan değişimlerine ilişkin devrevî hareketler ile bozkırdaki göçebe kavimler arasındaki parçalanma ve ittifaklara ilişkin devrevî hareketler. Göçebe kavimlerin önderlerinden biri ticaret olanakları yüzünden sınır bölgelerinin cazibesine kapılmış ve buralarda egemenlik kurmuşsa, çok geçmeden bu kavim yerleşik hayat tarzını kabule mecbur kalıyordu. Bunun sonucunda barbarlar Duvar'ın güneyindeki Çin içlerine doğru egemenliklerini yaygınlaştırıyorlardı, ama bu arada göçebe kavimin enerjisi ve hırsı aşınıyor, geçici iktidar ve gücü Çin'in eski toprağının derinliklerinde kayboluyordu.

Göçebe istilâcılar Çin'i sadece Çin tarzı yönetmenin mümkün olabileceğini de anlamış bulunuyorlardı. Genellikle, sınır bölgelerindeki Çinli devlet adamlarının danışmanlığına, o'nların Konfüçyüsçülük bilgilerine güvenerek buraları istilâ ederler ve ülkeye girince yönetimlerini de bu adamlar eliyle sürdürürlerdi. Bunun sonucunda ise, Gök Kutsallıklarının Vekili olduğunu iddia eden kimse Çinli de olsa yabancı da olsa, bu kimse Konfüçyüsçü-

lüğün ilkelerine karşı çıkmadıkça Çin'de durum değişmez; örgütlü bir devlet hayatı istikrarını kaybetmezdi.

Çin politik hayatında yabancı idarelerin kazandırdığı bu tecrübe, öyle anlaşılıyor ki, Konfüçyüsçü geleneği zayıflatmak şöyle dursun, kendisini bölgesel değil de evrensel olarak ele alan bu geleneği güçlendirip desteklemiştir. Yabancı bir İmparatorun Konfüçyüsçülük geleneğini kabul etmesi bile, Konfüçyüsçülüğün herşeyi kapsayan ve evrensel bir devlet felsefesi olduğunu ve karşısında kendisiyle eş uygarlık düzeyinde bir başka alternatif felsefe (ideoloji) bulunmadığını göstermiştir. Çin tarzı siyaset, Çin'de, tıpkı sulak topraklardaki pirinç ekonomisi gibi, hanedanlardan veya ırklardan daha etkili olmuşsa benzemektedir.

Şüphesiz, Çin'de siyasal hayat için temel olanın milliyetçilik değil de kültür (hayat tarzı) olduğunun bir nedeni de budur. En eski Çin İmparatorları bile dil ve ırk ayırımına bakmaksızın bütün insanları ve kavimleri eşit sayarak yönettiklerini söylemişlerdir. Kendilerinin ardılları olan barbar imparatorlar da bu geleneği sürdürmüşler ve pekiştirmişlerdir. Çinli veya yabancı asıllı, ama Konfüçyüsçü İmparatorlar için önemli olan, kendi maiyetindeki idarecilerin sadakatı ile Konfüçyüsçülüğün **norm'larına** uygun hareketlerde bulunmalarıydı. Yöneticiler klâsiklerin anlamını kavrayıp, davranışlarında bunlara uygun kişiler olduktan sonra renk ve dilin pek önemi yoktu. Barbarlar içinden çıkan başarılı yöneticiler bu gerçeği vaktinde kavrayan, klâsikleri hemen inceleyip öğrenen ve bunlardaki hükümlere göre hareket eden kimseler olmuşlardır. Bu imparatorlar kendi meşruiyetlerini Konfüçyüs'den iktibaslarda bulunarak, resmî ideolojinin özel törenlerini icra ederek, genel aflar çıkararak, sınav sistemini sürdürerek, devlet memurlarını atayarak, ve kendilerinden önceki Gök Kutsallıklarının Oğullarının tarzında emirnameler serdedecek kazanırlar ve sürdürürlerdi. Böyle yaptıkları sürece de, Çin siyasal hayatında hiçbir temel değişiklik getirmiyecekleri anlaşılmış, bu yüzden kabul edilmişlerdi.

Bu yabancı yönetim altında bile varlığını koruyabilme yeteneği, bir bakıma, Konfüçyüsçü devlet idaresinin «iyilik-sever» bir despotizm olmasının ürünüydü. Despot kim olursa olsun, sistemin «iyilik-sever» olma özelliğine uyunca bir mesele kalmıyordu.

Batılıların gözünde Modern Çin tarihinin acaip taraflarından birisi de Çin'de kukla yönetim kurumunun, veya bir yabancı iş-

galci ile işbirliğinin devamlı varlığıdır. Bu bakımdan, örneğin, bir zamanlar Sun Yat-sen'in baş müridi olan, ve Kuomingtang bölgelerindeki okul çocuklarının her pazartesi sabahı ezbere okuduğu Sun-Yat-sen'in vasiyetini kaleme almış olan, aynı zamanda Nanking Hükümetinde Çan Kay-şek'ten sonraki ikinci adam olan yakışıklı vatansever Wang Ching-wei'nin nasıl olup da 1938 yılı sonlarında Japonlarla işbirliği yaptığı ve ölünceye kadar kukla Nanking'de kukla bir «Kuomintang»a liderlik edebildiğine akıl erdirilememektedir. Çin vatanseverlerinden ne kadar çok vatan haini çıkabilmiştir! Çince de «vatansever» in farklı bir anlamı mı vardır? Çinliler bir Rus veya Amerikan egemenliğini kabule nekadar hazırdırlar? Yeni Çin Komünistleri yeni Çin milletinin menfaatlerinden ne derece fedakârlık yapıp enternasyonal Komünizme boyun eğecektir?

Bütün bu sorunların Batı'daki millî devlet tecrübelerinden edinilen bilgi ve kriterlerle değerlendirilip cevaplandırılması güçtür. Bu soruları cevaplamaya çalışırken Çin şartlarını ve yabancı hanedan yönetimlerinin arkasındaki gerçekleri hesaba katmak gerektiğini bilmeliyiz. Özellikle, Çin'de Çinli-olmayan işgalci kavimler tarafından kurulmuş bulunan yabancı hanedanlar dönemini bilmemiz şarttır.

2. İLK ÇİNLİ - YABANCI KARMA İMPARATORLUKLAR

Kuzey Çin'e «Kathay» isimlerini veren kavim olan Khitan Moğolları, Kuzey Çin'in bazı kısımlarını, Mançuryayı ve Moğolistanı kapsayan alan üzerinde bir imparatorluk kurmuşlar ve iki yüzyıl (907-1127) yaşatmışlardır. İmparatorluk, Çin Duvarının her iki tarafında da yayılmıştır. Orijinal hayat tarzı yarı-göçebe hayatı olan bu kavim geçimini, başta arpa olmak üzere tarımsal ürünlere ve koyun, at ve domuz üretimine bağlamıştı. Gerçekten, iktidara el koymaları bile bozkır ile ovalık yerler arasındaki sınır bölgelerine sıkışmış olmaları ve göçebe kavimlerin süvari cengâverleri ile köylülerin tarımsal üretim faaliyetlerinin ekonomik güçlerini birleştirmeleri sayesinde olmuştur. İmparatorluğun dayandığı kabileler federasyonu imparatorluğun kurucusu Yen-lü klânı tarafından yönetilmiş; bunlar Çinin irsî monarşi kurumunu ve Konfüçyüsçü devlet tarzının birçok yanlarını alarak hanedanlarını ayakta tutmuşlardır. Netice de ikili bir devlet çıkmıştır ortaya; güneyde Çinli, kuzeyde barbar; güney yarısı T'ang'lardan devralınmış sivil bürokrasi kurumlarıyla yönetilen; ku-

zey yarısı ise at üstündeki adamlar tarafından yönetilen bir devlet. Bu yüzden İmparatorun bazı bölgelere gönderdiği idareciler klâsik sınav sistemiyle seçilirken, kuzeydeki dağlık yerlerdeki idareciler, birleşince, imparatorun büyük ordusunu meydana getirecek olan kendi askerlerinin başında hareketli ve yetişmiş askeri kuvvet sahibi kimseler olarak iş görürlerdi. Bu askeri birliklere **ordu** (**Batı** dillerindeki «horde» buradan gelmektedir) denilirdi. Böylece imparatorluğun kuzeyindeki çeşitli bölgelerde bir düzine kadar muvazzaf ordu hazır bulundurulmuş olurdu. Bu, hareket kabiliyeti yüksek ve toplam 60.000 süvari askeri kadar bir imparatorluk ordusuydu.

Devlet idaresindeki bu ilginç ikilik («dualism») dışında, Liao İmparatorluğunun Çin kültürüne katkısı fazla olmamıştır. Nüfus belki de dört milyonu bile geçmiyordu ve ülke alanı Sung İmparatorluğunun onda biri, belki de, yirmide biri kadardı. Ama Liao süvari birliklerinin vurucu gücü öyle büyüktü ki, Sung hanedanı, kendileriyle barışın sürdürülmesi için, Liao'lara yıllık bir vergi ödemeyi bile kabul etmişlerdi. Liao devleti kuzey Mançurya'daki Jurehen kabilelerine yıkılmıştır. Bunlar ise kendilerine **Chin** veya «altın» demişlerdir. (1127-1234). **Chin** devletinde de aynı kalıba uyulmuş; Çin ve barbar **Chin** İmparatorluğu da bozkırın atlarıyla Kuzey Çin'in tahıl ürünlerini bir araya getirerek akınlar düzenlemiş, Sung'ları güneye inmeye mecbur etmiştir. (Kuzey Sungları, 960-1127, başkentlerini Sarı Nehir kıyısındaki Kaifeng'de; güney Sungları ise, 1127-1279, Yangtze Nehrinin güneyindeki Hangchow'da kurmuşlardır.) Fakat bu Çin-barbar karmaşık devletlerinin başarıları kültür alanındaki güç ve kuvvetlerinden çok askeri kuvvete dayandıkları için tarih açısından seçkin bir yerleri olmamış, sadece, büyük belâlarla dolu sonraki dönemin habercileri olarak gelip geçmişlerdir.

Moğolların işgali ve kurdukları Yuan hanedanı (1279-1368) sonraki nesillerden Çinli «ulema» tarafından, Çin halkının yabancı tiranların boyunduruğunda yaşadığı dönemlerin acı bir başlangıcı olarak sayılmıştır. Yuan hanedanının bir yüzyıl bile sürmediği, Cengiz Han tarafından tesis edilen (1167-1227) ve büyük Kubilay Han tarafından Çin içlerine kadar genişletilen Moğol iktidarının ise Moğolların Çin'in yöneticisi olduktan pek az bir zaman sonra ortadan kalktığı doğrudur. Fakat Moğolların ardından gelen Mançuların Çin'deki idareleri ve hakimiyetleri, Moğolların inanılmayacak kadar kısa süren hakimiyetlerinden çok

farklı olmuştur. Bu farklar, Mançuların idare ve devirlerini daha yakından incelememizi gerektirecek önemidir.

Moğolların kendi iradelerini Çin'e kabul ettirmeleri 1279 yılında ve kılıç zoruyla olmuştu. O da, iki nesil süren savaşlarla olduğu halde, iki nesil sonra, 1368'de ortadan kalmak üzere. Mançular ise 1644'de taht'a el koymuşlardı, ve 19. yüzyılda bile Çinli okumuşların uğruna hayatlarını feda edecekleri bir rejim kurmuşlardır. Moğollar ile Mançular arasındaki bu tezadın sebebi, Mançuların kendi amaçları için Konfüçyüsçülükten yararlanmaları ve Konfüçyüsçülüğü güçlendirmeleriydi.

Moğolları Çin'i Çin tarzı idare etmekten alakoyan sebeplerden belki de en önemlisi Moğolların Çin kültürünü özümleme ve benimsemeyi beceremeyişleridir; tam göçebe olan Moğollar yerleşik tarım hayatına alışacak yetenekte değillerdi. Dilleri farklı; okuma-yazma bilmez; yiyecekleri ve günlük hayatlarındaki kadar hukuk ve ahlâk normları da Çin'inkilerden farklıydı. Bu farklılığın yarattığı güçlükler, Moğolların büyük Moğol İmparatorluğunun bir parçası olmaları yüzünden de pekiştirilmiş oluyordu. Moğol İmparatorluğu Büyük Han, Cengiz'in (Çingis «Denizlerarası Ülkelerin İmparatoru,» bu ünvanı 1206'da almıştır), oğullarının ve torunlarının kurucu ve örgütleyici dehalarının ürünü olmuştur.

Şaşırtıcı olanı, orta çağın başlarında Cengiz'in küçük bir Moğol aşiretinin reisi olması; bu aşiretin ise o zamanlar, daha sonraki Moğol ismini bile almamış olan ve dil benzerliğinden yoksun çeşitli aşiretler arasından sadece birisi olmasıdır.

Cengiz'in bu bozkır aşiretlerini birleştirip tarihin en eski ve fakat en büyük fetih dönemlerinden birini açmayı başarabilmesini anlamak için Orta Asya bozkırındaki özel şartların bu iş için elverişli yanlarını bilmek gerekir.

Yaklaşık olarak 1200 yıllarında bölgenin doğusundan batısına doğru uzanan bir şerit boyunca tarımsal yerleşme bölgeleri kurulmuş ve bunların arasında ticari ilişkiler tesis edilmiş bulunuyordu. O sıralar Çin, güneydeki Hangchow'daki Sung hanedanı ile, Kuzeyde, Peking'deki Chin hanedanını arasında parçalanmıştı. Kuzeybatı Çin'de Tibetliler Krallığı vardı. Batıda, Çin Türkistanında ise Uygur Türkleri ve daha da batıdaki Rusya Türkistanında Müslüman Türklerce kurulmuş Buhara ve Semerkant Sultanlıkları vardı. Ve en son İranda ise, başkentleri Bağdat

olan Abbasi Halifeliği bulunuyordu. Bu yerleşik toplum devletleri arasındaki ticaret hepsine zenginlik kazandırmış fakat hiçbirini diğerlerini işgal edecek kadar cengâver millet yapmamıştı. Bu yüzden de yerleşik toplumlar, bozkırdaki istilâcılar için her zaman bir hedef teşkil etmişlerdir.

Doğudan Batıya doğru bir başka kavimler şeridi ise Orta Asyanın daha kuzeyinde uzanıyordu. Bunlar kurak bozkırlarda yaşayan göçebe kavimlerden Türkler, Moğollar, ve çeşit çeşit karışımlar halindeki Tungusik kavimleriydi. Bu kavimler göçebelere has hareketliliğe sahiptiler ve nisbi bir kendine-yeterlik içinde yaşıyorlardı. Ayrıca, ataerkil klân örgütleri yüzünden kuvvetli bir liderliğe sahiptiler.

Cengiz alt-soylular sınıfından çıkmış, bu kavimler arasındaki geçimsizliklerden yararlanmış ve emrindeki kendine sadakatla bağlı adamları kullanarak şahsi iktidarını kurmuştu. Cengiz bütün dünyayı **Sonsuz Mavi Gökyüzü** adına idare ettiğine inanırdı. Kendi kabilesinin ismi olan Moğol ismini ise kendisi ile birleşen kabilelere de veriyordu. Bu arada kendi teamül hukukunu sistemleştirmiş, bu işler için Uygar yazısını almış ve bu Moğol Yasalarının evrensel ve en yüce yasalar olduğunu ilân etmişti. Cengiz Han kendi savaşçılarını klânlar, kabileler, ve imparatorluk bölümleri şeklinde aile ilkesine göre örgütlemiştir. Böylece Cengiz Han «silâh elde bir millet» yaratan bir imparator olmuştur. Kendisi ise çok dikkatle seçtiği adamlardan bir özel muhafız subay birliği veya «ordu» (ordu) kurmuş, generallerini bu özel ordudan atamıştır. Meydana getirilen savaş cihazı Moğol süvari birliklerine dayanmış; disiplinli, iyi yetiştirilmiş, sert ve acımasız Moğol askerleri yiyeceğini ve harçlığını bile ilerdeki fetihlerden bulmak zorunda bırakıldığı için, bu faktör bile Moğol yayılmasını hızlandırmıştır. Moğol cengâverlerinin tek-parçalı yayları, zırh delen okları, ve baskın şeklindeki Moğol savaş taktikleri sayesinde yerleşik Asyanın hâkimi olan Moğollar karşı-konulmaz bir kuvvet haline gelmişlerdir.

Moğol İmparatorluğunun bu evrensel görünümü kültürel ve kurumsal bir karmaşım olan Avrupanın ortaya çıkış oluşumuna benzetilebilir. Her ikisinde de bir belli çeşit toplumun temsilcisi diğer toplumları istilâ etmiştir. Güney Rusya, İran, ve Çin'deki yerleşik toplumları hâkimiyetleri altına alan Moğol fütühatçıları binbir çeşit dil, töre ve görenekle karşılaşmışlar, bu arada bazı genel sorunlarla da yüzyüze gelmişlerdir-bir bürokrasi eliyle dev-

let hizmetleri teşkilâtının kurulması, vergilerin zamanında ve verimli şekilde toplanabilmesi, nizâmın korunması ve, en önemlisi, bütün bu vasat içinde Moğol karakterinin muhafazası, Moğol birliğinin, akıncılığının ve enerjisinin devam ettirilmesi ana sorunlar olmuştur. Okur-yazar bile olmayan bu cengâver kavimin bunca işi başarabilmesi şaşılacak iştir. Altın Ordu Moğolları Güney Rusyayı 200 yıl, İranı ve dolaylarını ise 100 yıl yönetmiştir. Her iki yüzyılda da, Çin'de olduğu gibi, buralarda da siyasi kurum olarak merkezileştirilmiş bir despotizm kurmuşlardır. On üçüncü yüzyıl esnasında, biribirinden uzak düşmüş bulunan Moğol toprakları ve ülkeleri arasındaki temas meşhur Moğol posta birliklerince sağlanmış; Orta Asya mer'a ve bozkırları boyunca süvari posta hatları ve ikmâl noktaları kurulmuştur. Buraları imparatorluğun stratejik iç bölgeleriydi. Avrupanın Kathaylarla ilk teması da bu posta hatları sayesinde olmuştur.

Moğolların talihsizliği saldırı ve yayılma konusundaki enerjilerinin saldırıdan sonra zayıflaması olmuştur. Çindeki problemleri ise, Çin'i Çin usülü yönetmek ve aynı anda da siyasal kontrolü kendi ellerinde muhafaza etmekti. Bunun için ise hem askeri kuvvet bulunduruyorlar, hem Çin'i müreffeh kılan sosyal asayişi sağlıyorlar, hem de bürokrasideki Çinlilerin yeteneklerine göz yumuyor, yararlanmaya çalışıyorlardı.

Fütuhat devirleriyle birlikte Moğolların ilk öğrendikleri şey, vergi tarh etmeyi ve tahsilini bilen, malî işlere aklı eren ve devlet memurlarını idare etmeyi bilen sivil idarecilerin bir ihtiyaç olduğu gerçeğiydi. Çin'de bu iş için çoğunlukla Çinlileri kullanıyorlar, fakat sınır bölgelerindeki yarı-göçebe kavimlerden de yararlanıyorlardı. Marko Polo (Çin'deki yılları 1275-1292) bu gibi kişilerden biriydi. Keza Avrupalılardan veya Orta Asya devletlerinden alınmış Müslüman Türk, Uygar, İranlı idareciler de vardı. Moğollar iyi memur seçmek için Çindeki devlet sınavını muhafaza etmişlerse de bu sistemi çok başarılı işletememişlerdir.

Kubilay Hanın kendi saltanat devrindeki başarıları; Peking'deki başkenti inşa ettirişi, imparatorluk posta yollarını genişletmesi, Hangchow'dan Peking'e Büyük Kanalı inşa ettirişi, ve Hangchow ve Kanton'daki ticarî gelişmeler hep Marko Polo tarafından anlatılmıştır. Bunlar Moğol idaresinin altın çağına aittir. Fakat Kubilay'dan sonra Moğol liderliği kalmamıştır. On dördüncü yüzyılda Moğol önderleri zayıf kişilerdir; kabileler arası geçimsizlik başlamıştır. Bir çeşit Budizm olan Lamaizm Ti-

bet'de yaygınlaşmıştır ve Moğol kabilelerine de bulaşmıştır. Lamaizm Çin içlerinde okur-yazar olmayan halka, ve bu arada, ilkel bir kültürel topluluk olan Moğollara da bulaşmıştı. Sarı nehrin taşkınları, malî güçlükler ve en sonunda da kâğıt para enflâsyonu rejimi zayıflatmış, güney eyâletlerinden bazılarında isyanlar başlamış, Çin'lilerin kendi aralarındaki taht kavgasını bitirdikten sonra iktidar mücadelesini kazanan bileğine kuvvetli adam, Ming, Moğolları atıp, 1368'de Çinli Ming hanedânını kurmuştur.

Ming hanedanının en önemli işi, daha kuruluşundan itibaren kendisini Moğollara karşı korumak olmuştur. İlk Ming İmparatoru bozkırdaki Moğolların üzerine büyük seferler düzenlemiştir. Mançuryayı almış, Kore'de dost bir hanedanı tahta geçirmiş, ve Moğolların doğu ve batı hanlıkları şeklinde ikiye parçalanıp biribirilerine düşmeleri için giriştiği politik manevraları başarıya erdirmiştir. İkinci Ming İmparatoru ise Moğollara karşı dört sefer düzenlemiş ve bunları bizzat kendisi yönetmiştir. Bu imparator önceleri, batı Moğollarına karşı doğu Moğollarına yardım etmiş, sonra da doğu Moğollarına karşı batı Moğollarını desteklemiştir. Fakat bütün bunlara rağmen Çinliler Moğolların tehditinden kurtulamamışlar; Gobi Çölü boyunca uzanan bozkırdaki göçebe kavimleri Çinlileştirememişlerdir. Sonunda, yüzyıllardır bilinen geleneksel yönteme dönmüşler ve herbir kavmi diğerlerine karşı kullanarak, ve bu kavimlerle süzeran-vasal ilişkilerini koruyarak durumu muhafaza etmişlerdir. Fakat belli bir süre geçince, işlerin kontrolü ellerinden çıkmış ve kuzeydoğu sınırları bölgesindeki kavimlerden Mançular **vassal**'lığa doğru yükselmişler, ve Ming'ler bunu önleyememişlerdir.

3. MANÇULARIN BAŞARISI

1644'den 1911'e kadar Çin'i yöneten Mançular görenekleri, dilleri, ve kültürleri farklı ve Çinli olmayan bir kavimdi. Bununla beraber, Çinli hanedanlardan bile uzun bir süre Çin'i yönetmişler; bu iş için geleneksel Konfüçyüsçü yollardan ve araçlardan yararlanmışlardır. Mançuların bu başarısının sırrı, hem Çin'i Çin usulü yönetmeyi, hem de yabancı asıllı oldukları için, hâkim sınıf içinde kendi öz benlik ve kültürlerini korumayı bilip, erimemeleridir. Mançuların başarılarını yakından anlamamız modern zamanlardaki Çin milliyetçiliğinin niçin güç ve yavaş geliştiğini anlamamızı kolaylaştıracaktır.

1644'de Mançuların iktidara gelmelerinin en önemli nedeni 1644'e gelmeden önceki dönemlerde bile Mançuların Konfüçyüsçülüğü öğrenmeleri, devletlerini bu ilkelere göre yönetmeğe başlamaları, ve bu ilkelerle kendi görenek ve geleneklerini birleştirmiş olmalarıydı. Mançuların siyasal hayatta bu derece gelişmiş ve yetişmiş olmalarının nedeni ise, en başta, kabile yöneticiliği ile büroktarik devlet yöneticiliğinin sentez edilebileceği sınır bölgesinde yaşayan halklardan olmalarıydı.

Latimore'un öğrencileri olan ve sınır bölgesi Çin'i uzmanı olan bilginler ve araştırmacılar Çinli ve barbar toplumların biribirilerini etkilemelerine dair teorik bir yorum geliştirmişlerdir. Çin için yoğun bir tarım yaşantısı bürokratik devletin temeliydi, toprağın insan gücüne oranla az olduğu yerlerde devlet gelirleri toprak üzerine konan vergilerden elde ediliyordu. Bozkırda ise, göçebe tabiatçılığı kabile esasına dayanan bir devlete temel teşkil ediyor; toprağa nazaran insan gücünün çok kıt olduğu sınır bölgelerinde şefin iktidarı ve kuvveti şefin kendisine bağlı savaşçı kuvvetlerine söz geçirebilmesine ve cengâverlerin şefe sadakatma bağlı bulunuyordu. Çin halkının belli bir memur sınıfı eliyle yönetilmesi gerekiyordu. Çinli-olmayan barbarların ise kişisel **vassal** ilişkileri içinde yönetilmesi gerekirdi. Mançular, bu iki sistemin kendi aralarında karmaşımlaştığı bir bölgeden geldikleri için [çin'e uyma yönünden] şanslı bir kavimdiler.

Mançuryanın Çin tipi yoğun tarıma geçişi 16. yüzyılda, ve sadece Liao Nehrinin her iki kıyısındaki aşağı güneylerde olmuştur. Mukden'in yukarılarındaki kuzey-batı Mançurya ise o sıralar göçebe halklarla dolu bir bozkırdı. Kuzeydoğu, yani Mançuların esas yurtları ise at kullanmaya, avcılığa, balıkçılığa olduğu kadar tarıma da elverişli ormanlık bir bölgeydi: Ming'ler Güney Mançuryanın sınır bölgesi olarak özel bir durumu olduğunu bildikleri için, bölgeyi sadece sivil bir idari taksimatla değil askeri taksimatla da bölüp idarî yönden öyle örgütlemişlerdi. İrsî ve kayıtlı askerî birimleri stratejik noktalar olarak tesis eden Ming'ler, bölgedeki tarımsal mıntıkaların idari taksimatlarından ayrı bir idari örgütlenmeye gitmişler; böylece hem içerlerdeki barbarlara karşı hem de imparatorluktan ayrılmak isteyebilecek olan devlet görevlilerinin bu gibi heveslerine karşı elde hazır askeri bir vurucu kuvvet bulundurmayı gerekli görmüşlerdir. Bu devlet görevlilerinin, Çin Seddinin uzantısının denize indiği yerlerdeki Shanhaikuan darboğazından yararlanarak bölgeyi Kuzey

Çin'den ayırmanın mümkün olduğunu düşünebilecekleri açıktı. Bu olursa, bu halklar da kendi şanslarını denemek isteyebilirlerdi.

Mançular iktidara gelişlerinde bu avantajlarından; yani hem Çin usülü devlet yönetmeyi öğrenme, hem de, tamamen Çinlileşmemenin mümkün olduğu bu sınır bölgesinde yaşama avantajlarından çok yararlanmışlardır. Mançu devletinin kurucusu olan Nurhancci (1559-1626) işe başladığında Güney Mançurya'daki tarımsal düzlüklerin doğu sınırında küçük bir kabile şefiydi. Moğollar arasındaki, Cengiz gibi, bütün kabileleri kendi buyruğuna bağlamış ve onyedinci yüzyılın başlarında Mukden'i kendisine başkent yapmıştı. Ardından gelenlerin ilki Kore'yi kendisine bağlamış; İç Moğolistan'da, yani batıdaki Moğollarla müttefik olmuştu. 1636 yılında ise kendi halklarına Mançu ismini vermiş ve kendisinin Ch'ing («Arı:saf») Hanedanını kurduğunu ilân etmişti.

O sıralarda Mançular peşpeşe birçok akınlarla Kuzey Çin'den içerlere girmek istemişler, fakat Ming'leri yenememişlerdi. Bununla beraber Çin'deki Ming rejimi tedricen zayıflamaktaydı. İç isyanlar hemen nerdeyse devamlı bir hâl almak üzereydi O sıralardaki asayişsizlik içinde en önemli isyân lideri Çinli âsi Li Tzu-ch'eng'di. Kendisi haydutları ile birlikte Kuzeybatı Çin'de ve hatta Szechwn ve Yangtze vadisinde at koşturuyordu. Bu lider, en sonunda, okumuş danışmanlar da bulmuş ve kendi başına bir hanedan kurmuş.tur. 1644'de Pekin'i ele geçirmiş ve hanedanını buraya taşımıştı. Ne var ki, kuvvet yoluyla kazandığı pozisyonu kurumsallaştırılmış yollarla muhafaza etmeyi becerememiştir. Çinli «ulema» ile okumuş **«zadegân»** sınıfı kendisine devlet personeli kadrosunu sağlamaya yanaşmış görünmüş, fakat sadakat göstermemişti. Aynı dönemde Shanhaikuan'da görevli bulunan ve Ming'lere sadık biri, hileyle Mançuları Çin Seddini aşarak içeri girmeye dâvet etmişti. Mançular içeri girmişler, Li'nin isyanını bastırmışlar, ama sonra çıkıp gitmemişlerdi. Mançular yirmi yıl içinde hemen hemen bütün Çin'i istilâ etmişler ve kurdukları imparatorluk iki yüzyıl sürmüştür. Çinli bir âsinin başarısızlığına rağmen, Mançuların gelip Çin toprağında başarı kazanmaları, herşeyden evvel, Mançuların siyasal kurum yaratma yetenekleri sayesinde olmuştur.

Mançuların ilk karşılaştıkları mesele (Franz Michael'in incelemelerinden bilindiği üzere) kabile siyasal hayatının içinden çı-

kıp devlet hayatına intibak etmek olmuştur. Mançular bu işi yapmak için ülkeyi idari parçalara ayırmışlar; bu taksimatı toprak esasına dayandırmışlar; bu idari örgütlenmeye paralel olarak sekiz tümenlik bir Mançu ordusu kurmuşlar, ve her orduya ayrı bir «sancak» vermişlerdi. Mançu sancak beylerinden herbirine beylik toprak verilmiş, ancak bu topraklar askerler arasında paylaşılırken küçük ve dağınık parçalar halinde verildiği için savaşçılar kendilerine verilen toprağa daimi olarak yerleşememişlerdi. Moğollar ve Çinliler Mançuların bu sistemleri içine dahil edilmişler; Moğol veya Çinli sancakları içine yerleştirilmişlerdi. Nurhachi bu sancak sistemlerine bakması için oğlunu görevlendirmişti. Kaldı ki sancak beylerinin iktidarı bütün hepsinin üyesi bulundukları Devlet Konseyince kontrol altına alınmış bulunuyordu. Bu yolla, orijinde kişisel ilişkilere dayanan devlet başkanı ile devlet başkanının kendisine sâdık kabile reisleri arasındaki ilişkiler kişisel-olmayan ve kurumlaşmış bir biçime kavuşturulmuş oluyordu.

Sonunda, Mançu İmparatorlarının ilkeleri bile, tıpkı Liao, Chin, ve daha da eski Yuan İmparatorları gibi, Konfüçyüsçülüğün formlarını, terminolojisini, ve fikirlerini almış, benimsemiş, ve bunları kendi özlerine uygun olarak, siyasal otoriteyi desteklemek ve güçlendirmek için kullanmaya başlamışlardır. Mançular eski Çin klâsiklerinin incelenip öğrenilmesine hız vermişler, atalara hürmet duygusunu koruyup desteklemişler, devlet «cult»ü olarak Konfüçyüsü kabul etmişler, konuşmalarına ve yazılarına (üç yüzyıl sonraki Japon «Mançukuo»ları gibi) hâkim yönetici üslubunu kazandırmışlar, Konfüçyüsçülüğün faziletlerini esas almışlar, ve hâkim olan prensin veya imparatorun yönetiminin meşruiyetinin kendi moral vasıflarından neş'et edeceği görüşünü benimsemişlerdir. Mançular, Çin'e girişlerinden on yıl kadar önceleri Mukden'de tıpkı Peking'dekine benzer minyatür bir sivil bürokrasi kurmuşlardır. Bu idarede Ming devletindeki gibi altı Nazır ile diğer unsurlar resmen kurulmuş, ve bunların yanına Mançuların, Moğolların ve Çinlilerin yer aldıkları bir bürokrasi getirilmişti. Mançular Çin'e girip «Gök Kutsallıklarının Vekili» olmayı kabul ettiklerinde artık temel meselelerini; yani hem Çin'i Çinli gibi idare edip hem de «Mançu» olarak kalabilme meselelerini çözmeye tamamen hazır durumdaydılar.

Bu arada Mançulara yardım eden başka faktörler de vardı. Örneğin, Mançuların, Moğolların tersine, Mançuları Çin'le ilgili

önemli meselelerden koparıp alakoyacak Asya içlerinde ve batıda uzak toprakları yoktu. Moğolistan bozkırlarından değil de Güney Mançurya'daki sınır bölgelerinden gelmiş olmaları bile bozkır ile yerleşik hayat bölgeleri arasındaki kültürel tezadı yumuşatmış bulunuyordu. Ayrıca ilk İmparatorların çok uzun süren parlak saltanat devreleri sayesinde kuvvetli bir liderlik geleneği kurulmuştu. İmparator K'ang-hsi (saltanatı 1662-1723) ve İmparator Ch'ien-lung çok çalışkan, her sabah vezirleriyle çeşitli meseleleri görüşen, durmadan klâsikleri inceleyen, imparatorluktaki çeşitli yerleri gezen, ve başarılı ve canlı bir yönetim kuran kişiler olmuştur.

Mançuların kendi hanedanlarının zindeliğini korumak için başvurdukları çeşitli çareleri incelemek ilginç olacaktır. Mançular kendi millî hasletlerini kaybetmemek için Kuzey Mançurya'ya Çinlilerin göçmesini ve yerleşmesini yasaklamışlar; orasını, tarım yapılan Çin topraklarından ayrı bir avcılık ülkesi olarak korumuşlardır. Güney Mançurya'dan Kuzey Mançurya'ya göç olup olmadığını kontrol için, yüzlerce mil boyunca, içi su dolu ve kenarlarına söğüt ağaçları dikili derin kanallar açmışlardır. Bu kanalın öbür kıyısına Çinlilerin geçmesi yasaklanmıştır. Mançular, askeri bir Mançu idaresi altında ayrı bir Mançurya kurmuşlardır. Kıtlık ve açlık yıllarındaki periyodik göçlere rağmen, Çinlilerin pek fazla göç etmelerini önleyecek şekilde bölgeyi denetleyebilmişlerdir. Güneydeki Çin düzlüğünün kuzeyindeki Mançurya 19. yüzyıla kadar pek seyrek nüfuslu bir yer olarak kalmış; Rus ve Japon emperyalistlerinin iştihasını kabartmıştır.

Bu coğrafi tedbirin yanısıra Mançular kendi ırk arılıklarını da korumaya önem vermişlerdir. Mançular, bir Mançu ile Çinli arasındaki evliliği yasaklamışlar, iki topluluk arasındaki görenek ve gelenek farklarını aynen sürdürmeye çalışmışlardır. Örneğin, Mançu kadınlarının ayaklarını küçük göstermek için dar kundura giymeleri gerekli görülmemiştir. Mançuların işçi veya ticaret erbabı olmalarına izin verilmemiştir. Mançu klân kuruluşu («organization») ise şamanistik din sistemi ile korunmaya çalışılmıştır.

Mançuların Çin üzerindeki denetimi stratejik noktalara yerleştirilen sancak garnizonları ile korunmuştur. Peking'in yöresinde, şehri İmparatorluk iktidarının bir sembolü olarak korumak için yirmibeş garnizon şehri kurulmuştur. Moğol akmlarına karşı Kuzey Çin'i korumak için de kuzey garnizonları kuşağı tesis

edilmiştir. Nihayet, Nanking, Hangchow, Chengtu, Foochow, ve Kanton gibi büyük şehirlerde Mançu sancak birlikleri (özel sancak tümenleri) yerleştirilmiştir. Büyük sahillerdeki bu ayrı Mançu askeri garnizonları halka, arka plândaki gerçek iktidarın Mançulara ait olduğunu göstermeye yaramıştır. Çinli askerlerden kurulan askeri birlikler ise haydutlara karşı posta yollarının emniyet altında tutulması gibi amaçlar için taşrada kullanılmış ve bunların bir ordu hâline gelecek şekilde askeri eğitim görmelerine izin verilmemiştir.

Kuvvetli bir liderliğin korunması için ilk Mançu İmparatorları hanedan prenslerinin göz altında tutulmasını ve kendilerine gelir verilmesini, fakat bunların eyalet beyi olmamalarını uygun görmüşlerdir. Bu prensler Peking'de ve iktidarsız olarak yaşamaya mecbur tutulmuşlardır. Çoğu defa saray entrikalarına yol açtığı için, kadınların hadımların devlet idaresine karışmalarını önlemek amacıyla tedbirler alınmıştır.

Sivil devlet bürokrasisinde ise Mançular, her önemli makâmda bir Çinli memur ile Mançu bir memurun birlikte görevlendirildiği ikili atama usulünü kullanmışlardır. Böylece hem iş yapacak becerikli bir Çinli'den yararlanmışlar, hem de Çinli memuru göz altında tutacak sadık bir Mançu istihdam etmişlerdir. Başkentte Mançu memurlar Çinli memurlardan daha çok olmuş, fakat eyalet başkentlerinde Çinli memurlara göre azınlıkta kalmışlardır. Devlet hizmetine alınacak Çinlilerin en yüksek vasıftakiler olması için Mançular devlet sınavı sistemini ve prestijini muhafaza etmişlerdir.

Ayrıca sınav sistemiyle meydana çıkan Çin bilginlerinin enerjilerinden yararlanmak için İmparatorlar edebiyat ve bilimin hâmisi olmuşlar ve birçok eleştiri ve tefsir çalışmasını para vererek desteklemişlerdir. İmparator K'ang-hsi onsekizinci yüzyılda, tıpkı çağdaş Batı'da Dr. Johnson ile Ansiklopediciler gibi, çok ünlü bir sözlük ile 5020 bölümlük büyük bir ansiklopedinin hazırlanması çalışmalarına başkanlık etmiştir. Kendisinden sonra gelen İmparator Ch'ien-lung yirmidört hanedanın tarihini yazdırmış ve «Dört Hazinenin Tüm Kitaplığı» ismi altında bütün klâsik Çin edebiyatını bir araya getiren bir külliyat hazırlatmıştır. Bu külliyat 3462 ciltlik bir seri olmuştur. Baskı için çok hacimli olduğundan bu külliyat yedi nüsha olarak ve el yazma hazırlanmıştır. Sırf fihrist kısmı-ki baskı olan kısımdır-92 bölümlüktür.

Bu dev proje sayesinde Mançu hanedanı, gerçekte, edebî bir «engizisyon» kurarak yabancı yöneticilerin aleyhinde olabilecek bütün kitapları ortaya çıkarmışlardır. Bu dev kitaplığa kazandırmak için en nadide ve el yazması kitapları araştıracağız diyerek, yakılması veya yasaklanması gereken bütün kitapları da elde etmişlerdir. Bu amaçla nadide kitaplara çok yüksek para ödemişler, hatta ev-ev kitap aratmışlardır. Ortadan kaldırılan kitaplar, başlıca; askerî konularla ilgili kitaplar, sınır meseleleriyle ilgili kitaplar, barbarları eleştiren kitaplar, ve özellikle Ming'lerin Çin hanedanını öven ve yücelten eserler olmuştur. Mançular bu devrede 2320 kitabı ortadan kaldırmışlardır. Bu, en geniş kapsamiyle, tam bir düşünce ve fikir kontrolüydü.

Bütün bu tedbirlerle Çin'in Çin'e yabancı yöneticileri, Ch'ing hanedanı döneminde kendi ırksal ve sosyal benliklerini korumuşlar, askerî ve idari kontrollarını sürdürmüşler, aynı anda da yetenekli Çinlilerin yükselmeleri ve kendilerini göstermeleri için, bütün yolları açık tutmuşlardır. Çin'de iktidarın Mançuların elinde kaldığı bu dönemde Çinliler edebiyat ve kültür alanında yer almış ve yükselmişlerdir. Keza bu tedbirler sayesindedir ki, eskiden beri sürüp gelen, gelenek ve göreneklere uygun yönettikten sonra Çin'i kim yönetirse yönetsin önemi yoktur, inancı da korunmuş; milliyetçi-olmayan idarî gelenek ayakta tutulmuştur.

4. HANEDAN DÖNEMLERİ

Yirminci yüzyıl başlarındaki Çin tarihinin incelenmesinde kullanılan başlıca yaklaşımlardan birisi de bu dönem Çin'ini hanedan fasılaları açısından ele almaktadır. Çin hanedanlarına ait ünlü yirmi-dört tarih kitabı açısından bakılırsa, Sun Yat-sen, Çan Kay-şek ve Mao, Tse-tung'un merkezî iktidarı ele geçirme ve örgütlenme gayretleri bile eski tarihteki temel konunun değişik görünümlerinden ibaret sayılabilir. Çin'in ikibin yıllık yazılı siyasal tarihinde aşikâr bir ritm ve tempo («pulsations») görülmüştür. Ama halkın, her defasında Çin'in yeniden birleşeceğine olan inancı ayakta kalmıştır, ve bugünkü mücadele de, Merkezî Devleti («Middle Kingdum»)* ortadan kaldırsa bile, bu inanç çoğu Çinlilerde devam etmektedir.

* «Merkezî Devlet» eski Çin anlayışını yansıtan bir terimdir: Dünyanın merkezi olan devlet anlamına. Çinliler, kendi ülkelerini tek uygar devlet sayar ve bu yüzden de dünyanın merkez devletinin Çin olduğunu söylerlerdi. (ç.n.)

Tarih içinde düzenli birbiçimlilikler («uniformities») arayan, veya kendi incelemesine konu olarak toplumları ve uygarlıkları almış bulunan kimseler Çin kroniklerini içinden çıkılmaz derecede karışık bulacaklardır. İmparatorluk dönemine ait kayıtlar ve tutanaklar düzenlenmeyi, ayıklamayı beklemektedir. Tarih felsefecilerince veya Marxist ve anti-Maxist sistem-yapımcılarınca, veya bildiğimiz siyaset «allamelerince» incelenen, genelleştirilen, düzenlenen belge ve kayıtlar hiçbir yerde Çin tarihinde olduğu kadar çok olmamıştır. Tarihi, eylem içinde kendisini tekrarlayan bir oluşum olarak görmek isteyenin ilk bakacağı yer Çin'in imparatorluk tarihi olmalıdır. Çin'in son iki bin yılını dikkatle inceleyerek önümüzdeki yirmi yıl içindeki geleceğini kestirebiliriz-umutsuz gibi görünen, ama duyulmaya değer bir umut tur bu. Aksini söylemek için insanda hayal gücü diye birşeyin hiç olmaması gerekir.

Önceki kuşaklardan araştırmacılar eski Çin ile Grek-Roma dünyası arasındaki paralel gelişmelerden fazlasıyla etkilenmişlerdir. İkisinde de filozoflar çağı ile savaşçı devletler çağı olmuş; her ikisinde de birliğin ve imparatorluğun kurulduğu, her ikisinde de birliğin zayıfladığı ve merkezi otoritenin gerilediği çağlar olmuş; Konfüçyüs ve müridleri ile Platon ve Aristo aynı dönemlerde yaşamış; Büyük İskender ile Birinci Ch'in İmparatoru arasında birincisi lehine yüzyıllık bir öncelik görülmüş; fakat Roma ve Han imparatorluk sistemlerinin kuruluşları aynı çağa denk gelmiştir.

Aynı şekilde, her iki imparatorluğun da çöküş dönemlerinde, ve «evrensel devlet» sayılan Roma ve Çin imparatorluklarının ekonomik ve siyasal çözülme devrelerinde, kuzeylerinde bulunan barbarların baskısının arttığı; sonuçta, Toynbee'nin deyişiyle, kurtuluş arayan halk kitlelerinin yabancı dinlerin etkisi altına girdiği bilinmektedir. Gerçekten de, İ.S. Üçüncü ve Altıncı Yüzyıllar arasında, kuzeydeki göçebe kavimlerin, akınlar sonunda Çin'e girişleri ve Budizmin Çin'de yayılması ile Batı'daki Gotların ve Vandalların Roma İmparatorluğuna girişleri ve Hristiyanlığın yayılması aynı çağın hareketleri olmuştur. İnsanların hayatlarına ve hareketlerine ait kanun ve kuralları ortaya çıkarmaya çalışan araştırmacılar için bu hadiseler nesillerce ve pek çok araştırmalar boyunca incelenmesi gerekecek hadiselerdir.

Çin tarihinde ise, meselelere satıhtan bakan incelemecileri en çok şaşırtan birbiçimlilik Han hanedanı ile T'ang hanedanı

devreleridir. Bu devrelerden her ikisinin de öncelerinde entellektüel bir canlanma görülmüştür: Geç-Ch'in dönemi filozofları ilkinde; Taoism ve Budizmin gelişmesi ise Han'lardan sonra. İmparatorluk her iki hanedan döneminde de, çok kısa sürelerle, Çin'in birliğini tesis eden kuvvetli İmparatorlara sahip olmuştur: sırasıyla, önce Ch'in (İ. Ö. 221-206), ve sonra Sui (İ. S. 589-618). Gerek Han'lar gerekse T'anglar imparatorluğun birliğini kurduktan sonra, özellikle Orta Asyaya doğru imparatorluğun siyasal nüfuz alanını genişletmiş, dış dünya ile daha geniş ilişkiler kurmuşlardır.

Bu iki büyük hanedan arasındaki paralellik tarafından uyartılan çoğu araştırmacı, hanedanları sınıflamak için birçok teşebbüslerde bulunmuşlardır. Bütün bu teşebbüslerin temelinde ise Çinli tarihçilerin de gözünden kaçmayan ve bunlar tarafından kaybedilmiş bulunan temel bir olgu yer almaktadır: hanedan devreleri. Elbette ki hanedan tarihinde görülen yirmi dört devrede bazı fikirlerin kendilerini tekrarladıkları ve her zaman ortaya çıktıkları açıkça bilinmektedir. Zira, «vak'a nüvis»lerce yazılan kroniklerde iktidara gelen hanedanın soy-geçmişi, altın çağı, ve nihayet sahneden çekilişine yer verilmiş bulunmaktadır. Her hanedanın sonuna doğru, örneğin, tabii felâketlerin, meteorların, güneş tutulmalarının, ve diğer göksel olayların kayıtlarda gitgide daha çok adları geçmekte Gök Kutsallıklarının Vekili olan yöneticinin hareketlerinde doğruluğun azaldığına işaret edilmek istenmektedir.

Gerçekten, kamusal moral ve sosyal psikoloji açısından rejimin kendine dayanak aldığı fikirler hanedan devrelerinde de önemli roller oynamaktadır. Zira, her hanedanın dayanağı olan moral prestij öylesi büyük bir önem taşıyordu ki bazı hâllerde «itibar kaybetme» aynı ideolojinin tersine işleyerek hanedanın aleyhine sonuçlar yaratmasma ve çöküşünü hızlandırmasına sebeb oluyordu. Okumuşlar sınıfı taht'taki hanedanın moral vasıflarının kalmadığına kanaat getirince o hanedanın yıkılışını hiçbir şey önleyemiyordu. Bugünkü Çin politikasında da bu önemli bir faktördür.

Çoğu defalar hanedanların çöküşü ile taht'taki ailenin yöneticilikteki beceriksizliği birlikte ortaya çıkmıştır. Taht'taki aile taht'a geçtikten sonraki nesiller zamanında kalabalıklaşmakta ve birçok «safra» ile dolmaktaydı. Bütün bu kalabalık veya «safra»lar aynı aile sistemi içinde biribirine bağlanmış bulunurdu. Bu-

nun en belirgin sonucu sarayda yığın gibi duran, imparatorların ana tarafından akraba ve hısımlarının teşkil ettiği aylâklar güruhu idi. Şarap, kadın, ve musiki yüzünden de imparatorların şahsiyetleri kalmıyor ve zayıflayıp siliniyordu. Bu tehlikeler yüzünden barbar-soylu imparatorlar bile Çinlileştirilmiş oluyorlardı. Örneğin, Moğol hanları bile harabeye döndürülmüşler, zevk ve işret âlemlerinden vakit bulup, devleti gözleri görmez olmuştur.

Çin tarihindeki hanedan devrelerini açıklamak için kullanılan bir başka yaklaşıma göre, önemli olan, meselenin ekonomik açıdan yoruma tabi tutulmasıdır. Çok daha fazla rastlanılan bu yoruma göre, en önemli nokta, tarımsal Çin toplumunda devletin ve iktidarın temel gelir kaynağı olan toprak ve toprağa konan vergilerdir. Her hanedan döneminde görülen bir olay, toprakların önemlice bir kısmının yönetici memurlar sınıfı lehine vergi tahrirlerinden çıkarılması; en sonucunda da devlet gelirlerinin azalmasıdır. Her hanedanın kuruluşunda bütün topraklar ve üzerinde yaşayan nüfusun kabaca bir «sayımı» yapılmaktaydı. Toprak vergilerini düzenlemek için tahsildarlar hanedan değişikliklerinde yeniden atanırdı. Fakat bir süre sonra imparatorluk devlet kurumu ile devleti yöneten «kapıkulları»nın ve diğerlerinin ferdi menfaatleri arasında çatışmalar başlardı. «Kapıkulları» ve diğer görevliler, zamanla, kendi tasarruflarındaki toprakları genişletirler; çeşitli vergi kaçakçılıklarıyla, tahrir defterödemesi gerekirdi. Nihaî netice ise, hâliyle, köylü ayaklanmaları veya diğer kanuna uygun hilelerle-bu topraklarını vergi dışında tutmaya başlarlardı. Bu durum ise, sonunda, vergi yükünün, herşeye rağmen vergi ödemeye devam eden köylülere yüklenmesine ve bu arada devletin gelir taleplerinin de artmasına sebeb olurdu. Kısacası, bu süreç yüzünden, toprakların gitgide daha küçük bir yüzdesinin vergilerin gitgide daha büyük bir kısmını ödemesi gerekirdi. Nihaî netice ise, hâliyle, köylü ayaklanmaları olurdu.

Bazı hâllerde hanedanların yıkılışındaki vurucu son darbeyi köylü hareketlerinin başına geçen fanatik dindar âsi liderler indirmiş olurlardı. Hanedanlardan hiçbiri örgütlü bir muhalefetin doğuşuna veya yaşamasına müsamaha göstermediği için muhaliflerin de gizli örgütler içinde çalışmaları gerekirdi. Örneğin, ondördüncü yüzyıl ortalarında Moğolların hanedanı kuvvetini ve moral meşruiyetini kaybettiği zaman birçok eyaletlerde isyanlar başlamıştı. Bu isyanlardan bazıları Beyaz Lotuslar Derneği gibi

gizli kuruluşlar tarafından yönetilmiştir. Bunların sembolik törenleri; gizli işaretleri; parolaları; şifre ve kanla yazılmış yeminleri; gizli yeraltı örgütleri vardı. Diğer bazı isyanlar ise, çoğunlukla Buddist olan dini liderlerce yönetilmiş; bunlar **Kurtarıcı Maitreya** adına hareket etmişlerdir. Bazı âsiler ise hanedandaki Sung'ların yerini almak istemişlerdir. Diğer bazıları, mahallî savaşbeyi olan eskisinin haydut çete reisleriydi ve Gök Kutsallıklarının Vekili makamına el koymak üzere aralarında biribirileriyle mücadele ediyorlardı. Çete reislerinden birisi Hupeh'den yola çıkıp orta Yangtze vadisinin yarıdan çoğunu ele geçirmiş, bir başkası Human'ın bir kısmına hâkim olmuş, bir diğeri aşağı Yangtze'yi de işgal etmiş ve nihayet Fukien'de korsanların lideri bile isyan etmişti. Bunlardan herbiri kendilerine hanedan isimleri vermiştir. Sonunda Ming hanedanını kuracak olanı ise ülkenin en zengin bölgesi olan Nanking civarlarında saltanat eden biriydi, ve zekâya dayanan siyaset ile kuvvete dayanan taht'a el koyma işini bağdaştırmasını iyi becermişti. Kendisi topraksız bir köylünün, bir ırgatın çocuğu idi ve tâlihini isyancılıkta denemeden önce Budist rahibi olmuştu. Avam halka kendisini sevdirmiş, kendi askerleri arasında disiplin kurmuş, ve çapulculuğu yasaklayıp önlemişti. 1368'de rakiplerini ortadan kaldırmış veya kendi saflarına katmış, Peking'i ele geçirmiş, kendisinden sonraki diğer Ming İmparatorları da üç yüzyıl süreye yakın bu şehirde hüküm sürmüşlerdir.

Ming İmparatorlarının 276 yıl süren saltanatları ile, kendilerinden sonra gelen Mançu hanedanının 267 yıl süren saltanat dönemleri arasındaki yakınlık belirtmeye değer bu gerçek, işlerin, taht'takilerin Çinli veya yabancı olmasından çok, kurulan siyasal kurumların istikrarına ve dayanıklığına bağlı olduğunu göstermektedir.

6

SİYASAL GELENEK

İmparatorluk devlet sistemi, Woodrow Wilson'm Birleşik Devletler Başkanlığına seçildiği 1912'ye kadar sürmüştür. Modern Çin'in liderleri ise bu rejimin yönetimi altında yetişmişlerdir. Hatta Çin sosyal hayatında önemli yerlere gelen bugünkü nesilden Çinliler bile elli yıl eski günlere döndüklerine Dul İmparatoriçenin saltanat günlerini; despotizmin debdebeli ve şatafatlı hayatını; hadımları; harem ağalarıyla, odalıklarıyla saray hayatını; saraylıları; saray muhafızlarını; tahtırevanları; altın kubbeli ve yüksek kırmızı duvarlarla sarılı Peking Sarayındaki resmi konukları; ve dinsel törenleri bugün gibi hatırlayacak durumdadırlar. Bütün bunlar görünüşte devirlerini tamamlamış bulunmaktadırlar. Fakat bu geçip giden eski günleri hesaba katmadan Modern Çini anlamaya çalışmak fazla anlamlı olmayacaktır. Tıpkı Washington'u, Jefferson'u Don Boone'u, Abe Lincoln'u, Bağımsızlık Bildirisini, veya sıradan «adam» ın zenginleşip yükselişi ile John D. Rockefeller'in ortaya çıkışını hesaba katmadan Birleşik Amerikayı anlamaya çalışmanın anlamsızlığı gibi.

I. BÜROKRASİ

Çin'deki Komünist yönetimini anlamakta yararlı noktalardan birisi eski imparatorluk devletinin en gelişkin ve en ileri derecede bir bürokrasi olmasıdır. Bürokrasi problemleriyle henüz yeni yeni karşılaşmaya başlayan Amerikalılar için, eski bürokrasi geleneklerindeki kötülükleri ayıklamak ve iyi noktaları muhafaza etmek için büyük gayretler sarf eden Çinlilerin bu çalışmaları gitgide ilginçleşen bir konu olmuştur.

Başkent. Eski devlet başkent'te merkezileşmişti. Peking'in şehir olarak simetrik bir plâna göre inşa edilmiş olması yüzünden dünyadaki bütün başkent şehirleri içinde en güzeli Pekingidir. Paris, Londra, Washington ve Moskova dünün eserleridir. Bu şehirler sokağı sokağına, caddesi caddesine, sur'u sur'una, kapısı kapısına âhenkli olan ve şarklı despotların kendi saraylarının dış muhafazası olarak inşa ettirdikleri bu başkentle boy ölçüşemezler. Peking'in merkezinde kırmızı surları ve içi su dolu hendekleriyle korunan Yasak Şehir bulunmaktadır. Yasak Şehrin içinde altm-damlı saltanat sarayı yükselir. Mermer temelleri üzerinde yükselen sarayın temelleri tüm başkentin gelişme ve yayılma eksenlerini tesbit etmektedir. İç avludaki ana saray ve diğer sarayların arkasında bulunan insan eliyle yapılmış toprakyığma tèpe sarayın ve diğer binaların kuzeyden korunmalarını sağlamaktadır. Bunların ön-cephesinde ise çok geniş bulvarlarla bugünkü Kızıl Meydan bulunmakta; bunlar, daha sonra, şehrin güneyde bulunan Ön-Hisar Kapısına çıkmaktadır. Batı başkentlerinden hiçbiri, merkezî ve mutlak bir monarşinin apaçık sembolü olan Peking'le boy ölçüşemez.

Onüçüncü yüzyılın büyük kısmında Peking'de sivil devlet bürokrasisi ünlü Altı Nezaret arasında bölünmüştü: bunlar, başlıca, memur atama işleri, gelirler, törenler, savaş işleri, ve kamu hizmetleri (su taşkınları, seller vs. gibi) nezaretleri idi. Başlangıcı Ch'in ve Han'ların ilk imparatorluk sistemine kadar uzanan bu yapı asıl T'ang'lar zamanında resmen kişiliğini bulmuştur. Altı Nezaretin yanısıra bağımsız iki tane daha idari hiyerarşi vardı-askeri işlere ait ordu kurumu, ve sansür. Ayrıca, imparatorluk edebiyat akademisi, ceza dâvaları yüksek mahkemesi, tarih yazarlığı dairesi, imparatorluk sancak ve armaları dairesi, kurban ve adak törenleri dairesi gibi daha az önemli işlere bakan diğer kuruluşlar da vardı. Ming'ler bütün bunları en üstünde Büyük Sekreterlik işleri Dairesi koymuşlardı. İmparatora, devlet işlerinden şahsen çalışırken yardım eden yakın danışmanlardan kurulu bir daireydi bu. Mançuların getirdikleri az sayıdaki yeniliklerden birisi de, 1729 yılında, Büyük Konsey'i kurmak olmuştur. Konsey daha az resmi idi ve savaş ve diğer benzeri önemli işlerle meşgûl olduğu için devlet idaresinde en yüksek kuruluş hâline gelmişti.

Eyaletler. Mançular zamanında onsekiz eyalet olan Çin bu şekilde idari bir taksimata sahipti. Eyaletler birkaç il'e (tao),

daha sonra ilçelere, bucaklara, ve hsien'lere (bölge veya mahalle) bölünürdü. Bu bölümleri yönetmekle görevli **mandarinler**'in yanında yeterince yardımcıları ve maiyetleri bulunur; bunlar, toprak esasına göre taksim edilmiş idari birimlerin esasını meydana getirirlerdi. Oxford'da klâsiklerle yetiştirilen eski İngiliz devlet memurları gibi, bunların da malî işlerden anlaması, vergi işlerine bakması, asayişi koruması, adalet dağıtması, devlet sınavlarını yönetmesi, posta servislerinin baş sorumlusu olmaları, ve bölgelerinde olan her işten sorumlu tutulmaları gerekirdi. Teorik olarak bu memurlar halkla baba-oğul ilişkisi içindeydiler; ve halk, hatta kendileri bile kendilerine «ata-memurlar» derdi.

İmparatorluk devlet memurları baremi her biri alt ve üst kademeye sahip olan dokuz dereceli bir baremdi. Bu derecelerden herbirine ait çok güzel özel kıyafetler tesbit edilmişti. Şapkalarında parlak bir işaret bulunan devlet memurlarının cüppelerinin ön ve arkalarında «mandarin» yazısı bulunurdu. Her statüdeki devlet memurları için çeşitli şartlar, ünvanlar, şeref ve ahlâk kuralları en ayrıntılı şekilde tesis ve tesbit edilmişti. Yüksek devlet memurlarına, yüksek hizmetlerine karşılık olarak papağan tüyü takmak veya «Veliahd Muhafızı Adayı» gibi ünvanlar taşımak hakkı lutfedilirdi.

Taşradaki devlet memurları hiyerarşisi ile başkentteki hükümet arasında ise, her eyaletteki yüksek idari işlerden sorumlu tutulan genel valiler bulunurdu. Genel valiler çoğu defa iki eyalete birden bakarlar, ayrıca yardımcı vali olarak da her eyalet için birer vali daha görevlendirilirdi. Bu iki valinin böyle birlikte atanmaları biribirilerini denetim ve gözetim altında tutmaları içindi. İkisi, önemli işlerde birlikte rapor hazırlarlardı. Ch'ing (Mançu) hanedanı sırasında genel valilerden çoğu Mançu, iki vali ise Çinli idi. Valilerin de ast'ı olarak eyalet çapında görevli olan defterdar, yargıç, tuz murakıbı, ve zahire mültezimi (başkentte gidecek zahirenin toplanmasından sorumluydu) gibi memurlar bulunurdu.

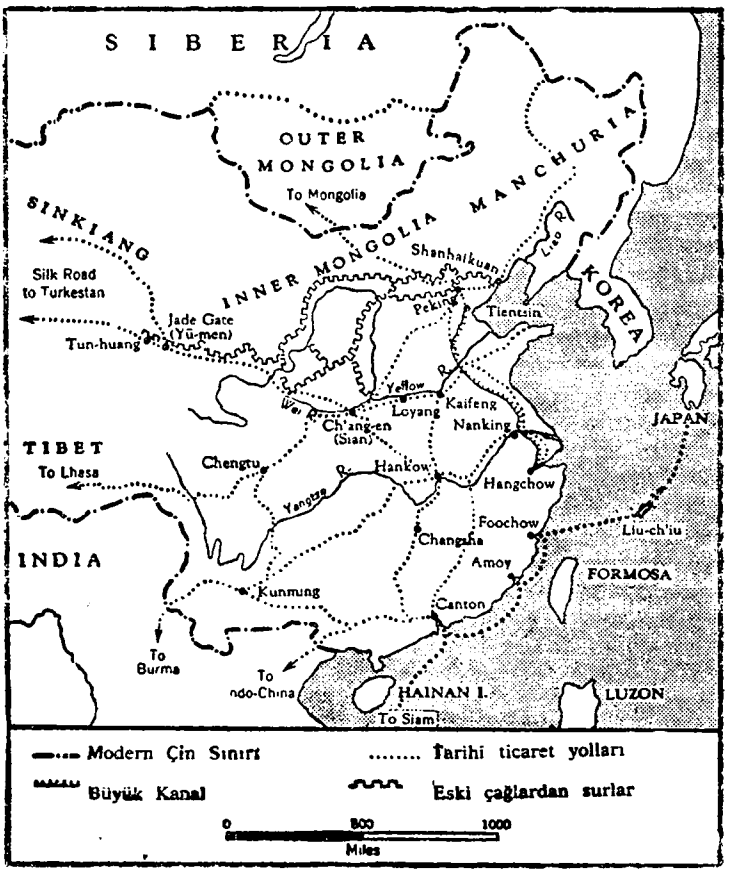
Biribirinden uzak yerlerdeki devlet dairelerinin resmi iş'leri bütün bürokrasilerde olduğu gibi resmi yazışmalarla yürütülürdü. Bu yazılar özel formları ve plânları olan ve kırmızı baskı ile yazılan yazılardı. Vali imparatorluk görevlilerinden bir üst'üne belli bir biçimde hitap eder, ast'larına ise o'nun statüsüne göre gene bir başka belli tarzda hitap ederdi. Her yazının başında, yazıyı yazana göre, bir üst'e mi, bir ast'a mı yazıldığını belirten

açık bir giriş ibaresi bulunurdu. Aynı şekilde İmparatora her muhtıra için veya İmparatordan sadır olacak her ferman için uyulması gereken belli bir form ve üslûb vardı. Devlet işlerinde kullanılan her belgenin uzun uzun hazırlık devreleri, gönderim devreleri ve cevaplandırılma devreleri vardı ve bunlara uyulmak gerekirdi. Resmi muhaberatın yürümesi için bile yüzbinlerce kâtip, her yıl, ellerinde fırça, evrak yazar, kopya çıkarır, cevapların müsveddelerini hazırlar ve bunları temize çekerdi. Peking sarayının imparatorluk arşivinde resmi yazışmalarda kullanılan evrak ve belge biçim (form) ve türlerinin yüzbini bulduğu bilinmektedir.

Evrak ve yazıların taşraya gitmesi, cevapların gelmesi, karşı-cevapların gönderilmesi devlet posta sistemiyle olurdu. Fakat, imparatorluğun en uzak köşelerine kadar ulaşan bu sistem sadece resmi yazışmalar, resmi gönderimler (para gönderimleri gibi), ve resmi görevli olan kimselerin yolculuğu için kullanılabilirdi. Bu posta sistemi, Mançurya'ya, Moğolistan'a, batıda Türkistan'a ve Tibet'e, güneydoğuda denizkıyısı eyaletlerine, ve güneyde Orta Çin'in içlerine doğru uzanan beş ana ve çok sayıda tâli yol boyunca dizilmiş iki bin menzil konağına sahipti. Kuryeler ve ulaklar ile resmî yolcular bu yol boyunca çeşitli imkânlardan yararlanırlardı, ve bu imkânlar, duruma göre çeşitli yerlerde at, deve, eşek, tahtırevan, kayık, yelkenli gibi çeşitli şeyler olabilirdi. Buhranlı zamanlarda ulaklar ve kuryeler günde 250 mil yol alırlardı. (Bakınız: İlk Ticaret Yollarını gösteren 3. Harita) **(Bakınız, harita, sh. 121-kitap orijinalde.)**

Bu hızın sağlanması yol boyunca kurulan konaklarda beslenen özel koşu atlarının kullanılması sayesinde oluyordu. Moğollar daha önceleri bu sistemi geliştirmişler ve Orta Asya'yı bu sistemle idare etmişlerdi. Ondokuzuncu yüzyılın başlarında koşu atlarıyla kurulan bu ekspres sistemiyle Kanton'dan Peking'e üç haftadan az zamanda, ve Şangay'dan Pekin'e bir haftada mesaj ulaştırılıyordu.

Merkezi Kontrol. Resmi yazışma akışı ve konak yerlerinden geçip giden ulaklar ve kuryelerle birbirine bağlı olan memur şebekesinin idaresinde başkentliler için en güç olan taraf hem mahalli bürokratları kendilerine düşen işleri en iyi şekilde icraya yöneltmek, hem de kontrol altından kurtulmalarına meydan vermemek gibi farklı iki işi aynı anda yapmaktı. Bu ise, bütün bürokrasilerce bilinen yollarla temin ediliyor; bunların Yanısıra,


SIBERIA
OUTER MONGOLIA
To Mongolia
SINKIANG
Silk Road to Turkestan
Jade Gate (Yü-men)
Tun-huang
INNER MONGOLIA
MANCHURIA
Shanhaikuan
Liao R.
KOREA
Peking
Tientsin
Yellow R.
Kaifeng
Loyang
Ch'ang-an (Sian)
Nanking
JAPAN
TIBET
To Lhasa
Chengtu
Hankow
Hangchow
Yangtze R.
Foochow
Liu-ch'iu
Changsha
Amoy
INDIA
FORMOSA
Kunming
Canton
To Burma
To ndo-China
HAINAN I.
LUZON
To Siam
Modern Çin Sınırı
Tarihi ticaret yolları
Büyük Kanal
Eski çağlardan surlar
0
500
1000
Miles

Mançuların kendi hanedanlarını korumak için aldıkları diğer tedbirler de (yukarıda belirtilmişti) uygulanıyordu.

Bu tedbirlerin en başında ta bucak idarecilerine kadar her memurun bizzat imparatorun kendisi tarafından atanması geliyordu. Böylece bütün memurlar Gök Kutsallıklarının Oğlu olan İmparatora şahsi sadakat göstermekle görevli olduklarının bilincine varıyorlardı. Görev devri («circulation») ise başka bir tedbirdi. Hiçbir memur bir yerdeki görevinde üç yıl, veya en çok altı yıldan fazla bırakılmazdı. Normal olarak da, bir görevden bir başkasına atanan memur önce başkente gelir ve İmparatorun huzuruna çıkarak şahsî bağlılığını yenileyici özel bir programa tâbi tutulurdu.

Kısacası Çin devlet memuriyeti sistemindeki görevliler imparatorluk içinde durmadan hareket eden, ama hiçbir yerde kök tutmasına izin verilmeyen kimselerdi. Ayrıca, devlet memurlarının Saray dili olan Mandarin (Peking) dilini konuşmaları, memurların kendi çevrelerinde bu «lingua franca»nın kullanılması da durumu pekiştirirdi. Bu yüzden, yeni atandığı görevine gelen bir mandarin geldiği yerin lehçesini hiç anlayamaz, o yerde bulunan dar memur çevresinin içine hapsolur kalırdı.

Devlet memurlarının bulundukları yere kök salmalarını önleyen bir başka tedbir ise hiçbir memurun kendi ailesinin bulunduğu yere atanmamasına ilişkin «sakınma kuralı» idi. Memurlar, böylece, aile sadakatları yüzünden imparatorluğa olan adanmışlıklarını zedelemekten alakonulmuş olurlardı.

Bir başka âdet ise, bir memurun babasının vefatından sonra üç yıl süreyle mateme çekilmesiydi, Memuru iktidarını arttırmaktan alakoyan bu tedbirle memur (gerçekte 25 ay olan bu süre içinde) inzivaya çekilerek, dünya işlerinden uzaklaştırılmış olurdu. Arthur Wales'in deyişiyle bu tedbir her devlet memurunu meslek hayatının ortalarından sonra dinlenmeye, düşünmeye, ve kafasında yazmayı plânladığı kitabı kaleme almaya yönelten bir çeşit ücretli izin* gibiydi. Bu aynı süre, resmî hayatın yorgunluğunu unutmaya, karısı ve cariyesi ile sakin bir hayat yaşamaya da yarardı.

---

* **«Sabbatical.»** Anglo Saxon üniversitelerinde görülen bu âdet sayesinde profesörler ücretlerini alırlar, fakat öğretim üyesi olarak normal görevlerini o yıl yapmaz, özel araştırma faaliyetleri veya yazacakları kitapla serbestçe meşgul olurlar. (Ç. N.)

Bürokrasinin genel kuralı bir memuru bir başka memur tarafından denetim altında tutmaktı. Bu, daha çok, ortak sorumluluk sistemine dayanırdı. Altı nezaretin hepsinde bir Mançu bir de Çinli iki başkan bulunur ve bunlar birbirilerini denetlerlerdi. Bir başka tedbir, bir memuru-eğer becerikli olduğunu göstermişse-hiçbirisinde ilerlememesi için, birkaç işe birden bakmakla görevlendirmek veya belli bir işe birkaç memur birden atayarak hiçbirinin o işin bütün kontrolünü ele geçirmemesini temin etmekti. Gerçekten birçok makamlardan ikişer tane bulunduğu bile görülürdü. Aynı önemli işi yapan bu makamlar biribirilerini denetlerlerdi. Bu makam dublikasyonun ve karşılıklı sorumluluk esasının neticesinde her iki memur da biribirinin işlerinden sorumlu olurdu. Bu sistemin, düzinelerle çiftin katıldığı ve hepsinin biribirine bağlı olduğu «partner»lik sistemine benzer bir hâli vardı. Bir belli iş için çok sayıda devlet memurunu birlikte sorumlu kılan bu gibi tedbirlerin içinde en önemli olanı sansür sistemiydi. Bu sistemde sadakatlarından ötürü seçilen elli-altı sansür görevlisi, herbiri değişik eyaletlerde faaliyeti gösteren onbeş sansür dairesinde vazife görürler; halkın ve hanedanın emniyetiyle ilgili meselelerde İmparatora mahrem bilgiler hazırlar ve sunarlardı.

Bürokrasilere has noksanlar ve kötülüklere Çin bürokrasisinde de rastlanıyordu. Yapılması gereken bütün işler tabandan toplanmaya başlıyor ve sonunda yukarıda İmparatorluk makamında yığılıp kalıyordu. Kararların alınması İmparator iradesini gerektiriyor, eyaletlerde kaleme alınan muhtıralar bile başkentteki İmparatora hitaben kaleme alınıyordu. Yüksekteki İmparatorluk Makamı ise kendisine sunulan alternatifler arasında bir seçimleme yapmak ve buna göre harekete geçmek durumundaydı. Bu yüzden de, alt derecedeki memurlar için, İmparatora yeni ve alışkın olunmayan bir hareketi veya eylemi öngören muhtıralar sunmak çok tehlikeli ve sakıncalıydı. Konformizmin sağladığı emniyet yüzünden tabandaki memur kademesinde inisiyatif diye birşey kalmamıştı. Diğer yandan zirvedeki tek adamın gücü, etkinliği ve yetisi de, işler hep o'nda yığıldığı için, çıkmaza giriyordu. Önem taşıyan her iş O'nun onayını beklemek zorundaydı. Bütün kanun ve tüzükler o'nun emirnameleriyle çıkardı. Çin bugün bile bu gelenekten zarar görmektedir.

Çin bürokrasisinin bütün Çin hayatı üzerinde zora dayanan ve tam bir etkinlikle işleyen kontrolüne bakıp, bu bürokrasinin sayıca ne kadar az memurla idare edildiğini görüp şaşmamak el-

de değildir. Başkent ve eyaletlerde devlet memuriyetleri için elde bulunan tüm kadroların sayısı 9000'den az fazlaydı. Askeri görevlilerin sayısı 7500 kadardı. Yalnız, belirtilmesi gerekir ki kendilerine ihtiyaç duyulduğunda hiçbir makama atanmayı beklemeksizin görevini derhal yerine getirmekle sorumlu «yedek» memurlar da vardı ve bunların sayısı çok daha fazlaydı. Ayrıca, suret çıkartan, kayıt tutan, müzakerede bulunan, ve Çin memurlarının resmi işlerini gördükleri konak veya «yamen» lerde ayak işlerini gören bir sürü kâtip ve evrak memuru ile müstahdem de vardı. Kapıcısı, hademesi, tahtırevancısı ile sayılacak olursa, bürokrasi denilen bu insandan mamul mekanizma içinde milyonların yer aldığı doğrudur. Fakat yüksekçe görevlerde bulunan ve imparatorun majesteleri adına kurulan hiyerarşi içinde resmi işlere bakan büroktarları sayacak olursak devlet memurlarının sayısının, yüz sene içinde, 19 yüzyıl ortalarında, nüfuzu 200 milyondan 400 milyona çıkan bir ülkede 30-40.000 kadar olduğunu hayretle görürüz. Bunlar gerçekten az sayıda ve pek seyrek şekilde, imparatorluğun çeşitli yerlerine dağılmışlardır. Dokuz derece içinde, baremin en alt derecesine yakın olan yedinci derecedeki bir buak idarecisinin bile 250.000 kişinin işine bakması gerekiyordu. Bürokrasinin sayıca çok küçük bir personel kadrosuyla iktifa etmesi Bölüm 3'de işaret ettiğimiz bir gerçeği doğrulamaktadır : İmparatorluk idaresi köylü kitlelerinin idaresinde mahallî zadegân sınıfına dayanmaktaydı.

«Örgütlenmiş» bir Rüşvet ve İhtilâs Kurumu olarak Devlet. Bürokrasinin tuhaf ve hasta taraflarından birisi de verilen aylıkların çok düşük olmasıydı. Resmi Kırmızı Kitap'a göre, Avrupa ülkelerine eş genişlikteki iki Çin eyaletinin işlerinden sorumlu bir Genel Vali bile İmparator efendisinden sadece yıllık 3000 lira (T.L.) kadar bir aylık alırdı. Bu **nominal** aylığa ilâveten, imparatorluk hazinesinden çıkmayıp eyalet gelirlerinden ayrılan gelir kaynakları da vardı. Genel Vali için bu ek gelir (**yang-lien**, «şeref teşviği») yılda 410.000 lira* kadar bir para demekti.

İmparatorluk devlet memurları kendi idarî sahalarında olan herşeyden sorumluydu. Fakat devlet gelir kaynaklarının bazıları sorumluluklarının dışındaydı. Bütçe ve muhasebat işleri son derece geri ve ilkel metodlarla yapılmaktaydı. Bürokraside yer alan memurlar geçimlerini, bu gün **sistemleştirilmiş rüşvet ve ih-**

* 1948 baskısındaki miktar, 300 dolar ve 41 bin dolar olarak geçiyor. Bugün Türk lirası olarak 3000 ve 410 binden fazla miktarda olduğu söylenebilir. (ç.n.)

tilâs diyebileceğimiz bir mekanizma sayesinde temin ederlerdi. Bu, bazan, haraççılık veya gasp denilebilecek şekle kadar girerdi. Bu sistemin doğmasında, elbetteki, memurun üst'ü ve ast'ları ile kurmak zorunda olduğu örtülü kişisel ilişkilerin de rolü vardı.

Bürokrasi tarihi içinde Çin bürokrasisine özgü en büyük özellik hısım akraba kayırma kurumu («nepotism») ile hediye («squeeze») kurumlarının biribirlerini pekiştirmesidir. Hediye sistemi gizlilikten çok, nezaket kurallarına dayanarak işlerdi. Alt-derecedeki memurların üst'lerine hediye vermeleri «ahvali-âdi»den sayılırdı. Fakat Çin toplumundaki bütün fiyatlar gibi, hediyenin bedeli de taraflar arasındaki kişisel ilişkilerin sonucunda tâyin edilmiş olurdu. Bu «hedeya-ı resmiye»* sistemi bile, Çin'deki ekonomik hayatın fiyatları gibi düpedüz pazarlık usülü ile işlerdi. Devlet memurlarının cebine giren bu gayri meşru gelirler kadar büyük bir miktar tutmayan, fakat, aynı tür içinde sayılabilecek bir başka gelir kaynağı da, ancak son zamanlarda ortadan kalkan, az ücretle çalıştırılan konak uşaklarının bu gibi para muamelelerinden aldıkları komisyondu.**

Hısım-akraba ve tanıdık kayırma ise, «hediye» veya «sızdırma» sistemini destekliyordu. Zira bunlar da, kamu yararının tersine, kişisel yararlar için işlerin düzenlenmesine sebep oluyordu. Klâsik kitaplarda bile aileye ve akrabalara olan sadakatın devlete olan görevlerden bile aziz bir görev olduğu telkin ediliyordu. Bu sebeple, başkentteki devlet idaresinin eyaletlerden devlete gelir sağlanması şeklinde özetlenebilecek çıkarları ile, herbiri akrabalarına ve hısımlarına karşı bu gibi görevlerle yüklü ve kendi kariyerini düşünmek zorunda olan devlet memurlarının binbir çeşit çıkarları arasında devamlı bir çatışma vardı. Yüksek devlet memurluğuna atanmanın bir anlamı da zengin olmak demekti. İmparator Ch'ien -lung'un sevdiği nâzırlardan birisinin o İmparatordan sonra 1799 da taht'a çıkan yeni İmparator tarafından rüşvet ve diğer suçlardan ötürü yargılandığında, aynı zamanlardaki doların değeri üzerinden, bir milyar [milyon değil] dolar değerinde gayri menkule sahip olduğu anlaşılmıştır. 1841 yılındaki Afyon Savaşı sırasında gözden düşen bir başka Mançu devlet adamının ise 425.000 akr tutarında toprağa, 30 milyon dolar tutarında altın, gümüş, mücevharata, ve 90 banka

---

* Bu kurum, Osmanlıda da aynen vardır. Terimi ondan tercih ettik. (ç. n.)

** Konağa yüklenmeyen, kapıkullarının konaklarında iş kovalayan halka yüklenen bir çeşit harç - benzeri oluyor. (ç. n.)

ve rehin kurumunda çeşitli, hisselere sahip olduğu görülmüştür. Söylemek istediğim, Batılıların «hediye» veya rüşvet işlerinde beceriksiz oldukları, böyle işleri bilmedikleri değildir. Fakat Çin'de rüşvet ve ihtilâs modern günlere gelene dek toplumun kabulüne mazhar olmuş meşru ve toplumsal bir kurumdu. Utanç duyulmadan, korku duyulmadan yararlanılan bir kurumdu.

Komünist Çin'in yeni, dev genişliğindeki bürokratizmini de bu gelenek açısından incelemek gerekir. Bugünün totalitaryanizmi, her nekadar total bir etkinliğe sahip olduğunu ileri sürüyorsa da, belli bazı tarihi temellere dayanmak durumundadır. Bu günkü bürokratizminde asırlardan kalma aynı sorunla yüzyüze olduğu bir gerçektir: bürokratları hem çalışkan, hem iş çıkartan, hem de dürüst ve namuslu memurlar olarak istihdam etmek.

2. HUKUK

Batı geleneğinde bürokrasi hukuk aracılığı ile denetim altında tutulur. Memurların keyfi idaresine karşı birşeyler, kendilerine hukukî himâye sağlayan yollarla, uğrayacakları zararları telâfi etmek olanağına sahiptirler. Bizim toplumumuzdaki medenî hakların temelinde de bu hukuk anlayışı vardır. Fakat Çinlinin hayatında hukuk bizimkine benzer bir gelişme göstermemiş; o'nu, ne iktisadî durumunun ne de siyasal haklarının korunmasında himaye eden bir kurum olamamıştır. Yasacılar [veya Meşruiyetçiler Ekolünün İ. Ö. 3'ncü yüzyılda hukuku kendi amaçları için kullanmaları bile idarî açıdan ülkenin birleştirilmesinde mutlakiyetçiliğin eline bir silâh, bir araç vermek niyetiyle olmuştur. Sonraları, Han yönetimindeki imparatorluk idaresi de bazı yasacı («Legalist») pratikleri (aile üyeleri arasında karşılıklı sorumluluk gibi) kullanmaya devam etmiştir. Böylece, adı ve öğretisi hâlâ «Konfüçyüsçü» olan devlet Yasacı Ekolün geleneğinden de esinlenmiştir. Bu gelenek ise o zamandan beri sürmüş, zaman zaman kendini güçlendirdiği de olmuştur.

Günümüzdeki hukuk tarihçileri Çin hukukuna ilişkin belgelerin hacmi ve dallanıp budaklanan çeşitli konulardaki kaynak ve kitaplar karşısında henüz fazla bir iş yapmış sayılamazlar. Sekizinci yüzyıldaki büyük T'ang kanunlar kitabı ile, sonraki devrin Sung, Yuan, Ming, ve Ch'ing dönemlerindeki kanun kodları bugün de Batılı bilginlerce yeterince incelenmiş değildirler. Fakat bilinen ve aşikâr olan husus, modern çağdan önceki stan-

dartlarla değerlendirilecek olursa, Çin kanun kodlarının kendi türlerinin abideleri olduğudur. Çin toplumunun çeşitli diğer yanları gibi, eski hukuk sistemi de «modern olmaktan uzak», fakat kendi çağının kriterleriyle değerlendirilince hiç de «geri» sayılamıyacak bir sistemdi.

Ne var ki Çin hukuk anlayışı ile Batı hukuk anlayışı arasında temel bir fark vardı. Daha önce konuya girerken işe **ancient** Çinlilerin kafasındaki Doğa düzeni, bu düzenin insanların eylem ve hareketleriyle ahenkleştirilmesi ihtiyacı, ve prensin bu ahengi koruma görevine ilişkin anlayışlarını belirtmiştim. Prens, yani siyasî önder kendi fazilet ve erdemini ortaya koyan hareketleriyle bütün insanlara emsal teşkil ettiğinden, aydınlatılmış ve uygarlaştırılmış tüm yurttaşların başka hiçbir kanunnameye veya emirnameye lüzum olmaksızın, bu iyi örneğe bakarak hareketlerini düzenleyebileceklerine inanılırdı. Ceza, bu hukuk teorisi içinde, sadece ve sadece, prensin teşkil ettiği iyi örneğin değerini anlayamayan; o'na uymasını bilmeyen barbar ve medeniyetsiz insanların terbiyesizliklerini karşılıksız bırakmamak için gerekliydi. Mükâfat ve cezalandırma her insanın kendi statüsüne göre hangi hareketlerin doğru, hangilerinin yanlış olduğunu anlaması için yararlıydı. Fakat insanları doğru yolda tutmak için bunlara hiç bir zaman birinci derecede önem verilemezdi. Amaç, «cezalandırma ihtiyacını ortadan kaldırabilmek için cezalandırmak» idi.

Çin hukuk sistemi hakkında bazı genellemeler yapmak olanağı vardır. Herşeyden önce, hukuk ve kanunlar toplumda dışsal bir öğe, kategorik bir öğe olarak sayılmazlar; insanoğluna verilmiş «en yüce yasa»nın kutsallıklara imân ve vahiy olduğu kabul edilirdi. Musa, üzerinde On Emir yazılı altın levhayı bir dağın tepesindeyken almıştı, fakat Konfüçyüs hiçbir ilâhi varlığın yardımı olmaksızın ve günlük hayatın olguları üzerinde muhakeme yürüterek sistemini kurmuştu. Bu yüzden de, tesis ettiği «uygunluk» yasası için herhangi bir metafizik gerekçe sunmamıştı. Tersine, tedbirsiz bir şekilde, bu yasalarının Doğal Evrenin; yani bu dünyanın, insanın erişemeyeceği yerlerdeki değil yaşanılan dünyanın kendi moral karakterlerinden meydana geldiğini söylemişti. O'na göre hukuk yasaları da Doğal Düzenin bu moral özelliğinin birer ifadesi olma durumundaydılar. İzlenmesi gereken modeller, veya idarenin uygulamak zorunda olduğu kurallar veya dinsel törenler de böyleydi. Bu gibi kurallara itaat edilmemesi ve bunların dışına çıkılması ise dinsel ilkeler olmak-

tan çok, pratikle ilgili uygunluk veya uygunsuzluk meseleleri sayılmak gerekti. Hukuk da ahlâka tâbi durumdaydı. Hukukun, temelinde de akıl veya ahlâka temel teşkil eden toplumsal denemeler bulunuyordu. Bu düşünüş tarzı yüzünden, Batı da hukukun yazılı metinleri ile ahlâk alanındaki sağduyunun emirleri arasında ortaya çıkan «dualism» Çin hukuk anlayışında ortaya çıkmamış oluyordu.*

Pratikte Çin imparatorluk kanunları herşeyden önce bir ceza koduydu ve öğrenim görmemiş olanları ıslâh edici bir anlayışa sahipti. Keza idarî bir kanunlar sistemiydi, ve dinsel ve yarıdinsel törenleri («rites») tarif etmekteydi. Diğer bir deyişle, Çin hukukunda kanunlar manzumesi tekti ve kamusal hayatla ilgili; evlenmeyle, mirasla, idarî işlerle, hükümetle, devletle ilgili her işe ilişkin hükümler ihtiva ediyordu. Bu kanun manzumesinin içinde özel hukuk pek küçük bir yer tutuyordu. İş hayatıyla ilgili sorunlar, özel hukuk mukaveleleri ve bunlara benzer şeyler yazılı hukuk içinde yer alan kurallarla değil âdet, gelenek ve teamül hukuku ile tesbit ve idare edilirdi.

Çin hukukunun bir başka karakteristiği ise tamamen siyasî iktidar sahibi mutlak otoritenin eliyle, ve mahkeme kararlarındaki yargıç kararlarıyla değil, imparatorun idarî amaçları için kendi kişisel kararları ile vücud bulmuş olmasıydı. Kanunu, İmparatorun kendisi tesis ederdi. Davâlar derlenirdi, ama davâlarla ilgili yorum ve genellemelere gidilmesi çok enderdi. Hukukta, doktrin alanında veya hukuk prensipleri alanında fazla bir gelişme olmamıştı. Zaman zaman toplanıp, derlenip, yayımlanan davâ muhakemeleri ise kendi aralarında tutarsız ve çoğu kere çelişkindi.

Kanunların uygulanmasında benzerlik ve aynılık ilkesine pek ender uyulurdu. Bunun sebebi, belli bir uygulamayı göstermekten çok, bir model olarak ve genel hatları çizecek şekilde vaz'edilen kanunların kendi tabiatlarının bunu gerektirmesiydi. Nitekim, Ming hanedanı sırasında, 1509 yılında imparatorluk kanun ve emirnamelerini bir kitap içinde derleyen editörler de eserin başında şu sözleri kaydetmişlerdir : «uygulanma ihtimali kalma-

* Çan Kay-şek, Sun Yat-sen'in **Üç İlke**'si hakkında yorumda bulunurken Hsüntzu'nu şu sözlerini iktibas etmektedir: «Hukuk bizzatihi bir işlerliğe sahip değildir.» Bunun anlamı, diyor Çan, «bir devletin hukuksuz idaresine imkân olmadığı, ancak hukukun uygulanmasının da gene insana bağlı olduğudur.» **Çinin Kaderi**, Wang ed., sh. 204.

yan, ama gene de kendi başlarına değer ifâde eden kanunları da bu esere dâhil ettik.»

Kanunların tamı-tamına uygulanmasını önleyen bir başka neden de kanunu, tamamen bir metin olarak ele almanın moral açıdan yaralanmak demek olacağı şeklindeki genel kanı idi. Adâletin gerçekleşmesi için kanunun hâl ve şartlara göre uygulanması gerektiğine inanılırdı. Kanunilik ahlâkiliğe bu nokta da baş eğmek zorunda kalıyordu. Eski bir atasözü ise şöyle diyordu : «ne zaman bir Devlet yıkıntıya giderse, kanun ve emirnamelerinin sayısı artar.»*

Çin hukuk sisteminin Batı'da görülen ana çizgiler boyunca gelişememiş olması da, eski Çin'de iş hayatının gelişememiş olmasına ve, bağımsız bir işadamları sınıfının gelişmemiş olmasına bağlıydı. Bu hukuk sisteminde tüzel kişilik şeklindeki şirket kavramı bile yoktu. Büyük şirketler aile çatısı altında kurulup işletilirlerdi. İş hayatındaki ilişkiler bile hukukun genel il-

---

* Modern çağın bilginlerinden Dr. C.H. Peake bunu şöyle ifade ediyor: «... [Çinlilerin] bütün ilişkilerde tesis etmek ve korumak istedikleri soyut bir adâlet değil, âhenktır. Bu âhenk karşılıklı - saygıya ve doğal moral düzene uygun olarak yaşa ve yaşat anlayışına dayanır. Burada dikkat edilmesi gereken, bireysel koşullarda, grup kontrolünde ve sorumluluk alanındaki değişmelerdir. Değişikliklerden önceki şartlarda yapılmış bulunan anlaşmaları ortadan kaldıracak, veya değişmelerini gerektirecek diplomasinin, müzakerenin, ve telifçiliğin önündeki yolları açık tutan da bu üç konudaki değişimlerdir. Çinliler **rebus sic stantibus ilkesi** ile **Pacta sunt servanda** ilkesi gibi çelişkin iki ilkeyi birlikte kabulde hiçbir tutarsızlık görmezler. Bunlar, Çinlilere göre, hem göreceli (izafî) bir açıdan yorumlanması mümkün ilkelerdir, hem de, âhenkli ilişkiler tesisini gerekli olmasa bile istenebilir bir şey olarak kabul eden ilke gibi daha yüce bir ilkenin uyduları sayılabilir. Taraflarca imzalanmış bir andlaşma veya kişiler arasında aktedilmiş bir bağıt («mukavele») ile tesbit edilen haklar ve yükümlülükler de doğal veya moral düzenin korunması gerekirliği yüzünden ortaya çıkan daha geniş kapsamlı görevler karşısında değiştirilmek zorunda bulunurlar.
«Aynı şekilde, insan haklarını mülkiyet haklarından, vazifeyi haktan üstün tutan ve her türlü eylem ve edimin toplumsal sonuçları için bireysel veya grup sorumluluğuna vurguda bulunan Çin gelenek ve görenek («teamül») hukuku da Batı hukukuna en temel özler itibariyle bir tezad teşkil eder. Uzlaşmacılık («telifçilik») ve arabulmak alanında Çinlilerin sahip oldukları olağanüstü beceri («maharet»), aslında, Çinlilerin mahkemelere olan güvensizliklerinden ve mahkemeye düşmek korkularından doğmuştur. Bu yüzdendir ki Çin toplumunda kanunların ve yazılı hukukun işlerlik alanı kısıtlı kalmış, Batı toplumlarında ise bu alan devamlı bir genişleme göstermiştir. Çin ve Batı hukuku bu konuda da bir tezad içindedirler.» (**Political Science Quarterly** March 1937, p. 137).

kelerince yönetilen gayri şahsi meseleler olarak ele alınmaz; bunların aile ve akrabalık dünyasından farklı bir dünyaya has «mukaveleler sistemiyle» yürütülmesi gerektiği tasavvur bile olunamazdı. İş hayatı da, Çin için, Çin tarzı hayata destek olan genel arkadaşlık, akrabalık mükellefiyetleri, hakları ve sorumlulukları ile kişisel ilişkiler sisteminin içinde bir parça sayılırdı. Eski Çin'de kanun, mukavele kudsiyeti, ve hususî işletme hiçbir zaman, Batı'daki gibi **kutsal üçlü** hâline gelememiştir.

3. DİN

Çin'in geçmişken miras aldığı ve bugünkü otoritaryanizmin ardında konumlanmış bulunan bir başka husus, memur-olmayan nüfusun devlet ve hükümet kuruluşlarına karşı alabildiğine pasif olmaları, ve devlet işlerine karşı sorumsuz bir tutum takınmalarıydı. Sun Yat-sen ulusunun «bir toz kümesi kadar yumuşak» olduğundan şikâyet ederdi. Birçok yazar, aile, akrabalık, klân ve bazı menfaat ilişkileri dışında, insanların biribirilerine karşı gösterdikleri saygısızlıktan, ilgisizlikten, rekâbetçi kıskançlıktan, bencillikten, ve eyyâmcılıktan dert yanmaktaydı. Bu gerçekten de son derece şaşırtıcı bir paradokstu-Batı düşünce ve değerlemesince bu tezad; aile üyelerine ve arkadaşlara gösterilen sadâkat ile kamu yararının kâle alınmaması arasındaki tezâd, olmaz bir şeydi. Eski Çinli, gelenekler gereği sorumluluk duyması icap eden kişilere karşı çok büyük bir sorumluluk duygusu taşıyor; fakat belli ve bildiği bir insan değilse, yabancı olan kimseyle ilgilenmiyor; kamusal güçlük ve felâketlerde bile başkalarıyla ilgilenmez görünüyordu.

Şüphesiz ki, Batılı toplumların anlamaları güç olan bu durumun, ve davranış idealinin sebebi, Çin toplumunda ailenin gerek sadâkat ve gerekse yardım, çıkar ve dayanışma bakımından kişiler için topluluktan («community») çok daha fazla önem ifade etmesi ve işe yaramasıydı. Fakat bu paradoksun sırrı, kuşkusuz, Çin dininin pasif ve bireyci özelliğinde saklıydı. Bu pasiflik otoritaryan devletin zuhurunu hoş görüyor, hatta kolaylaştırıyordu. Bu noktayı daha iyi anlamak için Konfüçyüs doktrini karşısında halkın sahip olduğu alternatif dinsel akımları, kısaca da olsa, incelememiz gerekmektedir.

Taoism. Taoism (**tao** «yol», «usül», «erkân» demekti) halk denilen insanların **naturalist** açıdan yaptıkları evren yorumunu ve bazı yüceliklere olan inançlarını dile getiriyordu. Kezâ, Kon-

füçyüsçülükten kaçışı ifâde ediyordu ve bunun için klâsiklerin ayrıntılı buyruklarına veya kılı-kırk-yarıcı törenlerin sıkıcılığına karşı çıkan bazı «ulema»nm getirdiği doktrin değişikliklerinden yararlanıyordu. Taoism dünya işlerinden bir kaçışı dile getiriyordu. Çoğu defa söylenildiği gibi, Çinli «ulema» devlet görevlerindeki yılları sırasında Konfüçyüsçü, fakat görevden alınıp köşesine çekilince Taoist olurdu.

Geleneksel anlayışa göre Taoism kurucusu, müridlerine göre, Konfüçyüs'den daha önce yaşayan, fakat o'nun çağdaşı olduğu söylenen Lao-tzu («İhtiyar Usta») dur. Kendisine atfedilen düşünce ekolü, Konfüçyüsçülük tarafından reddedilen çeşitli inanç ve pratikler için bir sığınak olmuştur. Bunlar arasında en önemlileri halk arasında yaygınlaşmış inançlardan «animizm», simya, büyü ve sihir, ölümsüzlük ilâcı, eski Çin tıbbı, mistisizmin Çin kökenlisi ve Hindistandan geleni ile, «Kutsal Adalar» hakkındaki inançlardı. Ve nihayet Taoist tapınak kurumu da Budizmin etkisinde kalmış bir Çin tapınak kurumu olarak faaliyet gösteriyordu.

Genel olarak, Chuang-tuzu'nun (İ. Ö. 339-329) yazdığı çok kıymetli metinlerden esinlenen Taoist filozoflar, günümüzde **relativistic** diyebileceğimiz bir açıdan şüpheci sorular üzerinde duran filozoflardı, Kendi ardılları olan kuşakları hayran bırakan Chuang-tzu bir eserinde, birgün bir rüyâ gördüğünü, rüyâsmda güneşin etrafında pervane gibi uçuşan bir kelebek olduğunu, uyandıktan sonra ise rüyâsmda kendisini kelebek olmuş gören filozof Chuang-tzu mu, yoksa daha da başlangıçtan, kendisini filozof sanan bir kelebek olarak mı hayata gelmiş olduğunu düşünüp, bu sorunun içinden çıkamadığını yazmıştır. İlk Taoist filozoflar büyük düşünürlerdi. Zıt olanların birlik olduğu fikrini uygulayarak insan ahlâkının, aslında, insanın ahlâksızlığının bir yansıması olduğunu; ata dinciliğinin aslında insanın din-karşıtlığının ürünü olduğunu; Konfüçyüsçülükteki uygunluk kuralının ise dünyanın moral düzensizliği yüzünden ortaya çıktığını söyleyenler bu ilk Taoistlerdir. Bu düşünce çizgisini izleyen Taoistler, tipik Taoist düşüncesini **wu-wei** terimi ile ifâde edilen pasiflik düşüncesine vardırmışlardır. Bu terimin manası «eylemsizlik yoluyla eylem» demekti. Bu düşünce, giderek, **laissez faire** şekline dönüşmüş; insanın kendi içindeki rasyonalize-edilmemiş doğasının izlenmesi gerektiğine inanan ve hayatın mücadelesiz katlanılıp yaşanmasını savunan bir düşünce şekline dönüşmüş-

tür. Bu felsefe devlet müdahelesini ve ahlâkî olma gayretkeşliğini reddedenlerin, ve hayatı olduğu gibi ve mücadelesiz kabul etmek gerektiğine inananların felsefesî olmuştur. «Bambu Ormanının Yedi Bilgeleri» vakitlerini hoş geçirmek ve hayat iksirini aramak için hiçbir iş yapmayan karakterler olarak çok ün kazanmışlardı. Taoistlerin pratik alandaki katkılarından birisi bu düşünürlerin bilimle uğraşmaları sayesinde olmuş : çeşitli nebatlar üzerinde çalışıp hayat iksirini bulmak için yaptıkları çeşitli deneyler sonucunda bugün dahi dünyanın ilgilendiği büyük Çin halk eczacılığını kurmuşlar, porselen, boya, maden halitası imâli, ve pusula ile barut gibi diğer Çin icâdlarının gelişmesine veya bulunmasına yol açmışlardır.

Taoist tapınağı, filozofları gibi ayrı ve seçkin bir kişiliğe sahip olmuş, kitlelere erişerek çeşitli tarikatlar kurmuş, fakat okumuşları kendine çekememiş ve dünyevi bir organizasyon hâline gelememiştir. Manastırları ve tapınakları, bulundukları yerlerde halkın mahalli ihtiyaçlarına cevap vermiş, fakat bu tapınaklar biribirileriyle bağlantılı birimler haline gelememiştir. Tabiatı icabı, Taoism Çin'de canlı ve örgütlü bir güç olamamış; Çin politikasını etkileyememiştir. Konfüçyüsçülük karşısında felsefî bir alternatif olmuşsa da, Çin'deki pratik hayatı o'nun tekeline bırakmıştır.

Budizm. Budizm hakkında bilgisiz olduğumuz için, Çin'in hayatında yer alan Budist öğeleri değerlendirip anlamak biz Batılılar için zordur. «Şark» tarzı hayatın özelliğini vermesi bakımından Budizmin etkilerini bir oranda bilmekle beraber, Budizmin fikir alanındaki özelliklerini yeterince incelemiş bulunmamaktayız.

Eskilere dönecek olursak, Budist çağının-ki İ. S. Dördüncü ile Dokuzuncu Yüzyıldır- yeni değerler sistemi ve yeni kurumlarla gelen yabancı bir dini n Çin'in hayatında başat bir yer edindiği bir çağ olduğunu; ve bunun, modern Çağda Batı tarafından işgâl edilmeye başlanan Çin için de tipik bir örnek teşkil ettiğini görürüz. Çin'in yaşadığı bu tecrübenin bizim için bir örnek olarak anlamı nedir? Ne Hıristiyanlık ne de Marxizm bu paralelde olmamıştır. Oysa Çin'in, bugünkü yabancı inanç sistemlerini kabul etme özelliği geçmişinden izler taşımaktadır. Çin isyân hareketlerinin yabancı inanç sistemlerini benimsemeleri tarihi bir özelliktir. Budizm örneğinde, bu yabancı dini alanların Çin'e kuzeyden giren barbar işgâlciler olduğu bilinmektedir.

Fakat Budizm hiçbir zaman bir yabancı devletin kendi siyasal amaçları için kullandığı bir araç olmamıştır.

Budizmin Çin'e getirdiğini anlamak için Budizmin temel kavramlarını ve anlayışını belirtmek gerekir. Budizmin en eski fikirlerinden biri hayatın acı dolu olduğu, ve bildiğimiz fâni hayatla hayatın bitmediği, ölümün sadece bir «dünya»dan göç edip, diğerinde hayata devam etmek olduğudur. Bu fikre Budizmin **transmigration** (göç etme) kavramı denilmektedir.

Muhtemelen İ. Ö. altıncı yüzyılda Nepal'de doğan Buddha bir asilzâde çocuğu olarak dünyaya gelmiş ve aristokrat sınıfı içinde yer almıştır. Fakat sonra kendi sınıfını reddedip, haremini ve lüksünü bıraktıktan sonra tefekküre dalmış ve içinde bir aydınlanma olmuş, kanun ve hukukun bütünü, veya «Buddha'nın yasaları denen yasaları bulmuştur.

Bu yasaların hayatın «bağımsızlaşma içinde doğuşu» şeklinde tanımlanması da mümkündür : herşey yakın ân içinde yer alan diğer şeyler tarafından şartlanmakta, bu yüzden hayatın manevi sefâleti ve yoksulluğu bazı belli şartlar yüzünden ortaya çıkmış olmakta, ve bu belli şartların ayıplanıp ortadan kaldırılması ile yoksulluğun ve çekilmez acıların da ortadan kaldırılabileceği ileri sürülmektedir. Bu düşünceye göre arzular duyumlara bağımlı olarak meydana gelmekte, bunun da temelinde altı duyum ve dokunum bulunmaktadır. Bu yüzden Budizmin hedefi tutku, arzu, ve ilgilenme arasındaki bağlantıları meydana getiren şartlanma zincirinin halkalarını biribirinden ayırmak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Hayatın sefiliğinin ve anlamsızlığın şartlanmış bir olgu olduğu ve bu şartlanmayı meydana getiren şartların yok edilebileceği şeklindeki görüşten («premise») hareket eden Budist filozoflar birçok teoriler geliştirmişlerdir.

Budizmin günümüzde özel olarak ilgilenilen temel «idea»larından birisi ise «dharma»lar «idea»sıdır. Bu teoriye, öğeler veya atomlar teorisi de denilebilir : varlıklar bizatihi kendileriyle değil, fakat parçacıklarıyla var olabilirler. Eski Budist rahiplerinin inancına göre, insan da bu çok sayıdaki parçacık veya «dharma»lardan müteşekkil bir varlıktı; hiçbir kişiliği, ruhu, veya ben'i yoktu. «Dharma»ların birkaç türü vardı. Bazıları biçim ve varlık-özüne, bazıları duyumlara, ve diğer bazıları da ussal faaliyetlere aitti. Birlikte ele alınacak olurlarsa hayat denemini rahatça açıklayabilirler ve ben'in varlığını inkâr etmeyi kolaylaş-

tıracak bir **form** meydana getirirlerdi. Budistlerin hayatın anlamsızlığı ve perişanlığı karşısında aradıkları «kaçış» için, bu, en iyi teorik düşünce oluyordu. Zira hayat deneminin bütün öğeleri ayrılmış, bağlantısız ve atomik şekilde; gerek zaman gerekse mekân yönünden biribirilerinden ayrı olarak analiz edilebileceklerine göre, bu gerçeğin dikkatli bir izlenimi sonunda **ben**'in ortadan kaldırılması ve yasalar nizâmından kaçıp kurtulmak da mümkündü. Bu tarz kaçış-veya isterseniz aydınlanma diyebilirsiniz-dünyanın her yerindeki mistikler tarafından ideal alınmış olan bildiğimiz «hayattan kaçış»tır. Orta Çağ Çin'inde de böyle bir kaçış felsefesi özlenmekteydi.

Başlangıç devri Budizmi manastırlar düzeni içinde kurulmuştu ve daha sonraki Hristiyanlığın manastırcılığı ile karşılaştırılabilecek ve çelişkinleştirilecek bir tarzda, kendi kurallarını geliştirmişti. Bu ilk budist rahiplerinin Budizm öğretileri yazılı belgeler olarak günümüze kadar gelmiştir.

Çin'de Budizm. Budizmin Uzak Doğuya yayılması sırasında Budizmin Mahayana ekolü («en büyük araç») eski tarihi doktrinde temel değişiklikler yapmış ve kendisini halk kitlelerine kabul ettirecek şekilde hazırlanmıştı. Bu değişikliklerden biri kurtuluş fikri idi. **Kurtuluş,** Buddha'nın tefekkür ve aydınlanma âlemlerinde bulunmuş, fakat dünyadaki insanları da kurtuluşa çağırmak için henüz bu dünyadan ayrılmamış olan, içi ve kafası nur dolu **bodhisattva**'larm yardım ve şefaatı ile mümkündü. Muhtemelen bu kutsal kişiliklerin en ünlüsü Çinli Merhamet İlâhı veya Kuan-yin; yani şefkât ve merhamet ilkelerinin soyutlanmış kişiliği oluyordu.

Bir başkası ise **Sonsuz Işık Buddha**'sı, Amitabha (Çincesi O-mit'o-fa) idi. Bu nurlanmış varlıkların gayretleri sayesinde diğer insanların kurtuluşlarının mümkün olması inancı, sonunda, teorik olarak, fazilet ve erdemlerin transfer olabileceği görüşüne varmıştır. Bunun yanısıra merhamet ve yardımseverlik fikrine ulaşılmış, başlangıçtaki Budist inanç sistemini geliştiren bu yeni fikir sayesinde, Çin ve Japonya'daki Budizm daha müsbet bir sosyal kuvvet haline gelmiştir.

Mahayana ekolünün geliştirdiği bir başka müsbet doktrin de **Nirvana** doktrini olmuştur. **Nivana** hâli Budistlerin erişmek istedikleri bir tefekkür hâlidir. Buddha'nın kendisi bu hale erişmek için neler yapılması gerektiğini tarife çalışmış, fakat bunun

imkânsız olduğunu görmüş ve bu yüzden de hiçbir şey söylememeği tercih etmiştir. Budist öğretisi büyük Budist metninden veya **tripitaka**'dan geliştirilmiştir. Çin'deki ilk Budist rahiplerin ilk işleri bu Budist külliyatında yer alan **sutra**'ları çevirmek olmuştur. Bu ilk rahipler ve ardılları dil ve düşünce açısından çok güçlük çekmişler; Hind-Avrupa dilleri gibi alfabe sistemine dayanan ve tasrifli («inflected») bir gramere sahip bulunan Sanskritçe yazılmış metinleri tasrifsiz ve ideografik bir yazı ile yazılan Çin diline aktarmak için çok uğraşmışlardır. Hind tasavvuf felsefesinin son derece yaratıcı, son derece soyut ve metafizik kavram ve düşüncelerinin hayâlsiz ve somut bir ifâde aracı olan Çin yazısına aktarılmaları uzun gayretleri gerektirmiştir. Herşeye rağmen, Çin kültüründe Budist etkileri yüzyıllarca sürmüştür.

Kuzey Çin'i istilâ eden barbarlar (İ. S. Üçüncü ve sonraki yüzyıllarda) Budizmi biraz da, kendileri gibi, Çin dışındaki eski bir dünyadan gelmiş bir inanç sistemi olduğu için kabul etmişlerdi. Arthur Wrights'ın yazdığı gibi, Budist rahipler «Çinli halkın baş eğmesi ve uysallaşması işinde [barbarlara] yararlı bir müttefik olabilirlerdi.* Kuzeyi bırakıp güney Çin'e inen varlıklı sınıftan Çinliler için de Budizm cazibesi olan bir akideydi: düşünsel olarak fevkelâde iyi işlenmiş ve estetik yönden tatminkâr bir inanç sistemiydi. Bu özellikleriyle, varlıklı Çinlilerin kuzeyde bıraktıkları eski dünyalarının yıkılışının nedenini açıklıyor ve bunlar için teselli yerine geçiyordu. Toplum yıkıntı dönemine girdi mi İmparatorlarla avam halktan kişiler arasında bir belli konuda hiçbir fark kalmayıverirdi: yeni ve daha değişik bir dinsel kurtuluş yolu bulma ihtiyacı. Kısa süren Sui hanedanının (589-618) yöneticileriyle, ilk dönem T'ang hanedânı imparatorları (618-907) kuvvetli bir merkezi devlet kurmak için çalışmalara başladıklarında Budizmi devlet dini olarak kabul etmişlerdir. Büyük sanat eserleri, heykeller ve kesme-taş tapınaklar bu dönemden kalma eserlerdir. Bu dönemdeki Çin'dekiyle daha sonraki dönemin Avrupasındaki din adamlarının ve manastırcılığın rolleri, tarikatların büyüyüp gelişmesi, ve din ile toprak arasındaki ilişkilerin mukayesesi çok verimli sonuçlar verecektir. Örneğin, Budist manastırları yolcular için barınacak yurt, mülteciler için sığınacak yer ve yoksullar için yardım ve şefaat yerleri olmuştur. Gene aynı Budist manastırları büyük topraklara sahip

* **Journal of Asian Studies**, November, 1957

olmuşlar, toprak işletmişler ve devlet idaresinde de yarı-resmî bir yerleri olmuştur.

Budizmin dışardan alındığı ve ülke şartlarını uyumlaştırıldığı ilk dönemden sonra da yayılma ve bağımsız gelişme dönemi başlamıştır. Bu Çinlileşmiş Budizm Taoism'den çok etkilenmiş, aynı zamanda, Taoismi de çok etkilemiştir. Çin'in ihtiyaçlarına uygun olarak ortaya yeni yeni tarikâtlar çıkmıştır. «Şark» san'atı üzerindeki etkileri sebebiyle bugün bizim en çok bildiğimiz tarikât kişinin aydınlanması için içe-dönük tefekkürü («mediation») gerekli gören tarikâttır (Çince Ch'an, veya Japonca **Zen)**

Budizmin Çin kültürüne getirdiği katkılar çok daha derinlemesine incelenecek önemdedir, fakat bizim için belirtilmesi gereken önemli özellikler belirtilmiş sayılabilir: Hind Budizmi, barbarların Çini istilâsı, ve yerli Taoism arasında son derece karmaşık ilintilerin bulunması; sonraki dönemlerde Çinli bir Budizmin çıkmış, gelişmiş ve gerilemek zorunda kalmış olması. Çin Budizminin Yeni-Konfüçyüsçülük üzerinde yaptığı önemli etkilere ise Bölüm 4'de işaret edilmişti.

Çin'de Budizmin etkisi ile Avrupa'da Hristiyanlığm etkisi arasında yapılacak bir karşılaştırma siyasal alanda çok ilginç bir fark gösterecektir. T'ang hanedânı sırasından kuvvetli bir merkezi devlet kurulduktan sonra, imparatorluk bürokrasisi Budist tapınağını bir kurum olarak [kilise] sıkı şekilde endi kontrolü altına almak istemiştir.Budizmin etkisi altında, Konfüçyüsçülük değişmeye ve Yeni-Konfüçyüsçülük şekline girmeye başlamıştır. Fakat Budizmin siyasal hayattaki etkileri o kadar az olmuştu ki devlet Budist tapınaklarının ekonomik gücünü kırmakta fazla güçlük bile çekmemiştir. Toprağı «tapınağın» elinden alıp vergi matrahları arasına koymak için Budizme karşı pek az tedbir alınmış; bunlar bile işi halletmeye yetmiştir. Eski Çin'de, ortaçağ Avrupasındakine benzer bir «kilise» -devlet mücadelesi olmamış, tapmak, devlet iktidarı karşısında hiçbir güç ifade etmemiştir. Ne Taoizm ne de Budizm bu işi başarabilmişlerdir. Rahiplik kurumları ve manastırlar son yıllarda bile merkezileşemeden kopuk kopuk varlıklarını sürdürmeye çalışmış, örgütlü «cemaat» kurulları teşkil edememiş, bulundukları yerdeki imkânlarla yetinmek zorunda bırakılmış, ülke çapında bir idarî teşkilâttan yoksun oldukları için de Çinin siyasal hayatında pasif kalmışlardır. Oysa aynı dönemlerde, dinsel örgütlenmeye çok

önem veren Konfüçyüsçülük gerek ahlâk ve gerekse dinin diğer temel konularında - ki ataya bağlı aile **kült**'ü başta geliyordu- Çin hayatında başat bir durum kazanmıştır.

Bütün bunların sonucu olarak Çin'in çok daha yakın dönemlerde Hıristiyanlığa karşı gösterdiği direnç de sadece ideolojik bir hareket olarak değil kurumsal bir direnç hareketi olarak ortaya çıkmıştır-resmi kontrolün dışında kalacak örgütlü bir tapınağa karşı dirençti bu.

4. ÇİN HÜMANİZMASI

Bundan önceki sayfalarda, bir bütün olarak, geleneksel Çin toplumunda otoritaryan bir devlet yönünde etkide bulunan bazı belli siyasal ve sosyal kurumlar üzerinde vurguda bulunmuştuk. Son çağın son dönemlerine kadar, Batıda veya Doğuda İmparatorluk tarzındaki devletlerden çoğu otoritaryan devletler oldukları için, bu durumun bir sürpriz veya «ayıplanacak» birşey sayılmaması gerekmektedir. Günümüz için önemli olan mesele Çin'in siyasal geleneğinin totalitaryanizm için olduğu kadar demokrasi için de elverişli özelliklere sahip olup olmadığıdır.

Bunun cevabı «evet» olmak mecburiyetindedir, ama bazı kayıtlar altında. Konfüçyüsçü bilginlerin kötü hükümet edenlere ve kötü idareye karşı seslerini yükseltme konusunda moral sorumlulukları vardı ve bu umut verici bir gelenekti. Ünlü atasözü (hiç şüphesiz Budistce bir sözdü) Sung reformcularının sevdiği ve çok kullandığı bir sözdü : «Bilgin dediğin önce dünyanın güç ve belâlı işleriyle meşgûl olan, saadet ve mutluluklarını ise en sona bırakandır». Ming hanedanının son döneminde devletin başındakilere karşı gelen bilgin-memurlar sokaklarda alenen bambu falakasına yatırılıp dövülürdü ve bu insanları dayaktan kurtaran hiçbir yasa yoktu. Tung-lin («Doğu Ormanı») Akademisinden bazı bilginler ise harem ağalarının ve hadımların kötü yönetimine karşı geldikleri için işkencelere maruz kalmışlar ve bazıları hayatlarını kaybetmiştir. Çin tarihi kendi prensipleri uğruna kötülüklerle mücadele etmiş bulunan kahramanlardan yoksun bir tarih değildir. Ne var ki bu prensipler bizim toplumuzdaki prensiplerden farklı prensiplerdi. Eğer hümanizma konusunda bir Çin geleneğinden söz edecek olursak, bu geleneği bizimkinden ayrı kılan değer farklılıklarını belirtmemiz gerekir.

Bu farklı değerler Çin'in sanat ve edebiyat alanındaki zengin mirasında açıkça görülmektedir. T'ang şiir san'atı ve Sung'un peysaj resimleri, zamanında, Avrupayı bile geride bırakmış bulunan bir toplumu ve Batının henüz bu ekollerin kendisini aşamadığı bir estetiği temsil etmektedir. Fakat çok sathi bir bakışla bile, Çin san'atmda ve Çin edebiyatında bireyin yerinin Batıdaki kadar parlak olmadığını görmek mümkündür. Kısacası Çin geleneğinde bir hümanizma vardı, ama bu hümanizma toplum-içindeki-insanla, bu insanın dünyadaki beşeri ilişkileriyle, özellikle davranış ve edim sorunuyla ilgilenme açısından bir hümanizmaydı.

Çin'in uzun geçmişinde yer alan kalabalık topluluklar içinde yaşama alışkanlığı ve aile yaşantısı belli davranış ve edim **norm**'larının ortaya çıkmasına ve bunların bir bütün teşkil etmesine yol açmıştı. Birey olan çiftçiler maddi zenginlik standardı olarak (bizim **demir ve et** standardımızın tersine) **bambu ve sebze** standardının tutumluluğuna uymayı kabul etme zorundaydılar. Bu durum, Çin çiftçisinde ve köylüsünde aldırmazlığı ve isteksizliği bir fazilet haline getirmişti. Köylü toplumlarının çoğunda olduğu gibi, kişisel dürüstlüğü, çalışkanlığı, ve tutumluluğu Çin köylüsü de değerli özellikler sayardı. Bununla beraber, hayatını asıl biçimlendiren uygun ve münasip şekilde davranışlarda bulunma endişe ve gayretleriydi. Toplumsal göreneklerin ve örflerin kudretli olduğunu biliyor ve bunlara boyun eğmeyi kabul etmiş bulunuyordu. Yaşlılara saygı gösteriyor, gelmiş-geçmiş nesillerden olanları aziz sayıyor ve aile kurumuna itaatı vazife biliyordu. Bütün bu sosyal formlarda ağır bir disiplin vardı.

Çin tipi hümanizma insanın insanlık onuruna önem verirdi; ancak, sosyal bir bakış açısından. «Onur» sosyal bir sorundu. Kişisel onur, doğru hareket etmek ve bu hareketlerin toplumca onaylanan hareketler olmasıyla mümkündü. «Onur zedelenmesi,» «itibar sarsılması» bu davranış kurullarına uymamak ve toplum tarafından hor görülmeye bağlıydı. Kişinin değerliliği, Batıda olduğu gibi o'nun kendi iç varlığına değil, toplumun o'na verdiği değere göreydi.

Çin hümanizması bazı insanların doğuştan daha iyi, daha yetenekli olduklarına inanırdı. İnsan denen yaratıklar, doğal olarak iyi iseler de, yetenekleri itibarıyla eşit değillerdi. Herkesin ölümsüz bir «ruh»taşıdığı ve bu yönden insanların eşit oldukları şeklinde bir teori ise gelişmemişti.

Tersine, bireylerin uymaları gereken doğru ve yerinde hareket ve edimler bile hiyerarşik bir topluma uygun olmak zorundaydılar. Bu toplumda ise insanlardan bazıları diğer bazılarından daha başattılar, çünkü bunların statüleri daha yüksekti. Konfüçyüsçü ahlâkın özü olan, **Jen** veya «dereceli sevgi» hıristiyanlığın «sevgi» anlayışına ters bir ahlâk doktrinine dayanıyor; insanın, kendi babasından başlayıp ailesine ve arkadaşlarına kadar uzanan bir öncelik sırası içinde, diğer insanlara sevgi duyması gerektiğini savunuyordu. Çin hümanizması gerçekten de bir bakıma üst-sınıf lüksü oluyordu. Toplumsal ilişkilerde böylesi bir ahlâk anlayışının «adab ve erkân» kurallarına uymak «avam» halktan beklenemezdi.

Bu ahlâk telâkkisinin bir anlamı da, insanların hareket ve davranışlarının toplumsal istikrara katkıları oranında olumlu olarak değerlendirileceğiydi. Birey, bu nedenle, birey olarak göklere çıkarılmıyordu. Birey, kendi başına bir anlam ifâde etmiyor, ölümsüzleşemiyor, evrenin merkezi sayılamıyordu. Bireye bu alanlarda birey olarak önem vermek anarşiye yol açacak bir müsamaha sayılıyor, bunu önlemek için de Çin ahlâk geleneği toplumsal davranış ve hareket tarzına öncelik veriyordu. İnsan, toplumsal açıdan uygun ve doğru hareket ettiği ölçüde «insan» sayılıyordu. Uyum ve hoşgörü, perspektif ve mizah duygusu, insan doğası hakkındaki sağduyu, insanın kendi kendini disiplin altında tutarak edinilen karakter gibi şeylerin hepsi de her bireyin kendi topluluğu içindeki dürtülerine («saik»-«drive») şekil veren bir amaçlar ve değerler yapısının içinde yer alıyordu.

Çin ahlâk sistemi («code») elbetteki hümanistik bir ahlâk sistemiydi; zira, insana ilişkin («human») işleri düzenlemeye çalışıyordu. Fakat devlet hayatında «paternalizm»i pekiştiriyordu ve bu yüzden de otoritaryanizme varıyordu. İmparator ve memurları eşyalar ve insanlar üzerine buyruklar çıkarıyorlardı. İmparator ve adamları dilledikleri zaman tuz ve demir üzerinde devlet tekeli kuruyorlar; çeşitli malların üretim ve dağıtımını denetim altına alıyorlar; en geniş kapsamıyla ve en merhametsiz şekilde angarya orduları kuruyor, veya asker tutuyor; toplumdaki bireylerin kendi aralarında toplantı yapmalarını ve izinsiz dernek kurmalarını yasaklıyor; ve kendilerinden yüksek bir otorite korkusu duymaksızın, Çin toplumunda hüküm sürüyorlardı. Fakat otokrasiyi savunur gözüken teorilere ve çeşitli mekanizmalara rağmen, Çin geleneği, devleti açıkça insan soru-

nunun üstünde tutuyordu. Çin geleneği bir devletçilik («etatizm») değildi. Bunun temelindeki neden ise teorik bir neden değil, şartların yarattığı bir nedendi : devlet yapay bir örgüt olarak değerlendiriliyordu; tüm topluma biçim veren sun'î bir örgüt.

Yakın dönemlerin nesilleri bu **ancient** yapının çöktüğü günleri yaşamışlardır. Milliyetçilik, bilim, demokrasi, ve dünya sathına yayılmış bir uygarlığın dinamik öğeleri Çindeki eski dünyanın eski düzenini sarsmış ve alt-üst etmiştir. Bugün ise Komünizm sırasında, eski geleneksel Çin anlayışındaki otoritaryan öğeler başta olmak üzere, Çinin kendi geleneği yeni bir biçim alacak şekilde yeniden kurulmaktadır. Yarın ortaya yeni öğelerin ortaya çıkması olanağı da vardır.

Buraya kadarki sayfalar boyunca Çin kültürel kalıtımının kesiksiz olarak devam etmekte olan canlılığı göze çarpmış olsa gerektir. Çin'in modern hayata adaptasyonunu hızlandıran bir uyartı da (stimulus) Çinin kendi toplumunu ve kültürünü diğer toplumlardan ve kültürlerden üstün görme konusundaki geleneğini sürdürmekte olmasıdır. Kültürel alandaki bu gurur ve üstünlük duygusu Çin milletine bir millet olmak için gerekli olan millî tutunumdan («cohesion») da fazlasını vermektedir. Diğer uyartı ise Çin milletinin içinde bulunduğu yoksulluktur. Uzun ve binlerce yıllık bir geçmişten beri süregelen gurur ile, bugünkü günlük hayatta karşı karşıya bulunulan yoksulluk, herhalde, değişim ve ilerleme için gerekli bütün dürtülerin yerine geçecek olan en etkin nedenleri teşkil etmektedirler.

7

BATI ETKİSİ

Kuvvet yolu ile Çin'e giren istilâcılara alışkın Çin için bunların yeni hiçbir tarafı kalmamıştı. Modern zamanlarda Batılı barbarların istilâlarının yeni olan yanı, kendilerinin daha üstün bir kültüre sahip oldukları yolundaki iddiaları olmuştur. Oysa Çin'in trajedisi denizaşırı yerlerden gelen ve kendisinden çok üstün bir uygarlık karşısında yenik düşmesi değil, yabancı Batının kültürel yönden eski Çine hiç benzememesi olmuştur. Batılı usullerin, tarzların Çindekilerden gerçekten «üstün» olup olmamaları değildi önemli olan: bunların, geçtiğimiz yüzyıl içinde Batıya böyle görünmüş olmasıydı. Şimdi ise Çinliler de böyle düşünüyorlar, zira Komünizmin Çin'e gelişinden sonra, Komünizmi ister sevelim ister sevmeyelim, bu bile Batı ile temasın nihaî bir safhası sayılmaktadır.

Çin'in modernleşmesi Batı ile temas tarzının büyük ölçüde etkisinde kalmıştır. Amerikanın Çindeki rolü **exotik** bir farka sahiptir. Ancak bu fark, Amerikan hayat tarzından dolayı değil, bizden önce Doğu'da bulunanların etkilerinden dolayı ortaya çıkmış bulunmaktadır. Çin- Amerikan ilişkilerinin, daha önceki Çin- Avrupa ilişkilerinin gölgesi altında şekillenmiş bulunduğu gözden kaçırılmamalıdır.

1 — ÇİN YAYILMASINA KARŞI AVRUPANIN YAYILMASI

Batı uygarlığını Çin ile dolaysız olarak temas haline getiren Avrupanın dış ülkelere doğru yayılması, başlıca, üç terimle ifâde

edilebilir: kapitalizm, milliyetçilik ve Hıristiyanlık. Bu terimler Avrupa veya Batı toplumu denince aklımıza gelmesi gereken temel karakteristikleri ifâde etmektedir. Kapitalizmin gelişmesinin başlangıç tarihi Haçlı seferlerine kadar uzanmaktadır. Haçlı Seferleri, sonunda, Batı Avrupa ile Doğu Akdeniz ülkeleri arasındaki ticaretin yeniden başlamasına; Arapların hâkimiyetinde bulunan ticaret yollarının yeniden açılmasına hizmet etmiştir. Bunun ardından ise ticaret ve iş teknikleri gelişmiş; kasabalar, kentler ve kentsoylular sınıfı oluşmuş; sınaî üretim yönünde uyartıcı etkiler başlamış; yatırım sermayesi temerküzü ile, bu sermayenin yeni bankacılık teknikleri ve mali yollarla kullanılmasına geçilmiştir. Orta Çağın son, ikinci yarısındaki bu ekonomik gelişmelerin paralelinde, tedricen, millî devletlere geçilmeye başlamıştır.

Konuya sadece tek yüzünden bakarsak, kapitalizm veya milliyetçiliğin birinden birinin kaçınılmaz olup olmayacağını anlayamayız. Bunların hiçbiri **ancient** dünyanın bildiği, tanıdığı kalıplara uygun olarak ortaya çıkıp gelişmemiştir. Eski toplumlar, örneğin, ya kent devletleri olarak kurulurlardı ya da evrensel imparatorluklar şeklinde. Millet-devletleri ise yeniydi. Çıkışında, sanki birçok kökleri haizmiş gibi görünmüştü - Cermen kabilelerinin «ben - bilinçliği» ve akrabalık kurumu, şehir - devlet tipindeki toplumdaki ekonomiyi aşıp onun dışında gelişmeye başlayan yeni işletmelerin ekonomik ihtiyaçları, **ancient** dünyadaki yurttaş toplantıları sırasında temin edilebilenden çok daha geniş siyasal gruplar hâlinde yurttaşları biraraya getirmeye yarayan temsil kurumlarının genişleyip büyümeleri.

Şu veya bu sebepler yüzünden ortaya birkere millî devletler çıktıktan sonra, bu millî devletlerin arasındaki rekâbet ve savaşçılık tutkuları, sonunda, ekonomik yayılma isteklerini kamçılamakta; teknolojik buluşları ve yenilikleri desteklemiş olmaktadır. Gereğinden fazla soyutlamak pek doğru olmasa da, kapitalizm ile milliyetçiliğin tek bir yayılma sürecinin biribirini etkileyen iki görünümü olduğu söylenebilir. Bu süreç sayesindedir ki bilim, öğrenim, ve buluşlar gelişmiştir. Çin'de ise bütün bu gelişmelerden hiçbirinin benzeri olamamıştır.

Hristiyan kurtarıcılığın («evangelism») yayılmacı enerjisinin ve özellikle Karşı - Reformasyon döneminde Cizvitler ile diğer tarikatların gayretlerinin, hiç kuşkusuz Budist yayılmacılığı sırasında Çinin başına gelenlere benzetilmesi mümkündür. Fakat

İspanya'daki «imânsız» Faslılara karşı veya Yeni Dünya'daki denizaşırı halklara karşı İspanyolların güttükleri hristiyanlaştırma politikaları geleneksel Konfüçyüs düşüncesinin hiç alışkın olmadığı şeylerdi. Yukarda belirtilen faktörler açısından düşünülecek olursa, ilk çağdaki Avrupanın dinini yayma konusunda sarfettiği enerjinin, tabiatı ve süreç itibarıyla, geleneksel Çindekinden tamamen farklı bir sosyal büyümenin ifadesi olduğu görülmektedir.

Modern zamanlarda Çin'le temas kuran Batı, Çin'in dış ticaret ilişkilerinden yararlanarak Çin'e yaklaşmıştır. Batının Çin üzerindeki etkileri ancak perde arkasındaki bu ticarî ilişkiler açısından bakılırsa doğru olarak anlaşılabilir. Onaltıncı yüzyıldaki Portekizli, onyedinci yüzyıldaki İngiliz gemicileri ve tüccarları Çin ticaretini keşfettikleri zaman, tıpkı diğer benzerlerinin Yeni Dünyayı keşfetmeleri gibi, yeni bir âlem bulmuşlardı. Fark şuydu ki, Yeni Dünya gibi bakır ve toprak olmayan Uzak Doğu zaten ileri ve canlı bir ticaret hayatına sahip bulunuyordu. Bu ilk Batı girişimleri, yüzyıllardan beri zaten var olan ticarî kanalların bir parça daha genişletilmesinden ibaretti. Gerçekten şaşırtıcı bir nokta, 1637 yılında Kanton'da İngilizlerin başlattıkları ticaretin New England'ın kuruluşundan hemen birkaç yıl sonraya denk gelmesidir. Ama buna rağmen Britanya'nın Çin ile ticareti 19. yüzyılın sonuna kadar Kanton sınırlarını bile aşamamıştır. Kanton dışma yayılma, 19. yüzyılda New Englandın İskânının tamamlanmasından, yeni ve bağımsız bir milletin bir parçası olmasından, ve - Kanton ticaretinin Çinin içerlerine yaygınlaştırılmasına yardımcı olacak duruma gelmesinden sonra gerçekleşmiştir.

Avrupanın Amerika'daki yayılması ile Asyadaki yayılması arasındaki tezadı anlamak için meseleye hem Avrupanın hem de Asyanın görüş açısından bakmak gerekmektedir. Sebebin, sadece, Avrupanın yayılmacı umutlarının ve rekâbetlerinin Yeni Dünya üzerinde çok daha kolayca yoğunlaşmış olduğu sanılmamalıdır. Çin veya Japonya açısından bakılacak olursa, Avrupanın Amerika'da ve Asya'daki yayılmacı gayretleri arasındaki başarı farkının, yabancı sızıntılarına ve etkilerine karşı Asyanın kendisini daha iyi bir şekilde koruyabilmesine bağlı olduğunu görürüz. Asyanın kendini savunma konusundaki gücü ise, temelde, dış ticaretin Asyalılarca kontrol edilebilmesi sayesinde ortaya çıkıyordu.

Arapların Rolü. Orta Çağ Çin'i ile Batı arasındaki ticaret, bazı kısa süren aralıklar dışında, ta modern çağın son dönemlerine kadar Araplar vasıtasıyla olmuştur.

Arapların yedinci ve sekizinci yüzyıllarda Kuzey Afrika'yı aşarak İspanya'ya girmeleri ve Akdenizi bir «Müslüman Gölü» yapmalarına paralel olarak, bir de Doğuya doğru Arap yayılması olduğu çoğu defa hatırlanmamaktadır. Tours Savaşı ile Fransayı yenen Araplar (738) aynı dönemde Pamirlerin Kuzeyinde, Orta Asyadaki Talas'da T'ang hanedânının gönderdiği büyük bir Çin ordusunu mağlup etmişlerdir (751). Çin Türkistanına İslâmlığın yayılması, ve 12. yüzyıl ile daha sonraları Hindistan'da İslâm hanedânlarının kurulmuş olması Arap tüccarlarına ta Çin'e kadar bütün ticaret yollarını açan ve Malaya yarımadası ile Endonezya'da Müslüman sultanlıkların kurulmasını sağlayan bir yayılmanın görünümleri olmuştur. Daha ciddi şekilde yapılacak araştırmaların Hint Okyanusunun da o zamanlar bir «Müslüman Gölü» olduğunu; Doğu Hint kıyılarından alınan baharatın Levantenlere bu yolla ve Arapların aracılığı ile geçtiğini göstermesi çok mümkündür. Çin ise, bu Arap ticaret dünyasının en son halkasından ibaretti.

Çin'in denizaşırı topraklarla ticari ilişkilerinin artışının yabancı tüccarların Çinle temas kuracakları günlerden itibaren gelişmesi Çin'in toprağa-dayalı bir devlet olma özelliği yüzündendi, Çin'in dış dünya ile ticari ilişkileri için gerekli temas kanallarını yabancılar kurmuşlardır. Eldeki kayıtlar ve belgelerden bugün öğreniyoruz ki, Doğu Roma ile Çin arasında ta o eski günlerde bile «Özel görevliler» aracılığı ile ticari ilişkiler kurulmuş; ancak bu ilişkiler Roma'nın Çin'e uzanması sayesinde olmuştur. Çin'in Güney veya Batıya doğru bir ticarî atılımı olduğuna dair bu belgelerde hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Sung hanedânı, 12. yüzyılda akıncı Barbarın istilâları yüzünden Güney Çin'e doğru aşağılara çekilmeye zorlandığında, o zaman bile bin yıllık bir tarihi olan Çin'in enerjisi için dış ticaret önemli bir hedef durumuna gelmemiştir. Yabancı ülkelerle dış ticarette bulunma konusu daha sonraları ilgi çekici olmaya başlamıştır. Sung hanedanı döneminde de dış ticaret liman şehirlerinin ve şehrin bazı mahallerinde bulunan yabancı tüccarların tekelinde kalmıştır.

Çin tüccarlarının ticari imkânlar için Çin dışında seferler düzenlemeleri ne zaman başlamıştır, bilinmemektedir. Fakat, bütün insan soyunun hâkimi ve hükümdarı olduğunu ilân eden

Kubilay Han mahalli prensleri kendisine bağlamak niyetiyle Güneydoğu Asya ülkelerine bir düzine heyet göndermiştir. Bilinen, astarı yüzünden pahalıya çıkan bu seferler sırasında Moğolların kendileri için uzun ömürlü bir netice sağlamayan bu seferlere rağmen, bu ülkelerde çok sağlam temellere dayanan Çin ticari çıkarlarının varlığını kabul etmek zorunda kaldıklarıdır.

Ming hanedanının başlangıcı olan 1368 de, o zamanın kayıt ve belgelerinden biliyoruz ki, Çin tüccarları Güney Okyanusuna (nan-yang) giden yollardan, yani Güney Doğu Asyanın kıyı ve adalarından tamamen haberdardılar. Ming'lerin onbeşinci yüzyılda Hint Okyanusuna doğru karadan ve denizden düzenledikleri seferlerin durup dururken düzenlenmiş seferler olmadıklarını 14. yüzyıldaki bu durum göstermektedir.

Minglerin Keşifleri. Bu ünlü seferler ilk olarak, başta Batılı bilginler olmak üzere, Çince metinler üzerinden incelenmişlerdir. Portekizlilerin deniz yolu ile Doğuya erişme çalışmalarından bir veya birkaç nesil önce, Çinin bu coğrafi keşifleri şaşılacak kadar parlak olmuşlardır. Fakat bu seferlerin bugün yeterince incelenmediklerini belirtmek gerekir. Yalnız bugünlük kesin olarak bildiğimiz bu keşiflerin Çin düşünce tarzında önemli bir yer kazanmamış olduklarıdır. Bu bakımdan, onbeşinci yüzyıldaki durumları itibariyle Çin ile Avrupa arasındaki tezadı en iyi şekilde ortaya koyacak olan şey de Çin ile Avrupanın deniz keşiflerine karşı takınmış oldukları farklı tutumları olacaktır.

Çin'in bu seferleri saraydaki baş kethüdanın himâye ve nezaretinde yapılmışlardır. Cheng Ho, 1403 ile 1433 arasında yedi ayrı sefer düzenlemişti. Bunlardan ilki 62 gemilik ve 28.000 kişilik bir seferdi. Üçüncü deniz seferi ise Pers Körfezine ve Aden'e kadar uzanmıştır. Bu arada yedi Çinli Mekke'ye gelmişlerdir. Çin gemileri Afrika ve Arabistan kıyılarına demir atmışlardır. Çin'e haraç («tribute») getiren heyetler de gene bu yolla geliyorlardı - Bengal'den onbir kere Çin'e heyet geldiği yazılmıştır. Ona yakın da diğer devletlerden heyet gelmiştir. Malaka Kralı ise Çin sarayının resmi konuğu olarak, gene bu yolla ve tam dört kere Çin'e gelmiştir.

Minglerin bunca büyük seferler düzenlemelerinin nedenleri pek açık değildir Baş kethüdanın Çine haraç ödeyen ülkelere böyle seferler düzenlemesi, bu yolla para ve kıymetli hediyeler temin etmesi saraydaki rüşvet, dalkavukluk ve diğer entrika iş-

lerinde yararlı oluyordu. Hükümdarın gözüne girmek ve teveccühünü muahfaza etmek için filler, devekuşları, görülmedik mallar, ve görülmedik yerlere ait tuhaf hikâyeler işe yarıyordu. Arabistandan getirilen zürafalar efsanevi yaratıklar olarak besleniyorlar; imparatorluğun erdemini sembolize ediyorlar ve imparator için en makbul hediye yerine geçiyorlardı.

Bu deniz seferleri için uydurulduğu anlaşılan bir Çin efsanesine göre, bunlar, taht üzerindeki haklarından vazgeçmeyen fakat sürgüne gönderilmiş bulunan bir imparatorun aranıp kurtarılması için düzenlenmişlerdir. Fakat bu efsane akla yakın gelmemektedir. Gerçek sebebin ticari ve siyasi çıkarlar temini olması mümkündür. Kezâ bir başka ihtimal, siyasal açıdan, deniz ticareti ile yaşıyan ulusları geleneksel «süzeran - vassal» bağıntısı içinde bir araya getirmek isteyen Ming sarayının, bütün insan soyu üzerinde hükmetme iddialarına paralel, Konfüçyüs teorisine uygun bir eylemde bulunmayı istemiş olmasıdır. Konfüçyüsçü teoride, Gök Kutsallıklarının Oğlunun dolaysız olarak hâkimiyetinin erişemediği yerlerde bu çeşit dolaylı hâkimiyet kurulmasına cevaz vardı. Mingler onbeşinci yüzyılda Orta Asya kavim ve kabileleri üzerinde de süzeranlıklarını tesis etmişlerdi. Cheng Ho'nun başkanlığındaki bu deniz seferlerinin de, aynı şekilde, deniz yolu ile erişilebilecek yerlerdeki mahallî hükümdarlar üzerinde süzeranlık kurmak amacıyla yapılmış olup olmadıkları geniş araştırmalara değecek önemde bir sorundur.

Minglerin Hint Okyanusu yoluyla yaptıkları bu deniz seferleriyle Minglerin çağdaşları olan Portekizlilerin Afrikanın aşağı kıyılarında yaptıkları deniz seferleri arasında yapılacak bir karşılaştırma bizlere çok şeyler öğretecektir. Portekizlilerin Afrika kıyılarında yaptıkları bu keşif seferlerinin başlangıcı 1270 yılına kadar uzanmaktadır. 1418 yılından itibaren Prens «Bahriyeli Henry» her yıl buralara deniz seferleri düzenlemiştir. Verde Burnuna 1445'e kadar inilememiştir. Fakat aynı tarihlerde Ming seferleri artık sayıca da azalmaya başlamıştır. Çin donanmaları her zaman için Portekiz donanmalarından daha büyük donanmalardı; Çin'in düzenlediği denizaşırı seferler sayıca da çok olmuştur. Denizcilik teknikleri ise Portekizli'lerden hiç de aşağı değildi. Fakat bütün bu özelliklerine rağmen Çin donanmaları Afrikayı dolanarak Avrupaya erişmeyi, veya hatta, vardıkları yerlerde ticari üsler kurmayı akıl edememişlerdir. Kısacası, Portekizliler ile Çinlilerin denizcilikteki benzer vasıflarına rağmen, aralarında

istek ve amaçları açısından farklar bulunmaktaydı ki, asıl önemli husus da buydu. Çinliler ile Portekizliler arasındaki bu temel farkın nedeni ise çok basitti: Çinliler gittikleri yerlerde yerleşmek ve nüfuz sahası tesis etmek ihtirası taşımazlarken Avrupalıların tek ihtirası bu olmuştu.

Denizcilik Yoluyla İlk Temaslar. Portekizliler 1514'te Çin deniz ticaret yollarına girdiklerinde, aynı anda ticaret ve hıristiyanlaştırma hareketini de başlatmışlardır. Sonraki üç yüzyıl boyunca bu iki hareket hep devam edecek ve sonunda günümüzdeki **eşitsizlikçi ticarî andlaşmalar** sisteminde ifâdesini bulacaktı. Bu seferki yeni Çin-Avrupa ilişkisinin odağında ise artık ticarî ilişkiler yer almış bulunuyordu. Çin'in ipeklerini Japonyaya ve Hindistanın baharatını da Avrupaya götürüp satıyorlardı. Portekizlilerin kurdukları bu ticaret imparatorluğu Hindistanda, Malaka'da, Nagazaki'de, ve 1557'den sonra da Kanton yakınlarındaki Makao da tesis edilen ticarî üsler şebekesine dayanmış; bu ticaret üslerinde, bu amaçla tahkim edilmiş kaleler ve askerî birlikler bulundurulmuştur. Büyük hacimli gemi inşaasının başlaması, yelkenli gemilere topların yerleştirilmesi, ateşli silâhların gelişmesi, pusula ve yıldız-konuları bilimindeki âletler («satrolabe») ve açıkdeniz güzergâhları talimatnâmelerinin gelişmesi ile Portekizliler doğu denizlerinde hâkimiyet kurmuşlar ve bu alanda dünyanın bir numaralı milleti olmuşlardır. Fakat onyedinci yüzyılda Hollandalılar ve İngilizler Portekizlilerinkinden çok daha iyi örgütlenmiş ve finanse edilmiş olan Doğu Hindistan Kumpanyasını kurarak Portekizleri geride bırakmışlardır. Fakat Uzak Doğudaki Avrupa nüfuzunun bu dönemdeki varlığı da gene aynı ticaret limanları ve üsler şebekesine dayanmaya devam etmiştir. Bu kere, Doğu Asyaya yayılan devletlerden herbiri bir imparatorluğun başlangıcını teşkil eden çekirdeksel kuvvetler olarak Asyaya gelmişler; Hıristiyanlığın yayılması, Batı hukuk sistemlerinin Çin'de uygulanması istekleri ve bol sermaye fonları ile ileri bir askerî teknolojiyi birlikte getirerek buralara gelen bu devletler Doğu Asya kıyılarında bu kere çok daha güçlü üsler kurmuşlar; elverişli şartlar bulunca bu üslerden çıkıp daha içlerdeki başka yerlere sıçramak için fırsat aramışlardır.

Manila'da bulunan İspanyollarla Batavia'da bulunan Hollandalılar çok geçmeden yakın ülkelere doğru yayılmışlar ve yeni koloniler kurmuşlardır. Fakat zaten merkezileşmiş imparatorluklar şeklinde örgütlü toplumlar olan Japonya ve Çin, Avrupa-

ları vakti zamanında kurulmuş bulunan Nagazaki, Makao, ve Kanton gibi limanların dışına yayılmaktan alakoymuşlardır. Bu limanlardan sonra ondokuzuncu-yirminci yüzyıllarda diğer «ticari sözleşme limanları» kurulmuştur.

Japonlarla Çinliler arasında görülen, Batı etkisine karşı tepkide bulunma tarzı farklılığı sadece Batı etkisinin farklı derecelerde oluşundan değil, zaman faktörünün de etkisiyle ortaya çıkan bir farklılık kabul edilmelidir. Japonların Batı etkisine reaksiyonu çok daha hızla ve çok daha aşırı şekilde olmuş; Çin ise kaçınılmaz bir şekilde aynı yolu izlemek zorunda kalmış, ancak bu çok daha sonraları mümkün olmuştur. Japonya'ya ilk Portekizlinin girdiği 1542 yılından sonraki ilk kırk senede Japonya'daki Cizvit papazlarının sayısı 75, Hıristiyan Japon dönmelerinin sayısı 150.000 olmuştu. Bir yüzyıl sonra, 1640 yılında ise Japonya Batıya kapanmış ve Hıristiyanlık dini hepten yasaklanmıştı. Çin'de ise bu süreç çok daha yavaş işlemişti. Cizvit tarikatının kurucularından biri olan Aziz Françis Xaiver 1549 yılında Japonya'ya çıkmış, ve ölümü 1552 yılında Çin kıyılarında olmuştur. Aziz Françis'in ölümünden sonraki yüzyılda ise çok iyi yetiştirilmiş, çok dikkatle seçilmiş, ve misyonerlik tarihinin en başarılı kadrosu olan 463 Cizvit papazı Çine gönderilmiştir. Büyük Cizvit öncülerinden Mattev Ricci (1552-1610) yirmi yıl süren sabırlı gayretler sonunda Makao'daki Portekiz topluluğu içinden çıkıp Peking'deki imparatorluk sarayına girmeyi başarmıştı.

Ricci «kaleyi içerden feth etme» işinin ustası olan biriydi. Saraya girdikten sonra Çinli ismi alarak ismini değiştirmiş, Çinli, gibi giyinmiş, Çince öğrenmiş, klâsik Çin edebiyatmdakilere benzer kaliteli birçok kitaplar yazmış ve Hıristiyanlığın da Konfüç yüsçülüğe denk bir «imân» ve ahlâk sistemi olduğunu kendi hayatı ile göstermiştir. Batı matematiği, astronomisi, ve coğrafya bilgisi ile önce kendisi, sonra da kendi ardılları («successors») Peking'de Saray için en değerli ve yararlı insanlar hâline gelmişlerdir. Bu bilginler imparatorluk takvimini yeniden düzenlemişler, imparatorluğun haritalarını tamamlamışlar; bu arada da prensleri ve nâzırları hıristiyanlaştırmışlardır. 1644 yılında Çinin Mançularca istilâsından sonra Cizvitler Peking'de astronomi ve takvim işlerinin başında kalmışlar; ta onsekizinci yüzyılda Papa ile Gök Kutsallıklarının Oğulu (İmparator) arasın da dinsel törenler yüzünden kavga çıkıncaya kadar görevlerine

devam etmişlerdir. Papanın ve İmparatorun kendi dinsel şartlarından taviz vermemeleri üzerine ilişkiler kesilmiştir; fakat, Japonyanın Batı ile ilişkilerini kestiği tarihten tam yüzyıl sonra.

Bu ilk temas süresince Peking'deki en seçkin Çin bilginleri Batı biliminin en seçkin yanlarını tanıma ve öğrenme imkânını bulmuşlardır. Fakat netice ne olmuştur? Onyedinci yüzyılın en büyük bilginlerinden birisi bile (Ku Yenwu) **Ming Tarihi**'nde kocakarı masallarından seviyesiz şeyler yazmıştır : «Portekiz Javanın güneyindedir... Çin'e pişirip yenmek için küçük çocuk satın almak amacıyla heyetler göndermiştir.» 1747 yılında çıkan ünlü İmparatorluk Ansikolopidisinde ise Ricci'den bir yalancı olarak söz edilmektedir : «Ricci'nin beş kıt'anın varlığından söz etmesi çılgın ve uydurma bir yalandan başka birşey değildir.» Zira, Cheng Ho Ming hanedanı sonunda batıya doğru yedi kere yelken açmışsa da İtalya'ya, Portekiz'e, ve Avrupaya gelmiş ve buraları görmüş değildi. Çinin Batı ülkeleri hakkmdaki bu ilk bilgileri veya bu ilk dönemde Batıdan öğrendiği bilgiler Çin üzerinde fazla bir etkide bulunmamış; ticaret devam etmişse de, Batı ticarî ilişkileri imparatorluğun aşağı-güney sonundaki Kanton limanı çerçevesinde kısıtlı tutulmuştur.

Oysa aynı dönemlerde başlamış bulunan, ve kara yolu ile Sibirya'ya doğru yönelmiş Rus yayılması çok daha yavaş geliştiği halde, çok daha uzun ömürlü ve kalıcı olmuştur. Kazak süvarileri onyedinci yüzyılın ortasında Kuzey Mançuryaya girmişlerse de, buralarda elde ettikleri bomboş Sibirya toprakları boyunca yaydıkları iktidar ve nüfuz, Çin kıyılarındaki Avrupa savaş gemilerinin Çin'deki nüfuz, ve iktidarlarına eş olmamıştır. 1689 yılında yapılan Netrchinsk Andlaşması ile Mançular Ruslara yüzelli yıl süreyle Amur nehrinin beri yanına geçmeme şartını kabul ettirmişlerdir. 1727 yılında yapılan bir ticaret andlaşması ise Ruslara Peking'de diplomatik mahiyette olmayan bir kilise temsilciliği ile Çin dili öğrencileri - birkaç papaz ile birkaç öğrenci - bulundurma hakkı vermiştir. Kısacası, Rusların ticarî faaliyetleri de diğer yabancılarınki gibi kontrol altında tutulmuş, fakat Rusların karalardan gelen ve gelişen ticarî ve siyasî ilişkileri Avrupalıların denizden kurmaya muvaffak oldukları ticarî ve siyasî ilişkilerden, daha başlangıçtan itibaren, çok farklı şartlar altında oluşmuştur. Rusya tedrici bir şekilde, tıpkı iç Asyadaki Moğol kabileleri gibi, Çin'in ülke (toprak) komşusu haline gelmiştir.

2. ÇİN'İN AVRUPA ÜZERİNDE ETKİLERİ

Çinle ilişkilerin kurulmasında girişken taraf Avrupa olmuştur. Bu yüzden de kurulan ilişkilerin etkileri ilk Avrupa'da hissedilmiştir. Bunun paradoksal bir yanı yoktur; zira, Avrupalıların, Avrupalıları denizaşırı yerlere yönelten uyartıları algılamak ve bu uyartıları cevaplama özelliği Avrupalıları buldukları şeylere karşı çok daha duyarlı («sensitive») yapıyordu. Bundan yüzyıl öncesine gelinceye kadar Çin Batının hayatında, Batının Çin hayatında oynadığından çok daha büyük bir rol oynamıştır. Bugünkü Amerikan kafasındaki Çin toplumu anlayışı da geçmişten bize kalmış bulunan bu durumun etkisini taşımaktadır.

Onaltı ve onyedinci yüzyıllarda Avrupalıların Asya denizlerinde yaptıkları keşifler Avrupalıların dünya görüşünde ihtilâl yaratmıştı. Büyük deniz yolculuklarından önce-Marko Polo zamanında Kathaylarla kurulan temas hariç-Batının kendi çağdaşları arasından bildiği toplumlar İslâm ve Türk toplumları; yani Ortaçağ Hıristiyanlığının kendisiyle savaşmak zorunda olduğu sınır boyundaki «dinsiz» toplumlardı. Onaltmcı yüzyılda bile Avrupa'da Türkler hakkında yayımlanan kitapların sayısı Yeni Dünya hakkında yayımlananlardan çok fazlaydı. Fakat binlerce yıldan beri varlığını korumuş **ancient** toplumların ve yüzyıllarca sürmüş kuvvetli krallıkların keşfedilmesi, Hıristiyanlığın yardımı olmaksızın böyle toplumların ve devletlerin olamayacağı görüşüne alışmış olan Avrupalıları çok şaşırtmıştı. İster istemez bunun Avrupa düşüncesine önemli etkileri olmuştur.

Bu yeni gerçeklerin bulunup öğrenilmiş olmasının asıl etkileri onsekizinci yüzyılın Aydınlanma çağında gerçekleşmiştir. Tabiata uygunluğu esas alan ahlâk anlayışı ile dinin ve kilisenin zorunlu kıldığı ahlâk arasındaki çatışmalar kendilerini ifâde için bunları en uygun konu saydılar. Çin ise, hıristiyanlıktaki kutsallıklara lüzum olmaksızın doğal düzeni izleyen insanın da moral ve ilâhi yanlarını geliştirebileceğini savunanlar için bu iddialarına dayanak alacakları bir örnek teşkil etmiştir. Cizvit mektuplarını okuyan Avrupalılar Peking'den yazılan bu mektupların Çinlileri methettiğini, Çinlilerin Hıristiyanlıkdakilerden hiç te aşağı kalmayan ahlâk ve göreneklere sahip olduklarını görüyorlardı. Bu, Aydınlanma Çağının en önemli öğelerinden biri olan din ile ahlâkın ayrı ayrı ele alınması düşüncesine varılmasına yardım etti. 1687 yılında Paris'de, Konfüçyüs klâsiklerinin Lâtinceye çevrildiği eldeki metinlerden bilinmektedir. Çin felse-

fesinden apaçık bir şekilde etkilenen Batılı filozoflardan Leibnitz ise Avrupalıların teorik konularda daha üstün olduklarını belirtmekle beraber, kendi toplumlarının örgütlenmesinde ve kendi toplumsal sorunlarının çözümünde ve idaresinde Çinlilerin Avrupalılardan daha ileri ve üstün olduklarını yazdı. Doğal düzenin nasıl olup ta din olmasa bile insan hayatının ve toplumsal kurumların düzenlenmesine yeteceğini araştıran ve savunanlar için, bir yüzyıl süreyle, Çin tam bir cevap teşkil etti. Bu Çin örneğinde ise «filozof-kral» olan hükümdar tipi halk ve millet için en iyi koruyucu olarak görüldü.

Aydınlanma Çağı filozoflarından Volter 1756'da yayınladığı **Ahlâk Üzerine Denemeler**'deki ilk iki bölümünde Çin uygarlığına büyük bir yer verdi ve itibar gösterdi. Volter'e göre Çin'in en başarılı yanı «ahlâk ve hukuk» alanındaki başarısıydı. Çin memurları halkın hâmileri, bütün imparatorluk (devlet) tek bir aile, ve devletin bir numaralı vazifesi kamunun esenliğiydi. Volter bu noktayı göstermek için Çin devlet memurlarının kamu hizmetleriyle, yollarla, kanallarla, ve ekonomik esenlikle ilgili diğer işlerle meşgul olduklarını ileri sürüyordu. Gene Volter'e göre Çin'de hukuk sadece suçları cezalandırıcı kanunları değil, fazilet ve erdemi armağanlandırıcı kanunları da ihtiva ediyor; imparator, nâzırların tavsiyeleri üzerine bu gibi insanlara onurlandırıcı hediyeler veriyordu.

Ve nihayet, Fransa'da ve diğer ülkelerde reformlarla devlet idarî teşkilâtını düzeltmek isteyen fizyokratlar da Çin'den örnekler veriyorlardı. Bu iktisatçılar endüstri ihtilâlini çok önceden haber veren ve orta sınıfın gelecekte en önemli sınıf olacağını söyleyen doktrincilerdi. Fizyokratlar özel mülkiyeti çok önemli görüyorlar, merkantilizme karşı koyarak, fertlerin hiçbir devlet denetimi (murakebesi) olmaksızın özel sermaye birikimi yapabilmesini gerekli görüyorlardı. O'nlara göre devletin asıl görevi özel mülkiyeti doğal bir hak olarak korumak, ve gelişmesine yardımcı olmaktı. Fizyokratların lideri olan ve kendisine «Batının Konfüçyüsü» denilen Dr. Quesnay 1767 yılında **Çin Despotizmi** isimli bir kitap yayımladı. Kitapta Çin İmparatorunun sağduyu sahibi bir despot olduğu, Çinin mâkul kanunlarla idare edildiği ve İmparatorun da bu yasalara uymak zorunda olduğu ifâde ediliyordu. Kısacası bu Çin despotu her ne kadar mutlak monark iditse de Tabiî Hukuk çerçevesi içinde hüküm sürüyordu.

Çin toplumu Quesnay'in «kâmil toplum» anlayışına tam bir örnek teşkil ediyordu. Çinde irsî saltanat yoktu. Oğul babasının mallarına vâris oluyordu, ama babasının yerine geçebilmesi için kendisini yetiştirmesi ve okuması gerekiyordu. Quesnay'e göre Çin «Üstün Varlık»a inanan ve o'na tapan dindar ve kutsal bir toplumdu. Mülkiyet hakkı teminat altındaydı. Vergiler imparator tarafından tarh ediliyor ve tapınaklar hariç, hiçbir toprak vergi dışı kalmıyordu. Quesnay ticaretin yeterince teşvik görmediğini fark etmişti, fakat devlet memurları arasındaki rüşvet ve ihtilas ile imparatorun despotluğunun isyân korkusu yüzünden ortaya çıktığını; isyân tehlikesi olmasa bunlara da lüzum kalmayacağını yazıyordu. Ne var ki, genel olarak Çin'i beğeniyordu ve Çin'den etkilenmiş bulunuyordu.

Rousseau bile Mançu Çin'indeki köle zihniyetinden (mantalistesinden) nefret ettiği hâlde, normal insanın doğuştan iyi bir tabiata sahip bulunduğu inancına sahip olduğu için, tıpkı Mencius gibi düşünüyordu.

Görülüyor ki Çin'in modern Avrupanın başlangıç dönemine olan etkileri önemli olmuş; ve bu etki, Çin'de aradıkları bazı belli şeyleri bulduklarını sanan Batılı düşünürler aracılığı ile ortaya çıkmıştır. Bu düşünce tarzı bugün Çin'e giden ve izlenilmelerini anlatan düşünürlerde de görülmektedir.

Ondokuzuncu yüzyılda ise, o zamana kadar devam eden bu ikinci elden ve idealize edilmiş Çin görüntüsü birden bire yıkılmıştır: artık Avrupaya Çin'i tanıtanlarda Çin'i Batı ticaretine açmak isteyen tüccarlar ve diplomatlar olmuştur. İşin felsefî yönü ise ne ticaret heyetlerindeki Batılıları ne de diplomat olan Batılıları ilgilendirmemiştir.

3. HARAÇ SİSTEMİ

Son yüz senedir, 1842'den 1943'e kadar Çin kendisine Batının ticarî ve dini kuruluşlarına ülkesini açmak mecburiyetini yükleyen birçok andlaşmaların boyunduruğunda yaşamıştır. Bunlar, Çin'i, Çin ile andlaşma imzalayan Batılılara eşit saymayan devletlerle imzalanmış andlaşmalardı. Eşitsizlikçi andlaşmalar Komünistlerin iktidara gelişinden az önce ipal edilmişlerse de bugün bile (1948) Komünistler için vatanseverlik duygularını canlı tutmak için kullanılmaktadırlar. [Fakat unutulmamalıdır ki] Amerika Birleşik Devletlerindeki İç Savaş veya Büyük Dep-

resyon gibi millî felâketler bile iç politika tarafından kullanılmışlardır. Modern Çin liderleri de bu andlaşmaları milli izzeti nefsin ve horlamışlığın sembolü ve hedefi olarak kullanmışlardır. Çin Kay-şek, **Çinin Kaderi** isimli kitabında Modern Çinin ekonomik, siyasal, psikolojik ve moral konulardaki bütün dertlerini bu andlaşmalara bağlamıştır. Komünistler ise bu konuda çok daha sert ve geniş eleştirilerde bulunmaktadırlar.

Batı devletlerinin Çin İmparatorluğuna zorla kabul ettirdikleri bu andlaşmaların tek-yanlılığı ve eşitsizlikçi özlerini anlamak için, önce Çin'in çok daha eski günlerde Batılı ziyaretçiler üzerinde uyguladığı haraç («tribute») sisteminin incelenmesi gerekir. Bu eski Çin sistemi de, bazı bakımlardan, sonradan yerine geçen Batılılarınki kadar tek-yanlı ve eşitsizlikçiydi.

Haraç sistemi («tribute system»), siyasal otoritelerini uygularken Çin imparatorlarına ahlâk ve görenek yönünden meşruluk sağlayan Konfüçyüs doktrinin dışişlerine tatbiki demek oluyordu. Nasıl imparator olan kişi kendi hareket ve eylemlerindeki fazilet ve erdemlilik ile Merkezi Krallığın tebalarına bir örnek teşkil etme durumunda idiyse, aynı kişi, Çin Kültürünün dışındaki insanlar için de cezbedici bir örnek sayılıyordu. Konfüçyüsçü «ulema»nın fikrince, Çin'in sınır boylarındaki ilkel kavimler için bile, Çinin kültürel üstünlüğünü kabul etmek ve bu sebeple de Çin uygarlığının nimetlerinden yararlanmak, aksi düşünülmeyecek bir istek olmak gerekirdi. Gök Kutsallıklarının Vekili olmak göreviyle yükümlü İmparator ise, bütün insan soyu üzerinde bu sıfatla hükmetmekle vazifeli olduğundan, «en uzaklardaki insanlara bile» lütufkâr elini uzatmak ve o'nlara bu «hizmetini» götürmek zorundaydı. İmparatorun göstereceği bu lütuf ise karşılıksız bırakılmamalıydı ve yabancı halk, kendi gururunu bir tarafa bırakıp; İmparatora boyun eğmekle karşılıkta bulunmalıydı.

Fakat, ikinci taraf bir kere Gök Kutsallıklarının Oğlunun kendine özgü varlığını ve yüceliğini tanıdıktan sonra, bu, şefkate dayanan himâye ile haddini bilirce itaat arasındaki karşılıklı ilişkilerin de törensel hatta dinsel formlar içinde ortaya konulması; törenler düzenlenerek İmparatora hediyeler sunulması ve haraç ödenmesi gerekiyordu. Bu yüzden de haraç verme törenleri Çin sarayında yer alan dinsel törenlerden biri oluyordu. Haraç vermek, bir bakıma, bir barbarın Merkezi Krallık uygarlığına kabul edilmesi anlamına geliyordu. Bu yüzden de veren

için utanılacak bir «hacalet» değil, bir nimet, bir ayrıcalığa nail olmak sayılıyordu. Yüzyıllar boyunca Çin kültürü barbar kabilelerini massetmek için çeşitli yerlerde «adacıklar» teşkil edecek şekilde kurulup yayıldıkça, haraç ilişkilerine ait formaliteler, imparatorluğun dışındaki barbar bölgelerini Çin- merkezli evrende lâyık oldukları yerlere yerleştirecek bir mekanizma teşkil edecek şekilde geliştirilmişlerdi.

Avrupalıların denizyoluyla Çine ilk gelişlerinde Avrupalıları da bu formaliteler bekliyordu. Mançu hanedânın mevzuatına göre, yabancı bir devletin «hâkimi» olan Kral, Çin imparatoruna haraç vermek için önce Çin imparatorundan kendisine haraç-verici taraf olma ayrıcalığı tanıyan bir izin belgesi almak zorundaydı. Bu belge ile beraber, Çin İmparatoru tarafından kendisine bir asâlet ünvanı tevcih edilir, Çin takvimine göre tarih vererek yazacağı emirnâmeleri mühürlemesi için bir de imparatorluk «mührü hası» gönderilirdi. Çin imparatoruna haraç vermek için bu krallardan Çin'e heyetler geldiği zaman ise heyetler yüz kişiyi aşamazdı ve bu yüz kişiden sadece yirmisi başkente girebilir ve imparatorun huzuruna kabul edilirlerdi. Başkente ise bu heyete konaklar ayrılır, korunur, ve eğlenceler hazırlanırdı. Sonra, günü gelince de imparator tarafından huzura çağırılırlardı. Huzurda ise bütün heyet üyeleri imparatorun karşısında sıralanır ve kendisine olan bağlılıklarını belirtmek için İmparatorun ayağını öperlerdi.

Avrupadan Çin'e gelen ilk heyetlerden, örneğin, 1795'de Mançu sarayına hediye ve haraçlar sunan talihsiz Hollandalılar karşılaştıkları törenlerin imparatorun şefkat ve iyiliğini hissettirmeye yarayan törenlerden başka bir tören olduğunu anlamışlar; kendilerini korumakla görevli elleri sopalı maiyet memurlarının davranışlarından durumun ne olduğunu görmüşlerdi. İmparatorun huzuruna çıkıldığında sadece bir kere yere eğilip secde etmekle iş bitmiyor, her biri üç kere yere secde etmeyi ve burnu yere sürtmeyi gerektiren peşpeşe reveranslarla bu iş uzadıkça uzuyor, ve sonunda heyet üyelerinin herbirinin dokuz kere burnu yere sürtüyordu. Dokuz kere burnu yere sürttüren bu törenden sonra tabiatiyle kim üstündür, kim itaat etmekte olandır, hiçkimsenin kuşkusu kalmamış oluyordu. Eşitlikçi Batılılar, statülere dayalı bir toplumda kişiyi onursuzlaştıran bu gibi şeylerin toplumun normal törenlerinden biri sayılması gerektiğini anlayamıyorlardı. İmparator bile Gök Kutsallıkları ve ata-

larının huzurunda eğilip secde etmiyor muydu? Çok daha az resmi mahiyetteki karşılaşmalarda, hatta tamdık veya arkadaş olanların karşılaşmalarında bile, bugünün kibar Japonlarının yaptığı gibi, iki taraf biribiri önünde secde ederek selâmlaşırdı. Kendisinden güçlü olana haraç vererek o'nun himayesine girmiş bulunan biri için ise bunun hiç de tuhaf bir yanı yoktu.

Haraç sisteminin bilinmeyen özelliği bunun ticaret için bir araç olup çıkışıdır. Ming tarihçilerine göre, yıkılıp tarihe karışalı yüzyıllar olan Doğu Roma devleti de dahil olmak üzere, hayali olarak veya şan olsun diye uydurulmuş prenslikler, topraklar, ülkelerle birlikte Çin imparatoruna haraç veren 120 devlet, kavim veya sınır boyu kabileleri vardı. Mançular sınır boyu kabilelerine özel bir hizmet vermişler ve kendilerine cömertçe haraç veren devletlerin sayısını, tüccarları Kanton'da boy göstermeye başladığı halde hâlâ nerede ve kimin nesi olduklarını tam bilmedikleri «Batı Okyanusu» ülkeleriyle [yani Avrupalılar, ç.n.] birlikte bir düzineden bile az olarak tesbit etmişlerdi. Mançu İmparatorluğu dış ilişkilerinde istikrara herşeyden fazla önem verdiği için, sadece komşu ülkelerle veya Çin'e kadar gelenlerle ilişki kuruyor, diğerleriyle ilgilenmiyordu. Eğer yabancı tacirler Çine gelmişlerse ,eğer bu tacirlerin hükümdarları Çin ile ticaretlerinin gelişmesini istediğini bildirmişse, kendisi haraç verebilirdi. Bu iş bu kadar basitti!

Doğu Asyanın tüccar milletleri de ticaretlerinin devamı ve Çinle dost kalabilmek için Çin sarayına haraç öderlerdi. Bu devletlere de Çin'e haraç veren «ast» devletler muamelesi yapılırdı. Kendilerine Çin'de belli limanlar ve pazarlar tahsis edilirdi. Örneğin Kore'den gelen haraçlar ve ticaret malları karadan ve Shanhaikuan'a teslim edilirdi. Liu-ch'in Adalarından gönderilen haraç ve ticarî emtea Foochaw'a; Siam'dan gönderilenler Kanton'a gelirdi. Kanton'a ilk gelen Avrupalılar da aynı durumla karşılaşmışlar ve kendileri de, ne olduğunu bile anlamadan, Çin'e haraç veren ülkeler arasına dahil edilivermişlerdi. Ondokuzuncu yüzyıla gelinciye kadar Batılı devletlerden Çin'e gönderilen diplomatik heyetler ve elçilikler bile Çin'in bu haraç veren ülkeler ve Çin devletinin himayesine mazhar olma anlayışının etkisinden kurtulamamışlar; Çinin kendini üstün sayması ikili ilişkilere hâkim olmaya devam etmiştir. Bu durum 1793 yılında Büyük Britanya Kralı III. George'a ferman gönderen imparator Ch'ien-lung'un üslubunda bile devam etmekteydi. İngiltere ile karşılıklı diploma-

tik heyetler bulundurma teklifini reddeden, İngiliz tüccarlarının Kanton dışında faaliyette bulunmalarına müsamaha edilmeyeceğini bildiren İmparator Ch'ien-lung, III. George'a «hürmetkârlıkta kusur etmediği için «iltifatta bulunuyordu. Bu ferman çok ünlüdür.

Eski günlerdeki Kanton ticareti en parlak günlerinde bile (1760-1840) Çin haraç sistemiyle Avrupa merkantilizmi arasında kurulmuş salt iş münasebetlerine dayanıyordu. Napolyon Savaşları sırasında, bir önceki merkantilist dönemin ayakta kalan kurumlarının en önemlisi olan Britanya Doğu Hindistan Kumpanyası-Hindistan'da kurulmuştu- Avrupalı rakiplerinin hakkından gelerek Kanton'un en önemli ihracaatı olan çay ticaretini ele geçirmiş ve bunu İngiltere-Hindistan-Çin arasında çok kârlı ve üçlü bir ticaret hâline getirmişti. Doğu Hindistanlı gemiciler filolarıyla birlikte her yıl Londra'dan Kanton'a giderlerdi. Kanton'da ise Kumpanyanın karşısında, Çin tarafında da tekele benzer bir durumu olan lisanslı birkaç tane Çin firması bulunuyordu. Bu firmalar, veya» «hong»lardaki tacirler ise imparatorluk dış ticaret memurlarına karşı sorumlu sayılırlardı. Bunlar çok sayıdaki nizâmnamelere uygun faaliyette bulunmak; işyerleri dışına, ve hele Kanton duvarlarının dışına çıkmamak zorundaydılar. Bu sistem içinde, yüzyılın büyük bir kısmı boyunca, aradaki devamlı tartışmalara ve anlaşmazlıklara rağmen o zamanki Kanton ticareti heriki tarafın ticarî nizamnameleri çerçevesi içinde hem Çin'e ve hem de İngiltereye büyük çıkarlar sağlamıştır.

Batı yayılması, ve özellikle serbest ticaret, Doğu Hindistan Kumpanyasının 1833 yılında İngilterenin Çin ticareti üzerindeki tekelini kaybetmesinden sonra Kanton ticaret sistemini tahrip etmiştir. Avrupa'da özel teşebbüsçülüğün adını kötüye çıkaran kötülükler Asya'ya kadar yayılmakta gecikmemiş; özel teşebbüsçülük Çin Kıyılarına afyon ticareti yapan temsilcilerini göndermişti. Özel teşebbüsün Asyaya bu şartlarda girmiş olması tarihi açıdan Çin-Batı ilişkilerinin geleceği için en büyük talihsizlik ve tam anlamıyla bir «zehir» olmuştur.

Afyon, başlıca, İngilterenin hakimiyetinde bulunan Hind topraklarında yetiştiriliyordu ve İngiliz tüccarlarıyla Doğu Hindistanlı tüccarlar tarafından Çin'e götürülüp satılıyordu. Amerikalılar ise, İngiliz tacirleriyle rekabet edebilmek için afyonu Türkiyeden satın alıyorlardı. İngiliz, Doğu Hindli ve Amerikalı afyon

tüccarları Çin'e geldiklerinde İmparatorun afyon kullanımını, ithalini ve satışını yasaklayan emirnamelerini kulak arkasına atmaya dünden razı ithalat ve ihracat memurları sayesinde bütün güçlükleri kolayca hallediyorlardı. Afycn ticareti İngilizlerin, Amerikalıların, ve hatta Çinlilerin müsamahaları sonunda devam eden, ama aslında kanunsuz olan bir ticaretti-Britanya sömürgesi Hindistan için vazgeçilemeyecek kadar kârlı bir ticaretti; tüccarlar için ise, çay ticaretinin açıklarını kapatan ve o yüzden de çok büyük önemi olan bir ticaretti. Ve nihayet Çinli tacirler ve memurlar ile devlet adamları için de, sağladığı gayrı meşru kazançlar yüzünden, kolay kolay önlenemeyecek kadar tatlı bir işti.

Çin milliyetçileri bu afyon ticareti günlerini kutlamak için geçmişe döndüklerinde afyon ticaretinin tek-yanlı değil çift-yanlı bir ticaret olduğuna, veya kendi çağında yapılan bir başka ticaretin; yani A.B.D. de kullanılmak üzere Afrika'dan yakalanan insanların satışıyla köle ticareti yapmanın yanında daha kötü bir ticaret olmadığına aldırmaz görünmektedirler. Çin için afyon ticareti, Batı ticarî emperyalizminin-masum ve kimseye kötülüğü dokunmayan bir millete karşı yapılmış zalimce, baştan çıkarıcı ve milletin maneviyatını yıkıcı, milletin ahlâkını yıkmak için yapılmış hainliğin klâsik bir sembolü olarak bugün bile hafızalardan silinmemiştir. Afyon ticaretini, o zamanın İngiliz hümanistleri bile bu şekilde vasıflandırmamışlardır.* Afyon ticaretinin başlamasından yüzyıl sonra, Batının Çindeki yayılgan politikası ile eski Çin düzeni arasında kaçınılmazlaşan çatışma sırasında, afyon ticareti belli başlı anlaşmazlık konularından biri olmuştur. Bu kaçınılmaz bir çatışmaydı. Afyon, son olmamakla beraber, ilk sebebi teşkil etmiştir. Çatışmanın Batının zaferiyle sonuçlanması da bir başka kaçınılmazlıktı. (Sonucu iyi veya kötü saymanız ise modern çağ hayatı hakkındaki şahsî düşüncelerinize bağlıdır.)

Çin'in gözünde Batılı «barbarlar» fizik karakteristikleri bakımından bile herzaman için «yaban» insanlardı: «usul erkân bilmez» kaba insanlardı ve «besili koyun» (mutton fat) gibi pis kokarlardı.» Bugün bile Çin argosunda Batılılara «yabanın şey-

* İskoçyalı hıristiyan bir «mümin» ve bir hümanist olan, afyon gemisi kaptanlarından birinin gemi defterinde ki 2. Aralık, 1832 tarihli sayfada şunlar okunmaktadır: «Durmadan afyon boşaltıyoruz. İncil okuyacak zamanımız bile yok.»

tanları» (**zan-kuei**; veya **yang-kuei-tuz**) «koca burunlular» (**tapi-tzu**), veya daha sade bir deyişle «kıllılar» (**mao-tzu**) denilmekte ve hiç de garip karşılanmamaktadır. Ming hanedânının resmî tarihçelerinde Portekiz usulü bir yemek olan «çocuk haşlamasın» dan bile söz edilmektedir. Ondokuzuncu yüzyılda yetim ve öksüz çocuklar için yuvalar açan misyonerlerin çocuk yüreklerinden ve çocuk gözlerinden ilâç yapmak için Çin'de çocuk topladıkları söylenirdi. Yabancı diplomatlar ise mandarinlerin gözünde «köpekler ve koyunlar gibi» vahşi, azgın, ve ne yapacağı bilinmez yaratıklardı. Son zamanlara kadar Çinli köy kadınları çocuklarını korkutmak için Avrupalıların suratlarını gösterirler ve Avrupalının fotoğraf makinasındaki büyü ile çarpılacağını söylerlerdi. Bütün bunlar birike birike, ondokuzuncu yüzyıl Çinindeki «Beyaz şeytan» kavramının, 1900'lardan sonra Amerika'da ortaya çıkan «sarı şeytanlar» kavramından geri kalmayacak bir hal almasına yol açmıştır.

Kaldı ki, beyaz barbarlar Çine gemi ile geldikleri için, Çin'in klâsik savunma stratejisi de hiçbir işe yaramaz olmuştu. Bu kere bozkırın yerini deniz almıştı. Çin'in karşılaştığı bu yeni durumda, ülkenin eski sınırları olan Çin Duvarının ve Kansu'daki Yeşimtaşı Kapısının yerini ise Kanton ve Şangay almıştı. Bütün bunlardan sonra, asırların yarattığı zihniyet ve kavramlar da değişmek zorunda kalmıştır.

4. SÖZLEŞMELER SİSTEMİ

1842-1860 döneminde yapılan eşitsizlikçi sözleşmeler ile tesis edilmiş bulunan hukukî yapı, doğrudan doğruya, İngiltere ile Ch'ing hanedanı arasında cereyan iki savaşın neticesi olarak vücud bulmuştur. Özellikle Çin'de Afyon Savaşı diye bilinen 1840-1842 tarihli birinci savaş, tamamen, Kanton'dan Çine sokulan uyuşturucu madde ticaretini umutsuzca önlemeye çalışan Çinli [Dışticaret] Komisyon Reisi Lin Tso-hsu'nun afyona karşı mücadelesi yüzünden çıkmıştır. İngilizler, bu olaydan sonra Kanton'a askerî birlik çıkarmışlar ve salt afyon ticaretinin içlere yayılması için değil, Batılı tarzda eşit muamele üzerine dayalı diplomatik ve ticarî ilişkiler için serbest bir bölge kurmak için burayı elde tutmak istemişlerdir. Afyon ticareti ise, tabiatı icabı, kendine has yollarla çok kısa bir zamanda Çin'in içerlerine kadar yayılıvermiştir. Afyon, Çinlilerle İngilizler arasındaki milletlerarası ilişkiler alanındaki ihtilâflardan sadece birini teşkil etmiştir.

1842 yılında yapılan Nanking Sözleşmesinde yer alan prensipler Çinliler tarafından tam olarak kabul edilmemiş, sözleşmedeki imtiyazlar İngilizlere dağınık ve yetersiz görünmüştür. Netice de, sözleşme sistemi, İngilizler ile Fransızların ikinci kere savaş açıp 1858'de Çin'i Tientsin Sözleşmesini imzalamaya mecbur edene kadar tam olarak tesis edilmemiştir. Bu ikinci savaştan sonra bile, ikinci sözleşme ile tesis edilen hükümler Çindeki hanedan tarafından isteksizlikle karşılanmış; sözleşme prensiplerinin kabulü için 1860 yılında İngilizler ve Fransızlar tarafından, bu kere Peking'in kendisi işgâl edilmiştir. Eski «haraç sistemine» dayanan ticarî ilişkilerden «sözleşmeler sistemine» geçiş 1840'dan önceki Kanton'da bir nesil boyunca ihtilafların sürüp gitmesine sebeb olmuş; 1840'dan sonra da yirmi yıl süreyle ticaret, müzakere, ve kaba kuvvet ile birlikte cereyan etmiş ve uygulanmıştır.

Sözleşmeler hernekadar eşit iki taraf arasında imzalanmışlarsa da, elinden birşey gelmeyecek duruma düşen Çin açısından, bunların Çin'in iradesi hilâfına kabul ettirildikleri unutulmamalıdır. Sözleşmeler Çin'in içerlerini bile Batının ticarî ve kültürel nüfuzuna açık tutuyordu. Yirminci yüzyıla gelindiğinde ise, üç nesil boyunca Batılı konsüllerin enerjik çalışmaları sonunda sözleşmeler sisteminin evrimi tamamlanmış, iyi işleyen ve geniş kapsamlı bir sistem yapısı kurulmuştur. yapı, herşeyden önce, sözleşme limanlarına ait anlaşmalara dayanmıştır. Başlangıçta beş tane olan bu sözleşmeler, sonunda, sekseni aşmıştır. (Bakınız: İlk Sözleşme Limânlarını gösteren son harita)

Bu sözleşmelerle açık liman statüsüne sokulan belli başlı şehirler fizikî bakımdan ve kurumları bakımından biribirilerini andırırdı. Herbiri kalabalık ve gürültülü atelye ve antrepolarla doluydu. Sokaklar ve atelyeler makinanın yerine ikame edilen insan unsuru, yani kulilerle («coolies») dolup taşardı. Bunların başında Çinli kompradorlar (iş vekilharçları) bulunurdu. Kompradorların üstünde ise buyrukçuları olan yabancı kumpanyaların menacerleri, çay eksperleri, ve diğer yabancı personel yer alırdı. Açık liman şehirlerinin merkezinde, Çinlilere ait köhnemiş şehrin dışında kurulmuş yabancı koloniye ait semt bulunurdu.

Bu mahallin en güzel yerinde İngiliz Sefareti yer alır ve koskoca bir bayrak direğinde Majestelerinin Sefaretinin İngiliz

bayrağı dalgalanırdı. Yabancı semtlerinde birer klüb, birer at yarışı sahası, ve birer de kilise bulunurdu. Koloni kesiminin idaresine Çin devleti karışmaz; yönetim, İngiliz Sefaretinden bir konsolos ile yabancı sefaretlerden diğer ilgililerin ellerinde bulunur, yabancı kesimini saldırılardan korumak için kıyıda demir atmadan duran ve herân harekete hazır savaşgemileri dururdu. Kanton, Amoy, Swatov ve Foochow'da ise bu mahaller, daha da muhkem olmaları için, liman tesislerine sahip, şehirden ayrı adalarda kurulmuştu. Ningpo, Şanghay, ve diğer yerlerde ise Çinlilere ait şehirden ayrılmaları için etraflarına kanallar açılmış, nehirler geçirilmişti.

Ülkedışı Sayılma İlkesi. Çindeki yabancılar ve yabancıların faaliyetlerini Çin kanunlarına değil yabancı kanunlarına tâbi tutan bu hukuk sistemi ne yeni ve ne de yabancılara ait bir buluştu. İstanbul'a giren Türklerin yaptığı gibi, Ortaçağdaki Çin devleti de liman şehirlerindeki yabancı toplulukların kendi başlarındaki ilgililerce ve kendi kanunlarına göre idare edilmesini isterdi. Bu durum Çin'e gelen Arap tacirlerin zamanında bile böyleydi. Kanton'da bulunan İngilizler ve Amerikalılar daha Afyon Savaşından önceki günlerde bile kendilerine ülkedışı statüsü tanınmasını, ve Batı hukukundaki delilsiz suçlamamanın olmaması ve işkencesiz yargılama gibi temel ilkelerin bulunmadığı Çin ceza hukukuna tabi tutulmamalarını istemişlerdir. Fakat yabancı ticaret erbabı için en büyük ihtiyaç Batı hukukundaki «akit hukukunun» himayesinden Çin'de de yararlanmalarının sağlanmasıydı.

Açık limanların statüsüne ilişkin işlerdeki uygulanış şekliyle, ülkedışı sayılma esası Çinin yabancılara açılması bakımından çok etkin olmuştur. Zira yabancı tacirler ve misyonerler, bunların malları ve gayrimenkulleri, hatta bir dereceye kadar, yanlarında çalıştırdıkları Çinli personel, Hıristiyan dinine geçmiş dönme Çinliler, ve bunların yanaşmaları Çin makâmları karşısında bu sayede bir dokunulmazlık kazanıyordu. Bu durum kelimenin en hafif şekliyle, Çin'in egemenliğine gölge düşürüyor; Çin, yabancı nüfuzuna ve yayılmasına olduğu kadar, yabancıların ticarî istismarına da karşı koyamaz hâle düşüyordu. Aynı sisteme katlanmak zorunda kalan Japonlar ise 1858'den sonra bu sistemin boyunduruğundan kurtulmak için büyük mücadelelerde bulunmuşlar ve yüzyılın sonunda da bu boyunduruğu kırmışlardı.

Sözleşmelerin bir başka önemli yanı da Çin'i kendi millî endüstrisini himâyeden alakoyan düşük gümrük anlaşmalarıydı. Yabancı mallarının düşük gümrükle Çine ithaline dair bu ek sözleşmelerin idaresi Çinlilere bırakılmayacak kadar önemli olduğu için, Çin gümrüklerinde de yabancı memurlar ve nezaretçiler istihdam ediliyordu. Sir Robert Hart'ın Genel Müfettişliği altında görevli bulunan yabancılar Çin Deniz Gümrükleri İdaresinde çalışıyorlar ve liman idarelerinde de en önemli, söz sahibi görevliler bunlar oluyordu. Bunların iki taraflı bir görevi vardı : yabancı mallarına sözleşme tarifelerinden yüksek ithal vergisi verdirtmemek, ve Çin'in gümrük olarak aldığı yüzde 5'lere nezaret etmek.

Batı uygarlığı, Çinle yapılan bu imtiyaz sözleşmelerinin himayesi altında Çin'e çok iyiliklerde bulunmuş, çok da kötülükler yapmıştır. Bir yandan Britanya İmparatorluğunun gelirlerinin yüzde 10-15'i Çin'de satılan afyondan gelirken, diğer yandan da Hristiyan Batıda üç kuruş-beş kuruş toplanan paralarla Çin'de Protestan misyonellerinin faaliyetleri geliştirilmiştir. 1830 yılında başlayan İngiliz-Amerikan Protestan Misyoner faaliyetlerinde çalışanlar, Çin için dua ve İncillerden çok, modern tıp biliminin nimetlerinin daha yararlı olduğu fikrine varmışlardı. Misyonerlik teşkilâtının orada-burada kurduğu hastanelerde çeşitli hastalıklarla mücadele ediliyordu, ve bu hastalıklar arasında afyon alışkanlığı da yer almış bulunuyordu. Çinlilerin gözünde ise bu işler, Hıristiyanlığın iyi olduğu söylenen akideleri ile Batılıların emperyalist hareket ve davranışları arasındaki tutarsızlığın bir parçasından başka birşey değildi .

«En ziyade müsadeye mazhar millet şartı» gereğince (bu, yüzyılın en kurnazca diplomatik hilesiydi) yabancı devletlerden biri Çinden bir imtiyaz alınca hemen diğerleri de bu imtiyazı almış sayılıyorlardı. İmtiyaz sözleşmeleri, Mançu hanedanının şansı ters gittiği sürece, sayıca arttıkça artmıştı. Sonunda Mançular diplomatik ve idarî yönden gitgide İngilterenin desteğine muhtaç hâle düşmüştü. Çin halkı ise, yabancılara imtiyazlar tanıyan bu sözleşmeler yüzyılı boyunca hiç tahmin edilmeyecek kadar çeşitli, hacimli, ve şiddetli değişimler geçirmiştir. Çin ile yabancılar arasında ortaklaşa yürütülen afyon ticareti yüzünden afyon Çin'in en kıyı-köşe yerlerine kadar girmiş ve yayılmıştı. 1880 yılından sonra Çin mahsülü olan afyon Hindistan afyonunun yerini almış, 1913 yılında afyon ithali bu yüzden çok azalmıştı. Kıyılar boyunca ve Yang-tze nehri uzantısınca dizilen-

miş bulunan, imtiyaz sözleşmelerine tâbi limanlardan içerlere doğru Batı usülleri, Batı malları ve Batı inançları girmeye, yayılmaya başlamıştı. En hücra yerlere bile erişmek için ise, İçeri-Çin misyonundakiler gibi olağanüstü becerikli ve kendilerini bu işlerine adamış seçme misyoner papazlar çalışıyordu.

Hıristiyanlık önden geliyor, Batı değerler sisteminin benimsenmesi için yolları açıyordu. Bu ise, Çin'in eki ve geleneksel düzenini girdiği yerde, tepe-taklak ediyordu.

5. DEMOGRAFİK MUAMMA

Çin'in ondokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda içine düştüğü metaformoz, giderek, iki süreçin talihsizce elbirliği etmeleri yüzünden, daha da yoğunlaşmıştır-Batılılaşma ve hanedan değişikliği. Ayni dönemde, imtiyaz sözleşmeleriyle açılmış bulunan liman şehirlerindeki yabancı kültür de Konfüçyüsçü düzeni sarsıp zayıflatıyor, ülkenin iç problemleri yığın yığın büyüyor ve bunlar hanedanı kemirmeye başlıyordu. Ondokuzuncu yüzyılın başından itibaren, o zamana kadar 150 yıldır taht'ta bulunan Mançular, artı kendilerinden önceki hanedanların da başlarını yemiş olan güçlüklerle karşılaşmaya başlamışlardı. Ülkenin nisbeten daha müreffeh hâle gelmesi yüzünden nüfus hızla artmaya başlamıştı. 1700 yılından beri devam eden hızlı nüfus artışı Çinin bugünkü problemlerine büyük etkide bulunmuştur.

Kayıtlar. Önceki hanedanların tuttukları kayıtlar Han hanedanından (İsanm günlerinden) ta 1644'teki Ming hanedanına kadar ülke nüfusunda bir istikrar bulunduğunu göstermektedir. İ.S. ikinci yüzyılda yapılan bir nüfus tahmininden o zamanki nüfusun 59,9 milyon olduğunu öğreniyoruz. O zamanlar nüfus, başlıca, Sarı Nehir havalisinde ve biraz da Yangtze Nehrinin güney kıyılarında yoğunlaşmıştır. Bu sayımdan binbeşyüz yıl sonra bile nüfus bu rakamdan çok fazla olmamıştır. T'ang hanedânının sonunda, yaklaşık olarak İ.S. 900'lerde, nüfus 53 milyon tahmin edilmiştir. Yaklaşık olarak İ.S. 1200 yıllarına denk gelen Güney Sungları hanedânı sırasmda-Kuzey Çin barbarların eline geçmişti-nüfus 45 milyona inmiştir : 1368 ve 1644 arasındaki Ming hanedânı sırasında ise, barış içinde birleşmiş bir Çin'in varlığı sayesinde bile, 50-60 milyonluk bir nüfus vardı. 1651 yılında Mançuların yaptıkları hane sayımında ise 10 milyon hane sayılmıştır. Bu sayımda Çin makâmlarınca, her hane altı kişi kabul edilmiştir.

Bu kayıtlara ait açıklamalı incelemeler elde bulunmadığı için, o zamanlar nüfus sayımı yapan hanedanların Çin nüfusunu noksan hesaplamış olmalarını düşünmek mâkul gözükmektedir. Bunun başlıca sebebi, idarî taksimatlar içindeki topraklara tarh edilen vergi miktarının, bu idarî bölümdeki toplam insan sayısına göre tesbit edilmesi olmuştur. Bu yüzden, gerek Çin köylülerinin kendilerinin, gerekse başkente vergi teslim etmekle yükümlü Çinli yetkililerin eksik bildirimde bulunmuş olmaları çok muhtemeldir. Bu faraziyeden yola çıkılacak olursa, Çin nüfusunun Sung hanedanı sırasında 100 milyona gelip dayandığı, 1600 yıllarında da en az 100 milyon olduğu, hatta 200 milyona yaklaştığı düşünülebilir. Bununla beraber, Mançuların 1659'daki sayımı ülkede 19 milyon hane bulunduğunu, 1734 yılındaki sayım ise bu rakamın 26 milyona çıktığını kaydetmektedir.

Onsekizinci yüzyılın başlangıcındaki idarî değişiklikler, nüfus sayımını **total** tahminlere dayandıran sayım metodunun da değiştirilmesine sebep olmuştur. 1712 yılında ise, İmparator, toprak vergisi ile nüfus vergisinin («baş vergisi») bundan böyle arttırılmayacağını ilân etmişti (daha sonraları ise, değişik vergi türleri ve başlıklar altında vergiler durmadan artmıştır.) Bu ilânın, nüfus sayımlarındaki eksik bildirimi hafifletmiş olması mümkün görünmektedir. Herneyse, 1741 yılından itibaren nüfus tahminleri hane üzerinden değil, bireyler üzerinden yapılmaya başlamıştır. Bu sırada, durumun değişmesine ve eksik bildirimin azalmasına etki edebilecek bir başka sebep te, mahalli devlet adamlarının uhdesine bırakılan toprakların gitgide daha müreffeh olduklarını söylemek ve hükümdarı bu yolla memnun edip saltanatının mutlu bir saltanat olduğunu ifâde etmek için fazla bildirimin daha «kârlı» bir yol olarak görünmesi olmuştur.

Ne sebeptense, rakamlar 1741'den 1851 büyük isyânına gelinceye kadar durmadan ve önemli bir hızla artmışlar, 1741'deki ilk rakam olan 143 milyondan 1851'deki son rakam olan 432 milyona çıkılmıştır. Bu rakamların seyri sırasında inanılmaz ve tuaf sıçramalar görülmektedir. Bazı yıllar, bir önceki yılın rakamı ile karşılaştırılmayacak kadar büyük sıçramalar olmuş-örneğin, 1774'de 221 milyonken, 1775'de 265 milyona; veya 1804'-de 304 milyonken, 1805'de 332 milyona çıkılmıştır.

Modern nüfusbilimcileri (demographers) Çin'in nüfus büyümesine eğildiklerinde imparatorluk toplamı ve eyaletler toplamı olarak ayrı ayrı ve pekçok sayılar bulmaktadırlar-ama bu

rakamların kıymeti ve ifâde ettiği anlam nedir? Güçlük şudur ki, Çin'de Batıdakilere benzer bir nüfus sayımı hiçbir zaman yapılmamıştır. Yapılanlarda ise, doğum tarihi, cinsiyet ve yaş dağılımı, evlilik-bekârlık, yerlilik-göçmenlik, ve bilimsel analizler için gerekli diğer ayrıntılı bilgilere yer verilmemiştir. Çin'deki nüfus hesaplamaları kayıtlama-ve-tahminleme esasına dayanmış; kanun işlerinde çalışabilecek, toprak ekebilecek, silâh altına alınabilecek veya vergi ödeyebilecek insanları hesaplamak gibi basit idarî ihtiyaçlardan ötürü yapılmıştır. Rakamların gerçeklerden uzak kalmasında pekçok şey rol oynamıştır. Halkın bu sayımlara katılması beklenemezdi. Kategoriler şeklinde sıralanabilecek birçok nüfus parçalarının hesap harici kalmalarına göz yumulurdu. Tektip çizelgeler, doğru haritalar, eğitilmiş nüfus sayımı memurları gibî şeyler hiç olmamıştır. Neticede ise, bürokratik bir alışkanlıkla, gerçek olmayan bazı «bilgilere» dayanılarak genel bir nüfus hesaplaması uygulanmakla yetinilmiştir. Bu arada, örneğin, Honan eyâletindeki memurlar, ondokuzuncu yüzyılın büyük kısmında, eyâlet nüfusu bildirilirken her yıl 1000 (bin) arttırmakla işin içinden çıkmaya çalışmışlardır.

Bu durumda nüfusun 1741'de 143 milyon, 1793'de 313 milyon, ve 1849'da 413 milyon olduğunu kabul edecek olursak Çin nüfusunun 1740-90 dönemindeki elli yılda iki kat artığını; hemen ardından gelen elli yılda, 1790-1840'da ise üçte-bir oranında arttığını kabul etmemiz gerekecektir. Daha tedbirli olarak, istatistikleri bir kenara atıp da onsekizinci yüzyıl başlangıcı için 200 milyonluk, 1850 yılı için 350 milyonluk bir nüfus tahmininde bulunursak, bu kere daha da ilginç bir durumla karşılaşacağız : Batı ile temasın başladığı yıllardan endüstrileşmeye geçişin öncesindeki yıllara kadarki yüzyıl içinde koskoca Çin nüfusu iki katına çıkmış görünmektedir.

Bazı Açıklama Teşebbüsleri. Zamanlarında Çin üzerinde en iyi incelemeleri yapan Cizvit pederlerne göre, Çin'in nüfusundaki bu artışın nedeni ataya ve aileye bağlılığın yaşaması için erkek çocuğun gerekli görülmesi, Çin'de bunun çok yaygın bir arzu olmasıydı. Fakat nüfustaki artış ile böyle bir arzu arasında dolaysız bir ilgi olduğunu söylemek zor olsa gerektir. Bunun yerine Çindeki erken evlenme geleneği ve ailenin bu yaşta evlenenlere yardım etmesinin devamlı bir faktör olarak ele alınması daha uygun görünmektedir. Kısacası, onsekizinci yüzyıl Çin toplumundaki bu hızlı nüfus artışı olayını açıklamak için

Çin'in binlerce yıllık geleneksel değer ve tutumlarına değil, onsekizinci yüzyılla etkinlik kazanan şartlara veya çeşitli faktörlerin kombinasyonuna eğilmek zorundayız.

Bunların içinde ise en belirgin olanı bütün bu onsekizinci yüzyıl süresince Mançu hanedanının yönetimi altında Çin'in tam bir barış devri yaşamış olmasıdır. Bu genel şartın yanısıra, biliyoruz ki, Kanton aracılığı ile yapılan dış ticaret artmış ve ülke içindeki taşım ve ulaşım olanakları da belli bir derecede gelişmiştir. Fakat diğer faktörlerle ilgili ayrıntılı monografik çalışmalardan yoksun olduğumuz için, bugün çok önemli olduğunu görüp anlayabileceğimiz bir tek faktörü kuşkusuzca belirtebiliriz: yiyecek temini, ve yiyecek maddeleri üretimine ilişkin şartların iyileştirilmesi.

Onsekizinci yüzyıl, Çin'i adeta, Malthus'm teorisini doğrulamak istemiştir. Yüzyılda besin maddeleri arttıkça nüfus da hızla artma imkânı bulmuştur. Yiyecek maddelerinin arttırılması sayesine hem açlık yıllarının sebep olduğu ölümler, hem de, gene açlık yüzünden insan bedeninin direnç gösteremediği hastalıkların sebep olduğu ölümler azalmaya başlamıştır. Sonuçta, çocuk ölümleri azalmış ve büyüyen bu çocuklar daha daha çok çocuklar yapan ve bunları yaşatan erginler olma imkânı bulmuştur.

Çin tarım ekonomisine giren yeni ürün çeşitlerinin oynadıkları önemli rol darı süpürgesinin Çin'e gelişinde ifâdesini bulmuştur. Mısıra benzemeyen, ama mısır gibi yüksek boylu bir bitki olan darı süpürgesi Çin'e Moğol Hanedânı sırasındaki Orta Asya'dan gelmiştir. Darı süpürgesi buğday ve arpanın bile yetişemeyeceği en zayıf topraklarda dahi yetiştirilebilen bir üründü. Şu veya bu şekilde, kendisinden lâpa veya şarap yapılıyor, evlerin ve ağılların damına seriliyor, pencerelerin örtülmesinde kullanılıyor, yer hasırı olarak, hatta inşaat malzemesi, gübre, ve yakıt olarak bile işe yarıyordu. Soya fasulyesi gibi çeşitli ürünlerle birlikte ekilen darı süpürgesinin Çin'in birçok kısımlarında temel besin ürünleri arasına girdiği düşünülebilir.

Mısır ise onaltıncı yüzyılda Amerika kıt'asından gelmiş; kurak ve yamaç arazilerle dolu Kuzey Çin için çok yararlı ve uygun bir ürün yerine geçmişti. Mısır, tıpkı darı süpürgesi gibi yiyecek, gübre, hasır gibi çok çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Bugün de Çin'deki besin maddeleri içinde mısırın yeri yedide-birdir.

En önemlisi ise, İspanyollar ve Filipinler tarafından Kuzey ve Güney Amerikalardan getirilen tatlı patatesti. Tatlı patatesin üstünlüğü kumlu ve yumuşak yerlerde yetişebilmesi, buna karşılık birim-toprak başına diğer ürünlerden daha fazla besin-enerjisi yaratmasıydı. Güney Çin'deki pirinç sahalarında tatlı patates yoksulun başlıca besini olmuştu. İçki olarak şarabı yapılıyor, kök ve gövdesi yakıt olarak kullanılıyor, kullanım-fazlası olan tatlı patates ise kurutulup satılıyordu.

Çin tarım ekonomisine dahil olan bu yeni ürünlerin en önemli tarafı Çinde zaten var olan diğer ürünleri takviye etmeleri ve âtıl işgücü için yeni istihdam imkânı yaratmaları; toprağın daha yoğun şekilde kullanımına yol açmaları ve böylece Çin ekonomisi içinde sağlam bir yer edinmiş olmalarıydı. Amerikadan getirilen diğer ürünlerden tütün ve nohut (nohut yağı çıkarılıyordu) ise bu ekonomiye kendilerince destek oluyorlardı.

Onsekizinci yüzyıl sırasında tarımsal ürünlerinin arttığını, üretimin çoğaldığını gösteren bir başka delil ise ekilebilir toprakların daha yoğun olarak kullanıldığı yolundaki resmî kayıt ve belgelerdir. Diğer yandan, erken olgunlaşan pirinç türlerinin kullanılmaya başlaması sayesinde de pirinç üretimi artmış bulunuyordu.

Meseleyi hangi açıdan açıklarsak açıklayalım, gerçek şu ki, 1650 ile 1850 arasındaki iki yüz yıl içinde Çin nüfusu iki, hatta dört kat artmıştır, ve bu artış modern dünya ile gerçek anlamda bir temasın başlamasından önceki devrede olmuştur. Dünyanın çeşitli yerlerinde endüstrileşme ile birlikte nüfus artışı görülmesi bir kural halini almış bulunduğu için, Çin'de, endüstrileşme-öncesi devrede başlayan bu nüfus artışı günümüz dünyası için çok büyük önem taşıyan bir problem olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bu, bütün insanlık tarihinde en büyük nüfus problemidir.

Bugünkü Çin'in Komünist yöneticileri de bu problemle yüz yüzedirler. 1953-54 yılındaki nüfus sayımı çalışmaları, hâlâ gerçek bir nüfus sayımı sayılmasa da, yaklaşık olarak, anavatan Çin'de 586 milyon insanın yaşadığı sonucuna varmıştır. Anavatan yöneticilerinin yılda yüzde 2'lik nüfus artışı hesaplamalarına göre-ki hiç de olmayacak bir yüzde değildir.-Çin'in 1980 yılındaki nüfusu yaklaşık olarak 1 milyarı bulacaktır. Marxist oldukları halde Çin Komünistlerinin niçin nüfus kontrolü gibi Malthus'cü bir uygulamayı benimsemiş bulunduklarının nedeni açıktır.

8

DEVRİMCİ SÜREÇ : İSYAN VE RESTORASYON

Çindeki eski hayat tarzının yıkılışı ile yeni hayat tarzlarına geçiş modern zamanların en dramatik, ama en az bilinen olayıdır. Bu süreç, çeşitli aşamalarla, geçtiğimiz yüzyıl boyunca kendisini ortaya koymuştur. Bu aşamalardan herbirinde eski Çin hayatının bir bölümü çöküp gitmiş, ve yerine yenisi gelip konmuştur. İçlerinde en önemli iki değişim aşaması ise-ki, aslında ikisi tek bir devrimci süreçtir- geleneksel yollarla bastırılan ve eski geleneksel yollarla oluşan **hanedâna karşı isyân ve ayaklanmalar** ile, devrim sürecine kendini dahil etmiş bulunan **reform ve Batılılaşma aşamalarıdır.** Gerçekte ise, isyânlar, reformlar ve devrimler (ihtilâller) biribirileriyle karmaşık olarak oluşmuşlardır ve bu yüzden de devrimci süreci çeşitli aşamalar içinde incelemek analitik bir yakıştırmadan; Çin toplumunun geçen yüzyılda nasıl kendi öğelerini atıp yenileriyle kendisini yeniden-örgütlediğini göstermeye çalışan bir yöntemden başka birşey sayılmamalıdır. Bu sürecin temelinde ise iki değişim tipi görmek mümkündür : devrevî olan, ve daimî olan.

Devrevî değişimlerden kastetmekte olduğum bir saatm sarkacı gibi olan iniş-çıkışlardır : birlikten parçalanmaya, ve parçalanmadan tekrar birliğe dönüş. Bu tür değişimler Çin tarihinde çok sık olmuş ve herbiri hanedân değişiklikleriyle paralel olarak meydana gelmiştir. Birçok hanedânlar bürokrasideki rüşvet ve ihtilâsın çekilmez hâle gelmesi yüzünden patlak veren is-

yânlarla; içsavaşlara yol açan mahallî savaşbeylerinin güçlenmesiyle; ve bu iç savaşlardan sonra daha kuvvetli birinin çıkması ve Çini, kendi kurduğu hanedânın buyruğunda yeniden-birleştirmesiyle yıkılmışlardır. Bu süreç Mançu haredânmm yıkılışında da görülmüştür : Mançuların gerileme ve yıkılışı, ardından gelen savaşbeyleri dönemi (1916-1928), ve ardıl olarak gelen Çan Kay-şek ile Mao Tse-tung.

Devamlı veya temelli değişiklikten kastedilen ise, kadın hürriyetlerinin tanınması, hanedân hükümetleri yerine siyasî parti hükümetlerinin gelişi, makina kullanımının artışı, ve yeni fikirlerin yayılması gibi Çinin hayatını yeniden-biçimlendiren ve karşı konulmaz mahiyetteki değişimlerdir. Bu tür değişimlerin diğerlerinden daha etkili ve daha önemli oldukları açıktır. Buna rağmen, bunlar bile herzaman engellerle karşılaşmışlar; yeni bir merkezi hükümet kuruluşuna ortam hazırlayabilmek ve bu iş için ideolojik bir destek olmak üzere yeniden ortaya çıkan Konfüçyüsçülük gibi eski düzenin çeşitli kalıpları ve kurumları ile göğüs göğüse gelmişlerdir.

Burada tekrar hatırlayalımki (Bölüm 3'e bakınız) bundan sadece bir yüzyıl önce modern devrim başladığında, eski Çin hâlâ iki ana tabakaya dayanan bir toplumdu : okumuş üst tabaka, ve okumuşluğu olmayan halk kitleleri. Zadegân aileleri ise mahallî derece-sahiplerinin çıktığı ailelerdi. Bunların bir kısmı «ulema», bir kısmı ise kapıkulları arasına giriyordu. Devlet esas itibariyle bu okumuş üst tabakadan seçilmiş insanlardan kurulu bir bürokrasi marifetiyle idare ediliyordu. Bunlar ise klâsiklerden öğrendikleri Konfüçyüsçülük doktrinine bağlıydılar. Böylece otoritaryan bir monarşi, yüzyıllar boyunca, bütün bir Çin kültürü dünyası üzerinde koskoca bir imparatorluk kurmuş ve yaşatmıştır. Ne var ki bu yönetim, toprağın yoğun şekilde kullanılması ve bu iş için de toprağa-bağlı köylülerin kullanılması sayesinde ayakta duruyordu. Köylüler siyasal hayatta veya Çin'in san'at hayatında yer almış değillerdi. Eski Çin siyaseti, ekonomisi, ve diğer alanlardaki fikir ve düşünceleri devamlı olarak, bürokratik bir otoritaryanizm, toprakbeyleri, ve Konfüçyüsçü ahlâk anlayışı tarafından yönetilmiştir.

Devrimci sürecin ilk aşamasında görülenler toprak beyliğine, ve kezâ Mançu hanedânma karşı geleneksel kalıplar içinde yapılan isyân ve ayaklanmalardır. Bununla beraber, bu hareketlerin liderliğini yapanlar fanatik denecek kadar dindâr oldukları

için, ideolojileri itibariyle Konfüçyüsçülüğe karşı çıkmışlar, bu yüzden Konfüçyüsçü aydınların desteğini sağlayamamışlar; aydınlar bütün bu hareketlerin sonrasında daima restorasyona giden yolları açan en önemli kuvvetler olmuşlardır. Eski yönetimin yeniden ihyâsında aydınlar büyük rol oynamışlardır.

Yüzyılın sonundaki Reform Hareketi ise, bir yandan Batı yöntemlerinin kabulü ile Çin devletini kuvvetlendirmek, bir yandan da Konfüçyüsçülüğü korumak isteyen okumuşlar tarafından yönetilmiştir. Fakat bu «ulema» reformcuların istedikleri değişimler İmparatora rağmen ve İmparatora karşı hareketler değil, İmparatorun himâyelerinde uygulanacak hareketlerle yapılacak değişimlerden ibaretti. Kısacası, okumuşların istedikleri tepeden inme reformlardı, ve halkı-hele hele köylüleri- harekete geçirmeyi, ve ülke politikasında köylüleri aktifleştirmeyi bunlar akıllarının ucundan bile geçirmiyorlardı.

Cumhuriyetçi Devrim hareketini ise Batı ülkelerinde yetişen veya «Batıcı» olan okumuşlar yönetmiş, bu arada devrim hareketi yeni ordunun mensuplarınca ve iş adamlarınca da desteklenmiştir. 1912 yılında Mançu imparatorluğunun yıkıntıları üzerinde Çin Cumhuriyetinin kurulması hem geleneksel kalıp içinde bir hanedân değişikliği anlamı taşımış, hem de monarşinin kalkması gibi devamlı ve kökten bir değişiklik yerine geçmiştir. Ne var ki bu «Cumhuriyet» Batıdakilerden farklı bir cumhuriyet olarak kalmış; parlemento hükümeti geleneğine uyulmamış, köylü kitleleri ise politikaya aktif olarak girme olanağı hiç bulamamıştır.

Cumhuriyetin ilk onyılındaki dönemde, kalpleri yeni bir vatanseverlik duygusu ile çarpan öğrenci kitlesi siyasal hayatın en hakiki milliyetçilik hareketinin önüne geçmiş; «Bilim ve Demokrasi» sloganını bayrak edinerek bu yeni milliyetçilik ve vatanseverlik hareketini sosyal reformlar ve kültürel değişim yönünde çekip sürüklemeye; ilerlere götürmeye başlamıştır. Modern dönemde ise «okumuşlar» sınıfı devrim liderliğini, Çin devrim tarihinde il kez, «okumasız» halk kitlelerine terk etme durumunda kalmıştır.

Buraya kadar yaptığımız bu kısa özetlemeyle sadece tek bir hususa işaret edilmek istenmiştir-Modern Çin'de yer alan siyasal değişim, temelde, sınıf yapısındaki sosyal gelişmelerin, ekonomik yapıdaki ve değerler sistemindeki değişmelerin ürünü

olarak ortaya çıkmıştır. Bu değişimler, zaman içinde, daha da hızlanmış ve yoğunlaşmıştır.

I. BİR PROTOTİP OLARAK «BEYAZ LOTÜSLER»

Tarımsal Çin'de asker) kuvvet, köylük yerlerin kontrol altında tutulabilmesine; köylük yerlerin insan gücüne ve gene köylük yerlerin yiyecek sağlama gücüne dayanmak zorundaydı. Bunlar ise savaş hâlinin belli başlı dayanakları olmakla beraber, köylülerin harekete geçmesine yol açtığı için, taht'taki İmparatorun yerinden olmasına sebebiyet verebilecek kadar büyük tehlikeler taşıyordu. Ülkedeki isyânlar ve hanedân savaşlarında râkip taraflar arasındaki mücadeleden galip çıkan, bu yerlerin insan gücünü ve ikmâl kapasitesini atik davranıp ele geçiren taraf olurdu. Hanedânlar önce kendi muvazzaf askerî birliklerine- Mançuların sancaklı ordular sistemi gibi- güvenirler, sonra da taşradaki nüfusu muharib nizâmına sokacak olan mahallî zadegânın yardımlarını beklerlerdi. İsyân hareketleri ise, genellikle gizli topluluklar veya dini «cult»ler şeklinde örgütlenirdi.

Yüzyıllar boyu hep kendini tekrarlayan bu geleneksel isyân tarzı, Batı yayılmasından önceki dönemde cereyan eden Beyaz Lotüsler Topluluğu isyânında da (1796-1804) görülmüştür. Bu gizli topluluğun kuruluşu Moğol dönemine kadar gerilere uzanmaktadır. Dinsel bir «cult» olarak, yoksulluk içindeki köylülerin korktukları ve çok şeyler bekledikleri «üstün kuvvetlerden» söz eden, o'nlara inanç besleyen ve Budda'nın dünyaya geri geleceğini ileri süren bir hareketti. Bu dünyadaki hastalıklar, salgınlar, kişisel dertlerin önü alınabilecek, Ming hanedânı tekrar taht'a geçecek, üstelik ölümden sonraki hayatın da şenlik ve esenlik içinde geçmesi sağlanacaktı. Onsekizinci yüzyılın sonlarına doğru hareket, Hupeh, Szechwan, ve Shensi eyâletlerinin bulunduğu Yangtze Boğazının yukarılarına ve Han Nehrinin çıkış yerlerine denk gelen bölgelerde hızla yayılmıştır. Bu dağlık bölgeler, uzun zaman tarıma açılamamıştı. Buraların, Ch'ing hanedânının devlet elini uzatmasıyla tarıma açılması için modern zamanları beklemek gerekmiştir. Bu dağlık bölgelere yoksul köylülerin göçüp yerleşmeleri resmî makamlarca teşvik edilmiş, fakat yeni yerleşimin yanısıra merkezî devletin kontrol ve gücünün buralara kadar uzatılması için gereken tedbirler alınmamıştı. Bölgeye yerleşenlerin teşkil ettikleri topluluklar buralarda ölümün sınırında bir hayat sürüyorlar ve kendi yasalarına göre kendi-kendilerini yö-

netme isteğine kapılıyorlardı. Beyaz Lotüs mezhebinin fanatik liderleri hareketin ideolojisine buralarda, bir de, ırkçı bir doktrin şeklinde anti-Mançu unsur katıyorlardı.

1796 yılında patlak veren isyân başlangıçta küçük vergi tahsildarlarının hareketlerine karşı patlak vermişe benzemektedir. Fakat ilk isyândan sonra, imparatorluk garnizonları isyânı bastırmış ve bulaştığı çeşitli noktalarda isyân alevlerini söndürmüşse de, bir süre sonra isyân o kadar çok yere atlamıştı ki kontrol edilemez bir hâl almıştı. Ahâli hükûmet kuvvetlerine karşı koymak için [kendi imkânlarıyla] savunma birlikleri kurmuş, silâh ve yiyecek stokları ikmâlinde bulunmuştu. Mahallî halkın kurduğu bu birlikler bölgede savunmaya elverişli dağ ve tepeleri ellerine geçirmişler, imparatorluk kuvvetlerinin buralara gelmesini beklemeye karar vermişlerdi. Bunamış denecek kadar yaşlanmış bulunan İmparator Ch'ien-lung yönetimindeki bürokrasinin rüşvetçiliği ve hırsızlığı yüzünden devlet, bir türlü askerî sefer düzenleyip harekete geçemiyordu. Bu şartlar altında, isyânın ciddi bir stratejisi bile olmadığı hâlde, ikmâlini bir türlü tamamlayamayan devlet kuvvetleri, karşılarındaki zavallı «haydut»larla başa çıkamıyordu. Zira başlarında azimli bir kumandan olmadığı gibi, askerin morali yoktu ve döğüşmek istemiyordu. Her iki taraf da birbirleriyle savaşacağı yerde, halkın sırtından geçinmekteydi.

Beyaz Lotüsler İsyânı, taht'a İmparator Chia-ch'ing'in çıkmasından sonra bastırılabilmiştir. Yeni İmparator, Mançu kumandanlarından en iyilerini bu işle görevlendirmiş, bu kumandanlar da devletin askerî birliklerini bir disipline sokmayı başarmışlardı. Mançu kumandanları bir yandan âsi kuvvetleri ortadan kaldırarak, bir yandan da geçtikleri yerlerdeki ahâlinin insan gücünü ve ikmâl kaynaklarını kendi kontrolları altına alarak, bu isyânı, önceki dönemlerde yapılan isyânların bastırılması gibi geleneksel bir tarzda bastırmışlardır. Mançu kumandanlarının isyân bastırmakta uyguladıkları bu metod nüfusca yoğun olmayan kırsal bölgelerin askerî kontrol altına alınmasına ilişkin bazı belirli hesapları işaret etmektedir.

Mançu kumandanları, herşeyden önce, daha işe başlarken köylüleri toplayıp o bölgede etrafı kalın ve yüksek duvarlarla çevrili kapalı kamplar (veya köyler) inşa ettirmişler ve köylüleri bu kamplara nakletmişlerdir. Duvarlarla tahkim edilmiş bu «köyler» ise dışardan, gene oraların köylülerinden kurulmuş mi-

lis birliklerince korunmuştur. Köylüler bu yeni «köy»lere nakledildikten sonra milis teşkilâtına asker olarak daha kolay celbedilebiliyorlardı; zira, köylü eskisi kadar rahatça toprağından ekmeğini çıkaramaz oluyordu. Böylece halk, devlet kuvvetlerinin emrine girmiş; devlet otoritesini tanımıştı. Bu arada köylü milisler, isyâncıların bastırılmaları için askerî eğitimden geçirilmişlerdir. Bu eğitimin tehlikeli yanı, köylülere profesyonel askerlerin bildikleri şeyleri öğretmesiydi. Köylünün savaşmayı öğrenmesi, hele hele, silâhla teçhiz edilmesi hükümetçe tehlikeli sayıldığı için, isyânmın bastırılmasından sonra, köylüdeki silâhlar toplanmıştır. Aynı ânda, âsillerin kendi saflarına kattıkları köylülerin geri dönmeleri için af çıkarılmış; bir yandan da, köylüler arasından yenilerinin âsilere katılmalarını önleyecek birçok tedbirler alınmıştır. Kuvvet kullanımını ve idarî tedbirleri biraraya getiren bu metodlarla, imparatorluk kumandanları yavaş yavaş âsilerin takviye ve ikmâl kaynaklarını kesmişlerdi. Böylece «Surları takviye etmek, kırsal yerleri temizlemek» taktiği kullanılarak isyânın gücü bastırılmış ve isyân eceliyle başbaşa bırakılmıştır. Bu isyânm bastırılması imparatorluk yönetimine, beş yıllık bütçe gelirlerine eşit (200 milyon **ons**'luk gümüş) bir paraya mal olmuştur.

Bu model, bu isyândan önceki isyânların bastırılmasında kullanılanları andırdığı gibi, 1930'larda Japon istilâsı sırasındaki Kuzey Çin'de ve 1940'lardaki Komünistlerin genişleme devrindeki Çin'de ve aynı şekilde kullanılmıştır. Beyaz Lotüsler Hareketi hanedânın sonunu yaklaştıracak kadar başarılı olmuşsa da, bunu kendi zamanında yapamamıştır. Zira Beyaz Lotüsler hareketi son derece önemli bir kuvvetten yoksun kalmış bir isyandı: okumuşların idarî ve ideolojik plânda önderliğini sağlayamamıştı. Bu bakımdan, tarihte, ondokuzuncu yüzyılda başlatılacak olan çok daha büyük bir iç savaşın sadece bir ön-denemesi olarak yer almakla kalmıştır. Çin'deki bu iç savaş, Amerika Birleşik Devletlerindeki İç Savaştan kat kat büyük olmuş ve çok daha uzun sürmüştür.

Bugünkü Çin Devriminin kökleri gerçekten ta 1851-1864 tarihlerindeki Taiping İsyanına kadar uzanmaktadır. Taiping İsyanları esas itibariyle köylü isyanlarıydı. Bunlar Komünist Manifestosunu kulaktan olsun duymuş değillerdi. Fakat ne olursa olsun modern Çin Devrimini anlayabilmek için Taiping İsyanına eğilmek ve bu isyanın Konfüçyüsçülüğü ortadan kaldırmak için

giriştiği gayretleri, ve isyanın niçin başarı kazanamamış olduğunu çok iyi bilmek gerekmektedir.

2. TAİPİNG GÖKSEL KRALLIĞI

Bu büyük isyân hayat güvenliğini sarsan, halkı açlığa, salgınlara, sellere ve kırımlara karşı çaresiz bırakan bir nüfus patlaması yüzünden olmuştur. Bu durumun sonunda devlet kendine düşen işleri yapamaz olmuş; sellerin denetim altına alınması, açlığa karşı tedbirler alınması, bunlar için daha çok vergi gerekmesi, vergi almanın gitgide güçleşmesi gibi peşpeşe zorluklar yüzünden devletin bunalımları artmıştır. Bunların ardından ise, bugün de olduğu gibi, devletin kendi güvenliğini temin etmek için sert tedbirler alması devleti daha da güç duruma sokmuştur. Devletin bu işler karşısında beceriksiz kalması ise halkın devlete olan inancını sarsmıştır.

1842 yılında İngilizleri ülkeden atamayan, Çin'e afyon sokan yabancı tacirlerin, korsanların ve Çinli iş adamların faaliyetini önleyemeyen İmparator artık prestijini kaybetmişti. 1846-1848'de Çin'in birçok yerlerinde seller olmuş, açlık her yana yayılmıştı. Çin nüfusu ise çok artmış bulunuyordu. Bunun ardından, 1851'de, büyük bir isyânın patlak vermesi şaşırtıcı sayılmamalıydı.

İsyân, Mançuların en son işgâl ettikleri en güney eyâletlerinde patlak vermiştir ve bunda da şaşılacak birşey yoktur. Kanton bölgesi ve hinterlandı, gerek Kanton'daki Avrupalı tacirlerin yürüttüğü, gerekse Çinli tacirlerin Güney Asya ülkeleriyle yürüttükleri dış ticaretin uzun zamandır etkisinde kalan yerlerdi. Üstelik bu bölgeler Mançu devlet otoritesinin en zayıf olduğu yerlerdi.

Kanton'daki Mançu sancak ordusu dışında, iki eyâlette toplam. 90.000 asker vardı bunlar da kanuna uygun olarak, bir çeşit polis kuvveti şeklinde, 142 ayrı noktaya dağılmışlardı. Kaldı ki bunlar bile kâğıt üstünde var gözüken askerî birliklerdi. Yabancıların ve dış ticaretin bozucu etkisine en fazla açık olan bu bölgeler, devlet kudretinin en zayıf olduğu yerler olarak bırakılmıştı.

Geleneksel olarak bu isyânın liderliği de gizli bir dinsel topluluğun elinde olacaktı. O sıralar liderlik için hazır bekleyen iki topluluk vardı : Kuzey Çindeki **Beyaz Lotüsler** veya Güney Çin-

deki **Üçlüler.** Fakat hareketin liderliği bu iki kuruluşun da eline geçmemiştir. Bunun sebebi ise hem tarihi bir «kaza» sayılabilir, hem de Taiping isyânının lideri Hung Hsiu-ch'uan'ın kişiliğine bağlanabilir.

Hung, yaşadığı toplumdan soğumuş bir «aydın»dı. Kendisinin nasıl olup da bir isyanın başına geçtiği ve Çin'in yarısı üzerinde sözü geçen bir İmparator hâline geldiği ciddî bir biyograficinin emeklerine lâyık bir konudur. Hung 1813'te doğmuştur. Kanton'daki devlet sınavlarına üç kere girmiş ve kazanamamıştır. Üçüncü kere de sınavdan dönünce hastalanmış ve sinir krizi geçirmiştir. O andan itibaren, bir ermiş ile konuştuğunu ve artık tüm insanlığı kurtarmak için kendisine ilâhi bir vazife verildiğini söylemeye başlamıştır. Görüşleri değişen Hung, Kanton'dan dönmüş ve köy okullarından birinde baş öğretmenliğe başlamıştır. Dönüşünde, Hıristiyan misyonellerden aldığı bir risâleyi de yanında getirmişti .Risâlenin Çince başlığı «Çağa Işık Tutan Güzel Sözler»idi. İşin ilginç yanı Hung'un bu risâleyi ve içinde İncil'den yapılan iktibasları tam altı yıl sonra, 1843'te okumuş olmasıdır. Etrafındaki insanlara yaptığı telkin ve verdiği vaazlar sırasında ise Allahın Kendisine seslendiğine inanmaya başlamıştır. Bunun üzerine kendi kendisini vaftiz etmiş ve hemen ardından müridlerini örgütleyerek «Allaha İnananlar Topluluğunu» kurmuştur.

Daha sonra, Kanton şehrinde protestan misyoneri [Amerikalı] peder Issachar J. Robert'in evine ziyarette bulunmuş ve burada iki ay kalarak dini bilgilerini zenginleştirmiş, kendisinin dini bir misyonu olduğuna hiç kuşkusu kalmamıştır. Dönüşünde müridleriyle birlikte vaftiz törenleri yapmış, mahalli tapmaklardaki Tanrı ve Tanrıça heykellerini kırdırmış, tek bir Allaha tapmaya başlamışlardı. Başöğretmenliği bırakması için halk oyu baskıda bulununca müridlerini toplayarak dağlara çıkmıştır. Müridleri için dini ilâhiler yazmış, dini konuşmalar yapmış, ve yeni dini yaymıştır. Çok geçmeden etrafında birkaç bin kişilik adamı olmuştur. Hareket Mançulara karşı bir özde kazanmaya başlamıştı. 1850'de, kışın bir köylü ayaklanması olmuş ve bastırılmıştı. Kaçanlar, dağlardaki Hung'un avanesi arasına katılmışlardı. Bunlar Kwangsi'den kaçıp gelmişlerdi. Bu sırada, haydutlara karşı kendilerini korumak için, kendisine yakın olan adamlarına askerî bir örgüt kurdurmuştu. Ardından da, Kwangsi isyânından sonra gelen köylüler sayesinde epey kuvvetlenmiş-

lerdi. 1851'de hareketin liderleri bu harekete hanedân ismine benzeyen bir isim vermişlerdi: **T'ai-p'ing t'ien-kuo,** «Büyük Barış Göksel Krallığı.» Böylece, açık bir şekilde isyâna başlamışlardı. Kuşkusuz ki bu gelişmenin en önemli sebeplerinden birisi Hung'un içindeki ilâhi ödevine olan inancıydı.

İsyân başladıktan sonra hızla etrafa yayılmış, ve isyânın liderleri kendilerine bağlı kuvvetleri Yangtze vadisine doğru kuzeye yürüyüşe çıkarmışlardı. Bu «yürüyüş» daha sonraları 1926'da Çan Kay-şek'in kumandasında aynı güzergâhı izleyen Milliyetçilerin yürüyüşüne benzemektedir. Yeni hanedânın askerî birlikleri Hunan'ın başşehri olan Changsha'yı ele geçirememişlerse de, diğer taraflarda engelleri aşarak yürüyüşlerine devam etmişler, veya karşılarındakileri ricat etmek zorunda bırakmışlardır. Kazandıkları «zaferler» -ki imparatorluğun generalleri bunları dakikası dakikasına merkeze bildirmekle yükümlüydüler. Peking'e doğru yaklaşmaya başlamıştı. 1853 başında Taipingliler Hankow'u ele geçirerek yakmışlar, ve gemilerle Yangtze boyunca ilerlemeye başlamışlardı. İsyâncılar, 500.000 kişilik bir kuvvetti. 1853 yılı Mart ayında Nanking'i ele geçirmişlerdi .Temmuz'da, kuzeye doğru devam eden bir sefer sonunda, Sarı Nehire erişmişlerdi. Kaderin bir cilvesi olarak o sene nehir Shantung'un güneyinden denize inen yatağını bırakmış, şehrin kuzeyinden denize akmaya başlamıştı. (Bakınız: Son Harita) Âsi kuvvetler bu yüzden Shansi tarikiyle yeniden batıya doğru sefere çıkmak zorunda kalmışlardır. Ekim ayında Pekin'e yaklaşmışlar ve Tientsin'e otuz mil kadarlık bir noktaya gelmişlerdi. İsyânm bu noktadan sonra gerilemesi kaçınılmazdı. İsyân bu noktada doruğuna çıkmış; hanedanın sembolü olan Peking'i işgal edememiş, ve âsi kuvvetler yavaş yavaş aşağı Yangtze'deki üs bölgelerine dönmeye başlamışlardı. Daha sonraki onyılda devlet kuvvetleriyle âsiler arasında devamlı savaşlar olmuş; sonra birden bire, 1846'te, Nanking'in âsilerin elinden geri alınması üzerine intihar eden Hung Hsin-chu'uan'm ölümü ile durulmuş ve kesilmiştir.

Bu başarısızlık gösteriyor ki isyânın en büyük noksanı yeterli bir liderliğe sahip olmayışıydı. Her tutumdaki Çin tarihi bilginlerince kabul edildiği üzere, hareketin siyasal bir doktrini, siyasal bir örgütü olmamıştır. Doktrinsizlik ve siyasal örgütsüzlük yüzünden isyân hareketinin yetersiz kalışı, isyânm bu amaçla Protestan Hıristiyanlığını kullanış tarzına kısa bir bakıştan bile anlaşılmaktadır.

Taiping Hıristiyanlığı. Taipinglilerin, Protestan misyonerlerinden ve o'nların çevirdikleri şekliyle aldıkları İncili ve dini risâleleri kullanmış olmaları açık liman şehirlerindeki Amerikan ve İngiliz misyonellerini umutlandırmıştır. Bunlar Hıristiyanlığın Çine yayılacağını; «Allahın hizmetkârları»nın taht'a el koyacaklarını ummuşlardı. Amerikalı Başrahip İssacher J. Roberts, Naking'deki Hung'a resmî bir ziyarette bile bulunmuştur. Diğer rahipler ise, On Emiri ve diğer dini metinleri Çinceye çevirmeye vermişlerdi kendilerini. Bununla beraber, misyonerlerin âsilerle daha yakından temasları hayâl kırıcı olmuştur. Misyonerler, âsilerin Hıristiyanlığını çok farklı bulmuşlar, ve Taipinglilerden «hüsnü kabul» görmemişlerdir. Sonunda, Hung'un öğretisi için «bizim Kutsal Babamız'dan sâdır olmaması gereken ve İsâ Hazretlerinin söylemeyeceği şeyler» demek zorunda kalmışlardır.

Hung'un Hıristiyanlıktan ve İncil'den neleri aldığını, neleri almadığını incelemek çok ilgi çekici olacaktır.

E. P. Boordman'ın işaret ettiği gibi, Hung, Tevrattaki yaratıcı Allah kavramını kabul etmişti. Sadece bir tek Allah vardı. Törensel kurbanlar Allahın adına yapılmalıydı, dualar O'na edilmeliydi. Resim ve heykele tapma yasaklanmalıydı. Tarihin en eski dönemlerinde Çinli'ler zaten bu aynı Allah'a tapıyorlardı, fakat İ. Ö. 221 yılından sonra imparatorluk kurulmuş ve Çinliler şeytanın «iğvalarına» kapılmışlardı.

Ve gene tıpkı Tevrat'ta görüldüğü gibi, Taipinglilerin Allahı ve İsa Ağabeyleri de Hung'un en yakın ve en bilgili yardımcılarıyla dolaysız olarak temas halindeydiler. Ve gene Tevrat'tan gelen o eski anlayışa uygun olarak, Taipinglilerin Allahı da güç durumda kaldıklarında o'nların safında yer alacaktı.

Taipingliler Tevrat'taki yaratılış, tufan, ve Mısır'dan çıkış hikâyelerini de alıp benimsemişlerdi. On Emir bile Taipinglilerin sosyal sistemlerine göre adapte olunmuş ve içdenlikle benimsenmişti. Âsiler, İncildeki Allahın «Babalık» vasfını kabul etmişlerse de, İncilin söylediklerinin bütününü benimsemiş, ama İsânın kişiliği etrafındaki hikâyeleri ve O'nun öğretisini kabul etmemişlerdi.

Genel olarak, Hıristiyanlık öğretilerinden ve özellikle Tevrat'tan yararlandıkları, ve vaftiz ile Sabbath (çalışılamayan ve ibadet ile geçirilen haftanın yedinci günü-Ç. N.) gibi törenleri ve

çeşitli fikirleri alıp kabul ettikleri halde Hıristiyanlığın temel önermedeki pekçok şeylerini almamışlardı. İncil'den (Ahdi Cedid) önemdeki pekçok şeylerin almamışlardı. İncil'den (Ahdi Cedid) Allahın yararlandırma (armağanlandırma) ve cezalandırma vasıflarını kabul etmişler, bu arada cennet ve cehennem inançlarını da almışlardı (zaten bunlar birbirine bağlıydı.) Fakat sev ginin ve affın, alçak gönüllülük ve horlanmışlığın, komşusu hakkında iyi düşünmenin ve komşuya yardımcı olmanın vereceği manevi kuvvet gibi Hıristiyanlığın en temel öğretilerini bir kenarda unutmuşlardı. Açıkca görülüyor ki Hung'un Kitabı Mukaddes'den aldığı şeyler kendi teokrasisinin kuruluşunda işine yarayacak şeylerden ibaret kalmıştır. Bu bakımdan Hung'un Hıristiyanlığı uyguladığı çok söz götürür. Bunun yerine, kendisi ve müridleri için yarı-Hıristiyanvarî bir akide kurmuş olduğunu söyleyebiliriz.

Hıristiyanlığa ait fikirleri, Çin tarihine ve Çin'in kendi sosyal kurumlarına adapte etme çabalarına rağmen, Hung'un bu çalışmaları okumuşlar sınıfının ilgisini çekecek bir eser ortaya koyamamıştır. Bir bütün halinde ele alınacak olursa, siyasal yenilgisinin baş sebebi de Hung'un Konfüçyüsçü okumuşlar sınıfını yanına alamaması olmuştur. Ayrıca bir başka faktör de Taipinglerin diğer anti-Mançu kuvvetleri, özellikle Üçlüler adındaki gizli cemiyeti ve diğerlerini bir araya getirmemiş olmalarıdır. Taipinglilerin Hristiyanlıktan alıp adapte ettikleri dinsel fikirler ve törenler (rit'ler) ile, Üçlülerin diğer gizli yeraltı direniş hareketlerinin geleneksel Çin halk dinlerinden aldıkları fikirler ve törenler biribirileri arasındaki yakınlaşmayı önlemiştir. Üçlüler Hareketi mensupları, dinsel tören ve tapınmalarında Çin sözlüklerinde bulunmayan esoterik «karakterleri» kullanıyorlar. Derinlikler (Yeraltı) Tanrısına tapmıyorlar; «Otuzaltı Dualara» ve bunların güçlerine inanıyorlar; kan kardeşliğine yer veriyorlar; göklerin, yerin, ve insanoğlunun ifade ettiği kuvvetleri temsilen çeşitli törenler yapıyorlardı.

Üçlüler Topluluğunun güçlü olduğu yerler de Güney Çin ve buradaki beş mahal olduğu -merkez Fukien idi, sonra da Kwantung ve Kwangsi geliyordu- ve bu topluluğun üyeleri arasında ordunun alt tabakalarından kimselerle memurlar da yer aldığı için, Taipinglilerin bunlardan yardım görmesi çok yararlı olabilirdi. Üçlülerin küçük esnaf, tacir ve güney limanlarındaki dış ticaretle ilgili denizcilik işlerinde çalışan denizci üyeleri de var-

dı. 1853'de Taipinglilerin isyânı, Üçlülerin de yardımı sayesinde, surlarla kaplı Şangay şehrini ele geçirmiş, ve isyâncılar yeni kurulan Yabancılar Mahallesinin «kapısı ağzına» gelip, dayanmıştı. Fakat aynı esnâda Taiping hareketi Nanking'de yenilmiş; Üçlülerle birleşmeye vakit bulamamıştı. Keza, Şangay'daki yabancıların nüfuzundan yararlanacak şekilde yabancılarla bir yakınlık da kurulamamıştı.

Taiping Komünizmi. Taiping önderlerinin Çin toplumunu sosyal ve ekonomik alanda yeniden örgütlemek ve kurmak yönündeki düşünceleri, **Chou'nun Törenleri** (Rites) gibi Konfüçyüsçülük öncesi klâsiklerdeki **ancient** fikirlerden yararlanmış olmalarından da anlaşılmaktadır. Bunlar ise, çok daha eski dönemlerdeki reformcuların da dikkatini çekmiş, Hıristiyanlık kadar kendilerinin evreninde yer almıştır. Bu tarihî metinlerde bir çeşit ilkel komünizm savunuluyor; köylüler arasında her yirmibeş hanenin bir topluluk («commun») meydana getirmesi emrediliyordu. Toplulukların herbirinde bir tapınma yeri, bir bütçe ve iki tane de yönetici bulunuyordu. Bu topluluklarda tarlalar birlikte ve ortaklaşa ekilirdi- tıpkı bugünkü komünist toplumlardaki kollektif çiftlikler gibi. Yiyecek, giyecek, ve para herkesin ortaklaşa malı sayılır; ortaklaşa kullanılırdı. Hasaddan elde edilen artık-ürün topluluğun («commun») ortak «hazinesinde» biriktiriliridi. Bu sistem Taipinglilerin askerî örgütünde uygunlanmışa benzemektedir. Sistemin, diğer alanlarda da eşitlikçi bir zihniyet değişikliğine yol açtığı bilinmektedir.

Bu çabalara uygun olarak, toprağın yeniden dağıtılmasına çalışmışlar ve toprağın ihtiyaca göre kullanılmasını sağlamak istemişlerdir. Toprakların dokuz sınıfa ayrılması ve, onaltıdan büyük elliden küçük yaştakiler başta olmak üzere, nüfusa yeniden taksim edilmesi istenmiştir. Toprak dağıtımı ile birlikte tarımsal nüfusun bölgelerdeki dağılımının da yeniden düzenlenmesi savunulmuştur. Bu iki tedbir sayesinde toprağın ve insan unsurunun biribirileri karşısında eşitçe dağılımı hedef alınmıştır. Taipinglilerin toprak düzenleme anlayışı, geleneksel reformcu hareketlerden beri süregelen bir özlemi ve toprak-kullanımmında insanların biribirileriyle eşitlenmelerini amaç edinmiş bulunuyordu. Daha sonraları, kollektifleştirmeye gitmeden önceki devrede Çin Komünistlerinin yaptıkları, tarımsal reform da bu düşüncelerin tatbik mevkiine konulmasından ibaretti.

Taipinglilerin sosyal fikirleri arasında eşitlikçilikten yana bir başkası ise, kadın ve erkek eşitliğiydi. Köleliğe, odalık ve

cariye kullanmaya, kızların ayaklarının küçük olması için sıkıştırılmasına, zalimce cezalar verilmesine ve afyon kullanılmasına da karşıydılar. Bütün bunlar, sonraki dönemlerde tam olarak ifâdesini bulacak olan basit kitlelerinin genel istek ve görüşlerini yansıtıyorlardı.

Askerî politikaları ise, hareketin tümünübirden kontrol edebilecek bir liderliğin bulunmamasından zarar görmüştü. Belli başlı önderler ise kendi takdirlerine göre hareket ediyorlar; bu arada, zamanla biribirilerine karşı güvensizlik ve korku, hatta kıskançlık beslemeye başlıyorlardı. 1854 yılından itibaren ise, gereğinden fazla savunmacı karakterde bir politika izlemek zorunda kalmışlar, ve defalarca, stratejik önem taşıyan fırsatlardan yararlanmayı bilememişlerdir. Sonunda, önder kadrosunun hepsi sürülmüş veya katledilmiştir. Fanatikliği «cinnet» haline dönüşen Hung ise değişik bir ölümle, delirerek, hayattan ayrılmıştır.

Bu büyük ayaklanma, arkasında daha tam olarak kullanılmamış büyük bir devrimci güç bırakarak, başlangıçtaki hatâları yüzünden yenilgiye uğramıştır. Bu kaçınılmaz birşeydi. Zira, aydınların ve Mançulara karşı olan diğer gizli isyân kuruluşlarının desteğini temin etmeksizin, geleneksel biçim içinde yürütülmek istenen bir hanedan kavgasının kazanılmasına imkan olamazdı. Diğer yandan, dayandığı Hıristiyanlık (ideoloji olarak) çok yetersizdi; geliştirilmemişti ve savunduğu sosyal ve ekonomik doktrinler Konfüçyüsçülüğün yerini alacak kadar kuvvetli değildi.

Nien İsyânları. Yangtze bölgesinin Taipinglilerin kontrolünde bulunduğu dönemde, Taipinglilerin kuzeyine düşen, Huai ile Sarı Nehir arasındaki bölgede, «Nien» adını taşıyan âsi birliklerin idaresinde bir başka isyân hareketi başlamıştır. Kuzey Çin düzlüklerindeki köyleri, bu köylerin etrafını toprak-yığma surlarla çevirerek kale olarak kullanan Nien âsileri Beyaz Lotüsler geleneğini sürdürüyorlardı. Kale-köylerin dışına akınlar düzenlemek için kendi kuvvetlerinden bir kısmını süvarî olarak ayırıp yetiştirmişler; kendi üs bölgelerini mahallî milisler eliyle kontrol etmeyi yeğlemişlerdi. «Nien» âsilerinin taht'a el koymak niyetleri bulunmamakla beraber, 1853'den 1863'e kadarki dönemde epey geniş bir bölgede imparatorluk otoritesini ortadan kaldırmışlar, ve civar eyâletlerden imparatorluğun yiyecek tedarikine büyük ölçüde zarar vermişlerdir.

Merkezî devletin, «Nien» isyânım, kaleleri kendisini muhafaza ettiği bölgeden söküp atmak için giriştiği gayretler her defasında yenilgiye uğramıştır. İmparatorluk orduları surları yıkmış, ama her defasında yemleriyle karşılaşmıştır. Sonunda, Taipinglileri yenen «okumuş-generallerden» bazıları değişik bir metod uygulamaya karar vermişler; âsilerin elebaşlarının öldürüleceğini, halkın ve âsilere katılanlarm affedileceğini ilân ederek âsilerin halk desteğini kaybetmelerini sağlamışlardır. Halk, bunun üzerine hükümet kuvvetlerinin tarafına geçmiştir. Böylece köyleri bir bir ele geçirmişler, bunları yeniden örgütlemişler, âsi süvarî birliklerinin ikmâl ve takviye kaynaklarını tüketmişler, sonunda abluka hatları ve süvarî hücum birlikleri düzenleyerek âsileri düzlüklerde yenip yok etmişlerdir.

Orta ve Kuzey Çin'i karıştıran bu isyanların olup-bittiği sırada Güneybatı ve Kuzeybatıda, 1860'lardan 1870'lere kadar devam eden Çin Müslümanlarının isyanları patlak vermiştir. Bu isyanlar çok daha zalimce ve çok daha kanlı bir şekilde bastırılmışlarsa da, bunların incelenmesine henüz yeni başlanmıştır. Bütün bu isyanların hepsibirden değerlendirilecek olursa, kabaca şu genelleme yapılabilir : Modern Çindeki değişim hareketi önceleri köylü kitlesine dayalı isyanlar şeklinde ve geleneksel kalıplar içinde başlamış, asâyişsizlik ve sıkıntı yaratmaktan öteye bir etkide bulunamamışlardır. Fakat, gene aynı isyanlar veya devrimci hareketler, sonraki dönemlerde ortaya çıkan yeni ihtilâlciler için ibret alınması gereken yaman örnekler olarak iş görmüşlerdir. Özellikle, entellektüel plânda, ve bir de, halk kitlelerine liderlik etme konusundaki başarısızlıkları yönünden bunlar ibret olmuştur.

3. KONFÜÇYÜSÇÜ DEVLETİN RESTORASYONU

İsyanlar karşısında yapıcı bir yol olarak kabul edilebilecek tek alternatif, bir dereceye kadar alınabilecek olan Batı tarzı modernleşme tedbirleri ile imparatorluk yönetiminin eski geleneksel yapısı içinde yaşatılmasına çalışmak olabilirdi. 1860 yılında Ch'ing hanedânı, bir yandan aşağı Yangtze bölgesinde yayılmaya devam eden Taiping isyânı, bir yandan da İngiliz-Fransız ortak işgâl hareketi ve Peking'in İngiliz - Fransız ortak kuvvetlerinin eline düşmesi yüzünden, devrini kapatıp yıkılmak üzereydi. Fakat tam bu sırada, genç Dul İmparatoriçenin (Iz'u-hsi) saltanatı sırasında iş başına gelen Mançu liderleri yenileşme (is-

lahat) hareketlerine başlamışlardı. Batı usulü sözleşme (treaty) sistemini kabul ederek, eyâlet ve vilâyetlerdeki muhafazakâr düşünceli okumuş - generalleri destekleyerek 1864 yılında Taiping isyanını bastırmışlar ve hanedanın soluk almasını sağlamışlardı. Önceleri bir Amerikalı, sonraları da bir İngiliz Komutanın (Salemli F. T. Ward, ve ünlü C. G. «Çinli» Gordon) idaresinde savaşan Çin-İngiliz ve diğer yabancılardan kurulu küçük bir süvari ordusu Şangay etraflarında asilerin yenilmesine yardımcı olmuştur. Fakat zafer aslında Çinlilerin gayretleriyle kazanılmıştır.

Netice olarak 1860 yılı, Doğu veya Geç-Han hanedanı denilen hanedan sırasında, veya 8'nci yüzyılda orta-T'ang hanedanı dönemindeki isyanların bastırılış sırasındakilere benzer şekilde, samimi, fakat muhafazakâr bir «Restorasyon» devrinin başlangıcı olmuştur. 1860'lı yıllarda geleneksel Konfüçyüsçü devletin çeşitli kurucu öğeleri yeniden işletilmeye başlamıştır : son derece prensip sahibi, klâsiklerden sınav vererek seçilmiş, hanedana son derece sadık bir grup sivil devlet adamı çok sert şekilde isyanları bastırmışlar, halkın hayatını ve tarımsal ekonominin durumunu iyileştirmek için tedbirler almaya başlamışlardı. Merkezî eyâletlerde düzen yeniden kurulmuş, askerî birlikler azaltılmış, vergiler indirilmiş, topraklar yeniden ekime açılmış, okullar kurulmuş, ve devlet memuriyeti için vasıflı birçok insan alınmıştı. Restorasyonun liderleri bir yandan eski düzeni bu şekilde canlandırıp güçlendirmeye çalışırlarken bir yandan da Batılılaşmaya çalışmışlardı. Bu arada, orduya modern silâhlar temini için tophaneler kurmuşlar, buharlı-gemiler yapan tersaneler tesis etmişler, teknoloji ve devletler hukuku alanında belli başlı Batı kaynaklarını Çin diline tercüme ettirmişler, bir çeşit dışişleri teşkilâtına benzeyen özel komite kurmuşlardır. Bu komite (Tsunglu Yamen) ise Büyük Konsey'e bağlanmıştır. Bu gayretler sırasında, aralarındaki emperyalist rekâbet 1870'lere kadar kızışmayacak olan Batılı Devletlerden de yardım görmüşlerdir. Bununla beraber, sonunda, Ch'ing yönetimi sırasındaki bu canlanma bile geleneksel Çin ılımlılığının ölçüleri içinde kalmıştır- gerçek anlamda ve geniş ölçüde bir modernleşmeye gidilmemiş, sadece kendi ölçüleri içinde yeniden işleyebilecek bir canlanma yeterli sayılmıştır. Bu ise, artık, çağın gerisinde kalmış sayılması gerekecek kadar «ılımlı» bir modernleşmeydi. Mary Wright tarafından yorumlandığı gibi, bu başarılı yeniden-

kuruluş kendi başarısızlığını da bir alınyazısı gibi, kendi içinde taşıyordu.

Restorasyon döneminin başarıları herkesten çok okumuş-general Tseng Kuo-Fan'ın (1811-1872) ve o'nun kişiliğinin sayesinde olmuştur. Kendisi o zamandan beri Çin muhafazakârlığının en büyük savunucularından ve kurtarıcılarından birisi olarak kimilerince saygı ile, kimilerince nefretle anılmaktadır. Tseng, Mançu hanedânma sadık biriydi, Çünkü Tseng'e göre, bu hanedan Çin sosyal düzeninin bütünleyici bir parçası; bir unsuru idi. Modern anlamda ırkçı yanı olan bir milliyetçi değil, vatanseverce duyguları olan ve Merkezi Krallığın eski geleneğine uygun olarak, kültürel yönden Çinli kalmanın devamına inanan biriydi. Kendisi klâsik tarzda Peking'de bir «alim» ve devlet memuru olarak eğitim görmüş, yetişmişti. 1850'lerde eyâletlerde generallik görevlerinde bulunmuş, merkezî Yangtze bölgesinde Taiping asillerinin ordularım yenen ünlü Hunan Ordusunu kurmuştu. Bu savaşlarda mahallî kaynakların harekete geçirilmesine ve tedrici olarak karşı tarafı çembere almaya dayanan bir askerî strateji kullanmıştı. Modern zamanların bu ilk bölgesel ordusunun subay kadrosu mahalli zadegan sınıfının okumuş üyelerinden devşirilmişti. Bu sivilden-gelme subaylar da Tseng'ın hayatını örnek almışlar, ve kendi kişilikleri ve moral üstünlükleri sayesinde, köylülerden kurdukları askerî birliklerine kendileri kumanda etmişlerdi. Bunlar da paternalistik görev duygusu taşıyan, ve Konfüçyüsçü sosyal düzenin ilkelerine imân derecesinde bağlı insanlardı. Tseng ve etrafındaki kadrosu iç savaş sırasında olsun, daha sonraki canlanma (reconstruction) devresinde olsun «insanyetenekleri»nin herşeyden önce geldiğini; vasıf, yetenek ve karekter sahibi insan unsurunun herşeyin başı olduğunu; bu özelliklerin ise, kısmen insanın yaratılıştan sahip olabileceği şey ler, kısmen de sonradan insanın prensiplerine sadık bir kişi olmak için göstereceği kesiksiz gayretlerle kazanılabilecek şeyler olduğunu savunmuşlardır. Bu düşüncelerledir ki, en yetenekli insanları seçebilmek için sınav sisteminin ihyâsına önem vermişler, akademiler kurmuşlar, ve klâsik metinlerin yeniden-basımını kararlaştırmışlardır.

Fakat bu arada, Batı ülkeleriyle ticaretin artışına ve yabancıların ticarî kudretlerine rağmen, Restorasyon liderleri muhafazakâr zihniyetlerinin esiri olmuşlar, devlet gelirlerinin kaynağı ve halkın esenliğinin temeli olan tarımsal ekonomik yapının

değiştirilmesi gerektiğini fark edememişler; devlete temel olarak gene bu eski sosyal yapıyı kabul etmişlerdir. Bu muhafazakâr kadronun ekonomik büyüme veya ekonomik kalkınma hakkında esaslı bir bilgileri olmadığı bir yana, zenginleşme, kalkınma, daha müreffeh yaşama gibi düşünceleri hor görmeleri, ve ticareti, hele dış ticareti yaratıcı ve verimli olmayan bir faaliyet saymaları bu durumun başlıca sebebi olmuştur. Bunlar yerine, köylü kitlesi ile bürokrasinin karşısına klâsikleşmiş idealler olan tutumluluk, kanaatkârlık, rüşvet almama, ihtilâsta bulunmama gibi idealleri dikmişler; böylece, topraktan elde edilen ürünlerin halka yeterli kılınmasına, devletin ihtiyaçlarına yetecek bir güç kaynağı olarak korunmasına çalışmışlardır. Tarıma yardımcı olabilmek için, aşağı Yangtze havalisinde toprak vergilerinin oranını indirmişler, fakat toprak kiralarına veya toprak ağalığına («landlordism») ilişmemişlerdir. Bu cümleden olmak üzere, su kaynaklarının kontrolü için gerekli devlet hizmetlerini ihyâ etmişler, fakat Sarı Nehiri kontrol altına alamamışlar, bu konuda kendilerinden önceki devlet adamlarının ilerisine geçecek işler yapamamışlardır.

Restorasyon hareketi 1860 yılından sonra çeşitli nedenler yüzünden canlılığını kaybetmiştir. Restorasyon hareketinin liderleri, bilinçli olaark, Çin'in gelecekteki sorunlarını ele alıp yaratıcı bir şekilde bunlar üzerinde düşünecek yerde, geçmişi yeniden canlandırmaya çalışmışlardır. Ayrıca, kendi devlet bürokrasilerinin alt tabakalarını heveslendirip, kendi fikirlerine inandırarak harekete geçirememişler; modernleşmenin gerektirdiği teknik ve entellektüel alandaki ihtisas işi problmleri ele alıp çözümleyememişlerdir. Kısacası, muhafazakâr ve geriye-dönüşçü (restorative) çabalarının içeriliğinde bulunan güç bir Çin'in Batı karşısındaki tepileriyle (response) sınırlı ve kayıtlı kalmıştır.

9

DEVRİMCİ SÜREÇ : REFORM VE DEVRİM

1. Kendi - Kendini Güçlendirme Hareketi

Konfüçyüsçü hayat tarzı, herşeyden önce, yabancı devletlerin kullandıkları topların ateş gücü yüzünden durumunu kaybetmek zorunda kalmıştır. 1840-42 yılındaki ilk Çin-Ingiliz savaşında İngilizler Çin denizlerinde ve kıyılarında altı düz ve yandan çarklı, demirden bir buharlı gemiyi, **Nemesis'i** kullanmışlardır. Gemi öne ve arkaya dönüp her yöne ateş edebilen topları olan, ve gerek rüzgâra gerekse akıntıya karşı yol alabilen, bu yüzden de Çinlilerin akıl erdiremedikleri işleri beceren bir savaş gemisiydi. İmparatorluk komisyonu üyesi Lin Tse-hsu gibi Çin devlet adamları, yabancıları Batı Çin kıyılarından uzaklaştırmak göreviyle geldikleri bu yerlerde, kendilerine verilen bu görevi başaramadıkları gibi, bu acaip savaş gemisinin karşısında şaşmışlar, gemiye hayran olmuşlardı. Kanton'a dönüşünde Lin Tse-hsu Batının incelenmesi için yaptırılan çalışmalara başlamış, Batılı dergilerin tercümesi için izin almış, Amerikan misyonerlerine ait bir hastaneyi himayesine almış, top ve savaş gemisi imâl ve inşaat denemelerine girişmişti. İngiltere'nin yarattığı etkiler yüzünden, deniz kıyısı eyâletlerindeki Çin devlet adamları sahil savunmaları için, hiç değilse kağıt üzerinde, birçok savunma plânları hazırlamışlar, bazıları ise Lin'i örnek alarak Batı coğrafyasını ve silâhlarını inceleyip öğrenmeye çalışmışlardı.

Japon devlet adamlarının tersine, 1840'lardaki Çin devlet adamları İngilizlerinki atlatılıp yatıştırıldıktan sonra, ilerde gene karşılaşabilecekleri yabancı tehlikelerini önleyebilecek değişimleri başlatacak gücü gösterememişlerdir. İngilizlerle yapılan bu ilk savaştan sonraki yirmi yıl süresince askerî amaçlar için Batı teknolojisinin öğrenilmesi konusunda esaslı hiçbir gelişme sağlanamamış; genel anlamda Batılı fikirlerin alınıp uygulanmasında ise, çok daha yetersiz kalınmıştır. Lin'in kendisi bile, Kanton tecrübesinden sonra Batının silâhlarının alınıp yapılmasının bir ihtiyaç olduğuna inandığı halde, sonra sonra bu görüşlerini kendine saklamaya karar vermiş; Çin devlet adamları arasında fazla sevimli görünmeyen bu fikirlerini çevresine açıklayarak, kabul etmek ve ne olduğunu öğrenmek zorunda oldukları tehlikeler karşısında yurttaşlarını uyarmak görevini yerine getirmemiştir.

Bu dönemde ortaya çıkan bu büyük isyanın etkilerinden birisi de Çin devlet mekanizması üzerinde olmuş; özellikle, malî ve askerî işler bakımından başkentin öneminin azalmasına, taşra ve eyalet merkezlerinin ise daha büyük bir ağırlık kazanmalarına yol açmıştır. En zengin eyaletleri ile irtibatı kesilmiş bir Peking karşısında, isyancıları bastıracak orduları toplamak ve donatmak için gerekli paraların bulunup sağlanması işi mahallî Çin zadegân sınıfının omuzlarına yüklenmiştir. Bunun neticesinde, başkentteki yüksek memurların maaşlarının karşılanması için ticarî gelirler üzerindeki vergilere ağırlık verilmiş, bu vergiler toprak gelirlerinden alınan vergilerle rekâbet edecek seviyeye gelmişler; merkeze bağlı olmadan, mahallî ileri gelenlerin kurup kumanda ettikleri mahallî ordular, etkisiz ve hareketsiz kalan imparatorluk ordularına nisbetle daha kuvvetli duruma gelmişlerdi.

Ticaret gelirlerine konan vergilerin en önemlisi bu sırada tesis edilen **Likin** («beininci» vergisi anlamında) vergisiydi. 1853 yılında aşağı Yangtze'de, eyâletteki devlet görevlileri iç ticaret yollarının kavşak noktalarına **likin** merkezleri kurmuşlardır. Ardından, bu merkezler mahallî gelir kaynağı olarak tüm eyâletlere bir ânda yayılmış; mahallî askerî birliklerin iaşesi içinde kullanılmaya başlamışlardır. Aynı esnâda, yabancı personelin nezaretinde kurulan İmparatorluk Deniz Gümrükleri İdaresi, özellikle, Yüksek Konseyin alt-kuruluşlarından biri olarak çalışmaya başlayan dışişlerine bakan Tsungli Yamen'e gerekli tahsisatın

sağlanması için, dış ticaret gelirlerinden merkezî hükûmete daha yüksek bir pay vermeye başlamıştır.

Eyaletlerde olsun, başkentte olsun, toplanan bu yeni ticaret vergileri hasılâtının Batılı istilâcılara karşı direnç hareketlerine harcanması gerekmiştir. Mançular ve Çinli devlet adamları Batı mekanizmalarını taklit edelek Çin'in pozisyonunu kuvvetlendirmeye çalışıyorlardı. Bu devrin bu akımına «Kendi-kendini güçlendirme Hareketi» deniliyordu. Felsefesî ise, Batı bilimini, bu harlı gemilerini, silâhlarını ve teknolojisini, Konfüçyüsçü değerleri tahrip etmeleri ve yıkmaları şöyle dursun, bu değerlerin korunmasında kendilerinden yararlanması bile mümkün şeyler olarak kabul eden, çok cazip gözüken, ama aslında içi boş bir felsefeydi. Bu felsefe «esas ve temel konularda Çin bilimi, pratik konularda ise Batı bilimi ve tekniğinin hedef alınmasını» savunan bir felsefeydi. Oysa, zaman geçtikten sonra anlaşılmıştır ki, savaş gemileri ve dokuma makinaları bir yere girip ekide bulundu mu, bu etki sadece «pratik» alanlarda kalmamakta; makina ve teknoloji kendi felsefelerini ve diğerlerini de beraberlerinde getirip yerleşmektedirler. Ne var ki, 1860-1900 döneminin Çin aydınları ve devlet adamları Çin'in hem modernleşmesinin hem de «eski» yanlarını korumasının mümkün olacağı gibi sonu boş ve hüsrâna uğramaya mahkûm bir düşünceye saplanmak kaderinden kendilerini kurtaramamışlardır. Böylece, **«başkasına benzemeden, kendi-kendini güçlendirme»** felsefesiyle yola çıkmışlar, ve işe Batının silâh ve makinalarını almakla başlamışlarsa da, çok geçmeden kendilerini dönüşü olmayan bir yolda bulmuşlardır: Batıdan alınan herşey kendinden sonra daha başkalarının da alınıp Çine getirilmesini gerektirmiş; Batı makinalarının ardından Batı teknolojisine, Batı teknolojisinin ardından ise Batı teknik bilimine, ve Batı sosyal bilimlerine de kapıları açmak şart olmuştur. Batı'dan alınan yeni fikirler, Çin toplumundaki geleneksel kurumların değiştirilmesi; en sonunda da, devletin kuruluşunda islâhat yoluyla değişim yapmak demek olan «teşkilâtı - esasiye» ıslahatçılığı ve kökten bir kuruluş - değişikliği olan cumhuriyetçiler ihtilâlinin gelişi izlemiştir. Aslına bakılacak olursa, Batıyı değerler ve maneviyat alanında değil de sadece teknik alanda örnek almaktan söz eden bu felsefenin boş ve anlamsız olduğu «Çin okumuşlarının» çoğunca da malûmdu, ve bunlardan bazıları Batıdan gelen herşeye karşı konulmasını savunmuşlardı. Bizim totalitaryanizma düşman oluşumuz gibi, Batılılaşmaya amansızca düşman olan (fakat kazanma şansları azdı)

bu «okumuşlar» ile Batılılaşmaksızın modernleşme ve gene de Çinli kalmak isteyen orta - yolcu modernleşmeciler (eyleme girişme sorumluluğu bunlara aitti) arasında, ciddî ve asgarî bir özü olan üçüncü bir devrim felsefesinin doğuşuna imkân kalmamıştır.

«Kendi - kendini kuvvetlendirme» felsefî akımının önderleri Taiping isyanını bastıran okumuş - memurlardan Tseng Kuo-fan ve genç yardımcılarından Li Hung - chang gibileriydi. Bunlar, Batı toplarından ve savaş gemilerinden yapmak için tophane ve tersaneler kurmuşlardır. Batı teknik kitaplarının Çinceye tercümesi işini desteklemişler; ülkenin savunma hizmetleri için Batı yöntemlerinin gerektiğini savunmuşlardır. Daha 1864 yılında bile, Li durum hakkında Peking'e gönderdiği bir raporda, Batılıların Çin üzerindeki nüfuzlarının Batı silâhlarının üstünlüğüne dayandığını belirtmiş; bu yüzden, İ. S. 221 yılında Birinci İmparator zamanında millî birliğini kuran Çin'in o tarihten beri en büyük ve en önemli buhranla karşı karşıya olduğunu ifâde etmiş; Çin'in (Batıya bu noktada erişmedikçe) Batılıları ülkesinden çıkaramayacağını, bunun boş bir hayal olarak kalacağını yazmıştır. Li'ye göre, bu durumda, Çin'in Batı makinalarından yararlanması; makinalardan yararlanabilmesi için de Çinli personel yetiştirmesi gerekiyordu. Bu basit mantıkî zorunluklarla, 1853 yılında Japonya'ya gelen Amiral Perry'nin karşısında direnmeye çalışan Japonlar da yüzyüze gelmişlerdi. Fakat Çinde bu modernleşme düşüncelerinin karşısına dikilen dar görüşlü ve önyargılı Konfüçyüsçü «ulema» ve okumuşlar modernleşme akımlarını kösteklemişlerdir. Japonyanm hızla modernleşmeye başladığı bu ilk onyıllarda Çin'in gösterdiği atalet tarihte bulunabilecek en büyük zıtlıklardan birini teşkil etmiştir. İki ülke arasındaki bu zıtlık, tam anlamiyle kavrandığı gün, tarihin sunabileceği en ibret verici ders olarak insanlığa yarar sağlayacaktır.

Çin'in modernleşmesindeki güçlükler defalarca kendilerini açığa vurmuşlardır. Batı kaynakları alanında çalışan Cizvit papazları onyedinci yüzyılda Batı bilimsel eserlerinden otuz - kırk tanesini Çinceye çevirmişler, ondokuzuncu yüzyılda ise Protestan misyonerleri Batı eserlerinin Çinceye aktarılmasına devam etmişlerdir. 1870 yılında Şangay'daki tophanede istihdam edilen tercüman kadrosu Batı bilimsel kaynaklarından yaklaşık olarak yüz kadar eserin çevirisini tamamlamıştır. Fakat bu çalışmalar dışişleriyle meşgul devlet adamlarının şahsî teşebbüsleriyle yürütülmüşler, İmparator tarafından açıkca desteklenmemişlerdir.

1862'de başkent Peking'de yabancılarla diplomatik müzakereleri yürütmek için istihdam edilmek üzere tercüman -kâtip yetiştiren bir okul açılmıştır. Okul müdürlüğüne Amerikalı bir misyoner getirilmiş, ve dokuz tane de yabancı profesör görevlendirilmiştir. Okuldan kısa zamanda yüze yakın Çinli ve Mançu öğrenci çeşitli diller öğrenerek mezun olmuştur. Ama bu okulu bile, yabancı dil ve yabancı kültür öğrenimini istemeyen yabancı düşmanı okumuşlara karşı savunmak gerekmiştir. Hem de çok acaip şekilde. Nitekim 1865 yılında dışişlerinden sorumlu olan devlet adamı yabancı dil öğrenimini savunurken, «Batı bilimlerinin esası eski Çin matematiğinden gelmektedir. Batılılar bugünkü matematik bilimlerinin Şark'tan geldiğini kabul etmektedirler... yöntemi Çin bulmuş, fakat kullanan Batılılar olmuştur» şeklinde savunmada bulunmuştur.

Kaderleri ve hayatlarının âhengi Çin görgü ve biliminin devamına bağlı bulunan «ulema» sınıfının bu yenilikler karşısında duyduğu kıskançlık en açık şekilde, yabancı bir ülkede okuyup Çin'e dönen ilk mezunun başına gelen olaylar sırasında görülmüştür. Bu ilk mezun, Yung Wing, 1847 yılında misyonerler tarafından Birleşik Amerikaya gönderilmiş, ve 1854 yılında Yale Üniversitesinden mezun olmuş, sekiz yıl dışarda okuduktan sonra yurduna döndüğünde, Tseng Kuo - Fan yönetimi tarafından bir işe alınana kadar onyıl işsiz beklemek zorunda kalmıştır. Onyıl sonra kendisine verilen iş ise dış ülkelerden makina ithal eden servislerde tercümanlık yapmaktan ibaret olmuştur. Yung Wing'in devlet makâmlarına dış ülkelere öğrenci göndermek gerektiği şeklindeki tavsiyelerinin sonuç vermesi ise onbeş yıllık bir sürenin geçmesini gerektirmiştir. 1872 yılında, Connecticut'daki Hartford Üniversitesine 120 tane uzun dönemli öğrenci gönderilmiştir. Bu işi gerçekleştiren eğitim komisyonunun başında Yung Wing bulunmuştur. Bu öğrencilerin Amerikaya gelişlerinde kafileye başkaları da katılmıştır : Çin devlet memuriyeti için halâ temel teşkil eden klâsiklerde de yetişmeleri ve devlet sınavlarına hazırlanmaları için öğrencilere yardımcı olacak eski tarz Çin «uleması.» Yung Wing'in yanında bir de Konfüçyüsçü «bilgin» vardı. Medeniyet düşmanı olan bu dindâr «bilgin'in» görevi ise, Batı ile temasın öğrencilerin Konfüçyüsçü inançlarını sarsıp sarsmadığını gözetlemekti.

İlk endüstrileşme çaba ve teşebbüsleri de bunlara benzer tutumlarla karşılanmış ve engellenmek istenmişlerdir. Muhafa-

zakârlar, madenlerden, demiryollarından, telgraf hatlarından korkmuşlar; bunlar yüzünden insan ile Doğa arasındaki âhengin bozulacağını ileri sürmüşlerdir. Muhafazakârlara göre bu yenilikler her çeşit problemlere yol açacaklar; imparatorluğu ayakta tutan saygı değer atalara saygı duyulmasına son verecekler, madenlerde insan yığınları yaratacaklar, kayık ve gemilerdeki kürekçilerin işsiz kalmasına sebeb olacaklar, devletin paralarını tüketecekler, üstelik yabancı malı olan makinalara ve yabancı teknisyenlere tâbiyeti gerektireceklerdi. Kaldı ki, Li Hung - chang gibi bazı modernleşme taraftarları çıkıp bu endişe ve korkulardan kendilerini kurtarsalar bile, o günkü Çin'de yeterince işletmeci, yetenek sahibi iş adamı bulunmaması da ayrı bir problem teşkil etmiştir. Bu yüzden büyük yatırım projelerinin yüksek devlet memurlarının nezaretinde yapılması ve işletilmesi gerekmiştir. Bu tarz işletmeciliğe «devlet gözetiminde ve iş adamlarının fiilî idaresinde» işletmecilik deniliyordu. Pratik açıdan bunun anlamı işletmelerin bürokratizmin pençesinden kurtulamamasıydı. İşadamı olan menacerler devlet memuru olan patronların vesâyeti altında idiler. Bu iki gruptaki adamlar da kuruluşlardan elde edilen kârları yeniden - yatırıma yöneltecekleri yerde piyasadaki en kârlı işlere yatırıyorlar; böylece, endüstri kendini ayakta tutacak bir seviyeye gelip canlanamıyor; endüstriyelleşmeyi devamlı kalacak miktarda bir endüstriyel büyüme gerçekleştirilemiyordu.

Bu yüzden, başlangıçtaki pekçok devlet teşebbüslerinin umut verici görünmelerine rağmen, ondokuzuncu yüzyıl sonlarındaki Çin endüstrileşmesi zoraki ve erken yapılmış doğum sancıları içinde kalmıştır. Örneğin, 1872'de kurulan Çin Tüccarları Buharlı Gemi Taşımacılığı Kumpanyasına, kumpanyayı desteklemek için devletçe Yangtze deltasındaki pirinç âşarlarının Peking'e taşınması imtiyazı tanınmıştır. 1415 yılından itibaren hemen heryıl binlerce yelkenli ve tekne Büyük Kanal boyunca bu buğdayları taşıyıp duruyordu. Bu kere deniz yoluyla Şangay-Tientsin arasını çok daha çabuk alabiliyorlardı. Buharlı gemilere kömür temini için 1878'de Kaiping kömür ocakları açılmış; bu kömürün ocaklardan gemilere getirilmesi için 1881'de Çin'in ilk demir yolu döşenmiştir. Bütün bu devlet desteklemelerine rağmen yüzyılın sonunda bu ikili işletmeler ekonomisinde önemli bir gelişme gerçekleştirilememiştir. Patronları, idarecileri ve müstahdemleri arasındaki geçimsizlikler yüzünden birtürlü gelişip güçlenemiyen Çin Tüccarları Buharlı Gemi Taşımacılığı Kumpanyasının yerini

Britanya Denizyolları Şirketi almıştır. Yabancılara olan borçlarından birtürlü kurtulamayan Kaiping Kömür Ocakları İşletmesi ise 1900 yılında Herbert Hoover'in ve ortaklarının eline geçmiştir.* Demiryolları ise Çinliler tarafından önemsenmemiş, demiryolllarının önem kazanması sonraki yıllarda kendi nüfuz sahalarında demir yolu döşeyen yabancı devletler sayesinde, ve 1895'den sonra olmuştur.

Çin'in vaktinde ve yeterince hızlı olarak modernleşmemesi ne derece yabancı devletlere ve yabancılara verilen imtiyazlar ve eşitsizlikçi sözleşmeler yüzünden olmuştur, bu ayrı bir inceleme konusudur. Yalnız şu var ki, batı emperyalizminin Asya'da yoğunluk kazandığı ondokuzuncu yüzyılın son bölümünde Japonya bu nüfuz çemberini kendi gücüyle kırıp attığı halde, Çin inadına bu batağa battıkça batmıştır. Burada, elbette ki, Çin toplumunun kendi tabiatı başlıca sebebi teşkil etmiştir. Özellikle, çok geniş bir ülke olduğu halde, ülkeye oranla zayıf bir merkezî devletin bulunuşu önemlidir.

2. HIRİSTİYANLIK, EMPERYALİZM VE 1848 REFORMCULARI

1860'dan 1900'e kadarki kırk yıl süresince Çin gitgide daha çok yabancı devletlerin ticarî istismarının ve misyonerlerin dini çalışmalarının etkisi altına girmiştir. Dış ticaret ortaya çıkmış, Fakat Çinliler Batının bu ticarî ilişkilerin ardındaki «eğer her Çinli bir parmak daha uzun entari giyecek olursa Lancashire tekstil fabrikalarına yüzlerce, binlerce yıl daha iş hazır demektir», şeklindeki hesaplarını anlayamamışlardır. Aynı şekilde, Batılı misyonerler de Çin'i kendi-kendine yeterli ve ruhen çoktan ihtida etmeye (dönmeleşmeye) hazır bir toplum olarak görmüşlerdir.

Ülkenin 1860'da Batıya açılması üzerine Çini hıristiyanlaştırmak için büyük gayretler sarfedilmiştir. Eskiden beri Çin'de nüfuzu olan Roma Katolik Kilisesi 1844 yılında Çin'de Avrupalı 750 misyoner, Çinli 400 papaz istihdam ediyor, ve 500 bin kadar katolik dindaşa sahip bulunuyordu. 1894 yılında yeni bir şevkle işe başlayan Protestan misyonerleri 1300'ü bulmuştu. Çoğunluğu İngiliz ve Amerikalı olan bu misyonerlerin yanısıra, 500 kadar

* 1900'lerden sonra A.B.D. Başkanı seçilmiş; Stanford Üniversitesindeki Savaş ve Devrimler Enstitüsünü bir vakıf olarak kurmuştur. Enstitü, bugün de Asya ve Latin Amerika devrimci hareketleri üzerinde çalışan çok ünlü ve önemli bir kurumdur. (ç. n.)

da yeni dini merkez kurulmuştur. Bu merkezlerden herbirinde bir kilise, bir papaz evi, bir mahalle bazilikası, bir okul ve bazan da bir hastane veya revir bulunuyordu. Protestan misyoner teşkilâtı Çin'in çeşitli yerlerindeki 350 kadar şehir ve kasabada bu gibi tesislere sahipti.

Bu geniş örgüte rağmen Protestan misyonerlerinin dönmeleştirdikleri Çinlilerin sayısı 60.000'i geçmemiştir. Bir kere daha görülmüştür ki Çin'in Hıristiyanlaşmaya yatkın bir tarafı yoktur. Fakat misyonerler okulları, hastahaneleri, idealleri, faaliyetleri, Batı kitaplarını çevirmeleri, kadınların eğitimine önayak olmaları, zekâta benzer iâne ve açlık yardımları gibi işlere benzeyen eski Çin geleneklerini yaşatıp geliştirmeye çalışmaları ile halk arasında epey olumlu etki bırakmışlardır. Misyonerler Çin'in modernleşmesine de yardımcı olmaya çalışmışlardır. Ne var ki, ilerki tarihçiler, misyoner teşkilâtının bu faaliyetlerinin Çin halkı için bazı yönlerden yararlı olmakla beraber, Çin toplumu için çok sarsıcı olduklarını yazacaklardır.

Bugünkü (Komünist) Peking'e göre ise, Komünistlerin önünde yer alan ve Çinin modernleşmesi için Komünistlerden daha önce bir alternatif sunmaya çalışan misyonerlerin bu faaliyetleri «hayır» için değil, «kültür emperyalizmini» kurmak için yapılmıştır. Komünistlerin bu konudaki iddialarına destek olarak ileri sürdükleri ise, bu faaliyetlerin kendi-başlarına ve kendi buyruklarınca iş gören ve arkalarında emperyalist devletlerin savaş gemilerinin himayesi bulunan misyoner ve görevli diğer yabancılar tarafından yapılmış olduğudur. Kaldı ki, bu yabancıların ülke-dışı sayılma gibi bir imtiyazları olduğu da açıktı. Bu yüzden de 1900 yılındaki Boksörler İsyânındaki katliama kadar, kimi kanlı kimi kansız Hıristiyanlık-karşıtı 400'e yakın isyân hareketi patlak vermiştir. Fakat bununla beraber misyoner hareketinin, Çinin modenleşmesinde uyartıcı bir rol oynadığı da gerçektir. Misyoner hareketinin inanç ve doktrin yönünden neticeleri her ne olursa olsun, bu bir gerçektir. Hıristiyanlığa karşı düzenlenen isyânlar bile, ilk bakışta sanıldığı gibi, basit halk kitlelerinin dini kırgınlıkları yüzünden değil-sosyal yönden, ideolojik yönden, ve nihayet siyasal yönden imtiyazlı olan ve dış ülkelerde okuyup gelenler, veya yabancı kültürü kendi imtiyazlı durumları için bir tehlike kaynağı sayan geleneklere bağlı zadegan sınıfının kendini-savunma güdüsü yüzünden ortaya çıkmıştır.

Hanedan ve o'nun geleneksel kurumları ayakta kaldığı sürece, Çinin dış dünyaya aldırmaksızın kendi-kendini yeterli sayması, özellikle, sınır bölgelerinde Çinin başına işler açmıştır. Çin'in bu tür problemlerle karşılaştığı bölgelerden çoğu devlet otoritesinin az olduğu ve Çin'e haraç veren bölgeler olarak Çin'e tâbi bulunan yerlerdi. Yabancı devletler buralara el atmaya başlamışlardı. Bu arada Japonlar Liu-ch'in Adalarını, Fransızlar Annam'ı almış ve Fransız Hindiçinini kurmuşlar, İngilizler Burmayı almışlar, Kore ise yabancılara açılmak zorunda bırakılmıştı. Rusya, kısa süre için de olsa, Orta Asya'daki İli bölgesini ele geçirmişti. Bir zamanlar Doğu Asya üzerindeki egemenliği ile mağrur İmparatorluk Çin'i bütün bu gelişmeler karşısında Asyadan geri çekilmek zorunda bırakıldığını anlamış; köklü değişiklikler yapılması zarureti yoğun bir şekilde belirmiş, fakat felâket kapıya gelip dayanıncaya kadar kurumsal reformlara yanaşılmamıştır. Bunun işin ise Japonyanm 1895'de Çin'i umulmadık bir şekilde mağlup etmesini, Avrupa Devletlerinin 1895'den sonraki üç yıl içinde Çin'i birçok kira ve imtiyaz sözleşmeleri yapmaya mecbur bırakmalarını beklemek gerekmiştir. Hatta bütün bu olaylardan sonra bile Çin'de düşünülen temelden reformlar yapmak değil, Batı yöntemlerini kullanarak «kendi-kendini güçlendirme» hareketini hızlandırmak olmuştur. Kısacası, Çinli reformcular hâlâ Çin'in temel değerlerinin değiştirilmemesi görüşünü savunmaya devam etmişler; kanunların ve kurumların Batıdaki örneğe göre ve fakat Çin değerlerine dokunmaksızın değiştirilebileceğine inanmaya devam etmişlerdir.

Tek kelimeyle, 1898 yılı reformcuları düz-ara reformcular olmaktan öteye gidememişler, ve devrimci bir karakter kazanamamışlardır. Ogünkü reformcuların istekleri «gelenek içinde kalarak değişme» olmuştur. İleri sürdükleri görüş, büyük bir cesaret, büyük bir hamle gücü gösterilirse Çinlilerin Çin'in kendi gelenekleri içinde kendilerini yenileyebileceklerini, kendi geleneklerini modern çağın ihtiyaçlarına uydurabilceklerini ileri sürüyordu. Bu, adam akıllı iyimserlik isteyen bir görüştü.

Bu çağın en ünlü düşünürü Kanton'lu bir okumuş olan K'ang Yu-wei idi. Kendisi, bütün «ulema»yı şaşkınlık ve hayranlığa iten bir kitab olan **Reformcu Olarak Konfüçyüs**'ün yazarı çok parlak bir bilgindi. Kitap **iconoclastik** bir tutumla yazılmıştı ve Konfüçyüs'ü mutlak yöneticinin karşısında halkın haklarını savunan ve halk adına bir denetimin tesisini isteyen bir

düşünür olarak yorumluyordu. Yayımından sonra, «ulema»dan bazıları, K'ang'ın, sureta Konfüçyüsçü gibi görünse bile, «kâlben» barbar inançlarına sahip olduğunu ileri sürerek, idam edilmesini istemişlerdir.

K'ang Yu-wei'nin en önemli düşüncesi Çin'in ya reformlardan geçmek ya da yok olup gitmek zorunda olduğuydu. Üstelik, ılımlı reformların hiçbir şeyi kurtaramayacağını da bilmek gerekiyordu. Hanedana saygılıydı. Batıyı, özellikle, Çinceye aktarılan çevirilerden olmakla beraber, tanıyordu. Kendisine göre, Çin reformlarında, yer ve benzerlik yüzünden Çin'e Batılı Devletlerden daha yakın olan Japonya örnek alınmalıydı. Bu düşünceler zinciri sonunda K'ang meşrutiyetçi olmuştu. Kendi görüşlerinin yayılması için «Kendi-kendini Güçlendirme Derneğini» kurmuştu. Bu bir çeşit siyasal parti demekti. En yakın yardımcısı ise, «kendi-kendini güçlendirme» hareketinin görüşlerini yansıtan bir gazete yayınlayan Kanton'lu başka bir bilgindi. Bu bilgin, Liang Ch'i-ch'ao da çok parlak bir kişiliğe ve bilimsel yeteneğe sahipti.

Bu grup, 1895 yılında Japonya karşısında uğranılan feci yenilgiden sonra İmparatorun dikkatini çekmiş; İmparator, K'ang'dan kendisine bazı konularda raporlar hazırlamasını istemişti. K'ang, genç İmparatora iki konu üzerinde kitap yazıp arzet miştir. İmparator bunlardan öylesine hoşnut kalmış ve etkilenmiştir ki, 1898 yılının yaz mevsiminde K'ang ile birlikte yüz gün süreyle çalışarak çeşitli alanlarda çok sayıda reformları öngören emirnameler kaleme almıştır.

İmparator adına çıkarılan bu emirnâmelerle devlet sınav sistemi yeniden düzenleniyor, devlet kurumlarından çoğunda ve bürokraside yeni bir biçimi öngören reorganizasyon faaliyetleri tespit ediliyordu. Emirnâmelerle modern devlet hizmetleri için yeni kuruluşlar öngörülüyor, bu arada eskilerindeki rüşvet ve ihtilâs gibi hastalıklara karşı savaş açılıyordu. Bu emirnâmelerden bazıları tıb ve sağlık hizmetlerini, tarımı, eğitimi, ceza kanununu, polis hizmetlerini, posta hizmetlerini, madenciliği, ticaret hayatını, orduyu, donanmayı, yurt dışına öğrenci gönderilmesini, yeni bilimsel icâdları da kapsıyordu. İmparatorun yetkileri ise, hiç değilse kâğıt üzerinde, çok daha açık bir şekilde ifâde ediliyordu.

1898 yılındaki bu «Yüz Günler» yüksek veya alt tabaka memurlar arasında korku ve endişe yaratmıştır. Bunlar için, reform-

cuların öngördükleri meşrutî anayasanın İmparatorun yetkilerini kısıtlayacak gibi görünmesi, hatta hukuka uygun bir idare ve yönetimden sözetmesi fazla bir önem taşımıyordu. Önemli olan yanı, bu memurların karşı karşıya kaldıkları güçlüklerden ötürü kendilerini birden tehlike karşısında saymalarıydı. Mançu Du İmparatoriçesi Tz'u - hsi de, onyıldan beri oğluna bıraktığı yönetime el koyması gerekli görmeye başlamış, ve ileri gelen askerlerin desteği ile bir saray darbesi yaptırarak, talihsiz İmparatoru genç yaşında taht'tan indirmiş, kendisinin hükümdâr olduğunu ilânla, İmparatorun Yüz Günler döneminde çıkardığı tüm emirnameleri lağvetmiştir. Reformculardan altısı derhâl boynu vurularak öldürülmüş, K'ang ve Liang ise Japonyaya kaçmışlardır.

Çin'in modernleştirilmesi için ılımlı bir yol izlenmesini savunan düşünürlerin ne kadar boş ve umutsuz bir görüşü savunduklarını göstermek için K'ang ve izleyicilerinin başına gelenlerden daha iyi bir örnek aramak gereksizdir. Bu olaydan sonra Çin'in artık kendsine **ihtilâlci** bir çıkış yolu araması gerekiyordu. 1895 yenilgisi ve bu yenilgiden sonraki 1898 yılında ılımlı reformcuların uğradıkları fiyasko bu ihtilâlci yolu zorunlu ve kaçınılmaz kılan ilk darbeler olmuştur. Bu son olaylardan itibaren, meşruti reformculuk hareketinin yanısıra ihtilâlci siyasal çözümler peşinde koşan haraketler ortaya çıkmaya başlamıştır.

3. SU YAT-SEN VE CUMHURİYET

Sun Yat-sen (1866-1925) konuşmasında ve eyleminde, kitleyi heyecanlandırmasında ve örgütlemesinde büyük yeteneklere sahip bir önder olduğunu gösteren bir kişilik taşıyordu. Bu kişiliğiyle Cumhuriyetin Atası olarak tarihe geçmiştir. Sun Yat-sen, çağdaşları içinde, zamanın herşeyden çok kendisini görevine adamış bir lidere ihtiyacı olduğunu en iyi şekilde anlamış olan Çinliydi. Önemli bir nokta ise, ülkesinde bir sembol haline gelecek kadar hayatta kalabilmesidir.

Sun'un hayatının ilk dönemine ait en ilgi çekici nokta, Çin köylü sınıfından çıktığı, Batı eğitimi gördüğü hâlde bu Batı eğitiminden öğrendikleriyle ülkesinin ve ulusunun sorunları ve ihtiyaçları bağdaştırmasını bilmiş olmasıdır. Sun, binlerce ve binlerce Kantonlunun gurbet diyarlara gitmek için denize açıldıkları Makao yakınlarında bir köyde doğmuştur. Babası «köy ihtiyar

heyeti reisi» statüsüne sahip bir köylüydü. Daha sonraları Sun'un kendisi hakikatları bir parça değiştirerek, «Ben bir kuliyim, babam da kuli idi. Fakirlerin içinde doğdum ve hâlâ fakirim. Ben doğuşumdan bugüne, yaşamak için mücadele eden fakirlerin dostuyum,» demiştir.

Sun, önce köydeki okula gitmiştir. Batı ile teması, ondört yaşında Makao'dan Honolulu'ya bir İngiliz gemisiyle gidip ağabeyi ile buluşmak üzere göçmen olarak Makao'u terk ettiğinde, 1879'da olmuştur. Ağabeyi gibi Sun da ondört yaşında göçmenliğe başlamıştır. Ağabeyi Honolulu'da Sun'u alıp İngiltere Kilisesinin Hawaili çocuklar için açtığı yatılı okula yazdırmıştır. Burada İngilizce, matematik, İngiliz tarihi öğrenmiş; üç yıllık eğitimi sırasında kilise korolarına bile çıkarılmıştır. Bu, onun 'çin çok önemli bir hayat tecrübesi olmuştur. 1882'de okuldan mezun olduğunda İngiliz grameri dersinden okulun ikincisi olarak armağan almış, ve nerdeyse Hristiyan olmak için kararını vermiş gibidir. Baba ocağına, köyüne döndüğünde 17 yaşındaydı ve artık radikâl bir Çin aydını olmuştu.

Köye dönüşünde köy tapınağındaki resimleri yırttığı için köyden sürülmüş ve Hong Kong'daki **Quenn's College**'e yazılmıştır. 1884 yılında, burada Congregational Kilisesinde vaftiz olarak Hıristiyanlığa geçmiştir. Aynı yıl, kendisi Hong Kong'dayken köydeki kızlardan biriyle, kızı görüp tanımadığı halde, geleneklerin icabı olarak evlendirilmiş; karısı ise Çin geleneğine uygun olarak kocasının ailesinin yanında «evin gelini» olarak yaşamaya başlamıştır.

1895'de savaş ilânında bulunmadan saldırıya geçen Fransızların Çin'i feci bir yenilgiye uğratmaları üzerine Sun' Yat-sen reform ve millî kurtuluş sorunlarıyla ilgilenmeye başlamıştır. Bu yıllarda Üçlüler Gizli Yeraltı Topluluğu ile temaslarda bulunmaya başladığı bilinmektedir. Hawai'deki ağabeyine ikinci bir ziyarette bulunduktan sonra Sun Yat-sen tıp tahsil etmeye karar vermiştir. 1887-1892 döneminde Hong Kong'da beş yıl süreyle, İngiliz misyoner örgütünden genç bir doktor olan (Sir) James Cantlie'nin öğrencisi olmuştur. Bu dönemde, kimya, botanik, fizik, psikoloji, cerrahi, klinik tababeti ile Cantlie'ye eşlik etmek için kriket öğrenmiş; misyonerlik işlerinde beraber çalışmışlar, tıb tahsilinden sonra Macao'da cerrahlığa başlamış; mesleğinde parlak bir geleceğe aday bir hekim olarak temayüz etmiştir. Fakat Makao'daki Portekizliler tababet alanında şehirde tekel ku-

muş bulundukları ve bunu korumak istedikleri için Sun'u Portekiz'den bir diploma alıncaya kadar işten menetmişlerdir. Sun, bunun üzerine doktorluğu bırakmış ve Kuzey Çin'e doğru yola çıkmıştır. Kuzey Çin'de umutsuz bir şekilde devlet makâmlarına başvurmuş; yiyecek maddelerinin üretimini, madenlerin istihracını arttıracak, nüfusun içinde daha geniş bir dağılım sağlayacak ve halkın eğitilmesini gerçekleştirecek işler için resmî mamâmlara çeşitli raporlar sunmuştur.

1894 yılı Sun'un, nihayet, ihtilâlciliğe profesyonel bir ihtilâlci olarak girdiği yıl olmuştur. Aynı yıl, kendi başına gizli bir cemiyet kurmuştur Hsing Chung Hui (Çin Toplumunu İhya, anlamında). Kurduğu cemiyetin amacı, eğitim yoluyla, basın yoluyla ve modern tarım ve endüstri yöntemleri yoluyla halkın esenliğini sağlamak ve bu sayede Çini kurtarmaktı. Cemiyet üyeleri yemin ederek üyeliğe kabul ediliyorlar ve bu yeminlerini kanlarıyla yazıyorlardı. Sun birçok şehirlerde onbeş kadar şube tesis etmişti. Japon saldırısı Çin üzerinde şaşırtıcı bir sarsıntıya yol açtığı ve ihtilâlci hareketlere emperyalist devletlerin artan baskılarına paralel olarak hız verdiği yılda, Sun ihtilâlci akım içinde bir lider olarak yer yapmıştı. Bu ilk yıllarda, çocukluğunu A.B.D. de geçirmiş bulunan, sonradan vaftiz olarak Methodist Hristiyanlığına ihtida eden, ve Çin'e dönmeden önce Vanderbilt Üniversitesinde ilâhiyat tahsil eden Şangay tüccarlarından Charles Jones Soong'la temasta bulunduğu ve o'ndan geniş ölçüde yardım gördüğü bilinmektedir. (Soong'ın kızlarından biri Sun Yat-sen ile, biri Çan Kay-şek ile, biri de H.H. Kung ile evlenmiştir. Oğlu ise T.V. Soong'dur).

Sun Yat-sen'in ihtilâlci ilk teşebbüsü 1895'de olmuştur. Hareketinde Hong Kong'u bir üs olarak kullanmış, adamlarına Kanton eyâlet merkezinin işgâl edilmesini emretmiştir. Ancak, bu hareket, zamanında ihbar alındığı için ortaya çıkarılmış; adamlarından bazıları hemen yakalandıkları yerlerde idam edilmişlerdir. Sun Yat-sen de ölüme mahkûm edilivermiştir. Boynunda idâm hükmü ile gözden kaybolmuş, kaçmış, uzun saçlarını kesmiş ve Avrupalıların elbiselerinden giymeye başlamıştır. Daha sonra kalın bir bıyık bırakmış ve hiçbir güçlüğe uğramadan Japonya'ya geçmiştir. Japonya'da Nakayama («Merkezî Dağ» anlamında) ismiyle yaşayan Sun'un Çinceye «Chung-shan,» şeklinde geçen bu ismi sonraları birçok sokaklara, devlet dairelerine verilmiş, hatta Modern Çindeki giysilerden birisine bile bu isim

verilmiştir. Marius Jansenin hayran olunacak mükemmeliyetteki kitabında gösterildiği üzere, Sun Japonya'daki vatansever emperyalistlerinden-Siyah Ejderha Topluluğu ile Liberal Parti politikacıları dahil-onyıl süreyle defalarca ve mühim miktarlarda yardım görmüştür. Bu devamlı yardımlar sayesinde Sun'un cemiyetine para ve silâh sağlanmış; Sun himaye edilmiş ve kendisine çeşitli konularda danışma hizmetlerinde bulunulmuştur. Sun, bu arada Inukai, Okuma, ve diğer Japon liderleriyle de temasta bulunmuştur.

1896'da Sun Londra'ya gitmiş, burada başından geçen bir olay ihtilâlci görevine olan inancını birkat daha pekiştirmiştir. Londra'da Çin Sefaretine gittiğinde teşhis edilmiş ve oniki gün süre ile nezarethaneye alınmıştır. Sefaret, Sun'u derhâl Çin'e göndermek için hazırlıklara başlamıştır. Çin'de ise, ayak basar basmaz idam edilecekti. Tevkifinin ilk günlerinde durmadan dua ettiğini ve böylece ruhen sukûnet bulduğunu anlatmıştır Sun. Birkaç gün sonra ise, Sir James Cantlie'ye haber ulaştırmıştır. Cantlie, Sun'un haberini alır almaz derhal Scotland Yard'a gitmiş, gazeteleri, Sarayı, ve Dış işleri Bakanlığını dolaşmış; İngilterenin araya girmesi sayesinde, Sun serbest bırakılmıştır. Böylece, daha otuz yaşındayken bütün dünyada anti-Mançu ihtilâlinin lideri olarak şöhret kazanmıştır.

Bundan sonraki iki yıllık dönemde Londra'da, Batı siyasal ve sosyal bilimleri üzerinde çalışmıştır. 1900'den 1905'e kadar Uzak Doğu'da mekik dokur gibi dolaşmış, ihtilâlci hareketi örgütlemiş, bazan bir kuli kılığında bazan bir seyyar satıcı kılığında, bazan da sahte bir isimle Hawai pasaportu taşıyan bir Japon kılığında dolaşarak Şangay, Hanoi, Malaya, Honolulu, ve Japonya'yı defalarca gezmiştir. Sun Yat-sen Çin'de Üçlüler Gizli Topluluğu ile temas kurmuş; yeni kurulan modern imparatorluk ordusundaki subayların desteğini kazanmaya çok büyük önem vermiştir. Sun'a göre, ihtilâle yardımcı olabilecek üç gurup vardı-idealistler, Mançulara karşı ırkçı açıdan düşmanlık duyan Çinliler, ve devletten ve bürokrasiden çekilen zulüm ve yoksulluk yüzünden perişan hâle düşen halk kitlesi içindeki her sınıf insanlar. 1911 yılma kadar Sun on ihtilâl teşebbüsünde bulunmuş, ve hiçbiri başarı kazanamamıştır.

Sun Yat-sen tarafından Üç Halk İlkesi (San Min Chu I) denen ilkelerin ilk defa açıklanması 1905'de olmuştur. Bu ilkeler o günden beri Kuomingtang'ın «dogma»sı olarak devam etmekte-

dir. Bunlar «mealen» çevrilecek olursa, Milliyetçilik, Demokrasi, ve Halk Esenliği şeklinde ifâde edilebilecek ilkelerdi. Aynı yıl Sun, diğer ihtilâlci kuruluşları da biraraya getirerek T'ung Meng Hui («Birlikte Yemin Edenler) derneğini kurmuştur. Bu arada kendi cemiyetinin Çin'in diğer yerlerindeki şubelerinin sayısını da kırka çıkarmıştır. Yeni kurulan dernekte ise başkanlığa seçilmiştir. Derneğin Japonya'da yapılan ilk toplantısına dört yüz delege katılmış ve Mançuları devirip bir cumhuriyet kurulması uğrunda mücadele edeceklerine dair birlikte and içmişlerdir. Sun, bu arada, temel görüşleri arasına bazı bulanık ve ne olduğu tam anlaşılmayan düşünceler de katmıştır. Marxist-olmayan bir sosyalizm denebilecek bu fikirlerini ise, özellikle, Henry George'un toprak rantlarının kamuya mal edilmesi gerektiği şeklindeki görüşlerinden almıştır. Böylece, «topraktan yararlanma hakkının toplum üyeleri arasında eşitlenmiş olacağını» sanmıştır.

Yeni kurulan dernek, eskisinden çok daha kuvvetli bir kuruluş olarak gene yer altı faaliyetlerine devam etmiş, ve Çin siyasal hayatındaki geleneksel ihtilâlci teknikleri izlemiştir. Derneğin üyeleri, isimleri ile değil numaraları ile biribirileriyle tanıştırılıyorlar ve yazılı-haberleşme yerine sözsel haberleşmeyi tercih ediyorlardı. Genel yerlerde karşılaştıklarında veya gerekli diğer durumlarda, aralarında, kendilerini biribirilerine tanıtmak için, çay fincanını başparmak ile birlikte iki parmak daha kullanarak tutmak, şemsiyelerini pencere denizliğine yanlamasına koymak, odaya girerken bir ara durmak ve önce sol adımını atarak ilerlemek gibi gizli işaretler kullanıyorlardı. 1905 yılında Japonyayı faaliyetlerinin yönetim yeri yapmışlar ve **Halk (Min Pao)** ismindeki aylık bir dergi yayımlamaya başlamışlardır. Derginin her sayıda 2000 nüshası Çine sokulmuş ve dergi özellikle, öğrenci hareketlerinin heyecanını canlı tutmaya çalışmıştır.

Sun Yat-sen'in siyasal faaliyetlerinde dramatik başarısızlıklara bakarken, ihtilâle giden yolları temizleyip açan diğer uzun vâdeli gelişmeler gözden kaçırılmamalıdır. 1911 yılında Çin Cumhuriyetinin kuruluşundan önceki onyılda cereyan eden yoğun bir reformist çalışma programı kendinden sonraki ihtilâl için gerekli ortamı hazırlamıştır.

Liang Çh'i - ch'ao. 1898 fiyaskosundan sonra, K'ang Yu-wei bir monarşist olarak kalmaya devam etmiştir. Böylece kendisi reform hareketinin ilerlemelerini izleyememiş ve geride kalmış-

tır. Oysa Liang Ch'i - ch'ao yazıları ve Japonya'daki editörlüğü ile modern Çin liberalizminin kurucularından biri olmuştur. Lian klâsik tarzda eğitim görmüş bir bilgin; eyâlet devlet sınavını vermiş, olağanüst kuvvetli bir yazardı. Joseph Levanson'un ortaya koyduğu gibi, Lian, siyasal alandaki ihtilâlcilerin tersine, fikri çalışmayı seven bir reformcuydu. Batı hakkında yeterince bilgisi bulunmaması, üstelik, herşeyden önce klâsik Çin düşüncesini iyi bilen büyük bir yazar olması yüzünden, Konfüçyüsçülüğü yıkmak isteyen bir düşünür olmak yerine, bu düşünce sistemini çağa göre yorumlayan bir düşünür olmak kaderindeydi.

Batı ülkelerinde çıktığı bir geziden sonra, dönüşünde, 1902 yılında Yokohama'da **Yeni Vatandaş (Hsin Min Ts'ung Pao)** isimli bir gazete yayımlamaya başlamıştır. Gazetenin savunusu, «halkın yenileştirilmesi veya yeniden kendini bulması» **(hsin min)** idi. İlk nüshalardan itibaren birkaç sayı Hobbes, Spinoza, Montesquieu, Bentham, Rousseau, ve Batı siyasi fikirler tarihi üzerine makaleler yazmıştır. Bu makalelerde Anglo-Saxon ferdiyetçiliğine çatmış, disiplinli bir hukuk ve nizam kabul edilmedikçe hürriyetlerin gerçekleştirilemeyeceğini; hukuk ve nizamın ise sağduyuya uygunluğu ölçüsünde oluşmuş bulunduklarını ileri sürmüştür. Yeni Çin vatandaşı ise, diyordu Liang, toplumsal âdet ve göreneklerden bağımsız olmayı becerebilecek, iş adamı veya işletmeci zihniyetine sahip olabilecek, İmparatorun müşfik hâmilliğini bir tarafa bırakıp, kendi haklarının korunmasında önce kendisine güvenmesi gerektiğini bilecek, toplumun gelenek ve âdetleri karşısında bağımsızlığını koruyabilecek, yaşadığı toplumun sorunlarıyla ilgilenecek ve kendisinin başkalarınca değil kendisince yönetilmesi gerektiğini anlayacak yeni bir insan, yeni bir Çinli olacaktı. Bu görüş ve düşünceleri savunmak ise, **ancient** zamanlardan beri Çin toplumunda sürüp giden bir **dogma** olan «beş tür ilişkiler» hakkındaki ilkelere açıktan açığa karşı koymak demekti.

Liang'ın Konfüçyüsçü ahlâk anlayışını kendisince, ne şekilde yorumlamış olduğunu görmek için bu ünlü düşünürün sadâkat ve yakınlar arasında yardımlaşma hakkındaki düşüncelerine kısaca göz atmamız gerekecektir. Devlet, halkın kaderi ve esenliğinin sağlanabileceği bir topluluk sayılacağı için, diyordu Liang, tüm bağlılıkların ve sadâkatın odasında monark değil devlet yer almalıdır. Konfüçyüsçü sadâkat ve bağlılık anlayışının da, zor yoluyla değil, insan «hissiyatının» yeniden-yönlendirme (re-

direction) yoluyla modern vatanseverlik anlayışı şekline sokulmasını gerekli görüyordu. Bu gibi evrimci düşüncelerle yola çıkan Liang cumhuriyetçiliğe varan bir anayasacılığın doğru olamayacağı; Çin halkının eğitim durumu halâ çok düşük olduğu için, cumhuriyetçiliğe imkân olmayacağı görüşündeydi. Bu eğitim düzeniyle halkın temsili bir hükümetin yönetim ve işleyişine katılması beklenemezdi. Kaldı ki, herhangi bir ihtilâlin ardından bir diktatörlüğün, ve hatta yabancı istilâsının gelmesi de çok mümkündü. Bunlar ise, Çin'in parçalanması demekti. Bu yüzden de, Liang'a göre yapılacak en doğru iş, âdil bir monarşinin idaresi altında eyâletler çapında ve milli çapta meclisler teşkil ederek tedrici bir gelişme yolunun izlenmesiydi. 1907'de Yokohama'da Liang'm kurduğu partinin programında bir meclisin tesisinden, bu meclise karşı sorumlu bir meclis hükümetinin teşkil olunmasından, yeni kanunlardan, bağımsız mahkemelerden ve adâlet işlerinin hükûmet tasarruflarından masun tutulmasından, mahallî idarelerin kurulmasından, ve nihayet, eşitsizlikçi anlaşma ve sözleşmelerin iptaliyle diplomatik alanda diğer devletlerle eşit statüye kavuşulmasından söz ediliyordu. Tedrici bir gelişmeyi öngören bu program kendi zamanında çok geniş etkilerde bulunmuş bir programdı. Utopikti, ama günün şartlarında en insancıl düşünceleri dile getiriyordu.

Boksörler İsyânı ve Son Dönem Ching Reformcuları.

Çin dışındaki ülkelerde yaşayan ihtilâlcilerin ve reformcuların bu faaliyetlerine paralel olarak, 1900'lu yıllarda Çin ülkesindeki hanedândan bazı reformcuların islahat çabalarının başladığı görülüyordu. Fakat bunlar gecikmiş çabalardı. Kendi geleceğini kurtarmak için ıslâhat yapmak gerektiğini kabule mecbur kalan Mançu yönetimi, bu düşünceye 1900 yılındaki Boksörler isyânının sonunda ve gene bu işyânın zoruyla varmıştı. Boksörler adını taşıyan bir gizli kuruluş tarafından çıkarılan bu isyân da geleneksel köylü isyânlarının bir devamıydı. Taiping isyân hareketine benzer sosyal hedeflere sahip bulunuyordu. Boksörler isyânı yeraltı kuruluşlarından birindeki fanatik Çinliler tarafından başlatılmış, yönetilmiş; bir süre sonra ise yabancı-düşmanı («xenophobic») devlet memurlarının ve zadeganın da desteğini kazanmıştı. Bu sonuncular; yani memurlar ve zadegandan olup da isyâncı kuruluşu destekleyenler, hem emperyalizmin açık saldırganlığına karşı olduklarından, hem de yabancı devletlerin misyonları ile, ülke-dışılık ilkesinin himâyesinde gelişip güçlenen

ve yepyeni bir nüfuzlular topluluğu meydana getirmeye başlayan hıristiyanlaşmış «dönme Çinliler» ile Çin'de yaşayan yabancıların varlığından hoşlanmadıkları için hareketi destekliyorlardı. Mançu prensleri bile, sonunda, yabancıların Çin'den dışarı atılmaları için Boksörler hareketindeki sihirli ve esrarengiz «yenilmezliklerinden»* yararlanmak; bu, batıl itikadlardan yola çıkan hareketten medet ummak durumunda kalmışlardır.

Hareketin gelişmesi sırasında, yabancı devletlere ait askeri birliklerin silâh kullanmaları bir tahrik yerine geçmiş ve yabancılara karşı şiddet ve silâh kullanılmasına yol açmıştır. Birdenbire patlak veren bu olaylar sırasında Boksörler, Kuzey Çin'de ve Mançurya'da faaliyet gösteren misyonerlerden ve diğer yabancılardan 242 kişiyi katletmişlerdir. Daha sonra, 1900 yılının sıcak yaz aylarında Peking'deki elçiliklere ve elçilik avlularına sığınan yabancılar iki ay süreyle muhasara altında kalmışlar; fakat hareketin yönetiminde sözü geçen Mançu hanedanının ileri gelenleri yabancıların buralarda katledilmesinin bir intihar olacağını düşünerek, işin daha ileri gitmesine izin vermemişlerdir. Bunun ardından ise, çok geçmeden, güney eyâletlerindeki kapıkulları hareketin Peking tarafından ileri sürüldüğü gibi yabancılara karşı girişilmiş bir savaş değil, bir iç savaş olduğunu söylemeye başlamışlardır. Bu faraziye sayesinde hanedan bir onyıl daha kendisini ayakta tutulabilmiştir. Fakat Boksörler Protokolu ve 1901'deki (yabancı devletlere) tazminat verilmesini öngören anlaşmalar hanedanın itibarına ağır bir darbe indirmiştir. Bu arada, Çin'in ihtiyacı olan reformları yapabilecek veya hatta bu gibi reform hareketlerine destek olabilecek muktedir bir hükümet kalmamıştır. Bu dönemden sonra da Çin yöneticileri, aşağılanmış bir hâl içinde, kendi çıkarlarını korumak için **status quo'yu** muhafaza etmeye çalışmışlardır.

1902 yılında Batı eyâletlerine bir «teftiş gezisi»ne çıkan Dul İmparatoriçe başkente dönüşünde Boksörler isyânının bütün sorumluluğunu üzerine aldığını bildirmiş, ve geniş bir reform programının uygulanacağını ilân etmiştir. Bu andan itibaren on yıl süreyle Mançular birçok reformlara girişmişlerdir. Bunlar, 1898 yılındaki Yüz Günler emirnâmelerinin öngördüğü reformları ele alan reformlardı. Ama artık gereğinden fazla geçikmiş reform girişimleri olmak kaderini yüklenmiş bulunuyorlardı. Tarih, bu re-

* Metinde, «İnvulnerability» («yaralanmazlık» diye geçiyor. (ç. n.)

form tedbirlerini de aşan yeni oluşumlar içine girmişti artık. Ürkek ve pısırık bir kadronun nihayet başlatabildiği bu reform hareketlerinin tek bir netiçesi olmuştur: sonraki ihtilâl için gerekli ortamı hazırlamak.

Mançu hanedamnın ve yönetici kapıkullarının beceriksiz ve yeteneksiz yöneticiliği yüzünden bu hareketler zaten yenilgiye uğramak zorundaydılar. Bunun niçin böyle olduğunu açıkça görmek için, Mançular ile kapıkullarının yürüttükleri ve Çin'in mevcut sosyal ve kültürel düzeninin iyice itibardan düşmesine yol açtıkları eğitim reformu programına bir göz atmamız yetecektir.

1905 yılında, tarihin bir döneminin kapanıp bir diğerinin açıldığını işaret edercesine, **ancient** sınav sistemi iptâl edilmiştir. Bunun yerini almak üzere yeni okullar açılması ve yeni bir eğitim programının uygulanması düşünülmüştür. Bu arada, elde yeterince para ve öğretmen bulunmadığına dikkat bile edilmemiştir. Peking tarafından olsun, eyâlet idareleri tarafından olsun, başta Japonya olmak üzere dış ülkelere çok sayıda öğrenci gön derilmeye başlanmıştır. Japonya'dakinden örnek alınarak bir orta öğretim sistemine geçilmiştir. Birçok şehirlerde kollejler açılmıştır. 1911 yılında, eldeki kayıtlara bakılırsa, okul sayısı 75.000'i; öğrenci sayısı ise 1.600.000'i bulmuştur (aynı yılda okul çağındaki gençlerin 65.000.000 kadar olabileceğine dikkat edilmelidir.) Yüksek öğretim alanında ise, Peking'de İmparatorluk Üniversitesi kurulmuş ve 1860'lardan beri faaliyetine devam eden Tercüman Kolleji de bu üniversite ile birlikte çalışmaya başlamıştır. 1911 yılında Amerika'daki Çinli öğrencilerin sayısı 800'ü; Avrupa ülkelerindeki Çinli öğrencilerin sayısı ise 400'ü bulmuştur. Buna rağmen Çin'in modernleşme döneminde de Japonya en başta gelen öğrenim ve eğitim merkezi olmaya devam etmiştir. 1900'lü onyıllık dönem içinde, ve özellikle 1905 yılında, Japonya'nın Rusyaya karşı kazandığı büyük zaferden sonra, heryıl 10.000 veya 15.000 Çinli öğrenci modern bir eğitimden geçebilmek için Japonya'ya «koşmaya» başlamıştır. Bugünkü Çinli yöneticilerin en önemlilerinin bile çoğu bu öğrenciler arasından çıkmıştır. Meseleye, eğitimde reformasyon isteyerek yola çıkmış bulunan Çin'deki imparatorluk idaresi açısından bakılacak olursa, bu onyıllık gayretlerin sonucu Çin'de yepyeni ve radikal fikirlerle dolu bir öğrenci sınıfının yaratılması olmuştur.

Öğrenci kitlesindeki bu «tehlikeli» düşüncelerin başlıca iki nedeni veya kaynağı vardı: öğrenciler, ülkeleri olan Çin'in geri

ve çağdışı durumunu anlayacak duruma gelmişler, fakat bir toplum ile bu toplumun kurumları arasındaki ilişkileri anlayabilecek kadar yeterli bilgilerle donatılmamışlardı ve bu konularda fazla bir bilgiye sahip değillerdi. Dış ülkelerde okuduktan sonra yurtlarına dönen öğrencilerden çoğu, geleneksel usuller içinde çeşitli devlet memuriyetlerine atanıyorlardı. Bazıları, yeni kurulan okullara öğretim üyesi olarak giriyor; mahalli makamların iftihar kaynağı olan kollejlere öğretmen oluyordu. Bazıları işsiz ve parasız kalıyor; bazıları idealist aydınlar olarak yaşıyor; ve bazıları da gizlice, ihtilâlci hareketlere katılıyorlardı.

Reform isteyen aydınlardan ve diğer çevrelerden gelen baskılar karşısında kalan Saray, tıpkı Japonyadaki hâkim oligarşinin vaktiyle yaptığı gibi, «teşkilâtı esasiye» getirmeyi kabul etmek zorunda kalmıştı. 1905 yılında «teşkilâtı esasiye» kanununun hazırlanması için görevlendirilen kurul bir an önce Japon «teşkilâtı esasiye» kanununu kopya etmesi için Japonyaya gönderilmişti. 1906 yılında, hükûmetteki «nezaret»lere organizasyon işlemi sonucunda, kabine şekli verilmiştir. 1907 yılında eyâlet idareleri yeniden-düzenlemeden geçirilmiş; 1908'de ise, dokuz yıllık bir hazırlık devresinden sonra anayasacı bir yönetime geçileceği konusunda alınan karar gereğince, birçok tedbirler ve bunlarla ilgili ilkeler tesbit edilmiştir. Bu tedbirlerle birlikte, dokuz yıl sonra anayasal idare kurulduğunda, eyâletlerde ve merkez-i hükümette, danışma organı olmaktan ileri yetkilere sahip bulunmasalar bile, meclisler tesis edileceği açıklanmıştır.

1909 yılında bu meclisler kurulduğunda ve faaliyete geçtiklerinde ise (yasama yetkisi bulunmayan bu danışma meclislerinin) değişim isteyen fikirlerin savunulduğu başlıca merkezlerden ve tahrik mihraklarından oldukları görülmüştür.

Bu dönemdeki Mançu reformlarından pekçoğu ise kâğıtta kalmışlardır. Bu durum, özellikle, donanma işlerinde ve Batı tarzı hukuk sisteminin tesisinde - Çin'in en fazla yabancısı olduğu bu iki alanda - kendisini göstermiştir. Boksörler Protokolünde tesbit edilen yönde, gümrük tarifelerinde Çin lehine düzeltmeler yapılması için gösterilen gayretler ise, yabancı devletler ile bu konuda anlaşmaya varmanın güçlüğü yüzünden, bir neticeye ulaştırılamamıştır. Çin'deki nakit paraların islâhı için alınan tedbirler de pek ilerleme kaydedememiştir. Bütün bu dönem reform çabaları içinde, belki de en önemli netice sağlayanı, işinin ehli ve becerikli bir devlet adamı olan Yuan Shih-k'ai idaresinde

yeni bir Kara Ordusunun kurulması olmuştur. Bu ordu tarzında, subay kadroları devlete değil, ordunun kurucusu olan Yuan'a karşı sadakatla yükümlüydüler.

1900'lü ilk yıllarda Japonyayı kendi faaliyetleri için üs yapan Sun ve arkadaşları ihtilâlciler, Japonyaya okumaya gelen binlerce Çinli öğrenci içinden pekçoklarını kendi teşkilâtlarına kazanmışlardı. Bunların içinde idealistler olduğu kadar maceracılar da bulunuyordu. Bu yeni «devşirme»lerden en yeteneklisi ve değerlisi, 1883 yılında Kanton'da, bir bilim adamının oğlu olarak dünyaya gelmiş bulunan Wang Ching-wei. Wang bilim ve düşün dünyası için yaratılmış biriydi. 1902 yılında devlet sınavlarını kazanmış ve devlet bursuyla Japonya'ya öğrenime gönderilmişti. Tokyo'da siyasal bilim doktorası yapmış ve Sun'un gazetesinde yayınlanmaya başlayan yazılarıyla çok iyi bir tartışmacı olarak ün kazanmıştı. 1906-07 yılında bu cumhuriyet taraftarı yayın organındaki yazıların dörtte-birini Wang Ching-wei yazmıştır. Yazıların çok büyük bir kısmını Liang Chi-ch'ao ile yapılan tartışmalar meydana getiriyordu. Sun, en üstte üç konseyi olan yeni rimci teşkilâtını (T'ung Meng ttui) kurduğunda ise yasama kondevrimci teşkilâtını (T'ung Meng ttui) kurduğunda ise yasama konseyinin başında Wang'ı görevlendirmiştir.

Bu ihtilâlci hareket güçlenip kuvvetlendikçe, Çin imparatorluk idaresi de hareketin ezilmesi için peşpeşe tedbirler almıştır. 1906 yılında Hunan eyâletinde başgösteren ihtilâlci hareket teşebbüsü ağır şekilde bastırılmıştır. Peking'den vazifeyle yola çıkan diplomatik heyetler Japonya'ya gelmişler ve Sun ile arkadaşlarının Japonya'da ikâmetlerine son verilmesini sağlamışlardı. Sun, bunun ardından Hanoi'ye gelip burayı kendisine merkez yaptıktan sonra da, bu kere Fransız hükümeti kendisini Hindi Çini'den çıkmak zorunda bırakmıştı. 1909 yılında ise, Sun Yat-sen'in ihtilâlci teşkilâtı dağılacak duruma gelmişti, ve teşkilât moral çöküntü içinde kalmıştı. Bu arada, ihtilâl teşebbüsleri de durmadan yenilgiye uğratılmışlardı. Bu buhranlı duruma bir çıkış yolu bulmak için Sun Yat-sen 1910 yılında bir dünya turuna çıkmıştı. Wang Ching-wei ise hareketin moralini düzeltmek amacıyla kendi başına çok zor bir iş yapmak için karar almıştı.

Bu karar 1910 yılında Peking'de Veliahd Prensin suikastle öldürülmesini öngörüyordu. Wang, Peking'e gelince Prensin geçeceğini sandığı köprülerden birisinin altına bomba koymuştu. Tertip, vaktinde haber alınınca Wang yakalanmış ve hiç kork-

madan, son derece metin bir tavırla amacının Veliahdi öldürmek ve böylece Çin milletini ihtilâlci hareketi destekleyecek şekilde uyandırmak ve ayağa kaldırmak olduğunu açıklamıştı. Bu metin ve cesaretli davranışı sonunda Çin'de milli bir kahraman olarak yükselmiş ve hükümet Wang'ı idam etmeye korkarak hapis ile cezalandırmak zorunda kalmıştı (Wang Ching-wei siyasi hayatının sonunda, 1938'de Japonya'ya boyun eğmiş ve Japonyanın kuklası bir idareci olmuştur.)

İhtilâl. 1911 yılının Nisan ayında Kanton şehrinde girişilen ihtilâl ünlü «Yetmiş İki Şehitler»in boyunları vurularak bastırılmıştır. Bu hareket, Sun Yat-sen'in onuncu yenilgisi oluyordu. Bunun ardından Hankow'da ve 1911 yılının Ekim ayında yeniden ihtilâle girişildi. Fakat bu ihtilâl hazırlıkları, ihtilâlcilerin bomba ve cephane imâl ettikleri bir atelyedeki bombaların infilâk etmesi üzerine vaktinden önce açığa çıkmış oldu. Bu olayın, hemen ardından ise 10 Ekim İhtilâli patlak verdi. O zamandan beri 10 Ekim (veya «çift onlar» - onuncu ayın onuncu günü) Cumhuriyetin kuruluş günü olarak kutlanmaktadır.

Olayların bu safhasında Sun Yat-sen Birleşik Amerika'da bulunmakta, ve ihtilâlci hareket için para temini amacıyla temaslar yapmaktaydı. İhtilâl olunca kendisine şifreli bir telgraf gönderilmiş ve bu eline geçmişti. Fakat şifre çözmek için kullanılan kod kitabı Sun'un henüz varmadığı bir şehire gönderilmiş olduğu için, iki hafta süreyle bu mesajı çözüp mahiyetini anlayamamıştı. Bu arada, gazetelerde Çin ihtilâlinin başlamış olduğunu, Çin'de Cumhuriyetin kurulduğunu ve Sun Yat-sen'in ilk Cumhurbaşkanı yapılacağını okumuş bulunuyordu.

10 Ekim olayı, Çin'de huzursuzlukların başlamasına yol açmış ve Szechwan başta olmak üzere birçok eyâletlerde benzer ihtilâl hareketleri patlak vermiştir. Birkaç günlük bir süre içinde Güney ve Orta Çin'deki eyâletlerdeki ihtilâlci gruplar kendi eyâletlerinde idareye el koymuşlar ve eyâletlerinin Peking'deki Mançu hanedanına bağlı kalmayı reddettiğini bildirmişlerdi. Mançulara karşı olan bu hareket, başlar başlamaz, çok az kan dökülmesi pahasına, kısa zamanda bütün Çin'e yayılıvermişti. Ne var ki, ihtilâlcilerin Mançu hanedânının devrilmesi işinde kolay başarıları aldatıcıydı. Zira, ihtilâlci hareketin yanında yer alan çeşitli kuvvetlerin ve sosyal sınıfların, çok geçmeden, hanedânın devrilmesi isteklerinden başka ortak bir yanlarının olmadığı ortaya çıkmıştı.

Sun Yat-sen asıl gücünü, Çin'in deniz-aşırı ülkelerdeki kolonilerinde yaşayan, yeni tüccar sınıfından, dış ülkelerde okuyup Çin'e dönen yeni öğrenci sınıfının bir kesiminden, ve bir de yeni ordudaki genç subaylardan alıyordu. Sun'un hareketi, Çin içinde faaliyet gösteren bir başka hareketle birleşmişti. Bu, ekonomik gelişmede eyâletlerin bağımsızlığını savunan bir hareketti. Mançuların tepeden aşağı doğru yürüttükleri ve eyâletleri merkeze bağlamayı amaç edinen gecikmiş reform hareketlerine, mahalli tüccarlar, iş adamları ve toprakbeyi olan zadegân sınıfı mensupları karşı koymuşlardı. Monarşik merkezî idareye karşı eyâletlerin idari bağımsızlığını savunan bu görüşler, yeni kurulan eyâlet meclisleri açıldığında en önemli mesele olarak ortaya çıkmış; hatta Peking'deki geçici millî mecliste de bu konu savunulmaya başlamıştı. Konunun en ateşli tartışması, Hankow'dan Szechwan'a döşenecek olan yeni demiryolunun inşaası ve bu yolun finansmanı konusunda olmuştu. Bu demiryolu inşaatı meselesinde eyâletlerdeki yöneticiler Peking'deki merkezî hükümete karşı olduklarını açıklamışlar, Peking'deki demiryolu istikraz anlaşmasının yabancı devletlerin nüfuzu altında imzalandığını söyleyerek yabancıların bu işe karışmalarına karşı olduklarını ifâde etmişlerdi. Gerçekte ise hükûmet merkezi olan Peking'deki nâzır ve diğer kapıkullarının yabancı devletlerle yapılan demiryolu anlaşmalarından çok büyük rüşvet sağlayacak olmalarını kıskanıyorlardı.

Bu gibi sebepler yüzündendir ki, 1911 ihtilâlinin arkasında Sun Yat-sen ve arkadaşlarının devrimci önderliğinin temsil etmediği daha başka kuvvetler, istekler ve menfaatlar da yer almış bulunuyordu. Aynı şekilde, görünüşte ihtilâlin lideri olan Sun Yat-sen bu ihtilâlin arkasındaki kuvvetler üzerinde fazla bir denetim gücü tesis etmemişti de. Sun, 1 Ocak, 1912'de Nanking'de yeni Cumhuriyetin geçici Başkanı olarak görevine başlamıştı. Fakat çok geçmeden, çeşitli düşüncelerle, yerini Yuan Shih-kai'ye bırakmak zorunda kalmıştı. Yuan, Mançu İmparatorundan boşalacak «Çin'i idare eden adamın koltuğu» için Sun'dan daha elverişliydi: çok kuvvetli bir idareciydi, Kuzey Çin'deki Yeni Ordunun başıydı, ve Aralık 1911'de Mançu hanedanı lağvedildiğinde bu görevinden ayrılarak Peking'de devletin başına geçmesi istenmiş bulunuyordu. Yuan bu göreve geçmiş ve hemen kısa zamanda Çin ülkesinde düzeni sağlayacak tek kuvvetli adam olduğunu göstermişti. Kendisi Sun ile de müzakerelerde bulunmuştu, fakat bu müzakerelerdeki amacı Sun'u oyalamaktan ibaretti.

Zaman geçtikçe Yuan daha da kuvvetleniyor; herkes bölünmüş ve ikiye ayrılmış bir Çin'in yabancı devletlerin saldırgan iştihalarını kabartacağını düşünmeye başlıyordu. Çin ticaretini ellerinde tutan yabancı devletler, özellikle İngiltere, Çin topraklarına bitişik veya yakın olan Rusya ile Japonyanın duruma müdahalede bulunmasından korktukları için, Çin'de bir ân evvel iç düzenin ve istikrarın avdetini istiyorlardı. Bu, Cumhuriyetçi hükûmetin de bir numaralı korkusuydu ve böyle bir hâlin vukuunda Cumhuriyeti koruması için Yuan'dan teminat istiyorlardı.

Çok geçmeden, Peking'deki Yuan ile Nanking'deki Sun Yatsen arasında bir anlaşmaya varıldı. 12 Şubat, 1912'de Mançu İmparatoru kendi yerini resmen Yuan'a devretti: Yuan Shih-k'ai yeni kurulan Çin Cumhuriyetinin geçici Başkanı oluyor, yeni bir anayasa yapılmasını ve bu anayasaya göre kurulacak bir parlemento ile bu parlementoya karşı sorumlu olacak bir kabine ile çalışmayı da kabul ediyordu.

Parlamenter Demokrasinin Başarısızlığı. Böylece, yeni kurulan Çin Cumhuriyeti Mançu hanedanının yerine geçmişti. Fakat Mançu hanedânının karşı karşıya bulunduğu kurumsal meselelerden hiçbiri ele alınıp hâlledilmemişti. Geçici Başkan bile eski geleneksel Çin politikasının ürünü olan kuvvetli bir askerî liderdi ve yönetiminden ötürü sorumluluğu kendisi yüklenecek kadar güçlüydü. Böyle bir yönetici, çok geçmeden İmparator gibi görünmeye başlayacaktı. Bu tür bir adamın gölgesinde kalan parlamento ve kabine gibi yeni kurumlar ise, Batı demokrasilerinde görüldüğü üzere, halkı ve menfaatlarını savunacaktı. Fakat bu gibi kurumların Çin siyasal hayatında pratik bir yeri ve önemi yoktu.

Örneğin, siyasal partiler fikri geleneksel Çin politikasına uymuyordu. İmparatorun devleti bürokratlar eliyle ve merkezî otoriteye bağlı olarak yönetmesi, muhalefet gruplarının ise yaşayabilmek için gizli yeraltı kuruluşları şeklinde faaliyet göstermesi geleneksel Çin politikasının bir icabıydı. Bu bakımdan, sadece, siyasal partilerin programları grup organizasyonu prensibi olarak kişisel idare ve liderliğe karşıt bir alternatif teşkil etmekle kalmıyor; fakat parlemento karşısında sorumlu bir kabine kurumu da çok daha ciddi bir anormallik teşkil ediyordu. Zira, bakanlar bile bir yandan parlamentoya karşı sorumluyken, bir yandan da geleneksel Konfüçyüsçü pratiği sürdürerek devletin başındaki kişiye karşı kişisel sadâkat duygusu taşımak gibi güç ve

insanda iç huzuru bırakmayan bir hâlde bulunuyorlardı. Eyâletlerdeki toprakbeylerinin çıkarları, bu yeni siyasal yapı içindeki millî meselelerin hepbirlikte ele alınıp çözümlenmesi şeklindeki usüllere uygun ve alışkın değildi. Dış ticaretle zenginleşen liman şehirlerindeki ticari menfaat çevreleri ise Çin toplumunun idaresini ele geçirecek kadar kuvvetli bir sınıf haline gelmemişti. Sun Yat-sen'in izleyicisi olan gerçekten samimi devrimciler ve modern Çin taraftarları ise Çin toplumu içinde çok ince bir kesit meydana getiriyorlardı.

İcra organının başı olarak Yuan durmadan kendi durumunu güçlendirmeye çalışıyordu. Anayasanın anlayışına uymuyor, kabineye kendi sâdık adamlarını atıyor, Sun Yat-sen'in yeni siyasal partisine (T'ung Meng Hui'den sonra kurduğu Kuomingtang) saldırıyor, ve en sonunda da parlementoyu fesih kararı alıyordu. Yuan böyle böyle 1915'e geldiğinde kendisini İmparator olarak ilân etmeye kalkışmış, ihtilâlcilerin muhalefetiyle karşılaşmış, bu sevdadan vazgeçmek zorunda kalmış, ve nihayet 1916 yılı Haziran ayında ölüp gitmiştir. Ölümünden sonra Çin, biribirileriyle çatışan savaşbeyleri arasında parçalanmış, 1916'dan 1928'e kadarki onyıllık süre içinde Peking Devleti dış ülkelerce tanınmaya devam ettiği halde, ortada Çin birliği diye birşey kalmamıştır.

Modern Çin üzerinde incelemelerde bulunanlar için 1911 ihtilâlinin Batı tarzı bir Çin devleti yaratmakta niçin başarısızlığa uğramış olduğu çok ilginç ve çok öğretici bir konudur. Daha önce de işaret edildiği gibi, ihtilâlin olduğu yıllarda, ihtilâle «omuz veren» sosyal sınıflar ve kuvvetler arasında tek ve biricik ortak yan Mançuları devirmekten ibaretti. Anti-emperyalizm ise, milleti bir araya getirmek için harekete geçirici bir motif olarak ozamanlar kullanılmıyor, ve millet arasında yaygın bir düşünce ve duygu olarak görünmüyordu. Bunun kadar önemli ve bununla ilintili bir başka gerçek de devrimci millî bilincin teşekkül etmemiş bulunmasıydı. Diğer yandan, Cumhuriyetçi ihtilâlciler gizli bir yeraltı kuruluşu içinde çalışmak zorunda kalmış oldukları için halkla pek az temas kurabilmişler, ve köylerde olsun kentlerde olsun, halk desteğini yaratmak ve elde etmek için pek başarı kazanamamışlardı. Peking'deki hanedânı devirmek için ihtilâlcilerle birleşen muhafazakâr taşra sınıfı, kâlben, ihtilâle düşman bir sınıftı. Bu sınıf, Yuan'ın kuvvetli ordusunu görür-görmez Yuan'a biad etmeye hazırdı ve Yuan'ı Cumhuriyetçi yönetime tercih etmişti. Ayrıca, zamanın bütün vatanseverleri yaban-

cıların müdahale edeceklerinden korkuyor ve herân böyle birşey bekliyorlardı. Peking'de Japon askeri birliklerini görmektense, Yuan Shih-k'ai'yi destekleyen İngiltere başta olmak üzere diğer Batılı devletlerin Çin'de istikrar kurulmasından yana isteklerine boyun eğmeyi doğru buluyorlardı. 1913 yılında Çin'de siyasal istikrarın sağlanması için gerekli tedbirlerde kullanılmak üzere Çin'e verilen 25 milyon sterlin tutarındaki borç para (Birleşik Devletler bu yardıma katılmamayı uygun görmüştür) Yuan'ı tutan yabancı devletlerin Çin'deki iç istikrara verdikleri önemi göstermektedir.

Yabancı devletlerin malî gücü ile Çin ülkesindeki en büyük silâh gücü arasındaki bu koalisyona karşı Sun Yat-sen'in fazla birşey yapması zaten beklenemezdi: Çin Cumhuriyetinin Batıdan beğenip aldığı, anayasal parlamento ve sorumlu kabine şeklindeki siyasal örgütlenme fikri ise Çin'in geleneksel siyasal yapısı üzerine aşılanamazdı. Batıdan alınan bu fikirler, Sun Yat-sen'in Üç Halk İlkesi denen devrimci felsefesine bile fazla bir güç katamamıştır. Bugün geriye bakıldığında açıkça görülüyor ki, bu dönem içindeki Batı siyasal kurumlarının ve fikirlerinin Çin toplumuna aşılanması için sarfedilen gayretler Çin için vakit kaybından başka birşey olmamış: Çin devrimcileri için bu bir hata olmuştur.

10

KUOMİNGTANG'IN YÜKSELİŞİ

Kuomingtang («Millî Halk Partisi») ve Çin Komünist Partisi (Kungchangtang) siyasal hayatları itibariyla aralarında çok büyük paralellik görülen iki partidir. Bu partilerin herikisi de kuruluşlarından hemen sonra iktidara gelmek durumunda kalmışlar, ve bunun ardından çok büyük meselelerle karşılaşmışlardır. Genel heriki parti de, en sonunda zirveye ulaşana kadar çok zahmetli, çok zor yollardan geçmişlerdir.

Sun Yat-sen'in 1912'de Cumhuriyetin Başkanlığından istifa etmesi üzerine, Sung Chiao-jen tarafından, T'ung Meng Hui ve diğer grupların bir araya getirilmesiyle, açık faaliyette bulunan bir siyasal muhalefet olarak Kuomingtang kurulmuştur. Sung, daha 1913 yılında Yuan Shih-k'ai tarafından düzenlettirilen bir suikast sonunda öldürülmüştür. Bundan sonra, 1923'e gelinceye kadarki onyıllık dönem içinde Kuomingtang tam bir yıkıntı içinde kalmıştır. 1921 yılında kurulan Çin Komünist Partisi ise, ilk yıllarda Çin Milliyetçi Devriminin kontrolünü ele geçirmek için gösterdiği çabalardan sonra, 1927 yılında [Kuomintang ile koalisyondan] ayrılmış ve büyük şehirlerden çıkarak Güney Çin'deki dağlara sığınmak zorunda kalmıştır. Çin Komünist Partisinin nihaî zaferi yirmi yıl sonra gerçekleşmiştir.

Siyasal hayatları bakımından bu iki parti arasında görülen benzerlikler, birbirilerine rakip partilerin benzer taraflarından sadece bazılarını işaret etmektedir. Robert C. North tarafından yapılan incelemeler, her iki partinin en üst dereceden yöneticile-

rinin köylü veya avamdan değil, yüksek tabakalardan gelme aydınlar olduğunu göstermiştir. Bu aydınlar Çin toplumunun ogünkü şartlarını beğenmeyen, ve mevcut düzenden soğumuş («aliniated») Çinli aydınlardı: gördükleri modern eğitim yüzünden geleneksel Çin toplumundan soğumuşlar, toplumla yıldızı barışmayan «uyumsuzlar» olarak yaşamaya başlamışlardı. Çoğu, kendilerine esas meslek olarak ya profesyonel politikacılığı, ya profesyonel askerliği veya parti teşkilâtçılığını seçmişlerdi. Bu aydınların çoğu çok genç insanlardı. Birçokları şiddet hareketlerinin düzenlenmesinde uzman olmuşlar, ve ihtilâlci dönem için peşinen hazırlanmış ve eğitilmiş bir kadro meydana getirmişlerdi.

Kuomingtan'ın ve Komünist Partisinin ilk yöneticileri arasındaki fark, sosyal olmaktan çok çoğrafi bir fark mahiyetindeydi. Dr. Sun'un izleyicileri daha çok tüccar ailelerinin çocukları olan şehirli kimselerdi. Bunlar, başta Kanton olmak üzere, dış ticaret merkezi olan büyük kıyı şehirlerinden gelen aydınlardı. Komünistlerin çoğu ise, özellikle merkezî Yangtze düzlüğü olmak üzere, köylük yerlerden çıkmış aydınlardı. Zaman geçtikçe, Komünistler köylü-asıllı kimselere lider kadrolarında yer vermişler, Kuomingtang'a ise köylü-asıllı kimseler girip lider olamamışlardır. Kuomingtang ile Çin Komünist Partisi arasındaki bir başka fark ise kronolojik alandadır. Kuomingtang'ın kurucuları I. Dünya savaşından önceki geleneksel eski günlerde doğmuş ve yetişmiş kimseler olduğu hâlde, Çin Komünist Partisinin kurucuları çok farklı bir çağın başlangıcında, I. Dünya Savaşı sonrası dönemde doğmuşlar,yetişmişler ve yeni fikirlerle yeni ihtiyaçlara karşı duyarlığı olan bir nesil olarak yetişip siyasete girmişlerdir. Bu bakımdan, cumhuriyetçi ihtilâlin kadrosu olan yaşlı neslin devrimci yolun yarısından sonrasını yürüyememesi; işi, yarım-iş olarak bırakması eski neslin alınyazısı gibiydi: genç kuşaktan gelen Komünist devrimciler ise, Modern Çin'de potansiyel olarak mevcut değişim eğilimlerini ve güçlerini kendi görüşlerince kullanacak ve işi tamamlayacaklardı.

Kuomingtang ve Komünist Partisi modern kitle milliyetçiliğinin sözcüsü olarak ortaya çıkmış bulundukları için, I. Dünya Savaşından sonraki yıllardan itibaren bu iki parti arasında büyük bir rekâbetin başladığı görülmüştür. Bu rekâbetin, başlangıçtan itibaren izlenmesi, incelenmesi gerekir.

I. DÖRT MAYIS HAREKETİ

Bu hareket 4 Mayıs, 1919'da Peking'de başlayan öğrenci hareketleriyle tam şeklini bulan entellektüeller hareketidir. Bu isim, terim olarak, bu tarihten önceki ve sonraki yıllarda Çin aydınları arasında görülen düşünce ve faliyet alanındaki tüm gelişmeleri kapsayacak şekilde kullanılmaya başlamıştır. Hareketin kendi tarihî çerçevesi içinden bakılacak olursa, bu hareket, 1925'den 1928 yılma kadar süren başarılı Milliyetçi devrimin ortaya çıkması için zorunlu bir hazırlanma devresi sayılmalıdır. Bu yüzden de, 4 Mayıs Hareketini tam ve doğru olarak anlamak için, bu hareketin, savaşbeyliği, endüstriyelleşme, ve vatanseverlik hareketlerinin yükselmesi ile birlikte; Çin Cumhuriyetinin ilk onyılını karakterize eden bu gibi olgularla birlikte ele alınması gerekir.

1911-1921 dönemi başlıca üç temel şart altında gelişmiş ve şeklini bulmuştur. Birincisi, imparatorluk zamanındaki merkezi otorite yıkılmış ve yerine kuvvetli bir otorite konulamamıştır. Bunun sonucu olarak, yukardan başlatılıp yürütülen reform hareketlerini çekip-götürecek bir devlet kuvveti kalmamış, buna karşılık mahalli reformlar ve yenilikler için ise büyük bir fırsat ortaya çıkmıştır. İkincisi, yabancı devletler Çin'i unutmuşlar ve I. Dünya Savaşı hengamesine dalmışlardır. Endüstri ise, yabancı rekâbeti karşısında nisbî bir ferahlama duyduğu bu dönemde rahat bir nefes almış ve gelişmeye başlamıştır. Üçüncüsü, Dünya Savaşından bir fırsat olarak yararlanan Japonya siyasal alanda mütecaviz bir devlet hâline gelmiştir. 1914 yılında Şantung'dan Almanları çıkartan Japonya, Çin'e çok sert ve ağır hükümlerle dolu olan Yirmibir Maddelik İstekler'ini bildirmiştir. Kuvvet kullanımı tehdidi ile desteklenen bu hareket Japonların Şantung ve Mançurya'daki durumlarını muhafaza etmelerini sağlamışsa da, Japonya'nın Çin üzerindeki prestijinin bitmesine yol açmıştır. Kezâ, aynı hareket yüzünden, Çin milliyetçiliğine adeta bir «kamçı» inmiş ve milliyetçilik hareketi bundan sonra en yüksek noktasına çıkmıştır.

Çin'in yeni milliyetçiliği de, tabiatıyla, Çin tarihin en eski günlerinden beri devam eden kendi kültürüne olan güven ve gurur duygusundan kök alan bir milliyetçilikti. Bu milliyetçilik, açıklanmasına lüzum bile olmayan bir çeşit «kültürel milliyetçilik» muhtevası taşıyordu. Merkezi Krallık, dünya veya evren diye bilinen ne varsa herşeyin ve herşeylerin merkezi sayılıyor-

du. Bu yüzden de, Çinli öğrenciler dış ülkelere gidip vatansever milletlerle karşılaşıp o'nların milliyetçiliklerini görünce, kendi milletlerinin [tasavvur ettikleri] üstünlüklerine ve hatta bizzat milletlerinin varlığına kasteden bu milletler karşısında o'nlar da milliyetçi oluyorlar, ve bunun için çok güçlü bir kaynağa zaten peşinen sahip bulunuyorlardı.

Savaş beyliği. Savaş beyliği de geleneksel siyasal olgulardan biriydi. Savaşbeyliğinin meydana gelmesindeki başlıca sebeb **«kuli»** topluluklarından çok ucuza ordu kurulabilmesi ve Çin eyâletlerinin, çoğunlukla, askeri yönden diğer dış otoritelerden masun kalabilecek doğal coğrafi sınırlara sahip olmalarıydı. Örneğin Şansi eyâleti, doğusundaki sıradağlar, batı ve güneyindeki Sarı Nehir, kuzeyine düşen Moğolistan kıyısındaki Büyük Çin Duvarı ile coğrafi sınırlara dayanan bir «ülke birimi» için sanki tam bir örnek teşkil etmekteydi. Bu bakımdan, eyâletin 1911'den 1949'a kadar tek bir savaşbeyinin, «örnek vali» denilen Yen Hsi-shan'm idaresinde kalmasında şaşılacak bir yan bulunmamalıdır. Diğer savaşbeylikleri bölgeleri ise Kanton deltası, Chengtu ovası (Szechwan'da), veya Şangay ve Nanging dolaylarındaki aşağı Yangtze vadisi gibi ekonomik yönden en önemli yerler etrafında toplanmıştı.

Bu coğrafi bölgelerde üslenen savaşbeylerinin herbirinin kafasındaki düşünce rakiplerini ortadan kaldırmak; topraklarını ve ekonomik kaynaklarım artırmak, askeri kuvvetlerini etrafa yaymak ve Gök Kutsallıklarının Vekili denen İmparatorun taht'ını ele geçirmekti. Savaşbeyleri, 1911'den sonra da bu geleneksel yolu izlemek istiyorlardı. Bu istekte olan savaşbeylerinin varlıkları dahi orijinleri itibariyle, hanedânlar-arası sosyal akışkanlığı dile getiriyordu. Bu dönemdeki on veya oniki kadar savaşbeyi içinden bir tanesi seyyar satıcılıktan, bir tanesi çalgıcılıktan, iki tanesi neferlikten, birisi haydutluktan, bir tanesi ise **«kuli»** likten gelip savaşbeyi olmuştu. Bunların içinde belki de en önemlisi ünlü «Hıristiyan General,» Feng Yü-hsi-ang idi. Feng, Dr. John R. Mott tarafından hıristiyanlaştırılarak Methodizm'e geçmiş ve örnek denilecek kadar **püriten** ve disiplinli bir ordu kurmuştu. Alışılmamış derecede uzun boylu ve güçlü-kuvvetli olan Feng herzaman için köylü-asıllı olmakla öğünür; askerlerini, kendisini örnek göstererek peşinden sürüklerdi. Belki doğru değildir ama bir rivayete göre Feng, bütün askerlerini toplayıp birgün hepsini birden itfaiyeci hortumu ile vaftiz etmiştir. Fakat hakkındaki bu

veya buna benzer birçok efsane Feng'in olağan üstü bir kişiliği olduğunu göstermektedir.

Savaşbeyleri arasındaki genel iktidar mücadelesinin bir sonucu olarak Feng de sık sık saf değiştirmiş; önce birlik olduklarına karşı, bir süre sonra savaş açmış; daha sonra bunlarla birleşip, eski müttefikleriyle savaşmıştır. 1925-26 yıllarında Ruslardan bile yardım kabul etmiştir. 1927'de Çan Kay-şek ile birleşmiş; sonra 1929'da Çan Kay-şek'e karşı olanlarla birleşmiştir. Sonunda «Mareşal Feng» olmuş, ve şerefli ama iktidarsız biri olarak Kuomintang'ın tutsağı durumuna düşmüş; ve II. Dünya Savaşı yıllarındaki günlerini ise «ulema»nın yazdıkları yazıları okuyarak geçirmek zorunda kalmıştır.

Savaşbeylerinin güçlenme döneminde Sun Yat-sen ihtilâlci amaçlarına erişmek için savaşbeylerini bir yol olarak denemek ve kullanmak istemiştir. Kendisi, kısa zamanda Batı parlamenter sisteminin yetersizliklerine inanmış ve bu sistemden soğumuş bulunuyordu. 1914'de Çin siyasi hayatındaki hiziplerden ve partilerden, bunlar içindeki nafile tartışmalardan ve mücadelelerden umudunu kesip yeniden ihtilâlci bir gizli parti kurmuştu. Parti, Sun'un kendisine karşı sadâkat besleyen bir partiydi. Sun, bu partiyle ihtilâlin gerçekleştirilmeyen amaçlarını gerçekleştirmeyi plânlıyordu. 1917 yılında Çin denizkuvvetlerinin ana filosunu yanına alarak Kanton'a gitmiş ve mahalli savaşbeyleri ile işbirliği yapmak istemiştir. Önceleri umduğunu bulamamışsa da, askeri yoldan Çin'i yeniden birleştirmek için giriştiği bu gayretlerin hiç ara vermeksizin devam etmiştir. 1920 yılının yazında Kwantung valisi ile birleşen Sun Yat-sen, önce Kwansi valisine karşı savaş açmıştır. 1922 yılından, vakitsiz bir harekette bulunarak yetmiş sene önce aynı işi yapan Taiping isyâncılarının yolunu izleyerek kuzeye doğru sefer açmış ve yol üzerindeki Hunan eyâletini ele geçirmek istemiştir.

Eski bir âdet olan, bazı savaşbeylerine karşı, diğer bazı savaşbeyleri ile birleşerek savaş açmak yolunu izleyen Sun Yat-sen, o yıllarda geçer akçe olan federalizm fikrine de karşı çıktığım saklamıyordu. Bu fikir, Birleşik Amerikaya bakıp örnek almak isteyenlerce o zamanların Çininde savunulan ve epey taraftar bulan bir fikirdi. 1922 yılında ortaya bir de «federe eyâletlerin kendi-kendini idare etmesi hareketi» çıkmıştı. Zamanın aydınları bile, demokrasinin Çinde tutunup yeşermesi için önce eyâlet meclisleriyle işe başlanmasını, daha sonra da federal bir dev-

let yapısı şeklinde millî çapta bir hükümetin kuruluşuna geçilebileceğini savunuyorlardı. Savaşbeyleri ise kendi mahalli otonomilerini savunmayı amaç edindikleri için, federal anayasa düşüncesini destekliyorlardı. Şaşılacak olan taraf, bu federalist hareketin açık mantığının ve vaadlerinin hiç te sanıldığı kadar kolay kabul edilebilir ve gerçekleştirilebilir şeyler olmamasıydı. Düşünülebileceği gibi, Çin yabancı bir örnek olan onüç kolonilik Amerika Birleşik Devletlerinin tecrübesini alıp kabul edemezdi, ve bunun başlıca iki sebebi vardı. Birincisi, Çin siyasal düşüncesi ve ihtirasını etkileyen geleneksel inancın devam etmekte olmasıydı: «Gökte tek bir güneş, dünya da tek bir yönetici vardır.» İkincisi, yabancı devletlerin müdahalede bulunacaklarından öylesine korkuluyordu ki, bu korku yüzünden bütün milliyetçi çevreler millî birliğin sağlanması fikri etrafında kümeleşiyorlardı, ve bu çevrelere göre millî birlik ancak kuvvetli bir merkezî hükümet sayesinde tesis edilebilirdi.

Yeni Emekçi Sınıfı. Bu dönemin milliyetçiliğine hız veren şey, başlıca, büyük Çin şehirlerindeki endüstriyel gelişme olmuştur. Birinci Dünya Savaşı Çin'in endüstriyel mamulleri için olağandışı elverişli bir ortam yaratmıştı. Daha önceki devirlerdeki temellerden yola çıkan Çin, pamuklu dokumacılık, un mamulleri, kibrit, sigara, çimento, konserve yiyecek endüstrisi ile bunlara benzer kitle tüketim malları üreten endüstrilerini geliştirmişti. Ağır endüstri ve ileri teknolojiyi gerektiren endüstriler ise hâlâ yoktu. Fakat pamuklu dokumacılığında veya sigara sarma işlerinde kullanılan insan-gücü bol ve ucuz olduğundan bu endüstriler gelişmişti. Tsinan, Hsüchow, ve Chengchow gibi yeni kurulan şehirler demiryolları kavşaklarında oldukları için hızla büyümüşlerdi. Şangay, Tientsin, ve Hankow şehirleri ise tam anlamıyla endüstriyel merkezler olmuşlardı ve herbirinde kalabalık emekçi kitleleri meydana gelmişti.

İrili-ufaklı bu gibi sanayi merkezlerinin ortaya çıkışı sonunda köylük yerlerde yaşayan köylü nüfus için alternatif bir iş imkânı sağlanmış bulunuyordu. Yeni şehirler ve demiryolları köylük yerlerdeki halk için, köy hayatının yetersizlik ve sıkıcılıklarından kaçıp kurtulmak için bir çıkış yolu görevini yüklenmiş bulunuyordu. Örneğin bir köylü ailesinin çocuğu, ilerde rahat bir hayat sürebilmek için sadece baba-işine ve toprağa bağlanmak zorunda değildi artık. Aynı şekilde ailesi içindeki ilişkilerinde ve özellikle babasına karşı ilişkilerinde artık daha serbest ola-

bilirdi. Kezâ, erkeğin hâkimiyeti altında yaşamak zorunda olan kadınlar bile fabrikalarda işçi olarak çalışmak alternatifine sahip olmuş bulunuyorlardı. Eski geleneksel Çin aile tipi de zayıflamaya başlamıştı.

Bu değişim sürecinin anlam ve önemini tam olarak kavrayabilmek için geleneksel Çin ailesinin sadece toplumsal kurum olmayıp ekonomik bir kurum olduğunu da hatırlamamız gerekir. Çin ailesi bir birim olarak kendine-yeterli olmak zorundaydı. Aile üyeleri topraklarını işleyerek, hane işlerini elbirliği ile yaparak kendilerinin ve ailelerinin güvenliklerini sağlarlar ve dış dünya ile mümkün olduğu kadar az temas kurmak isterlerdi. Toplumdaki görenek ve gelenekler ise, yıllardan beri devam ettikleri için, aile bağlılığı ve aile içindeki üyelerin sahip oldukları statülere uygun hak ve görevler yüklenmeleri gibi esasları iyice belirli kılmışlardı. Böyle bir ailede herkes, diğerleriyle ilişkilerinde ve kendi statüsünde, kendi durumunu kaderinin gereği ve olağan sayardı. Oysa, yeni kurulan şehir yerlerindeki hayat bambaşkaydı ve şehir şartlarındaki ailelerde aile üyeleri kendi statülerine göre değil, fakat yüklendikleri kendi fonksiyonlarına göre davranırlar ve kişilerarası ilişkiler bunlara göre teşekkül ederdi. Endüstriyel şehirlerde aile ekonomik birim olmaktan çıkıyor; ücret - geliri olan bireyler ekonomik birimler haline geliyordu. Diğer yandan, bireylerin işe alınmaları veya işten atılmaları da kişilerin ferdî veya ailevî özelliklerine göre değil, emek piyasasının kullandığı «gayri şahsi» kriterlere göre oluyordu. Bu arada belirtilmesi gereken nokta, vasıflı-olmayan işçilerin şehirlerdeki hayatının da fazla parlak bir hayat olmadığıdır. İşin özü şu ki, bu yeni hayat bütün kötülüklerine rağmen eskisi karşısında bir alternatif teşkil etmiş bulunuyordu. Üstelik, bu yeni hayat yeni bir sınıf yaratmıştı, ve bu yeni sınıfa eski toplumda geçerli olan sadakât türleri veya eski toplumun saygı gösterdiği gelenekler hiç işlemiyor, tesir etmiyordu. Yeni çıkan bu proleter sınıfı milliyetçilik veya Komünizm gibi kitle hareketlerine katılmaya da, hemen hazır bir sınıftı.

Yeni Ticaret Erbabı Sınıfı. Şehirlerin büyümesi, herkesten önce, 19. yüzyıl ticaret sözleşmeleriyle yabancılara açılan liman şehirlerinde önlerinde yeni bir dönemin başladığını gören Çin ticaret erbabı sınıfı üzerinde etkide bulunmuştur. Portekiz dilinden aktarılmış bir terim olan «komprador» terimi Çin kıyılarında kullanılan melez İngilizcede en çok kullanılan kelimelerden

biri olmuştur. Anlamı ise «vekilharç» veya «genel menecer» demekti. Kompradorlar yabancı bir tüccarı veya firmayı, firmanın Çin'deki işlerinde ve menfaatlarında temsil ederlerdi ve bu kimseler yabancılar adına hareket ederlerdi. 1842 yılında Kanton şehrindeki ticaretin Çinlilerle ilgili kısmını tekellerine alan Çin Tüccarlar Birliğinin yolunu izleyen bu kompradorlar da, ticaret limanlarında sadece yabancıların «vekilharçlığını» yapmakla kalmamışlar; kendi adlarına da ticarî faaliyet göstermeye başlamışlardı. Bu yeni ticaret erbabı sınıfı, aslında, yabancıların kanadı altında palazlanmış bir sınıftı. Zira, ticarî faaliyetlerinde yabancıların usullerini benimsemişler, ve çoğu defa da, yabancılara uygulanan ülke-dışılık hükmünden yararlanmışlar, bu hüküm sayesinde özel himâye görmüşlerdi.* Bu yeni ticaret erbabı sınıfı, sonraki yıllarda yabancıların kanadı altından çıkararak yeni Çin devletinin memur sınıfının himâyesine girmesini de bilmiştir.

Çin ile yabancı ülkeler arasındaki ticarette mal ve kullanılan paralara farklı değerler atfedilmesi Çin orta-sınıfına spekülasyon ve çeşitli piyasa oyunları için büyük bir heves kazandırmıştı. Çin ticaret sermayesi zaten büyük ticaret limanlarında temerküz etmiş bulunuyordu. Batı fikirlerini benimseyen ticaret erbabı sınıfı, zamanla, diğer ülkelerdeki burjuva sınıflarının da vaktiyle yaptıkları gibi, millî bağımsızlık ve millî birlik isteyen düşünceleri desteklemeye başlamıştı.

Çin ticaret erbabı sınıfı içinde vatanseverlik akımının gelişmesini gösteren delillerden birisi de yabancı mamüllerine karşı yapılan boykotların durmadan artması olmuştur. Çin topumu ve Çin hayatı için boykotlar en çok başvurulan bir pasif direnme hareketi biçimiydi. Bu tarz gösterilerle, tüccarlar birliği gibi örgütlü kuruluşlar devlet yönetiminden sorumlu olanlar üzerinde şiddetçi-olmayan yollarla nüfuzlarını icra etmiş olurlardı. Aynı gösteriler yirminci yüzyıla girilince, yabancı-düşmanlığı ifâde eden gösteriler şekline girmiştir. 1905 yılında Kanton Tüccarlar Birliğinin destek ve himâyesinde düzenlenen bir gösteri ile Çinli işçilere iş vermeyen Amerikalılar protesto edilmiştir. 1908 yılında ise Kanton'da bir başka boykot düzenlenmiştir.

---

* Osmanlılarda ise, Reşit Paşa «ıslahatlarından» itibaren, Osmanlı tebası olan ticaret erbabı İngiliz, Fransız, Alman veya Rus tâbiyetine geçerek yabancılara, tanınan ayrıcalıklardan yararlanmışlardır. Bknz: Doğan Avcıoğlu, «Türkiyenin Düzeni,» Bilgi, Ankara, 1968 (ç. n.)

Bu boykot ise, diplomatik bir olaydan dolayı Japonyanın protesto edilmesi için yapılmış ve vatanseverlerin savundukları duyguları dile getirmiştir. 1915 yılında Japonya'nın Çin'e Yirmibir Talep ültimatomunu vermesi üzerine, bütün Çin'de Japon mallarına karşı boykot düzenlemiştir. Boykot Çin mallarının kullanılmasını arttırmış, Çin endüstrisinin gelişmesini cesaretlendirmiştir. Birkaç ay süreyle bu boykot Japon ticaretine zarar vermiştir.

Yeni Okumuşlar Sınıfı. 1919 hareketinin de temelinde bu yeni öğeler yer almıştır. 1919 yılının 4 Mayıs Hareketi, entellektüel liderlik ve yön tâyini yetkisini «okumuşlara» vermiştir. Kısa bir süre için de olsa Çin devriminin liderliği bu kere aydınların eline geçmiştir. Bu durumun ifâde ettiği anlam, Çin devriminin kökleri çok derine inen birçok problemleri olduğu; ve devrimci yönde girişilecek bir eylemden önce entellektüel bir analiz ve kavramlama faaliyetinin «elzem» olduğuydu. 1898 yılında girişilen «teşkilât-ı esasiyecilik» hareketin başarısızlığa uğraması, 1911 yılındaki parlamenterci hareketin tutunup yaşayamaması Batının düzara taklid edilmesinden Çin'in yenileştirilmesine bir yarar sağlamayacağını göstermişti. Bütün bunlardan başka, 1895'de Japonlara karşı uğranılan yenilgi, 1901 yılındaki Boksörler İsyânı Protokolu, ve 1915'deki Japon talepleri Çin'in ulusal gururuna ve onuruna bir «şamar» gibi inmiş, Çin toplumunun çok köklü olarak değişikliklerden geçirilmesini savunanların çoğalıp güçlenmesine sebeb olmuştu.

Bu mesele ile ilgili olarak belli başlı tenkid ve saldırı hedeflerinden birisi de klâsik yazı-diliydi. Yirminci yüzyılda bile kullanılan yazı ve hatta Çin dili sözlüğü Hazreti İsa'nın çağına denk gelen günlerde yazılan, kullanılan eski dil veya sözlüğün aynıydı. Batı ülkelerinde öğrenim görmüş bulunan Çinlilerin fikrince, bu geleneksel Çin dilinin, Batıdaki Lâtince gibi devrini tamamlamış bir dil olup olmadığını tartışmak icap eden günler gelecekti. Çince de, Lâtince gibi, modern ihtiyaçları karşılamaktan uzak düşmüştü. Bütün diller gibi, Çin dili de bu dili kullanarak düşünen, inceleme yapan, eser yazanların hem yaratıcısı; hem de, bu çalışmaların bir ürünüydü. Japon dili gibi, Çin dili de modern teknik terimlere kapılarını açmak zorunda kalmıştı. Söz konusu sorun da, zaten bu teknik terimlerin alınıp alınmaması; klâsik Çincenin modern bilimsel ihtiyaçları karşılayıp karşılayamaması değil; bu klâsik dilin geniş halk kitleleri arasında yazılı bir bil-

dirişim [«communication»] aracı olarak kullanabilme yeteneğine sahip olup olmadığıydı.

Yazılı Çin dili, hâkim sınıfın kendi üstün durumunu muhafaza etmek ve Çin kültüründen sadece kendilerinin yararlanmasını sağlamak için yarattıkları ve kullandıkları bir araç olduğu için, dil reformu ve kitlenin okur-yazarlaştırılması Çin devrimi açısından çok hayati bir önem taşıyabilecek gibi görünüyordu.

Dil reformunda ilk aşama günlük konuşma dilinin yazı diline aktarılması olmuştur. Bu aşama Avrupa ülkelerinde yazılı dil olan Lâtincenin tahtından indirilip, konuşma dili olan millî dillerin kullanılmaya başlandığı Rönesans döneminde gerçekleştirilmiştir. Çin'de bu harekete liderlik yapan, ünlü bir bilim adamı olan ve sonraları savaş sırasında Amerika Birleşik Devletlerine büyük elçi olarak gelen Dr. Hu Shih idi. Dr. Hu, daha I. Dünya Savaşı sıralarında (A.B.D. deki) Cornell ve Columbia Üniversitelerinde öğrenci iken **pai-hua** veya günlük Çin dilinin bilim dili ve diğer her çeşit bildirişim [«communication»] dili olarak kullanılması gerektiğini savunmuştur. Daha sonraları bu fikir etrafına pekçok aydın katılmıştır. Bunlara göre, yazılı dildeki üslûbculuk özentisinden vazgeçilmeli ve Konfüçyüsçü klâsiklerin her öğrenimin ezberlemesi gereken ders kitapları olarak kullanılmak yerine, bilimsel araştırma yapacakların yararlanabileceği **referans** kitaplar olarak değerlendirilmesiydi. **Pai-hua**'nın kullanımı hızla artmış, yayılmıştı. Bu, klâsik metinlerin sultasının kırılmış olduğunun en kesin delilini teşkil ediyordu.

John Dewey'in öğrencisi ve bir **pragmatist** olan Hu Shih, aynı şekilde bilimsel düşünce yöntemlerini ve bilimsel eleştiri yöntemlerini savunan bir ikinci harekete de önderlik yapmıştır. Bilimsel düşüncenin teknik konulardaki üstünlüğü çoktan beri kabul edilmişti. Aynı bilimsel düşünce ilkelerinin edebi eleştirmecilik ve tarih bilimciliği gibi konulara tatbik edilmeye başlaması ise, Çin devrimciliğinin akışı içinde, yeni bir aşamayı gerçekleştiriyordu.

Bilim ve bilimsel düşünce ilkeleriyle birlikte yeni düşünce hayatının bir öğesi olarak demokrasi kavramı da Çin hayatına girmiş bulunuyordu. Yeni bir doktrin olarak ortaya çıkan Bilim ve Demokrasi doktrininin savunulması işinde liderlik yapan zengin bir ailenin oğlu olan Ch'en Tu-hsiu olmuştur. Ch'en Fransa'da okumuş ve Fransız Devriminin çizgisinde yetişmiş bir dü-

şünürdü. Dönüşünde 1915'de Şangay'da **Yeni Gençlik (Hsin Ch'ing Nien,** veya **La Jeunesse)** adında bir dergi yayımlamaya başlamıştı. Bu dergide, ve aynı günlerde Çin'in birçok şehirlerinde birden tomurcuklanmaya başlayan sayısız dergilerde, devrimci nesilden Çin aydınları Batı düşüncesinin geleneksel Çin kültür ortamında nasıl uygulanabileceğini tartışmaya başlamıştı. Hu Shih bu tartışmalar sırasında herşeye karşı eleştirici bir tutum takınmış ve «sağlıklı» bir bireycilik fikrini savunmuştur. Ch'en Tu-hsiu, insan haklarını ve sosyal adâleti savunan yazılar yayımlamış, bu arada Konfüçyüsçülüğe karşı da sert eliştirilerde bulunmuştu. Tıpkı Liang Ch'i-ch'ao gibi bu aydınlar topluluğu da, aslında, kökleri geleneksel Çin toplumuna uzanan **ethic*** bir devrimi savunuyorlardı.

1917 yılında ise bu entellektüel akım Peking Millî Üniversitesinde toplanmaya başlamıştır. Kısa adıyla **Peita** diye anılan Peking Millî Üniversitesinde başkan (rektör görevindeki kişi) olan Ts'ai Yuan-p'ei ise fikir ve ifâde özgürlüğünün amansız bir savunucusuydu. Bu başkan, edebiyat bölümünün başına geçmesi için Ch'en Tu-hsiu'yu; profesör olarak ders vermesi için de Hu Shih'i üniversiteye davet etmiştir. (Mao Ts-tung ise bu yıllarda üniversite kütüphanesinde asistan olarak görev almıştır.) 4 Mayıs Hareketinin Peking Millî Üniversitesinden başlayıp Çin toplumuna sıçramasının nedeni, bu kadronun bu kuruluşu açısından bakılırsa, hiç te şaşılacak birşey değildir.

Öğrenci Hareketi. 4 Mayıs, 1919 olayı Versailles barış müzakerelerinde, önceden Almanların elinde bulunan Şantung'un Japonlara geçmesi kararının alınması üzerine patlak vermiştir. Peking Millî Üniversitesinden ve diğer okullardan 5 bin kadar öğrenci bu kararı duyunca derhâl Saray kapılarından birisi önünde toplanarak bir kitle gösterisi düzenlemişlerdir. Göstericiler Çin hükümetindeki Japon-taraftarı bir nâzırın evini kuşatıp ateşe vermişler ve nâzırı da yakalayıp adam-akıllı dövmüşlerdi. Bu sırada polis öğrencilere karşı-saldırıya geçmiştir. Bunun üzerine Peking Üniversitesi öğrencileri geniş çapta bir öğrenci hareketi düzenlenmesi için karar almışlar, Çin'in her yerindeki öğrenci topluluklarına telgraflar göndermişler, ayrıca halk içinde broşür dağıtacak ve konuşmalar yapacak öğrenci birlikleri («team») kurmuşlardır. Bundan sonra Tientsin, Şangay, Nanking, Hankow,

---

* Sadece «ahlâk» alanında değil; görenek, değer, pratikler alanında da yenileşmeyi savundukları için **ethic** olarak bırakılmıştır. (ç. n.)

Foochow, Kanton ve diğer pekçok yerlerde Peking'dekine benzer gösteriler düzenlenmiştir. Olaylar sırasında bazı öğrenciler öldürülmüş ve öğrencilerden bir kısmı yaralanmıştır. Hapishaneler ise gösteri düzenleyen öğrencilerle dolmuştur.

Protesto hareketinin düşünce ve «ruhu» çok geçmeden ticaret erbabı Çinlilerce de anlaşılmış ve benimsenmeye başlanmıştır. Haziran, 1919'da ticaret erbabı olan Çinliler Çin'in bütün büyükçe şehirlerini kapsayan bir gösteri düzenleyerek dükkân, ticarethâne ve diğer işyerlerini açmamışlardır. Bu olayı ise, Japon mallarına karşı bir boykot açılması izlemiş ve büyük şehirlerde oturan Japon kolonisinden kimselerle Çinliler arasında çatışmalar olmuştur. Bir yıl kadar bir süreyle öğrenciler Çin pazarından Japonyanın kovulması için açtıkları kampanyayı sürdürmüşler ve oldukça önemli bir başarıya ulaşmışlardır. Bu arada, öğrencilerin önayak olmalarıyla başlayan protesto hareketleri Çin'in yeni kurulan işçi sendikalarına da sıçramış ve işçi sendikalarının da kapatılmasıyla, Çin'in kendi tarihinde hiç görülmedik büyüklükte, kitle gösterileri ve grevleri yapılmıştır.

Bu olayların en can alıcı noktası, geleneksel Çin hâkim sınıfının, devlet memurları sınıfının ve zadegân sınıfının bu hareketleri yanında veya karşısında yer almaması; kezâ hareketin liderliğinin yeni kurulan ordu yöneticilerinin veya politikacı takımının ellerine geçmemesidir. Hareketin liderliği aydınların elinde kalmış ve çok geçmeden perakendeci esnaf, sanayi işçileri, zenaatkâr ve bunlara benzer halk kitleleri de aydınların liderliğini benimseyip desteklemeye başlamıştır. Hareketin, en anlamlı olan özelliği, ise, kitlelere hem bir yandan bilim ve demokrasi konularındaki yeni kültürel düşünceleri, hem de anti-emperyalist bir temele dayanan yeni vatanseverlik akımım iletip aşılaması olmuştur. Hareket, Çin tarihi içinde öğrenci sınıfının yüklendiği en büyük sorumluluk olmuştur. Öğrenci sınıfı modern Çin tarihinde ilk defa bu kadar geniş ve kapsamlı bir sorumluluk yüklenerek Çin'in kaderinden kendisinin de sorumlu olduğunun bilincine varmış; öğrenci hareketinin dar çerçevesi içinden çıkarak köylük yerlerdeki Çin «insanlarına» kadar tüm Çin ulusuna ulaşmaya çalışmıştır. Söylemek bile gereksizdir ki, Çin okumuş sınıfını millî davâlar için köylülerle birlik olmak ve halkla temas kurmak için harekete geçiren ilk olay 4 Mayıs, 1919 hareketi olmuştur. Bu başlangıçı ise, artık, diğerleri izlemiştir.

2. MİLLİYETÇİ DEVRİM

Genel hatları itibariyle, 1920'lerde cereyan eden milliyetçi devrimin çeşitli amaçların bir karışımı olduğu söylenebilir : ülkenin, geleneksel tarza uygun olarak, kuvvetli bir liderin buyruğu altında yeniden-birleştirilmesi (bu kere Çan Kay-şek'in); Batı idarî metodlarının kullanılması ve alınması yoluyla devlet ve idarede bir modernleşme, ve bu arada yeni bir sadakat türü olarak millete sadakat fikrinin getirilmesi; ve (yeni bir hanedan eliyle değil) bir parti diktatörlüğü eliyle iktidarın tekelci bir iktidar haline dönüştürülmesi. Milliyetçi devrimin yelkenlerini şişiren rüzgârlar ise iki taneydi: Çin ülkesinde birliğin kurulması, ve Çinin yabancı sultasından kurtarılması. Milliyetçi devrimin tabanını teşkil eden sosyal sınıf ise hâlâ değişmemişti : okumuşların teşkil ettiği üst sosyal tabakalar. Esas itibariyle de, 1927'den sonraki onyıllık dönem içinde [Milliyetçilerin] Nanking Hükümeti Çin'in modernleşmesi meselesi diye yukarı sınıflara ait kurumların yenileştirilmesinden başka birşey anlamamış; sadece bunlarla meşgul olmuştur. Bu arada, sırada Çin insanının ve Çin köylüsünün hayatında da devrimci bir yenileşmeye gitmeyi gerekli görmemiş, veya bu işi yapmaya Milliyetçiler devriminin gücü yetmemiştir.

Milliyetçilerin savundukları davanın, izledikleri yolun gerekenin bütününden kaçıp yarısını gösterdiği; Çin toplumunun hayatını yeniden-düzenleme işinde taşıdığı isteklerinin bazı çizgilerle sınırlı bulunduğu 1920'lerden itibaren göze batarcasma sırıtmaya başlamıştır. Buna sebeb olan en önemli olgu ise, Sun Yat-sen'in 1922'de «Sovyet Rusyayı izleyin ve Sovyet Rusyadan öğrenin» demesine karşılık, Çan Kay-şek'in 1927'de Sovyet deneyine sırt dönüşü olmuştur.

Kuomingtang—Komünist Parti İşbirliği. Şurası korkusuzca söylenebilir ki, Çin Milliyetçilerinin Devrimi de, Çin'e eşit-devlet statüsü tanımayan anlaşma ve sözleşmelerin ortadan kaldırılması ve emperyalizmin diğer boyunduruklarının kırılması için yapılması gereken mücadelede Marxism-Leninizm doktrinin ve Sovyet Rusya deneyinin ortaya koyduğu örneğin etkisinde kalmıştır, ve bu etki çok derin olmuştur. Komünizmin emperyalizm teorisi, emperyalizmi millî çapta bir olgu olarak değil, milletlerarası çapta bir olgu sayıyor ve tarihin dünya çapında yepyeni bir hadisesi («trend») olarak ele alıyor; değerlendiriyordu.

Bu doktrine göre Çin'in bir ulus olarak kalkınıp gelişebilmesi için temel şart, yabancı kapitalizmin Çin üzerindeki nüfuzunu kırmasıydı. Çin siyasal düşüncesi her zaman için evrensel ilkelere dayanma alışkanlığında olduğu için, ve Çin imparatorluğu, geleneksel olarak uygar dünyayı içermiş bir ülke olarak kabul edilegeldiği için, Çin (milliyetçi) devrimcileri, hemen, kendi ülkelerinin kurtuluş davasını evrensel bir geçerliği olan bu doktrine dayandırmak istemişlerdir. Bu nedenledir ki Ch'en Tu-hsin, 1921 yaz mavsiminde Şangay'da kurulan Çin Komünist Partisinin kurucu üyeleri arasında yer almıştır. Sun Yat-sen ise, hiçbir zaman Komünist Partisine girmemişse de ölümünden (Mart, 1925) önceki son yıllarında Komünist teorilerin Çin sorununda yararlı olduğunu kabul ettiğini açıklamış, ve Millî mücadele sırasında Komünistlerin işbirliğini kabul etmiştir.

Komintern (Komünist Enternasyonal) veya Üçüncü Enternasyonal, 1864 ve 1889 yıllarında kurulan Birinci ve İkinci Enternasyonellerden sonra kurulmuştur. Bütün bu Enternasyonellerin amaçları Avrupa'daki çeşitli sosyalist hareketlere bir birlik kazandırmaktı. 1914'de İkinci Enternasyonal militan bir Milliyetçiliğe kapılarak yıkılmıştır. Savaştan sonra Rus Bolşevikleri çeşitli ülkelerdeki az sayıda bazı Komünist gruplarla birleşerek Üçüncü Enternasyonali kurmuşlardır.* Bolşeviklerin önderliğinde kurulan III. Enternasyonalin ilk toplantısından (1919) sonra II. Dünya Savaşının başlangıcına kadar, Komintern uluslararası altı toplantı daha yapmıştır. Komintern'in görevi Rus Komünist hareketini dünya çapında temsil etmekti. Bu durum, hele I. Dünya Savaşından sonraki Avrupanın birçok ülkelerinde devrimler yapmak için Bolşevik taraftarı Komünistlerin cesaretlendirildiği dönemde çok daha açık ve belirgin olarak görülmüştür. 1921 yılında Lenin Rusya'ya dönüp yeni ekonomik politika (NEP) programıyla meşgul olmaya başladıktan sonra ise, Komintern Avrupa'da yeniden gelişen sosyalist partilerle mücadele etmek

---

* II. Enternasyonelde, Plekhanov dahi Fransadaki Rus devrimcilerini toplayıp Fransız ordusunca çarpışmaya itmiştir. Lenin ise, «Plekhanov'un bu hatası affedilebilir, ne de olsa eski bir subaydır,» demiştir. Lenin'in savaşa karşı olması, kendisini daha sonraları «Alman ajanı» diye suçlayanlarca kullanılmıştır. Lenin'ın savaş karşıtlığı Bolşeviklerin askerler ve köylülerce tutulmasında çok büyük rol oynamıştır. (Bknz: **Devrim Yapan Üç Adam**, B.D. Wolfe (Çev. Ünsal Oskay), Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği, 1969, Savaşa Karşı Yedi Sav bölümü (ç. n.)

zorunda kalmış, ve Çin hariç, Kominternin dış ülkelerdeki ihtilâlci etkileri azalmaya başlamıştır.

Lenin'e göre Batı kapitalizmi Asya'daki yoksul ülkeleri kullanıyor, ve Batıdaki kapitalist sisteminin bünyesini kuvvetlendirmek için Asya ülkelerini istismar ediyordu. Batının kapitalist ülkelerindeki işçi sınıflarının ücret hadlerinin yüksek tutulmasını sağlayan bu Asya ülkelerinin sömürülmesi oluşumu sona erdirilecek olursa kapitalizmin hızla çöküşü mümkün görünüyordu. Bu bakımdan da, Batı ülkelerinin ellerinden en kârlı pazarlarının ve en zengin ham madde yataklarının alınmasını sağlayabilecek Asyadaki milliyetçi devrim hareketlerinin desteklenmeleri Batı kapitalizmine, Batı kapitalizminin en can alıcı noktasında -yani emperyalist hegemonyanın sömürge uluslarındaki emekçi sınıfını en zalimce istismar ettiği Asyada-indirilmiş öldürücü bir darbe olacaktı. Bu düşünceyledir ki, Bolşevik liderleri daha ilk günlerden itibaren sömürge ve yarı-sömürge ülkeler halklarına yabancı hâkimiyetine karşı ayaklanmalarını tavsiye etmeye başlamışlardır. Lenin'in emperyalizm hakkındaki bu görüşleri ise, o zamandan itibaren Asya aydınları tarafından doğru olarak kabul edilmiş ve Lenin'in görüşleri Asya aydınları arasında, zamanla, cığ gibi yayılmıştır.

Sovyet Hükumetinin Çin'de kendisini sevdirmesi Çarlık döneminde Çinle yapılan eşitsizlikçi sözleşmelerin, hiçbir zorlama olmaksızın, Sovyetlerce lağvedildiğinin açıklanması ile olmuştur. Fakat aynı Sovyet hükümeti Çarlık zamanında elde edilen Mançurya ile ilgili haklarını bütün müzakerelerde sonuna kadar savunmuş, ve bu arada da, hem Peking hükümetiyle hem de Kuzey Çin'deki Savaşbeyleri ile ilişkilerini devam ettirmiştir. Bu arada Komintern Çin'de bir ihtilâl çıkartmakla meşgul olmuştur. Bu dönemin Sovyet propagandası baş hedef olarak İngiliz emperyalizmini almıştır. 1922-27 döneminde Komintern'in bir numaralı faaliyet alanı Çin olmuştur.

Sun Yat-sen'e gelince, 1922 yılından itibaren kaderi tersine dönmüş; otuz yıl süren ihtilâlcilik hayatında iniş başlamıştır. Bu hayatı sırasında, önce Mançu hanedânının yıkılışını görmüş, sonra Çin Cumhuriyetinin Başkanı olarak vazifelendirilmiş, ancak bu makâma gelince ülkesinin birliğinden ortada birşey kalmadığım, Çin'in yabancı devletlere her zamankinden daha muhtaç hâle geldiğini görmek zorunda kalmıştır. Sun Yat-sen'in Çin'i yeniden millî birliğe kavuşturmak için savaşbeylerinden ya-

rarlanmak düşüncesi ise, kendisini Kanton'daki eyyamcı («opportunist») militaristlerle işbirliğine itmiştir. Haziran 1922'de, Sun Yat-sen'in ozamana kadar işbirliği yaptığı savaşbeylerinden biri, Sun tarafından terk edileceğini anlayınca, Sun'a karşı ayaklanmıştır. Sun, bunun üzerine, Kanton'dan kaçmak zorunda kalmış ve Ağustos ayında Şangay'a gelmiştir. Bu tarih Sun için bir dönüm noktası olmuş, ve bu olay Sun'un Çin'in Milliyetçi lideri olmakla beraber millî devrimi hedefine ulaştırmak için yeterince güçlü olmadığını ortaya koymuştur. Bu noktadan sonra Sun Yat-sen Komintern tarafından teklif edilen yardımları kabule razı olmuştur. Eylûl, 1922 tarihinde ise Kuomintang'ı Sovyet örneğine göre yeniden örgütlemeye başlamıştır.

Sun ile Komintern arasındaki ilişki, aslında, tam bir «zor nikâhını» andırıyordu. Dr. Sun ile Adolf Joffe arasında yapılan görüşmeler sonunda, Ocak 1923'te ortaklaşa yayımlanan bildiri de çok hesaplı bir anlaşma metni üzerinde durulduğu anlaşılmaktadır. Bildirilerde Çin'in Komünizmden yana olmadığı, Çinin şartlarının Komünizme elverişli bulunmadığı, Joffe'nin Çin'in birliğe ve bağımsızlığa karşı duyduğu istekleri haklı gördüğü, ve Rusyanın Çin milliyetçilerine yardım etmeye hazır olduğu ifâde ediliyordu. O günlerde Çan Kay-şek'e bir mektup yazan Sun, bu mektubunda, Sovyetlerden yardım almayı kabul ettiğini; çünkü Sovyetlerden başka bir ülkeden yardım bulamadığını; bunun için başka bir çare olmadığını söylüyordu. Batılı devletler içinden Sun Yat-sen'e yardım eden çıkmamıştır. Fakat buna rağmen, Sovyet yardımını kabul eden Sun Yat-sen, **Üç Halk İlkesi** ile ifâde edilen kendi siyasal programını bırakıp, bunun yerine Çin devrimi için Komünizme uygun bir program yapmayı düşünmemiştir. Gerçekten, kendi fikirleri ile Komünizmin anti-emperyalist felsefesini ve kitlelerin harekete geçirilmesi gereği konusundaki Komünist görüşünü çok önemli bulan Sun, bunları da kendi görüşlerine katmış, fakat bunun dışında Komünizmi bir program olarak almamıştır.

Bu «şartlı ittifakın» hemen ardından, Çin'e Sovyet yardımları akmaya başlamıştır. 1923 sonlarında Çan Kay-şek'i üç aylığına Rusya'ya göndermiştir. Dönüşünde, 1924 yılında Kanton'da kurulan Whampao Askerî Akademisine Reis olarak tayin edilmiştir. Bu arada, Birleşik Amerika'da bir süre yaşayan ve son derece yetenekli bir organizatör olan ihtilâlci Michael Borodin*,

* Borodin, bu görevinden az önce Meksika'daki Bolivarcılar geleneğinde bir

Komintern tarafından siyasal danışman olarak Çin'e gönderilmiş ve Kuomintang'a ihtilâl işlerinde yol göstermiştir. Borodin, propagandacı yetiştirmek ve Kuomingtang liderlerine kitlenin desteğini sağlamak için gerekli bilgileri öğretmek amacıyla kurulan bir enstitünün tesis hazırlıklarına yardım etmiştir. Kuomingtang, Sovyet modeline uygun olarak yerel hücrelerini (tang-pu) kurmuş, Parti Kongresine de bu hücre delegelerinin katılması kararlaştırılmıştır. Partinin ilk millî kongresi Ocak, 1924'de toplanmış ve Sovyet-modeli bir Parti Merkez İcra Komitesi seçmiştir. İcra Komitesi, Parti içinde en yüksek otoriteyi temsil etmiştir.

Komintern'in, Milliyetçilerin güdümündeki devrim hareketini desteklerken güttüğü amaç Çin Komünist Partisini geliştirmek ve Komünist Partisine Kuomintang içinde stratejik yönden önemli bir yer kazandırmaktı. Sonunda, Komünist Partisi Kuomintang'ın da yerini alacaktı. Çin Komünist Partisinin üyeleri, Kuomintang ile varılan anlaşma gereğince, Kuomintang'a ferden üye olabiliyorlar, bu arada Çin Komünist Partisi de kendi varlığını ayrıca devam ettiriyordu. Komünistlerin Kuomintang'a girebilmeleri, Sun Yat-sen'in ölçülerine göre kötü birşey sayılmıyordu. Zira. Komünistler sayıca çok azdı, ve her iki parti de anti-emperyalizm noktasında birleşiyorlardı, Ayrıca Kuomintang sınıf savaşı tehlikesinden kaçınmak için çok-sınıflı ve geniş bir millî hareket yolunun izlenmesinden yanaydı. Kaldı ki, Sun Yat-sen'e göre, Sun'un **Halkın Esenliği** doktrini ile Komünizm arasında gerçek anlamda büyük bir fark da yoktu. Çin Komünistleri o sıralarda, Rus yardımları üzerine kendi tekellerini kurma ümidinde olan «gençler»den ibaretti. Sun'a göre, Rusya Kuomintang ile işbirliğinde bulunması gerekince, bu «gençleri» bırakıp Sun Yat-sen'e gelecekti.

---

ihtilâlde görevli olarak bulunmuş; bu arada Kaliforniya'dan çıkarılan Hindli bir Brahman çocuğu, M.N. Roy Meksiya gelince, eskiden Alman ajanı olan Roy'u Komünizme çekerek, Roy'u Asyalı devrimcilerin en ilginçlerinden biri yapmıştır. Roy'un Çin devrimi ve Asya sorunları üzerinde çok önemli yazıları vardır. Teorik konularda Mao'nun ilk işaretçisi sayılmaktadır: Özellikle, Sol-Kuomintang ile Çin Komünist Partisinin 1927'de biten işbirliğinde, Çin Devriminin şehirli proletaryadan çok, köylüler eliyle yürütülmesi gerektiğini savunmuş; toprak reformunun âcilen yapılmasını ve topraklandırılan köylülerden **millis** kurularak partinin kuvvetlendirilmesini istemiştir. Bakınız **Çin Halk Cumhuriyetinin Kuruluşu**, Ünsal Oskay, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1968, Cilt XXII, Sayı 4 sh. 293 - 371.

Çin Komünistlerinin ise hesapları, şehirli proletaryadan, yoksul köylülerden, ve öğrencilerden müteşekkil belirli bir sınıfın desteğini kazanmaktı. Fakat bu sınıf temelinin de zayıf ve yetersiz olduğunu görüyorlardı. Bu sebeple de, Milliyetçi hareketin muhtevasındaki anti-Komünist öğelerle çatışmadan kaçınarak, Milliyetçi hareketle iyi geçinmek ve bu hareketten yararlanmak istiyorlardı. Bu dönemde Çin Komünist Partisinin 1922'deki üye sayısı 300'dü ve 1500 civarlarında üyesi olması için 1925'e kadar beklemesi gerekecekti. Oysa, aynı 1922 yılında Kuomintang'ın üye sayısı 150.000'di. Diğer birçok ülkelerde de olduğu gibi, Çin'de de bu dönemde Komünistlerin ifâde ettikleri önem, miktarlarından değil, savundukları düşüncelerden ve dayandıkları organizasyon yöntemlerinden ötürüydü.

Bu bakımdan, Kuomintang-Komünist işbirliği daha başından itibaren pamuk ipliğine bağlı bir anlaşma olmuş; iki grup da biribirine yanaşırken bu ortaklıktan sadece kendisi için yarar elde etmeyi ummuştur. İki grubu yanyana getiren de ortak düşmanları olan emperyalizm olmuş; işbirliğinin yürümesi Sun Yatsen'in Kuomintang partisi içindeki anti-Komünist üyeler üzerindeki nüfuzu sayesinde belli bir süre devam etmiştir.

Milliyetçilerin İktidara Gelişi. Dr. Sun'un 1925 yılı Mart ayındaki vakitsiz ölümünden sonra, Sun'dan sonraki Milliyetçilerin, üçüncü ve son olarak, 1926-27'de giriştikleri askerî gayretler netice vermiş ve Kanton'dan Yangtze vâdisine kadar plânlanan yürüyüş başarılmıştı. Milliyetçilerin yeni yetiştirilen propaganda ekipleri ise, Rusların yaptığı silâh, danışman ve teknisyen yardımı ile desteklenen Çan Kay-şek ordularının önünden giderek ordunun geçeceği yerlerdeki halkı hazırlamışlardır. Bu büyük askerî çabalar, Şangay ve Kanton'da (sırasıyla 30 Mayıs ve 23 Haziran, 1925'de) çıkan olaylar sırasındaki öğrenci gösterileri ve polisin halka ateş açması üzerine bütün Çin'i kaplayan anti-emperyalist heyecan dalgasının bir zorunlu-sonucu olarak görülmüştür. Çin'i eşit devlet saymayan anlaşma ve sözleşmeler ile yabancılara tanınmış ayrıcalıkların hâlen devam ettiğini gösteren bu üzücü ve tahrik edici olaylardan sonra Hong Kong'da İngiltereye karşı uzun süreli boykot ve grevler patlak vermiştir.

Gerçekten de, 1925'den 1927'ye kadarki devrede Çin milliyetçiliği yeni bir heyecan devresine girmiş, ve kendisi için temel hedef olarak artık İngiliz emperyalizmini almıştır. İngiltere ise Çin'deki ayrıcalıklarını korumak için Hankow, Kiukiang ve

Yangtze'deki sözleşme haklarına ilişkin andlaşmaları yeniletmiş, bu arada Şangay'ı korumak için de diğer Batılı devletlerle birlikte 40 bin kişilik bir ordu kurmuştur. 1927 yılı Mart ayında ihtilâlci birlikler Nanüing'e girdiğinde, yabancıların oturduğu mahallerdeki evler saldırılara uğramış, yabancılardan altı kişi öldürülmüş, diğerleri ise nehirdeki savaş gemilerinin açtıkları top ateşinin himâyesinde başka emin bölgelere kaçırılmışlardır. Bu arada, yabancı düşmanlığı duygularından korkan misyonerlerin pekçoğu içerlere çekilmiştir.

İhtilâlin sağ ve sol kanatları arasındaki parçalanma da bu bahar ayında meydana çıkmıştır. 1926 yılı Mart'ında kendini tutuklayıp kaçırmak isteyen Kanton solcularından bazılarını tevkif eden Çan Kay-şek'e rağmen, iki yıl boyunca, hareketin içindeki sağ ve sol elemanlar aralarındaki işbirliğini sürdürmüşlerdir. Çan Kay-şek'in 1923'de üç ay süreyle Rusyaya gidişi, kendisine Sovyet yöntemlerini öğrenme fırsatı vermiş; dönüşünde, Sovyetlerin niyetlerinden kuşku duymaya başlamıştır. Kuzeye doğru yöneltilen seferlerin başarı kazanmasından sonra ise, duruma hâkim olmuş ve Komünistlerle işbirliğini sona erdirmiştir.

Kısacası, Mart 1927'de Kuomintang'ın sol kanadı, Komünistlerle birlikte hareket ediyor ve Kanton'dan Hankow'a göçen hükumette de ortaklaşa yer almış bulunuyorlardı. Bu hükümette, diğer liderlerle birlikte, Bayan Sun Yat-sen (Wang Ching-wei, kocası Sun Yat-sen'in baş «mürid» ve dulu), ile Borodin de vardı. Borodin, ihtilâlin başdanışmanıydı. İhtilâlin yeni başkenti Hankow oldu. Hankow, Komünist proleterya ihtilâli stratejisi için uygun yer sayılıyordu; zira geniş bir işçi kitlesi vardı.

Komünist Parti üyeleri kabineye girmişlerdi. Fakat Hankow hükümeti askerî bakımdan zayıf bir hükümetti.

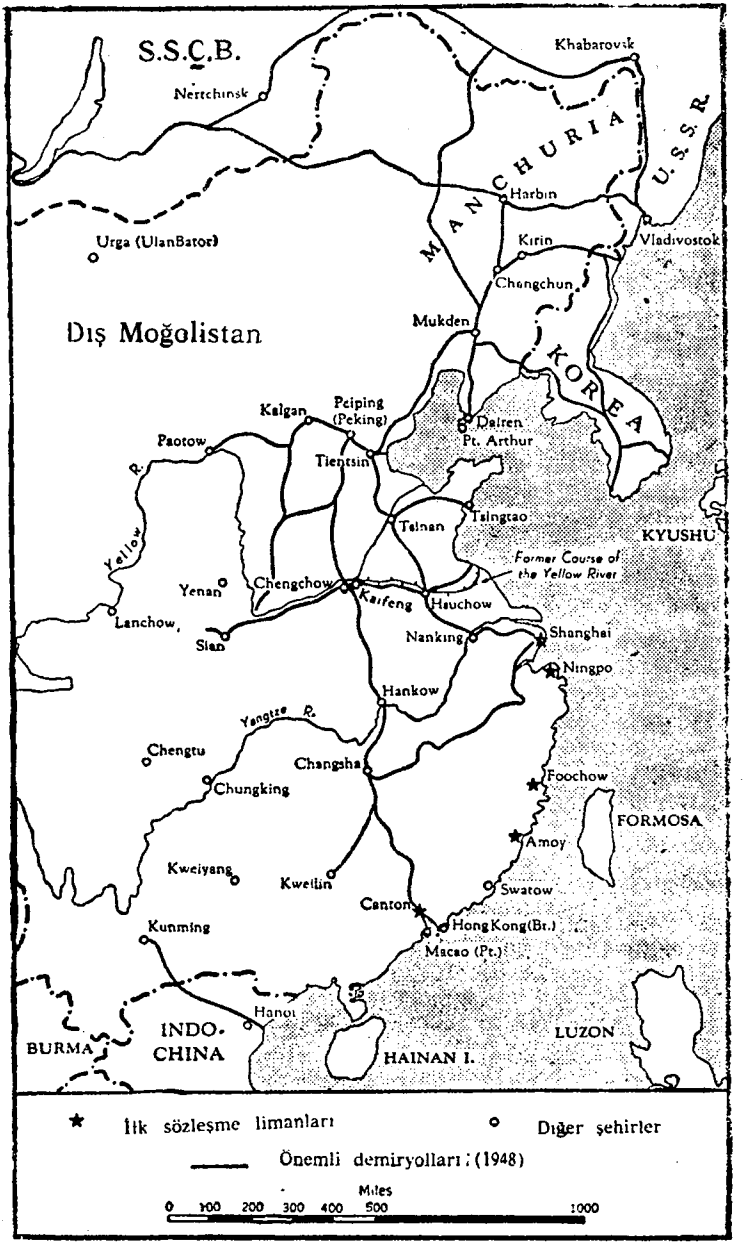
Kuomintang'ın sağcı ve en muhafazakâr liderlerinin desteğiyle, Çan Kay-şek, aşağı Yangtze'nin zengin ve stratejik merkezini hedef almıştı. Şangay-Nanking bölgesine hâkim olduktan sonra, Çan askerî kuvvet yoluyla Komünistleri ezmek, ihtilâlin liderliğini ele geçirmek ve kendi pozisyonunu devamlı olarak korumak imkânını da bulmuş oluyordu. Nisan 1927'de, Şangay'da Komünist - önderliğinde gelişen işçi hareketini ezmiş ve Nanking'i kendisine başkent yapmıştı. Bunun hemen ardından, ma-

hallî generallerden biri darbeyle Hankow hükümetini devirmiş ve sol-kanat liderlerinden bazıları ile Borodin Moskova'ya kaçmışlardı. Yeni Nanking Hükümeti, Komünistleri saflarından ihraç etmiş ve Komünist devrimi bastırmak için ülke çapında hareketlere girişmişti. Bu hareket bir süre sonra oldukça başarı kazanmıştır. Komünistlerin yönetiminde bazı askerî birlikler isyân etmişler, ve bu arada Komünistler Kanton'da bir coup d'e'tat teşebbüsünde bulunmuşlardı. Hareket başarı kazanmayınca da, Merkezi Çin'deki Kiangsi eyâletindeki dağlık yerlere sığınmış; çekilmişlerdi.

Komintern'in Çin «laboratuarında» yaptığı bu ihtilâl denemesinin başarısızlığı, kısmen, Moskova'daki iktidar mücadelesinin bir sonucu olmuştu. Troçki ve taraftarları, Kominternin Çin'de Kuomintang ile işbirliği yapmasını eleştiriyorlardı. Bunlar Çan Kay-şek'in ilerde nasıl olsa «ihanet edeceğini» kestirmişler, ve yüzde-yüz Komünistlerin yönetiminde «işçi ve köylü sovyetleri» kurulmasının âcil ve önemli bir görev olduğunu söylemeye başlamışlardı. Stalin ve taraftarları ise, Çin gibi geri bir ülkede bağımsız bir Komünist hareketin eninde sonunda bastırılacağını söylüyorlardı. Stalin ve taraftarlarınca, bu, çok ilerde, Stalin'in deyişiyle, Komünistlerin «sıkılmış limon gibi» müttefiklerini bir kenara atabilecek kadar güçlenecekleri zaman olacak işdi. Bu görüşlerin değerliliği ne olursa olsun, posası ilk çıkarılan Komünistler olmuştur.

Kominter'in uğradığı yenilginin başlıca sebebi, eylem sahasından uzakta bulunuşuydu. Ânında haberleşmeyi sağlayan radyo imkânından bile yoksun bulunan Stalin ve arkadaşları, Şangay gibi uzak bir yerdeki karmaşık olayları Marxist diyalektiğin yardımıyla anlayamıyorlardı. Komintern'in Çin'de giriştiği ihtilâl denemesinin başarı kazanamayışının bir diğer sebebi ise, daha önceden, Kuomintang'ı Sovyet-tarzı merkeziyetçi bir şekilde teşkilatlândırmış olmasıydı. Bir tarz bir parti teşkilâtına, Batı-tarzı parlamenter parti teşkilâtına dayanan partilere olduğu gibi, kolayca sızılamıyordu. Sonunda, Çin Komünist Partisinin lideri ve kurucusu Ch'en Tu- hsiu'yu hedef alan Komintern, bu lideri suçlayarak işin içinden sıyrılmaya kalkışmıştır. 1929 da aynı Ch'en partiden ihraç edilmiştir.

Komünistlerle ilişkileri kesen Çan Kay-şek millî devrimin nimetlerini kendi elinde toplamaya; ve devrimin bu safhasında, köylerdeki düzenin ve hayatın değiştirilmesini fazla ileri gi-


S.S.C.B.
Nertchinsk
Khabarovsk
MANCHURIA
U.S.S.R.
Harbin
Urga (UlanBator)
Kirin
Vladivostok
Changchun
Dış Moğolistan
Mukden
KOREA
Kalgan
Peiping (Peking)
Dairen
Pt. Arthur
Paotow
Tientsin
Yellow R.
Tsingtao
Tsinan
KYUSHU
Former Course of the Yellow River
Yenan
Chengchow
Kaifeng
Hsuchow
Lanchow
Sian
Nanking
Shanghai
Ningpo
Hankow
Yangtze R.
Chengtu
Changsha
Chungking
Foochow
FORMOSA
Amoy
Kweiyang
Kweilin
Swatow
Canton
Kunming
Hong Kong (Br.)
Macao (Pt.)
Hanoi
INDO-CHINA
BURMA
HAINAN I.
LUZON
İlk sözleşme limanları
Diğer şehirler
Önemli demiryolları : (1948)
Miles
0 100 200 300 400 500 1000

dilmeden durdurmaya çalışmıştır. Nanking Hükümetinin bu gayretleri ile, Çan Kay-şek'in ihtilâli denetim altına almak için giriştiği askerî harekât, Kuomintang liderlerini ve Çan Kay-şek'i Çin'de belli bir dereceye kadar millî birliği tesise muktedir kılmıştır. Böylece, yabancı devletler nezdinde itibarları artmış, tanınmışlar; ve eşitsizlikçi- andlaşmalarm lağvedilmeleri için gerekli olan idarî reformlara başlamalarına imkân doğmuştu. 1928 ilkbaharında Çan Kay-şek, Yangtze'den Peking'e; daha yukarılara doğru bir kuzey harekâtına başlamıştır. Peking'i işgâl eden Çan Kay-şek, şehre bu kere **Peiping** («Kuzey Sulhü») ismini vermiştir.* Kasım ayında ise, Mançurya'daki genç savaşbeyi Nanking hükümetine bağlanmayı kabul etmiş ve böylece «kâğıt üstünde» Çin'in birleştirilmesi işi tamamlanmış sayılmıştır. Bu arada, yabancı devletler de birer birer Nanking hükümetiyle andlaşmalar yapmış; Milliyetçiler milletlerarası plânda da tanınmaya başlamışlardır.

Bugüne kadarki otuz yıllık dönemden sonra, tarihi bir açıdan bakılacak olursa, bütün bu başarılar, aslında, henüz bitmemiş bulunan uzun bir süreç içinde zorunlu bir aşama- Çin halkının ulusal siyaset hayatı içinde tedrici şekilde harekete geçişi mahiyetinde görülebilir. Gerçek şudur ki, Milliyetçilerin devrimi halk kitlesinin harekete geçme potansiyelinden sadece bir oranda yararlanabilmiş; bundan asıl yararlanmasını bilenler Komünistler olmuştur. Ne var ki Komünistlerin bundan yararlanması- Milliyetçiler bu imkânı bulmuş bile olsalardı- Milliyetçilerden çok farklı olacaktı ve gerçekten öyle olmuştur.

3. NANKİNG HÜKÜMETİ

1927-1937 dönemindeki Nanking Milliyetçi Hükumeti o zamana kadar Çin'in gördüğü en modern hükümetti. Bu, Kuomintang tarafıdan ve parti diktatörlüğü aracılığıyla kontrol edilen bir hükümetti. Malî ve iktisadî gücünü ise, Şangay'daki Yabancılar Şehrinde yerleşmiş bulunan ticarî ve malî çevrelere borçluydu. Askerî yönden de, savaşbeylerine bağlı ordular yerine, partiye ve parti liderine bağlı modern bir ordu kurulmasına çalışılmıştı ve bu konuda Alman uzman ve danışmanlara bel bağlanmış-

* Amerikan kaynaklarında, bazı Amerikan bilim adamlarının kitaplarında ve hele Amerikan haber ajanslarında bugün bile ısrarla, Peking şehrine Peiping denilmektedir. Taiwan'daki «Milliyetçi Çin» hükümeti de bu ismi kullanmaktadır. (Ç. N.)

tı. Bu arada, hem devletin gücünü göstermesi hem de millî bir heyecan kaynağı olması için, Sun Yat-sen'in beyaz mermerden bir anıt kabri de dahil olmak üzere, başkent Nanking'de birçok büyük bina yapılmıştı. Sun'un yazıları ise adeta kutsal kitap hükümleri gibi sayılmıştır. Böylece, eskinin devlet «cult»ünün yerine Sun Yat-sen «cult»ü getirilmiştir. Yeni Nanking şehrinin dile getirdiği bu yeni dönemde, eski olan Çin ile yeni olan Çin birbirine karışmış; ortaya ise çıka çıka bir hercümerç çıkmıştır. Mamafih bu devrenin onyılı, emperyalizm ve ihtilâl problemleriyle yeniden karşılaşıncaya kadar, Çin'e nisbî bir gelişme sağlamıştır.

Yeni hükumet ve devlet Çan Kay-şek'in şahsında, hem geleneksel hem de modern bir liderden beklenenleri verecek birini bulmuştur. Ningpo yakınlarında bir «zadegan» ailesinin çocuğu olarak doğan (1887) Çan Kay-şek, 1906 yılında Çin'in ilk askerî akademisi olan, Peking yakınlarındaki Paoting Akademisine girmiştir. Burada bir yıllık tahsilden sonra Japonyaya gitmiş, Tokyo'daki İmparatorluk Kollejinde dört yıl okumuş; Japonca öğrenmiştir. 1910'da Sun Yat-sen'ci olmuş, 1911 ve 1913 askerî hareketlerine katılmıştır. Birinci Dünya Savaşı boyunca Şangay'da iş adamı olarak faizcilik ve senet alım-satımı ile uğraşmış; daha sonraları ise, Sun Yat-sen taraftarı olarak gene orduya dönmüştür. Esas siyasal kariyeri ise, 1923 de, Sun Yat-sen tarafından Moskovaya gönderilmesiyle başlamıştır.

İktidara geldikten sonra Milliyetçilerin hareketi için kuvvetli bir lider olarak görünmüştür. Siyasî görüşlerindeki ısrarlı hali, ve iradeli bir şahsiyet olmasıyla temayüz eden Çan Kay-şek savaşbeylerine söz geçirebilecek, o'nları hizaya getirebilecek tek adam olarak görünüyordu. Bu bakımdan da, kılıç kuvvetiyle hanedanlar kuran eskinin «kuvvetli adam» tipini andırıyordu. Çan Kay-şek aynı zamanda bir parti üyesiydi ve Çin Milliyetçiliğine bağlı ve inanıcısıydı. Bir süre sonra da Milliyetçilik hareketi ile kendi siyasal geleceğini özdeştirecek kadar «mümin» bir Milliyetçi hareket taraftarı olmuştu.

Parti Hükümeti. Kuomintang'ın amaç ve ilkeleri Sun Yat-sen'den miras kalmıştı. Bu nedenle, icra, yasama, yargı, bürokrasi, ve sansür gibi devlet kuruluşları arasında beşli bir iş bölümü esas alınmıştı. Bu devlet kurumları içinde, Dışişleri, Ekonomi, Haberleşme, Savaş ve benzeri bakanlıklara sahip bulunan icra organı diğer bütün hepsinden üstün bir yer işgâl ediyordu. Dev-

let kuruluşlarından ikisi; Sınav Kurumu ile Sansür Kurumu geleneksel Çin devlet hayatından, ve Sun Yat-sen tarafından alınıp kabul edilmişti. Pratikte ise, bu sonuncusu, hem partinin hem de hükümetin gizli polis teşkilâtları genişledikçe, gitgide büyümüş ve ağırlık kazanmıştı.

Sun'un üç kademeli devrim teorisi (askerî yönden Çin birliğinin gerçekleştirilmesi, siyasal egemenliğin tamamlanması, ve anayasal demokrasi) 1928 yılında ilân edilen bir bildiride resmî ifâdesini bulmuş; gene bu bildiri ile, siyasal egemenliğin o sıralar tamamlanma dönemine girdiği ilân edilmişti.

İlk Parti Kongresi Ocak, 1924'de toplanmış ve Sovyet-tarzı bir örgütlenme modeli esas alınmıştır. O zamandan beri de, Parti Kongreleri günlerindeki kısa dönemler hariç, parti içinde iktidarın temerküz ettiği yer Kuomintang Merkez İcra Komitesi olmuştur. 1938 yılında halkın sesini duyursun diye tesis edilen Halk Siyasal Konseyi üyeleri de kısmen bu aynı Merkez İcra Komitesince atanmış ve atanmaktadırlar. Konsey, İcra Komitesine danışma kurulu olarak hizmet etmektedir. Bu arada, yüksek devlet memurlarının M.İ.K. tarafından atandığı, hatta çoğu defa M.İ.K. üyesi bulundukları da unutulmamalıdır. Anayasal devlet ve hükümet kurma işi devamlı olarak ertelenmiştir. Nanking'de kurulan Milliyetçiler Hükümeti, halka karşı değil Kuomintang'a karşı sorumlu bir hükümetti. Seçme, inisiyatif, referandum ve temsilcileri geri çağırma (veya azletme) hakları gibi Sun Yat-sen doktrini tarafından halkın en aziz hakları sayılan ve «dört temel haklar» denilen haklar ise, bu dönemde halka «vasilik» yapan Partinin elinde kalmıştır. Bu dönemin resmî görüşünce, eski imparatorluk düzeninden ve savaş beylerinin elinden devleti kurtaran Parti, milleti anayasal demokrasi için yetiştirme ve eğitmekle de kendisini görevli saymak zorundaydı, Kuomintang'ın Milliyetçi Hükümet üzerinde her kademedeki mutlak kontrolü, daha sonraları, Enformasyon, Sosyal Meseleler, Denizaşırı Münasebetler Bakanlıkları gibi Parti bakanlıklarının kurulup gelişmesiyle; veya Parti Teşkilâtı gibi, siyasî otoriteye bağlı bulunan, ve Hükümet kuruluşlarından çok Parti kuruluşlarına benzeyen kuruluşların ağırlık ve önem kazanmasıyla da açığa çıkmış ve ciddileşmiştir. Böylece, bir süre sonra Parti ile Hükümet biribirinden ayrılmaz bir hâle gelmiştir.

Parti Lideri. 1930'larda Wang Ching-wei ve diğer parti ileri gelenleriyle ortaklaşa iktidar sahibi olan Çan Kay-şek, sonun-

da, tek adam olarak ortaya çıkmıştır. Japonların 1931'de Mançurya'da, 1932 de Şangay'da, ve daha sonra da Kuzey Çin'de istilâcı hareketlere başlamaları gibi olaylar ile, savaşbeylerinin ve Komünist ordularının bastırılması ihtiyaçları yüzünden Çin siyasal sahnesinde askerî bir liderin çıkması, yükselmesi gerekli olmuştu. Çan Kay-şek ise, seçmenlerin değil komutanların ve orduların son söz sahibi oldukları bir ülkede iktidara el koyabilecek ve işleri idare edebilecek tek «asker politikacı» olarak sivriliyordu. Fakat, Çan Kay-şek'in talihsizliği Çin'in modern problemlerinden ve ekonomik güçlüklerinden, bunlara ilişkin çözüm yollarından habersiz oluşuydu. Çan Kay-şek'in yazılarında bu konulara ait ciddi şeyler görülmemektedir. Belirsiz ve istikrarsız bir piyasamn boyunduruğuna girmeye başlayan çiftçilerin durumu, sermaye ihtiyaçları, okur-yazarlığın halka yayılması problemi, teknoloji meseleleri, ve modern bir millet inşaasında sosyalist bir endüstriyelleşme sorunu Çan Kay-şek'in düşüncelerinde fazla yeri ve önemi olmayan şeylerdi. Oysa, aynı dönemde halk için; Çin için asıl en önemli mesele, artık, bunlar olmaya başlamıştı.

Sonunda «Generalissimo»nun («Generaller Generali») temsil ettiği, sahip olduğu iktidar da **Ordu-Parti-Hükümet** üçlüsüne dayanan bir iktidar olmak zorunda kalmıştır. Whampoa Askerî Akademisinin ilk mezunlarından olan kimseleri etrafına toplayan Çan Kay-şek Çin'in yeni ordularının başına geçirdiği kendisine sâdık bu adamlarla «Whampoalılar klânını» kurmuş; devleti kendi adamlarıyla yönetmeye başlamıştır. 1939 yılında ise daimî Parti Lideri seçilmiştir. Hükumet teşkilâtındaki tüm karar-alma makâmlarını da kendi uhdesinde bulunduran Çan Kayşek, bu durumuyla, şahsî ihtiras sahibi bir insandan çok, Çin siyasal hayatının değiştirilmeyen şartları yüzünden hâlâ gerekliliğini devam ettiren modernleşmiş bir «Gök Kutsallıklarının Oğlu» yönetimini gerçekleştiren bir insan olarak ortaya çıkmıştır. Milleti yönetmek göreviyle milletin başına geçen Çan Kayşek'in yüklendiği bu kurumsal rol, en azından, şahsiyeti kadar önemli ve anlamlı sayılmalıdır.

Hakların İadesi. 1928 yılında Çin'in birliğinin tesisinden sonra milliyetçiliğin kendisini ifâde imkânı bulduğu ilk olay «hakların iadesi» hareketi olmuştur. Bu hareket, yabancı devletlerle Çin arasında yapılmış bulunan eşitsizlikçi andlaşmaların yavaş yavaş ve tek tek ortadan kaldırılmasını istiyordu. 1922'de yapılan

Washington Konferansı ülke-dışılık ve gümrük tarifeleri konularında Çin lehine bazı ılımlı değişiklikler getirmişti. 1930'da Nanking Hükümeti ufak-tefek devletlerin çoğuyla ayrı ayrı andlaşmalar imzalayarak bu devletlerin eski imtiyazlarını kaldırmış; bu konularda Çin'in hakimiyetini esas kılmıştı. Yeni bir medeni kanun, yeni bir ceza kanunu hazırlanmıştı. Şangay'daki eski Çin-Yabancı Ortak Mahkemesi lağvedilmişti. Fakat bunlara rağmen Britanya, Birleşik Amerika, Fransa, Japonya gibi büyük devletler ülke-dışılık ilkesinden vazgeçmemişlerdi ve bunların imtiyazları sürüp gidiyordu. İlerisi için umut verici bir başlangıç olan bu gelişmeler bile, 1931-32'de Japonların saldırısı başlayınca kesintiye uğramış; Çin'in kendisi bile (Japon saldırısına karşı destek aradığından) diğer büyük devletlerin bu imtiyazlarına ilişmek istememiştir.

Aynı şekilde, Milliyetçi Hükümet, Washington Konferansındaki gümrük tarifelerine ilişkin kararın da uygulamaya aktarılmasını beklemiştir. Eşitsizlikçi andlaşmalar yüzünden Çin'in yerli sanayiini himâye etmek; yabancı mallara yüzde 5'den fazla vergi koymak yetkisinden de yoksun bırakılmıştı.* Gümrüklerden elde edilen gelirlerin çoğu ise dış borçlara ve faizlerinin ödenmesine gidiyordu. 1911'den sonra gümrük gelirlerinin çoğu, uluslararası bir bankerler komisyonu marifetiyle tahsil edilmeye başlanmıştı.** Nanking Hükümeti bu gümrük tarifeleri meselesini halletmeyi (gelirlerini arttırmak için-ç.n.) çok istiyordu

---

* Bu andlaşmalar sırasında Çin bürokratlarının devlete gelir elde etmek isteklerinin rol oynaması muhtemeldir. Osmanlıda da yabancı mal ithaline fazla ses çıkarılmayışının nedeninin de üretim faaliyetleri dışında ve sınıf niteliğinden yoksun Osmanlı bürokratlarının, gümrük gelirleriyle devlete ek bir kaynak bulmak istekleri olduğu ileri sürülmektedir. Bknz: Dr. İdris Küçükömer, **«Düzenin Yabancılaşması,»** Ant Yayınları 1969 (ç. n.)

** Osmanlıda ise, Batıcı Reşit Paşanın Balta Limanındaki köşkünde yapılan İngiliz - Osmanlı Ticaret sözleşmesiyle (1838) başlayan **liberalleşme** hareketi sonunda, yabancı sermayedar Osmanlı yerli sermayesinden daha düşük vergiyle çalışmaya başlamış; ardından, Osmanlı Bankası kurulmuş, devletin banknot ihracı yetkisi bile yabancı-güdümlü bu bankaya bırakılmıştır. Osmanlı Bankası o kadar «Osmanlı» idi ki, devletin savaş gibi en hayati durumlardaki ihtiyaçlarına rağmen devlete karşı koyuyor ve banknot basmayı reddediyordu. Reşit Paşa'nın açtığı çığır, dış borçlar-liberalleşme-Osmanlı Bankası ve Düyunu Umumiye İdaresi ile sonuçlanmış; Osmanlı ekonomik hayatının milliyetçi bir burjuvazi yaratmadan, komprador burjuvasine çıkan bir dışa bağlanma dönemine doğru hızla yol açmasına sebep olmuştur. Bu ilginç konu için, Bknz: İdris Küçükömer, **a.g.e.**, ve Doğan Avcıoğlu, **Türkiyenin Düzeni** (ç. n.)

ve 1930'da da bu yolla bir karar almıştır. Boksörler isyanından sonra Çin'e yüklenen tazminat taksitlerine de, bu paraların eğitim işlerinde kullanılacağı düşünülerek, ve Amerika ile İngiltere'nin anlayışlı davranmaları sayesinde, son verilmiştir.

Yabancı sermaye imtiyazları da-bunların kaynağı eşitsizlikçi andlaşmalardı- Çin'in egemenliği karşısında ortadan kaldırılmaya başlamıştı. 1937 yılında Japonya ile savaş meselesi çıkınca, o zamana kadar yabancıların imtiyazına terk edilen 33 alandan çoğuna son verilmiş ve imtiyaz sahalarının sayısı onüçe indirilmiştir. Fakat Şangay ve Amoy'daki Yabancıların İkâmet ve Ticaret Mahallerinin varlığına dokunulmamıştır. Keza, yabancı devletlere verilmiş bulunan, Çin'de askerî birlik bulundurabilme, savaş gemisi bulundurma ve bu savaş gemilerinin iç sularda ve ülke içlerine giden nehirlerde sefer etmeleri gibi konulardaki haklarına ilişilmemiştir. Bunun sebebi ise, Japonyamn saldırganlığına karşı (Batılı) devletlerin bir denge unsuru teşkil edecekleri düşüncesiydi. Fakat genellikle, Nanking Hükümetinin, bu dönemde, Çin'in bağımsızlığını geliştirerek ve dış devletler karşısında Çin'e eşit statüde devlet kişiliği kazandırmaya başlayarak Çin milliyetçiliğinin isteklerini karşılamaya başladığı söylenebilir. 1937 yılında, o şartlarda, Çin'in millî birliği için en önemli meselenin eşitsizlikçi andlaşmalar değil (bunlar 1943 yılında iptâl olunmuşlardır) Japon saldırganlığı olduğu da bir gerçektir.

Bu sebeple, o günün en önemli davâsı millî savunma meselesi olmuştu. Fakat bu meselenin de temelinde bir başka mesele yer almış bulunuyordu-halk kitlelerini devrimci bir şekilde harekete geçirerek, belli bir demokrasi kurarak ve milliyetçiliğin yanısıra halkın refahım arttıracak bir gelişme sağlayarak Çin'in (istilâcı Japonya'ya karşı) mukavemet edecek ve kendisini istilâcıdan kurtarabilecek bir güce kavuşturulması. Günün en önemli davasının temelindeki mesele de işte bu güç işin nasıl başarılacağı meselesiydi.

11

KUOMİNTANG YÖNETİMİNDE OTORİTARYANİZM VE LİBERALİZM

1. MERKEZİ İKTİDARİN GENİŞLEMESİ

Çin'i, iç sorunlar açısından geliştirme ve kalkındırma konusunda Kuomintang'a rehber teşkil eden ilkeler Dr. Sun'un Üç Halk İlkeleri idi. Bu ilkeler ise, talihsizlik eseri olarak, Dr. Sun'un 1924 yılında Kanton'da verdiği bir seri konferansta bulunan dinleyiciler tarafından tutulan notlardan derlenmiş metinlerden çıkarılmış bulunuyorlardı. **San Min Chu I** denilen bir cilt içinde toplanan bu metinler, sözle ifade edilen orijinallere tamamen sâdık değildi; hiç değilse noksandı. Kuomintang'ın «Kutsal Kitabı» haline gelen bu tek ciltlik kitap, sonunda, halkta bir takım asılsız ve safça fikirlerin doğmasına, yayılmasına sebep olmuştur: «Japonya en iyi modeldir... Çin'in tarihi meziyetleri yabancı toplumların meziyetlerinden daha üstündür... Avrupa felsefesinin temelini Çin felsefesi teşkil etmektedir... Asya'daki sarı ırk, çok kısa bir zamanda, ortadan kalkacaktır.»

Bununla beraber **Üç İlkeler** kitabı milliyetçilik ve millî kalkınma düşüncelerinin yayılıp kuvvetlenmesinde çok etken olmuştur. Metin olarak, Sun'un kişiliğine uygun düşen **Üç İlkeler** kitabı hem bir yandan o'nun entellektüel ilgisini; hem de bir yandan Çin'in demokratik kurumlara, halkın ise refaha kavuşturulması gibi konulardaki temel meselelerde kolayca uygulamaya aktarılabilecek formüller bulmaktaki kişisel güçsüzlüğünü göstermektedir.

Demokrasiye Karşı Millî Birlik. Sun Yat-sen ve izleyicileri ilk iktidar dönemlerinde Mançu otokrasisinin gölgesi altında hükümet etme durumunda kalmışlardı ve bu yüzden de monarşiye karşı bir cumhuriyet kurulması düşüncesine varmışlardı. Fakat 1912'de Mançuların yıkılmasından sonra, devrimciler bu kere de kendilerini emperyalizmin baskısı altında buldular. Netice olarak da, cumhuriyetçilikten sonra zorunlu olarak milliyetçi düşüncelere vardılar. İç politikada en âcil meseleleri, iktidarlarını sınırlayan savaşbeylerinin kaldırılmasıydı. Bu nokta ise, Milliyetçilerin millî birliğin tesisine önem ve ağırlık vermelerine yol açmıştır. İç meseleler açısından olsun, dış baskılar açısından olsun milliyetçilik, millî birlik, ve kuvvetli bir merkezi devlet kurulması gibi meseleler, demokrasi konusunda fazla ince eleyip sık dokumadan, başlıca meseleler hâline geldi.

1920'lerin Milliyetçi Devrimi sırasında yaşanan tecrübeler Dr. Sun'a ve izleyicilerine millî birliğin ve merkezi bir devlet kuvvetinin tesisine giden yolun halkı harekete geçiren ve halk tarafından desteklenen halkçı akım ve hareketler olduğunu öğretmişti. Bu yüzden de, demokrasi, ve halkın hayat şartlarını ıslâh edeceğine inanılan halk esenliği doktrinlerine varılmıştı. Dr. Sun ve izleyicileri bu görüşlere varırlarken, en önde, Sovyet Rusyadan çok şeyler öğrenmişlerdi. Fakat Kuomintang tek başına iktidara gelince, Partinin esas kısmı* millî birliğin tesisinin demokrasiden ve halkın hayatını düzeltici sosyal tedbirlerin alınmasından daha önemli olduğunu düşünmeye başlamışlardı. Nanking Hükümeti iktidarından sonra, Sun Yat-sen'in kendi zamanında üçünü birlikte savunduğu Üç Halk İlkelerinden, ikincisi ve üçüncüsü ertelenmiş oluyordu. Kuomintang, artık parti diktatörlüğünü haklı kılacak en temel görüş olarak milliyetçiliğe sarılıyordu.

1911 Devrimiyle iktidara gelen Milliyetçiler, 1930'lardan itibaren daha da muhafazakârlaşmışlar ve iktidardan düşmemek endişesini herşeyden üstün tutmaya başlamışlardı. Bu ise tarihin en eski olgularından biriydi. Yeni bir düzen kurma gayret ve

---

* Bu dönem, «Sol-Kuomintang'ın partiden ayrılmak zorunda kaldığı, ve Kuomintang'ın Şangay Komprador burjuvasi ile bu çevrenin adamı Çan Kay-şek'in yönetimine girdiği dönemdir. Sun Yat-sen ölmüştür ve Milliyetçi Devrim, Amerikanın desteğini kazanmaya başlamıştır. Japon istilâsı olmasaydı, belki de Komünistler Çin'de gelişemeyecek ve A.B.D. nin hayâlindeki İngiltere'den ayrılmış fakat Amerika'ya bağlanmış «Hür Çin» gerçekleşecekti. (ç. n.)

amacıyla ihtilâlci bir topluluk olarak iktidara gelenler, kendilerini savunmak için, daha doğrusu iktidarlarını savunabilmek için, eski gâyelerini ve kendilerine olan saygılarını da bir kenara bırakıp, muhafazakâr oligarklar haline dönüşmektedirler. Milliyetçiler, Batı toplumlarmda olduğu gibi kurumlaşmış yollardan iktidara gelen ve iktidara gelirken iktidardan gitmeyi de peşinen kabul etmiş bulunan devlet adamlarına ve siyasetçilere sahip değillerdi. Bunlar, Batılı liderlerden farklı insanlardı. İktidara geliş ve iktidardan gidiş yol ve metodlarını da kendilerine göre düzenlemek zorundaydılar. Bu yüzden de kendi kişisel politik ihtiyaçlarına göre eski fikirlerini terk ediyor, işlerine geleni kolayca bulup benimseyebiliyorlardı. Kuomintang'm ilerici tutumlarla yola çıkıp muhafazakâr tutumlara saplanmasını bu durum bir oranda izah eder gibidir.*

Sağa doğru kayış başlayınca, demokratik gelişmenin duralamasına rağmen, bürokratik alanda hızlı bir gelişme ve büyüme görülmüştür. Sun'un ihtilâlci örgütü, Kuomintang öncesi devresindeyken, gizli bir dernek olarak kurulmuştu; bir lideri, bir icra komitesi, ve çeşitli üyeleri vardı; fakat seçim mekanizması ve geleceği yoktu. **T'ung Meng Hui** 1911 yılında tepeden inme buyruklarla idare edilen bir kuruluş olarak hayata gelmişti ve Kuomintang için bu 'sistemi ters-yüz etmek olanağı olmamıştı.

Sun Yat-sen'in ilk Cumhuriyet yıllarında parlamento kurmak için giriştiği talihsiz teşebbüslerin başarı kazanamaması Sun'un hafızasında çok acı izler bırakmıştı. Sun Tat-sen, 1924'de, seçme, inisiyatif, referandum, ve azletme gibi «Halkın Dört Temel Hakkı»nı bütün demokratik kurumlardan daha üstün görüyordu. Sun'a

* Burada ilâve edilmesi gereken husus, ölürken «halkın toprak meselesi gibi meselelerine sahip çıkılarak halkla köprü kurulmasını,» ve «Çin'e eşit devlet muamelesi yapmak isteyen devletlerle yakınlık kurulmasını» vasiyet eden Sun Yat-sen'den sonra, Sun'un **demokrasi** ve **halkın esenliği** ilkelerini erteleyen Kuomintang'ın bir yandan Şangay bankerlerinin sözcülüğünü kabüllenmesi, bir yandan da dış (Batılı) devletlerce tanınmış gibi ikili bir oluşumun önemidir. Bunlar, Kuomingtang'ın eski halkçı, anti-feodal, ve anti-emperyalist yanlarının yumuşadığını Sağ-Kuomintang'ın Batılılar için tehlike arzetmediğini ve böyle bir kadronun «milliyetçiliğinin» daha modernleşmiş (yani Batılaşmış) ve biraz daha zenginleşmiş bir «pazar-ilke» yaratmaktan başka sonuç vermeyeceğini; böyle bir «milliyetçi devrime» Batılıların karşı koymasının gereksizleştiğini göstermektedir. Batılı devletlerle yakınlık kurabilecek şekilde devrimci tutumunu terkeden Milliyetçi Devrim, içerde ise halkçılığa sırt çevirmek; dolayısıyla da, halka rağmen iktidar etmek için, despotlaşmak zorundaydı. (ç. n.)

göre bu haklardan son üçü Amerikan ilericileri («progressives») tarafından savunulan teknik tedbirlerdi ve Amerikada bile kurumlaşacak kadar gelişme imkânı bulamamışlardı.

Sun'un savunduğu bazı görüşler de bu halk haklarını zedeleyici mahiyette olmuştur .**Halkın Üç İlkesi** konusunda verdiği seri konferanslarda egemenlik **(ch'üan)** ile yeteneği **(neng)** ayıran Sun, aynı şekilde, halkın siyasal egemenliği ile hükümetin idari yetkisini (iktidarını) («power») birbirilerinden ayırmıştır.

> Siyasi iktidar halka bırakılacak, halk mutlak egemen olacak, ve devlet işlerini dolaysız olarak denetleyebilecektir. Bu siyasal iktidar halk egemenliğidir. Diğer iktidar ise, hükümet olarak, bütün hükümet organları bu iktidara sahip kılınacak; milletin bütün işlerini hükümet görecektir. Halk tam anlamıyla siyasal egemenliğe sahip kılınabilirse ve hükümet üzerinde halk kontrolünü tesis edecek organlar kurulabilir ve bunlar iyi işletilebilirse, hükümetin (devletin-ç.n.) kontrol edilemiyecek kadar fazla iktidara sahip olacağından korkmak için sebep kalmayacaktır.

Bu, çocukca ve safca düşünceden yola çıkan Sun Yat-sen kendi kendine bir de teori geliştirmişti: «hükümet makina olacak, halk da mühendis.» Keza, bir başka inancına göre de, Çin halkı henüz demokrasiyi anlayacak durumda değildi, ve bu yüzden, halkın yetiştirilmesi gerekiyordu. Fakat makinalı, mühendisli benzetmelerle süslediği düşüncelerinde, asıl, bu yeni makinanın imâline önem veriyordu. Devrim öncesi Çin aydınlarının bir vakitler hayranlık duydukları Anglo-Saxon parlamenter sürecinin noksanlıklarını görüp şaşkınlık geçiren Sun Yat-sen **temsilî hükümet** fikrinden cayarak **dolaysız demokrasi** ismini verebileceğimiz utopyacı bir düşünceye sığınmak zorunda kalmıştır.

> Tam bir demokrasi oluncaya kadar insanlar sadece memurlarını ve temsilcilerini seçmişler, fakat o'nları kendilerine karşı sorumlu tutamamışlardır. Bu, dolaylı demokrasi veya temsili hükümet sistemi adını almaktadır. Halkın (bu düzende, ç.n.) dolaysız olarak hükümeti kontrol yetkisi yoktur; temsilcileri aracılığı ile denetleyebilir. Hükümetin dolaysız denetlenmesi için halkın dolaysız olarak, halk

egemenliğinin bu dört biçimini de uygulamış olması gerekirdi... Bu olunca, dört yüz milyon halkımızın içinde yer alan bireylerin herbiri Kral olacaktır...

Böylece, Sun Yat-sen kendi taşkın idealizmi yüzünden birçok şeyleri heder etmiş; ve gözden kaçırmış oldu. Halkın hakları ise kâğıt üstünde kalmış ve hiçbir zaman gerçekleşme imkânı bulamamıştır.

Mahalli Kendi-Yönetkenliğe Karşı Merkezi Kontrol. Kuomintang yönetimindeki mahalli idareler, tıpkı imparatorluk devrinde olduğu gibi, en alttaki hsien (mahal veya) biriminden başlamaktaydı. Mançu idaresinde bunların sayısı 1400 kadardı. Nanking idaresinde ise 2000 olmuşlardı. Nanking'in imparatorluktan devraldığı bu gelenek incelemeye değer önemdedir.

İmparatorluk yönetimi sırasında **hsien**'lerin herbirinde en düşük dereceden bir devlet memuru bulunur; bu idarecinin maiyetinde ise çeşitli tâli memurlar yer alırdı. Ayrıca, bu devlet memuru ile zadegân, yaşlılar, muhtarlar gibi köy ve kasaba ileri gelenlerinden müteşekkil geleneksel kurumlar arasında devamlı bir temas vardı. Mahallelerdeki **majistratlar,** köylerdeki muhtarlar ve zadegân ile devlet memuru olan bu kimseler arasındaki işlerlikli ilişki sayesinde imparatorluk bürokrasisi ile halk kitleleri arasındaki boşluk doldurulmuş; bir «köprü» tesis edilmiş olurdu. Muhtarlar, mahalli menfaat çevrelerinin sözcülerinden sadece birini teşkil ederlerdi. Mahalli menfaat çevrelerini temsil edenler arasında zadegân ve eşraf aileleri, ticaret ve zenaat çevrelerinin temsilcileri, ve bir de gizli cemiyetler ve bunların temsilcileri vardı. Zadegân ailelerinin temsilcileri arasında ise, derece-sahibi okumuşlar ile, emekliye ayrılmış veya görevden uzaklaştırılmış kapıkulları bulunurdu. Çin hükümet mekanizmasının özü, ve can alıcı yeri, imparatorluk üst yapısının menfaatleri ile mahalli alt-yapının menfaatlarının biribirileriyle uyumlaştırıldıkları bu mahalle-köy düzeyindeki idarî birimde yoğunlaşmış bulunuyordu.

İmparatorluk bürokrasisi için, düzen ve asayiş sağlandıktan, gerekli kamu hizmetleri (köprü, sulama kanalları, vs.) ifâ edildikten, ve törensel ve dinsel vecibeler yerine getirildikten sonra başlıca görev vergilerin tahsili kalıyordu. Vergilerin en önemlileri ise toprak ve arazi vergisi, mahsul vergisi (aşar gibi, onda birden, yarıya kadar alınırdı. ç.n.), tuz vergisi, gümrük vergileri,

ve eyaletten eyalete gönderilen ticari emtialardan alınan transit vergileri idi. Kapıkullarının taşra ve köylerden aldıkları bu vergilerle meydana gelen vergi hasılâtmm ancak küçük bir bölümü Peking'e gelir; büyük kısmi ise çeşitli kademelerdeki devlet adamlarının ve kapıkullarının ellerinde kalırdı. Vergilerin tahsili ile elde edilen paralar önce her eyâletin hazinesinde toplanırdı. Peking'in payı ise, her eyalet için tesbit edilen «kotalara» uygun miktarlarda ve yıllık olarak ödenirdi. Bu paralar ya tamamen Peking'e gönderilir, ya da Peking'in tensibine göre bir kısmı diğer eyâletlere aktarılırdı. Gerçek hâlde, vergiler toplanır ve toplanan vergilerin fiilen ancak dörtte biri eyalet geliri olarak başkente bildirilir; Peking'e ise, bu bildirilen sahte gelir hacmi üzerinden dörtte bir kadar bir miktar gönderilirdi. Kısacası, devletin temsilcisi ve idarecisi olan «kapıkulları» kendi gelirlerini ve geçimlerini dilediklerince, kendileri tespit eder, çıkarırlardı. Merkezi hükümetin zayıf olduğu dönemlerde, bu idareciler semirdikçe semirirler, devlet ve hükümet ise iflâs edecek duruma gelirdi.

Bu tamahkâr ve yiyici («predatory») bürokrasinin varlığına rağmen, bazılarına kalırsa, Çin köyleri ve köylüleri mahalli demokrasiye benzer bir serbestiye ve yerinden-yönetim hakkına sahiptiler. Özellikle, mandarinleri pek sevmeyen ve eleştiren kimselerin halkın kulağına hoş gelen sözler söyledikleri ve köylerdeki «demokratik» süreci harekete geçirerek, köy efkarı umumiyesi aracılığı ile yaşlılar kurulunu ve muhtarları etkileyebildikleri ileri sürülmektedir. Fakat, işin aslında, mahalli birimlerde olduğu farz edilen bu serbestti de eski Çin'e ait resmi bir efsaneden ibaretti. Ama güzel bir efsane olduğu için, belki halkın kendisi bile buna inanmıştı. Ne var ki, modern bir açıdan bakılacak ve kimin nasıl ve ne çıkar sağladığı araştırılacak olursa, eski Çin'e atfedilen bu geleneksel demokrasinin sunî ve asılsız olduğu görülecektir. Zira bu «demokrasi» ekonomik konulardan çok sosyal konularda söz konusuydu, ve siyasal sorunlara ise hiç karışmazdı. Mahallî zadegân ve köy yaşlıları komşular arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkları kolaylıkla çözümlerse de, kimin ne vergi vereceğini âdil ölçülere göre tayin ve tesbit edemezlerdi. Bu kimseler, pazar yerlerinin inşaası, idaresi; tapmakların inşaası ve bakımı; okullar ve diğer kamu hizmeti yerlerinin onarımı ve idaresi gibi işlere bakarlar, ve bu işlere devlet memurlarının burunlarım sokmalarını önlerlerdi. Fakat, eğer buna «demokrasi» deniliyorsa, bu «demokrasi» nin bir dar ceket olduğu, yukarı sevi-

yede bir hüküm ifade etmediği de kabul edilmelidir. Bu demokrasi aşırı tiranlığa karşı bir çeşit negatif savunma idi ve devlet ve hükümet işlerine gerçek bir katılmadan çok, devletin bazı işlere karışmaması anlamına gelmekteydi.

Mahallî zadegânın, mahallî asayiş, mülkiyet hakları, ve mahalli refahın temininde bürokrasiyle ortak menfaatları olduğu açıktır. Servet ve zenginlik sahibi bir sınıf olarak kendi varlıklarını korumak için ellerinde birkaç imkân vardı-bir kere hepsinden önemlisi, resmi devlet memurları sınıfına kendilerinin katılma olanağı vardı ve katılıyorlardı. Sonra, daha az dolaysız olmakla beraber, «ulema»ların ölüm günlerinde veya «kötü» bir «ulema» mensubunu tel'in için düzenlenen hareketlerde halk oyuna kendilerine göre bir şekil verebiliyorlardı. Ayrıca, çalışma veya ticaret hayatını durduran gösteri şeklinde «halk» hareketleri düzenleyerek de halk oyunu etkiliyorlardı. Bunlar, çok daha etkin bir yol olarak, gizli dernekler kurarak da kendilerini ve servetlerini, yani varlıklı sınıf olma durumlarını koruyorlardı. Kurdukları derneklerin gizli olmasının sebebi ise, bürokrasinin sadece kendi elinde tutmak istediği siyasi örgütlenme tekeline açıktan açığa karşı çıkmalarının olanaksızlığıydı.

Esas itibariyle bakılacak olursa, Büyük Kardeşler Derneği (Ko Lao Hui) gibi dernekler üyelerin mallarını ve mülklerini korumak, güvenliklerini sağlamak için kurulmuş; gerek haydut ve eşkiyaların soygunlarına, ve gerekse devlet memurlarının girişecekleri müsaderelere karşı koymak gibi ikili bir amaç taşımaktaydılar. Daha önceki dönemlere ait Beyaz Lotuslar Derneği gibi bu dernek de şubeler, bölümler, hücreler şeklinde çok iyi örgütlenmişti ve her birinin başında bir direktör bulunuyor, herbirinde bir sekreter görevlendiriliyor, her birinin ayrı gelir ve bütçesi bulunuyordu. Derneklere üye olanlar çok ağır ölüm yeminleri ederek, ve çok ağır şekilde cezalandırılmayı peşinen kabul ederek derneğe giriyor ve biribirileriyle kan kardeşi oluyorlar, gizli törenlere katılıyorlardı. Ayrıca her üye gizli sembolleri ve gizli şifrelerle konuşulan özel dili öğreniyordu. Gizli dernekler, daha çok, pratik amaçlar için kuruluyorlarsa da, görünüşte bunlara kutsal veya ilâhi bir anlam verilmeye çalışılıyordu. Güney Çin kıyılarında yayılmış bulunan Üçlüler Derneği gibi bazıları ticaret erbabı (tüccarlar) sınıfına hizmet ediyordu. Kızıl Mızraklar (Hung Ch'iang Hui) Derneği gibileri ise (Şantung'da kurulmuştur) toprak sahibi zadegân sınıfının menfaat ve emniyetlerini korumak için tesis olunmuştu.

Büyük Kardeşler Derneği gibi bir araçtan yararlanan varlıklı ve zengin aileler, Çin içlerindeki Chengtu ovası gibi düzlük yerlerdeki köyler üzerinde sahip oldukları nüfuzu koruyorlardı. Gizli derneklerin bu işleri yapabilmeleri, bu derneklerin şer işlerinin ehli olan profesyonel adamlara sahip olması, ve keza, kumarhane, genelev, afyon kaçakçılığı, karaborsa gibi alanlardan da gelir sağlamasmdandı. Çin'deki bu derneklerin karanlık yanlarıyla, derneğin zengin, kuvvetli ve saygı değer üyelerinin menfaatlarının savunulması gibi iki ayrı işi birlikte yapması; üstelik bu derneklerin başında zengin ve toplumdan itibar gören büyük adamların bulunması gibi özellikler itibariyle bakılacak olursa, akla Amerikanın batı eyâletleri şehirlerindeki haraç çeteleri gelmektedir.

Modern Merkeziyetçilik. Kuomingtang iktidara geldiğinde, merkezi bir hükümet mekanizması açısından, kendinden önceki imparatorluk hükümetinin durumundan farklı bir durumdaydı ve kendi otoritesini ta köylere kadar indirebilmek için gerekli modern imkânlara sahip bulunuyordu. Telgraf, telefon, motorlu taşıt araçları ve otobüslerle biribirlerine bağlanmış bulunan mahalli birimler sayesinde, Nanking ve daha sonra da Chungking hükümetleri en küçük köye kadar ânında emir ve talimat gönderebiliyordu. Milliyetçiler, taşra ve uzak yerlerle ilişki kurmaya önem vermişlerdi, ve bunun bir sebebi de, para ekonomisinin genişlemesi yüzünden hükümetin vergi tahsilatı işine önem vermesiydi. Yeni kurulan Milliyetçi Hükümet, yeni tarımsal faaliyetlerin yayılması, ürün geliştirme çalışmaları, ve diğer programlar yoluyla köylere kadar yayılan reformların da merkezi olmuştu. Milliyetçi Hükümet köylere girince (fırsattan yararlanarak,) köylü isyanlarını önlemek için köylerde polis teşkilâtına bağlı bir kontrol mekanizması kurmuştur. Bu arada, sosyal yapıdaki radikal değişmelerin karşısına çıkmış, bu sebeple de artık tepeden inme (ve halka karşıt) bir idare başlamıştır. Ne var ki, köylere kadar, yerinden-yönetim esaslarına uygun mahalli idareler kurulması için yeterli sayıda yetişmiş personel bulunmuyordu. Ayrıca, böyle bir hareket halkın birden uyanmasına, çok şeyler istemesine ve hoşnutsuz kitlelerin uyanıp harekete geçmelerine fırsat verebilirdi. Bu yüzden, Nanking Hükümeti, devlet teşkilâtını kurarken mahalli birimlerden merkez-i hükumete doğru değil, merkezden eyâletlere ve illere, illerden de köylere ve mahalli diğer birimlere doğru teşkilâtlanmayı tercih etmiştir.

Bu durum ise, Çin siyasal hayatındaki mahalli ve merkezi hükümet arasındaki geleneksel dengenin alt-üst edilmesine sebep olmuştur. Mahalli zadegân sınıfının siyasal ve idari fonksiyonları, merkezi hükümet nezdinde fazla bir önem taşımayan tâli idari ve siyasi meseleler ile sınırlanmış; mahalli idare denebilecek şeyler bunlardan ibaret kalmış bulunuyordu. Derece sahipleri takabası açısından bakılacak olursa, bu durum 1905 yılında devlet sınavları sisteminin feshi kadar önemli bir mahiyetteydi. Derece-sahipleri tabakasının eski fonksiyonları, bu yeni kurulan mahalli idare birimleri içinde de devam ediyor sayılıyordu. Çok önemli bir konu olmakla beraber, bu konu henüz yeterince incelenmiş değildir. Fakat anlaşıldığına göre, yeni Çin toplumunda (Milliyetçi Nanging Hükümeti sırasında) orta öğretim yapmış veya kolejlerden mezun olmuş bulunan okur-yazlarlar çoğunlukla şehirlere yerleşmişler, fakat buralarda, derece- sahipleri denen eski okumuşların kırsal bölgelerde sahip oldukları geleneksel statüye benzer bir statü kazanamamışlardır. Zamanla, mahalli zadegânın ortadan çekilmesi yüzünden, mahallî idareler merkezî idare karşısında zayıflamış, ve küçük askeri otoriteler ile merkezden atanan siyasal yöneticilerin eline düşmüştür.

İmparatorluk günlerinin zadegân sınıfının yerini alan ve Nanking'den gönderilmiş bulunan yeni idareciler taşrada da kendi reformlarını yaymaya başlamışlar; bu arada, gizli polis de başkentten taşradaki mahalli birimlere doğru anti-komünist gözetim ve istihbarat ağını kurmaya başlamıştır. Yeni idareciler olsun, Milliyetçilerin gizli polis teşkilâtı olsun bu konularda enerjik davranmışlar, ve eski günlerde imparatorluk idaresinin yapamadığını yapmış, taşraya nüfuz edip girmişlerdir. İmparatorluk hükümetleri zamanında, merkezi idare, **hsien**'e majistrat ataması yapar ve bunların eyâlet makâmlarına bağlı olarak mahalli birimleri yönetmelerini kabul ederken, Nanking Hükümeti bunları da doğrudan doğruya kendisine bağlamıştı, ve bunlara dolaysız olarak talimat verir olmuştu. **Hsien** majistratları, çoğunlukla, Çan Kay-şek'in Merkezi Yetiştirme Birliklerinde eğitilmiş, başkentte resmi doktrinle aşılanmış kimselerdi. Merkezi Hükümet bu arada, askeri meseleler, gümrük ve ulaşım meseleleri için, mevcut **hsien** idarelerinden ayrı olarak mahalli idari organlar da tesis etmiştir. Kuomingtang, Parti kontrolü altında, ve resmi sisteme paralel olarak kendi mahalli hücrelerini de **(tangpu)** kurmuştur. **Hsien** (ilçe) biriminin de altında, bir grup köy veya bucağı ihtiva eden bir çeşit idari birim, ve bunun da alt

düzeyinde belli sayıda bir grup hücreyi ihtiva eden bir idari birim olan **pao** ve **chia**'lar kurmuştu.

Bu **pao - chia** sistemi fikri **ancient** Çin'deki Yasalcılar (Legalistic) akımından gelmekteydi. O zamanlar da, aileler karşılıklı garanti sistemi içinde gruplar kuracak şekilde birleştirilmiş; her grup içindeki aileler, akrabayı akrabasına, komşuyu komşusuna karşı gözcü ve ispiyoncu olmaya zorlayan kanun gereğince, biribirilerinin hareket ve suçlarından sorumlu tutulmuştur. İdeal olarak, yüz hane bir **chia,** on tane **chia** da bir **pao** teşkil ederdi. Kuomingtangın resmi teorisine göre, bu alt-birimler hiyerarşisi sayesinde, Hükümet halkı eğitebilecek ve vesayet dönemi bitene kadar halkı mahallen kendi kendini idare etmeye hazırlayacaktı. 1933 yılında Milliyetçi Hükümet, **hsien**leri ve daha alt kademelerdeki mahalli birimleri, tepeden inmeci bürokratik eğilimleri denetlemek ümidiyle, yeniden örgütlenmek için bir emirname çıkarmıştır. Bu yeni formüle göre, işe ta aile ve haneden başlanmış, ve ailelerin mahalli komünite bağları içinde **chia** ve **pao**'lar teşkil ederek daha esnek bir grup kurmalarına çalışılmıştır. **Pao'lar**dan belli sayısından köy veya kasabalar (bucaklar) kurulmuş, bunlar da **hsien**'lere bağlanmıştır. Böylece, köyler ve bucaklar kendi mahalli idarelerini işletebilecek tüzel kişiliklere birlikte katılmış sayılmışlardır. **Pao**'lardan herbirinin bir meclis teşkil etmesi ve köy veya kasaba meclislerine göndermek üzere kendisine iki temsilci seçmesi kararlaştırılmıştır. Köy başkanları veya kasaba yöneticileri dolaysız seçilecekler, bu mecllisler ise köy başkanlarına veya kasaba idarelerine yardımcı olacaklardı.

İdari reform yoluyla mahalli planda bir çeşit demokrası kurulması veya hiç değilse halkın katılışının sağlanması için girişilen bu gayretlerin neticesi umut kırıcı olmuştur. Savaş zamanında bulunulması yüzünden yaşanılan şartlar da bu işlere uygun bulunmuyordu. Fakat idari reformların başarı kazanamayışının asıl sebebi, bu reformların cereyan edeceği mahalli sosyal ve ekonomik yapıda bir değişiklik yapılmasının düşünülmemesi; bu yüzden de, reformların sosyal ve ekonomik plana inmeyen siyasal planda bazı hareketler olarak kalmış olmalarıdır. Kâğıt üzerinde bakılırsa, 1939 emirnamesi ile Hür Çin'deki bütün illerde uygulamaya aktarılmıştı. Fakat işin gerçeği, aktif bir değişiklik ifade eden seçimlerin yapıldığına dair pek az kayıt vardır. Milliyetçi (Kuomingtang) Hükümeti ile Çin Komünist Partisi arasın-

daki en önemli ve temel anlayış farklarından biri de bu konuda görülmüştür-Kuomintang kendi hükümet ve iktidarını ayakta tutmak için mahalli birimlerin idaresinde toprak ağaları düzenini korumuş ve taşrada kendisine dayanak olarak büyük toprak sahibi zenginleri esas almışken, Çin Komünist Partisi toprakbeylerine, ve zenginliğini mevcut toprak mülkiyeti düzenine borçlu bulunanlara karşı çıkmıştır. Çin Komünist Partisinin nüfuzunu genişletmesi ve büyümesi de bu sayede mümkün olmuştur.

2. KONFÜÇYÜSÇÜLÜĞÜN YANKILARI

Mahalli Parti biriminin kontrolü altında işleyen basın sansürü, jandarma, gizli polis ve hafiye örgütü, eğitimin denetlenmesi, **pao - chia** birimleri ve diğer tedbir ve yollarla tesis edilen siyasal gözetim ve denetimin artması ve genişlemesi sonunda Kuomintang Çin'inde sıra geleneksel Konfüçyüsçülüğün yeniden (toplum ve devlet hayatında) etkinlik kazandırılmasına gelmiş ve bu da olmuştur. Doktrin alanındaki belirsizlik, bulanıklık, yoksunluk ve şahsiyetsizlik yüzünden milliyetçilik ilkesine gereğinden fazla vurguda bulunulmuş, bu yüzden de merkezi iktidarı destekleyecek doktriner kaynaklar bulmak için milli maziye ve kalıtıma eğilmek, dönmek gerekmiştir. 1924 yılında Whampoa Askeri Akademisi kumandaniyken bile Çan Kay-şek'in ideali Taiping (Köylü) isyanlarını bastıran Tseng Kuo-pan idi. Mary Wright'in Taiping-sonrası Resterasyon hakkında yaptığı incelemelerin gösterdiği üzere, yeni kurulan Konfüçyüsçü hükümet (Resterasyon), kendi tabiatı icabı hiçbir zaman modernleştirilemeyecek olan Konfüçyüsçü düzeni muhafaza etmeyi başaramamışsa da, 1930'ların Kuomintang liderlerince bir örnek olarak kabul edilmiş; Kuomintang liderleri de aynı akıbete uğramaya yönelmişlerdir. Asıl önemli olan gerçek, Nanking Hükümetinin liderlerinin kendi kafalarını, kendi düşüncelerini modernize edecek güç ve yetenekte olamayışlarıdır. Kendi kültür-bağlantılarını kırıp-çıkamadıkları için, iktidarlarını korumak amacıyla entellektüel bir doktirine ihtiyaç duyunca, mazide kalmış bulunan eski doktrinlere dönmek zorunda kalmışlar - kusursuz, noksansız ve tam anlamıyla moral faziletlere sahip olduğuna inanılan bir liderin yönetimi, ve kişisel sadakat ve akrabalara bağlılık duygusuna sahip olacak şekilde yetiştirilmiş ve disipline sokulmuş bir halkın da bu lidere itaatı esas alınmıştır.

1934 yılına gelindiğinde Konfüçyüsçü devlet «cult» ü de ye niden ihya edilmiş bulunuyordu. Aynı yıl, kendisine inanan Çinli leri yeni bir toplumsal bilince sahip kılmak için Çan Kay-şek, Yeni Hayat Hareketini başlatmıştır. Bu, **ancient** zamanların ahlaki hareket etme konusundaki fazilet anlayışını canlandırmak isteyen bir hareketti, ve halkı «kayraman» kişilerdeki vasıflara kavuşturmak istiyordu. Dayandığı fazilet anlayışında yer alan değerler ise, **li**, yani uygunluk veya toplumsal anlamıyla tanımlanacak olursa, «statülere uygun ve doğru hareket etmek;» i (veya **yi**), yani tutumlarda düzenlilik; edim ve davranışlarda uygunluk, adalet; **lien**, dürüstlük; ve **ch'ih**, yani bilinçlilik, veya ar duygusu idi. Fakat Klâsik devrin bu fazilet kriterleri modern günlerde anlamca bulanık bir hâl aldıkları için, bu kriterlerin beslenme, giyim, ev ve barınak hayatı ile eylem ve edimler alanına uygulanması için 96 adet belirli kural vaz'edilmiştir. Örneğin: ağzını şapırtatarak yemek yeme, kendisini kapıp koyuverme ve duruşunu oturuşunu düzelt sigara içmeyi bırak yakanı açık tutma, yerlere tükürme, fare ve sinekleri öldür, dürüst ve atik ol, yerli malı kullan! Ülke çapında kurulan 1300 merkez ise, bu kuralların bütün Çin'de uygulanması için «paternalistik» bir tutumla görevlendirilmiş ve halka nezaretçi olarak işe başlamıştır. 1934-1937 döneminde Çin halkının diğer birçok eylemleri de bu kurallara göre gözden geçirilmiş ve düzeltilmek istenmiştir. Bunlardan kimisi tam anlamıyla hafif ve gülünç şeylerdi, fakat ne olursa olsun, tıpkı bir askeri okul müdürüne yarayacak işlerdi; ve aslında, Çinin sosyal açıdan yeniden canlanma ve yeniden doğuş sorununa karşı girişilmiş bir oyalama; dolaysız bir saldırıydı.

Çan Kay-şek'in bu düşüncesi birçok kaynaklardan alınmış bir **syncretism** idi. Kaynaklar arasında ise, muhafazakâr milliyetçiliğe zarar vermeyecek ne varsa yer almıştı-Tseng Kuo-fan'ın insan iş ve hareketlerinin ahlâka dayanması gerektiği şeklindeki görüşü; Lenin'in emperyalizm anlayışı; Metodistlerin Hıristiyanlık anlayışı; Japonya, Rusya, Amerika, ve Almanya-İtalya-Japonya gibi Mihfer devletlerinden gelen çeşitli etkiler. Bu etkilerin ve bu düşüncelerin çoğu Çan'ın 1943 yılında, dış ülkelerde okunması için değil Çin'de okunması için sadece Çince yazıp yayınladığı kitabında görülmektedir.

Çin'in Kaderi. Bu eser, 1943 yılında Çin-Amerika ve Çin-İngiltere eşitsizlikçi andlaşmalarının feshi sırasında yayınlanmış ve

Hür Çin gençliğine «Parti İlkeleri» başlığı altında okutulan derslerde okunması zorunlu ders kitabı olarak verilmiştir. Kitap, Çinin modern tarihini ve Batı ile temaslarını ele alan bir bölümle başlamaktadır. Varılan netice ise, Çin'in ulus olarak aşağılanmış durumunun, ve modern günlerdeki bütün dertlerin eşitsizlikçi andlaşmalar yüzünden ortaya çıktığıdır. Çan, kitapta bu sözleşmelerin kötülüklerini birbir anlatmaktadır-ülkedışlık ilkesi, yüzde 5 gümrük nisbeti, ülke-içi deniz ulaştırmacılığına yabancıların girmesi, toprak ve işdalı üs ve imtiyazları, askeri birlik bulundurma ve Çin toprağında garnizon kurma imtiyazları, dokunulmazlık ve muafiyetler, ve nihayet yabancı nüfuzu. Çin'deki iç savaşın sebebi yabancı emperyalistlerdir ve emperyalistler bu savaşlara yardım ederek kışkırtmakla da kalmamışlar, bizzat iç savaş çıkarmışlardır. Yabancılara ayrılan işdallarındaki faaliyetler konusunda iş gören yabancı mahkemeleri, eski hallerinden kurtarılıp adam edilemeyen Çin mahkemelerinden de kötüdür. Andlaşmalar ve sözleşme limanları açlıkların sebebidir Bencillik, uyuşturucu madde iptilası, bencil materyalizmin halka bulaşması hep bu açık limanlar yüzünden olmuştur. Çinlilerin kendilerini hakir görmelerinin ve Batıyı maymun gibi («slavish») taklitten öteye gidememelerinin nedeni de bunlardır. Kısacası, modern zamanlarda Çin'in karşılaştığı sosyal, psikolojik, ve ekonomik ne problem varsa bunların hepsi, Çan Kay-şek'e göre, sözleşmelerden ve sözleşme limanlarından ötürü meydana çıkmıştır.

Çin'in Kaderi, diyergâmlık, samimilik, sadakat, aileye bağlılık, haklı ve uygun hareket etme, adâlet duygusu, kişisel dürüstlük, utanma (ar-haya) duygusu, ve kendine-saygı gibi geleneksel Konfüçyüsçü faziletlerin ihyâsını da gerekli görmektedir. Çan Kayşey moral açıdan bir ıslâhat veya yeniden-doğuşu ve vatandaşların yurt severce bir tutumla devlete boyun eğmelerini istediği bu kitabını yayınlarken bir başka kitap daha çıkarmıştır. Sadece resmî çevreler için ve «Hizmete Özel» başlıklı olarak yayınlanan bu ikinci kitabında; yani **Çin'in Ekonomi Teorisi'nde** de gene eski düşünürlerden aldığı görüş ve teorilere dayanarak, devletin ekonomi hayatındaki denetim ve gözetim yetkisini haklı kılmaya çalışmıştır. Batının serbest teşebbüs anlayışına karşı çıkan bu kitap, bir bakıma anti-Marxist ve Konfüçyüsçü bir «totalitaryanizm»i öngörmekteydi. Az sayıda ve kayıtlı olarak yayımı ve dağıtımı yapılan kitapta, **Çin'in Kaderi** ismindeki birinci kitapta milyonlarca halka vadedilen onyıllık smaileşme progra-

mına ilişkin bilgiler veriliyordu. Kitap, Çin'in endüstrileşmesi diye halk kitlelerine maddi ferah getirecek bir programı değil, askerî savunma gücü itibariyle sınaileşmiş bir devlet yaratacak bir programı anlıyor, ve istiyordu.

Bu endüstrileşme plânı, daha önceleri Sun Yat-sen'in çalakalem yazdığı **Çin'in Uluslararası Kalkınması** isimli ütopik eserdeki istatistikleri de ihtiva ediyordu. Onyıllık Endüstriyelleşme Plânında devre içinde istihsal veya imâl edilecek makina, maden ve diğer malların; yetiştirilecek teknisyenlerin-bunlar, Çin ekonomisini millî savunma ekonomisine dönüştürmek üzere çeşitli dallarda yetiştirileceklerdi-sayıları dahi veriliyordu. Plânın öngördüğü meseleler arasında ise, Çin halkının dörtte üçünün hayatını ilgilendiren tarım sektörü bütün bütüne unutulmuştu. Tarımsal gelişme meselesi sonraki baskılarda kısaca ilâve edilmiştir. Çan Kay-şek'in eserinde çeşitli mühendislik ve teknoloji dallarında 206.000 mühendis; tıbbi konularda 232.000 doktor; mimarlık alanında 25.000 eleman yetiştirilmesi gerekli görülüyordu. «Hukuk, ticaret, iktisat, ve diğer alanlarda ise» toplam, 31.000 personel yetiştirilmesi kâfi görülüyordu. Kısacası, bu yetiştirme programının amacı da Çin'e modern bir devletin ihtiyacı olan yeni teknolojiyi getirmekten ibaretti. Önemli bir sorun olan Çin'nin sosyal transformasyonunu ve bu amaç için modern teknolojinin ne şekilde yönlendirilmesi gerektiğini ise, kitap ele almamaktaydı. Kaldı ki, Çan Kay-şek Batı ekonomi teorisinin Çin için uygun bir teori olmadığını açıkça söylüyor; kitapta, eski düşünür ve bilgelerden iktibaslar yaparak, geleneksel Çin ekonomi teorisini ihya etmeye çalışıyordu. Kitabın bu tutumu Batılı-olmayan bazı anlayış tarzlarına ortam hazırlamış oluyordu-örneğin, Çin'de üretim faktörü olarak kabul edilmesi gerekenler emek ve toprak olup, sermaye üretim faktörü değildi; ve, iktisat bilimi bireylerin istek ve taleplerinin karşılanması ve tatminini değil, milleti güçlendirmeyi kendisine konu almalıydı.

Ve en önemli nokta, Çan'ın kitabında, Sun Yat-sen'in teorisinde önemli bir yeri olan **halk kitlelerinin hayatının düzeltilmesi ve esenleştirilmesi** ilkesi kalkıyor, ve yerine, bunu da çerçeveleyen devlet-denetimli ekonominin ikili («dual«) amaç ve ereği olan millî savunma ihtiyacı konuluyordu. Çan Kay-şek'e göre (halkın esenliği ile millî savunma) tek bir sorundu. Bu sorunun çözümlenmesi için önerilen hâl çaresi ise, köylülerin büyük kollektif çiftlikler teşkil edecek şekilde yeniden iskâna tâbi

tutulması, ve böylece bu çiftliklerde hem tarımcı (köylü) hem de asker olarak yaşamalarıydı. Halk çiftçi-asker olabilirse Çin de kuvvetli bir devlet olacaktı Bu düşünce, İ. Ö. 221'de Çinin ilk birliğini kuran hükümdarlarca kullanılan ve Yasalcılar («Meşruiyetçiler») tarafından ortaya konulmuş bulunan düşüncelerden geliyordu. Sun Yat-sen, «mahallî kendi-kendini yönetim» ilkesinin de, kollektif mahallî sorumluluğu öngören **pao-chia** sisteminin ihya edilmesi sonunda, daha iyi gerçekleştirilebileceğini savunuyordu. Kısacası, Çan Kay-şek, ekonomik hayata devletin müdahale etmemesini savunan liberalizme karşı çıkıyor, ve liberal ekonomik doktrini «karalıyordu.» Çin için, Çan Kay-şek'e göre gerekli olan, Devletin sadece halkın esenliğini plânlaması değil, halkın istek ve taleplerini de kontrol etmesi ve böylece ülkede «âdil» bir «tutumluluğu» gerçekleştirmesiydi.

Yeni Neo - Konfüçyüsçülük. Konfüçyüsçülüğün yeniden güçlendirilmesinde en çok Ch'en Li-fu'nun emeği geçmiştir. Ch'en'in amcası Çan Kay-şek'in önce patronu, sonraları da en sadık siyasal örgütçüsü olmuştur. Ch'en, kısa süre kaldığı Pittsburg Madencilik Okulundaki tahsili sırasmda Batıyı incelemiştir. Yirmi yıl süreyle, ağabeyi Ch'en Kuo-fu ile birlikte parti personel idaresinin başında bulunmuştur. Ağabeyi ise devlet memurlarının yetiştirildiği Merkezî Siyasal Enstitünün mutlak idarecisi olmuştur. Ch'en kardeşler, yıllar boyu parti içindeki aşırı sağ kanadı yöneten «CC» hizbine de başkanlık etmişlerdir. Bu arada, malî kontrol, Parti gizli polisi ve personel yetiştirilmesi gibi önemli işleri ellerinde tutarak Parti Teşkilâtı Bakanlığında ve Parti Sekreterliğinde bulunmuşlardır.

Genel olarak, Ch'en Li-fu'nun görüşleri Batı teknolojisi ile Konfüçyüsçü toplumsal değerleri malgama haline getirmek şeklindeydi. Bu görüş, «Temel yapı olarak Çin bilimleri, pratik kullanım için de Batı bilimleri,» diyen 19. yüzyıl sloganını yansıtıyordu. Ch'en.in iddiasınca, modern günün Çin'ine musallat olan hastalıkları tedavi edecek olan, tarihi (ve eski) Çin kültürüydü. «Konfüçyüsçülüğün dayandığı öz sayesinde kültürümüz modern çağa yaraşacak şekilde ihya edilecektir.» İstediği, ünlü Konfüçyüsçü bilgelerin sözlerini ve görüşlerini sistemli bir şekilde toplayıp, halka açıklamak ve anlatmaktı: «Konfüçyüsçülük belli bir sınıfa ait değildir.» Gerçekte, bu, Sun'un **Üç İlkeler**'ine uygun bir görüştü.

Aktif politikada ise Ch'en kendini Komünizmle mücadeleye vermişti. Teorik alanda Komünizmle mücadele ve rekâbet edebilmek için «hayatiyetçilik» («vitalism») diye bir teori kurmuştu. Bu teori, 1933 yılında Merkezî Siyasal Enstitüdeki dersleri sırasında ortaya sürülmüştür.

Kitapta, tarihi Konfüçyüsçü değerlerle modern bilim anlayışını senteze vardırmak çabaları sırasında, bir yığın bilgi veriliyor; fakat bu bilgilerin yorumu bilime ters düşüyordu. Kitapta, ilk başlangıçta bile aslı-faslı olmayan bir giriş vardı : «Einstein'in dördüncü boyut hakkındaki buluşu» dahi **ancient** Çin düşüncesi olan mekân ve zamanın birliği **(yü-chou)** kavramında mevcuttu. Kitap, daha sonra, okuyucuya atom ve hidrojen çekirdeğinden, hayat ilkesinden, hayvanlardan, iyilerden, güzellerden, insanın altı çağından, ve siyasal gelişmenin altı çağından-sırasıyla : liderlik, feodalizm, monarşi, demokrasi **(min chu)** [ki parti diktatörlüğü sayesinde geliştirilecekti] ve nihayet «tüm halkın ortak devleti» olan modern devletten söz ediyordu. Ch'en organik evrime inanıyordu ve psikoloji ile sosyolojinin prensiplerini tahlil ettikten sonra, yaratıcı hayatın esasının Konfüçyüsçü samimilik («sincerity,» «ch'eng») faziletinde saklı olduğuna hükmediyordu. 162 sayfalık kitap buna benzer şeylerle doluydu. Bu arada pekçok tablolar, rakamlar, formüllere yer veriliyor; ayrıca «starting torque,» «state of equilibrium,» veya «the golden mean» gibi İngilizce tabirler de aynen kullanılıyorlardı.

Çan Kay-şek ile yakınlarına ait bu düşünceler veya teoriler Çin düşüncesine birşey katabilmiş değildir. Önem taşımalarının nedeni, Kuomintang'daki iktidar sahiplerinin elinde bu fikirlerin güç kazanmış olmasıdır. Modern düşünceden yana Çin aydınlarının bu gibi adamların içi boş «lafazanlıklarında» birşeyler bulmasına; bunlardan, Çin'in modern hayata adapte edilmesinde yararlanabilmelerine imkân yoktu. Çan Kay-şek ile Ch'en'in savundukları ve istedikleri sağcı otoritaryanizm okullar ve Parti teşkilâtı sayesinde Çin'in çeşitli yerlerine yayılmışsa da, düşünen ve aklı başında Çin aydınlarının gözünde bunların değerli ce cazip tarafı yoktu; fikri bir anlam ve kıymet ifade edememişlerdi.

Yeni Militarizm. Gitgide daha büyük hacimlerde teşkil edilen ordularda ifâdesini bulan Modern Çin militarizmi, otoritaryanizmin destekçisi ve Çin'deki başlıca siyasal faktörlerden biriydi. Önceleri, baştaki subaylara veya savaşbeylerine kişisel sadâ-

kat esasına göre kurulan modern ordular, ilk zamanlar, ücretli piyâde birlikleri olarak meydana getirilmişlerdi ve ideolojik bir temelleri (inançları) bulunmamaktaydı. Bu durum, ordu kumandanları çok ucuza satın alınabildikleri veya nötralize edilebildikleri için, savaşbeylerine dayanan iç politikanın istikrarsızlığını teşvik ediyordu. Fakat sonraları Nanking'deki Merkezi Askerî Akademi'de ve Alman danışmanların nezaretinde yetiştirilen yeni subay sınıfına «Generaller Generaline» sadakât ile vatan sevgisi karışımı bir duygu kazandırılmaya çalışılmıştır.

Modern militarizm, modernizasyonun getirdiği modern teknolojinin yedeğinde güç kazanmıştır. 1860'lardaki «Avrupa silâhlarıyla teçhiz edilmiş birlikte, «ve buharlı savaş gemileri, sonunda, ilk olarak okumuş- subaylarda bir Batılılaşma gayreti başlamış; bunun ardından da 1880'lerde ve 1890'larda zoraki bir donanma inşaası çabaları görülmüştür. İngilizlerin nezaretindeki donanma inşaası çabalarını ise 1900'larda Yeni Ordu'nun kurulması izlemiştir. Bu ise, 1911'deki ihtilâlcilere lâzım olacak yetişmiş bir askerî sınıfın yaratılmasını sağlamıştır.

İdeolojik ve teknolojik bütün bu faktörler sonunda, teknik bakımdan yetiştirilmiş, ve vatanseverce duygulara sahip yeni bir subay sımfı ortaya çıkmış, bu sınıf yeni bir sosyal statüye sahip olmuştur : zira, harp okulundaki subay adaylarının öğrenim yapan öğrenciler olduğu, okullarını bitirdikten sonra da belli tip bir bilgi ve öğrenime sahip olacakları, buna uygun olarak da toplumdan kendilerine belli bir miktarda itibar gösterilmesini bekleyecekleri açıktı. Vatansever olarak yetiştirilen gençlik ise, askerliğin vatanseverlik dolu özelliklerine kapılacaktı. 1940 yıllarında Çin hava okullarındaki öğrencilerin çoğu en iyi ailelerden gelmiş, en iyi üniversitelerde okumuş gençlerdi. Bunların teknik konulardaki bilgileri çok iyiydi. Amerika'da eğitim görüp Çin'e geldikten sonra hem yurt dışında ihtisas yapmış aydınlar olarak, hem de asker olarak toplumda itibarla karşılanıyorlardı. Çin'in millî hava kuvvetlerindeki bu genç pilotlar bütün Çin gençliğinin gözünde «ilâh» gibiydiler. Fakat geleneklerin izi görülmeye devam ediyor; pilotlara gösterilen itibar teknisyen havacılara gösterilmiyordu.

Bu arada, hiç söylemeye lüzum yok, 1931'den 1945'e kadar 15 yıl süren Japon saldırganlığı ve istilâları da Çin militarizmi için hem bir gerekçe, hem de bir mazaret yerine geçmiştir. Son husus ise, vatanseverlik, teknik öğrenim, savunma ihtiyaçlarının

yamsıra, yeni askerî seçkinler sınıfının iktidarına mesned teşkil eden bir başka sebeb de ordunun dev hacmi idi. Milyonları bulan askerleri (Chungking'in verdiği bilgiye göre, bir ara, er sayısı 5 milyon olmuştur), 500 bini bulan subayları, binlerce ve binlerce askerî bürokratı ile bu yeni ordu Çin'de yeni ve büyük bir bürükrasi için gerekli bütün kurumların kurulmasına yol açmıştır. Dev büyüklükteki Askerî İşler Komisyonu (sonraları Savunma Bakanlığı olmuştur) ve buna bağlı alt-bakanlıklar Çin'i yöneten gerçek kuvvetler olan ordu-parti-bürokrasi üçlüsünün ilk öğesi haline gelmişlerdir. Esasen otoritaryan bir kurum olan ordu, kendisi sosyal **mobiliteye** önayak olduğu halde-Japonya'da böyle olmuştur-siyasal demokrasiye engel teşkil etmiştir. Ordu, Jandarma, ve polis kadroları ise, Ch'en kardeşler gibi otoritaryanizm taraftarı politikacılar için kendilerine müttefik bulabilecekleri devamlı bir kaynak vazifesi görmüştür.

3. LİBERALİZM VE EĞİTİM

Pekin'deki bilginler ve aydınlar ise Nanking'de gelişen parti diktatörlüğü ve militarizmden çok farklı bir geleneği temsil etmişlerdir. Bu liberalizm, kişiyi mülkiyet ve ferdî hürriyet açısından teminata kavuşturmak isteyen Batı liberalizminden neş'et etmiş değildi. Çin liberalizmini kuran Batı ülkelerinde okumuş Çinliler kendi geleneksel Çin humanizmlerinden bazı kaynaklar bulmuşlar ve liberal düşüncelerine kök olarak bunları esas almışlardı. Liberal Çinlilerin düşüncelerinde ilk öğe okumuş insan («üstün insan» veya «chün-tzu»); yüzyıllar boyunca kendisini Konfüçyüsçü bir centilmen ve bilgin olarak yetiştirmiş olan insandı. Bu insanın kendine-saygı ve uygunluk idealleri bütün köylülerin, bütün «kuli»lerin dahi bildiği birşey haline gelmiş, getirilmiş, ve halk bile bunları benimseyerek davranışlarında nezaketli olmak, yüz ifâdelerine dikkat etmek, ve Çinlilere has sorumluluk duygusu taşımak gibi özellikler kazanmıştı. Bunlar için de asıl önemlisi, bireyleri hareketlerinde dürüst olmaya çağıran; yani, uygarlaşmış bireyleri ilkeler veya görenekleri uğruna kendilerini herân fedâ etmeye zorunlu kılan Konfüçyüsçü ahlâk kuralıydı. Bireyin ailesine bağlılığını anlatan ünlü hikâyeler vardı. Bunlarda oğullar ebeveynleri için kendilerini fedâ ediyorlardı-Han hanedanından Tung Yung babasını geleneklere uygun şekilde gömmek için, kendisini köle olarak satmış; Sung hanedanından Chu Shou-ch'ang ise annesini arayıp bulmak için tahtını terk etmiş, yollara düşmüştü. Kişinin kendini disiplin altına sokmasını isteyen bu

klâsiklerin hükümlerine paralel olarak eğitim ve öğrenimi saygıdeğer bulan görenekler yüzünden, okumuş ve bilge olan Çinli aydınlar iki görevi birden yüklenmişlerdi : Çin klâsiklerini okuyarak «hakikata» nüfuz etmek; ve bununla yetinmeksizin halkın ve kamunun meseleleri hakkında seslerini çıkarmadan durmayıp bu işler hakkında halka ve «hakikata» tercüman olmak. Modern günlerin «okumuş» Çin aydınları, bu açıdan, devlet işlerine de karışmayı kendileri için bir görev bilmişlerdir.

Bu çerçeve içinde mütalâa edilecek olursa, modern Çin liberallerinin kökünün, bürokratların ve tiranların zulmüne ve haksızlıklarına karşı göğüs geren ve seslerini yükseltmekten korkmayan eski Çin bilgeleri olduğu bir gerçektir. Sansür kurumundaki makâmlara gelen sadık memurlar içinde bile siyasal kötülüklere karşı çıkanlar olmuştu. Bu memurlar içinde hayatlarını bu uğurda kaybedenler çoktu. Farklı bir muhteva ile de olsa, Çin tarihindeki bu yiğit aydınlar Batı toplumlarmda halk hareketlerinin başında ölenlere veya inançları uğruna canlarını fedâ eden «şehitlere» benzemekteydiler. Bu sebebdendir ki, modern öğrenci hareketlerinin liderleri, önlerinde, izleyebilecekleri bir millî geleneğe sahiptiler. Bunlar, yeterince halka duyurulup tanıtılmamış, incelenmemiş tarihi kişiler olmakla beraber, yeni gençlik hareketinin liderlerine millî ve geleneksel örnekler teşkil edebilecek durumdaydılar. Tıpkı rüşvetçiliği, ihtilası, yolsuzluğu ve despotizmi kötüleyen Çinli bir gazeteci gibi, aydınlar da çok eski **ancient** günlerdeki ilk «köklerine» dönmüş oluyorlardı.

Çin'deki modern liberalizm geleneği 4 Mayıs Hareketiyle, Peita (Peking Millî Üniversitesi) çevresinde hayat bulmuştur. 1917 ile 1927 arasındaki on yıllık sürede, resmî otoritelerin kontrolünün nisbeten hafif olduğu Peking Millî Üniversitesinde bilim ve siyaset alanında eleştirici bir anlayış meydana gelmişti. Üniversitedeki yeni öğretimin yanısıra, sosyal değişimin temel şartı olan söz ve ifâde özgürlüğüne de öğrenimde önemli bir yer verilmişti. Aynı yıllarda düşünce hayatındaki bu yeni arayışları ve fikir tartışmaların dile getiren pekçok dergiler yayınlanmıştı. **Yeni Gençlik, Yeni Dalga, Modern Eleştiri, Bağımsız Eleştiri** gibi bu dergilerin herbiri birer fikir «forum'u» olmuşlardı. Dersanelerin, konferans salonlarının, radyo, veya siyasal kuruluş ve toplantıların yokluğu yüzünden bilgi ve yetenek sahibi Çin aydınları için halka seslerini duyurabilecekleri tek organ bu dergiler kalmıştı. Profesörlerin devlet hizmetlerine katılması da bu yolla oluyordu.

Çin'deki Batılı misyonerlerin gerçekleştirdiği eğitim de bu yeni liberalizme destek olmuştur. Misyonerlerin eğitim faaliyetleri, önceleri, batı sahillerinden Çin'e çıkan «öncüler» eliyle başlatılmıştır. Birleşik Amerika, İngiltere, ve Kanada'daki protestan çevrelerin destek ve himayelerinde yürütülen bu eğitim faaliyetleri sonunda Çin'in çeşitli yerlerinde okullar açılmış, bu okullar sonraları Hıristiyan kollejleri haline getirilmiş, veya tedricen, mevcut kollejlerle birleştirilmişler. Savaştan sonraki reorganizasyon devresinden önce, bu okullar arasında aşağıdaki Protestan Üniversiteleri yer almış bulunuyordu. Şantung'da, Tsinan'daki Cheeloo Üniversitesi; Peking'in yakınlarındaki Yenching Üniversitesi; Şangay'daki St. John Üniversitesi; Kanton yakınlarındaki Lingnan Üniversitesi; Hangchow, Soochow, ve Şangay'daki üçlü esntitüler; Szechwan eyâletinde bulunan Chengtu'daki Batı Çin Birlik Üniversitesi, Nanking Üniversitesi; Nankin'deki Girgling Kız Koleji; Foochow'da iki enstitü; ve Hankow'daki Merkezi Çin Üniversitesini meydana getiren çeşitli kollejler. Bu eğitim kuruluşlarının arkasında ise, yirmibir adet Protestan Kuruluşu ile bir düzine kadar Amerikan üniversiteleri vardı. Amerikan Üniversiteleri ile Protestan kuruluşları Çin'deki eğitim faaliyetlerini birlikte yürütüyorlardı. 1936-37 yılında bu protestan üniversitelerindeki öğrenim üyesi sayısı 652'yi bulmuştu. Bunların 466'sı Çinliydi. Öğrenci sayısı ise 6424 olmuştur. Üniversitelerin gelirleri ise, 50'den çok, öğrenci harçları da dahil olmak üzere, Çin kaynaklarından karşılanıyor; gerisi, dışardan geliyordu. Katolik Kilisesinin Misyonerlik teşkilâtı ise, Potestanlardan çok daha fazla «dönme» mümine sahip olduğu halde, yüksek öğrenim ve üniversite kurma işine önem vermiyordu. Başlıca Katolik Üniversiteleri Peking'deki Fu-jen Üniversitesi ile Şangay'daki Aurora Üniversitesiydi. Bütün bu yabancı üniversiteler, miktar veya hacimce küçük, fakat örnek teşkil etme ve lider yetiştirme yönünden çok büyük bir nüfuza sahip bulunuyorlardı.

Kanun ve hukuk teminatı altında hürriyet kavram ve anlayışına gelince, Çin'de böyle bir kavram veya anlayış gelişmiş değildi. Medeni haklar, söz hürriyeti, kişi dokunulmazlığı, **habeas corpus,** ve açık yargılanma gibi hukukun üstünlüğü diyebileceğimiz ilke veya anlayış-ki Batılılar bunları ekmek-su gibi doğal bulmaya alışkın idi-Çin'in yönetici kadrosu için fazla önemli şeyler değildi. Bu gibi özgürlüklerin anayasaya ve kanunlara dercedilmiş olmaları ise, yürünmesi gereken ama binbir engebeyle dolu bir yol-

da atılmış ilk adımlar olmaktan öteye bir anlam ifade etmiyordu.

Bu durumun; Çin'in bu zafiyetinin bir sebebi de, Çin'de Batı'dakine benzer kuvvetli bir orta sınıfın mevcud olmayışıydı. Çinli liberaller de, Batılı liberallerin tersine, hukukî teminattan yoksundular. Bireyin kendisi gibi, özel mülkler de, son derece «yiyici» ve rüşvetçi yöneticiler karşısında hiçbir hukukî teminata sahip değillerdi. Çin liberalleri, Batı liberalizm hareketini yaşatan ve destekleyen özel ekonomik güç ve kaynaklardan, genellikle, yoksun bulunuyorlardı.

Hukuk ve mülkiyetin himayesinden yoksun bulunan Çin liberalleri okumuşlara tanınmakta olan üstün sosyal statünün verebileceği sonu belirsiz bir güvenliğe sığınmışlardı. Bunun için de, liberalizmin Çin'de yüklenecek olduğu alınyazısı ile, eğitim ve okumuşluğun alınyazısı arasında çok yakın bir bağ vardı.

Eğitimde İlerleme. 1927'den 1937'ye kadarki huzursuz onyıllık devre içinde yüksek öğrenim alanında önemli bir modernleşme gerçekleştirilmiştir. Peking'deki Peita Üniversitesi ile Tsing Hua Üniversiteleri yabancı öğretim üyesi bulundurmadıkları halde ilerlemişler ve birçok bilim dallarında Amerikan ve Batılı hıristiyan üniversitelerinden daha iyi eğitim standartlarına ulaşmışlardı. Modern Çin mimarisince yapılan yeni binalarda geniş üniversite alanlarında, yeşillikler arasında kurulan devlet üniversitelerine binlerce öğrenci devam ediyordu ve artık misyoner üniversiteleri geride kalmıştı. Bu üniversitelerde öğretim kadrosunda yer alanların çoğu dış ülkelerde okuyup yetişmiş yeni nesil Çinlilerdi. (Savaşın altıncı yılına gelindiğinde dahi Kunming'de; ve Peking, Tsing Hua, ve Nankai Üniversitelerince ortaklaşa olarak kurulan Kunming Üniversitesinde dış ülkelerde ihtisas yapmış 200 öğretim üyesi vardı. Bunlardan 170 tanesi profesördü, ve 100 tanesi Amerikan Üniversitelerinde doktora yapmışlardı.)

Yeni Çin bilim adamları sınıfı yeni kuruluşlarca yönetiliyorlardı. Çin Bioloji Araştırmaları Kurumu ülkeyi araştırıyor ve haritalıyordu. Bu kurum, ve Çin mimarisi, sosyal bilimler, çeşitli fizik bilimler gibi alanlarda faaliyet gösteren buna benzer kurumlar durmadan araştırma yapıyorlardı. Bu kurumlar Çin'de kurulan yeni Millî Araştırma Akademisinin (Academia Sinica) çeşitli bölümleri olarak kurulmuş ve teşkilâtlândırılmışlardı. Aka-

demiye bağlı olan bir düzine enstitü ise, devlet yardımları sayesinde, çeşitli bilim dallarında teorik araştırmalar dahi yapmaya başlamışlardı.

Bu dönemde yapılan arkeoloji kazılarında Chou-K'ou-tien'de «Peking adamı» ve Çin'in en eski başkenti olan Anyang kazıları bulunmuştur. Mançu Sarayı ulusal müze yapılmıştır. Saray arşivleri yayınlanmıştır. Amerikan yardımlarıyla kurulan Peking'deki yeni Millî Kütüphane, ve Peking **Union Medical College** bilimsel tekniklerde ve sosyal hizmetler alanında ileri ölçüler getirmişler, aynı zamanda kütüphanecilik ve sağlık hizmetlerinde Çin'in diğer kuruluşlarına da örnek olmuşlardır. Bu onyılın sonlarında ortaya, eski klâsik kitapları eleştiren eserler çıkmaya başlamış; Çin bilim adamları Çin için yepyeni bir şey olan dipnot kullanmaya; eserlerinde bir başka esere ve belgeye atıfta bulunurken iktibas usülüne ve dipnot tekniğine uymaya; eski Çin bilginlerinin kullandıkları «mealen» nakil usülünü terk etmeye başlamışlardır.

Devlet-yardımlarıyla desteklenen üniversite ve enstitülerde çalışan ve öğretim üyeliği yapan Çin bilginleri ile Batı ülkelerinde yetişmiş yukarı derecede devlet memurları Nanking'de bir araya gelmişler ve hükümet mekanizmasında idarî bir reform yapmak için çalışmalara başlamışlardı. Bu çalışmalar sonunda, eski olan kurumlardan bazılarını yenileştirerek Deniz Gümrükleri İdaresini, Posta İdaresini, Tuz Vergi İdaresini yeniden kurmuşlardı. Bunlar, vaktiyle, yabancıların danışmanlığında tesis edilmişlerdi. İdarede, personel yetiştirmek için uygulanan özel eğitim programları neticesinde, artık, yabancı personel istihdamına da son verilmişti. Akademik kariyeri olan kimselere de devlet hizmetlerinde yer verilmeye başlamıştı.

1930'lu yıllardaki bu gelişmelerin ardında ise, Kuomintang bürokratlarının eğitim kurumlarını kendi kontrolleri altına almaya çalıştıkları görülüyordu. Peking'de toplanan yeni liberal düşünürler, Nanking'de toplanan Kuomintang bürokratlarının baskılarının arttığını hissediyorlardı. Üniversitelere gizlice parti ajanları sokulmuştu. Hükümet aleyhine konuşan üniversiteliler gece yarısı yurtları basan polis tarafından yakalanıyor ve mahkemeye bile çıkarılmadan zindanlara atılıyordu. Öğretim üyeleri, öğretmenler, dergi, kitap, ve gazetelerde çalışanlar ile yayınevi sahipleri aynı şekilde, yıldırılmış bulunuyorlardı. Bütün bunlar, 1940'lardan itibaren daha da şiddetle başlayacak olan baskıların habercileri oluyordu.

Eğitime Siyasetin Girişi. Japonların 1937 yılında Çin'e çıkışlarında ilk iş olarak Tientsin'deki Nankai Üniversitesini Çin milliyetçiliğinin bir sembolü olarak topa tutmaları çok manâlı bir hareket sayılmak gerekir. Fakat Japon bombardımanlarını ve Çinlilerin Japonlara mukavemet ederken izledikleri, ricat edilen heryeri tahrip etme taktiğinin Çin'e verdiği zarar liberal kurumlarm ve fikirlerin tahribinin Çin'e verdikleri zararın yanında pek hafif kalmıştır. 1930'lardan sonraki onyıl, yani 1940'lı yıllardaki başlangıç, herşeyi tahrip eden ve yıkan savaşa rağmen, yeni fikirlerin yeniden ve daha kuvvetle vücud bulduklarını görmüştür. Fakat savaşla birlikte, enflâsyon belâsının, ve siyasal otorite sahiplerinin keyfi idarelerinin yanısıra, öğretim üyeleri ile öğretmen ve öğrencilerin bütün özgürlüklerini kaybetmeleri kambur üstüne kambur eklemiştir.

1937 yılında savaş patlak verdiğinde Çin Üniversitelerinin çoğu deniz kıyısı yerlerde bulunuyorlardı. Savaş patlak verince, bu üniversiteler boşaltılmış; vatansever bilginler ve öğrenciler hükümetle birlikte Çin'in içerlerine göçmüşlerdi. Nanking ve Hankow'daki enstitülerden bazıları bütün âlet ve teçhizatlarını toplayıp Yangtze'deki gemilerle içerilere kaçırabilmişlerdi. Aynı şekilde **Academia Sinica** da eşi bulunmaz değerdeki Çince kitaplarını, Hindi-Çini'den dolanarak, Szechwan eyaletinde, Yangtze kıyısındaki bir köye kaçırmıştı. Fakat Peking Üniversitesi büyük zararlara uğramıştı. Peking Millî Üniversitesi (Peita) ile Tsing Hua Üniversiteleri 1937 yılında Hunan eyâletindeki Changsha'ya nakledilmişler, fakat çok geçmeden buradaki üniversite tesisleri de Japon bombardımanları sonunda yerle bir edilmişti. Bu üniversitelerden kalanlar kamyonla veya insan sırtında taşınarak, daha içerlerdeki Kunming dağlarını aşarak, Güneybatıya getirilmişlerdi. Buraları dış dünyaya bağlayan bir tek yol vardı ve savaşın ilk yılında, sadece bu Fransız Hindi-Çini demiryolundan yararlanılabilmiştir. Daha sonraki dönem de, Burma Karayolu da buna benzer bir durum arzedecektir.

Bu şartlar altında, kaçış ve yeniden kuruluş çalışmaları yüzünden eğitim kurumlarının Merkezi Hükümete olan bağımlılıkları da artıyordu. 1938'de Ch'en Li-fu Millî Eğitim Bakanı oldu. Sonraki yedi yıllık savaş yoksullukları içinde, Eğitim Bakanına karşı yöneltilen tenkidler durmadan artmış; Bakan, eğitim sistemini partizanca amaçlar uğruna kullanmakla eleştirilmiştir.

Ch'en'in politikası bir yandan üniversiteleri geliştirmek, bir yandan da bütün eğitim kurumlarını kontrol altına almaktı. 1936 yılında 108 yüksek öğrenim kurumu vardı ve toplam öğrenci sayısı 41.000 idi. 1937 yılında ise savaş ve içerlere sığınma çabaları yüzünden bu sayı 91'e inmişti. Bu zor dönemde, ellerindeki kıt kaynakları birleştirerek birlikte aynı çatı altında yaşamaya çalıştıkları için üniversitelerin sayısının daha da azalmış olması mümkündür. Fakat aynı anda Eğitim Bakanlığı üniversitelerin sayısını arttırmak için geniş çapta çalışmalara başlamıştır. 1940 yılında, yeni üniversiteler kuran ve Hür Çin'deki eskilerini ihya eden Bakanlık iftiharla, üniversite, kollej ve teknik enstitü sayısının 113'e çıktığını ilân etmiştir. 1941-42 devresinde 132 yüksek öğrenim kurumuna ve 57.000 öğrenciye ulaşılmıştır. 1945 yılında ise bu sayı 145'e çıkmıştır.

Fakat savaşın beşinci yılında Çin dolarının satın alma gücü 1937 yılındakinin yüzde 1'ini bile bulmaz olmuştur. Kuomintang kontrolünde olmayan eski üniversitelerin bütçeleri kurulmuş; bu üniversiteler kapanacak hele gelmişlerdi. Devletin verdiği pirinç tahsisleri ise durumu kurtarmıyordu. Eğitim sistemi ne kadar genişlerse genişlesin, okullar parasızlıktan iş göremez hâle gelmişti.

Üniversitelerdeki öğretim üyeleri ve öğrenciler, temerküz kamplarındakine benzer bir açlık ve zaruret içindeydiler; devletin verdiği pirinç karneleri ile yiyecek iki lokma pirinç lapasını zor buluyorlardı. Hocalar ve öğrenciler yaşamak için kitaplarını, elbiselerini, ev eşyalarını satmışlardı. Millî Eğitim Bakanı Ch'en Li-fu yeni kurduğu veya kontrolünü yeni ele geçirdiği eski üniversitelerin bütçe bakımından Bakanlığa muhtaç hâle gelmelerinden memnun olmuştu ve bunun büyük bir gelişme olduğunu söylemişti- «ders ve öğretim standartları eşitleştirilmiş bulunmaktadır.» Fakat aslında, öğretim kadro ve araçlarındaki bu durum yüzünden, eğitim kurumları ve öğretimdeki büyüme eğitimsel bir enflâsyondan başka bir anlam ifade etmiyordu. Siyasal açıdan meseleye bakılacak olursa, bu eğitim politikasının tek sonucu, Partiye bağlı ve «fakrü zaruret» içinde binlerce aydın yaratmak olmuştur.

Bakanlığa kâğıt üstünde çok parlak gözüken bu rakamların gerçek anlamı, Çin üniversitelerini bu yıllar esnasında görenlerin malumudur. Çoğu yerlerde ders kitabı bile bulunamamaktaydı. Öğrencilere ev veya yurt diye gösterilen imkân sadece çıplak oda-

lardan ibaretti. Laboratuar çalışması ise imkânsızdı. Elde kalan birkaç kitaptan teşkil olunmuş üniversite kütüphaneleri ise emniyet mülahazası ile kilit altında bulunmaktaydı. Dersler «takrir»lerden, ve ders notları hocaların ya hafızalarına güvenerek yazdıkları, veya elde bulunan birkaç kitapdan derledikleri şeylerden ibaretti. Öğrenciler kötü ve yetersiz beslenme yüzünden zayıf ve yarı-hastaydılar. Çin liberal eğitimi ise karaya oturmuş, eğitim standartları kayıtlı öğrenci sayısındaki artıştan çok daha yüksek bir hızla düşmüştü.

Çin bilim adamları bu güç şartlarda dahi onurlarını korumuşlar, sabır ve metanetle kötü günlerin geçmesini beklemişlerdir. Üç üniversitedeki öğretim üyeleri Kunming'deki Güneybatı Üniversitesinde ellerindeki bütün kuvvet ve olanaklarını birleştirmişlerdi. Misyoner üniversitlerinden beşi Chengtu'daki Batı Çin Üniversitesinin bina ve sair tesislerini ortaklaşa kullanmak zorunda kalmışlardı. Chungking'deki Millî Merkezî Üniversite gibi bazıları, ellerindeki iyi yetişmiş ve modern düşünceli öğretim üyeleri ve yüksek öğretim standartları ile, gerçek üniversite öğretiminin sembolü olarak faaliyetlerine devam ediyorlardı. Fakat siyasal meseleler üzerinde fikir ve kanaat beyan etmek gibi modern liberal düşünce geleğini sürdürebilen öğretim üyeleri, sadece, Kunming gibi birkaç üniversitedeki olağanüstü vasıfta bilim adamlarıydı. Bu iş, bir cesaret işi haline gelmişti.

İşin başından beri, Kuomintang'ın eğitime bir araç gözü ile baktığı ve üniversiteleri devletin aracı haline getirmek istediği aşikârdı. Hür Çin üniversitelerindeki öğrencilerin siyasal düşünceleri ise, 1938'de kurulan Kuomintang Gençlik Birlikleri (Kıt'aları) yüzünden gitgide ürküntü ve yılgınlık yaratıcı hareketlerle bastırılıyordu. Bunlar, devletin ve partinin desteği ile bütün üniversitelerdeki öğrenci derneklerinin içinde yeni kuruluşlar olarak faaliyete geçmişlerdi. Chungking Hükümeti, Komünistlerin karşısında gitgide zayıf duruma düştükçe, bu kuruluşların öğrenci ve öğretim üyeleri'ni kontrollarına ve resmî ideoloji bekçiliği yapmalarına hız vermişti.

Bu arada halk eğitimi çalışmalarına da öldürücü bir darbe vurulmuş ve bu alanda parlak başarılar kazanan bütün işler durdurulmuştur. Bu konuda tek bir örnek olarak Dr. T'ao Hsing-chih (Heng-chi Tao) isimli ünlü halk eğitimcisinin başına gelenleri ele alalım. Dr. T'ao Modern Çin eğitiminin en büyük sima-

larındandı. Illinois Üniversitesinde ve John Dewey'in* yanında Colimbia üniversitesinde yetişen T'ao ülkesine döndükten sonra kendisini halk eğitimine vermiş ve okuma-yazma bilmeyen halk kitlelerine okur-yazarlık kazandırmak için okul çocuklarını öğretmen gibi kullanan bir eğitim sistemi bulmuş ve kurmuştu.

T'ao'nun kurduğu «küçük öğretmen» hareketi bir anda bütün Çin'e yayılıvermişti. Dr. T'ao'nun deyişiyle, «her okul bir elektirik santralı, ve okul çağındaki her çocuk da halk kitleleri içindeki milyonların kapılarına ışık götüren elektirik telleri gibi olmuştu.» Okur-yazar olmayan bir büyüğe okuma-yazma öğreten çocuklara madalya veriliyor; bu yetişkin bir başka yetişkine okuma-yazma öğretince ilk çocuğa iki madalya birden veriliyordu. Bu okur-yazarlık kampanyası, özellikle, hükümetin Hankow'a geldiği 1937 - 38 birleşik cephe devresinde zincirleme reaksiyon şeklinde bir çığ gibi gelişmeye başlamıştı. Hareket, çok geçmeden birçoklarının gözünde siyasal bir bomba gibi görünmüştür. Millî Eğitim Bakanı Ch'en Li-fu bu sırada T'ao'yu merkeze almış ve kendisini yeni kurulan bir ziraat okuluna müdür olarak tayin etmek istediğini ihsas etmiş ve T'ao'dan izlediği yolu terk etmesini istemiştir. Dr. T'ao bunu kabul etmemiş, ve yetim çocuklar için bir okul açmıştır. 1946 yılında hayata gözlerini yumduğu sırada Çan Kay-şek'in gizli polis teşkilâtınca hakkında «dosya» açılmış bir «aydın» dı ve iç savaşa karşı çıkmakla suçlanıyordu. Dr. T'ao'nun büyük eğitimci dehası ogünlerin Çinlileri için bir meş'ale olmuştur. Komünistler kendisine bugün sahip çıkmaktaysalar da Dr. T'ao'nun kominist lerle bir yakınlığı olmamıştır.

Savaştan sonra Milliyetçi Hükümet tekrar kıyı şehirlerine döndüğünde, Çan Kay-şek devleti için en önemli mesele düşünce hayatının kontrol altına alınması olmuştur. Japonlara karşı kazanılan zaferin şenlikleri daha bitmemişti ki, işlerin gene sarpa sardığı görülmeye başlamış; herkes bu zaferin ardından gelen enflâsyon çığından ve iç savaştan yılgınlıkla söz etmeye başlamıştı. Ortaokullar, liseler, ve tabiî, üniversiteler devlet memurlarının ve partililerin rüşvet, ihtilâs ve nüfuz ticaretine ve iç savaşa karşı olan «tehlikeli fikirler»le çalkalanmaya; bu gibi düşüncelerin merkezi olmaya başlamıştı. Gün geçmiyordu ki öğ-

* Bizde, Köy Enstitüleri Hareketinin kurucularından Tonguç'da da Dewey'ci düşüncelere rastlanması ilginçtir. (ç.n.)

rencilerden, öğrenci liderlerinden, hatta üniversite öğretim üyelerinden bir veya birkaçı tevkif edilmemiş veya sessizce ortadan kaldırılmamış olsun. Çin eğitim sistemi ise, bu şartlar altında, gizli polis kontrolü, açlık, tedhiş, Milliyetçi endoktrinasyon ve ihtilâlci faaliyetler yüzünden, yeni yeni filizlenmeye çalışan liberal anlayış ile birlikte katledildi.

Siyasete Giren Liberaller. Kuomintang bir parti diktatörlüğü şeklinde hükümet ettiği halde, Çin'de küçük ve zayıf bazı siyasal grupların varlıklarına göz yumuyordu. Herbiri birkaç bin kişilik taraftarı olan az sayıda şahsiyetler bir araya gelerek bu gibi birkaç «küçük parti» kurmuşlardı. Bu partilerin Kuomintang'a veya Çin Komünist Partisine benzeyen yanları yoktu. 1941 yılında ise, bu partilerden bazıları bir araya gelerek, tek-parti yönetimine, ordunun parti ordusu oluşuna, gizli polis teşkilâtının faaliyetine, ve yolsuzluklara karşı koymak için birleşerek **Demokratik Partiler Federasyonu**'nu kurmuşlardır. Daha sonra **Demokratik Birlik** ismi altında yeniden örgütlenmeye gitmişler, ve «devletin demokratlaştırılması, ordunun millî ordu haline getirilmesi» gibi ortak amaçlara dayanan müşterek bir proğram tesbit etmişlerdi. 1945 ve 1946 yıllarında Kuomintang ile Komünist Partisi arasındaki koalisyon müzakereleri sırasında, eğer bir koalisyon hükümetine gidilseydi, denge partisi olacak kadar önem ve ağırlık kazanan üçüncü parti haline gelmişlerdi. Bununla beraber, bu müzakerelerin kesilmesinden önce bile, baskısını şiddetlendiren Kuomintang'ın sağ kanadı, Demokratik Birlik üyesi olan liberal aydınlar başta olmak üzere, muhalefetçi aydınları ezmekte kesin kararlıydı. Hareketin liderlerinden olan, ve Chicago Üniversitesinde öğrenim görmüş bulunan Çin edebiyatı profesörü Dr. Wen I-to, Peking Üniversitesi öğrencilerinin Changsha'dan Kunming'e dönüş yürüyüşlerini yönettiği günlerden sonra giriştiği bu siyasal faaliyetleri sırasında, Temmuz 1946 tarihinde apaçık bir siyasî suikaste kurban gitmiştir. Bu suikast, liberal düşünceli Çin profesörlerinin, üniversitelilerin ve aydınlarının başlarına gelen dayak, işkence ve cinayete kurban gitmek gibi olayların sadece tek bir tanesiydi. (Çan Kay-şek'çi sağ-Milliyetçiler, Çin liberal aydınlarını susturmak için, özgür düşüncelere sahip olanların nefesini kesmek için her yolu kullanmışlardır.)

Baskı ve yıldırma sonucu, 1946 Kasım'ında bu küçük partilerden ikisi, Kuomintang tarafından tesis olunan Millî Meclis'

e girmeye razı olmuşlardır. Fakat, liberal politikacıların çoğu, ülkede çok partili bir demokrasi varmış, denilsin diye yapılan bu düzmece tertiplere girmemişlerdir. O zamanlar kabul edilen anayasa genellikle liberal bir anayasa olmakla beraber, anayasadaki güzel sözler siyasete aktarılabilmiş değildi. Gizli oy ve açık tasnif esasına dayanan bildiğimiz serbest seçim bile Çin'in hiçbir tarafında yapılmıyordu.

Kuomintang Hükümeti, karşı karşıya kaldığı problemler gitgide arttığı halde, hergün daha çok rüşvet ve çeşitli yolsuzluklara saplandığı, ve Kuomintang liderleri hergün daha sağcı oldukları için, Çin aydınlarının ilgisini ve sevgisini kaybetmeğe başlamıştı. Yiyicilik, ve sağa açılma ile birlikte Çin **intelligentsia**'ın Kuomintang'dan soğuması hiç de şaşırtıcı sayılmamalıdır. Oysa bu aynı dönemde Çin Komünist Partisinin üniversiteliler arasında ve Çin aydınları arasında gelişmesi kolay olmuştur. Komünist Partisi, özellikle eğitim kurumlarında, serbest mesleklerde ve alt-bürokrasi de yer alan aydınların desteğini ve sempatisini kazanmaya başlamıştır. Komünist Partisinin **intelligentsia** tarafından yakınlık ve sevgi ile karşılanmasının baş sebebi, Komünistlerin, Kuomintang polis ve bürokratlarının ezmeye çalıştıkları medeni haklar, fikir özgürlüğü, ve sosyal adaletçi düşünceleri savunur olmalarıydı. Bu durum yüzünden Milliyetçi sağcılarca «aydınlar kaybedilmiş», ve 1940'ların en önemli hatası işlenmiştir. Hükümet mekanizmasının, çok büyük ölçüde aydmlara ve okumuşlara dayandığı bir ülkede bu hata Milliyetçi devrimin işleyebileceği en büyük hata olmuştur.

Çin Komünizm hareketinin liberal-kafalı Çin aydınlarını cezbetmesi Amerikalıların kolay anlayacakları bir iş değildir. Çin liberal aydınları polis devletine karşı insanlar olduğu gibi, Rusyanın Çin üzerinde egemenlik (nüfuz) kurmasına da karşı insanlardı. Aydınları Komünizme yönelten Kuomintang rejimi Birleşik Amerika Devletindeki hükümet kurumundan çok farklı olduğu gibi, Çin Komünist Partisi de Amerikan Komünist Partisinden çok farklıydı. Çin liberalleri bu nedenlerle Kuomintang rejiminden soğuyup muhalefete geçtikçe Çin Komünistleri bu aydınları kendi davalarına kazanmışlardır.

Üstelik, Komünist rejimi, kırsal bölgelerde hükümet ediyordu ve oldukça önemli başarılar sağlamıştı. Çin'in o sıralardaki güç hayat şartları açısından Komünistlerin durumu ile-Yenan'daki mütevazi şartlarda hem de-Kuomintang rejiminin durumu

karşılaştırılacak olursa, Komünistlerin epey parlak göründüğü söylenebilir. Komünistler bu başarıları ve tesis ettikleri hükümetin özellikleri sayesindedir ki, ülkedeki genç neslin ilgisini çekmiş ve o'nları kazanmışlardır. Çin'in ogünkü şartlarında, Çin liberalleri, Amerikalı liberal benzerleri gibi, (aynı Amerikadakile re benzer) «liberal» değerlerden başkasına bakmayız, deselerdi toplum sorunları karşısında kollarını kavuşturup oturmak gibi sorumsuzca bir davranışta bulunmak zorunda kalacaklardı. Amerikan liberalleri için neyse, ama Çin liberalleri için bu olamazdı.

12

MİLLİYETÇİ HÜKÜMET VE EKONOMİK HAYAT

Milliyetçi Hükümetin gerilemesinin ve yıkılmasının nedenini anlamakta en önemli hususlardan biri Milliyetçi Hükümetin karşılaştığı ekonomik sorunlar, ve bu sorunları ele alış ve değerlendiriş tarzıdır. Ekonomik gelişme problemi son otuz yıldan bu yana sosyal bilimcilerin ve ekonomistlerin başlıca ilgi konusu olmuştur. Bugün ise, bu konudaki bilgilerimizin ne kadar yeni şeyler olduğunu çoğu defa unutmaktayız. 1930'lu yıllarda Amerika için «New Deal» bile bilinmedik ve yepyeni bir ekonomi politikasıydı. O zamanlar, bugün olduğu gibi, Asyalı küçük devletlere milyonlarca dolarlık Amerikan yardımları yapılmıyordu. Bu ülkelere ogünlerde kolayca ve rahatça «geri» ve «beceriksiz» ülkeler diyorduk. Nanking'in ekonomik politikasına da, bu yüzden, o zamanların carî ölçüleri içinden bakmamız gerekecektir.

İdeal açıdan meseleyi ele alacak olursak, Nanking Hükümetinin yapması gereken ilk iş, sulama imkânlarını geliştirerek, tarım tekniklerini modernleştirerek tarımsal üretimi arttımak ve halkın başlıca geçim kaynağını güçlendirmekti, diyebiliriz. Keza, aynı anda da, millî gelirin daha büyük bir kısmını endüstriye yatırmalı, ve ulaşım ve taşımacılık gibi «sosyal önceliklere» önem vermeliydi, diye akla gelebilir. Böyle bir yol için ise, bugün rastgele bir ekonomi kitabını bile okuyacak olsak, biliyoruz ki, herşeyden önce sermaye bulmak ve eleman yetiştirmek gerekmekte; bunların hemen ardından da ulaşım şebekesinin tesisi gelmekte-

dir. Fakat elde dikkatli ve bilgili olarak yapılmış bir plânı olmayan, müessir bir devlet mekanizmasına sahip bulunmayan Nanking Hükümeti karışık ve karmaşık («mixed») bir yol izleyebilmiştir. Nanking Hükümetinin başına gelenleri incelemekle, bugünkü Komünist Hükümetin sanayiye öncelik vermesinin nedenini, ve Milliyetçilerin başarısızlıklarına yol açan sebebleri de daha iyi anlamış olacağız.

Nanking Hükümetinin ilk teşebbüsü Milletler Cemiyetinden halk sağlığı işlerinde istihdam edilmek veya yararlanmak üzere, teknik yardım istemek olmuş; daha sonra kalkınma çalışmalarını koordine etmek için danışman bir kurul olarak, 1933 yılında Millî Ekonomi Konseyi kurulmuştur. 1930'lu yıllardan başlayıp 1940'lara kadar Çin'in ekonomik kalkınması için pekçok taslaklar hazırlanmıştır. Bu dönemde, herbirinin pekçok savunucusu, herbirinin belli bir rasyoneli olan birçok tedbirlerden söz edilmiştir - toprakların ıslahı, ormanlandırma, su muhafazası, elektrik barajları, hayvanların ıslahı ve sun'i ilhak, tarım aletlerinin modernleştirilmesi, topraktan yararlanma tekniklerinin ıslahı, hastalıklarla savaş, tarım ürünlerinin stoklanması, toprak dağıtımı, toprak icarlarının indirilmesi, hafif ve ağır endüstri kurulması, kırsal endüstri ve tarım kooperatifleri kurulması, çiftçi kredilerinde faizlerin indirilmesi, kitlenin eğitilmesi, halk sağlığı hizmetlerinin genişletilmesi, ulaşım işlerine hız verilmesi, ülkede emniyet ve asayişin tesisi. Fakat bütün bunların içinde âcil olanı tarımda verimliliği artırmaktı. Çin'in modernleşmesi için, bu, işin can alıcı noktasıydı; ama Milliyetçi Hükümet bu işe sahip çıkmasını bilememiştir. Plânın başarıya ulaşması için hepbirlikte ele alınması ve gerçekleştirilmesi gereken işlerin çoğu karşılıklı olarak aralarında-bağlantılı (interrelated) işlerdi. Oysa plânın kendisi bile bu meseleleri böyle bütüncül bir kavrayışla ele almış değildi. Bugün o yıllara bakınca anlıyoruz ki, Batı ülkelerinin yapacakları yardımlar asıl o yıllarda makbul olacakmış. Nanking rejiminin bu onyıllık döneminde Çin'in ekonomik kalkınma gibi en hayati ihtiyacı karşısında Amerika kendi iç problemi olan Depresyon ve «New Deal» programı ile meşguldü. Kuomintang Çin'i, bu dönem içinde, belirli hiçbir hedefi olmaksızın şaşkın ve sarsak bir takım çabalarla gene de birşeyler başarmıştır.

I. EKONOMİK DEĞİŞİMİN BAŞLAMASI

Toplumsal Bir Kurum Olarak Yoksulluk. Bilimsel yönden çok parlak bir sosyal antropolog olan **Fei Hsio-t'ung** eski Çin

tarımının içinde bulunduğu şartları ve tarım usullerini tanımlarken «kapalı ekonomi» veya «yokluk ekonomisi» terimlerini kullanmaktadır. Bu ekonomiye «fizikî bekâ için mücadele» ekonomisi de diyebiliriz. Yüzyıllar boyunca düşük-düzeyde insan gücüne dayanan bir ekonomi içinde oluşmuş bulunan toplumsal tutum ve değerleri anlatan Fei, özellikle, Çin halkının çok önem verdiği **kanaatkârlık ve nefse hâkimiyet** gibi fazilet sayılan hususlar üzerinde durmaktadır. Eski bir Konfüçyüsçü bilge bile, «Sınırlanmayı ve engelleri bilmek saadetin anahtarıdır.» demiştir. Köylü hayatının kurumlaşmış yokluk ve kıtlık felsefesine boyun eğmek, insan nefsinin istekleri yerine bu felsefeyi değerli görmek birey için tek kurtuluş çaresiydi. Bireyin kendi eş-dost ve akraba çevresine sosyal olarak kabulü ve çevresince benimsenmesi; hayatının mutluluğu; dar toplum (veya topluluklar) içinde rahat yaşaması ve etrafındakilerle kaynaşması («social integration») bu felsefeyi kabulüne bağlı bulunuyordu. Kaldı ki, bugün Çin konusunda çalışmak isteyen bilim adamlarını şaşırtan beslenme kötülüğü (yiyecek sıkıntısı), düşük verimlilik, kronik salgınlar, ufuk darlığı gibi problemler, tıpkı 3. bölümde tarif etmeye çalıştığımız *pre-modern* toplumlarda olduğu gibi, Çin hayatında da köylü için hayatın normal öğeleri durumundaydılar. Burada, Avrupalı köylülerin yaptığı gibi Çin köylüsünün de daha iyi bir hayat için niçin mücadeleye geçmemiş olduğu bir soru olarak akla gelebilir. Fakat böyle birşey için, hiç kuşku duyulmasın ki, Çin'de Avrupadakinden çok daha fazla şiddet hareketlerine katlanmak; kan akıtmaya razı olmak mecburiyeti vardı.

Geleneksel Çin tarım ekonomisi de kendi gücünce bir artık-değer yaratıyordu. Fakat bu artık-değerin dağılımı («inkisamı») çok kötüydü ve tarımın gelişmesi için birşey ayrılamıyordu. Tarımsal Çin hayatının köylüsü için, toprak ürünlerinin veya tarım üretiminin o günkü bölüşüm tarzının nedenini kabul etmek için de Çin sosyal değerlerine, köylünün kafasındaki geleneksel faraziyelere, açıklamalara ve bekleyişlere ihtiyaç vardı. Daha önce belirtildiği gibi, Çin'de toprak sahipliği ve toprağınkullanımı konularında insanlar arasmda çok karışık bir ilişkiler sistemi vardı; icarcılık, ortakçılık, çeşitli dereceler de borçlar köylü hayatının esasını meydana getiriyordu. Kira ve vergi gibi en basit kavramların bile içinde, çiftçilik yapan köylüyü yarattığı artık-değerden yoksun bırakan çeşitli ödentiler, harçlar, paylar, hisseler vardı. Çiftçinin kendi yarattığı artık-değer-

den elinde kalan, fizik anlamda hayatını bile zor karşılıyordu. Toprakbeyliği sistemi Çin'in çok yerlerinde yoktu ve büyük *toprak baronları* ve malikâneleri çok az sayıdaydı. Köylülerin çok büyük bir çoğunluğu, pek muhtemeldir ki, çok büyük toprakbeylerine değil; normal, bildiğimiz toprak ağalarına borçlu bulunuyorlardı. Köylünün asıl güçlüğü elinde yeter toprak bulunmamasından, yeter sermayeye sahip olmamasından ileri geliyordu. Bu yüzden, müşkül durumlarda kendi başının çaresine bakamıyor; köydeki toprak ağasının yardımlarına; vereceği borca muhtaç oluyordu. Çin konusunda dikkatli çalışan Amerikalı bir uzmanın yaptığı hesaplara göre, toprakağalarından icarla toprak tutan bir köylünün, diğer masraflar hariç, sadece ağaya verdiği pay mahsülün yüzde 45-60'ı kadar bir miktar tutuyordu. Köylü kitlesi için ağalara yapılan bu borçlanmalar tedavisi mümkün olmayan bir hastalık hâlini almıştı. Fakat bu borçların çok büyük kısmı tarım için verimli borçlanmalar mahiyeti taşımamaktaydı. Borçlar ya yiyecek satın almak, veya eski borçları ödemek için alınıyordu. Bir başka sebeb de, düğün veya cenaze gibi olağanüstü durumlarda göreneklere uygun törenlerin ifasını isteyen sosyal baskılarla karşılaşmamak için köye ziyafet vermek vs. gibi zorunluklardı.

Köylünün icarını ve diğer mükellefiyetlerini ödemesini veya yerine getirmesini, faizlerini ödemeye katlanmasını, veya devamlı sefalet ve yokluğa tahammül gösterebilmesini gerektiren bu eski sistemin işlemesi için, toplumun ve insanların düşünce, tutum, ve davranışlarını çok sıkı şekilde «zaptü rapt»a alabilen bir ahlâk ve zihniyet sistemine ihtiyaç olduğu aşikârdır. Öyle ki, mülk olan toprak ve tarlalara isim verilmesi, ve toprak ve tarla isimlerine kudsiyet atfedilmesi bile Çin'e has bir olguydu. Bu olgunun nedeni veya yaratıcısı ise toprak ağaları sınıfının sahip oldukları nüfuz ve iktidardan başka birşey değildi. İnsanın dürüst ve şerefli bir insan sayılması için kabul etmek zorunda olduğu diğer mükellefiyetlerden aileye bağlılık, kanunlara saygı, ve diğer toplumsal şeyler ise cehalete bağlanarak açıklanamayacak şeylerdi ve bunların eski Çin toplumunda fazilet sayılan kanaatkârlık ve nefse hâkimiyetle de fazla ilgisi bulunmamaktaydı. Kısacası, eski Çin toplumundaki sosyal hayatın en önemli öğesi toprak ürünlerinden elde edilen artık-değerin ogünkü şekliyle bölüşüm tarzıydı. Bir başka deyişle, eski Çin'deki mevcut artık-değer bölüşüm tarzı değişmedikçe, eski ve tarımsal Çin toplumunda yaşayan geleneksel düşüncelerin ve değerlerin de-

ğiştirilmesine, ortadan kaldırılmasına, yenileştirilmesine imkân yoktu.

Kırsal Bölgelerin Kalkındırılması. 1930 yıllarında köy ekonomisini geliştirmek için gerekli işlerle ilgilenmeye başlanmasıyla birlikte ortaya çıkan gerçek, köylere yardım elini uzatacak, köylere malî bakımdan destek olabilecek bir devlet veya hükümetin bulunmadığı olmuştur. Okur-yazarlığın köylere yayılması, köylülerin hayat standartlarının düzeltilmesi için köylük yerlerin incelenmesine, bu konularda çeşitli yöntemlerin geliştirilmesine başlanmıştır. Bu dönemde çeşitli pilot bölgeler tesbit edilmiş; buralarda bu tür çalışmalara başlanmıştır. Bu çalışmaların çoğu Hıristiyan misyonerlerin başkanlığında yönetilmiş ve uygulanmıştır. Bunların Batıda en ün kazananı **Rockefeller Vakfı'**nın finanse ettiği çalışmadır. Çalışma Dr. Y.C. Jomes Yen'in liderliğinde ve Kuzey Çin'deki Ting-hsien de yapılmıştır. Örnek köy topluluklarından bir başkası ise Hükümet tarafından ve Nanking yakınlarında tesis edilmiştir. Bir başka öncü çalışma da Şantung'da ve bilgin Liang Souming'in yönetiminde yapılmıştır. Esas itibarıyla, bu reform çalışmaları köylüye vatandaşlık (yurttaşlık) bilinci kazandıracak basit bir temel eğitimden, sağlık bilgilerinden, sağlık hizmetlerinden, tarım ve hayvancılıkla ilgili temel bilgilerden ibaretti ve bugünkü Hindistan'da uygulanmaya çalışılan toplum kalkınması programına çok benziyordu.

Kırsal bölgeleri (köyleri) kalkındırmak için girişilen bu çalışmalar ve hazırlanan programların ilk neticesi halkın ekonomik yönden daha müreffeh kılınması sorununun en temel şekilde, siyasal ve ekonomik yapıya ve kurumlara bağlı olduğunu göstermek olmuştur. Bu arada, Batı tipi bir demokratik hayata girebilmek için ön-şartın halk kitlelerinin hayat standardının yükseltilmesi olduğu anlaşılmıştır. Fakat halkın ekonomik durumu veya hayat standardının düzeltilmesi için de toplumsal yapının değiştirilmesi gerekiyordu. Örneğin Ting-hsien'deki bilimsel çalışmalardan anlaşılmıştı ki bu bölgenin kalkınması için bölge köylülerinin gücünü aşan miktarda paraya ihtiyaç vardı; bölgede köylülerin çeşitli amaçlar yönünde teşkilâtlandırılması için resmî makamlardan izin koparmak gerekiyordu; ürünlerin vasıf ve verimliliğini yükseltebilmek için köylülerin toprak sahiplerine verdikleri kiraların veya payların yeniden düzeltilebilmesi gerekiyordu. Asıl önemlisi, okur-yazarlığm öğretilmesi yüzünden,

binbir sıkıntı içinde yaşayan halkın «dilinin açılması» ve yüksek sesle konuşmaya başlamasıydı.

Kısacası, toprağa dayalı eski Çin düzeninin herhangi bir unsuru üzerinde herhangi bir ıslahata girişildiği zaman, görülüyordu ki bütün sistemin ele alınmasından ve tüm bir değişimden başka çare yoktur. Üstelik toplumsal, siyasal, ve ekonomik sistemdeki bu değişimin yüzeyden değil, kökten bir değişim olması gerekmektedir. Kırsal Çin'in öyle zor, öyle iç-içe problemleri vardı; ve bu problemlerin hallî yönünde halktan öylesine bir baskı gelmeye başlamıştı ki, reformlara başlar başlamaz, bu reformların zincirleme bir reaksiyon mahiyetine bürüneceği ve sonucun bir köylü devrimine varacağı aşikârdı. Milliyetçilerin, Çin'i demokratlaştırmak hareketini başlar-başlamaz hızla durdurmalarında demokratlaşma ile halkın içinde bulunduğu güç hayat şartlarının ıslâhı arasındaki zorunlu bağlantının farkına varılmasının etkisi olması çok muhtemel görünmektedir. Bir kere her şeyden önce şurası aşikârdı ki, böyle bir yola devam edilecek olaydı, bunun sonunda, Çin halk kitlelerinin siyasal ve ekonomik bir devrimin motor-gücü olmalarına engel olma olanağı artık kalmayacaktı.

Ulaşım - Taşıma. Tarımsal kalkınmanın en büyük engellerinden biri de ulaşım olanaklarının fakirliği olmuştur. Çin köylüsü, bu yüzden, mahsulü harmandan kaldırdıktan sonra kendi yakın bölgesi içindeki yerlerde satabilir, ve buralara kadar mahsulünü ya omuzuna vurduğu bir sırıkla ya da elarabası ile taşırdı. O zamanların Çin'inde yol öyle azdı ki, mil-kare başına Birleşik Amerikada 1 millik yol varsa Çin'de bu miktar 21 metreyi geçmiyordu.* Ulaştırma, bildiğimiz karayolu ile değil patikalarla(yaya insanların gelip gitmesinden meydana gelen toprak yollarla) oluyordu. Ulaşım ve taşıma işlerinde motorlu-taşıtlar şöyle dursun, hayvan gücüne de değil insan gücüne dayanılıyordu. Hayvan çok azdı. Bu şartlarda, tarımsal ürünlerin beşte-üçünün mahallinde veya yakın köylere götürülerek satıldığı çoğu araştırmacıların ittifak halinde olduğu bir tahmindir. Bazı araştırmacılar ise, mahallinde veya yakın köylerde satılmayıp uzakça pazarlara götürülen mallara yapılan taşıma masraflarının satış fiyatını yutacak kadar maliyeti yükselttiğini tesbit etmişlerdir. Bu durumun sonucu olarak, her bölgenin («locality») kendi yağı

* A.B.D.'nin 90'da biri kadar. (ç. n.)

ile kavrulması en pratik hal çaresiydi. Köyler kendi bölgelerine göre şu veya bu tip üründe ihtisaslaşmaya gitmeye korkmuşlardı. Zira, kıtlık yıllarında diğer köylerden ihtiyaçlarını karşılayamayacaklarını görmüşlerdi. Çin köylüsünün, mahsulünü hemen oracıktaki tüccara satmak zorunluğu, geniş bölgelere hitap eden gerçek bir pazarın pazarlık imkânlarından köylünün yoksun kalması, mahsulünü depolayıp fiyat bulunca malını satamaması hep bu yüzdendi.

Orta ve Güney Çin'de ise ulaşım, başlıca, su yolu sistemine dayanıyordu. Büyük bir nehir olan Yangtze Nehri ülkenin can damarıydı. Şangay ve Kanton yörelerindeki delta bölgelerindeki ülke-içi suyolları Şangay ve Kanton gibi modern şehirlerin büyümelerinin başlıca sebebi olmuştur. Eski Çin, bu suyolları boyunca uzanan topraklarını koruyacak durumda değildi. Çin'in yabancı devletlere kapılarını açması bile, denizkıyılarını ve nehir boylarını izleyerek Çin içerilerine giren İngiliz ve Amerikalıların ticarî faaliyetleri sonunda olmuştur. Çin'in İngiltere ile yaptığı bir ticaret sözleşmesi ile İngiltereye Çin içsularında taşıma ve ulaştırma faaliyetlerinde bulunma imtiyazı verilmiş; **Jardine Matheson ve Ortakları Kumpanyası** gibi İngiliz şirketleri Çin İçsularında ve nehir boylarındaki ticaret hayatının tek dayanağı olan suyolu taşımacılığında tekel kurmuşlardır. 1936 yılında bile, Çin içsularında ve nehirlerindeki suyolu taşımacılığının toplam tonajının beşte-ikisi İngiliz gemileriyle yapılmaktaydı. Çin gemileriyle yapılan taşımacılık, toplam olarak, sadece **Union Jack** firmasının gemilerinin tonajının bile gerisindeydi. Çin'in 1936'daki durumu bile, henüz buharlı gemiler ve demiryoluna yeni girmekte olan eski Amerikayı andırıyordu. O yılların Çin'inde, Nanking Hükümeti yolcu taşıması için şehirlerarası bir yol şebekesi programına başladığı halde, halkın satın alma gücü olmadığı için ülkeye otomobil ve otobüs dahi gelmiş değildi.

Demiryollarının döşenmesi Mançu idaresi tarafından, kasten ve mümkün olduğu kadar geciktirilmişti. Mançular yabancıların eliyle döşenecek ve o'nlarca kullanılacak demiryollarının stratejik önemini anlıyor ve ürküyorlardı. Demiryolları Modern Çin'in tarihinde en önemli dönüşüm noktası olmuştur. Çin'de ilk demiryolu Şangay ile Woosung arasında yapılmıştır. Bu hat 1865'de Mançulara teklif edilmiş, yabancı kapitalistler tarafından 1876 yılında inşaatı bitirilmiştir. Fakat 1878 yılında Mançu Hükümeti hattı yabancılardan satın almış ve derhal sökerek,

ortadan kaldırmıştır. 1894 yılında bütün Çin ülkesindeki demiryolu uzunluk toplamı 195 mili aşmamaktaydı. Emperyalist devletler 1898'de demiryolu imtiyazları aldıktan sonra ise, 1903'de mil toplamı 2700'e, 1911'de ise 5800'e çıkmıştır. Bu bakımdan demiryolu döşenmesi konusunda ilk önemli işler Devrimden önceki onyıllık dönemde yapılmıştır. Bu dönemde döşenen en mühim hatlar Şangay'dan Nanking'e; Tientsin'den Peking'e; sonra bir de, batıya düşen tarafta, Hankow'dan Peking'e uzanan hatlardı. Bu iki anahat, Yangtze'nin kuzeyindeki bellibaşlı kuzey-güney hatlarından ikisini teşkil etmiştir. Çin tarafından döşenen ilk hat da İç Moğolistan'ın güney sınırları boyunca, Peking'in batısına denk gelen bölgede yapılmıştır. Sarı Nehirin güneyine düşen bölgedeki ana doğu-batı hattı olan Lunghai Demiryolunun inşaasına da bu dönemde başlanmıştır. (Bakınız son harita)

1911'den sonraki yıllarda savaşbeyleri arasındaki rekabet, yabancı devletlerin I. Dünya Savaşı ile meşgul olmaları, ve uluslararası bankerler konsorsiyumunun Japon ve diğer devletlerden gelecek yatırımları kırmak için giriştiği hareketler gibi çeşitli faktörler sebebiyle demiryolu inşaatı duralamıştır. 1926 yılında toplam demiryolları uzunluğu, Mançurya dahil, 7683 mildir. 1935 yılında bile bu rakam 10 binin altındadır. Demiryolu inşaatı Kuzey Çin'de Güney'den daha ileridir. Ama asıl önem verilen yer Mançurya olmuştur. Yeni yeni iskân edilmeye başlanan Mançurya'ya demiryolu döşemek, yoğun bir nüfusun bulunduğu ve engebeli bir arazi olan Güney Çin'den çok daha kolay olmuştur. Mançurya'ya döşenen demiryolları ile birlikte Çin halkı da Mançurya içlerine doğru iskâna başlamıştır. Bunun neticesinde, 1935 yılındaki toplam 9773 millik demiryolarının üçte-birinden çoğu (3726 mil) Mançurya'ya döşenmiş; toplam Çin nüfusunun onda-birinden azının istifadesine sunulmuştur. (1945 yılında, Japonlar Mançurya'daki stratejik ve ekonomik önemi olan yerlere demiryolu döşemek için çok büyük yatırımlar yaptığı için, Mançurya'daki hatların uzunluğu Çin'in geri kalan yerlerindeki hatların toplamına ulaşmıştır.)

Çin demiryollarının tarihi incelenecek olursa, Çin demiryolculuğundaki gecikmenin üç sebebi olduğu görülür : ülkedeki suyollarının eski Çin'in ihtiyaçlarına nisbeten yetmesi; ülkedeki sosyal ortamın bu işe elverişsiz olması; ve sermaye noksanlığı. 1911 Devriminden önce, ülkede yapılan ve yapılacak olan demiryollarına mahalli zadegân sınıfı göz koymuştur. Zadegân sını-

fı demiryolları inşaatı üzerinde kendi kontrolünü kurmak istemiştir. Bununla beraber, Çin'in ondört eyâletinde zadegân sınıfına demiryolu inşaası imtiyazları verildiği halde, zadegân sınıfı demiryolu inşaası için gerekli sermayeyi toplayıp, temin edememiştir. Milliyetçi Hükümetin iktidara gelişinden sonra ise, bir yandan Milliyetçilerin yabancı sermaye kontrolüne karşı gösterdikleri ürkeklik, bir yandan da yabancı sermayenin böyle bir işe girişmekten çekinmesi ve tereddütlere kapılması yüzünden demiryolu inşaatı tekrar duralamıştır. Yabancı sermaye Milliyetçilerden daha kesin teminat istemiştir. Demiryolları Bakanı Chang Kia-n gau'nun enerjik idaresi sayesinde nihayet bu anlaşmazlığa bir hâl çaresi bulunmuş ve yabancı firmaların inşaat teçhizat ve gereçlerini temin etmesi, Çin'in ise mahallî inşaat maliyetlerini karşılayacak kaynakları temin etmesi şeklinde bir anlaşmaya varılmıştır. Çin'in dış ülkelere olan borçları ise, Çin'in ödemeleri durdurularak, Çin'e yeniden-borç açılmış sayılmış, ve böylece, Japon saldırıları başladığı sırada Çin'de yeni bir demiryolu inşa kampanyasına girişilmiştir. Japonlara karşı savaş hazırlıkları sırasında Milliyetçi Hükümetin en büyük hedefi Yangtze ile Hong Kong'u bağlayan Kanton-Hankow Demiryolunu tamamlamak; bunun yanısıra bir de Kanton-Hankow hattına birleşmek üzere, Yangtze'nin güneyine düşen Şangay'dan çıkıp batı yönünde Kanton-Hankow hattına uzanan doğu-batı demiryolunu (Chekiang - Kiangsi) tamamlamak olmuştur. Bunlar, Japonlara karşı savaştan önce bitirilmişlerdir.

Japonların Çin'i istilâsı da, tıpkı Milliyetçilerin Komünistleri ezmek için giriştikleri kampanyalarda olduğu gibi, herşeyden çok ulaşım imkânlarına bağlı bulunmaktaydı. Her iki hâlde de, modern silâhlarla donatılmış koca ordular ulaşım olanaklarının tükendiği noktada hiçbir işe yaramıyorlardı. Bu yüzdendir ki, Çin kıt'asma çıkan Japon kuvvetlerinin ilk bir buçuk yılda yaptıkları iş sadece demiryolu inşaası olmuştur. Japon birlikleri önce Peking-Mukden demiryolu hattı boyunca Çin'e girmişler, daha sonra Tientsin'den çıkan bir kolla güneye, ve Peking'den çıkan kollarla da hem güneye ve hem de batıya doğru ilerlemişlerdir. Bu demiryollarından sonra Şangay ve Nanking'i geçmişler ve Hsuchow'daki demiryolları kavşağını işgalleri altına almışlardır. Bu kaşvakta Tientsin - Yangtze Demiryolu ile doğudan batıya uzanan Lunghai demiryolu kesişmekteydi. Fakat 1938 yılında, daha sonra başkan yardımcılığına getirilecek olan General Li Tsung-jen'in kumandasındaki Çin orduları, çok ağır kayıp-

lar pahasına da olsa, bu havalide yapılan ünlü Tai-erh-chuang meydan muharebesini kazanmışlar ve kavşağı ellerine geçirmişlerdir.

Savaş sırasında Japonlara terk edileceği anlaşılan bölgelerde demiryolları tahrip edilmiştir. Millî mukavemet hareketinin bu faaliyetlerinin en ünlüleri Chengchow'un kuzeyinde Sarı Nehirin üzerindeki köprü ile, Hangchow'daki yeni Chientang Nehri köprüsünün havaya uçurulmasıdır. Terk edilen topraklardan sökülen ve suyolları ile güneye aktarılan demiryolu aksamı Güneybatı Çin'in sınaileşmesine yaramışsa da bu işler sökme-taşıma-yeniden kurma faaliyetleri yüzünden çok pahalıya mal olmuştur. Savaş esnasında Japonlar, bir daha çıkmamayı düşündükleri Kuzey Çin'deki demiryollarına ilâve olarak bazı tâli hatlar da inşa etmişlerdir.

Belirtilmesi gereken nokta, nüfusca yoğun olan Çin'de demiryollarının boş ve geniş arazilerle dolu Batı Amerika eyaletlerinde olduğu gibi büyük bir rol oynamamış olmasıdır. Eskiden beri mevcut olan suyollarının yerini alamayan demiryolları, Çin'in eski ve yoğun bölgelerinde ticaretin gelişmesine veya endüstriyelleşmeye önayak olamamıştır. Demiryollarının Çin'deki etkisi zaten en modern ekonomik bölge olan Mançurya üzerinde görülmüştür.

Sanayi. Sınaileşme için gerekli bir kaynak rezervi olarak büyük önem taşıyan Çin kömür yatakları, çok tedbirli bir hesapla, ozamanlar 240 milyar ton olarak tahmin edilmiştir. Bu rezervlerin dörtte-üçünün bitumin («bituminous») ve dörtte-birinin de antrasit («anthracite») olduğu tahmin edilmiştir. Ayrıca, Çin'in çeşitli yerlerinde de âdi linyit bulunduğu anlaşılmıştır. Bu durum Çin'in Almanya'nın kömür rezervlerine eşit rezervlere sahip olduğunu; Kanada, Birleşik Amerika, ve Sovyetler Birliği hariç dünyanın dördüncü kömür devleti olduğunu göstermiştir. Çin kömür yataklarının beşte - dördünün Shensi gibi kuzeybatı eyaletlerinde bulunduğu tesbit edilmiştir. Fakat demiryoluna yakınlıkları yüzünden o zamanki kömür istihracının çoğu, Kuzey Çin'de Mançurya'daki bölgelerde yapılmaktaydı.

Çin'in demir cevheri yatakları ise, en iyimserden en kötümsere kadar çeşitli şekillerde tahmin edilmiştir. Almanlar, bir ara Şantung eyaletinde 100 milyon ton cevher hesap etmişlerdir. Daha sonra bu evher yataklarının 14 milyonu aşmadığı he-

saplanmıştır. Savaş - sonrası tahminlere göre, Çin, beşte-üçü Mançurya'da olmak üzere, 1.4 milyar ile 1.8 milyar tonluk bir cevhere sahipti. Bu miktar B. Amerika'daki Superior Gölü bölgesindeki cevherlerin, veya Avrupa Rusyasındaki cevherlerin yarısına yakın bir miktardır. Fakat kalite bakımından Çin cevherlerinin daha düşük olduğu tahmin edilmektedir. Kısacası, Çin'in Batı standartlarına göre zengin cevherleri olmasa bile, bir nesil boyunca sürdürülecek aktif bir endüstriyelleşme programına yetecek hazır cevher yatakları vardır. Ayrıca, hafif metaller imâlatı için Çin'in elinde dünyanın en geniş magnezit yatakları bulunmakta; boksit rezervleri de büyük hacimlere ulaşmaktadır. Eskiden dünyanın kullandığı tungsten ve antimuan'ın yarıdan çoğu Çin'den çıkarılırdı. Petrol ve neft («oil shale») yataklarının fazla zengin olmadığı sanılmaktadır. (Komünist Çin sırasında da durumun fazla bir değişiklik geçirdiğine dair bilgimiz yoktur.) *

Eski Çinin, bu demir ve kömür cevheri yataklarından endüstriyelleşme için yararlanması çeşitli siyasal, idarî, ve malî problemler yüzünden fazla bir gelişme gösterememiştir. İlk defa 1890'larda Hankow yakınlarında Merkezî Çin'de Chang Chih-tung tarafından bir endüstri merkezi açılmıştır. İngilizler ise Kuzey Çin'de, Tientsin'in kuzeyindeki Kailan kömür yataklarını işletmişlerdir. Fakat en büyük gelişmeyi Mançuryanın Mukden bölgesinde Japonlar gerçekleştirmiştir. Mançurya sahip olduğu kaynaklar ve özel şartlar itibarıyla ağır endüstri alanında olağanüstü elverişli durumda olduğu için emperyalist devletlerin son derece ilgisini çekmiştir.

Mançurya (Çinliler buraya «Kuzeydoğu» derler) elbette ki Çin'in bir bölümüdür. Nüfusun yüzde 95'i Çinlidir. Fakat Çin Duvarının güneyindeki topraklarla Mançurya arasında çok büyük farklar vardır. Mukden'in güneyindeki bölgesi hariç, Mançurya 19. yüzyılın sonlarına kadar Mançu yurdu olarak muhafaza edilmiştir. Daha sonraları Çarlık Rusyası, Japonya ve Çin arasında anlaşmazlıklara konu olmuş, burada Japon kuklası ayrı bir devlet bile kurulmuş, en sonunda Rusya ile Çin'in kendi menfaatleri bakımından birleşmelerine yol açmıştır.

---

* **A Curtain of Ignorance** isimli 1967 tarihli eserinde, Çin ekonomisinin son durumu hakkında, Kanada, Britanya ve Amerika Birleşik Devletlerinin çeşitli resmi ve özel istihbarat kaynaklarına dayanarak bilgiler veren Felix Green aksi görüştedir (ç. n.)

Mançurya yeni bir ülke haline gelince en çok nüfus azlığından çekmiştir. Peking'in kuzeyine düşen Jehol dağlık eyaleti ile birlikte, Çin ülkesinin dörtte-biri veya üçte-biri demek olan 500 bin mil kare (1 milyon 620 bin km²) alanındaki Mançurya'da 1900 yılında 17 milyonluk bir nüfus olduğu tahmin edilmektedir. Bugünkü nüfusun 50 milyon olması muhtemeldir. Kuzey Çin'deki çiftçi köylülerin Mançurya'ya göçlerine rağmen bugün bile Mançurya'daki nüfus toplam Çin nüfusunun onda-birinden azdır.

1931'de Japonlar Mançurya'ya girdiklerinde Çin ticaretinin beşte-biri Mançurya'dan yapılıyordu. Soya fasulyesi ihracatındaki gelişme, ve Japonların demir ve kömür yataklarını geliştirmesi yüzünden Çin'in Şangay'dan sonra ikinci limanı Dairen olmuştu. Fakat bu sadece bir başlangıçtan ibaretti. Hemen ardından Japonlar ulaştırma şebekesini geliştirmiş, para sistemini değiştirmiş; ayrıca, stratejik amaçlar için ağır endüstri kurma işine hız vermişlerdir.

Japonlar ondört yıl ellerinde tuttukları Mançurya'da, Japonların ekonomik kaynaklarına göre büyükçe bir miktar teşkil eden 2 milyar dolarlık bir yatırım yapmışlardır. 1945 yılında Mançurya'daki karayolları 108 bin kilometreye, demiryolları ise 10.800 kilometreye ulaşmıştır. Dairen'in nüfusu 600 bini, Changchun'un (Hsin-King) nüfusu 850 bini, Mukden'in nüfusu ise 2 milyonu geçmiştir. Kömür istihracı yıllık 30 milyon tonu bulmuştur. Mukden yakınındaki Anshan'daki demir-çelik tesislerinin yıllık pik demir istihsali 2 milyon ton, çelik istihsali ise 1,5 milyon ton olmuştur. Bölgede kömür ve demir kaynaklarının birlikte ve bol olarak bulunuşu sayesinde çok büyük sınai tesisler kurulmuş; makina, ilâç, kimyevi maddeler, otomobil, ve uçak imâline geçilmiştir. Japonların sömürgeciliği sırasında Mançurya'daki sınaî istihsal ve imâlat, diğer bütün Çin'deki istihsal ve imâlat toplamının üstüne çıkmıştır.

Bu dönemde esas Çin'de, Şangay, Tientsin ve Yangtze şehirleri gibi sözleşme ile yabancılara açılan liman şehirleri etrafında tekstil ve hafif sanayi fabrikaları toplanmış bulunmaktaydı. Bu şehirlerdeki fabrikaların çoğu Çinliler ile yabancı firmalar arasındaki ortak şirketlerin malıydı. Bunlar malî ve idarî bakımdan yabancı kaynaklara, ucuz emek gücü bakımından da Çin emek gücüne dayanan tesislerdi. Dış ülkelerden ithal edilip Çin'-

de işlenen gazyağı ve tütün fabrikaları ise, ozamanlar bile, en önemli sanayilerden biriydi. O günlerin Çin ekonomisi «yarı-sömürge» ekonomisi özelliğinde ve ticarî bir ekonomiydi. Kuomintang rejiminin pamuklu fabrikaları, ipekli fabrikaları, küçük gemi inşa eden tersaneleri, çimento fabrikaları, sigara ve konserve fabrikaları hiçbir zaman bir ağır endüstri ekonomisi haline dönüşememiştir. Makina-imâl-eden-makina endüstrisi safhası hâlâ çok uzaklardaydı. Sovyet, Alman, ve Japon ekonomilerinin uygulamalarında görülen çağdaş kalkınma plânlarına benzeyen tek şey Nazi Almanyasının yardım ve himayelerinde girişilen tophane ve diğer askerî imalâthanelerin arttırılmasını öngören bir plândı.

Üstelik sınaî bir gelişmeye başlangıç teşkil edebilecek bu işlerin hiçbiri millî kalkınma programlarına benzer merkezî bir plânlamaya dayanmış değildi. Sınaî kalkınma işlerinin merkezi bir plânlama ile yürütülmemiş olmasının manâsını, ve bu düzensizliğin zararlarını ne ozamanların ve ne de şimdinin Amerikalıları anlayamazlar. Amerikalılar, ekonominin devletçe denetlenmemesini peşin bir «doğru» olarak saymışlar ve hâlâ saymaktadırlar. Ne var ki, bu politikayla işleri yürüten Kuomintang'ın yönetiminde Çin halkının yaşadığı hayat Gök Kutsallıklarını hoşnut etmemiş olsa gerektir! Ekonomiyi denetlemeyen Milliyetçilerin hükümet etme konusundaki yetersizlikleri Çan Kay-şek rejiminin maliye ve para politikalarında gözle görülür bir hâl almıştır.

2. KUOMİNTANG'IN MALÎ POLİTİKASI

Bankacılık Sistemi. Çin'in eski usul «yerli» bankaları mahallî kurumlardı, ve borç para vermek, kredi açmak, para göndermek, veya para değiştirmek gibi işlere bakmak üzere, ve birkaç ortak tarafından kurulurlardı. Bu bankaların ekonomi için verimli alanlara yatırım yapmak gibi faaliyetleri olmamıştır. Bankalar birer sandık («guild») olarak kurulmuşlarsa da merkezileşmemişlerdi, ve daha çok, teminatı bile olmayan şahsî krediler yoluyla küçük ticaret erbabını destekleyen küçük özel işletmeler mahiyetinde kalmışlardı. Ülke çapındaki hesaplar meşhur Şangay bankaları ve bunların şubelerince idare edilirdi. 1911-'den sonra ise bu bankacılık sisteminin de yetersiz kaldığı görülmüştür. Yerli bankalar, modern hukukî formalitelerden çok, res-

mî himaye altında girişilen kişisel temaslarla yönetiliyordu. Kârlar ise, yatırım politikalarından çok spekülatif faaliyetler sayesinde sağlanmaktaydı. Büyümeye başlayan bir para ekonomisi için, geleneksel bankacılık sisteminin malî kaynaklarının yetersizliği açıkça ortaya çıkmış bulunuyordu.

Kuomintang rejiminin dayandığı malî yapının ikinci unsuru, sözleşme limanlarında kurulup gelişen yabancı bankalarıydı. Dış ticaretin finansmanı ve yabancı para (döviz) işlerine bakmak için kurulmuş bulunan yabancı bankalar ülke-dışılık ilkesinin himayesi altında imtiyazlı bankalardı. 1936 yılında Çin'de otuzüç yabancı banka vardı ve bunlardan bazıları Çin'de kullanılmak üzere kendi başlarına banknot basıyorlardı. Bunların en ünlüsü 1864 yılında 2,5 milyon dolarlık bir sermaye ile (bu, Honkong doları denen özel bir banka dolarıydı) kurulan **Honkong ve Şangay Bankasıydı.** 1930'larda bankanın ödenmiş sermayesi 20 milyon, rezervleri 100 milyon, malvarlığı («patrimuan») ise 1 milyar Honkong dolarını bulmuştu. 1927 yılına kadar Çin maliyesini yabancı bankalar yönetmiştir. Bunun başlıca sebebleri, dış ticaretin bu bankalarca finanse edilmesi, 1911'den sonra Çin'in dış borç taksitlerinin ödenmesi için Çin Deniz Gümrükleri gelirleri ve diğer gelir kaynaklarının bu bankaların idaresine bırakılmasıdır. Fakat asıl en önemli sebeb, büyük devlet adamları ile askerî komutanların çoğunun şahsî servetlerinin de bu bankalarca yönetilmekte ve muhafaza edilmekte olmasıydı. Ayrıca, dış ülkelere döviz transferi ve milletlerarası para transferleri konularında yabancı bankaların imtiyazlı durumları da hesaba katılmalıdır. Yabancı bankalar, çoğu zaman, Şangay'daki gümüş stoklarının yarısına yakın bir miktarı ellerinde tutmuşlardır.

Devlet Bankaları. 1927'den sonra ülkenin birleştirilmesi için Kuomintang'ın giriştiği program ile birlikte malî bir modernleşme programı da yürürlüğe konmuştur. Bu programda devlet bankacılığına önderlik görevi tanınmıştır. Bu arada reform konuları arasında yeni kredi kurumlarına ve araçlarına olduğu kadar, iş hayatında yeni alışkanlıklar edinilmesine de önem verilmiştir. Fakat bütün bu çalışmalar, eski para sisteminin devamından zarara uğramıştır. Bu para sisteminin yarattığı karışıklık, ibret verici olmuştur.

Mançu hükümeti bile, yabancıların danışmanlığı altında, 1905 yılında banknot basmak ve merkez bankası görevlerine bakmak üzere bir Merkezî Banka Kurumu kurmuştu. Bu kuruluş

1913'de Çin Bankası hâline getirilmiştir. Bankanın başlıca rakibi 1907'de kurulan Komünikasyon Bankası olmuştur. Savaşbeyleri döneminde ise, eyalet kademelerindeki bankalar da modern kuruluşlar hâline getirilmişler; ancak bunların çıkardıkları banknotların kısa sürede değerlerini kaybetmeleri önlenememiştir. 1926 yılında devlet bankaları, eyalet bankaları, ve özel bankaların toplamı 102'yi bulmuştur. Bunların çoğu ticaret bankalarıydı ve uzun vâdeli yatırımlardan çok, kısa vadeli kredi alanında faaliyet gösteriyorlardı. Bu bankaların bir başka faaliyet konusu ise, gerek istikrazlara katılarak ve gerekse doğrudan doğruya avans vererek, devleti finanse etmekti. 1913'den 1926'ya kadar Peking Hükümeti yirmiyedi istikrazda bulunmuştur. 1927 yılından itibaren Nanking Hükümeti malî kuruluşlarını hızla geliştirme kararı almıştır.

Kuomintang, Milliyetçi Devrimi finanse etmek ve eldeki malî kaynakları birleştirmek için 1924 yılında, Kanton'da Çin Merkez Bankasını kurmuştur. Bankanın ilk Genel Müdürü T.V. Soong olmuştur. 1928 yılında ise banka Şangay'a nakledilmiş ve hem devlet hazinesi görevini gören, hem de banknot basan (emisyon bankası) bir banka şekline sokulmuştur. Aynı yıl banka bir değişiklik daha geçirmiş ve 1880'lerde Japonların Yokohama Bankasını reorganize ederek yaptıkları gibi, Çinliler de Çin Bankasını döviz işlerinde yabancı bankalarla rekabet edebilecek bir şekle sokmuşlardır. Çin Bankası, Çin Merkez Bankasından görevleri itibariyle çok farklı bir banka şekline sokulmamakla beraber, kısa bir süre sonra modern Çin bankalarının yaptıkları dış ticaret işlerinin yarısını ele geçirmiştir. Keza, gene 1928'de reorganize edilen Çin Komünikasyon Bankası ulaştırma ve sanayi alanlarındaki kuruluşları geliştirmekle görevlendirilmişse de sınaî bir banka olarak fazla bir başarı kazanamamıştır. 1933'de tarımsal kredi işlerine bakmak üzere kurulan Çin Çiftçi Bankası ise, Komünistlere karşı açılan askerî kampanyalar sırasında çeşitli şubeler açmıştır.

Bu dört devlet bankası, birlikte, tek bir merkez bankası grubu olarak faaliyet göstermişlerdir. Bu bankaların aralarında belli bir görev ayrımı tesbiti yapılmadığı için herbiri istediği zaman banknot basmış, ve zaman zaman görev ikilenmeleri görülmüştür. Avrupa ülkelerinden çoğunda tek bir merkez bankasının gördüğü işleri bunların dördü birden görmeye kalkmışlardır. Dört bankanın 1928'de toplam depozitleri 553 milyon C N

doları olmuş, bu rakam 1936 yılında 2472 milyon C N dolarına yükselmiştir. Oysa 1936 yılı gümüş fonlarının sözleşme limanlarına aktığı ve Şangaydaki ağır sermaye birikimine karşılık kırsal bölgelerde ciddî bir deflâsyonun olduğu yıldı. 1935 yılında devlet bankaları olarak bu dördünün elindeki sermaye modern Çin bankalarındaki sermaye toplamının beşte-ikisine, ve toplam depozitelerin yarıdan çoğuna erişmişti. Bu bankaların emisyon politikaları ise hâlâ muhafazakar bir politikaydı, ve banknot çıkardıkları zaman gümüş karşılık bulundurmaya devam ediyorlardı.

Kısacası, Nanking Hükümeti bu ilk yıllarında, 1933 yılına kadar Maliye Bakanlığında kalan T. V. Soong'un yönetiminde bir devlet bankacılığı geleneği tesis etmeyi başarmış ve bu bankalar Milliyetçilerin Çin'i birleştirme programına yardımcı olmuşlardır. İç istikrazların ve dış borçların düzenlenmesi, vergi reformu, ve eski para birimi olan tael'in kaldırılması gibi 1933 yılında başarılan işlerin yanısıra, ekonomideki modern sektör de Merkezî hükümetin malî hâkimiyeti altına alınmıştır. 1937 yılına gelindiğinde millî sermaye kaynaklarının hükümetin malî nüfuzu altına girdikleri görülmeye başlamıştır. Kredilerin devletçe kontrolü için bu ilk başlangıç olmuştur.

1935 Kasımında Britanya ve Birleşik Amerika'nın himâyelerinde başlatılan para reformu ise modern bankacılık yapısını kurulmasında en önemli ve nihaî aşama olmuştur. Bu sıralarda Amerika'da Çin'in gümüşlerini satın almak için bir program düzenlenmiş ve bu program ile Çin'in depresyonu hızlanmış, Çin'deki gümüş sirkülâsyonunu hepten ortadan kaldırmıştır. Bundan sonra da, Çin'de karşılıksız (itibari) para sistemine geçilmiştir. Yabancı bankalar bile - bu bankalar ülke-dışılık ilkesinden yararlanmaya devam ettikleri hâlde - Çin hükümeti ile «gerekli işbirliğinde» bulunmaya zorlanmışlardır. Bu bankalar banknotların karşılığı olarak tuttukları malî rezervleri birleştirmişler ve idare etmeye başlamışlardır. Bu rezervler gümüşten dövize çevrilmişlerdir. Bu çalışmaların gayesi dış paraların (dövizlerin) kontrolünü millileştirmek, ve dış devletlerin nüfuzundan kurtulmuş millî bir bankacılık sistemi kurmaktı. Devlete ait dört bankanın çıkardıkları banknotlar gümüşün ve diğer bankaların çıkarmış bulundukları banknotların yerine konulmuştur. Bu sayede 1936 - 37 yılında bile henüz hiçbir enflâsyon emaresi görülmemişti.

Çin bankacılığının modernleştirilmesinden daha sonra da şube bankacılığı, bankalararası işbirlikleri, uzun vadeli sınaî kredi ler, ve bankerler derneği gibi kuruluşlar ortaya çıkmış ve gelişme imkânı bulmuşlardır. (İlk bankerler derneği 1917'de kurulan Şangay Bankerler Birliğidir.)

Fakat kabul etmek gerekir ki, bankacılıktaki bu modernleşme, para ekonomisinin canlı bir hâl aldığı, dış ticaretle meşgul, sözleşme limanlarında temerküz etmiş olan Çin'in küçük bir bölümünü aşmamıştır. Asıl önemli olan mesele ise, Çin halkının beşte-dördünü meydana getiren köylülerin kredi ihtiyaçlarının karşılanması ve köylerdeki tefecilerin yerine köylülere tarım kredisi verecek banka hizmetlerinin sağlanmasıydı. Şehirlerdeki bankalardan bazıları sözleşme şehirlerindeki işleri bırakıp köylere yönelmek; kredi kooperatifleri kanalıyla köylülere banka kredisi vermeye çalışmışlardır. Bu bankalar, 1927 yılında kurulan ve Peking eyaletinde 500 kredi kooperatifi tesis eden Uluslararası Açlıkla Mücadele Çin Komisyonu tarafından desteklenmişlerdir. 1937'de hükümetçe Tarım Kredileri İdaresi kurulmuştur. Bu vesile ile birçok girişimlerde bulunulmuştur. Fakat hâkim eğilimin, bankalarca açılan tarım kredilerini, tıpkı eski usul tefecilerden alınan borçlarda olduğu gibi, kısa vadeli ve mevsimlik ihtiyaçlar için kullanmak olduğu görülmüştür. Banka kredileri uzun vadeli üretim işleri için kullanılmamıştır. Üstelik bir başka mesele daha ortaya çıkmıştır: banka kredilerinin idaresiyle görevli devlet memurları ile, köylülere eski usul borç veren mevcut toprak ağaları arasında menfaat ilişkileri kurulmuştur.

Devlet Maliyesi. Nanking Hükümetinin mâli işlerinin, savaş beyleri dönemindeki «yiyici» Peking rejiminin malî işleri karşısında biraz daha parlak bir durumu vardı. Fakat Douglas Paauw gibi iktisatçıların yaptıkları ciddî incelemelerden biliyoruz ki, Nanking rejimi de tarihte fazla parlak bir yer alacak durumda olmamıştır. Milliyetçi Devrimin yarım-yamalak bir devrim karakteri, en iyi, bu malî politikasında açığa çıkmaktadır. Milliyetçi Devrimden sonraki ilk hükümet toprak vergisi-ki devletin başlıca gelir kaynağıydı- üzerindeki haklarından vazgeçmiş ve toprak vergilerini eyalet idarelerinin merhametine (istismarına) bırakmıştır. Nanking Hükümeti, toprak vergilerini eyalet idarelerine bıraktıktan sonra, bütün gelirlerini-asıl her yoldan yararlanarak desteklenmeleri gereken- ticaret ve sanayi gibi modern

sektörlere konulan sevgilerden almaya; rejimin finansmanını bunlardan karşılamaya başlamıştır.

Devlet gelirlerinin yüzde 50'ye yakın bir kısmı (A.B.D.'de yüzde 1 kadardı) Deniz Gümrüklerinden elde edilmeye başlanmıştır. Devlet için ikinci gelir kaynağı tütün, lamba gazı, un gibi tüketim mallarına konan vasıtalı vergilerile, devlet tuz tekelinden toplanan vergilerden elde edilen hasılattı. Bunlar ise, tüketiciye aktarılabilir vergiler olduğu için bütün yük aşağı gelir dilimlerindeki basit halkın sırtına biniyordu. Bürokratik devletlerde görülen hasılat toplama alışkanlığı Çin'de, bu dönemde hâlâ devam etmekteydi : örneğin, ihraç mallarına bile vergi konulmuştu ve bunun millî sanayii teşvik etmek şöyle dursun ezeceğine bile önem verilmiyordu.

Bu muhteva açısından değerlendirilirse T.V. Soong yönetiminde girişilen bu malî reformların aslında yapmacık kaldığı : durumu değiştirmediği görülmektedir. Reformlar sırasında, karışıklık yaratan *tael* birimi ile birlikte mahallî ticarete konulan *likin* vergisi kaldırılmış; para sisteminde birlik tesis edilmiştir. Ne var ki, Soong maliyesinin de etkin bir bütçe sistemi kurması veya askerî masrafları bütçe fasıllarındaki miktarlarla kayıtlı tutması mümkün olamamıştır. Devamlı bütçe açığını karşılamak için, bütçenin yüzde 25'i oranında devlet bankalarından istikrazda bulunulmuş; bankalar da bunun karşılığında iç piyasaya devlet borç senetleri çıkarmışlardır. Bu politika sonunda, çok geçmeden, devletin iç borçları dış borçlar miktarına ulaşmış; iç ve dış borçların taksit ve faiz ödemeleri için bütçenin üçte-birini ayırmak gerekmiştir.

Durumun kronikleşmesi üzerine Milliyetçi Hükümet, devlet tahvillerini alan zenginler yerine, fakir halk tabakalarının tüketim maddelerine konulan vasıtalı vergilerin ağırlaştırılması yoluna gitmiştir. Devlet tahvillerinin ise, çoğunlukla Milliyetçi Nanking Hükümetinin ileri gelenlerinin ve bürokratlarının elinde olduğu bilinmektedir. Ülke içindeki verimli yatırımlar ve bu gibi işler için dışardan gelebilecek dış sermaye ise, Milliyetçilerin malî politikasına güvenemediği için oluşamamış; Çin'e gelememiştir. Elde, o devre ait sağlam istatistikler bulunmamakla beraber, ekonomistlerin yaptıkları tahminler Nanking Milliyetçi Hükumetinin onyıllık iktidar süresinin tarımsal Çin ekonomisini gerilettiği, tarımsal ürünlerde bile bir artış sağlayamadığıdır. Kaldı ki, iş bununla da bitmemiş, Milliyetçi Devrimci hükümet sırasında

«bürokratik kapitalizm» meydana gelmiştir. Bu tür kapitalizmin özelliği ise, endüstriyel ve malî kuruluşları devlet bürokratlarının ve siyasî kliklerin kontrolüne sokması; bürokratlarla politikacıların, devlet iktisadî kuruluşlarını, tekellerini, malî ve ticarî kurumlarını, ve devlet adamlarını kullanarak şahsî menfaat sağlayabilmeleridir. Milliyetçiler döneminde Çin ekonomisinde bu tür bir «bürokratik kapitalizm» hızla büyümüş; ve girişilen reform çalışmalarını heder etmiştir.

Çin toplumunda zaten ölümsüz bir geleneği olan, **sheng kuan fa-ts'ai** («zengin olmak istiyorsan memur ol») felsefesi, çok geçmeden Milliyetçi Hükümet üyelerine de bulaşmıştır. Bu politika yüzünden de, kendine-yeterli, kendine-güvenli bir yatırım ve sınaîleşme programı uygulayabilecek kadrolar çıkmamış; Milliyetçi Hükümet sağlam ve sıhhatli bir malî politika izleyememiştir. Milliyetçilerin kurdukları devlet bankacılık sistemi bile, ekonomik gelişme amacıyla ucuz kredi sağlayan bir sistem olamamış; çoğu bürokratların ve politikacıların elinde bulunan devlet tahvillerine yüzde 20-40 oranında faiz ödeyen; ağır askerî masrafları karşılamak için durmadan tahvil çıkartan bir sistem olmaktan öte iş görememiştir. Bu yüzden ülke içi tasarruflar carî devlet harcamaları ile ferdî spekülâsyonlara gitmiştir. Millî sermaye kaynakları, askerî amaçlar için bile, harekete geçirilememiştir. Endüstri himaye edilip desteklenmemiş, yatırımlar teşvik edilememiştir. Dr. Paauw'un vardığı netice, «Çin'deki bu yönetimin, Japon istilâsı olmasaydı, ve üstelik çok daha sıkı bir siyasal kontrole gidilmiş bile olsaydı, gene de Çin'i ekonomideki geleneksel atâletinden kurtaramayacağıdır.»

3. MORAL PRESTİJİN KAYBEDİLMESİ

Savaş zamanı Düşüş. Sınırlı ekonomik dayanağı, kıt kaynaklarının askerî masraflara gitmesi, ve izlediği malî politikanın akılsızlığı açısından düşünülecek olursa, Nanking Hükümetinin 1937 yılındaki durumunun 1928'dekinden de kötüye gitmiş olduğu söylenebilir. II. Dünya Savaşının sonunda, bir asırdır devam eden, Çin ekonomisinin yıkıntısı üzerine, sekiz yıllık bir iç savaşın kamburu eklenmiştir. Milliyetçi Hükümet, çığ gibi büyüyen ve durdurulmasına imkân olmayan bir enflâsyon dahil, çeşitli güçlükler içinde kalmıştır. Milliyetçilerin ise, bunları hâlledecek ne

malî kaynakları ve iradeleri vardı, ne de bilgi ve yöntemleri. sahiptiler.

Şehirlerdeki ücretli sınıf gelirlerinin devamlı olarak gerilediği onyıllık dönemde bazı Çin çiftçilerinin savaştan zengin çıkmaları ülkedeki genel gerilemeyi ve savaşın tarımsal ekonomi üzerindeki yıkıcı etkilerini (tarım kazançları tarımsal yatırımlara ayrılamamıştır) ortadan kaldıramamıştır. Savaş döneminde ülkedeki hayvan sayısı azalmış; çiftçilerin başlıca güç kaynağı gerilemiş, toprağın başlıca gübre kaynağı azalmıştır. İnsangücü de, aynı şekilde, azalmış; erkekler askere alınmışlardır. İnsan ve hayvan kaynaklarının ekonomi dışında kalmaları yüzünden ulaştırma ve taşımacılık kaynakları azaltılmış; piyasa ve ticarette de gerileme olmuştur. Köy elsanayii kötü bir şekilde gerilemiştir. Çin köylüsü, bu dönemde, pazar için mal yetiştirerek, tütün ve pamuk gibi para getirecek mahsulle uğraşacağına, içinde yaşadığı köylük yerde kendi fizik varlığını sürdürebilmesini sağlayacak olan besin tarımcılığı ile yetinmiştir. Köylünün hayat standardı da, bu yüzden, gerilemiştir.

Bu durumda, şimdi eski günlere bakınca görüyoruz ki, Milliyetçi Devrimin ilk meyvası olan Nanking Hükümeti iki kuvvetin arasında sıkışıp kalmıştır. Bunlardan biri saldırgan Japon militarizmidir. Japon emperyalizmi, Nanking Hükümetinin kurduğu birliği sarsmak ve kuvvetli bir Çin yaratılmasını önlemek istemiştir. Diğer faktör ise halk kitlelerindeki hoşnutsuzluk olmuştur. Halk kitlelerinin hoşnutsuzluğu, herşeyden önce, köylülerin yaşadıkları zor hayat şartlarının düzeltilmeyişinden ileri gelmiştir.

Nanking rejimini, Milliyetçi hareketin odak noktası hâline getiren faktörler ne ise, Nanking rejiminin halk kitlelerinin liderliğine geçmesini önleyen; Milliyetçileri iyi niyetli halk hareketinin liderliğine geçmekten ürküten de aynı faktörler olmuştur. Bilindiği üzere, vatanseverlik duygularının ilk uyandığı sınıflar, ticaret erbabı sınıfı ile üst tabakalarındaki aileler arasından çıkan öğrencilerin teşkil ettiği okumuşlar sınıfı olmuştur. Öğrenciler, sınıf olarak, geleneksel toprakbeyleri sınıfının modern bir kesimiydi. Büyük şehirlerdeki, ve kıyılardaki sözleşme limanlarındaki kompradorlar, tüccarlar, ve bankerler toprak rantlarından * toplanan paralarla kendi sermayelerini temin edi-

* Topraksız köylülerden alınan kira, ürün payı vs. gibi yollarla büyük toprak

yorlar, ve eskiden olduğu gibi, rüşvetle yola getirilebildikleri devlet memurlarının ıslâh edilmemelerini istiyorlardı. Çin'in tek bir günde değiştirilmesine imkân yoktu. Sun Yat-sen'in ardılları olan Kuomintang yöneticileri imparatorluğa ve savaşbeyliği sistemine son verdikten sonra bile, eski düzenin hâkim sınıfının içindeki modern öğelerle işbirliğine yanaşmış ve yeni üstyapıyı o'nların yardımıyla kurmuştur. Bu bakımdan değerlendirilecek olursa, devrimin kendi uzun akışı içinde Nanking rejimi Çin'in merkezi devlet kurumunun modernleştirilmesinde ancak kısmî bir modernleşme olarak kabul edilebilir.

1937 de Milliyetçi Hükümet denizkıyılarını terk edip içerlerdeki Szechwan'a taşınınca hükümeti destekleyen kuvvetler de de bir yapı değişikliği olmuştur. Milliyetçileri bu kere, Şangay bankerleri yerine Szechwan toprakbeyleri ile militaristler desteklemeye başlamışlardır.* Yabancılarla yapılan sözleşmelerle dış'a açılmış bu liman şehirlerindeki kompradorlar ve bankerlerin de toprakağalığı sistemiyle yakın ilişkileri vardı. Ama, Milliyetçi Hükümeti, köylük Çin'de ihtilâl sayılmasa bile bazı ıslahatlar yapmaya iten bu sınıflar, Çin'in bazı alanlarda reformlardan geçirilmesinde yarar görüyorlardı. Oysa içeri Çin'deki toprakbeyleri (ağalar), kompradorlara ve bankerlere oranla çok daha gericiydiler ve bir önceki neslin eski muhafazakârlığını temsil ediyorlardı. Savaş zamanında halka benimsetilmek istenen **«Mukavemet ve Yeniden - kuruluş»** sloganını benimseyen toprak ağaları sınıfı bu sözleri **«sosyal değişmelere karşı mukavemet ve kendi durumlarının muhafazası, pekiştirilmesi»** olarak yorumluyordu. Aynı dönemdeki Çin Komünistleri ise bu slogandan şu anlamı çıkarıyorlardı: **düşmana karşı mukavemet hareketi sayesinde iktidara gelmek devrimi ilerletmek ve halk kitlelerini bu yönde harekete geçirmek.** Bu durumun sonucu olarak da, 1938'de Chung king'e gelen Milliyetçi liderler iki yol ağzında kaldıklarını görmüşlerdir : ogünlerdeki mevcut eğilim olan birleşik cephe politikasına devam edip kendi iktidarlarına zemin olarak halk kit-

---

sahipleri ellerine geçen; onlardan da iş hayatına aktarılan paralar. Tarımdaki artık-değer, ticarî sermayenin ilk yaratıcısı oluyordu (ç. n.)

* Militaristler, boğazı tokluğuna asker olan köylülerden ordular kurmuşlardı ve bu ordularına dayanarak köylülerden vergi alıyor, askerlerinin soygun ve zulümle hayat sürmelerine göz yumuyorlar; kendileri de bu yolla zenginlik ve iktidar sahibi oluyorlardı. Militarizm bir çeşit geçim ve iktidar «kapısı» haline gelmiş; düz anlamdaki askerlikten çıkmıştı. (ç. n.)

lelerinin harekete geçirilmesini mi esas alacaklardı, yoksa ülkedeki eski toprak düzenini mi dayanak alacaklardı?

İşgal edilmemiş eyaletlerde Japon istilâsı diye bir problem yoktu. Mahallî hükümet makamları yerlerinde duruyorlardı. Bu eyaletlerdeki halk (köylü) kitleleri, vatanseverlik duygularına kapılarak kendisini ve vatanını korumak için silâha sarılmış, mukavemet teşkilâtları kurmuş değildi. Szechwan'a gelen Milliyetçi Hükümetin ise, zaten çoktan beri, devrimci hiçbir yanı kalmamıştı. Bu yüzden de Milliyetçilerin feodal düzenle anlaşmalarını önleyecek bir sebeb yoktu. Milliyetçiler, artık, devrimden korkmaya başladıkları için halkın silâhlandırılmasına yol açacak kitle hareketlerine şiddetle karşı çıkıyorlardı. Halk kitleleri teşkilâtlandırılmadığı, silâhlandırılmadığı için de, mahallî toprakbeyleri, zadegân aileleri ve savaşbeyleri, tıpkı imparatorluk Çin'inin sosyal yapısında olduğu gibi, mahallin hâkim sınıfları olarak eski hayatlarının sürdürme olanağı elde etmiş bulunuyorlardı.

Yangtze deltasındaki para ekonomisiyle mukayese edilecek olursa Hür Çin'in elindeki yerlerin ekonomisi, kapalı ekonomi ve ya aynî mübadele ekonomisi diyebileceğimiz bir ekonomiye dönüşü temsil etmekteydi. Savaşın yol açtığı enflâsyon devamlı olarak çıkarılan emisyon yüzünden körüklendikçe («fanned»), hükümet sık sık köylü kitlesini vergilendirmek zorunda kalmıştır. Bu tutumun sonunda, çok geçmeden, devlet memurları ve ücretli sınıfı devletin yerdiği pirinç karneleri ve enflâsyon yüzünden gerçekten «kâğıtlaşan» banknotlarla yaşamak zorunda kalmışlardır. Bu arada, şehirlerdeki işçi sınıfına göre daha rahat olan köylü sınıfı da peşpeşe ve «türlü-çeşitli» vergilerle yükümlenmeye başlamış; Çin tarihinde görülmedik şekilde sık sık askere alınmış; ve en sonunda, devrimci mücadeleye katılmaktan başka çaresi kalmadığını anlamaya başlamıştır.

Kuomintang'ın iktidara geldiği günlerden önceki Çin'i gören ve Kuomintang'm ilk liderlerinin sözlerini dinleyenler; o'nlardaki idealizme, ateşli vatanseverlik duygularına tanık olanlar için Japonlara karşı girişilen savaş döneminde Kuomintang'm yaptığı zulüm ve yolsuzluklar inanılmayacak, akıl almayacak şeylerdir. 1937 yılında Yangtze Nehiri üzerindeki boğazlardan ve vâdilerden geçerek Szechwan'a sığınan Milliyetçi Hükümet, Modern Çin'deki en yetenekli aydınların gelip mücadeleye katıldık-

ları; yeni vatanseverliğin ve teknik öğretimin ilk meyvalarının devşirildiği bir «Kâbe» gibiydi. Fakat sekiz yıl burada hükümet ettikten sonra, 1945'de, gene Yangtze boyunca ilerleyerek Nanking ve Şangay'a dönen Milliyetçi hükümet, itibarı, haysiyeti ve ahlâkî değeri sıfıra inmiş bir hükümetti. Szechwan dönemindeki yıllar içinde hükümet ileri gelenlerinde önemli değişiklik olmuş değildi. Kabine değişiklikleri bile, o bakanlıktan bu bakanlığa getirilen aynı simaların koltuk değiştirmelerinden ibaret kalmıştı. 1938 yılında Meclis, Adalet, Devlet Sınavları, ve Kontrol Yuan'ları bakanlık veya idarelerinin başındakiler 1945'de bile görevlerini muhafaza etmekteydiler. Chu Chia-hua önce Kuomintang genel sekreteri, sonra Kuomintang teşkilât bakam, en sonra de eğitim bakanı olmuştu. Chang Ch'un 1939'da İcra Yuan'ı ikinci-başkanı, 1947'de başkam olmuştur. Weng Wen-hao 1938'de iktisat bakanlığına gelmiş ve 1945'e kadar hep bu görevde kalmıştır. Savaşın başladığı yıl Kuomintang genel sekreter yardımcısı olan Kan Nai-kuang savaşın son yılında dışişleri bakan yardımcısı olmuştur. Aynı devrenin teşkilâtlanma bakanlığı şef yardımcısı olan Ku Cheng - kang savaş sonunda sosyal işler (çalışma) bakanı olmuştur. Diğer bakanlar da hep aynı durumdaydılar.

Kuomintang liderleri bu politikaları sonunda kişisel iktidarlarını arttırmışlarsa da teşkilâtın hayatiyetini kaybetmesine sebeb olmuşlardır. Siyasal olarak, bu kadro savaş yıllarının bitip geçmesini beklemekten başka birşey yapamamıştır. İçlerinden en iyileri, teknolojik olarak Çin'i modernleştirmenin yollarını, usullerini bilen insanlardı. Fakat geri bir ülke olan, ve kurtulmak için sosyal ihtilâle muhtaç bulunan Çin'i devamlı ve kesiksiz bir sosyal ihtilâl rayına oturtamamışlar; ülkeyi harekete geçirememişlerdir. Sonunda, ülkenin ihtiyacı olan devrim ilerleyerek gerçek bir sosyal devrim haline ulaşmış, ve Milliyetçi kadrodaki devrimcileri çok gerilerde bırakmıştır.

Gök Kutsallıkları Vekâletinin Kaybedilişi. Savaş dönemi Çin politikası, modern bir üslûb taşımakla beraber, aslen eski özünü muhafaza eden «Gök Kutsallıklarının Vekâleti» * anlayışının izlerini taşımaya devam etmiştir. Milliyetçi Hükümetin para politikası, sonunda, spekülâsyon ve vurgunculuğun teşvik gördüğü, ve savaşı finanse etmek için verimsiz masraflarm büyük hacim-

* Hükümet edenlerin Gök Kutsallıklarının iradesine vekillik ederek hükümet ettikleri inancı (ç. n.)

lere ulaştığı bir kısır döngü (Fasit daire) içine sürüklenmiştir. İşin asıl önemli yanı, bu para politikasının yol açtığı kesiksiz enflâsyonla birlikte hükümetin prestijinin de düşmesidir.

Oysa savaş yıllarının Çin'inde bile, bir hükümetin değeri, prestiji, ve itibarı o hükümetin moral değeriyle ölçülmeye devam ediyordu. Ahlâken değersiz ve düşük bir rejimin, kendi idaresini, kendi iktidarını korumak için şiddet ve zorbalıktan başka bir dayanağı kalmamıştı. Kuomintang'ın Milliyetçi Hükümeti, devlet bürokrasisi genişlediği, ordusunun ateş gücü arttığı halde, tıpkı eski imparatorluk yönetimi gibi, koca Çin ülkesinin içinde güdük kalan bir teşkilâta dayanıyordu. Bu yüzden de Milliyetçi Hükümetin bütün kuvvet ve kudreti, herşeyden önce, ahlâkî prestijine bağlı bulunuyordu. Diğer taraftan Çin Komünistleri ise, bir yandan radyo ve basın yoluyla, bir yandan da «fısıltı gazetesi» ve propoganda gibi eski ve bilinen yollarla, Kuomintang rejiminin ahlâkî prestijini yıpratmaya; halkın gözünde Kuomintang'ın moral yönden itibarsızlaşmasını sağlayacak herşeyden yararlanmaya çalışıyordu. Çin Komünistlerinin başlıca amaçları olan Milliyetçilerin manevî prestijlerinin yıkılmasında Komünistlere en büyük kolaylığı, kendi hareket ve politikasındaki ahlâksızlıklar yüzünden Milliyetçi Hükümetin kendisi göstermiştir. Sayısız güçlükler ve problemlerle karşı karşıya bulunan Çin'i yönetmek için iktidara gelen Milliyetçi Hükümet, ahlâksız ve yiyici devlet adamları yüzünden peşpeşe hatalar işlemek durumunda kalmıştır. Savaştan sonraki günlerde Milliyetçilerin iktidardan düşmelerinden sonra, ve hiçbir inancı, hiçbir ideali olmayan maceracı generaller ile politikacıların Çin kıt'asını terk edip Formoza'ya ve bazı kıyı şehirlerine sığındıklarında ise, Kuomintang rejiminin Çin'de bıraktığı, tarihin gördüğü en büyük resmî yiyicilik ve yolsuzluk hatıralarından ibaret kalmıştır. Milliyetçilerin hükümet ettikleri yerlerde devlet memurlarının maaşları enflâsyon yüzünden sıfıra inmiş; memur kitlesi maaş yerine rüşvet ve suistimallerle geçinmek zorunda kalmıştır. Fakat yiyiciliği, suistimalleri ve bencillik dolu diğer kötülükleri hızlandıran ve şiddetlendiren asıl sebeb memur kitlesinin devletin ve rejimin geleceğine olan inançlarının tükenişi olmuştur. Netice ise, korkak ve bencil bir felsefe olan «gemisini kurtaran kaptan»* felsefesinin devlet ve toplum hayatının her kesimini pençesine alması olmuştur.

* Metinde Fransızca olarak **sauve-gui-peut** diye geçiyor. (ç.n.)

Hükümet ise, zamanla, tutunacak moral prestiji kalmadıkça, kaba kuvvete dayanmaya mecbur olmuştur. Chunking'de bulunan, ve ne pahasına olursa olsun mevcut düzeni korumak isteyen şahıslar ve gruplar için savaş dönemindeki ve savaştan sonraki günlerdeki tehlikeler, âdeta, zora dayanan baskıcı iktidarlarının istikrarını koruyan gerekçeler yerine geçmiştir. Rejim, tehlikelerle karşı karşıya kaldığı sürece, Çan Kay-şek nasıl Ch'en biraderlere dayanmak ve güvenmek zorunda kaldıysa, rejimin kurucusu olan kimselere de tutunmak zorunda kalmıştır. Fakat işin acıklı yanı, rejimin kurucusu olan kimselerin, sadakat veya kişisel ihtirasları yüzünden, devlet yönetiminin dayanmak zorunda olduğu en temel ilkeler de dahil, tüm ilkeleri bir kenara bırakarak rejimin ve düzenin geleceğini herşeyin üstünde tutacak tıynette kimseler olup çıkışlarıdır. Devletin çeşitli kademelerine geçenler polis devletine, düşünce hayatının kontrol altına alınmasına, ve muhalefetin baskı ile susturulmasına taraftar insanlar olunca, devlet organları da bu yönde eyleme geçmişler, tenkid cezalandırılmaya başlanmış; bu iş için hakka ve adalete değil, kaba kuvvete sahip olmak yeterli sayılmıştır. Bu tutumun neticesinde, vaktiyle rejime sadık olan unsurların bağlılığı ve sadakatları kaybedilmiştir. Rejim ve yöneticiler ise, kendilerine güvenen ve bağlılık gösterenlerin azaldığını ve yanlarından uzaklaştıklarını gördükçe gitgide daha çok kaba kuvvete dayanmak zorunda kalmışlardır.

Sağ-Kuomintang'ın aydınlar ve serbest meslek sahipleri olan okumuşlar arasında devamlı olarak prestij kaybetmesine yol açan ve peşpeşe işlenen hatalı hareketlerin nedenini bundan başka bir muhakeme ile açıklamak mümkün değildir. Rejim, aydınların muhalefetini susturmak için peşpeşe şiddete başvurmuş; aydınlar arasındaki prestijini kaybettikçe kaybetmiştir. Milliyetçi Hükümet halk güzünde itibardan düserken aydınların ve öğrenci gençlerin sokak gösterilerini dağıtıp gençleri ve aydınları dayaktan geçirdikçe, çoğunluğu Komünist olmayan bu insanlar zorla Komünist yapılmışlardır. Sonunda, devlet idare etmek için kaba kuvvete dayanmak gerektiğini savunanlar, bunun da kâr etmediğini görmüşler; rejime dayanak olarak bulabilecekleri hiçbir şeyin kalmadığını anlamışlardır. Parti diktatörlüğü, başlangıçta sadece bir ilke iken, zamanla her türlü şer'in ve mel'anetin aracı olmak zorunda kalmıştır.

Kuomintang iktidarının içine düştüğü bu bataklığın bir baş-

ka sebebi ise, devlet adamlarının ve Kuomintang iktidarının kadrolarındaki bürokratlarla generallerin, dar bir siyasal grup olarak, kendi menfaatlerini kamunun esenliğine yeğlemiş olmalarıdır. Oysa, bu böyle olmasaydı, 1927'den itibaren ne zaman isteseler, basit bir tarım reformu ve köy kalkınması programıyla bile, Kuomintang rejiminin Komünistlere meydanı bırakmaması mümkün olabilirdi. 1935 yılında Kiangsi eyaletinden Komünistleri atan Kuomintang milliyetçileri burayı örnek bir eyalet hâline getirmek istemişlerse de dinamik bir köylü hareketi kurmaktan çekinmişlerdir. 1937'deki birleşik cephe denemesinden sonra Kuomintang bu fikirden de caymış ve köylülerle uğraşmamıştır. Komünistler ise, savaş yıllarında Japon istilâsına karşı mukavemet için köylü kitlelerinin harekete geçirilmesini savunmuşlar ve bu hareketler sayesinde nüfuz sahalarını genişletmesini bilmişlerdir. Kuomintang, bu durumda, ya Komünistlerle başa çıkabilmek için köylülerin mukavemetini arttırabilmek amacıyla sosyal devrime sahip çıkmak, ya da hem istilacılara hem de içerdeki sosyal devrimcilere karşı iki cephede birden savaşa girmeyi kabul etmek gibi iki alternatif karşısında kalmıştır. 1938 yılının sonunda, Milliyetçiler bu ikinci yolu tercih etmişlerdir. Bu kararın alınmasında bürokratik özelliklerin, ve bürokrasinin kitle hareketlerinden ve inisyatifin halk kitlelerinin eline geçmesinden duyduğu ürküntünün büyük rolü olmuştur. Bu korku yüzündendir ki, ne pahasına olursa olsun, iktidarı ve devlet gücünü halka kaptırmamak düşüncesine saplanılmış; bu konuda envai çeşit gerekçeler bulunmuştur. Bu tutum ise, hükümet edenlerin iktidarlarının halk tarafından meşru sayılmaları için hâlâ gerekli görülen moral prestij unsurunun son zerrelerini de ortadan kaldırmıştır. Halk kitleleri, gitgide hükümetin karşısında yer almışlar; rejime karşı sevgi ve sadakat duyamaz olmuşlardır.

13

KOMÜNİST PARTİNİN YÜKSELİŞİ

Komünistlerin iktidara gelişlerini sağlayan uzun vadeli faktörlerden biri Japonların ülkeyi işgal etmek için kesiksiz olarak sürdürdükleri askerî işgal hareketleridir. Japon işgali ve askerî fütuhat hareketi bir yandan Çin halk kitlelerin vatanseverce duygularla siyasal hareketlere girişmelerine yol açmış; bir yandan da, Milliyetçi Hükümetin askerî amaçlar dışında halk kitlelerini harekete geçirme konusunda yetersiz ve güçsüz olduğunu, Kuomintang'ın bu konularda halka önderlik etmeye istek duymadığının ortaya çıkmasına sebeb olmuştur.

1931'den itibaren Japon saldırıları Kuomintang'ı kendini-savunmak için **militarize** olmaya itmiştir. Hükümetin elinde bulunan kaynaklar orduya gitmiş; Partinin liderliği «Generaller Generalinin» eline geçmiş, izlenen politika gitgide muhafazakârlaşmış ve **militarist** bir politika olmuş; «mukavemet ederek birleşme» yerine «*mukavemetten önce birleşme*» felsefesine saplanılmıştır. Yıllar süren savaş döneminde Whampoa generalleri ile CC — kardeşlerin hizibi önce parti teşkilâtını ele geçirmişler, sonra da, savaş dönemi olmasaydı hiçbir zaman başaramayacakları bir işi başararak, bu hizipler tüm Parti konseylerini ellerine geçirmiş, tüm hareketleri kendi kontrolleri altına almışlardır.

Bu arada Japonyanın dev savaş gücüne dayanan Japon orduları zulüm ve şiddetle şehirleri işgal etmiş, köyleri yakmış; ekonomiyi sömürmüş, Hür Çin'i bombardıman altına almış, köy-

lü kitleleriyle öğrencileri ve diğer gençlik kitlesini askerî çerçeveyi de çok aşan bir millî kurtuluş ve millî bekâ mücadelesine itmiştir. Savaş yıllarında milyonlarca insan yurtlarını bırakıp diyar diyar kaçmış, sürülmüş, göçmüş; 14 milyon insan askere alınmış, aileler parçalanmış; toplumdaki yatırımlanmış çıkarlar heder olmuş; pazar ve piyasa hayatında istikrar kalmamış; birçok bölgelerde toplumsal düzen alt-üst olmuştur.

Komünistlerin iktidara gelişlerinde görünür sebeblerden biri, Kuomintang'ın halka ve ülkeye yaratıcı bir eylem programı yönünde önderlik edememesi olmuştur. Hür Çin fikri kafalarda ve insanların gözünde, önceleri, gerekli birşeydi. James Yen'in önderliğindeki kırsal bölgelerin geliştirilmesi hareketi, H.C. T'ao'nun yönettiği küçük öğretmenler hareketi, Sınaî Kooperatifler, Millî Kaynaklar İdaresinin tesisleri, Halk Sağlığı İdaresinin yetiştirdiği binlerce personel, ordu sağlık birlikleri (Peking'li bir fizyoloji profesörü olan Dr. Robert Lin kurmuştu), ve bunlara benzer yüzlerce topluluk ve kuruluşlar Hür Çin'in en değerli varlıkları olmuşlardı. Bunlar, liberal Batı ile temasın başlattığı modernleşme hareketinin ilk ürünleriydi, ve bu kuruluşlarda yer alan insanlar ülkelerinin kaçınılmaz bir ihtiyacı olan modernleşme sürecine katılmaya hazır, eğitilmiş, yetiştirilmiş, ve toplumsal sorumluluk duygusuna sahip insan tipi için gerekli ilk rezervlerini meydana getiriyorlardı.

Milliyetçi Hükümet bu insanlara önderlik edememiş, hareketlerine yön vermek istememiştir. İktidarı kimseyle paylaşmak istemeyen Kuomintang yöneticileri, özel kuruluşlara ve bireylere, bunların bu konularda birşeyler yapma isteklerine şüphe ile bakmıştır. Komünistler, en çok, Kuomintang'ın siyasal liderlik konusundaki başarısızlıklarından yararlanmışlar; en büyük şansları Milliyetçilerin bu alandaki yeteneksizliği olmuştur.

Komünizmin Çekiciliği. Bu mesele, Batılı ölçülerle çalışan kafaların anlaması güç bir meseledir. Fakat kendimizi zorlar ve meseleyi Çin'in şartları açısından ele alırsak - otoritaryan siyasal geleneği, ve 1930'lar ile 1940'larda şartların kötüye gidişini hesaba katarsak- belki bir parça durumu anlayabiliriz.

Bir kere herşeyden önce, Çin'in geçmişinden kalma bazı özellikler Komünist düşüncelere yardımcı olmuştur. Örneğin, öğrenci kitlesinin okumuş - seçkinler sınıfma mensup azınlık olarak toplum meselelerine sahip çıkmasını, ve bu tutumlarla yola

çıktıklarında kendilerini haklı görmelerini sağlayan Konfüçyüsçü düşünce geleneği belirtilmeye değer . Yönetici devlet adamlarının ülkedeki tüm yasal siyasal faaliyetler üzerinde tekel kurmaları muhalefetin gizli teşkilâtlanmasını en doğal bir ihtiyaç haline getirmiş bulunmaktaydı. Geçmiş günlerdeki isyan ve ihtilâller de utopyacı ve **messianic** (kurtarıcı) doktrinlere dayanan grupların önderliğinde oluşmuşlardı (genellikle Budizme bağlı alt-gruplarca, veya Taiping isyanında olduğu gibi Hıristiyanlık - benzeri ve ilkel Konfüçyüsçülük etkisindeki gruplarca). Bu gizli kuruluşlara girenler ise, bireye hukuk düzeninin verebileceği teminatları sağlayan bir ortam olmadığı için, bütün bu teminatların yerine geçen aile-içi yardımlaşma ve bağlılık da ortadan kalkınca, kişisel teminatlar sağlamak amacıyla aralarında kardeşlik yemini içerek işe başlıyorlardı. Çin folkloru ve halk edebiyatında yoksulların hakkını savunan haydutlarla dolu bir **Robin Hood** geleneğinin varlığını da unutmamak gerekir.

Çin'in modern zamanlarda başına gelenler, ve geçirdiği günler de bu geleneksel eğilimleri pekiştirmiştir.

Köylülerin durumu kötüye gittikçe durum daha da göze batar bir hâl almış; devletten bu duruma bir çare bulunması istenmeye başlanmıştır. Karşılaşılan güçlük, bireylerin bir başlarına halledemeyecekleri kadar büyüktü, ve sorumluluk, iktidarda kimler varsa o'nlara atfediliyordu. Durum ve ihtiva ettiği şartlar Çin için bir devlet sosyalizmini gerektiriyordu. Çok belli-belirsiz de olsa, bu yolu Sun Yat-sen de görmüş ve milletine göstermişti. Çin'de Marxcı bir sosyalist akım ise, bu dönemden daha önce kurulan Çin Komünist Partisinin tekelindeydi. Avrupa'da olduğu gibi, tedrici ve evrimci yolları tercih eden sosyal demokrat bir hareket kurulmuş değildi. Sosyalizm görüşünü benimseyenler için Leninist bir partiden başka gidecek yer yoktu. Çinli olup da vatansever duygular taşıyan bir aydın için, Çin denince kafasındaki en büyük sorun olan «emperyalizm» sorununu açıklayan tek düşünce sistemi Leninism idi. Marxist - Leninist tarih felsefesi ise, Çin'in geleneksel «çifte belâları» olan toprakbeyleri ile savaşbeylerini «feodalizm» çerçevesi içinde ele alıyor, ve Çin şartlarına uygulanabilir bir tarih yaklaşımı olarak görünüyor; Çin aydınlarının Marxism-Leninizme bağlanmalarına yol açıyordu.

Ayrıca Marxism - Leninizm kendisinin «en bilimsel» ve «en modern» düşünce sistemi olduğunu söylüyordu. Marxism - Leninizme göre, Çin modern çağda alnına vurulan aşağılanmışlık lekesinden kurtulabilir, kapitalizmin evrensel bir safhası olan em-

peryalizmin boyunduruğunu kırabilir, ve dünya milletlerinin karşısında onurlu ve başı dik bir ulus olarak dimdik ayağa kalkabilirdi. Bunları Komünist Partisi yapacaktı. Yeni Çin de, bu mücadelenin neticesinde yaratılabilecekti.

Komünizmin lehinde sayılması gereken bu faktörlere rağmen, Japonların istilâcı saldırıları başlayıncaya kadar Komünistlerin bastırılmalarının ve başarılı bir gelişme gösterememelerinin nedenini düşünmemizi gerektiren bazı hususlar vardır. Bunlardan biri, Kuomintang'm (bundan sonra sadece KMT rumuzu ile anacağız) Nanking Hükümeti sırasında ülkedeki yetenekli insanları harekete geçirilebilmesi ve halktan destek bulmayı başarabilmiş olmasıdır. Bir diğer sebeb ise, KMT tarafından onbinlerce değilse, binlerce solcu gencin hunharca katledilmiş olmasıdır. Fakat bu sebeblerin yanısıra, asıl önemli sebeb, Çin Komünist Partisinin kendi yapısındaki özellikler ile, Çin Komünist Partisini-bundan sonra ÇKP rümuzu ile anılacaktır - asıl yöneten Moskova'daki Komintern liderlerinin düşünceleri yüzünden oluşan ortodoks şehirli düşünce yapısıydı. Bu durum, partinin ilk günlerindeki faaliyet ve işleri yakından inceleyince daha iyi anlaşılmaktadır. ÇKP bu dönemde, «tarihin yasaları» denilen «yasa»lara uygun olarak yapılan «sınıf tahlilleri» ile kendisine müttefikler seçmeye, düşmanlarını tecrid etmeye; böylece kendi içinde birliğini muhafaza etmeye çalışmış; parti politikasında Komintern direktiflerine göre sık sık değişiklikler yapmıştır.

1. KOMİNTERN'İN BAŞARISIZLIK DOLU ONYILI

Komintern ajanı Gregory Voitinsky 1920'de bir grup devrimci aydını bir araya getirerek Komünist parti kurması için Ch'en Tu-hsiu'ya çengel attığında, bu aydınlardan gerçek bir Bolşevik örgütü kurabilmek için epey zaman geçmesi gerekmiştir. Bu aydınlar önceleri işçi hareketi içinde faaliyet göstermişlerse de, partinin üye sayısı 1925 yılındaki Otuz Mayıs Hareketine kadar bini bile geçememiştir. Otuz Mayıs Hareketi anti-emperyalist bir hava yaratmış ve ÇKP üye sayısı on kat artmıştır. Kuomintang'ın ÇKP ile mukayese edilmeyecek büyüklükteki üye sayısı karşısında ÇKP'nin önündeki problem bir kat daha önem kazanmıştır : parti, önüne çıkan siyasal fırsatlardan teorik ilkelere ters düşmeksizin nasıl yararlanabilecek; bu arada düpedüz eyyamcılık sayılabilecek bir **opportunizm**'den nasıl sakınabilecek-

ti? Partinin izlediği politik çizgiyi incelememizi ilginç kılan nokta da, makul bir **opportunizm** için gerekli rasyonel bir esneklığe duyulan bu ihtiyaçtır.

Amerikalıların çoğunun gözünde Marxist-Leninist diyalektik kupkuru ve tatsız-tuzsuz bir «saman lapası»ndan ibarettir; ilgi çekici bir tarafı olmayan bir yöntemdir. Fakat unutmamamız gerekir ki, «tatsız» bulunan bu doktrin, yeni Komünist olanların gözünde cazibesi olan bir düşünce tarzıydı. Buhranlı dönemlerde insanların hayatı üzerinde ekonomik hayata ait istatistiklerin dalgalanan rakamları değil, hayatın akışındaki bir değişiklik, veya bir meselenin bir de başka bir yanıyla ele alınması müessirdir. Canlılar bile bir diyalektik dönencesi içinde yaşarlar.

Partinin İzlediği Politika Çizgisinde İlk Değişmeler. Çin Komünistleri işe başladıkları ilk günlerde Çin toplumunu işçiler (proletarya), köylüler, küçük burjuvalar, milli burjuvalar (kapitalistler), ve diğerleri denilen gerici («reactionary») sınıflar (militaristler, «feodal» toprakbeyleri, vs.) şeklinde sınıflara ayırmışlardı. ÇKP'nin Haziran 1922 tarihli ilk bildirisinde (resmen kuruluşundan bir yıl sonra) militaristlere karşı birleşik cephe kurulması istenmiştir. Bu birleşik cephede ÇKP'si işçi sınıfını temsil edecekti (Marxism icabı, bir partinin ancak bir sınıfın partisi olabileceği düşünülmüştü). ÇKP bu arada «yoksul» köylüleri de temsil edeceğine inanmaktaydı. Bildiriye göre, KMT «demokratik parti» oluyordu ve burjuva unsurları temsil edeceği farzediliyordu. Fakat Çin Komünistlerinin bu yorumu, çok kısa bir zaman sonra Komintern'in açıkladığı görüşler karşısında bir kenara bırakılmıştır. Komintern'in anlayışına göre KMT «dört sınıfın (burjuvazi, küçük burjuvazi, işçiler, ve köylülerin) blok'u sayılıyordu. ÇKP ise KMT ile **dışında kalarak blok teşkil etmek** ile değil, **içinden blok teşkil etmek** ile görevlendiriliyordu. «İçinden blok» şeklinde ÇKP'nin KMT ile teşkil edeceği birleşik cephenin anlamı, ÇKP üyelerinin ferden KMT üyesi olabilecekleri, ve ayrıca da ÇKP ile üyelik ilişkilerini muhafaza edebilecekleriydi. Haziran 1923'de yapılan ÇKP Üçüncü Kongresi de Komintern'den gelen bu düşünceleri benimsemiş, ve Komintern'in görüşlerini yankılar gibi, «KMT millî devrimin esas kuvveti olması gerekir» şeklinde bir bildiri kaleme almıştır. Ocak 1924'de çifte üyelik esası KMT tarafından kabul edilince, iki parti arasmda bir yarış başlamıştır: hangi parti diğerini kendi hesapları için daha

çok kullanabilecekti? Komünistler KMT içinde kilit yerlere gelmeyi başarmışlardı.

Stalin tarafından desteklenen ve savunulan, Troçki tarafından ise eleştirilen bu düşüncelerle, Aralık 1926 tarihinde Komintern ÇKP'ne, KMT'nın sol kanadı ile birleşmesini ve Hankow'daki Milliyetçi Hükümete katılmasını bildirmiştir. Komintern'den gelen bu talimatta Milliyetçi Hükümet, bu kere, «üç sınıfın blok'u» olarak tanımlanıyordu. (işçiler, köylüler, ve küçük burjuva sınıflarının). Bu noktada amaç, devrimi belli bir geçiş oluşumuna yönelterek millî burjuvaziyi devrimci hareketin dışında kalmaya mecbur etmekti. Netice olarak, ÇKP, ozamanlar Çin köylü kitlelerinin giriştikleri hareketlerden bile yararlanmaya yanaşmadan, KMT'a bağlı kalmış; fakat «içinden blok» esasına uyarak kendi yetki ve iktidarını arttırmaya çalışmıştır. Komintern'in «içinden blok» stratejisinin uğradığı nihaî yenilginin ilk işareti Hankow'daki sol-KMT ile Nanking'deki sağ-KMT arasında Şubat - Nisan 1927 döneminde çıkan anlaşmazlık olmuş; daha sonra Temmuz 1927 tarihinde Hankow Komünistleri ortak hükümetten ihraç etmiştir.

Komintern'den gelen yeni talimata uyarak ÇKP bir kere daha fikir değiştirmiştir (Ağustos 1927'de). ÇKP'si CH'en Tu-hsiu'yu (sonradan partiden ihraç edilmiştir) ve «Partinin yönetici kadrolarını» suçlamış (parti ileri gelenlerinin kendileri de bu suçlamaya katılmışlardır), ve bunların «oportunism'e kaydıkları» söylenmiştir. «Bunların devamlı tereddütleri, sahte, devrimcilikle ilgili olmayan teorileri... Komintern kararlarına ve talimatlarına tamamen ters düşmüş...gerçekte, devrime ihanet etmişlerdir.» ÇKP bu arada Stalin'in görüşünü benimseyerek, Çin devriminin «daha yüksek» bir aşamaya ulaştığını; bu aşamada şehirlerde ve köylerde yeraltı hareketlerinin ve silâhlı ayaklanmaların yapılması gerektiğini savunmaya başlamıştır. Aynı anda, kalben inanılmasa bile, sırf Troçki'ye karşı Stalin'i desteklemiş olmak için «KMT içinde hegemonya» kurmaktan da söz edilmiştir.

Bu yeni politikanın uygulanmasına geçilir-geçilmez, ÇKP, Hunan eyaletinde Güz Harmanları ayaklanmasını düzenlemiş (bu isyânı Mao Tse-tung yönetmiştir), ve Eylûl 1927'de bir hafta süreyle, Güney Çin'in limanı olan Swatow'u ele geçirmiştir. Aralık ayında, Kanton şehrinde, dört gün süreyle idareyi ele geçiren ÇKP şehri bir süre sonra bırakmıştır («Kanton Komünü» denemesi).

Bunlar ve buna benzer diğer teşebbüsler başarı kazanamamışlardır.

Temmuz-Eylûl, 1928'de Moskova'da 16 veya biraz daha kalabalık sayıda üyenin iştirakiyle yapılan ÇKP'si Altıncı Kongresi, Ch'en Tu-hsiu'yu yukarda işaret ettiğimiz «eyyamcı» sağ-sapması yüzünden suçlamış; daha sonra da, ÇKP'nin bu defaki yöneticilerini aynı şekilde suçlayarak bunların «maceracı»* sol-sapma gösterdiklerini ileri sürmüş; başarısızlıkla biten isyanlardan yeni yöneticileri sorumlu tutmuştur. Bu seferki yeni politikaya göre ise, devrim «iki dalganın arasından geçiş» diyebileceğimiz bir aşama içindeydi, ve ÇKP'si yeni bir «ihtilâlci ortamın zuhurunda ve olgunlaşmasında silâhlı bir ayaklanmaya önderlik edecek şekilde herân hazır olmak zorundaydı. Bu politikadan ise, 1929-1930 devresinin binbir mesele çıkaran «Li-san politikasının kendisine temel alabileceği esaslar meydana gelmiş; Li Li-san bunların eseri olarak ortaya çıkmıştır.

1928 yılında yapılan Altıncı Kongre tarımsal devrimin, bir bütün olan Çin devriminin ana «unsuru» olduğunu, fakat tarımsal devrimin ancak «proletaryacı hegemonya»dan sonra yapılabileceğini bildirmiştir. Bunun anlamı ÇKP'nin yeniden şehirli proletaryanın liderliğine geçmesi gerektiğiydi. Aynı zamanda, ÇKP devrimde «yeni bir gerilim» olursa tetik bulunmak için de silâhlı ayaklanma hazırlıklarına devam edecek ve bunları tamamlayacaktı. Neticede, Moskova'nın tâyini ile ÇKP genel sekreteri olan Li Li-san'ın yönetimi altında, ÇKP teşkilâtı siyasal grevler ve silâhlı ayaklanmalar düzenlemek için şehirli proletaryayı örgütlemeye başlamış; sendika üyesi işçilerden, kendilerinin sorunlarını çözüme ulaştırmak için değil, Parti amaçları için yararlanmıştır. KMT'ın beyaz terörü ve «sarı» sendikacılık hareketi yüzünden, Li Li-san ve ozamanki sağ kolu olan Çu En-lay hiçbir yere kanca atamamışlardır. Bu arada, ülkede hiçbir devrimci hareket olmamış; hele şehirler bütün bütüne sessiz kalmıştır.

1926 yılında parti üyelerinin üçte-ikisi proleter, beşte-biri de aydındı. 1930'da ise Chou En-lai 120.000 parti üyesinin sadece 2 bininin sanayi işçisi olduğunu bildirmiştir.

---

* Metinde «putschist» diye geçiyor. (ç. n.)

Li Li-san'ın isyan çıkartma konusundaki gayretleri Temmuz 1930'da Komünist kuvvetlerin Hunan'ın başkenti olan Changsha'yı ele geçirmeleri sırasında doruğuna çıkmış; bütün gazeteler bundan söz etmiş; fakat birkaç gün sonra şehir geri alınmıştır. Li Li-san'ın akıbeti de diğerleri gibi olmuştur. Li Li-san da «oportunizm» ve «maceracılık» ile suçlanmıştır. «Komintern politikasına karşı gelmiş, Komintern disiplinine uymamış, solcu ve sağcı âsilerin sözlerine kapılmış, ve Komintern'in Çin'in şartlarını anlayamayacağını söylemişti.» Li Li-san sahneden çekilmiş ve «inceleme ve eğitim çalışmaları yapmak üzere» Moskovaya gitmiş; 1946 yılında Mançurya'da yeniden ortaya çıkana kadar, Çin sahnesinde görülmemiştir. Chou En-lai ise «korkakça saplandığı oportunist eğilimlerini» itiraf ettikten sonra Merkez Komitesindeki yerini muhafaza etmiştir. Kalanlar, Moskova'da yetiştirildikten sonra Çin'e gönderilen Çinlilerin idaresine girmişlerdir. ÇKP'ni bu olaydan sonra «yurda dönen öğrenciler» denen bir grup genç Komünist idare etmeye başlamıştır. Bunların liderliği de Çin devriminin şehirli proleterya tarafından yönetileceği görüşüne yönelikti.

Çin Komünizminin onyıllık başarısızlık devri yabancı bir inanç sisteminin ve bu inanç sistemine ait kurumların bir ülkeye getirilip tutundurulmasındaki güçlükleri göstermektedir. Moskovanın ve Komintern'in sadık izleyicilerinin yanlış yapmayacağı faraziyesi dahil, Leninist parti disiplini Çin'e pek uymamıştı. Batıdan yapılan bu gibi aktarmacılıkların **irrasyonelliği** Çinli aydınların dikkatini bile çekmemişti. Oysa bu aktarmalar, geleneklerinde, Tanrı adına hareket ettiğini söyleyen bir İmparator kavramı olan Çinli aydınların dikkatini çekmeliydi. Ne var ki, Çin politik hayatında ÇKP'nin liderliği yeni bir olguydu. ÇKP liderliği profesyonel bir avuç devrimciden, disiplinli, ve örgütlenme ile iktidarı ele geçirme konularında Leninist ideolojiye göre yetişmiş kişilerden ibaretti. ÇKP nin temel özelliği, aynı Leninist parti yapısını esas alan KMT'dan farklı olarak, ideolojik bir varlık şeklinde faaliyet gösterme durumuydu. Parti liderlik kadrosunun makul bir derecede «diyalektik» esaslara dayanarak tesbit ettiği politika, duruma ve şartlara göre bir esneklik gösteriyor; esas dava uğruna kişileri feda ederek, parti politikası duruma göre ayarlanıyordu.

Komintern'in, daima Stalin'in karşıtlarını ezmeyi düşünerek serdettiği direktifler ise alabildiğine doktrinerdi. Üstelik bu di-

rektifler kendi işlerinde bile bir bakıma çelişkin şeyler öngörüyordu. Li Li-san gibi hata işleyenlerin hâtaları da bu sayede ispatlanıyordu. Örneğin, 1928'de Moskova'da yapılan ÇKP Altmcı Kongresine göre «Çin'in paylaşılması için Pasifikte bir savaş olacak... Çin'in kıyı eyaletleri savaşın merkezi hâline gelecekti» Kongreye göre, «burjuvazinin reformist çalışmaları tarımsal sorunu çözümleyemeyecekti.» Kongre, ayrıca, (zengin köylülere karşı savaş esasını unutmamak şartıyla) «küçük burjuvazi ve zengin köylülerle ittifakı» öngörüyordu. Aynı zamanda da, köylülerin gerilla savaşlarının desteklenmesini, Kızıl Ordunun geliştirilmesini, köylü kadmları ile gençlik kuruluşlarının geliştirilmesini, Sovyet tipinde üs bölgeler kurulmasını istiyordu. Kısacası, tıpkı Amerika'daki seçim kampanyaları gibi, akla gelen herşey söyleniyordu. Böylece, ilerde işler nasıl gelişirse, Moskova herşeyi önceden bilmiş gözükecekti. Moskova'nın direktiflerine yön veren esas ana politika yüzünden bile uğranılmış olsa, hata Moskova'da olmayacaktı.

Böylece 1931 yılına gelene dek, Komintern politikasındaki hatalara rağmen, Komünizm Çin'de Leninist bir parti yaratabilmiştir. 1931'den sonraki ikinci onyılık dönem ise, Marxism-Leninizmi Çin'in kendi özel şartlarına göre adapte etmekle geçirilmiş, ve bu dönem başarılı bir dönem olmuştur. (Bu noktada 14 yüzyıl önce Budizminin Çin'e adapte olunması akla geliyor. Benzer ve zıt noktalar ilginç olsa gerektir.)

2. MAO'NUN YÜKSELİŞİ VE YENAN DÖNEMİ

Mao'nun Yükselişi. Komintern'in değişmez görüşü köylü kitlelerinin ancak proleterya smıfmca yönetilebileceğiydi. Tutucu Marxist-Leninist anlayışa uygun olarak, Komintern, köylü sınıfının [devrimde] sadece tâli bir eylemde bulunabileceğine inanıyordu. Fakat Mao Tse-tung'un Hunan köylü isyanları üzerine yazdığı ünlü raporunda ayrı bir strateji öngörülüyordu. Benjamin Schwartz bu raporun «Maoist stratejinin ilk habercisi» olduğunu söylemektedir. Sol Kuomintang-Komünist Partisi işbirliğinin bittiği 1927 yılının, parçalanma öncesi aylarından Şubat ayında yazılan raporda Çin toplumundaki «devrimci öncülüğün» proleterya sınıfına değil, «yoksul köylüler sınıfına» ait olduğu ileri sürülüyordu. Mao'nun yönettiği 1927 Güz Harmanı isyanı bozguna uğradıktan sonra Mao, ÇKP Politbürosundan atılmış; ve kendisi Hunan eyaletindeki köylük yerlerde çalışmaya gitmişti. Çin'deki

kitle hareketinin dayanağının köylü kitlesi olması gerektiğine inanan Mao, bir süre sonra, kitle örgütleri ile askerî kuvvetin birlikte kullanılması görüşüne varmıştır. Kırsal yerlerde köylü gerillaları teşkil ederek, Komintern'den çok önce, (ve Troçki'nin savunduğu şekilde) ilk Çin «sovyetlerini» kurmuştur. Ordunun askerî işler komutanı olan Chu Teh ile birlikte, 1927-28 kışında, 2 bin silâh ve 10 bin erle yola çıkarak, Hunan-Kiangsi sınırındaki dağlık Chinkanshan bölgesine sığınmıştır.

Buraya geldikten sonra bir üs-toprak edinen Mao, hareketini, «Maoist strateji esasları dahilinde» Leninist parti, köylü kitlesinin desteği, bir Kızıl Ordu gibi diğer içeriklerle harmanlamaya başlamıştır. 1928'de Mao'nun yazdığı gibi üs-toprak olarak seçilecek bölge gıda levazımatı temini, savaşta stratejik üstünlük sağlaması, ve iki eyalet arasında sarp bir doğal sınıra sahip olma bakımından seçilecekti. Bu üs-bölgeye yerleşen Mao, eski zamanlarda olduğu gibi, çeşitli isyanlardan kaçıp gelen âsileri kendi saflarına almış, insan gücü ve yiyecek kaynakları bakımından kuvvet toplamış, esas itibariyla olmasa bile görünüşte hareketin ideolojisini ortodoks bir ideoloji olarak kurmuştur. 1931 Kasım'ında Juichin, Kiangsi eyaletlerinde Çin Sovyet Cumhuriyetinin kurulduğu ilân edilmiş; cumhuriyetin, 1905 yılında Lenin'in kullandığı ibaredeki gibi, «işçi ve köylü sınıflarının demokratik diktatörlüğüne dayandığı» açıklanmıştır. Gerçekte ortada mevcut bile olmayan «proleterya» sınıfı için çok mükemmel kanunlar çıkarılmış, ve sovyetlerde işçi sınıfına daha yüksek oranda temsil olanağı verilmiştir. Rusya'da da böyle olmuştu. Kızıl Orduya ise, bu siyasal sınıfın ordusu olarak ayrıcalıklar tanınmıştır. Topraklar, zor gücüyle alınıp köylüye dağıtılmıştır. Amaç hem köylü isyanlarına katılanları armağanlandırmak, hem sınıf savaşı aracı olarak bunlardan yararlanmak, hem de siyasal kontrol kurmaktı. Kollektifleştirme ise, ozamanların Rusyasının tersine, Çin'de uygulanmamıştır. Gerçekte ise, Kiangsi Sovyet Cumhuriyetinin, etrafında kurulan diğer sovyetlere zorla birşey kabul ettirecek hâli yoktu. Bu arada, yeni rejimle başlarını belâya sokmamak isteyen bazı zengin köylüler ve ağalar bile sovyetler kurmuşlardı. Mao'nun köylük bölgeler stratejisi ise Leninist bir stratejiydi: yoksul köylülerden kuvvet alarak toprak ağalarının nüfuzunu kırmak, kaldırmak; orta sınıf köylülere (sonraları bu politika değişecekti müttefik; zengin köylülere de sınıf düşmanı muamelesi yapmak. Mao'nun ününün ve nüfuzunun ar-

tışı ise, KMT'nin giriştiği tevkifler ve idamlar yüzünden ÇKP Merkez Komitesinin Şangay'dan ayrılıp, 1932 güzünde Kiangsi'ye göçünden sonra artmıştır. Çan Kayşek'in Komünistleri ezmek için 1931'in sonlarında, Mayıs-Haziran, ve Temmuz-Ekim, 1932'de, ve tekrardan 1933'de giriştiği seferler ise gerilla taktikleri ile oyalanmış ve etkisiz kılınmıştır. Bu taktiklerle KMT'm büyük askerî birlikleri dağlık bölgelere çekilmiş; biribirilerinden tecrid edildikten sonra, kendilerinden daha güçlü gerilla birliklerinin hücumu ile yok edilmişlerdir. 1934'de ise, Alman generallerinin rehberliğinde bir kuşatma kampanyası açılmış; Sovyet üs bölgesi, etrafı kalelerle çevrilerek kuşatılmak ve ortadan kaldırılmak istenmiştir. Kızıl Ordunun, kendi üs bölgesine mahsur kalarak yaptığı savunma savaşları Kızıl Ordunun aleyhine sonuç vermiştir. Radyo ile Moskova'ya da danışıp izin aldıktan sonra, Ekim ayında 100.000 kişilik ordu ve personel birlikleri, bir gece yarısı, sessizce Kiangsi üs bölgesini terk etmiştir. Bu terk edişle birlikte Uzun Yürüyüş başlamıştır. Çin Komünizmi Moskova'nın buyruğundan çıktıktan, Moskova ile temas imkânı kesildikten, Çin köylük yerlerinde ve dağlarında «hayat-memat» mücadelesi başladıktan sonradır ki, ÇKP içindeki Moskova yetiştirmesi unsurlar Mao Tse-tung'un sözlerini dinlemeye başlamışlardır. Mao'nun iktidara gelişi Moskova'nın yardımlarıyla olmuş değildir.

Yenan ve Savaş Dönemi Gelişmeleri. Güneybatı Çin'de, Çin'in yarım-düzine eyaletini dolaşarak savaşlar, bombardımanlar ve zahmetlerle geçen 6 bin mil süren (10.800 km.) bir yürüyüşten sonra ÇKP liderleri ve askerlerden 20 bini 1935 yılının ikinci yarısında Shenski eyaletinin kuzeyine ulaşmışlar; 1936 yılının sonunda Parti genel merkezini Yenan'a nakletmişlerdir. Çıplak, yoksul, ve kızgın güneşten başka birşeyi bulunmayan Kuzeybatıdaki bu topraklar Nanking ile Sovyet Dış Moğolistanı arasında, yarı mesafedeydi. Çin devrim tarihin ikinci birleşik cephesi burada açılacaktı. Bu kere Japonlara karşı açılmış bir birleşik cephe olacaktı.*

Çin'in Japonya'ya karşı savaşması, Japonların Rusya'ya saldırmasını güçleştirmek ve Nanking'in ÇKP'ne saldırısını önlemek gibi ikili bir yarar sağlayacağı için, 1935 Ağustos'undan itibaren ÇKP ile Komintern'in birlikte, Japonlara karşı mukave-

* Uzun yürüyüş için en geniş bilgi Edgar Snow'un «Red Star Over China» kitabında vardır. Türkçe aktarılar için, Bknz: Ünsal Oskay, Çin Halk Cumhuriyetinin Kuruluşu, **S.B.F.** Dergisi, 1968, C. XXII, sayı 4, sh. 293-371.

met etmek için ortak cephe teşkili görüşünü savunmaya başlamış olmalarında şaşacak bir taraf yoktu. Birkaçı hariç, ÇKP'nin bildiri ve konuşmaları bile baş-düşman olan Çan Kay-şek'in ortak cepheye alınmasından söz etmeye başlamıştır. Çan Kay-şek ise, 1936 yılı Aralık ayında, Komünistlere karşı değil istilâcı Japon birliklerine karşı savaşın öne almmasını isteyen Mançurya'daki askerî birliklerin komutanları tarafından yakalanıp Sian'da tutuklanıncaya kadar ÇKP'nin tekliflerine kulaklarını tıkamıştır. Chou En-lai ise Sovyetler Birliğinin talimatına uygun olarak «Generaller Generali» Çan Kay-şek'in salıverilmesi için arabulucu olmuştur. Çan Kay-şek serbest bırakıldıktan sonra da, millî mukavemet hareketinin liderliğine getirilmiştir.

7 Temmuz, 1937'de Japon'ların Peking yakınlarına kadar inerek taarruzda bulunmaları ve bunların önlenememesi gibi sebebler yüzünden KMT-ÇKP arasında ikinci kere işbirliği kurulmuştur. Bu, vatanseverlik heyecanları içinde, ama gene de zorla varılabilen bir «ateş-kes» idi, ve zaten çok uzun ömürlü de olmayacaktı. Varılan anlaşmaya göre, Komünistler, Nanking'in şartlarını kabul ediyorlar; Sun'un *Üç Halk İlkeleri*'ni desteklemeyi, KMT'ı kuvvet kullanarak devirmemeyi, toprakbeyliği sistemini yıkmak için sovyetleştirme kampanyasına devam etmemeyi, kendi rejimlerini demokratize etmeyi, askerî birliklerini Milliyetçi hükümetin kumandanlığı emrine vermeyi taahhüt ediyorlardı. Bütün bunların ardında ise, millî mukavemet savaşı çerçevesi içinde, ÇKP'nin Çin'in çok daha geniş bölgelerinde nüfuz kazanabileceği hesap edilmişti.

Bu nisbeten ılımlı program, Japon işgali ve taarruzları yüzünden şiddetli değişikliklerin zorunlu olarak ve kendiliklerinden ortaya çıktıkları bir dönemde, Çin millî mukavemet savaşının bizatihi kendisinin bile bir devrim etkisi yapacağı düşüncesiyle kabul edilmişti. Komünistler, kendilerine düşen görevin bu devrimi yalnız bırakmamak, halk ordusunun kuruluşu için lider kadro hazırlamak, mahallî idare kuruluşlarında Komünistleri söz sahibi kılmak, ve bağımsız halk hareketleri arasında koordinasyonu sağlamaktan ibaret olduğuna inanıyorlardı. Gerçekten de, vatanseverlik akımıyla birlikte, halkın ardında kalmadan ve halka önderlik ederek ilerleyen Komünistler çok geçmeden başlı-başına bir «devlet» olmuşlar; nüfusca seyrek Kuzey Çin'i koordine edecek tek kuvvet haline gelmişler; Japon ulaştırma ve ikmâl hatları ile askerî irtibat ve muhafaza noktaları çem-

beri içindeki bölgede ve dışında Kuzey Çin'in tek «devlet»i olmuşlardır.

Bu genişleme süreci önce sadece askerî plânda olmuştur. Kızıl Ordu'nun ismi 1937'de kaldırılmış, Kızıl Ordu görünüşte Merkezi Hükümetin emrine girmiş, ve Sekizinci Kolordu ismini almıştır. Sekizinci Kolorduya bağlı birlikler zamanla Shansi eyâletindeki dağlık yerleri almışlar, daha sonra da Kuzey Çin düzlüklerine inerek, ilerlemişlerdir. Savaşın ikinci yılında Komünistler aşağı Yangtze bölgesindeki bakiye kuvvetleri birleştirerek Yeni Dördüncü Orduyu kurmuşlar ve Şantung gibi denizkıyısı eyâletlere kadar yayılmışlardır Bu dönemde Komünistlerin kurdukları üs bölgeleri, daima, eyaletlerarası sınır bölgelerindeki ulaşımı güç yerler olmuştur. Bunların ilki 1938'de kurulan Shansi-Hopeh-Chahar Sınır Bölgesinde kurulmuş ve giderek 20 milyonluk bir nüfus teşkil etmiştir. 1941'de, vaktiyle 1853-1868 döneminin Nien isyanının geçtiği Shansi-Hopeh-Hunan-Şantung sınırları arasındaki çeşitli bölgeler de, yukarki gibi Bölge şeklinde birleştirilmiş; burasının nüfusu da 30 milyona ulaşmıştır. Savaşın sonunda bunlara benzer 19 üs bölgesine varılmıştır. Genellikle, Kurtarılmış Bölgeler denilen bu yerlerdeki toplam nüfus 70 ilâ 90 milyon arasındaydı. Bölgeleri 2 milyon kadar milis ve 910.000 kişilik Komünist orduları koruyordu. Kuzey Çin'in hiçbir yerinde mahallen hâkim durumda bulunmayan Milliyetçi Hükümet bu gelişmeleri önleyememiştir. Milliyetçi Hükümetin modern askerî birlikleri, Hunan pirinç anbarı bölgesi gibi yerlerin Japonlara karşı korunmasıyla meşgul olmuşlardır. Bu birlikler, ayrıca, klâsik savaş taktiklerine göre yetiştirilmişlerdi ve gerilla savaşım bilmiyorlardı. Çan Kay-şek ordularının bir başka güçlüğü de, Çin askeri geleneğine dayanan halk ile ordu arasındaki düşmanlık ve ayrılıktan ileri geliyordu.

Bütün bir Çin tarihi boyunca, halkın silâhlanmış olması kurulu düzenin savunucuları için tehlikeli birşey sayılmıştı. Askerler ise, düzenin savunucuları tarafmdan kasten cahil bir kitle olarak muhafaza edilmiş; toplumun askerlere saygı göstermesi, itibar göstermesi önlenmiş; ordular ve askerler gerektiğinde, birbirilerine, insafsızca kırdırılmış; komutanlar ise, askerleriyle birlikte paralı askerler olarak satın alınmış, satılmıştır. Ordu birlikleri, Çin'in şehir-dışı bölgelerinde kendi geçimlerini kendileri çıkarmak üzere başıboş bırakılmış; asker ve ordu köylüden geçinmiştir. Siyasal bakımdan bir doktrine göre eğitilmiş ordu Çin için yeni bir şeydi. Bu bakımdan Kuomintang'ın ordu politikası

ilginçti : ordudaki subay sınıfı vatansever insanlar olarak yetiştirilmiş, subaylara toplumun itibar göstermesine çalışılmış, subayların emrinde çarpışan köylü neferlere modern silâhlar sağlanmış ve modern savaş tekniklerine göre bu askerler eğitilmiş, fakat köylü-asıllı neferler doktrine edilerek, o'nların sivil köylülerle kaynaşması, köylüler adına savaşmayı istemesi zararlı görülmüştür. Çünkü işin bu noktaya vardırılması, «uyduruk» değil gerçek bir devrim olacaktı. Oysa Mao Tse-tung ve Chu Teh, daha işin başından itibaren kendi askerlerini Çin halkının ve vatanının savunucusu olarak yetiştirmişler; o'nlara bu bilinci vermeye gayret göstermişlerdir. Pratik olarak, Mao-Chu askerlerine öğretilen şey, köylüden aldıklarının parasını köylüye ödemek, kaldıkları ve yattıkları evde veya köyde ev halkına veya köylüye ellerinden gelen işlerde yardım etmek, Sekizinci Kolordu ile halk arasında yakın bir dostluk kurmaktı. Komünistler, bu felsefelerini anlatmak için, «askerler balıktır ve suları halktır» demişlerdir. Yani, ordu ancak halk desteği olursa ayakta durabilirdi. Komünistlerin bu sloganı filozof-asker Hsün-tzu'nun (İ. Ö. 300-235)» halk sudur, yönetici kayıktır; fakat suyun kayığı yüzdürdüğü gibi batırabileceği unutulmamalıdır,» şeklindeki sözleriyle çelişkindi ve bu çelişkinin bir anlamı vardı. Böylece, köklerini halk gölünün sularına kadar indirmesini bilen Komünistler, hareketlerine devamlı bir hayat kaynağı bulmuşlardı.

Ordu ile halkın kardeşleştirilmesi («fraternization») sayesinde Komünist askerî birlikleri merkezî komutanlık gibi modern orduların başlıca ihtiyacı olan bir ağırlıktan kurtulmuşlardır. Halktan kimseleri sivil **intilijans** personeli şeklinde kullanarak askerî kuruluşlarını bir merkeze bağlı olarak çalışmak zorunluğundan kurtarmışlardır («decentralizm»). Sekizinci Kolordunun çok hareketli, çok küçük birlikler halinde sefer eden, ama gereğinde hemen ortak bir merkezin emirlerine göre toplanıp savaşa girebilen, Japon hatlarının gerilerindeki yoğun tarım bölgelerinde kâh gözüken ortadan sessizce kaybolabilen bir vurucu kuvvet haline gelmesi bu sayede mümkün olmuştur. Milliyetçi Çan Kay-şek ordularının bu işleri yapması ise mümkün olmuyordu. Bunun olması için, Çan Kay-şek ordularının askerî harekâtının buna benzer siyasî eğitim programlarıyla desteklenmesi gerekiyordu. Böyle bir programın özelliği ise halka dayanmayı, halka güvenmeyi, halkçı olmayı gerektirmesiydi.

Çin Komünistlerinin siyasî örgütlenme alanında bu bölgeler-

deki gelişmeleri, aslında, bir boşluğun doldurulmasıydı. Japon ilerlemeleri karşısında bu bölgelerden ilk kaçanlar mahallî politikacılar olmuş; hatta çoğu Japonlara kuklalık yaparak durumlarını korumaya çalışmışlardır. Buralarda Çin kuvvetleri yeniden ve yerinden liderlik ağı kurmuş, ve Peking'de öğretmenlik yaparken cepheye gelen aydınlardan gerilla hükümetleri kurulmuştur. Ayrıca, bu yeni liderlere yardımcı olarak Çin'in kıyı şehirlerinden kaçıp savaşa katılan gençliğin büyük yardımı olmuş; kadrolar bunlarla kurulmuştur. Yenching ve Peking Üniversitelerindeki entellektüeller 4 Mayıs Hareketinin yaratıcıları olarak, isteyerek buralara gelmişler, ve çeteciler arasına karışarak Japonlara karşı döğüşmüşlerdir. Tabiata, ve «halk» dedikleri sıradan Çin insanına yakın bir hayat sürmeye başlayan Çin entellektüelleri, Çin folklorundaki delişmen kahramanlar gibi yaşamayı; eski bir halk hikâyesi olan **Shiu-hu-chuan**'da (Pearl Buck tarafından **Bütün İnsanlar Kardeştir** ismiyle İngilizceye çevrilmiştir) anlatıldığı gibi adaletsizlik ve kötülüklere karşı savaş dedikleri «haklı» bir dâvaya katılan bütün arkadaşlarını yakını ve «can»ı bilmeyi öğrenmişler, tatmışlardır.

Vatanseverlerin Güney'e ve Kuzey'e bir fark gözetmeden katıldıkları gerçektir. Fakat sonuçları itibariyle bunlar farklı olmuştur. Japon işgali altına düşmeyen Güneybatıdaki daha modern merkezlere gelen öğrenciler buralarda Çin'in ilerdeki teknolojik gelişmesinin sembolü haline getirilmişler ve bulundukları yerlerde öğrenimlerine devam etmişlerdir. Kuzey Çin'deki Sınır Bölgelerinde ve Kurtarılmış Bölgelerdeki öğrenciler ise, - buralarda üniversiteler yoktu - Komünist kadrolarını meydana getirmekle görevlendirilmişler, ve siyasal işlere bakan birliklere alınıp, eğitilmişlerdir. Birleşik Cephenin ilk döneminde Komünistlerin yönetimindeki bölgelere delişmen idealistlerden de gelen çok olmuştur. Komünistler, bu aydınlardan, yavaş yavaş, «decentralize» edilmiş bir hükümet kadrosu kurma işinde yararlanmışlar; savaş ve hareket isteğiyle cepheye gelen aydınları devlet kuruluşu işiyle görevlendirmişlerdir.

Halk Desteği Organizasyonu. Komünistler toprak politikalarında, tedrici olarak, toprakların istimlâk edilmesinden ve köylülere dağıtılmasından vazgeçmişler; toprak icarlarının indirilmesi ile yetinmişlerdir. Bu politika, Kuomintang'ın 1930'da çıkardığı kanunun hükümlerine uygundur. İcarlar, mahsülün yüzde 37,5'ğunu aşmayacaktı. Bu dönemde, toprak ağalarına dokunul-

mamış, kendilerine yüzde 37,5'luk bir *rant* garanti edilmiş, hatta mahallî seçimlere katılma hakkı tanınmıştır. Böylece, Komünistlerin elleri altında bulunan bölgelerden varlıklıların kaçmalarına meydan verilmemek istenmiştir. Ayrıca, daha önce uyguladıkları sovyet sistemini de terk eden Komünistler, «üç tane üçte-bir» sistemine geçerek, dolaysız seçimle, idarî organlarda kendilerine üçte-bir, Kuomintang taraftarlarına üçte-bir, bağımsızlara da üçte-bir yer vermişlerdir. Bu sistemin teorik olarak dayanağı, Japonlara karşı kurulan birleşik cephe topluluğunda Komünistlerin en aktif liderliğe geçecekleri, ve hükümet mekanizması üzerindeki tekelcilikten uzaklaşarak en müessir mukavemet liderliğine gelecekleri düşüncesiydi. Sistemin, rekabete yer vermek gibi bir üstünlüğü olduğu görülüyordu. Komünistler, gerçekte en kuvvetli unsur olmakta devam etseler bile, mahallî idarî organlardaki Komünist temsilcilerinin halk oyu karşısında kendilerinin en yetenekli ve en uzak görüşlü idareciler olduklarını bilfiil ispat etmeleri gerekli kılınmış oluyordu. Gerçi ozamanlarm Çin politikasında halk oyu zayıftı, konuşma ve gazete sütunlarındaki yazılardan başka bir siyasal protesto tarzı bilinmiyordu, ama gene de bu tedbirlerle halk oyuna ülkedeki siyasal hayatı nisbeten etkilemek olanağı açıldığı bir gerçekti. Eski Çin tarihinde Gök Kutsallıklarının Vekilliği makamı için yarışanlar gibi, Komünistler halka karşı olmadan, halkı kazanarak yarışı kazanmaya bile bile zorlamışlardı kendilerini. O zamanın mevcut şartları da bunu gerektiriyordu: Komünist hareket olsun, Sekizinci Kolordu olsun halk desteği olmazsa yaşayamayacaktı. Savaş yılları hür bir siyasal rekabet dönemiydi; Japonlar, Japon kuklası Çin idarecileri, ve Kuomintang idaresi pekalâ Komünist rejime karşı iyi veya kötü alternatifler teşkil etmekteydiler.

Halk desteğini kazanmanın esası, Komünistlere göre, bir yandan vatanseverce bir kurtuluş savaşı vermek, bir yandan da ona göre bir ekonomi politikası izlemekti. İnsana hasret kalan, bomboş Kuzey Çin topraklarında her mil karelik ekilebilir araziye onbeş nüfus düşüyordu. Bura insanları için aç kalmamak ve yiyecek birşeyler bulmak medeni haklardan ve siyasal hürriyetlerden çok daha önemliydi. Bu gibi şeyler, zaten, hiçbir dönemde tadılmamıştı. Çin tarihin hiçbir döneminde hükümetler Çin köylüsünün aktif bir şekilde politik hayata katılmasına çalışmamıştı. Özel olarak tertip ettirilen mitingler ve halka çekilen söylevler, halkın gözünde, kendilerini aldatıp biryerlere veya savaşa sürmek için tertiplenen oyunlardan ibaretti. Seçim denen şey

nedir? bilinmiyordu. Basın hürriyeti ise cahil köylü kitlelerinin gözünde, neye yaradığı bile anlaşılmayan birşeydi.

Bu gelenekler karşısında etkin bir ekonomik programın uygulanması nisbeten kolaydı. Programa göre, askerî birlikler arasında olsun, köylüler arasında olsun fazla mahsul hasad etmek için yarışlar düzenlenmişti. Amaç, tahıl üretiminde ve daha zor da olsa, pamuk üretiminde bir bölgeyi kendine yeterli hâle getirmekti. Komünistler, ileri tarımsal tohum kullanmakta ve sürüm teknolojisinde Batıdaki bilimsel çiftçilikten çok geri durumdaydılar. Fakat, bu noksanı gidermek için toprak ıslâhı çalışmalarında işbirliğine önem vermişler, köylüler arasında emekçi imece programları uygulamışlar, ulaştırma kooperatifleri ve küçük-çapta sanayi kooperatifleri kurmuşlardı. Eski düzenin hükümetleri, köylü ailelerinin kooperatif birlikleri kurmalarını iktidarları ve sınıfları için bir tehlike sayarak, hiçbir zaman kooperatifçiliği teşvik etmek istemedikleri için, köylülerin kooperatifleşme istekleri de Komünistlerin yararlanabileceği bir kaynak olarak hazır bekliyordu. Komünistler, (Milliyetçilerin kullanmadıkları) bu yolla köylüleri kooperatiflere sokarak ve bu kuruluşları liderlik ve propaganda yoluyla denetim altında tutarak, siyasal iktidara varmak için kendilerine yeni bir yol bulmuşlardı.

1937'den sonraki yenilgi ve yıkıntı dolu döneme oranla Yenan'daki onyıllık birleşik cephe dönemi yeniliklerle dolu, başarılı ve canlı bir dönem olmuştur. ÇKP'si bu dönemde kendi ortodoks Komünist amaçlarını terk etmemekle birlikte, toprak meselesindeki tutumunu yumuşatmış ve «tarımsal reform» programı ile yetinmiştir. Becerikli ve yaman bir gazeteci olan Edgar Snow, Uzun Yürüyüş'ten sonra Mao ve yakın arkadaşlarıyla mülâkat yaptığı günlerde bu bölgelerde kendi davalarının haklılığına inanan neş'e ve hayat dolu insanlarla karşılaşmıştır. Çoğu emektar Çin devrimcisi olan bu insanların içlerinin yaşama sevinciyle dolu oluşu, köylülerin davalarına sahip çıkışları *Çin Üzerinde Kızıl Yıldız*'da çok ilginç bir şekilde anlatılmış; Çin'in bu «yeni» insanları bütün dünya ülkelerinde hayret ve hayranlık uyandırmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında Yenan'daki iyimserlik ve güneşli atmosfer, sisli, bulutlu ve karamsar başkent Chungking'den buraya gelen yabancı gazeteci ve ziyaretçileri etkilemiştir. Bu dönemde Komünist propoganda sadece «millî bağımsızlık, demokratik hürriyetler ve halk esenliği» ile dolu liberal sözler söylemeye dikkat etmiş; Sun Yat-sen'in *Üç İlkeler*'inden başka şeyler söylemiş;

sovyetleştirmeden, bolşevikleştirmeden, sınıf savaşından, diktatörlükten ve hatta proloterya'dan bile bahsetmemiştir. Bu yolla, yabancılar için düzenlenen bu göstermelik «kabuğun» («façade») altındaki Partinin esas gayeleri, ve savaş dönemindeki merkezi iktidarın tesisine ilişkin problemler birçok gözlerden saklı tutulmuştur.

3. SAVAŞ DÖNEMİNDEKİ İDEOLOJİK GELİŞME

ÇKP'nin genişlemesi sonunda parti teşkilâtının **decentralize** edilmesi gerekmiştir. Parti üyeleri (1937'de Mao'nun söylediğine göre) 40 bin iken, 1943'de (Chou En-lai'ye göre) 1.200,000'e (Mao bu rakamı 1945'de söylemiştir) çıkmıştır. ÇKP'ni disiplinli ve merkezî kontrole dayanan Leninist bir parti olarak tutabilmek için büyük gayretler gösterilmiştir. Partinin üyeleri, büyük oranda, yeniydiler. Köylülere «kırsal bölge proletaryası» denildiği halde, ÇKP'si bir türlü proleterya sınıfı partisi olamamıştı. ÇKP'nin faaliyetleri ise 630 bin kilometre kare genişliğinde bir alana yayılmıştı. Bu topraklar üzerinde ulaşım sadece patikalarla yapılabiliyor, hızlı bir haberleşme ise sadece radyo ile mümkün oluyordu. Parti, mahalli idareler, ordu, ve kitle kuruluşları (kadınlar, gençler, işçiler, ve benzerleri) şeklinde paralel dört hiyerarşi içinde bir kontrol kurulması için, ideolojik bir koordinasyona dayanan ve kusursuz olarak çalışacak Komünistlerden başka dayanak yoktu. Bu kuruluşların başında, genellikle, Uzun Yürüyüşe katılan emektarlar görevlendirilmişti. Orduların başında ise P'eng Te-huai, Liu Po-ch'eng, Lin Piao ve diğer emektarlar; işçi kuruluşları federasyonunun başında ise Liu Shao-ch'i gibileri bulunmuştur. Fakat merkezin çizdiği politikanın tabanda uygulanabilmesi için yeni kadroların Leninist düşüncelere ve örgütlenme ilkelerine göre eğitilip, yetiştirilmesi gerekiyordu.

Bu amaçla Yenan'daki parti okullarında binlerce kişi yetiştirilmiş, ve 1942'de Mao «ortodoks-olmayan eğilimleri düzeltme» kampanyasını açmıştır. Kampanya ideolojik bir reform hareketiydi; düşünce hayatında, parti içinde ve parti dışındaki kişisel ilişkilerde, konuşma ve yazı konusunda, «ortodoks» parti görüşünü savunuyordu. Mao ve arkadaşları, çoğunu Rusya'dan ve Komintern'den aldıkları kaynaklara dayanarak, kendi aralarında tartışmak ve incelemek üzere bir yığın kitap ve belge hazırlamışlardı - «Bir Komünist Parti Üyesi Nasıl Olmalıdır,» «Liberalizme Karşı Görüşler,» «Menşevik Düşüncelerin Temizlen-

mesi», «Parti İçi Mücadele Üzerine», uzun uzun eleştirmeler, kendi kendini eleştirme konuşmaları için küçük grup toplantıları tertiplenmiş; halk huzurunda kişiler kendi suçluluklarını itirafa zorlanmış, kendi kendilerini aşağılayarak geçmiş hatalarından arınmışlar, bütün bu faaliyetler günlük olağan işler hâline gelmiştir. Amaç, partiyi militan bir kuruluş olarak tutmak ve sarsıntılı ve güç geçen birleşik cephe dönemi boyunca partililerin iradelerini muhafaza etmek; parti üyelerini istikbaldeki görevleri için hazırlamak olmuştur. Komünist liderlerin kullandıkları, kendilerince anlam yükledikleri terimlerden («jargon») «sübjektivizm, sekteryanizm ve formalizm «gibi terimlerin (başlıca saldırı konularıydılar) arkasındaki asıl amacm, hâlâ liberal bir «background», hâlâ bireyci bir zihniyet taşıyan, ve hâlâ geleneksel ahlâk anlayışına bağlı bulunan yeni üyeleri disipline sokmak ve o'nları yeniden-eğitmek («re-educate») olduğu anlaşılıyordu.

Bu «düşünce reformu» *(cheng-feng)* hareketinin hemen ardından doktriner tutumlara sahip «Moskova öğrenimli» grubunun temizliği gelmiştir. Bunlar, Çin köylerinde yetişmekten çok Moskova'daki öğrenimleri sayesinde Komünist sayılıyorlardı. Fizik anlamda bir temizlik hareketi değildi bu. Sadece, Parti içinde yetkilerini kaybettiler. Marxist-Leninist teorinin eylem içinde sınanması, ve Çin'in somut şartlarına göre yeniden düzenlenmesi gerektiği «Maoizmin» temel görüşleri olmuştu. 1945'de kabul edilen ÇKP tüzüğünde belirtilen ise, Mao Tse-tung'un fikirlerinin, yani Çin devriminin pratik denemlerinden elde edilen birleştirici ilkelerin bundan böyle, Partinin rehber ilkeleri olarak Marxism - Leninizm'e katılmakta olduğuydu. Yugoslavya'daki Tito'nun bağımsız ve milî Komünizmine benzer birşey değildi bu, ama Maoizmin bu gelişmesi, savaş dönemi milliyetçiliği içinde ve Rusyanın etkisinin son derece azaldığı bir sırada Komünizmin nihaî bir şekilde Çinlileştirilmesi ameliyesiydi. Bu gelişmeden itibaren Marxism-Leninism Çin ülkesi için «yabancı» bir inanç ve düşünce sistemi olmaktan çıkmıştır. Çinlileştirilmiş bu Marxism-Leninizmin en önemli başarısı köylü sınıfına dayanan bir Leninist parti kurması, ve (kendi teorisine çelişkin şekilde), Komünist düzenin proleterya'dan müstakil olarak Çin'de kendisine bir «istinadgâh» bulabileceğini [köylüleri] göstermiş olmasıydı.

Marxism'in bu ters-yüz edilircesine değiştirilmesinin bir başka anlamı ise, tarihi materyalizmin dediğinin tersine, insanın ideolojik eğilimlerinin insanın sınıfsal ilişki ve bağlantılarından

neş'et etmediğiydi. Tersine, insanın sınıfı bile o'nun ideolojik eğilimlerince belirlenebiliyordu; akıllı ve bilinçli bir köylü «proleteryacı» olabilirdi. Bu düşünce, Peter S. H. Tang'ın deyişiyle, «Marxist atın önüne Leninist araba koşmak» oluyor; ekonomik üretim tarzının etkilerinden (söz eden Marxist düşünce karşısında), öncelikle siyasal iktidara sahip çıkmanın daha önemli olduğunu savunan [Leninist düşüncenin] bu zaferi, Marxism-Leninizm'in doktrin alanındaki çözümlenmesinde yeni bir adım teşkil ediyordu.*

Parti, açık olarak herkese karşı konuşulduğunda bu yeni politikayı anlatmak için Mao'nun makalesi olan *Yeni Demokrasi Üzerine* (1940) isimli kaynağı kullanılmıştır. Bu makale, birleşik cepheyi geçici bir aşama olarak çok inandırıcı bir şekilde haklı kılıyor; bu arada, partinin uzun vadeli görevini de teyid ediyordu. Mao, Çin devriminin iki devreye ayrılması gerektiğini söylüyordu : önce, «demokratik devrim» (Yeni Demokrası), daha sonra «sosyalist devrim.» Bu ikisi tamamen apayrıydılar. İlk aşama, Çin toplumunu «yarı-feodal» toplum şeklinden kurtaracak ve «demokratik» toplum şekline sokacak olan Yeni Demokrasi ile tamamlanacaktı. Mao'ya göre Çin ulusu bu aşamayı gerçekleştirmek için 1840'daki Afyon Savaşından beri çeşitli teşebbüslerde bulunmuştu. 1911 Devrimi bu yönde atılmış bir adım olmakla beraber, proleteryacı-sosyalist mahiyette olmayıp, burjuva - demokratik mahiyetteydi. Sun Yat-sen bile, «devrim henüz tamamlanmış değildir, yoldaşlarımız daha pekçok gayret göstermelidirler,» dediği zaman, henüz, burjuva-demokratik devrimin [tamamlanmadığından]** söz ediyordu. Yeni Demokrasi, bununla beraber, bu genel anlamdaki burjuva-demokratik hareketin bir parçası olmayıp, dünya çapındaki proleteryacı sosyalist devrimin Çin'deki aşamasını temsil ediyordu. Çin'in bu oluşum içinde bağımsızlığını kazanması, ancak ve ancak, Sovyetler Birliği tarafından temsil edilen uluslararası sosyalizmin yardımlarıyla mümkün olabilirdi. Bu sebeble Yeni Demokrasi, devrimin ikinci aşaması olan sosyalizme geçmeden önce, devrimci birkaç sınıf tarafından yönetilen «demokratik» türden bir devlete (Rusya'daki «proleterya diktatörlüğü»nden farklı olarak) ulaşmak amacındaydı.

---

* Kroşe parantezler içindekiler benim. Anlamı açıklığa kavuşturmak için gerekli görülmüştür. (ç. n.)

** Kroşe parantez içindeki benim (ç. n.)

Mao'ya göre Yeni Demokrasi Çin'de burjuva yardımına muhtaçtı, zira bu yeni devlet proleterya (Çin kaynaklarındaki terimle «mülkiyetsiz sınıf») tarafından yönetilen Sovyet-tarzı sosyalist bir cumhuriyet olmayacaktı. Sosyalist devlet, zamanla, bütün ileri ülkelerce benimsenecek olduğu hâlde, yarı-sömürge yapısındaki Çin'e elverişli olamazdı. Çin'in **Yeni Demokrasi'**si, ne tek başma burjuvazi tarafından, ve ne de tek başına proleterya tarafından yönetilen bir devlet olmayacak; belli bir tarih dönemine ait geçici bir **form** olarak, üçüncü ve ayrı bir tür teşkil edecekti.

Form bakımından Yeni Demokrasi «demokratik merkeziyetçilik»e dayanan bir devlet kuracak, hükümet herkesin katıldığı seçimler sonunda kurulacak, devlet kurumunun temelinde ise, derece derece, köylerden başlayıp millî meclise kadar gelen halk meclisleri bulunacaktı. Ekonomik hayatta ise, büyük sanayiler ve tekeller, büyük bankalar, demiryolları ve benzeri işler devlet eliyle işletilecekti. Bütün bunlar 1924 tarihli ilk Kuomintang Kongresi kararlarına uygundu. Toprak meselesini çözmek ve Sun Yat-sen'in «Toprak, onu işleyenlerin olacaktır,» sloganını gerçekleştirmek için büyük toprak ağalarının toprakları alınacak, ve toprağı eken topraksız ırgatlara verilecekti. Toprağı gene özel mülkiyet eline bırakacak olan bu reform hareketi sosyalist bir tarım sisteminden farklı olacaktı. Bu bakımdan, diyordu Mao, Çin, özel kapitalizmi kısıtlayacak, toprak haklarındaki eşitsizlikleri giderecek; böylece birkaç kapitalist tarafından «milletin hayatına arzu edildiğince yön verilmesini önleyecek» bir yol izlemek zorundadır. Bu program ise, Dr. Sun'un belirttiği gibi, doğa kanunlarına, insanın sağ duyusuna, dünyanın gidişatına ve halkın ihtiyaçlarına uygun düşecekti. Çin, Avrupa ve Amerika'daki kapitalizm yolunu seçemezdi.

Mao Tse-tung, Sun'un 1924'de serdettiği **Üç İlkeler**'ini kabul ediyordu. Bunlar, Sovyet Rusya ile ittifakı, Çin Komünistleriyle işbirliğini, ve kitle devrimi sırasında uyanan halk kesiti olan işçiler ile köylülerin desteğini şart koşuyordu. Sun Yat-sen'in 1924'den önceki programı, 1911 döneminin şartlarına göre uygun bir program olmakla beraber, kitlelerin devrimci yönde harekete geçirilmesi gibi en önemli özden yoksun kalmıştı. Şimdi ise, Sun'un **Üç İlkeleri**'ini en sadık şekilde Yeni Demokrasinin benimsediğini söyleyen Mao, Kuomintang'ın bu **Üç İlkeler**'e ihanet ettiğini ileri sürüyordu.

4 Mayıs, 1919 Hareketinden önceki Kültür İhtilâlinde, Mao, «feodal» kültüre karşı burjuva kültürünün bir mücadelesini görüyordu. Bu kültür ihtilâli hareketi Batılı liberallerin düşüncelerinden esinlenmişti. 4 Mayıs Hareketi ise, herşeyden önce, Komünist kültür düşüncelerinin habercisi olmuştu. İçinde bulunulan anda ise, Yeni Demokrasi ve yeni kültür sosyalist özde olmaya çalışmamalıydı, Zira henüz sosyalizme erişilmiş değildi. Yeni Demokrasi döneminin kültürü milliyetçiliğin üç öğesine, bilime, ve halk kitlelerine dayanmalıydı.

Böylece **Yeni Demokrasi** isimli makalesinde Marxist-olmayan okuyucularına seslenen Mao, Çin demokratik devriminin lideri Sun Yat-sen'e sahip çıkıyor, ve çok mahir bir şekilde 4 Mayıs Hareketi ile Komünizmi özdeştiriyordu. Bu arada Marxist okuyucular için de kendisini Marx-Engels-Lenin-Stalin çizgisinde gösteriyor ve Komünist teorinin orijinal bir katkıcısı görünüyordu. Gerçekte ise Mao'nun «yeni buluşları» teorik alanda olmuştur. Yazdığı teorik esaslar klâsik Marxist kitaplarda zaten vardı. Mao'nun gerçek «katkısı» devlet içinde devlet kurmasıydı- parti, ordu, ve üs bölge esasına göre halk kitlelerinin desteği. Fakat bu artık 1940'larda öğünülecek birşey olmaktan çıkmıştı. Kısacası, Benjamin Schwartz'ın deyişiyle, «**Yeni Demokrasi** Marxist Leninist bir taslaktı, ve birçok şeyleri aydınlığa çıkarmakla beraber, birçok şeyleri de bulanıklıktan kurtaramıyordu.» Terminolojisindeki karmaşıklık, okuyanları kontrol etmek için bir çerçeve teşkil ettiği hâlde, okuyucular bütün umutlarını bu belirsizlikte görüyorlardı.

«**Kurtuluş.**» Hangi ülkede olursa olsun, savaş yıllarında, «bekâ» mücadelesi için bütün bir milletin hayatı devlet tarafından harekete geçirildiğinde ortaya çıkan yarı-totalitaryanizm bile bütün acılara rağmen millette yüksek bir moral yaratabilmektedir. Çin ülkesine Japon birliklerinin girdiği dönemde de, Komünistlerin örgütlenme konusundaki ileri teknik bilgi ve yetenekleri, o dönemdeki akıllı ve ılımlı tutumları, militan ve **messianic** inançları Çin insanı ve Çin halkı için yeni bir «cult» yaratmıştır. «Kurtuluş,» Çin köylü kitlelerinin uyanışını ve aktifleştirilmesini hedef almıştır. Bu dönemin kültür hareketi ağaç baskısı resme çok önem vermiştir. Zira bu resimler, bu ucuz ve kolay teknikle çoğaltılabiliyordu. Koro şarkıları ise savaş dönemi Çin'i için bir **başka** yenilikti. Bu arada Komünistlerin idare ettikleri bölgelerde **yang-ko** («fideleme şarkısı») denilen yeni san'at

türünü yaratacak şekilde tarihi köy danslarından yararlanılıyor; basit bir ritim, folk tonu, çok basit bir dans vuruşu («step»), propaganda hikâyeleri, ve günlük hayattan sahneler kullanan konuşmalı-şarkılı-danslı «fukara operaları» oynanıyordu. Bunlar, hem Japon işgalinden kurtarılan hem de doktrine edilen halk kitleleri için başlıca eğlenceyi teşkil ediyorlardı. Sıradan köy insanını kamunun gözü önünde derdini ifadeye yönelten bu danslar, şarkılar, korolar Çin bireylerinin toplum içinde toplumla bütünleşmelerini sağlayan süreçler olarak kullanılıyordu.

Kültürel, ekonomik, ve siyasal programlara halk kitlelerinin katılışı Çin'de yeni bir psikolojik atmosfer yaratmıştır. Savaş yıllarının bu yeni hayatına katılanların içinde yeni bir «imân» («creed») doğuyordu: köylülere ve halka karşı sevgi, Halk sevgisine dayanan bu yeni din, modern teknolojiden ve toplumsal yeni örgütlenmeden köylülerin hayatını yenileştirecek ve mutlulandıracak yeni bir yaşantının kurulmasında yararlanmanın mümkün olduğu şeklinde yeni ve devrimci bir ideale de kavuşmuş oluyordu. Bu «halkcılık» inancı; yani *lao-pai-hsing* bütün devrimci kadroları, ve bütün orduyu sarmıştı. Devrimin tutunabilmesi; kendi ölçülerini, değerlerini, ve özvarlığım koruyabilmesi için; halkın desteğini kaybetmemesi ve halka sırt dönmemesi için, bütün partililer, köylerde ve köylülerin arasında yaşamayı, köylünün yediğini yemeyi, köylü'nün giydiğini giymeyi, köylünün yaşadığı hayatı yaşamayı, köylünün düşündüğünü düşünmeyi tek ve biricik çare olarak zorunlu görüyorlardı. Köylü-millet olan Çin milletinin yeniden-doğuşu için yapılan bu mücadelede parti kadrolarının köylü kitlelerine yön vermeleri ancak bu sayede mümkün olabilecekti.

Adeta dinsel («spiritual») bir inanç hâline gelen bu «milletçe kurtuluş» inancı Komünist hareket içinde dinamik bir öğe hâline gelmiş; bir süre sonra da olayların zorlayıcı mantığı yüzünden, yeni parti diktatörlüğünün başlıca haklı nedeni olmuştur. Bu paradoks şu ortodoks muhakeme silsilesine dayanmıştır: (1) devrim, halkın ekonomik durumunu düzeltmekle işe başlamak üzere, halk kitlesine yeni bir hayat teminini hedef almıştır: (2) bu ise, eski düzeni değiştirmeye gücü yetecek, mutlak bir siyasal iktidarı gerektirmektedir: (3) siyasal iktidar ise koordine olmamış birey yığınları ile değil, merkezî bir kuruluşa dayanan parti organizasyonu yoluyla kazanılır: (4) parti ise, eğer üyeleri parti disiplinine uyarlarsa etkin işleyebilir-parti konseylerinde herkesin ko-

nuşma hakkı vardır, fakat parti kararı olarak bir karar alındıktan sonra herkese düşen görev ona itaat etmektir. Bu mantığın neticesinde parti yaşayan, tarihî bir görev yüklenen bir canlı haline gelmiş, kendini partinin davasına adamış bireylerden üstün bir yer almıştır. Partiye, tarihi olayların ilerki gelişmelerini önceden bilebilme yeteneği de atfedildiği için, parti (daha doğrusu, liderler kadrosu) kendi başına yasa yerine geçmiştir.

Koalisyon. ÇKP'si Nisan - Haziran, 1945'de, 1928'den beri ilk kongresi olan yedinci parti kongresini açtığında, savaş sonrası dönemdeki stratejini tesbit etmiş ve esnek bir politika olan «koalisyon hükümeti» politikasını seçmiştir. Ocak, 1941'de Yeni Dördüncü Ordu olayı patlak verip te Milliyetçi ordular, Yangtze'nin güneyinden atmak için, 8 gün süreyle ÇKP kuvvetleriyle çarpıştığında, hükümet çok yoğun bir şekilde Komünist bölgelerini kuşatmıştır (kısmen, Orta Asya yoluyla Rusya ile temasa geçmelerini isteği de bunda rol oynamıştır.) Bu olaydan sonra, Milliyetçiler Japonlara karşı savaşa olduğu kadar Komünistlere karşı savaşa da hız ve önem vermişler; Japonya'nın hesabının nasıl olsa Amerika tarafından görüleceğini düşünmüşlerdir. Çin'de bu sırada halk'a sinen en büyük korku, II. Dünya Savaşından sonra iç savaşın patlak vereceğiydi. Bunun için Chunking olsun Yenan olsun, bu endişelere cevaben, Savaştan sonra aralarında askerî bir çözüm yolu değil, «siyasî» bir çözüm yolu aramaya hazır olduklarını belirtmişlerdir. Müzakereler ise 1943 başlarında başlamıştır. Bu yeni Demokrasi görüşüne uygun olarak, Mao, henüz «burjuva-demokratik devrimi» aşamasında olan Çin'in «bütün partilerin ve partisizlerin temsilcilerine yer veren koalisyon şeklinde Yeni Demokratik bir hükümete» ihtiyacı olduğunu söylemekteydi : Bunun anlamı, ya 1946'da söz konusu olan şekliyle KMT ile bir koalisyon ,ya da 1949 yılında yapıldığı gibi, küçük partilerle liberalleri ortak alan ve KMT'a karşı bunlarla kurulacak olan bir koalisyon hükümetiydi. O günlerde Mao tarafından ileri sürülen bu görüş, özellikle, Hür Çin'de yaşayan ve gidişattan hoşnut olmayan liberal düşünceli entellektüelleri - profesörleri, öğrencileri, gazetecileri, tahsillileri ve teknik konularda yetişmiş elemanları hedef almıştı. Bunlar ise, savaş-sonrası Çin'in kalkındırılması en önemli gücü teşkil edeceklerdi.

1945'de, savaşın bittiği günlerde, ÇKP'si kendi bölgelerinde merkezî kontrola dayanan ve çok dinamik bir hareket haline gelmiş; Hür Çin'deki entellektüelleri bu başarı çok etkilemiştir.

Milliyetçi Hükümet kadar geniş bölgelerde Japonya'ya karşı savaşma külfeti yüklenmemiş olan, şehir ve belediye işlerinin sıkıntı ve zorluklarıyla bunalmayan ÇKP, Çin'in kırsal bölgelerinde iktidar mücadelesi için hazır bekliyordu. Birleşik Amerika için Çin'in harbden hemen sonra, kaçınılmaz ve çok âcil bir problem olmasına ÇKP'nin bu durumu çok etki etmiştir.

14

GELENEKSEL ÇİN POLİTİKAMIZ

Çin'i eşit devlet saymadan yapılmış imtiyaz sözleşmeleriyle geçen yüzyıllardan devraldığımız Çin ve Çinli anlayışımızdan sonra Çinlilerin militan bir Komünizme geçişleri bizim için anlaşılması güç bir olay olmuştur.

Pearl Harbor'dan önce Çin hakkmdaki folklorumuz, ilk zamanlardan beri yaptığımız temaslar, hatta millî bir dış politika tesbit edişimiz sırasındaki eylemlerimiz bile gerçekçilikten uzak olmuştur. Bu güne kadar Çin'deki çıkarlarımız ve yararlarımızla çok şamatacı ve gereğinden fazla ilgilenir göründüğümüz hâlde, aslında bunların gerçekten hayatî yarar ve çıkarlarımız olduğu söylenemez. Hakikat hâlde, Çin konusunda veya Çin'le ilgili olarak ideal şeklinde savunur göründüğümüz şeyler, yaptıklarımız ve izlediğimiz yol arasında çok aşikâr («curious») bir uçurum görülmüştür. Ağzımızdan çıkan sözlerimizle fiilimiz arasındaki bu uçurum, hiç şüphesiz, Amerikanın şartları ve izlediği yollarla Çinlilerin içinde bulundukları ve izledikleri yollar arasındaki farklılıkların bir yansıması olmuştur.

Örneğin, siyasal hayatta kendi devrimci geleneğimize uygun olarak vicdanımızın sesine uymuş, sömürgeciliğe karşı koymuş, Avrupalıların entrikalarına kuşku ile bakmış, ilk zamanlar imparatorluk kurmak veya hatta kuvvet politikası izlemek bile istememişizdir. Fakat, bütün bunlar yüzünden Avrupalılardan daha çok iyiliksever göründüğümüz hâlde, Çin'den bize de «en ziyade müsaadeye mazhar devlet» muamelesi yapmasını istemekten ge-

ri kalmamış; ülke-dışılık ilkesinin yarı-sömürgelerde sağladığı nimetlerden ânında yararlanmayı kaçırmamışızdır.

Günlük hayatta en kötü, en silik Amerikan yurttaşları - hiçbir işte başarı kazanamamışlar, ailelerinin başına belâ olmasından korkulanlar, aileleri için yüzkarası olup da bu yüzden yabancı diyarlara göçenler, maceracılar ve serseri tabiatlılar-bile Çin'e gelip Şangay'a yerleştikten sonra kendilerine üst-sınıf statüsü tanınmış, ve saygıdeğer insan muamelesi gösterilmiştir. Tıpkı Çinli zadegân sınıfı mensupları gibi ,bu Amerikalılar da halkın üstünde yer alıyor, polis bunlara dokunamıyordu. Çin'e ilk geldiklerinde insanın beygir gibi koşulduğu **rikşa**'lara oturunca bir süre sıkılıp, rahatsız olan Amerikalılar çok geçmeden bu sosyal üstünlüğü kabul ediyor, insan emeğinin ve hizmetinin sudan ucuz olduğu bu «güzel» Çin'i sevmeye başlıyordu. İnsanın insana eşit olduğunu savunan en mümin misyonerler bile realitede mevcut bu hiyerarşiyi kabul ediyor, uyuyordu.

Çin'e karşı söylediklerimizle fiilimiz arasındaki şaşırtıcı tezadlar, bence, işte bu karışık ve tuhaf tecrübelerimizin neticesi olarak vücud bulmuşlardır. Çin'e karşı gösterdiğimiz iyi niyetle, devlet politikamızın bu konuda gösterdiği boşluklar ancak bu yolla açıklanabilir. Böylece, hem bir yandan Çin halkı ve Çin milleti için, kendimiz için olduğu gibi, hürriyet ve bağımsızlık ister görünmeye devam etmiş; hem de, diğer yandan, bu savunduğumuz ideallerin gerçekleşmesi için bir eylemde bulunmamış olmaktan ötürü rahatsızlık duymaktan kurtulmuşuzdur. İdealler bizim kendi kültürümüzün «incileri» olarak elimizde muhafaza olunmuş; karşılaştığımız gerçekler ve olaylar ise Çin'i, bildiğimiz ve sevdiğimiz «Çin» yapan şeyler olarak kabullenilmiştir.

1. AMERİKALILARIN KAFASINDAKİ «ÇİN»

Halk kültürümüzde «Çin» diye çeşitli görüntüler yer almıştır-exotik Çin, idealize edilmiş Çin, hayâl kırıcı Çin, sosyolojik anlamda Çin. Bunların hiçbirinin bugünkü Çin realitelerini tasvir edemeyeceği şimdi her zamankinden daha açıktır.

Exotik anlayış, çoğunlukla, erkeklerin uzun saçlı oluşlarından, kadınların ayaklarının küçüklüğünden, afyon iptilâsından, herkesin uzun tırnaklı oluşundan, veya bunlara benzer **pre-modern** döneme ait kültürel acaipliklerden söz ederdi. Okuyucuların ilgi-

sini çekecek bir hikâyenin «adam-köpeği-ısırdı» hikâyesi olduğu düşünülerek, «Çinliler fare yerler» gibi basit hikâyelerle okuyucular çocukca aldatılırdı. Exotik Çin görünüşünü kullananlar, ortaya birçok Çin-işi (Batıya göre yapılmış, fakat Çin eşyası görünüşü verilmiş şeyler için kullanılan bir deyimdi) ev, süs, giyim ve sair eşyalar çıkarmışlar; Çin köpeği, Çin tarzı sundurma ve kapı saçakları, turistler için kabaca yapılmış elişi eşyalar moda olmuştu. Bu arada iki ülke arasındaki benzemezlikler üzerinde de vurguda bulunuluyordu: Erkekler entari giyiyor, kadınlar pantolon; yukardan aşağı, ve sağdan sola doğru yazıyorlar çorba sofranın son yemeği; pusula güneyi gösteriyor; onur konukları sol'a oturtuluyor; matem tutanlar beyaz, gelinler ise kırmızı giyiyor...

Çok daha ağırbaşlı olan kitap, roman gibi yerlerde ise bu anlayışa bağlı olan yazarlar, Çin isimlerini bile, **Sürgünler Evi'nde** Nora Waln'm yazdığı gibi, «Üçüncü-kel» şeklinde gülünç düşürmek amacıyla aynen çeviririler; veya Çinlileri hikmet sahibi acaip insanlar olarak gösteren «Konfüçyüs dedi ki» veya «Şeytan Zekâlı Çinliler» gibi kitaplar yazarlar; hatta «DR. Fu Mançu» gibi düzmece kâhin tipleri yaratırlardı. Exotik Çin'den söz edenlerin başka işleri de vardı: Çinlileri acılara ve «Şarkvari» işkencelere, ekonomik ve siyasal yönden çok düşük bir hayat standardına alışkın bir alt-insan grubu gibi gösterirlerdi. Bu sonuncusu, bugün, yapmak istiyormuşuz da sanki yapmamıza imkân yokmuş gibi gördüğümüz, Çinlilere ait «esrarengiz» beyin-yıkama işiyle ilgili hikâyelerde bile devam etmektedir.

Çin'e, Çin'i idealize ederek bakanlar öz'ce daha zengindirler. Bu bakışta Doğu'nun hikmet ve bilgeliğine gösterdiğimiz saygı ve yakınlık duyguları vardır.

Charlie Chan gibi karakterlerde; veya hatta temkinli ve işbilir bir tip olan, «eski kurt» diyebileceğimiz Çinli centilmen tiplerinde hep bunlar vardır. Dr. Lin Yutang bu sonuncunun tipik örneğidir. Gerçek hayatta ise, Çin'i idealize etme alışkanlığımız, 1943'de Amerika'da uzun bir geziye çıkan Madam Çan Kayşek ile, Japonya'ya karşı savaşın ilk döneminde sekizinci Koloidunun Komünist gerillaları gibi biribirleriyle tamamen zıd karakterleri idealize edişimizde bile görülmüştür. Bunların her ikisine de Amerikan halkını «mest edecek» faziletler, vasıflar yakıştırıldığı unutulmamalıdır. Birleşik Amerika Devletinin Japonya'ya silâh ve harp malzemesi satışlarının devam ettiği bir dönem-

de Çin'in Japonya'ya karşı gösterdiği mukavemetin, verdiği savaşın idealize edilmesi, hiç şüphesiz ki, suçlu vicdanlarımızı teselli etmeye yaramıştır, Fakat Çin'e karşı gösterdiğimiz bu pervodik yakınlıklarda-mazlumlara karşı sevgi duymak, misyonerlik duyguları, ve **Yitirilmiş Ufuk**'da görülen romantik kaçış («escapism») isteği gibi - Amerikan kitle psikolojisinin birçok özellikleri ve faktörleri de rol oynamıştır.

Çin devlet adamlarını kızdırma bahasına, Çin'i aşırı derece de idealize etmemizin bir başka örneği sinik'ce bir hayâl kırıklığını aksettiren Papaz Arthur H. Smith'in **Çin Karakteristikleri** isimli eseridir. Kitap, Çin köylerini gelişmek ve hristiyanlaşmak istemeyen, kendi içlerine kapanık köyler olarak bulmaktan üzüntü duyan, müsamahakâr, fakat zaman zaman sert bir dille yazan 19. yüzyıl misyonerlerinin duygularını dile getirmektir. Çin'in şartları yüzünden üzüntü ve hayâl kırıklığına kapılanların bazısı da, Çin hayatıyla esaslı şekilde ilgilenmediği hâlde, Çin'e gelen ve Çinlilerle çok yakın temas kuran Amerikalılardır. Sokaklarda rastlanılan dilenciler, kendine acındırıp insanı soyan sahtekârlar bu Amerikalıları çok şaşırtmıştır. Bunlar için örnek tip, 1920'lerde yazılan **Çin'in Kötülüğü Nereden Geliyor** isimli eserdir. Rodney Gilbert'in bu eseri, yabancıların oturduğu sözleşme limanlarındaki Amerikalıların ve Batılıların Çinlileri hor gören düşüncelerini, hislerini aksettirmektedir. II. Dünya Savaşında ise bu beğenmemezlik Amerikan askerlerinin (G I) ağzından dile getirilmiştir. Amerikan deniz piyadeleri Çinlilerin pislik ve yoksulluklarından tiksinti duymuşlardır («Hiç değilse, oturdukları yerleri olsun niye temiz tutmuyorlar?») Yazılanlar arasında, rezalet derecesinde dedikodular, yalnızlığın verdiği can sıkıntısı, ve savaş zamanına ait şikâyetler de bulunmaktadır. Daha sonraları Çin Komünistleri savaş çıkarmaktan başka birşey düşünmeyen «çılgınlar» olarak gösterilmiş; Çinlilerin Kore'de Amerikan askerlerine ve esirlerine gösterdiği muamele ise geri bir ülkedeki totaliter yönetimin sebeb olduğu mel'anetlere örnek olarak kullanılmıştır. Soğuk Harp, eskiden köylü ülkesi olan Çin'e karşı gösterdiğimiz şefkat duygularımızı hemen bir kenara atmamıza sebeb olmuştur.

Ciddi ve bilimsel yönden Çin'i incelememiz ise, yüzyıl önce, Çin Tarihi, Ticareti, Diplomasisi, Hukuku, Kurumları, Felsefesi, vs., gibi konularda yazılan «icmâl» kitaplarından beri devam etmektedir. Bunların klâsik örnegi S. Wells Williams'ın **Merkezî**

Krallık isimli eseridir. Eser 1848'de yayınlanmıştır. Bu sosyolojik yaklaşım, birinci elden Çin'i anlatan kitapların ve Çin'le temasın artması ile birlikte, uzun süre, Çin konusunda başlıca bilgi kaynağımızı teşkil etmiştir. Son yıllarda ise bunlar durmuş, geç kalmış da olsa, Çin sorunu çeşitli disiplinler açısından ortaklaşa yapılan araştırmalarla şimdilerde, daha ciddi, daha bilimsel şekilde incelenmeye başlamıştır. Bu arada, bilimsel çalışma yapmak isteyenlerin Çince öğrenmeye başladıkları görülmüştür Fakat bütün bu çalışmalara rağmen, bugün bile, Çin hakkında ki düşüncelerimiz ve tutumlarımızın Çin politikamıza etki ettiği söylenemez. Çin'deki diplomasimiz bazı başka kaynaklara dayanmıştır.

Britanya İmparatorluğu Gölgesinde Amerika. Çin-Amerikan ilişkilerinin belgelerine; eski günlerine dönecek olursak Çin'de giriştiğimiz faaliyetlerin seyrinde devamlı bir unsurun yer aldığı görülür. Çinle ilk ticarî ilişkimiz 1785'de Kanton'da, Britanya Doğu Hind Kumpanyasının himayesi altında başlamıştır. 1844'de ise Çin ile Amerika arasında ilk sözleşme yapılmıştır. Son derece barışçı bir hava içinde yapılan bu ticaret sözleşmesi, İngilizlerin 1840-42 döneminde Çin'le savaşarak (Afyon Savaşı) elde ettikleri Nanking Ticaret Sözleşmesini esas almıştır. 1899'da, İngilizlerin formüle ettikleri Açık Kapı doktrinine biz de sahip çıkmışızdır.

1900'lardan sonra Çin'in toprak bütünlüğünü savunmaya başlamışsak da, gerçek olan, bu politikamızın da Britanyanın politikasını izlediğidir. Britanya çok uzaklarda bulunan, tüccar bir devletti; Çin'in, kendi ticareti için, emin ve açık bir pazar olarak muhafaza edilmesini istiyordu. Çin'e karşı izlediğimiz politikadaki realist ve idealist unsurları anlayabilmek için, 1920'lere kadar Çin'deki faaliyetlerimizin İngiltere'nin «usta»lığında devam ettiğini, İngiltere'nin kanadı altında uzun «çıraklık» yılları geçirdiğimizi; Çin'deki faaliyetlerimizin İngiltere'nin önderliği altında geliştiğini unutmamamız gerekir. Bu durum bir bakıma işimize de yaramış; hem İngilterenin emperyalist faaliyetlerini kötüleyerek iyiliksever görünmemiz, hem de İngiliz emperyalizminin Çin'den sağladığı imtiyazlardan bizim de yararlanmamız mümkün olmuştur.

Bunun neticesi ise, bence, hümanist ideallerimizle stratejik realizmimiz arasında denge kuran geleneksel dış politikamızın devamı olmuştur. Çin'in kaderi ile bazan olağanüstü («preterna-

turaly») bir şekilde ilgilenmişizdir. İnsana tuhaf gelen bu ilgilenmemizin ardında ise, Çin'de desteklemek istediğimiz belli bir hizibin veya belli bir davânın haklı kılınması isteklerimiz yer almıştır. Fakat, bazan da moral düşüncelerimizin ve yargılarımızın sesine kulak tıkayarak, gerekli gördüğümüz eylemlere girişmişizdir. Bazan Çin'deki olaylardan sorumlu değilmişiz gibi görünmeyi tercih ettiğimiz olmuştur. Böylece, Çin politikamız sorumluluk ile sorumsuzluk, eylem ile eylemsizlik arasında ve «realitelere» göre seyretmiştir.

Amerikan dış politikası üzerindeki çalışmalarıyla ün kazanan bazı tarihçilere göre ise, «millet olarak, eski ideallerimize açıkça ilk ihanetimiz» 1898 yılında Filipinleri işgal edişimiz olmuştur. Bundan sonra Uzak Doğu'daki faaliyetlerimiz durmadan artmıştır. Bunun ardından ise, 1899'daki Açık Kapı siyasetinin peşpeşe «hataları; Theodore Roosevelt'in 1905 Rus-Japon Savaşındaki arabuluculuk hizmetleri, ve 1909'da Dışişleri Bakanı Knox'un Mançurya'yı «tarafsızlaştırmak» için hazırladığı plân gelmiştir.*

Ben ise, 1898'den sonra izlediğimiz Çin politikasının bilmeden yapılmış bir «hata» olduğu görüşüne katılmadığımı belirtmek isterim. Hiç kuşkum yok, 19. Yüzyılda Çin'deki durumumuza yakından bakılacak olursa, bizim de İngiliz milleti ile birlikte gün-be-gün yaptığımız başlıca işin, Britanya'nın ortaklığında, Çin'i yabancılara açılmaya zorlamak olduğu görülecektir. Ne var ki, bu faaliyetlerimiz Amerikan arşivlerinde açıkça görülmemektedir. Amerika'nın Çin'deki amaç ve faaliyetlerinin bu ilk dönemi üzerinde araştırma yapacak olanlar Amerikan arşivlerinde John Hay'den önceki günlerdeki Amerikan politikası hakkında işe yarar hiçbir şey bulamamaktadır. Diplomatik yazışmalarımız ise çok azdır. Olanlar ise, 1853'de Amerikanın Çin temsilcisi («Commissioner») olan Humphrey Marshall'm yazdıkları gibi,

* Profesör Bemis bu konuda şöyle demiştir: «1898 yayılmacıları, bizim geçmişi gördüğümüz gibi geleceği görebilmiş; veya Amerika'nın, dünyanın diğer yerlerindeki yatırım ve ticarî menfaatlerine oranla, Uzak Doğu'da ne kadar az çıkarları olduğunu gösteren istatistiklere bakmış olsalardı, Uzak Doğu'da, ilk bakışta tatlı, hakikatte ise faydasız ve akılsızca bir politika olan Asya politikasına bu kadar aceleci ve düşüncesizce atılmayacaklardı, denilebilir. Bu politika, son derece maceracı, Amerikanın kıt'a geleneğine ve çıkarlarına yabancı, Birleşik Devletlerin esenliği için son derece tehlikeliydi.» S.F. Bemis, **A Diplomatic History of the United States** (New York: 1942), pp. 501 - 502

amatörce vazılmış «belâgat» özentisi şeylerdir. Bunlarda İngiliz düşmanlığından başka şey yoktur. Ancak, bu mektuplar cesaretli ve şimşek gibi sert eleştiriler mahiyetindedir. Bu dönem Amerikan politikası üzerinde inceleme yapan, tez hazırlayan Amerikalı öğrenciler, Çin İmparatorluğunu Britanya'nın çevirdiği «dolaplara» karşı korumamız gerektiğini yazan Mr. Marshall'dan sık sık iktibaslarda bulunmaktadırlar. Fakat Mr. Marshall'ın Çin'de çok de çok kısa bir süre bulunduğu, gerçekler hakkında fazla bilgi bile edinemediği, ve yazdıklarının Amerikan politikasından çok, kendi şahsî kanaatlarını temsil ettiği unutulmaktadır. Britanya emperyalizmi Çin denizlerindeki bu döneminde sadece kendisini düşünen, kendisinden başkasına faydası dokunmayan bir emperyalizm olmamıştır. Britanya «sefir» leri ve muhripleri olmasaydı sözleşmelerle yabancılara açılan ticarî liman şehirlerin de asâyiş ve emniyet sağlanamazdı. Emperyalist Britanya'nın bu faaliyetlerinden biz de yararlanmışızdır. Bu dönemde Amerika tarafından izlenen gerçek siyaset, Britanya'nın ardına sinerek Britanya'nın politikasından sağlanan imtiyazlardan yararlanmak olmuş; hatta zaman zaman Britanya'dan sızlandığımız («gueruluously») bile olmuştur.

İşte bu politikamız sayesindedir ki, 1858 ve 1860'da Çin'in yabancılara açılışını tamamlayan imtiyaz sözleşmeleri sistemi İngilizler ve Fransızlar tarafından savaşa savaşa elde edildiği hâlde Amerika ve Çarlık Rusyası aynı mahiyetteki imtiyaz sözleşmelerini Çin'e karşı tek kurşun atmadan elde etmişlerdir. Görünüşte izlediğimiz Çin taraftarı ve iyiliksever politikamızın ardında yatan bu gerçek 1859'da açıkça ortaya çıkmış; 1858 sözleşmelerinin teminat kısmını genişletmek için Çinlilerle görüşmelere giden Britanya heyeti onur kırıcı bir şekilde Tientsin dışına atıldığında, Amerikan firkateyni **Powhatan'ın** komutanı **Komodor Tatnall**- bu zırhlımızda bizim iyiniyet heyetimiz bulunuyordu- İngiliz muhriplerinin battığını ve deniz piyadelerinin yarıdan çoğunu denize döküldüklerini görünce, ünlü sözlerini haykırarak «Kan kardeşlerimiz herşeyden önce gelir»* demiş, denizde çırpman Britanyalı «yeğenlerinin» kurtarılmasını emretmiştir.

Çin İmparatorluk Deniz Gümrükleri İdaresini tesis eden Robert Hart, Massachusetts'deki Cambridge'den E. B. Drew'i hizmete aldığında; ve Drew de, Harward'ın 1874 mezunlarından dört

* İngilizcesi : «Blood is thicker than water.» (ç. n.)

Amerikalıya Çin'deki ticaret limanlarında müfettişlik görevi verdiğinde bunların yaptıkları işin de Amerikan resmî politikası ile bir ilişkisi yoktu. Bu, Peking'deki Mançu siyasetiyle işbirliği yapan İngiliz siyasetine Amerikalıların ferden katılmasından ibaret bir olaydı. Amerikan vatandaşları resmî kayıt ve yazışmalarda görülenden çok daha önceleri, «idealist» tutumumuzu terk etmişlerdir. Uzak Doğu'da aktif bir devlet olarak Asya politikasına girişimizin başlangıcını 1898 olarak kabul etsek bile, Çin'de ve Asya'da, bu tarihten önce de, İngilterenin «çırağı» olarak uzun yıllar geçirdiğimiz bir gerçektir.

Amerika'nın Amacı. 1809'da, Amerika'nın Açık Kapı siyaseti ile ilgilenmesi bir yüzyıldan daha uzun bir süredir ticaret, misyonerlik, diplomasi ve diğer alanlarda Çin'le devam eden ilgimizin en yeni bir ifadesi olmuştur. Çin'e karşı gösterdiğimiz ilgi, sadece bu konularla sınırlı kalmadığı gibi, esas itibarıyla hesabî bir ilgi de olmamıştır. Çin'e karşı gösterdiğimiz ilgi, Amerikanın uçsuz-bucaksız batı eyaletlerine doğru yayılmamızın düşünce ve tutumlarımız üzerinde bıraktığı etkilerin izini taşımıştır. Amerika'nın doğusundan batısına geçtiğimiz günlerden çok önceleri, Amerikalılar Pasifik'teki boş yerlere akın etmeye başlamış bulunuyorlardı. Dev gibi birdenbire gelişen endüstri, Kuzeybatı kıyılarındaki kürk ticareti, New England'daki gemicilik şirketlerinin Kanton, Manila, Singapur, Batavia, ve Uzak Doğunun diğer ticaret merkezleri ile kurdukları ilişkiler sonunda 19. yüzyılın ilk yarısında Amerikan ekonomisi için buraların gelişmeye çok elverişli yerler olduğunu görmüş bulunuyorduk. 1890'larda kendi kıt'amızdaki eski sınırlarımızı aşıp yayıldıktan sonra*, Çin'de de Açık Kapı doktrinine dayanarak, kendimize göre teorik bir sınır hattı çizmeye başlamaktaydık. Kıt'adaki süreç Asya'da da aynen devam ediyordu.

Amerika'nın Asya'daki sınırları kıt'a Amerikasındaki «Büyük Düzlükler»den çok farklı şartlarda oluşmuştur. Asya'da geniş ve bomboş düzlükler ve bol tabiî kaynaklar yerine Kathay'lar ile karşılaşmamız gerekmiştir. Bu yeni ve tuhaf insan toplumu tecessüsümüzü uyandırmış; hırsımızın ve kâr arzumuzun kamçılanmasına olduğu kadar, bu insanlara karşı sevgi ve yakınlık duy-

* ABD bu dönemde, uzun savaşlardan sonra, Meksika'dan Texas ve Kaliforniya başta olmak üzere şimdiki güneybatı eyaletlerini almış; Pasifik Okyanusuna inmiştir. (ç. n.)

mamıza da yol açmıştır. Bu sıralarda, davranışlarımıza kıt'a Amerikasında edindiğimiz tutumlarımız da etki etmiştir. Bu yolculuklar, bu ilişkiler yayılmacı ve kazançlı işlerdi. Yaptığımız işler, ilerlemeyi, gelişmeyi, tekâmül etmeyi hayatın başlıca kuralı ve yasası saymamıza sebeb olmuştu. Şangay'a ticaret için gelen Amerikan tüccarları ticaretin yararlarından, ulusları medenileştirmesinden; misyonerler ise «kâfirlerin» imâna kavuşturulup, günâhkârlıktan kurtarılmalarından; siyaset adamları, parlak gelecekten söz ediyorlardı. Çok çeşitli meslek gruplarında duyulan ve bu buna benzer sözler, tek fakat kompleks bir sosyal olguyu temsil etmekteydi : Amerikan milletinin sadece ekonomik, sadece dini, sadece milliyetçi olmayan, fakat bütün bunların bir kombinasyonu olan dış'a açılıp yayılma arzusunu.

Bu yayılmada babalarımızın-dedelerimizin de emeği geçtiği için konuyu daha fazla kurcalamamız gerekli değildir. Yalnız, belirtilmesi gereken husus, ilk gününden itibaren, Asya'daki Amerikan faaliyetlerinin Amerikan tarzı bireyci kalıplar içinde geliştiğidir. Menkantilizm döneminde Avrupa devletlerinin yayılmasını sağlayan donanmalı, yarı-resmî ve tüccar-idareci karışımı personeli olan büyük anonim şirketler yerine, Çin'e gelen ilk günlerin New England'lıları (Amerikan kolonilerinin adıydı, ç.n.) küçük gemilerle Okyanus aşan ve maceracı ruha sahip küçük tüccarlar olmuştur. Bu öncüler genç Amerikan ulusuna özgü bir felsefeye sahiptiler-kâr ve kazancı seven, yenilikleri ve yeni buluşları seven; fakat bireyin moral değerliliğine ve bireyin kurtuluşuna («salvation») inanan; enerjik ve kendine-güvenen insanlardı.

Peter Parker'in 1830'da Kanton'da açtığı göz hastanesinden itibaren, Amerikan misyonerleri sayıları ve imkânları itibariyle İngiliz misyonerlerne yaklaşmış; yirmi-otuz yıl sonra da Amerikan tüccarları İngiliz tüccarlarıyla aralarındaki açığı kapatmasını bilmişlerdir. Misyonerlik felsefesi Çin'e karşı gösterdiğimiz «hümanizmacı» tutumlarımız için başlıca kaynak olmuş; siyasetimizi devamlı olarak etkilemiş, hatta bazan siyasetimizi belirliyen en başat faktör hâline gelmiştir.

Politikamızdaki Dalgalanmalar. Bu cömertce tutumun yanısıra Çin'e karşı eşitlikçi («egalitarian»), hatta bazan mazlumdan yana ve koruyucu bir tutum takındığımız olmuştur. Fakat 1894'de Çin hâlâ geri ve çağ dışı bir bir imparatorluk; Japonlar ise,

Batının yolunu izleyen bir «çırakken» cereyan eden Çin-Japon savaşında ise Amerikanın tutumu Japonya'dan yana olmuştur. (Burada, «Amerikan kapitalist emperyalizminin Japon saldırısına sebeb olduğu» şeklindeki Peking propogandasının asılsız olduğunu belirtmeye lüzum bile yoktur.) Mazlumdan yana Amerikan tutumumuz 1904'deki Rus-Japon savaşında da Japonyayı tutmuştur. Amerikanın Japonya'ya sırt çevirmesi ve Japonya'yı sevmekten vazgeçmesi 1905'den sonra; Japonya'nın Uzak Doğu'da kuvvetli bir devlet olacağının anlaşılmasından sonra başlamıştır. Bugünkü nesil Amerikalılar ise, Japon saldırılarına karşı koymaya uğraşan ve ellerinde döğüşecek yeterli silâhları bile bulunmayan Çin vatanseverlerine sevgi beslemiştir. Bu hissiyat, özellikle, savaşın ilk yıllarında Çan Kay-şek'in Amerikan yardımları ile desteklenmesinde ifadesini bulmuştur. Bu aynı duygu, Çin Komünistleri ,köylüler arasında bir azınlık olarak, köylülerle birlikte, Çan Kay-şek'in kat kat üstün ordularına karşı savaştıkları sırada, bu kere, Çin Komünistlerinin lehine dönmüştür. Mazlum bulduğumuz tarafa karşı gösterdiğimiz «hissi» yakınlık, aralarında mücadele eden tarafların savundukları davanın bizce haklı görünmesine, ve taraflar arasındaki nisbî kuvvet durumuna göre kâh o tarafa, kâh bu tarafa meyletmiştir. İşin ilgi çekici yanı, Amerikalıların Japonlara, Çan Kay-şek'e, veya Çin Komünistlerine karşı takındıkları «hissiyat»taki değişmelerin mi, yoksa Japonların, Çan Kay şek'çilerin, veya Komünistlerin kendilerindeki değişmelerin mi daha büyük olduğu sorunudur.

Eskiden beri Amerikanın Uzak Doğu politikasının en önemli özelliği olarak korunan moral haklılık inancımız ise, savaşın pratik bir politika aracı olup olmadığı hakkında kesin bir kanaat serdetmeyiş özelliği ile ün kazanmıştır. Bu sayededir ki, hem Japon saldırılarını suçlayarak moral ve diplomatik pozisyonumuzu savunmamız; hem de, bu moral ve diplomatik pozisyonumuza uymak için savaşa girmek mükellefiyetinden kurtulmamız mümkün olmuştur. 1931'de Stimson Doktrini ile «Mançuko»yu tanımayı reddetmemiz ve, aynı anda, bir yandan da Japonlara silâh satmaya devam etmemiz gibi bir garabet de gene bu sayede mümkün olmuştur. «Kavlimiz» ile «fiilimiz» arasındaki bu tutarsızlık belki de Avrupa'dan tecrid olmamız yüzünden kazanmış olduğumuz «hissiyattandı.» Sınırlarımıza bitişik hiçbir büyük devletin olmayışı sebebiyle savaş tehdidi altında yaşamış değildik; dış politikamızda savaşı alternatif bir unsur olarak hesaba katmayı öğrenmiş değildik. Netice olarak, dış politika-

mız hakkında söylediğimiz sözler, diğer devletler bu sözlerini tutmak için savaşı göze almaya alışkın oldukları halde bizim için ahlâk ve hukuka uygunluk gibi ölçüleri aşmıyordu.

Asya politikamızın barışçı olduğu, savaştan bir yarar ummadığımız şeklindeki bu geleneğimiz 19. Yüzyılın gerçeklerine ve olaylarına da uygun düşüyordu; zira, İngiltere zaten bizim için de döğüşüyordu. Britanya'nın Asya'da, bu ülkelerle ticaret yapan bütün Batılılara açık bir pazar kuran bu politikası sayesindedir ki, Amerikan politikasına realist olmaktan çok idealist bir dış politika izlenimi kazandırılmıştır. Ama unutmamamız gereken gerçek, Çin'deki ilk yüzyılımızda ve sonraki dönemlerde elde ettiğimiz kazançları hem Amerikan teşebbüsüne ve hakseverliğine, hem de, «mel'un» birşey saymakta olduğumuz Britanya emperyalizmine ve Britanya'nın Asya'da kurduğu kontrol gücüne borçlu olduğumuzdur.

Asya ile ilgilenişimizdeki uzun-dönemli dalgalanmalar da, İngiltere gibi denizaşırı ticarete çok fazla muhtaç olmayışımız gibi faktörler dahil, Amerikan hayatındaki çeşitli faktörlerin bir fonksiyonu olarak ortaya çıkmışlardır. Bizler, Kanton'a, hatta Kaliforniya'ya bile sonradan gelmişizdir. İsyanyollar olsun Ruslar olsun bizden önce Pasifik'e gelmişlerdi. (1823'deki Monroe Doktrininin sebeblerinden birisi de Rusya'nın 1821'de çıkardığı bir «ukaz» ile, 51. paralelin yukarısında kalan Pasifik kıyılarının Rusya'ya ait olduğunu ilânıdır.

1818-1824 dönemindeki çabalarımızdan sonradır ki, Pasifik'e kadar uzanan bir kıt'a devleti olmuşuzdur. Fakat diplomatlarımız bu dönemde bile, gururlu bir şekilde Pasifik-aşırı yayılmalarla ilgilenmemişlerdir. Doğu ülkelerinde bulunan Amerikalıların bu konudaki imkânlar hakkında hazırladıkları plân ve teklifler bile, Amerikan hükümetlerini harekete geçirememiştir. Formoza'yı adaya Kanton'dan gelen Amerikalılar keşfetmişler, ticarete açmışlar, adaya Amerikan bayrağını çekmişler, yarım milyon dolar tutarında 78 gemi dolusu mal bulup Çin'deki Amerikan temsilcisine gelmişler ve adanın Amerika tarafından ilhakını istemişlerdir. Amerikan Hükümeti bu teklife cevap vermeyi bile gereksiz görmüştür.

Meksika Savaşından, Kaliforniya'da altına hücumdan, Perry'nin Japonya'yı ticarete açışından sonra bile, 1840'larda ve 1850'lerdeki Amerikalıların kıt'anm batısına doğru akıncı yayılma dönemi izlenmemiş; bir uyuşukluk dönemine girilmiştir. 1860'da

Ruslar, savaşta savunulması imkânsız, barışta ise hiçbir fayda getirmeyen Alaska'yı satmak istedikleri zaman bile Dışişleri Bakanı Seward'ın Kongre'den onay koparmak için çok uğraşması gerekmiştir. Dönümü 2 sent'ten alman bu ülke için, «yaşanılması imkânsız, değersiz, Allahın gâzabına uğramış, beş para etmez bir bölge» denilmiştir. Temsilciler Meclisinin bu satışı onaylaması için dokuz ay beklemek gerekmiştir. Rus Dışişleri Bakanı ise gerekli kişilere binlerce dolarlık rüşvet vermiştir.

2. AÇIK KAPI DOKTRİNİNİN EVRİMİ

1899'un şartları içinde John Hay'in notlarına bakılacak olursa, Çin'e karşı izlenen müşfik («benevolence») politika geleneğinden çok farklı bir tutumla karşılaşılacaktır. Açık Kapı politikası, 1898 ve 1899 arasında Hawai, Samoa, ve Filipinler'deki yayılmalarımız ve Britanya'nın bizden önceki Çin'deki yayılması ile birlikte değerlendirilmelidir.

Temmuz 1898'de Kongre, Hawai'nin ilhakına karar almıştır. Aralık ayında İspanya ile yapılan anlaşmayla Puerto Rico, Guam, ve Filipinler alınmıştır. Aralık 1899'da yapılan üç-taraflı bir anlaşma ile Samoa'nm bir kısmı alınmıştır. Birkaç ay içinde elde ettiğimiz bu yerler Eylûl 1899'da açıklanan Açık Kapı politikası hakkındaki bildiriden önceki ve hemen sonraki günlere denk gelmiştir. Bu gelişmeler sonunda Amerika, Pasifikteki diğer devletleri geride bırakmıştır. Almanların Şantung'daki Kiaochow'da, Rusların ise Port Arthur'de üs elde ettikleri sırada, biz de Hawai, Samoa, ve Filipinler'de üs yapmaya elverişli yerler elde etmişizdir. Aynı şekilde, Avrupa devletleri ticaret yoluyla sömürmek için Çin'de nüfuz ve ticaret sahası elde etmeye çalışırken, biz Asya'da takım adalar almışızdır. Amerikanın bu genişlemesi, hiç beklenmedik bir olaydı. Bu yüzden çok dikkat çekici bir olay sayılmıştır.

Britanya'nın Açık Kapı siyaseti ile baştan beri süren ilgisi ticarî istatistiklerde açıkça görülmektedir. 1898'de Britanya'ya ait gemiler Çin limanlarından yapılan, ve Çin'e getirilen deniz taşımacılığı işlerinin üçte-ikisini ellerinde tutmuşlar; gümrük vergileri hasılâtının üçte-ikisi de Britanya ticaret mallarından gelmiştir. Diğer devletlerin iştihaları karşısında elindeki ticaret imparatorluğunu korumak isteyen Britanya ilk zamanlar, belli

şartlar karşısında tavizkâr bir politika izlemiştir. 1895'de Çin'in Japonya karşısında feci bir yenilgiye uğramasından sonra başlayan büyük devletler arasındaki rekabette, Çin'e verilen dış kredilerden ikisini bizzat açmış (Çin'e üç kredi açılmıştı), buna karşılık uzun süreli kira mukaveleleriyle Weihaiwei ve Kowloon gibi üç yerin tasarrufu ve Çin'deki en uzun demiryolu inşaat imtiyazını elde etmişti. Fakat Çin üzerinde Britanya'nın tek başına nüfuz kurduğu bir dönemde Çin'in parçalanmasından Britanya bir yarar sağlayamazdı. Diğer devletlere verilecek imtiyazlar, ve taksim sonunda diğer devletlere bırakılacak nüfuz sahaları Britanya'nın ticaret yapacağı toprakların daraltılmasına yol açacaktı.

1898 yılı başlarında Rusya Mançurya'yı ele geçirdikten sonra kendi lehine vergi oranları uygulayarak diğer Batılı devletlere zarar vermemek konusunda kesin bir şey söylemeye yanaşmamaktaydı. Britanya ise Yangtze vadesindeki eskiden beri istediği hakları birtürlü elde edememişti. Devletler, bu durumda, gene geleneksel Açık Kapı politikasına dönmek; ve «Çinle ticaret yapan devletlerin hepsinin kollektif nüfuzuna tâbi kılınmak şartıyla» Çin'in herkese açık tutulması esasını müzakere etmeye başlamışlardır. Bu fikir 1898 yılı başlarında. Britanya Avam Kamarasında müzakerelere yol açmıştır. Dışişleri Bakanı, o zamanlar Londra Bakanımız olan John Hay'a bu durumu nakletmiştir. Hemen ardından İngilizler, Mart 1898'de Yangtze bölgesini kendileri için bir nüfuz sahası yapan, ve Britanyanın Çin'deki emperyalist devlet durumunu koruyan daha somut bir taslak hazırlamışlardır.

ABD Dışişleri Bakanı olan W. W Rockhill'e müracaat eden Hay, Ağustos 1899'da Açık Kapı doktrini hakkında bir «memorandum» taslağı hazırlanmasının yararlı olacağını belirtmiştir. Rockhill, Çin meselesini ve Çin'deki durumu incelemiştir, ve bu konuda belli bir görüş edinmiştir. Rockhill, bu inceleme sırasında, Çin Deniz Gümrükleri Komisyoneri olan İngiliz Alfred E. Hippisley'in de görüşlerini almıştı. Hippisley, Rockhill'in arkadaşıydı ve ogünlerde Çin'deki görevinden dönmekte olduğu için, mesele hakkında birinci elden malumat sahibiydi. Hippisley (Çindeyken) Robert Hart'ın en yakın mesai arkadaşı ve yardımcısı olmuştu-o kadar ki, Hart 1896 yılında Çin Gümrükleri Genel Müfettişliği görevinden emekli olarak ayrılmak istediğinde, Hippisley bu makam için en kuvvetli aday olarak görülmüştü. Robert Hart'm

görevi sırasındaki tuhaf tutumu da henüz incelenmiş değildir. (Britanya'nın memuru olduğu halde) Hart'ın izlediği siyaset Britanya Dışişleri Bakanlığının politikasından farklı bir politika olmuştur. Hart, görevi boyunca, Çin ile ticaret yapan bütün devletlerin eşit nisbetler üzerinden vergilendirilmelerini, bütün devletler için Çin ile ticaret konusunda eşit fırsat tanınması görüşünü muhafaza etmiştir.

Eylûl 1899'da ilân edilen Açık Kapı (esası) üzerine bildiri, Hart'm görüşlerine uygun olarak kaleme alınmıştır. Bildiride Çin'in toprak bütünlüğünün korunması konusuyla, Çin'de nüfuz sahalarının genişletilmesine karşı set çekilmesi hakkında bir ibareye olsun yer verilmemiştir. Bildiri, daha çok, gümrük sorunları üzerinde durmuştur. Meseleyi ele alırken, önce, Çin'de menfaatları olan devletlerin, diğer devletlerin bu nüfuz bölgelerindeki mevcut çıkarlarına hâlel vermemesi gerektiğini belirten bildiri, daha sonra, Çin'de sadece Çin hükümetinin gümrük vergisi alabileceğini, bu vergilerin Çin sözleşme nisbetleri üzerinden alınacağını ifâde ediyor, en son olarak da (Çin'de) belli bir nüfuz bölgesi tesis eden devletin vatandaşlarına bu nüfuz bölgesindeki liman gümrüklerinde ve demiryolu ücretlerinde ayrıcalıklı muamele yapılmaması gerektiğini ileri sürüyordu. Hary'nin Temmuz 1900 tarihinde gönderdiği ek-raporların etkisiyle, tekrardan, Çin'in toprak bütünlüğünün temini konusuna dönülebilmesi için ise, Boksörler İsyanından sonra Çarlık Rusyasmın Mançurya'yı fiilen işgaline kadar beklemek gerekmiştir. Orijini itibariyle, Açık Kapı politikası Çin devletini değil, Çin ticareti ile ilgili yabancı devletlerin ticari menfaatlarını korumayı hedef almıştır. 1898'de bu politikayı herkesten çok Amerikan iş çevreleri savunmuştur. Fakat çok geçmeden, anlam itibariyle, ekonomik çıkarlardan daha fazla mâna ifade etmeye başlamıştır.

Çin'in Toprak Bütünlüğü. Açık Kapı siyaseti başlangıçta hukukî bir doktrin olarak değil, siyasal bir doktrin olarak ortaya çıkmıştır. Bu doktrin 1900'den sonra birçok vesilelerle yapılan ikili anlaşmalarla ve siyasi konulardaki bildiri ve açıklamalarla ifâde edilmiş, fakat ilgili bütün tarafları bağlayan bir andlaşma şeklinde imzalanıp bir metin haline getirilişi 1922'de mümkün olmuştur. Doktrin ilk başlarda devletlerin Çin topraklarındaki nüfuz sahalarını büyütmelerini ve genişletmelerini görmezlikten

gelmiştir. Çin'in toprak bütünlüğü konusunda olumlu bir takım sözlerin yer alması 1900 yılının Temmuz'undaki metinlerle başlamıştır. Bu tarihteki metinlerde Çin'in toprak ve idarî varlığı desteklenmiş; daha sonraki ilgili metinlerde ise bu ibare yerine «toprak ve idari bütünlüğü» kullanılmıştır. Bunun sebebi ise, Rusyanın, diğer devletlerden çoğunun çıkarları hilafına, hızla Mançuryaya inmeye başlamasıydı. Birleşik Amerika için de, Çinle ticareti olan ve «hümanist» görünen bir ülke olarak, Çin ülkesinin ve milletinin Rusya'nın eline düşmesine mani olunmasında yarar vardı. Bu hesap, bugünkü Çin politikamızı bile etkilemekte olan uzun vadeli bir hesap olagelmiştir. Bu hesabın sadece ekonomik çıkarlara bağlanması doğru değildir-büyük devletler arasındaki rekabetin, ideolojik ihtilafların, yakınlık ve sevgi gibi faktörlerin bunda etkisi vardı.

Kısacası, 1900 yılında Hay bu doktrini geliştirdiğinde, gerçekte, ogünkü durumun dışında bir gelişme sonucunda nüfuz sahalarının genişletilmesine karşı koymuş oluyordu. 1902 yılındaki Anglo-Japon ittifakı ise (Açık Kapı doktrinine) yeni bir ibare olan «eşit ticaret fırsatı» ibaresini getirmiştir. Bu, Britanyanın Açık Kapı anlayışına uygun düşüyordu. Daha sonraki ifadelerde ise, «kültürel» faaliyetler alanında da «eşit fırsat» ibaresi kullanılıyor; «seyahat» hürriyeti de tanınıyordu. 1938 yılında Amerikanın Çin ticareti hakkında izlediği politika hakkında yaptığı açıklamalarda ise, hiç aksamadan, düzenli olarak «serbestçe rekabetin muhafazası» ve «âdil muamele görülmesi» ibareleri kullanılıyordu.

Bu yolla, Açık Kapı doktrini iki noktaya varmıştır: Çin'in toprak bütünlüğü, ve Çin'deki yabancı devletlere eşit muamele. Bu sonuncusu Çin geleneğine de uygundu. İmparator, eskiden de bütün yabancılardan üstün olduğunu göstermek için, yabancıların hepsine eşit muamele ederdi. Yirminci yüzyılda ise Çin, devletler içinde sadece sıradan biriydi. Bunun için Çin, Açık Kapı doktrininin birinci kısmı olan Çin'in toprak bütünlüğüne riayet edilmesine önem vermekteydi. Barbarlar ise, Çin'deki devletlerin eşit muamele görmesi üzerinde dururlardı.

Şüpheci bir gözle bakılacak olursa, Çin'in toprak bütünlüğü doktrininin, örneğin, Rusya gibi devletlerin Çin'e girişini önlemek amacıyla ortaya atıldığı; doktrinin böylece bizi Rusyanın rekabetinden koruduğu söylenebilir. Fakat Çin'in bağımsızlığı

Amerikalıların adalet duygularına da uygun düşüyordu. Son zamanlara kadar, küçük veya zayıf durumdaki milletlerin egemenlik ve bağımsızlıklarının korunması şeklindeki görüş Amerikalıların en temel görüşlerinden birisi olmuştur.

Japonya'nın Çin'den kopardığı topraklar üzerinde kurduğu devletleri 1915'de Bryan doktrini ile, 1931'de Stimson doktiriniyle tanımayı reddetmemiz de Çin'in toprak bütünlüğü doktrininin bir sonucu oluyordu. Fakat gerçek hayatta, tanımayı reddetme politikamız da âdil olmayan davranışları reddetme politikamız gibi, bizi herhangi bir eylemde bulunmaya yöneltmemiştir. 1930'larda Japonlar Çin'de yayılmaya başladıkları zaman, A.B.D. Dışişleri Bakanı Hull, müdahalede bulunmama («nonintervention») doktrinini ilân etmiş; bu doktrin de Japonlara karşı hiçbir önleyici sonuç vermemiştir. Bugün Açık Kapı doktrini ve o'na ilişkin sonraki doktrinler, bugünkü politikamızda birtakım kalıntıları bulunmakla beraber, aslında tarihin sayfaları arasında kalmışlardır.

Kollektif Eylem. Birleşik Amerika, I. Dünya Savaşından sonra Çin'e karşı izlediği politikayı kollektif eylem şeklinde yürütmek istemiştir. Bu tutumumuz, Monroe Doktrini ile, Lâtin Amerika ülkelerine ilişkin politikada Avrupalıların ABD'ne ortak çıkmalarını önleyen tutumumuza ters düşmüştür. Aynı şekilde, Avrupa ülkelerindeki meseleleri İngiltere ve Fransanın müdahalesine bırakmak için Milletler Cemiyetine girmememiz şeklindeki Avrupa politikamıza da ters düşmekteydi. Devletler topluluğu şeklinde politikada bulunmamız sadece Uzak Doğu'da mümkün olmuştur.

Uzak Doğu'daki kollektif eylemimizin hukukî temeli 1921-1922'de yapılan Washington Konferansında atılmıştır. Washington Konferansında Çin konusunda imzalanan Dokuz Devlet Sözleşmesi bu bakımdan önemlidir. Sözleşme, Açık Kapı doktrine bağlı esasları geniş şekilde ortak bir metin hâline getirmiştir. 1928'de ise kollektif eylem esası Kellogg-Briand Paktı ile kâğıt üzerinde de ifade edilmiştir. Bu arada Amerika, Japonya'ya karşı girişilen bir kollektif eylemde de yer almış; Milletler Cemiyetine Amerikan temsilcini (Lytton) göndererek, Japonya'nın 1931'de Mançurya'yı işgaliyle ilgili tahkikat komisyonuna katılmıştır. Bu çalışma bir sonuç vermemiştir. 1930'lu yıllar boyunca, Japonya'ya karşı diplomatik plânda bir baskı teşkil edebilmek içm,

Stimson ve Hul tarafından izlenen politika da «kollektif» veya hiç olmazsa «paralel eylem» anlayışına bağlı kalmıştır. Ne var ki, tek-taraflı olarak Amerikanın ekonomik veya askeri bir eylemde bulunmasını engelleyen tecridcilik («isolationism») politikasının hâkim olduğu bir dönemde, Stimson ve Hull politikası izlenebilecek yolların içinde en iyisiydi.

II. Dünya Savaşından sonra Birleşmiş Milletler de saldırıya karşı kollektif eylem politikasının bir aracı olarak kurulmuş; Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırması, ve ardından Çin'in savaşa katılması üzerine Birleşmiş Milletlerle birlikte ABD de kollektif eylemde bulunmuştur. Fakat Formoza'nın savunulması için BM ile böyle bir kollektif eylem tesis edilememiştir.

Ekonomik Çıkarlarımız. Amerika'nın Çin'deki ticarî çıkarlarının, hayalî geniş kimselerin büyüttüğü kadar olmadığını söylemek «malûmu ilân etmek» gibi olacaktır. Gerçekte, 1930'larda Çin'de ve Japonya'daki malî yatırımlarımız yaklaşık olarak eşit miktarlardaydı. Amerikanın Çin'deki yatırımları 250 milyon dolar kadardı ve çoğu dolaysız yatırımdı. Japonya'daki Amerikan yatırımları ise 250 milyon dolardan biraz daha azdı ve bunlar, daha çok, Japon tahvillerine yatırılmışlardır. Bütün Asya Doğusundaki yatırımlarımız ise 750 milyon dolar kadardı. Uzak Doğu'daki yatırımlarımız, denizaşırı ülkelerdeki Amerikan yatırımları toplamının yüzde 5 veya 6'sını aşmıyordu.

Kaldı ki, Amerikanın Çin'deki malî yatırımları, Çin'deki toplam yabancı malî yatırımlarının da onda-bir gibi küçük bir bölümünü meydana getiriyordu. İngilizlerin ve Japonların Çin'deki yatırımları ise, herbiri 1 milyar doların üstündeydi. Bizim yatırımlarımız İngilizlerin beşte-biriydi. Yatırımlarımızın üçte-ikisi Şangay'da ve yakın civarında toplanmış bulunuyordu.

Dış ticaret istatistiklerine bakınca da, politikamızın sadece ekonomik determinizm taraftarlarının teorileriyle açıklanmasına imkân olmadığı görülmektedir. 1930'larda dış ticaretimizde Japonya'nın yeri, toplam dış ticaretimizin yüzde 8-9'u kadardı. Çin ise, Mançurya da ozamanlar Çin'in bir parçası sayıldığı için Mançurya ile birlikte, dış ticaretimizde, Japonya'nın yarısı kadar bir nisbet ifade ediyordu. Bununla beraber şurası bir gerçektir ki, Çin ile olan ticaretimiz Japonya ile olan dış ticaretimizin yarısı kadar olduğu hâlde, Çin ticaretinde tamamen Amerikan gemileri kullanılıyor, ve bu durmadan artıyordu. 1936'dan

itibaren Çin dış ticaretinde en büyük pay Birleşik Amerikanın eline geçmiştir. Japonlar ise, Mançurya ile ticaretlerini hâliyle genişlettikleri için, Çin dış ticaretindeki paylarını 1930'lardan itibaren koruyamamışlardır. Bu nedenledir ki, 1930'lardan itibaren Çin dış ticaretinde Japonları geçmeye başlamışızdır. Fakat bu konuda unutulmaması gereken asıl önemli nokta Japonya'ın çok büyük hacimlere ulaşan dış ticareti içinde Amerika Birleşik Devletlerinin payının üçte-bir; buna karşılık tüm uzak Doğu ticaretimiz içinde Japonya'nın payının beşte-iki, Çin'in payının ise beşte- bir olduğudur.

Amerika'nın Çin'deki misyoner örgütünün yatırımları ise, para olarak, 40 milyon dolardı. Fakat misyonerlik faaliyetlerimizle ilgilenmemiz, paradan çok, duygusal nedenlere dayanmaktaydı. Bununla beraber, meseleyi kuruşuna kadar para meselesi olarak da ele almış; bu konuda bir «işadamı» kafasıyla hareket etmek gereken yerlerde öyle hareket etmişizdir. Ne var ki, Çin politikamız bir bununla biçimlenmş değildi.

Nanking'in Tanınması. «State Department»daki yetkililerin dolar politikasından çok, duygu politikası izledikleri, Dr. Dorothy Borg'un 1925-1928 dönemi hakkında yaptığı inceleme ile belgelenmiş bulunmaktadır. Dr. Borg açıkça göstermektedir ki, (Dışişleri Bakanı) Kellogg'un Çin'e karşı izlediği politika, 1920'lerde sıradan Amerikalılarda bile görünen en yaygın bir tutum olan «basit, hatta içgüdüsel bir reaksiyona» dayanmaktaydı. Bakan Kellogg Çin'in eşitsizlikçi sözleşmelerden kurtarılmasını, ve bir an evvel tam olarak bağımsızlığına kavuşmasını istemiştir. Kellogg, Çin iç politikasındaki hiziplere karışmak, Çin'deki Bolşevik oyunlarına bulaşmak istememiştir. 1927'de Nanking'de Amerikalıların saldırıya uğraması üzerine bile, Çin'in içişlerine karışmaktan uzak durmuştur. Diğer yandan da, Kellogg, bütün ve birleşmiş bir Çin'i temsil eden bir Çin Hükümetinden başkası ile muhatap olmaya da yanaşmamıştır. Ne yolla olursa olsun, ikiye parçalanmış bir Çin'le karşılaşmak istememiştir.

Bugün elimizdeki belgeler ve kayıtlar, otuz yıl öncesine ait duygu ve düşünceleri bugün yeniden incelemeye değer bir ilginçliğe kavuşturacak mahiyettedirler. 1925 yılında Çin'de başlayan yabancı-karşıtlığı duyguları Batılılar için hiç beklenmedik bir şeydi. Bunlar, hızla genişleyivermişti. Olaylar, Çin'le ticarî anlaşmaları olan devletleri, bu devletlerin tebâsı olup Çin'de oturan

koloni mensuplarını, ve misyoner kuruluşlarındaki Batılıları bile şaşkına döndürmüştü. Şangay'daki Çin burjuvazisinin en yetkili kesiti olan işçevreleri, yabancı-karşıtlığı duygularının ortaya çıkışının ve yayılışının Moskova'nın bir oyunu ve tertibi olduğunu söylemekteydi. Şangay'daki Çinli iş adamlarından pekçoğu, Çin'i Moskova'nın kötülüklerinden kurtarmaları için Batılı devletlerin Çin'e müdahale etmeleri gerektiğini; yoksa Çin'e Rusya'nın hâkim olacağını söylemeye başlamışlardı. Birleşik Amerika Dışişleri Bakanı Kellogg ve baş asistanı Nelson Johnson ise, Şangay'daki Çinli iş çevrelerinin kapıldıkları bu «hysteria» nöbetinin karşısında hiçbir zaman soğukkanlılıklarını yitirmemişlerdir.

Çan Kay-şek'in 1927 yılında sağ'a dönüşü de Amerikanın Nanking'i tanıması için ödenmiş bir «bedel» sayılmamalıdır. Sol-Kuomintang'a, veya hatta Komünistlere karşı bile Sağ-Kuomintang'ın desteklenmesi için gösterilmiş bir Amerikan çabasına dair elde bir belge veya delil yoktur.* Çin politikası böyle bir duruma elvermiyecek kadar bulanıktı. Böyle bir durumda ise, 1927'nin son yarısında görevinden ayrılmış bir Çan Kay-şek yüzünden, Nanking rejiminin yaşaması bile tehlikeydi. Nanking rejimi, bu sıralarda, bütün gücüyle Komünistleri ezmeye çalışıyordu. Bu bakımdan, bu dönem, ticarî ve malî çıkarlarını korumak isteyen bir Amerika için sağ-Kuomintang'ın desteklenmesi için en uygun bir dönem olmak gerekirdi. Fakat Amerikan diplomatlarının bu dönemde en önem verdikleri konu Nanking'deki olayın tazmini olmuştur (mesele Mart, 1928'de çözümlenebilmiştir.) Bu arada Amerikan Dışişleri Bakanı Kellogg, Britanya'nın 1926 Noel'inde yaptığı öneriden geri kalmamak için, Ocak 1927'de Çin'e eşitsizlikçi sözleşmelerin yeniden görüşülmesine hazır olduğunu bildirmiştir. Bu teklif, Komünist-Kuomintang koalis-

* Stanford Üniversitesi Çin uzmanlarından Profesör Dr. Robert C. North, katıldığım bir seminerinde (1967, Güz'ü), Birinci Dünya Savaşı yıllarında Amerikanın niyetlerinin değiştiğini; Savaş boyunca, İngiltere'nin sömürgelerinde isyanlar çıkarmak isteyen Almanya'nın bu sömürgelerden (Hindistan ve Java en başta) çeşitli devrimcileri alıp bozguncu hareketler için eğittiği sırada Amerika'nın bu faaliyetlerde dolaylı olarak yer aldığını; bu dönemde, İngiltere'nin şikâyetlerine rağmen, İngiltere'nin Asyadaki sömürgelerinden pek çok ihtilâlcinin Kaliforniya'da ihtilâlci personel yetiştirdiğini, ve 1920'lere kadar bunun devam ettiğini belirtmiştir. Hindli devrimci ve «Maoismin» öncülerinden M.N. Roy bunlardan biriydi. Roy, Amerikadan Meksika'ya gitmiş, Borodin'le tanışmış III. Enternasyonal'e katılmış, ve Komitern görevlisi olarak Çin'e geçmiştir. (ç. n.)

yonunun parçalanmasından **önce** yapılmıştır. Ardından, yeni bir Amerikan-Çin gümrük sözleşmesi yapılarak Kellog'un teklifleri yürürlüğü konulmuş ve Çan Kay-şek rejimi resmen tanınmıştır. Fakat bu sözleşme, Komünist-Kuomintang parçalanmasından sonra, Temmuz 1928'de imzalanmıştır.

Amerikan Yardımları. Çin'e yapılan yardımlar, uzun bir süre, misyoner faaliyetleri çerçevesinde kalmış ve özel yardımlar şeklinde (devlet politikasının dışında) yürütülmüşlerdir. Yardımlara, sel felâketi, açlık felâketi gibi olaylarda yardım veren halk kuruluşları ile eğitimsel ve tıbbî gelişmelerle ilgili Rockefeller Vakfı gibi çeşitli vakıf, grup, ve bireyler de katılmıştır. Fakat Boksörler İsyanının tazminatlarının Çin'e bırakılması (1908 ve 1924) gibi hareketlerle Amerikan Devleti de bu yardımlara katılmaya başlamıştır.

1934'de, herşeyden önce iç sebebler yüzünden, Washington Çin'deki gümüşlerin satın alınması için bir program uygulamaya başlamış; program Çin ekonomisinde depresyonist etkide bulunmuş; Çin'den dışarıya «sızmaya» başlayan gümüş stokları sonunda Çin gümüş-karşılıklı para sistemini terk etmeye, ve ardından da, 1935'de, itibari kâğıt para sistemine geçmeye mecbur bırakılmıştır. Fakat buna karşılık, Amerikan Hazinesi, Hazine (Maliye) Bakanı Morgenthau'nun yönetimi altında, Milliyetçi Hükümete, (karşılık olarak kullanılmak üzere) altın veya dolarla ödeme yaparak yardımda bulunmuştur. Bu, 500 milyon **ounce** gümüş tutarında olmuştur. 1937-1939 döneminde, bu hesaptan, Çin'e 184 milyon dolar vermişizdir.

II. Dünya Savaşından itibaren Çin'e yapılan malî yardımların içinde en önemli kısım resmî (devlet) yardımları olmaya başlamıştır. Pearl Harbor'dan önceki aylardan başlayarak Çin'e devlet kredileri açmışızdır. Albay C. L. Chennault'un Burma ve Yunnan'da Amerikan Gönüllüler Grubu olarak kurduğu «Uçan Kaplanlar» («Flying Tigers») isimli hava birliklerinden ve Pearl Harbor'dan önceki aylardan itibaren başlayan bu devlet kredileri 1942 yılından sonra mali yardımlar, malzeme yardımları, ve teknik yardımlar şeklinde hükümet programları olarak düzenli ve devamlı bir mahiyet almıştır.

Yardımların devletten devlete verilen krediler şekline dönüşmesi Çin milleti ile olan ilişkilerimiz için tam anlamıyla bir dönüşüm noktası olmuştur. Bu dönüşümden önceki dönemde,

Amerikan yardımları kişiden-kişiye, gruptan gruba, küçük çaplı fakat tutarlı; Çin'deki çeşitli kurumları veya grupları desteklemiş, fakat hiçbir zaman Çin'deki hükümetlerin kendilerini destekler mahiyette olmamışlardır. Bu dönemeç noktasından itibaren, Amerikan yardımları çok daha büyük miktarlarda ve resmî bir mahiyette gelmeye başlamıştır. Bu yüzden, bundan sonraki dönemdeki Amerikan yardımlarının, Çin'e verilecek devlet yardımları için kendisini muhatap saymakta haklı bir hükümetçe, kendisine göre uygun görünen kurumlara ve kuruluşlara gitmesi gerekmiştir. Oysa, yardım verdiğimiz ve kendimize müttefik kabul ettiğimiz Milliyetçi Hükümet, 1942 yılında, bundan önceki bölümde anlatıldığı şekilde, kendi rejimini bile ayakta tutamamaya başlamış; bir gerileme ve yıkıntı dönemine girmiş bulunuyordu.

Bu yüzden, Milliyetçi rejime açtığımız bu krediler, verdiğimiz askerî, malî ve teknik yardımlar tek bir sonuç yaratmıştır: Milliyetçi rejim, yardımlarımıza güvenerek Çin halkının sesine kulak vermek ihtiyacından kurtulmuş; kendi güvenliğini, gitgide, Amerikan silâhlarıyla teçhiz edilmiş askerî birliklerinin kuvvetinde arar olmuştur. Japonlara karşı savaşı devam ettirmekte olduğumuz o yıllarda, ne realite ne de vicdanî ölçüler yüzünden, Çan Kay-şek'i desteklemekten başka bir yol izleyemezdik.* Hatalı veya kusurlu olan niyetimiz değil, izlediğimiz metoddu. Çeşitli müttefiklerimize verdiğimiz ve onbeş yıldır devam eden yardım tatbikatımızın bugünkü sonuçları da bu hükmümüzü doğrulamaktadır. Örneğin 1942'nin başlarında 500 milyon doları bulan ve moral amaçlar elde etmeyi umduğumuz bu yardımlar karşılığında Çin'de bu yönde hiçbir şey elde edememişizdir. Kaldı ki, yaptığımız yardımların kim tarafından, kimin yararına, ve ne maksatla kullanıldığını bile öğrenememişizdir. Bu yardımlarla, belli aşamalara göre programlanmış belli işler tesbit edilmemiş; iki hükümetin de birlikte eylemde bulunması esasını öngören ikili anlaşmalar şekline gidilmemiştir. Çin'le, II. Dünya Savaşının bu günlerinden itibaren başlayan ittifak ilişkilerimiz sırasında, Amerikan devlet adamları, içerde, verimsiz ve «gayri müessir» bir devlet idaresi ile uğraşmak zorunda kalmışlar; Amerika'nın iç meselelerinin yarattığı meşguliyetler yüzünden dış ülkelerdeki işlerle yakından ilgilenememişlerdir. Bu yüzden, Çin'e

* Stalin'in de, en son anlara kadar Çan Kay-şek'i desteklemesini bu açıdan yorumlayanlar çoktur. (ç. n.)

yardımcı olmaktan başka bir niyet taşımadığımız halde, Çin'in, Milliyetçi Çan Kay-şek rejimi yüzünden yıkılışını ve çöküşünü hızlandırmış olmak durumunda kalmışızdır.

Son dönemde, Birleşik Devletler Hükümeti, istemeye istemeye de olsa, Çin'in iç politikasına karışmak zorunda kalmıştır. Ama bu davranışımız, bu en son döneme kadarki Çin politikamızın geleneğinde hiçbir zaman görülmemiş bir davranıştı.

15

BİRLEŞİK DEVLETLERİN POLİTİKASI VE MİLLİYETÇİ REJİMİNİN ÇÖKÜŞÜ

Üzerinde çok çelişkin düşünceler ileri sürülen bu konuda benim kişisel görüşüm, 1940'larda Amerika'nın Çin iç politikası üzerindeki nüfuzunun fazla mübalağa edildiğidir. Ben, yarım milyar nüfusu olan, ve bir yarı-kıt'a sayılacak kadar geniş topraklara sahip bulunan, hâlâ, yüzyıllarca ötelere giden kendi geleneksel kültüründen kök almakta devam eden, ama bu topraklar üzerinde patikalardan başka yol şebekesi bile tesis edememiş bir ülkenin dışardan kolayca kontrol altına alınabileceğine inanmıyorum. Bu arada hemen belirtmek isterim ki, yabancı nüfuzu için bir alet olarak kurulan ÇKP'si bile, 1920'ler boyunca Komintern'in nüfuzu altında bir politika izlediği sürece felâketlerden kurtulamamıştır. ÇKP'nin iktidar yolunda yükselmesi ve ilerlemesi, ancak, Marxism'i yabancı bir «imân» («creed») olmaktan kurtaran ve Çinlileştiren Mao Tse-tung'un parti yönetimini ele geçirmesinden sonra başlayabilmiştir.

1949 yılında karşılaşılan netice de, Sovyet yardımlarının Amerikan yardımlarından daha büyük bir miktarda olmasından değil, Çin Komünistlerinin, Milliyetçilerin tersine, Çin ülkesindeki devrimci potansiyelleri harekete geçirmeyi ve bunlardan yararlanmayı bilmiş olmaları yüzündendir. Komünistlerin Çin'de zafere erişmiş olmaları şunu da göstermiştir ki, otuz yılı aşkın bir süredir Çin üzerinde devam eden Amerikan nüfuzu Çin'de Amerikan modeline uygun bir iktidar kurumunun tesisi konu-

sunda, Sovyetlerin Çin'de Sovyet modeline dayanan bir iktidarın tesisi konusundaki nüfuzları kadar başarılı olamamıştır. Bizim bu dönemde elimizde Komintern'e benzer bir kuruluşumuz olmamıştır. İhtilâlci bir örgütten yoksunluğumuzun ardında yatan daha önemli bir gerçek ise, zorla-uygulanan bir ekonomik kalkınma ve siyasal kollektivizasyonu sağlayacak herhangi bir felsefe veya yönteme de sahip olmayışımızdır. Bu konuda, Çin'i hızlı bir şekilde, ve kısa zamanda modernleştirecek ve kalkındıracak modellerin Çin halkına ağır mükellefiyetler (zahmetler) getireceğini düşünmüş olduğumuzu kabul etmekle beraber, bütün bütüne ihmal etmememiz gereken husus, Çin'i **ancient** toplum yapısından kurtaracak ve en kısa zamanda Çin'i endüstriyelleştirecek bir model teşkil etmekte yetersiz kalışımızdır.

Çin'i Komünizm'den kurtaramaz mıydık? sorusuna verebileceğim cevap şudur : 1944'den önce, 1944'e kadarki anlayışımızdan ve izlediğimiz politikadan çok farklı bir anlayış ve politika ile bu mümkün olabilirdi; 1944'den sonra ise, hiçbir şekilde! Çin'i Komünizmden kurtarmak için (anlayışımızı ve politikamızı değiştirmeye) başladığımızda ise, zaten çok gecikmiştik.

Günümüzün tarihçileri, «sosyal **trend**'ler ve sosyal kuvvetler» muhtevası içinden değerlendirilince kaçınılmaz görülmesi gereken gerçekleri bile kabul edememek gibi «zaaf» içinde kalmış bulunmaktadır. Bunların tarih anlayışı ise, tarihteki tesadüfi unsurların ve seçkin kişiliklerin öneminin farkında olan eylem insanlarını küçük görmek demektir. Çin'in Düşüşünde (veya bazılarına göre, Kurtuluşunda) Amerika'nın oynadığı rolü tam olarak kavrayabilmek için tek yol, Herbert Feis'in çok seçkin bir kitap olan **Çin Labirenti*** isimli eserinde yaptığı gibi, State Department'in arşivlerini incelemek, ve bu arşivlerdeki bilgi ve gerçeklerle, bu dönemde Çin milletinin başına gelenler arasındaki bağlantıları ortaya çıkarmaktır. Bu ikinci işi, henüz, hiçkimse yapmamıştır.

Savaşın Yarattığı Şaşkınlıklar. 7 Aralık, 1941'den sonra başlayan Japonların Pasifik Savaşı çok geçmeden Chungking'deki şaşkınlığı arttırmıştır. Çan Kay-şek kendi başkanlığında koordine edilmiş bir müttefik stratejisi kuramamıştır. İngilizler ise

* Orijinalı, «The China Tangle» dir. Anlamı «Çin Arapsaçı» dır. Bu kitabın ilerde bu başlıkla yayınlanmasını düşünerek «Çin Labirenti» demeyi daha doğru bulduk. (ç. n.)

Singapur'u veya Burma yolunu ellerinde tutamamışlardır. General Stilwell, Çan Kay-şek'in genel kurmay başkanı olmak üzere Çin'e gelip Burma Yolunu muhafaza etmek gibi umutsuz bir işle görevlendirildiğinde, Çan Kay-şek'in yanına bile zor ulaşabilmiştir. Burma, Amerikan-İngiliz-Çin ortak gayretlerine rağmen düşmüş, General Stilwell Çin'e girebilmek için, Kuzey Burma'daki balta girmemiş ormanlık yerlerden bir yol buluncaya kadar üç yıl süreyle uğraşmıştır. Fakat bu Burma yolunun açılışından, ve 1945 başlarında bu hat boyunca «pipeline» döşenmesinden sonra bile Çin'e gönderilen savaş malzemelerinin çok büyük bir kısmı Hump havayolu ile gelmiştir. Bu yüzden Amerikan 20'nci Hava Bombardıman Kumandanlığı, Szechwan'daki Chengtu'da Çin işçi birliklerinin balyozla parçaladıkları kayalıklarda açılan yerlerde beş adet uçakalanı inşa ettirmiştir. B- 29'lar burada ikmâl yaptıktan sonra, o zaman Çin ordusuna tahsis edilen malzemenin nakline devam edebilmiştir. Fakat B-29'ların Japonya'yı bombardıman edebilmeleri, ancak, uçakalanlarının Tokyo'ya daha yakın olan Mariana Adalarına nakledilmesinden; denizden ikmâlin sağlanmasından sonra mümkün olmuştur. Japonya'ya diz çöktürmek için, savaşta bir ileri-üs olmak iddiasıyla savaşa giren Çin, bu işin deniz ve hava kuvvetlerine havale edildiğini, kendisinin ise denize kaydırılan savaşın dışma düştüğünü görmüştür. Amerika'nın bu arada tek hedefi Hür Çin'i savaşta tutmak olmuştur. Netice, yenilgi olmamışsa da zafer de olmamıştır.

Savaşın yarattığı bu şaşkınlık ve hayâl kırıklıklarının sürpriz sayılmaması gerekir. Savaş öyle bir alan üzerinde veriliyordu ki Faşizmin mağlup edilmesi için Komünizm ile omuz omuza savaşmaya mecburduk. Fakat pekçoklarına göre Çin-Burma-Hindistan cephesindeki şaşkınlık ve hayal kırıklığı normalin de çok üstünde olmuştur.

Çin milliyetçiliğinin içine düştüğü şaşkınlık ise, Japonların yenilgisinden sonra da devam etmiştir. Mayıs 1941'de, Pearl Harbor'dan epey önce Çin'de barış tesis edilir edilmez, ülke-dışılık ilkesini lağvetmek üzere Çin'le görüşmeye hazır olduğumuz bildirilmiştir. Ekim 1942'de durumu hemen müzakere etmek istediğimiz açıklanmış, ve 11 Ocak, 1943'de yeni bir Çin-Amerikan Anlaşması aktedilmiştir. Fakat hemen bunun ardından beşinci ayda yeni bir anlaşma yapılmış; Çin'de vazife gören Amerikan askerleri Çin'in yargı yetkisi dışında tutulmuşlardır. Çok geçme-

den, Amerikan üsleri, ikmâl ve ulaştırma birlik ve servisleri, radyo şebekesi, ve havayolları ile askeri posta teşkilâtının Çin'deki faaliyetleri hacim ve serbesti bakımından öyle bir hâl almıştır ki, Çin tarihinde yabancılara imtiyaz veren eski sözleşme günleri bile bu yeni serbestî günlerinin yanında hafif kalmıştır. Savaşın sonundaki dönemde de Şangay sokaklarındaki Amerikan askerleri (G I) ve zevk düşkünü Amerikan denizcileri öylesine çok, öylesine sık görülür olmuştur ki, yabancı imtiyazına açılan limanların eski günleri bile geride kalmıştır. Bu manzaralar göze hoş görünmüyor, büyük devlet statüsüne aday olarak ortaya çıkan Çin'e hiç de yakışmıyordu. Çin'in yeni elde ettiği istiklâl ve egemenlik aldatıcı ve yaldızdan ibaret bir hâl almıştı. Bu yüzden sağ-kanat şovenistler olsun, Komünistler olsun, vatansever liberaller olsun Amerikan askerlerinin içki, kadın, ve otomobille ilgili alanlarda işledikleri suçlara karşı hepbirlikte seslerini yükseltmeye başlamışlardır.

I. AMERİKAN YARDIMI VE ARABULUCULUĞU

Savaş Döneminde Çin Politikamız. 1943 sonlarından itibaren Amerikan diplomatları KMT-ÇKP anlaşmazlığından çıkabilecek tehlikeyi farketmişler- «henüz kestirilemeyecek olan bir gelecekte iç savaşın başlayacak olması» yüzünden savaş dönemindeki gayretlerin semeresiz kalacağını, ve iç savaşın Rusyanın Komünistleri desteklemesine yol açacağını söylemeye başlamışlardır. Amerika bu sebeble şu hedefleri politikasına esas almıştır: (1) Çan Kay-şek'in Eylül 1943'den beri savunduğu şekilde siyasal bir çözüm yolu bularak iç savaşa meydan vermemek, ve (2) kısmen, ordusunu modernize ederek, kısmen de kendi bünyesinde reformlar yapmaya yönelterek Milliyetçi Hükümetin durumunu kuvvetlendirmek. Milliyetçi rejimin orduları modernize edilebilmiş, fakat Milliyetçi rejimin reformlara yöneltilmesi, daha önce belirttiğimiz sebebler yüzünden mümkün olamamıştır. Siyasal çözüm yolunun kabulü ise, hiç değilse lâfzan, bütün taraflarca kabul edilmiştir. KMT-ÇKP müzakereleri 1943 başlarında yeniden başlamıştır. Amerikan politikası üç düzeyde faaliyet göstermiştir.

Birincisi, uluslararası sahnede, özü itibariyle değilse de şekli itibariyle Çin'i büyük devletlerden biri yapmaya çalışmışızdır. Ağustos 1943'de Quebec'de yapılan Anglo-Amerikan konferansın-

da yüksek harp kumandanlığına bir türlü almak istemediğimiz ve dışarda tuttuğumuz Çin'i, devletler ilkelerinin ilânı için Ekim ayında çıkarılan Moskova Bildirisinde Sovyetler Birliği ile birlikte taraf kabul ettirmişizdir. Aralık 1943'de çıkarılan Anglo-Amerikan-Çin Kahire Deklârasyonunda ise, Çin'in Japonya tarafından işgal edilen topraklarının Çin'e iadesine karar verildiği ifade edilmiş; Tahran Konferansı sırasında Başkan Roosevelt, gelecekteki Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyini düşünerek, Çin'e büyük devlet statüsü tanınması üzerinde önemle durmuştur. Fakat Çin'in büyük devlet statüsü kazanışı Çin'in, veya hele hele, İngilterenin veya Sovyetler Birliğinin sayesinde olmuş değildir. Bunu Amerika yapmıştır. Bu teklifler, Çin'e karşı; büyük ve değerli bir millete karşı gösterilen bir yakınlığın tezahürü olarak kabul edilmiştir. Tarih ise bugün bu işi, Çin tarihini pasifik-aşırı bir mesafeden yeniden kurmak gibi doktriner bir çaba; çökmeye yüz tutmuş bir rejimi çok uzaklardan ve lâfla diriltmek isteyen bir gayret olarak kabul etmektedir. (Peking ise, tabiatıyla, bu çabayı emperyalistlerin bir oyunu olarak nitelemektedir.)

İkincisi, Chungking rejiminin uluslararası prestijini idealistçe savunmamızın yanısıra realistçe bir askeri politika izleyerek Milliyetçiler Hükümetine modernleştirilmiş bir kara ve hava ordusu kazandırmışızdır. General Stilwell'in yerine gelen, General Albert C. Wedemeyer, maiyetindeki bin kadar Amerikalı subay ve danışman ile birlikte, Milliyetçilere tam teçhizatlı ve iyi yetiştirilmiş 39 tümenlik bir ordu kazandırmıştır.

Üçüncüsü, KMT-ÇKP arasındaki anlaşmazlık ve geçimsizliği gidermek için arabuluculuk yapmışızdır. A.B.D. Silâhlı Kuvvetlerinin en büyük isteği Japonların yenilgisi olduğu için, Komünistleri kuşatmakla meşgûl Milliyetçilerin 200-400 bin kişilik kuvvetleri Komünist bölgelerin etrafından alınıp Japonyaya karşı savaşa sokmak istenmiştir. Başkan Yardımcısı Wallace, Chungking'i ziyaret ederek, gerek Milliyetçilere gerekse Komünistlere, biribirileri yerine Japonlara karşı savaşmalarını teklif etmiş tir. Mayıs'dan itibaren Batılı gazetecilerin kabul edilmiş bulundukları Yenan'a Amerikan Askeri Müşahit Heyeti gönderilmesi için de Çan Kay-şek ile konuşan Wallace, bu konuda Çan'm rızasını almıştır. Böylece, Komünistlerin dünyasından da bir «pencere» açılmıştır. Fakat Chungking ile Yenan'ın biribirileriyle savaşmaktan başka şey düşünmedikleri görülmüştür. Bu sıralarda,

1944 sonlarında, Japon kuvvetleri Hunan pirinç ambarı bölgesini geçerek güneye, ve Kanton'dan geçerek batıya inip, Kweilin'deki en önemli Amerikan üssünü ele geçirmek istemişlerdir. Bu kritik anda Çin'deki bütün kuvvetlerin başına kumandan olarak getirilmek istenen General Stilwell'in atanmasını Çan Kay-şek reddetmiş; Ekim ayında Stilwell'in görevden alınmasını istemiş ve zorla aldırtmış; bütün Çin'deki askeri kuvvetlerden Japonlara karşı ortak bir ordu meydana getirmek için Komünist kuvvetlere silâh ve teçhizat yardımı yapılması, ve bunlarla ortaklaşa Japonlara karşı savaşılması şeklindeki projeyi de uygulatmamıştır. KMT ile ÇKP'nin birleşmesine imkân olmadığı anlaşıldığı hâlde Amerikan Elçisi Patrick J. Hurley bu güç mesele karşısında zekâsını kullanıp çalışacağı yerde, oturduğu yerden «sert» konuşarak Nasyonalistleri Komünistlerle yaklaşmaya davet etmekle yetinmiştir.

Şubat 1945'deki Yalta Konferansında Roosevelt, kuzeydoğu Asya'da Çarlık Rusyası toprakları sınırlarına dönecek olan Rusya'ya tanınan bu haklar karşılığında Stalin'den Çin'deki Milliyetçilere destek olmasını istemiştir. Bu durum Çan Kay-şek'in kendisine de bildirilmiştir. Bildirmemizin sebebi, Çan'ın rızasını almaya söz vermiş olmamızdı. Çan, Haziran'da rızasını bildirmiştir. Rusya ile Çin arasında bu amaçla yapılan anlaşma ise Ağustos'un 14'ünde Japonlar kayıtsız-şartsız teslim olduktan sonra imzalanmıştır. Bu tarihte Mançurya zaten Rusların elinde bulunmaktaydı.

Bütün bu gayretlerin arkasındaki düşünce çok basit bir olguya dayanıyordu: Sovyetler ve Çin Komünistleri istedikleri anda Mançurya'ya olsun Kuzey Çin'e olsun girip istilâ edecek güçteydiler, ve bu hareketlerini sadece kuvvet ile durdurmaya de pek imkân olmayacaktı. Nitekim, hemen sonraki günlerde Mançurya-da'ki Sovyetlerin yardımıyla, Mançurya'da teslim alınan Japon silâhlarını ele geçiren Çin Komünistleri daha da kuvvetlenmişlerdir.

Barış yapıldıktan sonra Amerikan hava ve deniz kuvvetleri Milliyetçi kuvvetlerden 500 bin kişilik bir kısmını tekrar deniz kıyısı eyaletlere taşımış; Komünistler ise Çin'e ilerleyerek, teslim olan Japon birliklerini silâhtan tecrid etmeye başlamışlardır. Ardından, gene Amerikan hava ve deniz kuvvetleri, Asya ülkelerinde ve Çin'de teslim olan 1 milyon 200 bin Japon askerini vatanlarına götürmüştür. Amerika'nın savaş yorgunluğundan ve

bıkkınlığından sonra kendini dinlemeye başladığı bu dönemde ise, Çin'de rakip iki taraf arasında iç savaşın patlamak üzere olduğu görülüyordu. Ne hissen, ne de düşünce yönünden Amerikan halkı bir Çin buhranı ile karşılaşmayı isteyecek hâlde değildi. 1945-46 kışında, Doğu Asya'da yeni bir savaşa girmeyi düşünecek şartlara sahip bulunmuyorduk.

General Marshall'ın Arabuluculuğu. Aralık 1945'de General George C. Marshall'ın Chugking'e gönderiliş nedeni de buydu. General Marshall'ın ilk ayları Amerikan diplomasisi için umut verici aylar olmuştur. General'in amacı, yaklaşan sivil harpten önce davranarak meseleye siyasî bir hâl çaresi bulmaktı. Her iki taraf için de büyük bir yıkım («internecine») olacak savaş karşısında, devlet adamlığının şartı tek bir yol izlemek; Çin Komünistlerini, tıpkı Avrupa ülkelerindeki Komünist Partilerini olduğu gibi, hukukî ve anayasal bir rejimi benimseterek, siyasî ve askerî bir çerçeve içine almaya çalışmaktı. General'in tekliflerine göre, Çan Kay-şek'in başkanlığında kurulacak bir koalisyon hükümetinde heriki hasım taraf da temsil edilecek; ordularının mevcudu indirilecek ve birleştirilecek; sonra da Çin'e Amerikan yardımı başlayacaktı. Ocak 1946'da, Chunking'de yapılan ve ÇKP ile KMT'i bir araya getiren Siyasî İştişarî Konferans'da siyasî bir anlaşmaya varılmıştır. Bunun ardından her iki tarafın ordularına da mütareke emri verilmiştir. Şubat'da askeri kuvvetlerin birleştirilmesi için anlaşmaya varılmıştır. Bu arada, üçlü bir kuruluş olarak, Amerikan-Komünist-Milliyetçi (Askerî) İcra Karargâhı tesis edilmiş, ve Peking'deki Rockefeller Hastanesinin modern salonlarında, Çin yarı-kıt'asmda çıkacak iç savaşın durdurulmast için çalışmalara başlanmıştır. Amerikan uçakları ise, jip, radyo, teçhizat, ve mütareke heyetleri ile, hâlâ savaşın devam ettiği erişilmesi güç bölgelere giderek yardımda bulunmuşlar; ateş-kes anlaşmasının uygulanmasını hızlandırmışlardır. Mütareke heyetlerinde, genellikle bir Komünist general, bir Milliyetçi general, bir de Amerikalı albay bulunmaktaydı. Bu çalışmalar sonunda, savaş hemen ere-deyse tamamen durdurulmuştur.

Soluk alacak kadar da olsa, bu barış dönemi General Marshall'ın şahsî gayretlerinin sonucu olmuştur. Bu zor görev sırasında hem bir yandan Çin'in iç politikasının dışında kalarak tarafsızlığımızın muhafaza edilmesi, hem de aynı anda Çin'in meşru hükümetinin (Çan Kay-şek'çi) üstünlüğünü zedeletmememiz gerekiyordu. Üstelik, meşru olduğu için üstünlüğü korunmak gereken

Milliyetçi hükümet tarafından kullanılmamaya dikkat etmemiz gerekiyordu. Ateş-kes çalışmaları Mançurya'da başarı kazanamamıştı. Mançurya, bu döneme kadar fiili ateş-kes hatlarının dışında kalmıştır. 1946 yılında ise, Çin'de yeni bir iç savaş başlamıştır. İç savaşın patlak vermesinde Milliyetçilerin (Komünistlere oranla) kendilerinin silâhça çok daha üstün olduklarına güvenmeleri rol oynamıştır. Bir başka sebeb ise, Çin Komünistlerinin çok zekice bir tahmin yaparak, Milliyetçilerin, aslında, yenilmelerinin mümkün ve kolay olduğunu görebilmeleri olmuştur. Ayrıca, öyle sanıyorum ki, Sovyet Rusyanın eski müttefiklerinin önüne yeni bir savaş problemi çıkarmak gibi hesaplarının da iç savaşın oluşumuna tesiri olsa gerektir. Stalin, bu dönemde, Çin Komünistlerinin zafer kazanmasına pek fazla ihtimâl vermediği hâlde, Batı ile giriştiği soğuk harp yüzünden, Komünistlerin iktidar uğruna yeni bir savaşa girişmelerine göz yummuş olabilir.*

Diğer yandan, bir başka temel faktör, Amerikan milletinin güvenlikli ve tatminkâr bir barışın elde edilmesi için bile olsa, savaşın devamı anlamına gelecek bir iş için, 1945-46 döneminde, Amerikan silâhlı kuvvetlerinin kullanılması fikrini kabul edecek durumda olmaması; bunun duruma tesir etmiş olmasıdır. Kaldı ki, Doğu Asya'da ne çeşit bir barış istediğimiz hakkında bile, kafamızda berrak bir düşünceye varmış değildik. Savaş-sonrası bütün demokratik ülkeler gibi, tek amacımız askerlerimizin terhisi, savaş günlerinin geride bırakılması, ve normal hayata dönülmesiydi. Çin politikamızı yönetenler de, bu samimi ama sakat faraziyelere gömülü kalmaktan kendilerini alamamışlardır.

Fakat, bütün bu şartlara rağmen, Amerikan arabuluculuğu başarı kazanamaz mıydı? Tarihin ışığı altında bakınca görüyoruz ki, kazanabilirdi, demek zor: ne Komünist olanlar ne de Milliyetçi olanlar, Çinli oldukları halde, biribirilerine güvenmiyorlar; diğer yandan, Çin'in bütünü üzerinde kontrol kurmak umudundan da vazgeçmiyorlardı. Komünistlerin de, Milliyetçilerin de kendi başlarına orduları vardı; yirmi yıldır biribirilerini öldürdükleri, biribirileri tarafından öldürüldükleri hafızalarından

* Bu dönemde, ÇKP'den bir heyet Moskova'ya gitmiş, Sovyetleri iç savaşa razı edememiş ve Stalin, Çin Komunistlerine «koalisyona girin» demiştir. Mao Tse - tung, Stalin'in zaferden sonraki «şaşkınlığını» anlatmaktadır. Ayrıca Stalin de, «yanıldığını» itiraf etmiştir. Bu konuda bknz: Prof. Dr. Robert C. North, **Chinese Communism**, (World University Library ,1966), sh. 171-81. (ç.n.)

silinmemişti. Tarih açısından bakılacak olursa, Çin'dekinden daha güç, önlenmesi daha imkânsız bir çatışma tasavvur dahi edilemez. İstikbâli gören gözler için, General Marshall'ın gayretlerinin boş bir umuttan başka temele dayanmadığını görmek hiç te zor değildi.

Ne var ki Çin halkı barış istiyor, Birleşik Devletler çok büyük bir prestije sahip bulunuyor, ayrıca çok kuvvetli bir devlet olarak göründüğü için «meydandan kaçacak» durumda bulunmuyordu. Komünistler, yapılan müzakerelerden, varılan anlaşmalardan kazançlı çıkmaya çalışıyorlar; Kuomintang ise bütün ümitlerini Amerika'ya bağlamış bulunuyordu. Karşımızda bir de başka problem vardı, ve bu, diğer problemlerden hiç te aşağı değildi: Çin'de ihtilâli ve ihtilâl şartlarını ortadan kaldırabilmek için demokratik reformlar yapmak; bunun için de, Kuomintang parti diktatörlüğünü razı etmenin yolunu bulmak. Fiiliyatta ise biribirinden ayrılmış iki hedefimiz olmuştur: Koumintang liderlerini, kendilerinin otoritelerini azaltacak ve ülke-içi barışı tesis edecek olan reformlara razı etmek; ve aynı anda, Koumintang-kontrolü altındaki rejimi kuvvetlendirerek Doğu Asya'da siyasî istikrarı korumak yolunda bir adım atmış olmak. Bu politik tutumumuzun sonucu olarak, Kuomintang diktatörlüğünü maddi açıdan kuvvetlendirmeye uğraştığımız o sıralarda Kuomintang'ın siyasi nüfuzunu azaltmaya çalışmışızdır. Fakat Çan Kay-şek ile generallerini kontrol edememişizdir. Çan Kay-şek ve generalleri ise, herşeyi kendi bildiklerince idare eden insanlardı; söz dinlemiyorlardı. Ellerindeki yeni silâhlara ise çok güveniyorlardı.

General Marshall 1947 yılında A.B.D. Dışişleri Bakanı olduğunda, Yunanistan ve Türkiye'ye yardım programına başlayarak Komünistlerin yayılmasını önlediğimiz günlerde, bazıları Çin'i de aynı şekilde kurtarmış olmamız gerektiğini söylemeye başlamışlardır. Fakat Çin'in yüzölçümü itibariyle Yunanistan'ın 45 katı, nüfus itibariyle ise 85 katı olduğuna dikkat edilmemiştir. Çin'e milyonlarca Amerikan askeri göndermek, milyarlarca ve milyarlarca dolar yardım vermek gerekecekti. Üstelik, bu şartlarda bile yenilecektik. General Marshall, bu işin güçlülüğünü herkesten daha iyi bilme durumundaydı. 1947'den sonra Çin'de, Çin'in iç savaşma müdahele etmekten başka alternatifimiz kalmamıştır. Bu dönemde Milliyetçilere daha büyük

yardım yapmamız gerekir miydi, gerekmez miydi, bu çok tartışılmıştır. Zamanın yetkili (Amerikan) generalleri, bu dönemde Milliyetçilerin silâh, cephane, ve askerî teçhizat bakımından hiçbir noksanlık çekmediklerini belirtmişlerdir. Bence, bu konuda konuşanların çoğu, Çin içsavaşının neticesini, dışardan ve sadece maddi yardım yolu ile etkileme konusundaki gücümüzün çok sınırlı olduğunu hatırlamaksızın konuşmaktadırlar.

2. MİLLİYETÇİLERİN ÇÖKÜŞÜ

1946'dan 1949'a kadar Çin modern çağların en büyük savaşlarından birine sahne olmuştur. Savaşın başlangıcında Milliyetçilerin kuvvetleri yaklaşık olarak 3 milyon kadardı. Komünistlerin ise bir milyon civarında askeri vardı. II. Dünya Savaşı sonlarından 1948'e kadar Amerika'nın Milliyetçilere yaptığı yardım 2 milyar (20 milyar TL.) doları bulmuştur. II. Dünya Savaşı sırasındaki Amerikan yardımları ise 1,5 milyar dolar (15 milyar TL.) tutarında olmuştur. Milliyetçiler, silâhça çok daha kuvvetli oldukları için Çin'in bütün büyük şehirlerini ele geçirmişler, ayrıca, Sovyet Rusya engeli ortadan kalkınca da bütün Mançurya'ya girmişlerdir. Fakat, pekçok faktörler-ki çokları ilk bakışta önemsenmeyen şeylerdi-yüzünden Milliyetçilerin rejimi içden içe çökmeye başlamıştır: Çan Kay-şek'in emrindeki generaller sivil devlet idaresine bağlanamamış, II. Dünya Savaşından sonra generalleri yeniden bir idarî düzene sokmak için yapılan çalışmalar durumu daha da karıştırmış, Whampoa Akademisinden Çan'ın devresinde mezun olanların teşkil ettiği hizip eyaletlerdeki kumandanlıklardan ve ordulardan daha fazla itibar görmüş, özellikle Kwangsi eyaletindeki generaller ve ordular ihmâl edilmiştir. Çan Kay-şek'ci hizipteki generallerin stratejisi müdafaa bakımından önemli merkezleri ellerinde tutmak, ikmâl kaynaklarının başından uzaklaşmamak ve ileriye atılmak için önce başkalarının harekete geçmesini beklemek şeklinde olmuştur. Savaş alanındaki cephe taktiklerini ise, çok uzaklardaki *Generalissimo* Çan tesbit etmiştir. Çok geçmeden Milliyetçilerin ordularında rüşvet, hırsızlık, yolsuzluk, ve moral bozukluğu yüzünden çözülmeler yer göstermiştir. Komünistler ise tam tersi bir taktik uygulamışlar; askeri harekâtları için şehirleri değil köylük yerleri seçmişler, gerektikçe köylülerden yeni yeni askerler alarak kendilerini takviye etmişler,

demiryollarını tahrip etmişler, savaşta çarpışmak için gerekli bütün şartların kendi leyhlerine olduğunu görmedikçe, hiçbir zaman ve hiçbir yerde savaşa tutuşmamaya dikkat etmişlerdir. Komünistler, bu arada, Mançurya'daki Japon ordularının cephaneliklerini ele geçirerek yeni silâh ve cephane ile ordularının savaş gücünü arttırmışlar; gene bu yeni silâhlarla yeni ordular kurarak asker sayısını da arttırmışlardır. Bu konuda, Milliyetçi ordulardan Komünistlere silâh ve cephane satıldığı, Komünistlere iltihak eden askeri birliklerin silâhlarını ve toplarını alıp Komünistlere katıldığı, savaştan kaçan Milliyetçilerin bıraktıkları savaş ganimetleri ile de Komünistlerin silâh ve cephane ikmâli yaptıkları görülmüştür. Bu yüzdendir ki, 1948 yılının Ekim ayında Komünistler, Milliyetçilerle aralarındaki asker, tüfek, ve top açığını hemen hemen kapamayı başarmışlardır. 1947 sonlarında Komünistler Mançurya'daki Milliyetçi kuvvetlerin aşağı Çin ile olan bütün ilişki ve ikmâl yollarını kesmişlerdir. Ekim 1948'de, Mançurya'daki bir milyon kişilik Çan Kay-şek orduları Komünistlerin karşısında teslime mecbur olmuştur. İç savaşın sonucunu da bu yenilgi tayin etmiştir.

Komünistlerle Milliyetçiler arasında (Çan Kay-şek'çilerin aleyhine, ç.n.) kurulan bu yeni denge sadece askerî alanda ve cephelerde kalmamıştır. Askeri alanda, Milliyetçilerden büyük miktarda Amerikan silâhı, Amerikan taşıtı, ve ikmâl malzemesi stokları ele geçiren Komünistlerin karşısında kalan Milliyetçiler cephenin arkasında; yani büyük şehirlerde de davâyı kaybetmişler; enflâsyon yüzünden Milliyetçiler ekonomide de bozguna uğramışlardır.

Açlık, sel, yangın, veya salgın hastalıklarda olduğu gibi, düşman bombardımanı altında kalmış olmanın da halkın maneviyatını pekiştirmesi; toplumda bir dayanışma «sevki tabiisi» yaratmış olması gerekirdi. Had safhadaki enflâsyon (hyperinflation) ise, sadece rejimin malî politikasını ve itibarını zedelemekle kalmamış; ücretli, işçi, ve memur sınıflarını yoksullaştırmış, morallerini yıkmıştır. Öyle ki, bu ağır enflâsyon ekonomisinde yaşamak ile tedrici bir ölüme terk edilmişlik arasında fazlaca bir fark kalmamış gibiydi. Ücretler ve maaşların enflâsyonun seyrine ayak uydurması olanak dışıydı. Gıdasızlık yüzünden Milliyetçi bölgelerdeki halk arasında verem, deri hastalıkları, ve mide hastalıkları başlamıştı. Millet, evlerindeki eşyalarını, ki-

taplarını, elbiselerini satarak yiyecek almaya mecbur olmuştu. Toplum bütünüyle hastalanmıştı ve bunun sorumluluğu iktidarı ellerinde tutanların omuzlarına yüklenmişti. Milliyetçilerin askeri alanda uğradıkları nihaî bozgun Amerikan gazetelerinde manşetlere geçmiştir. Fakat bu askeri bozgunun asıl sebebi olan ve askeri bozgundan önce onyıl süreyle devam eden öldürücü enflâsyona Amerikan gazetelerinde manşette yer verildiği görülmemiştir.

Hür Çin'de, 1937-1939 dönemindeki fiyat artışları çok mutedil seyretmiştir. Bütün ülkede kullanılan para Milliyetçilerin çıkardıkları para olmuştur. Japon-kuklası Çin'in çıkardığı paralar ise 1938'de Peking'de, 1939'da Nanking'de piyasaya sürülmüş; ve bunun ardından Japonlar, önemle, Milliyetçilerin ekonomideki istikrar politikalarını yıkmaya çalışmışlardır. * Milliyetçiler ise, devlet gelir kaynaklarının, hâliyle, azaldığına bakmaksızın durmadan cari devlet harcamalarını arttırmışlardır. 1941 yılında, devletin gelir hasılâtı devlet masraflarının sadece yüzde 15'ini karşılayacak bir seviyeye inmiştir. Çan Kay-şek hükümetinin toprak kazançlarını hafif bir vergiye tabi tutmak istemesi bile bu 1941 şartları yüzünden, başka çare kalmadığı için mümkün olmuştur. Buna rağmen, toprak kazançları vergilerinden, devlet iktisadi tekellerinden ve vasıtalı vergilerden toplanan vergi hasılâtının devlet harcamalarının (bütçe giderlerinin) yüzde 30'undan fazlasını karşılaması sağlanamamıştır. Devlet vergiler koymuş, dahili istikrazda bulunmuş, altın ihtiyatlarını satmıştır. Sonuç ise, halkta ne devlet istikraz senetlerini satın alacak bir güç, ne de devletin vergi hasılatını arttıracak vergi kapasitesi olmadığını göstermiştir. Durum gittikçe ve hızla bozulmaya başlayınca fiyatlar, inanılmaz bir şekilde, önce bir-iki ayda bir, sonraları ise bir-iki haftada bir, iki katına çıkmaya başlamıştır. 1937 yılının Temmuz'undan 1945 yılının Eylül ayına gelinceye kadar durmadan emisyona gidildiği için, 1945'deki para hacmi 1937'dekinin 465 misline ulaşmıştır.

II. Dünya Savaşının sona ermesi ile birlikte Milliyetçilerin parası Çin ekonomisince kullanılmaya başlandığından [ekonominin hacmi ile emisyon hacmi oranında, ç.n.] nisbi bir düzelme görülmüştür. Fakat devlet carî harcamalarının artışı gene devam etmiş; deniz kıyısı şehirlere dönen sivillerin satın alma

* Devamlı emisyonda bulunarak, (ç. n.)

gücünde ise hiçbir düzelme olmamıştır. Ocak 1946'dan Ağustos, 1948'e kadar fiyatlar 67 kat artmıştır. Süre, sadece iki-buçuk yıldır. Askeri gücünün üstünlüğüne güvendiği için iç savaşı hemen ve hızla bitirebileceği faraziyesine dayanan Milliyetçiler, tüketim malları ve sınaî ham madde ithalinin devamı için bütün döviz rezervlerini ihtiyatsızca harcamışlardır. Bu kritik dönemin ilk yıllarında döviz alım-satımına veya gerekli gereksiz ithalatta bulunmaya bile bir kayıt konulması düşünülmemiştir. Bu arada ülkedeki sermaye Çin dışına kaçmıştır. Ayrı dönemde millî para da yerini Amerikan dolarına ve altına terk etmek zorunda kalmıştır.

Para reformunu yaparak para sorununu gidermek için, 1948'in Ağustos ayında mevcut para iptâl edilmiş ve «altın yuan» usulüne gidilmiştir. Bu politikayla birlikte mecburi fiyat indirimlerine başlanmış, polis kuvvetiyle fiyat kontrollerine girişilmiş, şahısların elinde bulunan yabancı madeni ve kâğıt paraların millî paraya çevrilmesi yoluna gidilmiştir. Bu arada piyasaya iç savaşı finanse edebilmek için devamlı olarak yeni para sürülmüştür. Böylece, en sert şekilde anti -Komünist unsur olan şehirli yukarı- orta smıfa kalan çok mahdut miktardaki malî kaynaklar da «altın yuan'a» bağlanmış, fakat hemen (aynı günlerde bu para da enflâsyon yüzünden değerinden kaybetmeye başlamış, ve) 1948 yılı sonlarına gelinceye kadar, altı aylık bir süre içindeki fiyat artışları 85 bin katma ulaşmıştır. Milliyetçileri tutan sosyal sınıfların en sonuncusu olan şehirli yukarı-orta sınıflar da 85 bin kata ulaşan enflâsyon sonunda, Milliyetçi rejimden kopmuşlardır.

İki ay süreyle devam eden büyük Huai-Hai meydan savaşı, Nanking'in 100 mil kadar kuzeyine düşen bir yerde, Lunghai Demiryolunun güneyinde, Huai Nehri mansabmdaki eski Nien havalisinde cereyan etmiştir. «Generaller Generali» Çan Kay-şek, emrindeki kurmay heyetinin tavsiyelerini kâle almayarak, o zamanlar mevcut 200 tümenlik Milliyetçi kuvvetlerinden 50 tümenini, Hsuchow yakınlarındaki düzlüklerde meydan muharebesi verecek şekilde cephe tutmakla görevlendirmiştir. Komünistler ise, hem bir yandan köylere hâkim bulunuyorlardı, hem de öte yandan, yeniden ele geçirdikleri bölgelerde demiryollarını hızla tamir ederek hizmete açıyorlar ve cephelere büyük askeri sevkiyat yapabilecek hâle geliyorlardı. Kasım'ın ortalarında Milli-

yetçilere ait dört Ordu - yaklaşık olarak 340.000 kişilik bir kuvvet - Hsuchow yakınlarındaki düzlükleri kuşatan Komünistlerin çemberine düşmüştür. Amerikalı askerî uzmanlar tarafından eğitilmiş, ve Çan Kay-şek'in orduları içinde en iyi birliklere sahip olan 120.000 kişilik bir ordu da, çembere düşen orduları kurtarmaya giderken Hsuchow'un az güneyinde aynı şekilde kuşatılmış ve çembere düşürülmüştür. Çemberden kurtulmak için bir huruç hareketi yapan Hsuchow'daki dört ordu, yanlarındaki Amerikan zırhlı kamyonları, tankları, ve ağır topları ile «yürüyen bir kale» şeklinde yol almaya başlamışsa da, çok geçmeden, etrafı derin metris ve hendeklerle kuşatılmış bir bölgede tuzağa düşmüş, ve burada, Komünistlerin daha önceki çarpışmalarda bozulan Milliyetçi ordularından ganimet aldıkları Amerikan malı ağır topların ateşi altında mahsur kalmıştır. Aralık ayının sonunda ise, savaşın başında 66 tümen olan Milliyetçi kuvvetlerden 130 bin kişilik ve orda-burda dağınık birliklerden başka bir kuvvet kalmamış; altı mil karelik küçücük bir savaş alanında mahsur kalan bu birlikler de 300 bin kişilik Kızıl ordu birliklerince çevrilmiştir. Muhasara devam ederken, bu birlikler, (Peking'deki son konsolosumuz Edmund Clubb'ın belirttiğine göre) Nanking hükümetinin bu birliklerin üzerine bombardıman uçakları göndererek, Kızılların eline geçmemesi için, bu birliklerce muhafaza edilmekte olan silâh, cephane, ve taşıt araçları deppoylarını imha etmeyi düşündüğünü öğrenmişlerdir. 10 Ocak, 1949'da ise bu birlikler Komünistlere teslim olmuşlardır. Uzun süren savaşta Milliyetçiler 550 bin kayıp vermişler, Komünistler ise 327 bin esir aldıklarını açıklamışlardır.*

Milliyetçilerin uğradıkları bu genel bozgunun (fiasco) mahiyetini en güzel şekilde ortaya koyan hareket Çan Kay-şek'in çok akılsızca Huai Nehri bölgesi yerine Hsuchow ovasında savaşmaya karar vermesi, ve bir de, muharebenin kumandasını, o bölgeyi bilen ve çok iyi bir taktisyen olan Kwangsi'deki Ordu Bölgesi Komutanı General Pai Ch'ung-hsi'ye vermemekte inat etmesi olmuştur. Savaşı uzaktaki Çan Kay-şek yönetmiştir. Whampoa kumandanları arasındaki rekabet ve kıskançlık, Nanking'in sahip olduğu hava üstünlüğünden yararlanılamaması, Amerikan-malı ateşli silâhlarla düşmanı yıldıracak bir muharebe eylemine girişilmemesi, ve bunlara benzer diğer hatalı hare-

* **Pasific Historical Rewiev** (November, 1956)

ketler eski bir söz olan, tek başına silâh savaş kazanamaz, sözünü bir kere daha haklı çıkarmıştır. Ocak 1949'da Tientsin ve Peking düşmüştür. Nisan'da Komünistler Yangtze'yi geçmişlerdir. Mayıs'da Şangay'a, Ekim'de Kanton'a, Kasım'da Chungking'e girmişlerdir.

Milliyetçilerinin bu bozgunu sadece askerî bozgun olmakla kalmamış, aynı zamanda, ekonomik, siyasal ve moral olanlarda da bozgunlara yol açmıştır. 1948-49'un kaos, düzensizlik ve tehlikeleri yüzünden şehirlerdeki nüfus da Milliyetçi Devlete ve bu devlete yapılan Amerikan yardımlarına nefretle bakmaya başlamıştır. 1937'den beri Çan Kay-şek rejimine yardım etmiştik. Desteklediğimiz Milliyetçi rejime yaptığımız yardımlar devamlı olarak artmıştı. Bu yüzden, yaptığımız yardımlar iyi niyetle yapılmış olduğu hâlde, ve bu yardımların uygulanmasında ortaya çıkan aksaklıkları sık sık eleştirdiğimiz hâlde, Çin halkının bütün bu kötülüklerden dolayı bizi de sorumlu tutmasını önlememiz mümkün olmamıştır. Çin'deki en ileri gelen generallerimizin Çan Kay-şek'in stratejisine karşıt olduklarını göstermiş bulunmaları da bu durumu değiştirememiştir.

Fakat karşılaştığımız en büyük felâket Çin milletiyle Amerikan milleti arasında düşmanca duyguların patlak vermesi olmuştur. Savaştan sonraki yıllarda Çin'deki akılsızlıkların ve yolsuzlukların neticesinde prestijini kaybeden sadece Çan Kay-şek'in Milliyetçi Rejimi olmamıştır. Bu dönemde Sovyetlerin yayılmacı niyetleri ve metodları hakkında devamlı alarm halinde kalmış, Komünistlerin iki yüzlülüğü ve Komünist hareketin doymak bilmez ihtirasları hakkında devamlı konuşmalar dinlemişizdir. Gündelik yaşantılar Çin'in Çinlileri ile Amerika'nın Amerikalıları arasındaki uçurumu derinleştirdikçe derinleştirmiş; sonunda Komünizm Çinliler için biricik kurtuluş yolu, Amerikalılar için ise bütün mel'anetlerin kökü olarak görünmeye başlamıştır.

3. AMERİKA'DA ÇİN SEVGİSİNİN SÖNÜŞÜ

Amerikalılar onyıl kadar bir süre Hür Çin'i idealize etmişlerdir. Atom çağı ve soğuk savaş Amerikalıların Komünizm karşısında duydukları korkuyu arttırmıştır. Hür Çin'in Komünistleşmesini Amerikalılar milli bir felâket gibi karşılamışlar-

dır. Tıpkı Büyük Ekonomik Buhranda olduğu gibi, Çin'in düşüşü de iktidar partisinin aleyhinde kullanılan bir numaralı konu olmuştur. Vali Dewey 1948 kampanyasında bu konuyu kullanmıştır. Çok geçmeden Hiss olayı, Fuchs olayı, casus ve bozgunculuk korkuları, giderek, Kore'de Komünist Çin'e karşı bir savaş açılmasına sebeb olmuş; bunun ardından ise, diğer birçok faktörlerle birlikte bütün bu sebeblerin neticesi olarak Amerika'da Mc Carthy hareketi başlamıştır.

1951-52 yılında, Çin uzmanı Amerikalı bilginler üzerindeki yıldırma hareketi çeşitli şartlara bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Hükümettekiler olsun, üniversite gibi hükümet dışı kurumlardakiler olsun, 1930 yıllarındaki Çin uzmanları çok küçük sayıda bir grup teşkil etmekteydiler. Dışişleri memuru, bilgin, veya gazeteci olan bu Çin uzmanlarının çoğu biribirilerini şahsen tanıyan insanlardı. Bu uzmanlar biribirilerini, sadece, sosyal toplantılardan veya meslekî toplantılardan tanıdıkları hâlde, aralarında «işbirliği» denecek şekilde yakınlık olduğu söylenerek suçlanmışlardır. Bunlardan herhangi biri, Çin'in içişlerinde en önemli faktörün Amerikan yardımları olduğunu söylediğinde, veya Milliyetçilerin askerî üstünlüğünün Nanking rejimindeki hırsızlık ve yolsuzluklar yüzünden hiçbir işe yarayamayacağını sandığını ihsas ettiğinde bu uzman hemen Çan Kay-şek düşmanı ve pro-Komünist sayılıyor; Amerikanın Çin politikasının tâyin ve tesbit edildiği yerlerdeki görevinden atılıyor; bu görevli veya uzmanın kimlerle ilişki kurduğu tahkik edilerek bir ihanet vak'ası ile karşılaşılmış gibi uzmanlarca tahkikata girişiliyor ve kamu davası açılıyordu (Mc Carthy hareketi sırasında aslı-esası olmayan pek çok iddianame, bu furyacılık yüzünden, tahkikat açılması için yeterli sayılmıştır.)

Bu tahkikat furyasına yol açan sebebler pek çoktu. Bunlar arasında Amerika'nın güvenliğinden sorumlu olan görevlilerin ve askerlerin haklı endişelerinden tutun da, **oportunist** politikacıların şeytanî hesaplarına kadar uzanan çok değişik sebebler vardı. Bunların da temelinde iki neden yatıyordu: aydın düşmanlığı tutkuları, ve en masum görünen insanların biranda hain olup-çıktıklarını işiten ve bu olayların karşısında akılları duran Amarikalıların içlerini saran emniyetsizlik duygusu. Kongre'nin yürüttüğü bu tahkikatların yansıra, savunmacı bir görünüm altında totalitaryanizme benzer bir hâl almış bulunan bütün endüstri kuruluşlarında ve devlet dairelerinde de çok yoğun bir

güvenlik programının uygulanmasına geçilmiştir. (Bu savunmacı görünüm, son derece kötümser bir tutumla ileri sürülen, Amerikan liberal-geleneğinin sadece Asya'ya aşılanmasında değil, Amerikanın içinde de çökmüş bir düşünce tarzı olduğu şeklindeki iddiaların kuvvet kazanmasına; haklı görünmesine de yarıyor du.)

Çin uzmanı aydınlar arasında «hain» arama kampanyasına katkıda bulunan tesadüfi bir durumdan da söz etmek gerekir. Pasifik Münasebetler Enstitüsü 1925 yılından beri bu konuda bir araştırma ve yayın programı uyguluyordu. Bu programda, Pasifik bölgesiyle ilgileri olan onbir devletten gelen, ve Londra'daki Kraliyet Milletlerarası Münasebetler («Affairs») Enstitüsü gibi çeşitli araştırma kurumlarını temsil eden bilginler, işadamları, ve diplomatlar yer almış bulunuyorlardı. Pasifik Münasebetler Enstitüsü («Institute of Pasific Relations» -IPR), çoğu son derece değerli olan 1200 civarında bilimsel araştırma, rapor, ve kitap yayınlamıştı. Enstitü, ilgili konuda tarafsız kaldığı ve bir fikir serdetmediği hâlde, değişik görüşlere sahip pekçok insanla temas kurmuş ve bu kişilerin görüşlerine dair belge ve kayıtlar muhafaza edilmişti. Ve Enstitünün bu kitap ve kayıtları arasında bilimsel yönden değerli veya değersiz; Komünist ve Komünist-sempatizanı, veya yabancı pekçok kişinin görüşleri, yazıları, eserleri bulunuyor; bunlara atıfta bulunuluyordu. Senato tahkikatları için kurulan alt-komitelerden biri Enstitünün bu belgelerine el koyduktan sonra, bir yıl süreyle Amerikan gazetelerinde manşet yapılan pekçok sansasyonel şeyler çıkarmış, 1952'deki Cumhuriyetçi Parti kurultayına kadar bunlardan (iç politika amacıyla) yararlanmıştır.

Komitenin yaptığı tahkikat sonunda hazırladığı raporda, Enstitünün, Demokrat Parti İdaresi zamanında «State Department»ın dış politika kararlarını almak yetkisinde bulunan görevlileri Çin Komünistlerinin lehinde etkilemek gibi bir hiyanet içine düştüğü ileri sürülmüştür. Komite yaptığı bu tahkikat sırasında Enstitünün pekçok konferans, yayın, ve çalışmaları üzerinde durmamış; sadece, şüpheli bazı noktaların, bazı Komünist-sempatizanı bilim adamlarının yaptığı konuşmaların tutanakları üzerinde durmuştur. Bence yapılan bu tahkikatın sonucu hakikatı ortaya çıkaramamıştır; zira Senato tahkikat alt-komitesi, «ben öyle duydum» diyenlerin tanıklığıyla, muhteva-dışı yerlerden zoraki suç delili bulmak veya zararlı kimselerle tanışıklığın tesbi-

ti gibi afâki gerekçelerle hüküm vermekten öteye iş yapamamıştır.* O dönemde yapılan tahkikatlar, bir de polis tedhişi ve icraî yetki verilmiş olaydı tamıtamma totaliter devletlerdeki temizlik hareketlerinin bir eşi olacaktı. Tahkikatlar yapılırken millet temsilcilerinin soruşturma ve tahkik etme selâhiyetleri olduğu hükmünden cevaz alındığı doğruydu. Ama yapılan işin bu selâhiyetle hiçbir ilgisi olmadığı; öküz altında buzağı aramaktan («cops and robbers») ileri gidilmediği; en âdisinden politik amaçlara hizmet etmekten başka bir sonuç elde edilmediği de bir gerçektir.

Benim bu hükmüm tarihin verdiği bir hüküm değildir; benim kişisel kanaatımdır; çünkü bu konuda henüz ciddi araştırmalar yapılmış değildir. Senato alt-komitelerince yürütülen bu soruşturmaların tek sonucu Senatör Mc Carthy'nin bir numaralı hedefi olan bilgin Owen Lattimore'un daha önce hiç kesiksiz olarak yapılan 12 gün süreli bir soruşturma sırasında yalan yere tanıklıkta bulunmak iddiasıyla mahkemeye sevkine ve hakkında dava açılması için bir zabıt çıkarılmasına dair alınan karar olmuştur. 1955 yılında federal mahkemelerden birinde dava açılmış, fakat mahkeme davanın takibine bile lüzum görmemiş; dava düşmüştür.

Bu soruşturmalar ve General McArthur'ün geri çekilmesiyle ilgili olanları; yani halk oyunun haberdar olabildikleri sadece bir buzdağının su üstündeki kısmından ibaretti. Dışişlerinde ve diğer devlet kuruluşlarında çalışan görevliler üzerinde de çok uzun süren ve çok geniş bir çerçeve içinde yürütülen gizli güvenlik tahkikatlarına gidilmiştir. Çin uzmanı olan bu görevliler uzmanlıklarının dışında işlere atılmışlar; çoğu görevinden ayrılmak zorunda bırakılmış; kimileri de işden çıkarılmışlardır. Bu arada, Dışişleri Bakanlığı Sadakat Tahkikatı Bürosu önünde altı defa duruşmaya çıkan ve masum olduğu anlaşılmış bulunan John S. Service, Sadakat Tahkikatlarını Yeniden Tahkik Bürosunun isteğine uyularak, suçsuz olduğu hâlde işten atılmıştır. Haziran 1957'de Federal Yüksek Mahkemeye müracaat eden

* Ben, 1946'dan beri Pasifik Münasebetleri Amerikan Enstitüsü kurucuları arasında bulunuyordum. Washington'da komünist olarak «dosyalanmış» (L. Budenz tarafından) ve gizli bir komünist yeraltı kuruluşunun «önde gelen üyelerinden biri» olduğuma hükmedilmişti. Peking'de ise «emperyalist casusu» ve «Amerikan emperyalizminin bir-numaralı kültürel gizli ajanı» olduğum ileri sürülmüş bulunuyordu.

John S. Service burada da suçsuz çıkmış ve bakanlıktaki görevine dönmüştür.

Devlet kurumunun dışında kalan bir gözlemci için, Çin politikası ile patlak veren bütün bu soruşturma ve tahkikatların başlıca gerekçesi, güvenlik endişelerinin giderilmesi ve idarede tam bir uyum («conformity») temin edişi olmuştur. Devlet idaresindeki görevlilerin hepsinde bir yılgına yol açılmış, fakat ciddi sayılabilecek bir komünizm faaliyetine, komüniste veya tehlikeli bir şahsa rastlanmamıştır. Devlet görevlilerimiz tarihimizin hiçbir devrinde böyle bir yılgınlık geçirmemişlerdir. Dış ülkelerde müttefikimiz olan hükümetlerin temsilcileriyle, bu hükümetlerle ilişki kurmak zorundaki devlet memurlarımız, kendi meslek hayatlarının geleceği bakımından çok büyük korkular atlatmışlardır. Zira yabancı hükümet ve devletlerde de böyle bir temizlik hareketine girişilmesi mümkün olamayacağı için, buralarda görülecek bir sadakatsızlık Amerikan görevlilerine tehlike teşkil ediyordu.

Çin politikamız ve Çin uzmanlarımızın davranışları kolayca üzerinde bir hükme varılamayacak, ve hâlen mesele olarak tazeliğini koruyan bir konudur. Bu mesele, bir tek insanın bütününü göremeyeceği kadar geniş ve kapsamlı bir meseledir. Ayrıca, bu mesele üzerinde düşünmek isteyen gözlemcilerin, birbirine yakın, ama çoğu kere aralarında çelişkin ilgi konuları arasında kendine bir muvazene kurması gerekmektedir. Gözlemcilik yapacak bireyler, milletimize temel teşkil eden bireysel hürriyetler ile, hürriyetlerimize temel teşkil eden millî güvenliğimizin gereklerini bağdaştırmak zorunda kalmaktadırlar. Ülkemizin dışından üzerimize saldırabilecek bozguncu bir totalitaryan tehlikeye karşı tedbir alınması ile, vatanımızda ortaya çıkmış bulunan totalitaryan eğilimlerin arzettiği tehlikeler arasında nasıl bir karar alınacaktır? Her Amerikan vatandaşı için üzerinde düşünmeye değer bir sorudur bu.

Benim kanaatımca Amerikan milletinin Çin Komünistlerinin zafer kazanması ve soğuk harb karşısındaki tepkileri yaratıcı bir tepki olmamış; Amerikan milleti paniğe kapılmıştır. McCarthy olgusunun en önemli tarafı, McCarthy'nin savunduğu davayı destekleyen, fakat dayandığı metodları doğru bulmayan bazı Amerikalıların bile çok uzun bir süre McCarthy'ye boyun eğmeyi kabul etmiş olmaları, ve korktukları için McCarthy metodlarının uygulanmasına hiç ses çıkaramamış olmalarıdır.

Korku, kendisini izleyen cehaletle tamamlanmıştır. 1949'dan sonra, ozamana kadar Çin'de bulunan Amerikan gazete muhabirlerinin en önemlileri veya çokları Çin'den çıkarılmışlardır. Çin milletinin içinde bulunduğu buhran, Çin toplumunun geçirdiği değişiklikler ozamandan sonra Amerika için, hemen hemen, meçhûl kalmıştır.

Korku ve bilgisizlik felâketten başka birşey getiremez. Oysa bunun yerine, her yoldan yararlanarak Komünist Çin hakkında bilgi edinmiş olmamız, Çin'in meselelerine çözüm yolu öneren Komünistlerin karşısında hiç değilse kafamızda bir alternatif yol tesis edebilmiş olmamız gerekirdi. Bundan sonra da, fırsat bulunca Komünistlere karşı sadece fikir plânında değil, eylem plânında da harekete geçebilme imkânımız olabilirdi. Bize yaraşan muhafazakârca, ve emniyet-düşkünü müdafaacı bir tutum değil, modernleşme cephesinde yapıcı bir eyleme girişmek olmalıydı.

4. MÜTTEFİKİMİZ TAIWAN (FORMOZA)

1949'dan sonra Çin halkı ile olan temasımızda en ileri nokta, Avrupalıların deyişiyle Formoza, veya Çinlilerle Japonların deyişiyle Taiwan olmuştur. Formoza, 250 mil uzunluğunda ve 60-80 mil genişliğinde bir adadır. Doğusunda 3 bin metreyi aşan sıradağlar vardır. Toprakların ancak dörtte-biri ekime elverişlidir ve bu kısım daha çok batıda toplanmıştır. Çinlilerin adaya en önemli göçleri Ming döneminde olmuştur. Hollandalılar ve İspanyollar 17. yüzyılda ticarî bölgeler kurmuş ve buralara yerleşmişlerdir. Mançular Çin'i istilâ edince, Ming hanedanı adaya iltica etmiştir. 1860'da Batılılara adada dört liman açılmış ve bunlar serbest ticaret şehri yapılmışlar; fakat Batı ticareti hiçbir zaman önem hazanamamıştır. 1895'de Japonlar adayı işgal etmeden önce Taiwan'da belli derecede bir modernleşme gerçekleştirilmiş bulunuyordu. Japon sömürgeciliği adada bir düzen kurulmasını sağlamış, maddi bir gelişmeye önayak olmuş, ve zamanla daha yumuşak bir idare hâline gelmiştir. Japon sömürge idaresi 1930'larda sınırlı ölçüler içinde adaya kendi-kendini-idare etme yetkisi tanımışsa da hakiki bir siyasî hayat hiçbir zaman teşvik edilmemiştir. Japonlar, topraklarının başında durmayıp şehirlerde oturan toprakağalarının topraklarını almış, tarımda gelişme sağlamak için çiftçi dernekleri kurulmasını teş-

vik etmiştir. Bu arada sağlık hizmetlerinin ıslahına önem verilmiştir. Adada üretimi arttırmak niyetiyle hareket eden Japon rejimi, ada halkının çocuklarının yarıya yakınını ilköğretimden geçirmiş ve okur-yazarlığı oldukça yüksek bir seviyeye çıkarmıştır. Fakat üniversiteye gidebilen Taiwanlı gençler heryıl yüz kişilik bir miktarda dondurulmuştur.

Çin asıllı olup da, Japon sömürge idaresi zamanında üniversite tahsili yapmalarına izin verilen Formozalı liderler, II. Dünya Savaşından sonra 1947 yılı Mart ayında, adayı işgal eden Milliyetçi Çin yönetiminin yolsuzluklarına karşı itiraz ve şikâyette bulununca, Çan Kay-şek Milliyetçileri tarafından girişilen katliam sırasında öldürülmüş, temizlenmiştir. Amerikanın 1950 yılına kadar bu hareketler karşısında takındığı tutum Formoza adasındaki işlerden Amerikanın bir sorumluluk yüklenemeyeceği olmuştur. Fakat aynı dönemde, askerî yardımlarımız kesildiği hâlde, Çan Kay-şek'çilere iktisadî yardım etmeye devam etmişizdir. Kuzey Kore'nin 1950'de savaşa sebeb olması üzerine Yedinci Filomuzun Formoza Boğazında devriye gezmesi ve Formoza'yı anavatan Çin'inden gelebilecek saldırılara karşı koruması gerekmiştir. O tarihten itibaren yardım programlarımızın uygulanmasına nezaret etmek için bir de askerî bir Amerikan heyeti görevlendirmek zorunda kalmışızdır. Bu arada yarım milyon kadar mevcudu olan Çan Kay-şek ordusunda yaşları ilerleyen askerler yerine Taiwanlıları orduya alarak orduyu gençleştirme işlemine başlanmıştır. Daha sonra, Sürgündeki Milliyetçi Hükümet Taiwan'daki geçici hükümetin yerini almış, yerli-doğumlu personel bu ikincisine aktarılmıştır. Adada, Kuomintang'ın giriştiği reform tedbirleri, anavatan ile temas ve haberleşmenin yasaklanması da dahil, çeşitli kontrol tedbirleriyle birlikte ele alınmıştır.

Ekonomik alanda ise, adanın Japon idaresi zamanında olduğu gibi şeker ve pirinç üretimi temel olmak üzere çeşitli tarımsal ürünlerde kendine-yeterli hale gelmesine, bu arada, hızlı nüfus artışını dengeleyecek bir tedbir olarak endüstriyelleşmeye hız verilmesine çalışılmıştır. 1905'de üç milyon olan nüfus 1940'da yedi milyona çıkmıştır. Bunun iki milyonluk kısmı anavatan Çin'inden gelenlerdi. 1958'de Formoza'nın nüfusu 11 milyon olmuştur ve elân hızla artmaktadır. Anavatan Çin'inine oranla Taiwan'ın hayat standardı daha yüksektir ve endüstriyelleşmesi daha kolay olacaktır. Formoza'da iktisadî gelişme devlet önderliğinde, ve endüstri alanında devlet tekelciliği çerçevesi içinde

olmaktadır. Formoza'ya yapılan Amerikan İktisadî yardımları ülkenin endüstriyelleşmesini teşvik etmişse de, ada ekonomisini dış yardıma bağımlı hale getirmiştir. Enflâsyon, Milliyetçilerin anavatandaki rejimlerinden miras aldıkları bir problem olarak Formoza'daki rejime de bulaşmıştır. Eski günlerden kalma birçok alışkanlıklar buradaki rejime de sirayet etmiştir. Formoza'daki rejimin askeri alanda katlandığı sıkıntıları karşılamak için, ekonominin dış yardımla desteklenmesi şart olmuştur.

Çin-Amerikan işbirliği çalışmaları içinde yaratıcı bir örnek vermek gerekirse, en iyisi, Kırsal Bölge Kalkınması Ortak Komisyonu faaliyetleridir. Kurum, Çin'e Yardım Yapılmasına Dair 1948 Kanunu ile tesis edilmiştir. (Amerika ve Milliyetçi Çin bu kurumu birlikte yönetmektedirler.) Kurum, Ekim 1948'de anavatanda kurulduğunda, Çin-Amerikan uzmanlar komisyonunun tavsiyelerine uygun olarak, teknolojik modernizasyon çalışmaları yoluyla Çin köylüsünün hayat standartlarını yükseltmek ve tarımsal üretimi arttırmak hedefiyle yola çıkmıştır. Tarım uzmanları, başlangıçta, toprak dağılımını düzenleyen bir reform çalışmasının tarım üretimini artırmayacağını, bunun yerine daha iyi tohum, daha modern araç ve makina ile daha ileri tarım teknikleri kullanılması görüşünü savunmuşlardır. Program Güney Çin'de ve Taiwan'da yürürlüğe konulduğunda bu tavsiyelere uyulmuş; sulama kanalları kazılarak sulu tarıma geçilmeye çalışılmış, fakat mahallî kaynakları harekete geçirebilmek ve tarımsal gelişmeye destek olacak kredi meselesini halletmek için gerekli olan köylü kooperatifleri ve diğer kuruluşlarının kurulması işi ihmâl edilmiştir. Bir süre sonra durumu takdir eden Amerikan-Çin Ortak Komitesi en önemli noktaya parmak basmak ihtiyacı duymuş; toprak icarlarını ve ortakçılığı düzenleyerek, toprak işleyenlerin topraksahiplerine verecekleri payların mahsulün % 37,5'ğunda dondurulmasını kararlaştırmıştır. Keza, toprak sahiplerinden toprak icarlayan veya ortakçılıkla toprak alanlara bir çeşit teminat sağlamak için * toprak kiracılığı veya ortakçılığı mukavelelerinin en az iki yıl süreli olması şart koşulmuştur. Kısacası, program uygulamalarının başlamasından sonra anlaşılmıştır ki, teknolojide yenileşme fikri ile yola çıkan Amerikan yaklaşımı (anlayışı) yetmemekte; Asya ülkelerinde uygulanacak

* Toprakların heryıl değişik kimselere kiraya, veya «yarıya» verilmesi, toprağın hor kullanılmasına sebep olmaktadır. Teknolojik yönden geri ülkelerde, «ağalık» ve hele «absente landlordism» in ülke ekonomisine en büyük zararlarından biri budur. Programın bir sebebi de bu olsa gerektir. (ç. n.)

bir köy kalkınması programının toprak ağası («landlord») ve kiracı veya ortak («tenant») ilişkilerini öncelikle ele alması en önemli meseleyi teşkil etmektedir.

Program, sonraları, sadece Taiwan'da faaliyete devam etmiştir. Bu ikinci devrede mahallî idarelerden yardım ve destek sağlanmış; Japon tarzı köylü («üretici») koperatifleri kurulmuştur. Hemen sonra toprak icarlarının indirilmesi, hatta toprağı işleyene verme hedef alınmaya; programda değişiklik yapmaya başlanmıştır. Bütün bu çalışmalar sırasında köylüye çeşitli sergi ve pratik çalışmalar düzenlenmiş, yayınlarda bulunulmuş, üretici ve kredi kooperatifleri kurulmuş, köylere elsanatlarının girmesine çalışılmıştır. Kurum, merkezi idare ile mahallî idare arasında sürtüşmelere yol açmamak için tek bir idarî yapı içinde faaliyet göstermiş; gerektiğinde, kendi başına yeni kuruluşlar tesisi yerine mevcut kuruluşlardan yararlanmıştır. Bizim Tennessee Vadisini (Kalkındırma) Kurumumuz gibi, Kırsal Bölge Kalkınması Ortak Komisyonu da Asya'da geniş ölçüde ilgi çekmiştir.

Amerikan milleti anavatanında 48 devlet kurmuş, Latin Amerika'daki 21 devletle meşgûl olmayı yüklenmiş, Filipinler Cumhuriyetinin kurulmasına yardımcı olmuş, ve II. Dünya Savaşından sonraki Asya'da birçok cumhuriyetlerin ortaya çıkmasına tanıklık etmiş bir millettir. Bu bakımdan, Taiwan'da yaşayan 11 milyon insanın da, anavatandan ayrı olarak bağımsız bir devlet teşkil edebileceklerini düşünmek bize doğal bir düşünce gibi gelebilir. Fakat böyle birşey olacaksa geleneksel ilkelerimizin somut bir şekilde uygulanması gerekecektir. Ama bu yapılırsa, küçük çapta da olsa, anavatan Çin'inde totalitaryan bir rejim içinde yaşayan Çinlilere karşı, Çin'in siyasal, ekonomik ve kültürel yönden hür bir yoldan da yaşayabileceğini gösteren bir alternatif hazırlamış olacağız.*

---

* Bu sözler «misyoner» zihniyetinin en iyi Amerikan sosyal bilimcilerinde dahi devam ettiğini gösterdiği gibi, meselenin bir başka yanını da akla getirmektedir: Formoza'yı Komünist Çin'e karşı bir alternatif olarak desteklemek başarı kazanmasa bile, Komünist Çin'in «burnunun dibinde» bir tehdit ve tehlike üs'sü olarak Formozayı kullanarak Kıt'a Çin'inin askeri masraflarını yüksek tutup, Kıt'a Çin'inin ekonomik gelişmesinin hızlanmasına elden geldiğince engel olmak; böylece Anavatan Çin'inin Formoza Çin'i karşısında Asyalılar için «başarılı örnek» olmasına meydan vermemek. Yazarın, Asya'ya muhtaç bir ülkenin vatandaşı olduğu için, neyi söyleyip neyi söylememek gerektiğini bildiği de unutulmamalıdır. (ç. n.)

Bununla beraber, iki bin yılı aşkın bir süredir Çin toplumunun siyasal hedefinin, daima, bütün Çinlileri bir tek yönetim altında birleştirmek olduğu hesaba katılmalıdır. Anglo-Saxon-lar'ın kafalarındaki «iki Çin» düşüncesi, Çu En-lay («Chou En-Lai») dan tutunuz da Çan Kay-şek'e kadar hiçbir Çinli tarafından hoş görülmemiştir. İşin can alıcı noktası da zaten «iki Çin» olsun mu, olmasın mı değil, bağımsız bir Taiwan meselesidir. Bugünkü bağımsız Taiwan da 1949'dan beri sürdüğümüz Çin politikamızın en önemli meyvası olmuştur.

16

KOMÜNİST ÇİN

Bu bölüm, uzaktan fazla net olarak görülmesi güç, üzerinde çok değişik fikirler ileri sürülen, ve yakın günlerde cereyan eden olay ve meseleleri ele almaya çalışacaktır. Çin ülkesi çok büyük bir ülkedir; hem de çok hızlı bir değişim içinde olan bir ülkedir. Mao Tse - tung'un kendisinin bile, bu büyük ülkede olan-biteni anı anına bilmesi güç olsa gerektir.

Komünist Çin konusunda yapılan bugünkü araştırmalar ve çalışmalar, tarihin eski dönemlerindeki benzerleri gibi, hep aynı sakatlığı taşımak durumunda kalmışlardır-çokları, Çin hakkında peşinen ne söylemek istiyorsa, hakikatı o yönde aramakta ve bulmaktadır. Peking'deki basın ve yayın organlarına dayanarak yola çıkarsanız bugünkü Çin'in de Sovyet Rusya gibi fevkalâde parlak bir başarı kazandığı sonucuna ulaşabilirsiniz. Tersi bir yol izlerseniz, bu kere eski Çin'in, öylece, bugünkü Çin'de devam ettiğini gösterebilirsiniz. Bunların her ikisinin de kendine göre verebileceği bazı şeyler olduğu doğrudur. Çoklarının yaptıklarının tersine, bu iki alternatifin de terk edilmemesi doğru görünmektedir. Gerçekten, (incelemeler için) birer yol olarak ikisinin de kabulü akla yakın görünmektedir. Zira bugünün Çin'inde de kuvvetli bir devlet kollektif bir toplum kurmaya çalışmakta; bu (yeni) toplum gerek kendi mazisinden gerekse dış örneklerden çeşitli alanlarda etkilenmiş bulunmaktadır. Fakat totalitaryan sonuç yeni ve belirgin bir öğe olarak durmaktadır.

I. SİYASAL KONTROL

Askerî plândaki iktidar meselesi 1 Kasım, 1948'de Mukden'in, Ocak 1949'da Peking ve Tientsin'in düşüşünden başlayıp bütün anavatan Çin'inin, ve Mayıs 1950'de Hainan Adasının alınışına kadar birbuçuk yıl sürmüştür. Çin Halk Cumhuriyetinin kuruluşu bu dönemin ortalarında 1 Ekim, 1949'da ilân edilmiştir. İktidar değişikliğine rağmen, taşradaki idarecilerin çoğu yerlerinde bırakılmışlardır. Görünüşte, Komünistler Çin Halk Cumhuriyetinin kuruluşunun bir bayram havası içinde kutlanmasına dikkat etmişler, caddelerde ve sokaklarda **yang-ko** isimli halk danslarına katılmışlar, barış ve özgürlük amacında olduklarını söylemişlerdir. Askerî birlikler bile çok az şiddet kullanmışlar ve yumuşak davranmışlardır. Bu dönem umut dolu bir «balayı» gibi geçirilmiş; ekonominin geliştirileceği, siyasal kuruluşun tamamlanacağı, askeri alanda bütün dertlerin hâlledileceği, ülkenin çektiği savaş derdine son verileceği ümit edilmiştir.

Koalisyon Hükümeti. Bu dönemde uygulanan politika Ocak 1949'da Mao Tse-tung tarafından esas hatları itibariyle tesbit edilmiş, aynı yıl Mart ayında toplanan ÇKP Merkez Komitesince onaylanmıştır. ÇKP, artık, Kuomintang'dan kurtulmuştur. Yerine, bir koalisyon hükümeti kurulmuş; Çin, ordularını reforme etmeye, dış ilişkilerini ve ekonomik sistemini düzenlemeye başlamıştır. Geniş bir halk desteğine sahip olabilmek için, koalisyon hükümetinin yeni bir Halk Siyasal İstişare Konferansı tarafından kurulması gerekli görülmüştür. Konferans (Meclis), General Marshall'ın programında öngörüleni isimce andırmışsa da, çok - partili bir meclis olmamıştır.

Bu program 1 Temmuz, 1949 tarihinde Mao'nun «Demokratik Halk Diktatörlüğü Üzerine» konulu bir konuşmasında ifade edilmiş bulunuyordu. Lenin'in «demokratik işçi ve köylü diktatörlüğü» teorisini yansıtan Mao'nun bu teorisine göre, yeni hükümet gerici sınıflara veya «halk düşmanlarına» karşı yöneltilmiş bir diktatörlük olacak, ve Komünistlerin liderliği altında demokratik bir koalisyon hükümeti şeklinde tesis olunacaktı. Böylece (hem demokratik bir koalisyon, hem de gerici sınıflar karşısında bir diktatörlük karakteri taşıyacak) olan «demokratik halk diktatörlüğü»; rejim için halk kitleleri arasında mümkün olan en geniş desteği elde etmeye çalışacak, aynı zamanda da Çin ülkesinde bu yeni rejime zarar verebilecek kimler varsa

o'nları tasfiye edecekti. «Halk» diye tanımlanan şey dört sınıftan ibaretti: işçiler, köylüler, küçük burjuvazi, millî burjuvazi. Köylüler için, geçici bir süre için de olsa, toprakta özel mülkiyetin devamına; burjuvazi için de, özel mülkiyete terk edilmiş bir endüstri sektörüne izin verilmişti. Program, Mao'nun **Yeni Demokrasi**'de söylediklerini uygulama alanına aktarıyordu.

Gerektiğinde, herhangi bir kişi gerici veya halk düşmanı kategorisine tek bir kalem de ithal edilebileceği için, bu program rejime karşı koyanların tasfiyesi için de alabildiğine esnek bir programdı. Kimin, ne zaman, hangi sınıftan olduğuna karar vermek yetkisi ÇKP'nin elinde bulunduğu için, kendisini reforme eden bir «gerici» yeniden «halk» arasına dahil edilebiliyordu. Önceleri bu mekanizmayı kullanmayan Mao Tse-tung bu umut ve dinlenginlik («relief») günlerinde yurttaşlarına seslenerek o'nlardan «onbin millik bir yolculuğun ilk adımını atmalarını», iç ve dış düşmanlardan temizlenmiş olarak, yeni bir Çin yaratmak için harekete geçmelerini istemiş; Çin'in yeniden-yaratılmasında Sovyetlerden başka kimseden yardım almamaları, ellerinde kendilerinin olan şeylerden başka hiç kimseden birşey gelmesini beklememeleri gerektiğini söylemiş; fakat iş, bilgi ve tekniğe gelince, dünyanın neresinden birşey öğrenmeleri mümkünse oradan yararlanmalarını istemiştir.

Birkaç ay süren hazırlıklardan sonra, Halk Siyasal İstişare Konferansı Hazırlık Komitesi, Haziran 1949'da Peking'de toplanmıştır. Komite, lâfzen, 23 parti ve grubu temsil ediyordu. Konferansın kendisi ise Eylül ayında toplanmış, katılan 662 delege ile 10 gün çalışmalarına devam etmiştir. Konferans **Ortak Program'ı** tesbit etmiştir. Bu program yeni koalisyon hükümetinin amaç ve hedefleri hakkında genel bir bildiri mahiyetindeydi. Konferansın aktettiği ikinci belge Merkezî Halk Devletinin **Organik Yasası** olmuştu. Bu belge ise, işçi sınıfını cumhuriyetin liderliğine getiriyordu. İşçi sınıfını temsil eden öncü öğe («vanguard») ÇKP olduğu için, bunun anlamı, hükümetin ÇKP'nin idarî kolu olacağıydı. Yeni kurulan icra organına («idareye) ise merkeziyetçi bir anlayışla, icraî, teşrîî, ve kazaî bütün yetkiler tanınmış bulunuyordu. Bu cümleden olmak üzere, dört komite ve 30 bakanlık kurulmuştu, ve bunların 15'i ekonomik meselelerle ilgili işlere bakıyordu. En üst komitedeki 56 koltuktan 31'i ÇKP'nin elindeydi.

Böylece hem Komünistlerin istediği gibi otokratik bir yönetim kurulmuştur, hem de küçük partilere kendi varlıklarını koruma hakkı tanmabilmiştir. Bu partilerin fazla seçmeni zaten yoktu. Ayrıca, koalisyon hükümeti şekline uymuş olmak için bazı göstermelik bakanlıklara da Komünist-olmayan kimseler getirilmişti. Amaç, yeni bir toplumun kurulmasında işe yarar yeteneklere sahip kim varsa hepsinden yararlanabilmekti. Komünist Çin için en hayatî mesele, hayatlarında tek bir gün bile Komünist olmamış bulunan yukarı sınıf mensuplarının bilgi ve yeteneklerinden yararlanabilmekti. Bu insanlar da, tıpkı yirmi yıl önceki köylüler gibi, tam anlamıyla Komünistleştirilmelerine imkân olmayan, ama geçici bir zaman için de olsa Komünist toplum yapısının ve programının içinde temel önem taşıyan bir bölümdü. Bu yüzden liberal entellektüeller, kendi yeteneklerine uygun işlere alınmış, yüksek yerlere gelebilmişler; bakanlıklarda önemli yerlere getirilenlerin yanlarına partiye bağlılığı bilinen fakat yetenekleri az olan elemanlar konulmuştur. (Tarihin eski dönemlerinde Çin'i işgal edenlerin kurdukları yabancı hanedanların Çin'li kapıkullarını kullanışlarını hatırlatan bir sistemdi bu.) Amerika'da okumuşlar da dahil, Batı ülkelerinde okumuş olan Çinli aydınların çoğu bu kategoriye giriyorlardı. Bu aydınlar vatansever insanlar olarak ülkelerinin geleceğine adamışlardı kendilerini. Kuomintang'dan çok oluyordu hissen soğumaları ve kopmaları, başka bir alternatif ise göremiyorlardı. Komünist Parti ise liberal aydınları kazanmak ve o'nlardan yararlanmak için çeşitli yöntemler uygulamaktaydı.

1954 anayasası, Peking'in merkezî otoritesini bir parça daha artırmaktan öteye, devlet yapısında fazla bir değişiklik getirmemişti. Komünistler de, Kuomintang gibi-her üçü de Komünistlerin liderliği altında biribirileriyle bağlantılaştırılmış-parti, hükümet, ve ordu şeklinde üç-kollu bir iktidar kurmuşlardır. Partinin üye sayısı 1957'de 12 milyona ulaşmıştır.

Komünist organizasyonu, Kuomintang'ın de ilersinde bir gelişme göstermiştir. Rusya'daki sovyetlere benzeyen Halk Temsilcileri Konferansı isminde bir yasama organı kurulmuştur. Halk Temsilcileri Konferansı, çeşitli idarî kademelerde (il, ilçe, bucak, köy şeklinde) en uzak yerlerde de tesis edilmiştir. En üst kuruluş ise 1954'de Peking'de toplanan Halk Kongresi olmuştur. Kongreler bir çeşit yasama organı gibiydiler, ve demokratik bir süreç görüntüsü içinde partinin ve hükümetin köy-

lere kadar sesini duyuran bir «hoparlör» gibi çalışmaktaydılar. Halkın siyasete katılmasına meydan veriyorlarsa da nihaî yetki bunlarda bulunmamaktadır.

Kitle Kuruluşları. Kongrelerin yanısıra, fonksiyon esasına göre kurulmuş memleket-çapında kuruluşlar vardır. Tüm-Çin İşçi Sendikaları Federasyonu 1922'de kurulmuştur; 1956'daki üye sayısı 13 milyonu aşmıştır. 1949'da birsürü benzer teşkilât kurulmuştur: Tüm-Çin Demokratik Kadın Birliği (1953'de 76 milyon üyesi vardı), Tüm-Çin Demokratik Gençlik Birliği (1957'de üye sayısı 34 milyon), Tüm-Çin Kooperatif İşçiler Birliği (1956'da üye kooperatif köylerdeki köylü sayısı 162 milyon), Tüm-Çin Edebiyat ve Sanat Demokratik Birliği («velûd») bir yazar olan Kuo Mo-jo'nun başkanlığında Çin aydınlarını mobilize etmek için kurulmuştur.) Ayrıca, (1955'te 4 milyon üyeli) Tüm-Çin Öğrenci Federasyonu, (1957'de 30 milyon üyeli) Öncü Çocuklar Birlikleri ile; daha ihtisaslaşmış, san'at, bilim, kalkınma çalışmaları, veya milletlerarası ilişkiler alanında çalışan-Çin-Sovyet Dostluk Derneği (1953'de 68 milyon üyeli) ile Çin-Hind Dostluk Derneği, Çin-Burma Dostluk Derneği gibi-dernek ve kuruluş'ları da belirtmek gerekir. Ve en son 1953'de, ozamanlar hâlâ varlıklarını koruyan millî burjuvazi için, Tüm-Çin Sanayi ve Ticaret Derneği kurulmuştur. (Üç yıl sonra, ilerde belirteceğimiz gibi, millî burjuvazi itibardan düşmüştür.)

Bu kitle örgütleri, Dr. K.C. Chao'nun incelemelerinden anlaşıldığına göre, devletin tek-tek erişemediği birey'e, bireyin meslekî veya sosyal rolü içinde, arkadaş grupları içinde erişmeyi sağlamaktadır. Kuruluşların hepsi de, otorite pek seyrek aralıklarla toplanan Millî Kongre'de sayıldığı hâlde, gerçek otoriteyi elinde tutan «demokratik merkeziyetçilik» sayesinde, devletçe kontrol edilmektedirler. Bu kuruluşlardan herbiri en ayrıntılı şekilde tesbit edilmiş program ve amaçlara sahiptir ve çok yaygın bir idarî cihazı vardır. Böylece, yetişkin yaşlardaki Çinlilerin yarısı şu veya bu kuruluşa üye yapılmış; bu kuruluşların toplantı, inceleme, ve kitle uyandırma faaliyetlerinde yer almış olmaktadır.

Kitle örgütlerinin bir görevi de çok geniş çapta eğitim ve mesleki yetiştirme okulları açmak, işletmek; halkı doktrine etmek ve yetenekli ve faal insanları devlete kazandırmaktır. Örnek olarak, halk esenliği ve kültür çalışmaları arasındaki iş si-

gortası, emeklilik ve maluliyet sigortası, bilmeyenlere okuma-yazma öğretimi kursları, doğumevleri, rehabilitasyon merkezleri ile binlerce kitaplığa gönderilen çeşitli kitap, risâle, ve dergiler gösterilebilir. Ayrıca, bu kuruluşların üyelerinden güvenlik işlerinde, veya gericilere karşı açılan kitle kampanyalarında yararlanılmaktadır. Kuruluşların temsilcileri Komünist dünyadaki benzeri uluslararası teşkilâtların toplantılarına katılmaktadır.

Yeni Çin'deki bu kitle örgütleri, halk kitleleri ile devlet görevlileri arasındaki dev mesafelere varan boşluğun kapatılması gayesiyle, herşeyden önce yarı-idarî kuruluşlar olarak, bir çeşit siyasal fonksiyonlar yüklenmişlerdir. Kuruluşlara devletçe yardım yapılmakta, hatta bunlar Halk Kongrelerine temsilci bile sokmaktadırlar. Kitle kuruluşlarının bir görevi de, halkla yakın ilişkiler içinde toplantılar ve gösteriler düzenleyerek, gerektiğinde protesto nümayişleri tertip ederek, ve kitle haberleşme araçlarından yararlanarak halka (Marxist) doktrini öğretmek ve benimsetmektir. Neticede, halk oyunu biçimlendirmekte ve yöneltmiş olmaktadırlar. Kitle kuruluşlarının çok geniş bir tabanı vardır ve toplumun en yetenekli insanlarını üyeleri arasına almaktadırlar. Bu kuruluşlar, mahalle komitelerine de girebilmekte; onlarla birlikte sosyal güvenlik çalışmalarını, komşu aileler arasında karşılıklı yardımlaşma ve sevgi bağlarının kurulması faaliyetlerine katılabilmektedirler. Böylece, kitle kuruluşları, her mahalde birbiriyle koordine edildikleri için, halk kitlesi içindeki her Çinliyi toplumun sosyal kontrolü altına sokmuş olmaktadırlar.

Bu toplumsal kontrolün uygulanmasında kullanılan kontrol mekanizması ise kampanyalardır. Kitle kampanyaları önce Parti tarafından kararlaştırılmakta, sonra da «spontane» hareketler görünümü içinde başlatılmaktadırlar. Bu kampanyaları mahalli mıntıkalarda bulunan ve kitleleri heyecanlandırmasını bilen insanlar başlatmaktadırlar. Bazan birkaç kampanya birlikte başlatılmaktadır. Kampanyalar, kısacası, bütün parti organlarını, devlet organlarını, ve kitle kuruluşlarını bir anda ve birlikte harekete geçirmekte; çeşitli sosyal sınıflar veya bu sınıflara ait kurumlar içindeki şu veya bu hedefe karşı halk kitlelerini şimşekten bir balyoz gibi kullanmaktadırlar.

Bütün bu kuruluş ve araçların ardında da iyi ücret alan güvenlik kuvvetleri bulunmaktadır. Yüzeyde görülen ise, gene merkezî idarenin bir kolu olan mahkemeler hiyerarşisinden iba-

rettir. Batılı hukukçular içinden Çin'deki bu halk mahkemelerinin işleyişini görenler bu sistemin adâlet dağıtmakta olmasından çok, mahkemedeki bir davanın, suçun sanığı olan kimse suçunu itiraf edip, diğer zanlıların masum olduğunu itiraf etmedikçe, davanın neticelenmemesi esasını tuhaf bulmaktadırlar.

2. EKONOMİK KALKINMA

Buraya kadar anlattığımız siyasal örgütlenme konusundaki yoğun program ekonomik alandaki çok büyük gayretlerle uygulanmıştır. Daha 1949 yılındayken Mao Ts-tung «şehirlerde başat duruma geçmenin» en önemli hedef olduğunu belirtmiş, o zamanlar üyelerinin yüzde 90'ı köylü kökenli olan ÇKP'nin şehirli proletaryaya önem verdiğini teyid etmiştir.

1949'daki ilk endüstriyel hedef, üretimi üç yıl içinde savaş-öncesi hacmine çıkarmaktı. Japonların Mançurya'da kurduğu sınaî tesislerin yarıdan çoğu Rusya tarafından sökülüp götürüldüğü için Mançurya'daki sınaî üretim de düşmüştü. Sovyetlerin Mançurya'dan söktükleri tesislerin değeri, zamanın fiyatları üzerinden 2 milyar doları buluyordu.* Çin içinde ise, savaş ve iç savaş sırasında demiryolları tahrip edilmiş, şehirlerdeki proletarya aşırı enflâsyon yüzünden bozguna uğramıştı. Komünistlerin zaferinden sonra ise, uzunca bir süre şehirlerdeki proleteryayı şimdi herzamankinden daha sıkı çalışması gerektiğine ikna etmek lâzım gelmişti. Savaş döneminde şehirlerle köylerin birbirilerinden kopmaları yüzünden köylük yerlerin kendine-yeterlikleri zorunlu olarak artmıştı. Köylerde, köy-dışı büyük pazarlar için pamuk ekimini bile yeniden ele almak gerekmişti. Bu arada enflâsyon da önemli bir problem olarak devam ediyordu. Savaş 1949-50 süresince devam ediyor, ayrıca(Milliyetçilerden teslim alınan idari ve askeri personel dahil) devletçe tayınlanan veya gıda yardımı yapılan 9 milyon insan da devlete yük oluyorlardı. Bütçe açığı, devlet harcamalarının % 75'i idi ve Milliyetçilerin banknotları yerine çıkarılan yeni bantnotlarla karşılanıyordu. para hacmi devamlı olarak arttığı için, Şangay'da Mayıs 1949'dan

* Sovyetler bu tesisleri alırlarken Mançurya'nın, hatta Çin'in bile akıbeti belli değildi. Yazarın daha önceki sayfalarda belirttiği gibi, Stalin Mançurya'ya Çan Kay-şek birliklerının girmesini kabul etmişti. Çan Kay-şek'çiler girmeden önce de tesisler Rusya'ya götürülmüştür. (ç. n.)

Şubat 1950'ye kadarki 9 ay içinde fiyatlar 70 kat artmıştı. Bu yüzden çok şiddetli tedbirler almak gerekmişti.

Enflâsyonu önlemek için alman ilk tedbirler, köylük yerler için çıkarılan tarımsal vergiler, şehir yerleri için çıkarılan ve her önemli maddeye konulan satış vergileri, ve devletin tesbit ettiği kotalar üzerinden işçi sendikalarınca tahsil edilen ticari vergilerle yekûn vergi hasılatını arttırmak ve bütçe açığını azaltmak olmuştur. Sonuncusunun neticesi, paranın en çok bulunduğu sektörden parayı çekmek olmuştur. Ikinci bir tedbir olarak, mahallî makamlara terk edilen bazı vergilendirme yetkilerini merkezî hükümete veren bir reformla malî idarenin düzenlenmesi, özel bankaların kamu (devlet) kaynakları üzerinde oyunlar oynamalarının ve meşru veya gayrımeşru masraflara yol açmalarının önlenmesi olmuştur. Rejim, tedricen, vergi tahsilâtı işlemlerindeki etkinliği arttırmış, para ve kredi işlerini kontrol altına almış, ve belli başlı tüketim mallarında fiyatları düzenlemek için devlete bağlı altı korporasyon kurmuştur.

Paraya olan güveni arttırmak için alınan bir başka tedbirle ücretler, aylıklar, banka depoziteleri, bazı devlet ödemeleri ve istikraz tahvillerinin değerleri, nominal değerler üzerinden ifâde edilmekle kalmamış, günlük hayatta kullanımı olan bazı mallarla da ifade edilmiştir. Bu arada en tipik değer-birimleri 8 libre pirinç, 12 libre un, 16 libre kömür, 4 ayak (kadem) gömleklik pazen olmuştur. Fiyatlar yükseldikçe paraların aynî değerleri de yükselmiştir. Ödemeler böyle yapılınca (enflâsyona karşı) banka depoziti işleminde veya tahvil alımında da aynı yol tercih edilmiş; enflâsyona karşı bunlar da himaye edilmişlerdir. Böylece mal arzı ile para arzı arasında denge kurmayı hedef tutan birtakım tedbirlerle enflâsyon 1950'nin ortalarında gemlenmiş ve durdurulmuştur.

Komünist Çin'in ilk yıllarındaki bir başka başarı da, Çin'in 13.500 millik demiryolu şebekesinin büyük kısmını yeniden hizmete açan büyük çaptaki onarım faaliyetinin başarı ile neticelendirilmesi olmuştur. Ekonomide ise 1950-51-52'de üç yıl iyi hasad olması sayesinde büyük bir düzelme görülmüştür. 1952'de, 1949'dan önceki duruma göre pik demir, çimento, çelik, petrol (aslında çok az üretiliyorlardı), kömür, elektrik, un, pamuklu dokuma üretimininde gelişme sağlanmış; fakat şeker gibi bazı tüketim mallarında 1949-öncesi üretimin gerisinde kalınmıştır. Fakat asıl önemlisi, 1952 yılından itibaren Çin'in ulusal ekono

misinin Çin tarihinde hiç görülmedik vüs'atte bir birliğe kavuşması olmuştur. Demiryollarına 1500 mil, karayollarına ise 75.000 mil daha ilâve olunmuştur. Bankalar bir merkezî sisteme bağlanmış, bütün ülkede tek bir para kullanma yoluna gidilmiştir. Bütçeler ise, Çin tarihinde ilk defa **realist** bütçeler şeklinde yapılmaya başlamıştır.

Peking'in uzun vadeli hedefi Çin ekonomisindeki kaynakları harekete geçirmek ve bunlardan, Çin'in smaileşmesinde yararlanmaktı. Bu ise, devletin ekonominin bazı sektörleri üzerindeki denetiminin getgide diğer sektörlere de teşmilini gerektirmiştir.

Özel işletmelerin devamına izin verilmişse de-vergi ve sermaye tedbirleri, kredi tahsisleri, devlet işletmelerinin rekabeti, ve işçi sendikalarının talepleri gibi-çeşitli tedbir ve politikalarla işadamları devlete tâbi bürokratlar durumuna getirilmişlerdir. Kredi ve ham madde kontrolüyle, kilit mallar istihsal ve üretimi üzerinde devletçe tekel kurulmasıyla sanayi ve ticaret devlet kontrolüne girmiş; ayrıca, ağır endüstrinin büyük kısmıyla demiryolları ve dış ticaret devletin eline geçmiştir. Bir başka devlet kontrolü ise, günümüze kadar gelen geleneksel bir devlet kontrolü olan, toprak ürünlerindeki artık-değer üzerindeki devlet kontrolüydü.

Toprak Reformu. Çin Komünizminin tarihinde toprak politikası konusunda birkaç yol tutulmuştur. Kiangsi döneminin sertlik havasında toprakbeylerinin birçoğu katledilmiştir. Yenan döneminin ılımlı havasında ise toprakağalarına belli bir **rant** alma hakkı garanti edilmiştir. 1946'dan sonra, ÇKP iktidara gelmeye başladığında ise, çeşitli bölgelerde peyderpey toprak reformuna başlanmış, ve bu reform şiddet yoluna girmiştir. Bu son dönemde, Partinin istediği ölçüleri de aşan köylü hareketleri olmuş ve, köylüler, istenmediği ölçüde şiddet hareketlerinde bulunmuşlardır.

Ülke-çapında toprak reformu 1950 ortalarında başlamış, 1952 sonlarıyla 1953 başları arasında tamamlanmıştır. Toprak reformu sadece ekonomik amaçları olan bir reform değil, sosyal ve siyasi amaçları olan bir reform hareketi olarak uygulanmıştır. Reform uygulamasında her köye bir toprak reformu ekibi gönderilmiş, ekipler o köydeki muhtemel düşmanları tek tek tesbit etmişler, daha sonra, teorik olarak reformdan yararlanacak olan yoksul köylüleri toplayıp toprak reformunun iyiliğini an-

latmışlardır. Bu ilk-hazırlık çalışmalarıyla, yakında başlayacak olan toprak reformundan yana tutumu ve bu hareketi yönetecek yetenekleri olan köylüler mahallen seçilmiş, tesbit edilmişlerdir. Bu hazırlık-döneminden sonra da «sınıf savaşı» dönemi açılmıştır. «Sınıf mücadelesi toplantıları» düzenlenerek köylerde halkın toprak derdi deşilmiş, köylülerin «acıları ortaya dökülmüş, «durum muhasebesi» yapılmıştır. Ardından «halk mahkemeleri» kurularak nefret ve öfkeden kitle şiddet hareketlerine geçilmesi için şartlar hazırlanmıştır. Halkın sevmediği, nefret ettiği toprakağaları veya «mahalli despotlar» halkın nefretiyle başbaşa bırakılmışlar; öldürülmüşler, sürülmüşler, itirafa zorlanarak kendilerini **reforme** etmeleri sağlanmış; köylüler yeni düzene, kendi elleriyle işledikleri şiddet hareketleri yüzünden, kolayca uymak durumunda kalmışlardır.

Bundan sonraki aşamada köylü dernekleri kurulmuş; bu derneklerce her köylünün toprakağası, zengin köylü, orta köylü, fakirköylü veya ırgat şeklinde statüsü tesbit edilmiş; topraklara elkonulmuş, ve bu tasnife göre köylülere toprak dağıtılmıştır. Neticede varılan, «toprak dağılımının eşitlenmesi» geleneksel köylü isyanlarının felsefesine uygun olmuştur. Hareketin yönetiminde, köylerdeki reform-öncülerinin durumu kuvvetlendirilmiş, zengin köylüler azaltılmış, ağalar bazan şahıs olarak bazan da statü'leri itibariyle temizlenmişler, Parti temsilcileri köyler üzerinde kendi otoritelerini tesis etmişlerdir. Toprağı ekenler, bu dönemde, geçici olarak da olsa topraklarının mülkiyetini ellerinde tutmuşlardır.

1950'de Yeni Demokrasi'nin icabı olarak özel mülkiyetin «oldukça uzun bir dönem» yürürlükte kalacağı söylendiği halde, köylülere tanınan özel mülkiyet hakkı da kapitalistlerinkinden uzun sürmemiştir. Fakat toprak düzeninin yerine kendi düzenini getirmek isteyen Komünist rejim, çok gecikmeden, kollektivist tarıma geçmiş; ilk-aşama olarak da kooperatifler kurmaya başlamıştır.

Kooperatif üretim, tarımsal üretimin artmasını sağlamıştır: altı eşek, üzerlerindeki mallarla birlikte pazara altı köylünün yedeğinde değil, bir tek köylünün yedeğinde götürülmeye başlamıştır. Tek bir evkadını birkaç aileye yetecek yemek yapmaya başlamıştır. Ayrıca, hayvanı olmayan aileler olanların hayvanlarından yararlandırılmıştır. Tasarruflar birleşince, ortaklaşa bir su pompası veya tarım âleti alınabilmiştir. Özellikle köy

zenaatları kooperatifleri köylük yerlerdeki kıt materyallerden yararlanabilmişler; ölü mevsimde işsiz kalan köylüleri istihdam ederek, devlet yatırımlarıyla yapılacak olandan çok da'ha ucuz maliyetlerle tüketim malları imâl edebilmişlerdir. Ayrıca, bunlar nisbeten daha büyük işletmeler hâline gelmiş oldukları için, ihtisaslaşmaya ve işbölümüne bünyelerinde yer verebilmişlerdir. Örgütlenmeden sonra, hâliyle, okur-yazarlık çalışmalarına, sağlık, teknoloji, ve yüksek üretim faaliyetlerine başlanmıştır. Köylük yerlere mal ve malzeme temini ve köy mallarını pazarlama işleri için kurulan ikinci çeşit kooperatifler ise köylük yerlerle sanayi bölgeleri arasında bağlantı kurmuşlar; devlet yardımlarının köylere serî şekilde dağıtılmasını mümkün kılmışlar; Çin tarihinde ilk kez köylere, köylülerin o zamana kadar görmediği sayıda her çeşit mal, âlet, ve edeat gelmesine yol açmışlardır.

Tarımda toprak reformundan sonraki üretimi arttırma programına kuzeyden başlanmış, tedricen güneye kadar inilmiştir. Bu programın uygulanmasında da derece derece ilerleyen bir usûl kullanılmış; önce, mevsimlik ve geçici karşılıklı yardımlaşma toplulukları kurulmuş, sonra daha geniş kapsamlı ve devamlı olanları kurulmuş, en sonra da tarım üretim kooperatifleri kurulmuştur. Son aşamada köylüler toprakları ortaklaşa sürüp ekmişler; mahsûlden ise, kooperatif üretime toprak, araç, ve emek olarak yaptıkları toplam katkı oranında bir pay almaya başlamışlardır.

1953'de başlayan tarımsal üretim kooperatiflerinin itici gücü («drive») hâlâ toprak üzerindeki özel mülkiyet ve karşılıklı yardımlaşmanın çıkarlara uygunluğuydu. Fakat zamanla amaç değişmiştir. Rejim, bu aşamada, toprakların ekicilere dağıtılmasının toprakağalığını tasfiye ettiğini, toprak sathında bir genişleme yaratmasa bile, köylülerin «prodüktif enerjilerini» serbestiye kavuşturduğunu; fakat Çin'in endüstriyelleşmesi için gereken fiyatı [ülkenin en önemli ekonomik sektörü olan]* tarım sektörünün ödeyebilmesi için tarımsal üretimin artmasını sağlayacak kollektivizasyona başlamak gerektiğini açıklamıştır. Bundan sonraki çabalar ise, ölesiye mülkiyet-düşkünü köylülerin propoganda, pratik uygulamalar, ve kesiksiz baskılarla (Fransız ziraî iktisatçısı René Dumont'un deyişiyle) «sosyalizmi öğ-

* Kroşe parantez içindekiler çevirenindir. (ç. n.)

renmeden sosyalistleştirilmiş» bir sınıf hâline dönüştürülmesi işini hedef almıştır.

Sovyet Yardımı. Yapılan birçok yeniliklerde ÇKP, teorik ve pratik alanlarda başlıca ilham kaynağı olan Sovyet örneğinden yararlanmıştır. Mao Tse-tung bu arada 9 haftalığına Moskova'ya gitmiş (Aralık 1949, Şubat 1950) ve 1980'e kadar süreli olmak üzere Çin-Sovyet Dostluk, İttifak, ve Karşılıklı Yardımlaşma Andlaşması imzalanmıştır. Andlaşma, Japonya veya Japanya ile birleşen devletlerin saldırısına karşı imzalanmıştır. Rusya yavaş yavaş Mançurya'yı bırakmış, 1950'de Dairen'i Çin'e vermiş, 1952' de Çin ana demiryolları üzerindeki ortak-kontrol yetkisini fesh etmiş, ve Mayıs 1955'de Port Arthur deniz üssünden geri çekilmiştir. 1950 andlaşmasıyla, beş yıl süreyle Çin'e yılda 60 milyon dolarlık ekonomik yardım yapmayı kabul etmiştir. Toplamı, Amerikanın Milliyetçilere yaptığı yardımın bir nebzesi («largesse: bahşisi») bile olmayan bu yardımın Çin tarafından aynî olarak ödeneceği kararlaştırılmıştır. Rusya'dan gelen binlerce mühendisin Çin'e çok yardımı dokunmuştur. Daha sonra Sovyet kredileri ve teknik yardımlarıyla 211 yeni proje veya mevcutlarının tevsii projesi ele alınmıştır. Bunların Çin'in endüstriyelleşmesinde kilit önem taşıdığı açıklanmıştır.*

Bu programların sonunda Çin'e ne kadar yardım geldiğini tam olarak bilmiyoruz. Fakat Rusya'nın bilgi ve teknik yardımı Çin'in kalkınmasında çok önemli rol oynamıştır. Ayrıca, Sovyet askeri yardımları sayesinde Çin ordusunun hem modern silâhlarla teçhiz edilmesi, hem de ordunun ekonomiye bu konuda ağır bir yük teşkil etmemesi sağlanmıştır. Fakat belirtmek gerekir ki, Rusyanın Çin'e yaptığı sınaî yardımların çok büyük bir kısmının tarım ürünleri ve maden cevheri ihracatıyla ödenmesi gerçekleştirilmiştir. Komünist Çin, Formoza'yı işgal etmek yerine, Rusyanın silâhlandırdığı Kuzey Kore'nin açtığı Kore Savaşma bilerek veya bilmeyerek de olsa katılmış, ve Kore Savaşmdan çıktığında askeri bakımdan hiç şüphesiz çok daha kuvvetlenmiştir. Ekim 1950'de Kore Savaşına giren Çin'den 1 milyon «gönüllü» gelmiş, ve bunlar Rus uçakları, tankları, ve toplarıyla teçhiz edilmişlerdir. Temmuz 1951'de mütareke yapıldığında savaş-pişkini Çin ordusu dünyanın en iyi silâhlandırılmış «emperyalist» dev-

---

* **Not : 1953** Eylül'ünde 141; Ekim 1954'de 15; Nisan 1956'da ise 55 tanesi ilân edilmiştir.

letine karşı «şerefli zaferler» kazanmakla öğünmüştür. Rus askeri yardımıyla Çin ordusunun modernleştirilmesine 1951'den sonra da devam edilmiştir. 1955'te 20 yaşına gelen herkesi silâh altında tutan tarihin en büyük askerî insan-gücü rezervi ihdas edilmiştir.

3. SOSYAL REORGANİZASYON

Terör ve Şevklendirme. Kore savaşı, Amerikan-aleyhtarlığını arttırmış, kitlelerden istenen fedakârlıklar ve kitle hareketleri için gerekli gerekçeyi hazırlamıştır. Bu arada, «Amerika'ya Direnelim, Kore'ye Yardım Edelim,» kampanyası ile «Karşı-Devrimcileri Susturalım» kampanyası açılmıştır. Bu dönemde halkın komşuları ve akrabalarını vatanseverce duygularla göz altında tutmaları, gerektiğinde hainleri ihbar etmeleri, çocukların ise ebeveynleri üzerinde aynı şekilde müşahedede bulunmaları; halk düşmanlarının, gericilerin «bedeni çalışma yoluyla ıslâh edilmeleri» plânlanmıştır. Toprak reformu sırasında köylülerce kurulan «halk mahkemeleri» tarafından verilen ölüm cezaları ile birlikte 1951-52 yılında yüzbinlerce kişi (bazılarına göre milyonlarca) ölüm cezasına çarptırılmıştır. Rejim, toprak ve çeşitli özel mülkiyet tesislerinin müsaderesinden çok şeyler kazanmıştır. Rejim, bu hareketlerden sonra pençesi içindeki «sert tırnaklarını» göstermiş, halk üzerinde kurulan bu baskılarla halk disipline sokulmuş, yönlendirilmiştir.

Bir elde terör, bir elde vatanseverlik olmak üzere bu muhteva ile yola çıkılınca yabancı misyonerler bile casus diye yakalanıp hapse atılmış veya yurt dışına çıkarılmışlardır. «Kültür emperyalizmi» etkilerinden sıyrılan Çin Kilisesinde reforma başlanmış, ve «kendi-yönetkenlik,» «kendi-desteklilik,» ve «kendi-tanıtıcılık» şeklindeki «üç-kendi'ler» denen programın uygulanmasına geçilmiştir. Bu programa katılmayan kilise yetkilileri görevlerinden alınmış, ve Çin Hıristiyanlığını da Komünist Devlete bağlayan resmî Çin millî kilise kurumu kurulmuş, Çin'deki Hıristiyan kiliselerinin yabancı ülkelerle ilişkilerine son verilmiştir.

Ayrıca, ekonomik hayatta daha düzenli bir işleyiş, ve vergi kaçakçılığının önlenmesi için de daha küçük çapta kampanyalar açılmıştır. Zafer tahvilleri ve savaş bağışları enflâsyona karşı mücadelede yarar sağlamıştır. Bu arada askerlerin sosyal sta-

tülerini yükseltmek amacıyla bir kampanya; bir de Stakhanoviç yöntemleriyle iş kotaları ve takım rekabetleri şeklinde üretimin arttırılması kampanyası açılmıştır.*

Çinlilerin aklında o kadar yer işgal eden Birleşik Amerika ile savaşmanın yarattığı tehlike ve sıkıntılar, sonunda, totaliteryan bir sosyal organizasyon ve müessir bir endüstriyelleşme programına hız vermeye yaramıştır. Bu arada, uluslararası bir kuruluşa mensup bilim adamlarının da onayı alınarak ve ogünkü şartların gereği olarak bulunması mümkün delillerden yararlanarak Amerikanın prestijini düşürmek için, Amerikanın biyolojik bir savaş hazırlığı yaptığı söylentilerine hız verilmiştir. Bu düzmece propogandadan bile Çinliler yararlanmasını bilmişler, ve bütün ülkede mevcut halk sağlığı çalışmalarını daha da hızlandırmak ve kolaylaştırmak için bundan istifade etmişlerdir.

Ayrıca, Çin'in sosyal yapışını yeniden-biçimlendirmek için tespit edilen tipteki [kişileri kamusal harekete geçirecek] mekanizmalardan da daha sık ve daha görülür şekilde yararlanmaya başlamıştır. Bu konuda en büyük hareket 1951-52'deki Üç-Antiler ve Beş-Antiler hareketleridir. Bunlar, plânlandıkları şartlar ve aşamalara uygun olarak tam bir başarı ile uygulanmışlardır.

Üç-Antiler hareketi hükümette, devlet sanayii tesislerinde, ve parti bürokrasisindeki memur zihniyetine karşı yapılmıştır. Amaç, yiyiciliği, ziyankârlığı, ve bürokratizmi kırmak-özellikle Kuomintang'dan devralınmış bulunan çok kalabalık devlet bürokrasisini yeniden düzenlemek şeklinde tesbit edilmiştir. Bürokrasi, 1949'dan sonra epeyce şişmişti. Üç-Antiler sayesinde yüksek devlet memurları arasında tasfiye yapılmış, devlet memurları yerlerinden olacakları korkusuyla merkezî hükümetin kontrolü altına sokulmuştur. Çeşitli hareketlerde olduğu gibi, Üç-Antiler de yeni rejimin hâkimiyeti altında bulunan en ileri ve sınaileşmiş bölgede, Mançurya'da başlatılmıştır. Daha sonra, gene «halk mahkemeleri» kurularak ve çok büyük duyurma kampanyaları ile birlikte tüm Çin'e bu hareket yayılmıştır.

Beş-Antiler hareketi ise, gene aynı şekilde organize edilmiş ve tüccar, fabrikatör, burjuva, ve orta sınıf mensubu olanlara karşı yürütülmüştür. Görünüşte hareket rüşvetçilik, vergi kaçak-

* Taylorism'in Rusya'daki uygulanış şekline verilen isim; iş'de rasyonalizasyon sağlıyan bir yöntem. (ç. n.)

çılığı, devlet parasını ve malını çalmak, devlet malına zarar vermek, iş'de tembellik dışında kasıtlı olarak çalışmayarak devlete zarar vermek, ve devletin iktisadî sırlarını çalmak ve ifşa etmek gibi suçlara karşı plânlanmıştı. İşçiler işverenlerin kabahat ve suçlarını bulmakla, müstehlik müşteriler dükkân ve mağaza sahiplerinin suçlarını bulmakla görevlendirilmişler; şehirlerdeki ticaret ve sanayi çevrelerinin tümü bu hareketin kapsamı içine alınmıştır. Bütün kampanyalarda olduğu gibi, Beş-Antiler'de de kitleler harekete geçirilmiş, komiteler kurulmuş, hareketin halkın inisiyatifiyle yürütüldüğü görünüşü verilmeye dikkat edilmiş; duyulan öfkenin haklılığına, yapılanların fazilet uğruna yapıldığı kanaatının doğmasına dikkat edilmiştir. İtiraflar, af dilemeler, idamlar, çalışma kampları biribirini kovalamıştır. Fakat çok aşikârdı ki hareketin esas amaçlarından biri mâli idı: orta sınıf mensubu zengin tüccar ve sanayicilerden 1-2 milyar dolar kadar servete elkonulmuştur. Bu hareketten sonra millî burjuvazi hayata yokluk şartları altında devam edebilmiş, fabrika ve özel işletmelerin devletleştirilmesi için ağır baskılar başlamıştır. (Sonunda Ocak 1956'da bunlar kamulaştırılmış, burjuvazinin sosyal sınıf olarak ortadan kalkışından sonra gecelerce sokaklarda ateşler, havai fişekler ve danslarla eğlenceler düzenlenmiş; burjuvaların kendileri de bu eğlencelere katılmışlardır.)

Bütün bu kitle hareketleriyle yürütülen gövde gösterileri sonunda rejimin pekçok düşmanı ayıklanmış; Rus modeline göre veya Çin'in geleneksel iş-yükümlülüğü sistemi içinde, mecburi çalışma kampları kurulmuştur. Kas-kuvveti ülke için herzaman başlıca güç kaynağı olmuştu. En ünlüsü Huai Nehri üzerindeki barajlar ve sulama kanalları projesi olan çeşitli projelerde tek bir proje için 4 milyona varan iş orduları kurulması,- yenilerin daha geniş çapta olmaları ve manevî bir değer kazanmış olmaları dışında- Çin için hiç de yeni birşey değildir. Angarya işlerinde çalışan ve çok az gıda alan milyonlarca köylü, bu işlerde çalışmayıp köylerde yaşasaydı gene açlık içinde kalmayacak mıydı, bu ayrı bir sorudur, ve bunun cevabını vermek kimsenin harcı değildir. Aslında, âlet ve techizetsızlık içinde yapılan güç çalışmalarla hayatın ağır ağır öğütülüp harcanması, plânlı da olsa plânsız da olsa, Çin ülkesindeki hayatın bir parçası gibi olmuştur. Bu seferkinin farkı, çok iyi örgütlenmiş olmasından ibaretti.

Çin'in dışındaki bir gözlemci için çok şaşırtıcı bir durum da, devrimin ilk «özgürlük» yıllarında halk kitlelerinde büyük

bir gayret ve fedâkârlık duygusu yaratan havanın bugün de hâlâ devam edebilmekte oluşudur. Komünistler, fedakârlık ve gayreti, terör ve baskı ile birlikte kullanmayı; böylece, yeni düzeni bu ikisini kullanarak yaratmayı düşünmektedirler. Çin gençliği tükenmez ve yılmaz bir kaynak olduğu için, genç insanlar arasından seçilen örnek-yurttaşlarla, yarışma ve rekabet ilkeleriyle parti kadrolarındaki liderler yeni düzeni kısmen gönüllü çalışmalar sayesinde yürütmektedirler. Komünist Çin'i heriki aşırı yaklaşımla da doğru olarak anlamak zordur. Komünist Çin, bugün ne dev bir hapishane ne de yeni bir «Jerusalem» (Kudüs) değil, ikisinin karışımıdır. Yeni Çin'in «hapishane» veya «Jerusalem» oluşu, sizin çin toplumunda kim olduğunuza, toplum içinde yaptığımız işin toplumdaki yeni düzenin neresinde konumlandığına bağlı bulunmaktadır. Çin'deki totalitaryanizmin bu derece kudretli oluşu da o'nun bu canlılığından («viability») ileri gelmektedir.

Komünizm-öncesi Çin modernleşme dönemine girmemiş («pre-modern») ve birçok bakımlardan toplumsal bütünlükten yoksun («particularistic») bir toplumdu-zaman ve düzenlilik fikri gelişmemiş, vatandaşlık bilincinden yoksun, aileyi toplumun, ve kişisel çıkarları millet çıkarlarının önünde tutan, «adabı muaşeret» kaidelerine riayetsiz bu toplumun insanları başarısızlık la biten Yeni Hayat Hareketinin 1935'de kınadığı cinsten birçok tutumlara da sahipti. Konfüçyüsçü günlerin eski düzeni kalmamış; Dr. Sun'un dert yandığı gibi, Çin «toz ve pislik yığını» na; dönmüş, bizim askerlerimizin deyişiyle, «baştan aşağı temizlenmesi gereken bir ülke» hâlini almıştı. Ogünlerin Çin'inde herkes ne alacaksa alacağını pazarlıksız alamaz, her mesele veya kişi karşısında «zemine ve zamana göre» bir davranışta bulunurdu. Bütün bunlar ise, modern ve üniversalist piyasa ilişkilerinin etkin kişiselsizlikçiliğine aykırı şeylerdi. Çin toplumunun bu **pre-modern** karakteri, «ortaçağdan kalma» davranış ve alışkanlıkları yabancıları şaşırtmış, Çinli vatanseverlerin ise tam bir asır boyunca utanç ve aşağılanmışlık içinde kalmalarına sebep olmuştur. Önce yabancı devletlerin savaş gemilerinden dehşete kapılan, ve böyle gemileri olursa Çin'in kurtulacağını sanan, sonra bu kurtuluşun Batı teknolojisinin alınmasına bağlı olduğunu, en sonra da Çin tolumundaki kurumların reformu ile Çin'in kurtulabileceğini düşünen Konfüçyüsçü «ulema» eski günlerle birlikte ortadan kalkınca, eski olan herşeyi «feodal» diye suçlayan, ve evrensel olduğuna inanılan yeni Marxist-Leninist toplum

«bilimi» ilkelerini tatbik ederek kendi Çin dünyalarına yeni bir şekil vermek isteyen devrimciler gelmiştir. Devrimciler kurdukları Leninist partinin reformcu tutkularıyla yola çıkıp bütün Çin'de iktidarlarını kurduktan sonra ise, sadece ekonomiyi ve sosyal yapıyı değil, fakat bireyi de yeniden-biçimlendirmeyi gerekli görmüşlerdir.

4. DÜŞÜNCE REFORMU

Son zamanlara gelinceye kadar teşkilâtlanma konusundaki beceriksizliği dünyayı tutmuş bir milletten teşkilâtlanma alanında büyük işler yapan bir millet yaratmış bulunan Komünistlerin bu başarısı insan kişiliğinde yeni heyecanlar uyandırmayı bilmelerinden zora-koşma ve yöneylendirme yöntemleriyle birey kişiliğini değiştirmelerindendir. Partiyi Leninize etmek için Yenan'da kullanılan yöntemlere (bunlar Japon savaş esirlerini Komünistleştirmek için de kullanılmışlardır) dayanan çalışmaları yöneten Li Shao-ch'i ve diğer teşkilâtçılar her çeşit düşman veya taraflar tipine göre muhtelif deneyimsel süreçler geliştirmişler dir. Amerikan savaş esirlerinin Kore savaşında Amerikanın bi yolojik savaş (mikrop savaşı) açma niyeti olmasını kınamaları ve Çin'li muhafızlarıyla işbirliğinde bulunmaları da daha önceki yıllarda, Parti üyeleri de dahil, çeşitli Çinliler üzerinde denenen bu yöntemlerin kullanılması sayesinde mümkün olmuştur. Bu yöntemlerin sonucu olarak kapitalist ve zengin çiftçiler mallarını devlete vermişler, profesörler Batılı burjuva eğitim görmüş olmalarından ötürü suçlu olduklarını itiraf etmişler, lise ve hatta orta okul öğrencileri bile hayatlarını işlerine adamış lardır.

Çin Komünistlerinin devrimci çabalarının en seçkin ve Çin'e özgü yanı devrim konusunda Çin düşünce ve davranışlarının değiştirilmesine öncelik ve önem vermeleri olmuştur. Çin devriminin bu konuda elde ettiği başarı teknoloji ve endüstri alanındaki çalışmalardan çok daha önemli; ayrıca, maddi alandaki başarıları için de gerekli bir önşart olmuştur. Düşünce reformu bize çok tuhaf birşey gibi geliyorsa da, aslında birçok tarafları hep bildiğimiz şeylerdir: çevrenin kontrolü; bireyin ve bireyin elde edebileceği enformasyonun kontrolü (bugün Çin'in her tarafında yapılmaktadır); idealizm ve terör yaratacak şartların (uyarıların: «stimuli») kontrolü; ve bireyin suçluluk veya utanç

duygusunu kullanarak yapılan bir seri psikolojik deneyimlerle bireyin düşüncelerinin etkilenmesi. Çin'ce bir terim olan «beyin yıkama» sözü, geçmiş yüzyıllarda dünyanın çeşitli yerlerinde yapılan din-yayma hareketlerinde kullanılmış bulunan metodlara benzeyen, olsa olsa daha iyi örgütlendirilmiş bulunan bu yöntemlere gereğinden fazla esrarengiz ve sihirli bir özellik kazandırmıştır. Modern psikologlar, ihtiyaç içinde olmanın uzun süre gerilim ve güvensizlik içinde kalmanın, usandırıcı ve tekrar tekrar yapılan doktrin-aşılamasıyla birlikte bireyin kendi kişiliği hakkındaki hükümlerini nasıl sarstığım, ve bireyi çoğu defa otoriteye itaat eder görünmeye («submission») ve geçici bir süre için de olsa yeni tutum ve anlayışları benimsemeye iten bir baskı altına aldığını açıklamaktadırlar. İnsan aklını zor altına sokan bu tekniğin, henüz yeterince incelenmiş ve aydınlığa çıkarılmış olmamakla beraber, bir çeşit ihtiyarî tekniğe dayanan ve bireyleri dinlemeye veya okumaya mecbur etmeyen Amerikan reklâmcılığından derece bakımından çok farklı olmadığı söylenebilir. Bu yöntem dünyanın heryerine yayılmış olsaydı, belki de birey diye birşey kalmayacaktı. Beşerî münasebetler pratik sanatının en gelişkin olduğu Çin ülkesinde, bu yöntemlerin de son derece geliştirilmiş olması çok muhtemeldir.

ÇKP'nin kendi kadrolarını besleyen Çin öğrenci kitlesinin ou entellektüel-duygusal şartlanması, eğitim sisteminin reorganinasyonu ve genişletilmesi ile kurulan büyük devrimci kollejlerde de tatbik edilmektedir. Binlerce öğrenci buralarda belli süreler içinde, endoktrinasyon derslerine devam etmektedirler. Bu dersler birkaç aylık dönemler içinde verilmektedir. Bu doktrin öğretimi okullarında bir devrede 4,000 öğrenci birden okutulmakta; öğrenciler önce 100-200 kişilik sınıflara bölünmekte, daha sonra da 8-10 kişilik okuma (seminer) gruplarına ayrılmaktadırlar. Bu işin işleyişini ve sürecini izleyen psikolog Dr. Robert Lifton, altı ay süren tipik bir kursu üç aşamaya ayırmaktadır-önce, grupla özdeşleşmeyi («identification»), birlikte-olmayı sağlayıcı bir süre, ve oldukça geniş bir serbestî ve özgürlük süresi, Bu dönemde Marxist-Leninist-Maoist düşünceler öğretilmiş, sistematik şekilde doktrinin aşılanmasına çalışılmış; bu programın uygulanmasında konferanslar veya dersler şeklindeki çalışmalardan ayrı olarak, en çok, grup tartışmalarından yararlanılmıştır. **Birlik ruhu (esprit de carps)** içinde, kişilerin fikir teatisinde bulunmaları, hepbirlikte ortak bir çaba gösterme duygusuna ka-

pılmaları yüzünden bütün grup üyelerinin bu ortak çalışmalarda «düşünce mobilizasyonu» içine girmeleri sağlanmıştır.

İkinci aşamada, her bireyin içinde hissi bir çatışma yaratmak hedef alınmıştır. Hayatın günlük akışı, fiziki anlamda, bireyi yorgun düşürecek kadar yoğun bir programa tabî tutulmuştur. Perdenin arkasından dikkatle kontrol edilmekte olan ortam («miliu») bu kere bireyi içine almış (ve dışa kapanmış) gibidir. Birey, geçmiş günlerinin ve hayatının muhasebesini yapmaya terk olunmuştur. Eleştirilere uğraması, kendi kendini eleştirmesi yoğunlaştıkça, reddedilme (grupça kabul edilmeme) ihtimali açıkca görülmeye başladıkça birey bir baskı altında kaldığını hissetmeye başlamaktadır. Bireyin eski kişiliği içindeki «kötü yanlar» hücum altına alınmakta, grup çalışmalarına katılanlar, sadece soyutlanmış eski düzeni değil, o bireyin eski yanlarını da eleştirmekte, bu yanlış ve kötü yanlarını düzeltmeye yönelтilmiş olmaktadırlar. Grup baskısı, gruptaki tecrübeli liderler tarafından idare edildiği için, gruptaki tüm bireyler bu suçlama ve eleştirilere katılmaktadır. Eleştiri ve saldırıya uğraması kararlaştırılan kişi çeşitli terimlerle ifade edilebilecek herhangi bir kabahatle suçlanabilir. Örneğin, kendi başına veya «grup arkadaşlarıyla birlikte,» içindeki sübjektivizm, veya objektivizm, veya oportunizm veya dogmatizm, veya bürokratizm veya kişisel kahramanlık gösterme hevesiyle, vs. vs. suçlanabilir. Suçlarını itiraf etmeyen ve ısrarla karşı koyan bireyler başarı kazanamaz, acı çekerler. Süreçte yer alan her kişi, karşı koysun koymasın, mutlak olarak kendi başına tecrid edilmiştir. Savaş esirlerine karşı kullanılana benzeyen bu baskı altında, bireyler çok geçmeden kendilerini suçlu bulmaya başlamakta-günah işlemiştir ve cezalandırılması gerekmektedir-ve utanç duymaktadır-küçük düşmüştür ve kendi gözünde itibarı kalmamıştır. Birey, sonunda büyük aşağılanmışlık içinde kalmaktadır. Giderek kendi kendine karşı saldırıya geçerek, itiraf da bulunarak ve kendini- suçlayarak psikolojik bir boşalma («catharsis») aramakta, hissen ve aklen hastaymış da tedaviye muhtaçmış gibi bir zanna kapılmaktadır.

Üçüncü aşama ise, boyun eğme («submission» ve yeniden-doğuş işlemlerine ayrılmış bulunmaktadır. Bireyin düşünceleri ve itirafları işin her açısından ele alınıp grup ve yetkili üyelerce kabul edildikten sonra birey yenilenmiş, «kirlerinden» arınmış, yeniden-doğmuş gibi sayılmaktadır. Aylar süren bu işlem bir bakıma din aşılama (ihtida ettirme) törenlerine benzemekte; bas-

kı ve psikoterapi öğeleri dışında Hıristiyanlıktaki yeniden doğuş törenlerini andırmaktadır. Birey, kendi tabiatı ve kişiliği tarafından yoğun bir hissî baskı altına alınacak şekilde manipüle edilmekte, kendi kendine yarattığı bu gerilim halinden kurtulmak için grubun ve partinin dışsal otoritesine uyumlanmak zorunda bırakılmaktadır. Zira partinin amacı sadece disiplin altına alınmış üyeler üzerinde bir kontrol kurmakla kalmamakta; fakat bu bireylerin işlerini daha kaliteli şekilde icra edebilmeleri için kendileri hakkındaki görüşlerini, amaçlarını ve sahip oldukları değer kavramlarını değiştirmelerini de gerekli görmektedir. Bireyler ailelerini ve babalarını bırakıp, o'nların yerine Partiyi ve devrimi koymaktadırlar.

Yaşlı kuşaktan aydınlar için ise-özellikle Batı'da okumuş olanlar-eleştiri, kendi kendini eleştirme, ve itiraf «genç» ve «yeni» bir insan yaratmış olmasa bile artık olgunlaşmış bir insan yaratmış sayılmaktadır. Peking'deki profesörlerin yaptıkları itiraflar **pro forma** metinleri andırmaktadır. Bunlarda, Batılı öğrenimlerinin bozucu etkileri olduğu itiraf edilmekte burjuva etkilerinden kurtulamadıkları söylenmekte, kendi öz-kültürlerinden uzak düşmüş ve yabancılaşmış oldukları için bir çeşit suçluluk duygusuna kapılmış gibi görünmektedirler. Fakat bu yaşlı aydınların itirafları o'nları yeniden-doğmuş yapmamakta; yeni rejimin destekleyicileri tarafından benimsenmelerini sağlayamamaktadır. Böylece, Batılı ve Komünist-olmayan kültürün etkisinde kalmış bir sınıf kendi kendilerini nötralize etmış olmakta, ve gençlik için bir «model» olmaktan çıkmış sayılmaktadırlar.

Komünizm ve Konfüçyüsçülük. Çin'de yaşamış olanların çoğu, ne denli güçlü olursa olsun, tek bir devrimin Merkezi Krallığı bir anda alt-üst edemeyeceğini bileceklerdir. 1950'de çıkarılan yeni evlenme kanunu bile, cinsiyetler arasında eşitliği savunduğu için, eski geleneksel tipteki aileye karşı çıktığı hâlde, öyle görünüyor ki, pek sıkı şekilde uygulanmamaktadır. **Ancient** Çin yazısının yerine alfabe sistemine geçilmesi için yapılan çalışmalar ise -tarihin en büyük alfabeye geçiş çalışması olacaktı- sık sık ele alınmakta fakat bir türlü uygulanamamaktadır. Çok şematik bir kafayla ele aldığımız düşünce reformu bile, Çin Komünizminin yeni bir Çinli kişiliği yaratmasını sağlayabilmiş değildir. Bununla beraber, bugünkü hedefin, rejime sahip çıkacak yeni nesiller iktidara gelinceye kadar, bugünkü nesilin rejime

karşı sevgi sonucu olarak veya olmayarak bir itaat göstermesini temin olduğu gözden kaçmamalıdır.

Çin'in geleneksel otoritaryancılığından modern amaçlar için de yararlanmak mümkün görünmektedir. Nitekim, bir bakıma Konfüçyüsçülük bile Marxism'e benzemektedir. Bu bütünüyle bir benzeşme değil, kısmî bir benzeşmedir. Konfüçyüsçülük en azından Hıristiyanlık kadar geniş kapsamlı çeşitli olduğundan (bu benzeşmenin) şaşılacak bir yanı da yoktur.

Benzeşme noktalarından biri Konfüçyüsçülük ile Marxism'de teoriyle pratiğin birliği anlayışıdır.* Bolşevikler de teorinin devrimci pratiğe aktarılmasına vurguda bulunmuşlar; sadece dünyayı anlamakla kalmayıp dünyayı değiştirmek istiyenlerin teoriyi pratikle tamamlamak zorunda olduğunu söylemişlerdir. «Bir tarih bilimi» olarak Marxism pratiğe aktarıldığı zaman bir **ethic** halini almak; bireyin tüm düşünce ve eylemlerini biçimlendiren (ve ifade eden) kişisel bir felsefe şekline dönüşmek zorundadır. Bu amaç için gerekli olan disiplin ise kendi kendini eleştirmeyi şart kılmaktadır. Ayrıca bir başka Komünist doktrine göre de Marxist-Leninist teorinin her ülkenin ulusal muhtevasına uygun olarak uygulamaya aktarılması, Komünist idea'larla mahallî geleneğin bağdaştırılması gerekli görülmektedir. Mao ise bu konuda şöyle demiştir: «Marxismin genel gerçeklerini Çin devriminin somut pratiğiyle kusursuz ve noksansız bir şekilde birliğe eriştirmek zorundayız.»**

Bugün öyle anlaşılıyor ki, Komünist **self-criticism**'i, bir noktaya kadar, onaltmcı yüzyıl filozofu Wang Yang-ming'in (1472-1529) kendi-kendini eğitmek şeklindeki Konfüçyüsçü doktrinden esinlenmiş gibidir. Wang, kendi zamanında, bilgi ile eylemi ayrı şeyler sayan ikiciliğe («dualism») karşı çıkmıştır. David Nivison'un belirttiği gibi, Wang'ın görüşünce, «Bilmek, insanın neyi ve nasıl yapmak gerektiğini bilmesidir.» Tam içdenlikli bir insan kendi moral anlayışını, aynı derecede moral değer taşıyan kişisel edimlerine de aktarmak zorundadır. Wang ve izleyicileri bu görüş le yola çıkmışlar, ve kendi-kendini-eğitme sürecinin gerçek filozoflara kendi düşünceleri ile kendi edimlerini biribirlerine uyum-

---

* Konfüçyüscülükteki bu anlayış, Budizm'in Çin'e girişinden ve Konfüçyüsçülükteki yenileşmeden sonra olmuştur. (ç. n.)

** Mao Tse-tung, Yenan'da bir Parti Forumunda «Çinlileştirilmemiş bir Marxism'in hayvan tersi kadar bile işe yaramayacağını» söylemiştir. (ç. n.)

lu yapma olanağı verdiğini savunmuşlardır. Böylece, bilgi eylem'in içinde realize edilmiş, ve eylem bilgiye katkıda bulunmuş olacak sanılmıştır. Bu düşüncenin etkileri Sun Yat-sen'in «Bilgi zordur, eylem kolaydır» sözlerinde ve daha sonraları Çan Kay-şek'in sözlerinde de görülmektedir.

Konfüçyüsçü kendi-kendini-eğitme bir grup faaliyeti değildi; insan tabiatının moral üstünlüğüne önem verirdi Konfüçyüsçü Çin düşüncesine göre doğru ve yerinde bir ahlâkî * öğrenim ve değişme-çabası yoluyla, bireyin sosyal varlık olma özelliği arttırılabilirdi. Bireylere ait bir iş olan kendi-kendini eğitme ile grupça icra edilen «self-criticism» arasında büyük bir fark olduğu açıktır. Fakat bazı ortak noktalar olduğu söylenebilir. Yenan'da başlayan ve bugün de devam eden düşünce reformu geleneksel Çin terminolojisini kullanmış ve Konfüçyüsçü atmosfer içinde uygulanmıştır. Liu Shao-chi'ye göre, iyi bir Komünist kendi-kendini-eğitme yoluyla kendini disipline etmek; «yalnız ve bir başına kaldığı zaman kendini gözlemlemek» ve böylece Partiye yararlı ve yetenekli bir «bende» olmak zorundadır. Böyle bir partili kendisi üzerinde etkin tarihi tesirlerin tam bilincine vardığı zaman, iddia edildiğine göre, bu tarihi sürecin içinde bile belli bir özgürlüğe kavuşabileceğini anlayacaktır. Görülüyor ki, Konfüçyüsçülük bireyden babaya ve İmparatora sadakat göstermesini isterken, Maoism bu sadakatı partiye ve halka doğru yöneltmektedir. Bu yeni totalitaryan amaç için eski klâsiklerden yararlanmakta; klâsiklerden yapılan aktarmalar sayesinde Marxism-Leninism'in ülkeye yabancı düşmesi önlenmiş olmaktadır.

Bilimsel ve Siyasal Eleştiri. Düşünce reformu süreci içinde, Çin aydınları, Çin bilim ve san'at dünyası da ideolojik mücadelelerle uyartılmış («agitated») bulunmaktadır. 1942'de Mao'nun san'at ve edebiyat hakkında verdiği söylev bu işi de bir hükme bağlamış; edebiyatın sınıf mücadelesinde kullanılan ve kullanılması gereken bir silâh olduğu ve san'atın siyasete tâbi olduğu kararlaştırılmıştır Bu sırada çeşitli mitingler, karalamalar, ve özel yayınlarla, soysuz burjuva pragmatizminin sembolü sayılan Hu Shih' karşı saldırıya geçilmiştir. Hu'nun onsekizinci yüzyıla ait ünlü bir roman olan **Kırmızı Odadaki Rüya**'yı otobiyografik

* Metinde «ethical instruction» denilmektedir. «Ethic» in daha önceki dipnotlarda verdiğimiz, «bir belli yerde yaşayanların görenk ve ortak değerleri» anlamında kullanıldığı unutulmamalıdır. (ç. n.)

bir şekilde yeniden yorumlayarak yazdığı eserine karşı sert bir kampanya açılmıştır.

Komünistler ,bu eski romanda Çin'in feodal toplumunun çöküşünün görülmesi gerektiğini; çünkü romanın, diğer seçkin kahramanlar, şiirler, ve kültürel varlıklar gibi «halk'a» ait olduğunu ileri sürmüşlerdir. Kampanya çok geçmeden, tarihi araştırmalara dayanan Batı-tarzı edebi eleştirmecilik konusunda karşıt bir tutum takınmış; «Amerikan hayranlığı» eğilimlerine ve Batı-tipi entellektüel özgürlüğe; kısacası Çin Liberalizmine ve Çin'li liberalizminin dış müttefiklerine karşı mücadeleye bunu da dâhil etmiştir.

Komünist liderliğine karşı hiç eleştirmesiz bir sadakat çerçevesi içinde entellektüel hayatın canlılığını muhafaza etmekten söz etmek basit bir oyundan ibaretti. Sayıları 10.000 kadar olan en seviyeli aydınların yaratıcı düşüncelerine ve fikirlerine bugünde ihtiyaç duyulmaktadır. Rusya'nın Macaristan'da yaptığı kanlı mezalimden sonra-Macaristan olayları Çin'de öğrenciler tarafından tel'in edilmiş ve Rusya aleyhine gösteriler yapılmıştır-1957'de Mao bir söylev vermiş; toplumsal çelişkiler konusundaki en son doktrin görüşünü açıklayarak, bunlardan bazılarının, rejim ile dışardaki veya içerdeki düşmanlar arasındaki çelişkiler gibi, giderilmesi-mümkün-olmayan («antagonistic») çelişkiler olduğunu; bazılarının ise, bürokrasi ile halk arasındaki çelişkiler gibi giderilmesi-mümkün («non-antagonistic»), normal, ve tartışılabilir çelişkiler olduğunu belirtmiştir. Böylece, hem izlenen siyasa üzerine mücadelenin yararlı bir şekilde devam ettirilebileceği, hem de bu mücadelenin güdümlenebileceği düşünülmüş; buna uygun bir esas tesbit etmek istenmiştir. Yenan dönemindeki *cheng-feng* hareketinde olduğu gibi, bu diyalektik süreçle hem eleştiriye imkân verilmesi, hem de eleştiricilerin cevaplandırılması plânlanmış: bu arada açıkça tartışılmak üzere en aşırı ve uç görüşlerin ortaya çıkması, hataların tesbiti ve düzeltilmesi, aynı zamanda da, durmadan her işte hata arayanların kendilerini açığa vurmaları yararlı sayılmıştır.

1956-57'de klâsik bir slogan olan «Bırakın yüz çiçek birden açsın, bırakın yüz düşünce (okulu) birlikte yarışsın» sloganıyla başlatılan bürokrasinin serbestçe eliştirilmesi kampanyası alabildiğine serbesti tanıyan bir eleştiri kampanyası değildi; Parti-

nin nihaî otoritesine mutlak inanç ile tesbit edilen tartışma sınırlarının asılmaması gerekli şarttı. Kampanya, halk ile devlet arasındaki «giderilmesi-mümkün» çelişkilerin çözümlenmesi ve bir dereceye kadar yapılabilecek olan kitle eleştirmeciliği sayesinde halk kitlesinde psikolojik bir boşalma ve rahatlama («catharsis») sağlamak amacıyla plânlanmıştı. Dayandığı anlayış ise, egemen'in hatalarının egemen'in kendi faraziyeleri açısından ve sadıkane bir tutumla değerlendirilmesi («remonstrance: itiraz») şeklindeydi, ve bu eleştiri anlayışı devlete karşı sadakatın devamı şartıyla, rejimin amaçlarına ve siyasalarına karşı serbestçe eleştiride bulunabilme şeklindeki Batılı «sadık muhalefet» anlayışına benzemiyordu.

Bu arada peşpeşe yapılan çağrılardan sonra ÇKP'nin totaliteryan siyasal sistemi, düşünceleri, amaçları, ve yöntemleri hakkında hiç beklenmedik derecede şikâyetler ve açıkça homurdanmalar başlamıştı. Bu cereyanla birlikte küçük-partiler harekete geçmiş; Batı-eğitimi gören aydınlar rejimi eleştirmeye başlamışlar, ve çok geçmeden «sağcı» diye suçlanmışlardır. Birçok gözlemci, işin başlangıcında Mao'nun düşünce ve ifade hürriyeti konusunda gelişmeden yana olduğunu ve bunu gerçekten istediği görüşündedir. Fakat eleştiriler çok temel plâna inip, çok geniş ve yaygın bir hâl alınca durumu önlemek gerekmiştir. Eleştiriciler ise çok geçmeden biribirilerini suçlamışlar, kendi kendilerini karalamışlardır. Rejim Komünist-olmayan basını baskı altına almış, ve küçük-partilerin liderleri ana parti ile sözümona koalisyona daha sıkı bir şekilde sarılmışlar, ve Batı-eğitimi görmüş Komünist-olmayan kişileri içlerinden atmışlardır.

Devrimci gelişmenin kampanya yöntemi hiç kuşku yok ki dinamikti. Eylemcileri bazı belli zararlı fikirlere veya istenmeyen faaliyetlere karşı harekete geçiren dev hacimli kuruluşlar olağanüstü bir hava yaratmışlar ve kolaylıkla çizginin aşılmasına, «taşkınlıklara kapılmaya» sebeb olmuşlardır. Bunun içindir ki, bir kampanyadan sonra, bu kampanyayı kontrol altında tutabilmek, kampanyayı yeniden-yönlendirmek, veya bu kampanyanın yerine yenilerini başlatmak gerekmiştir. Nisbeten şiddete başvurmayan bu kitle hareketleriyle ülkedeki siyasal hayatı güdümlemek köylü kitlelerinin kamu faaliyetine yeni yeni okur-yazar insanlar olarak katılmaya başladıkları ilk dönemde daha kolay mümkün oluyordu. Fakat zaman zaman tempo hızlanıyor, ve ay-

dınlatma veya «ikna» sınırları aşılarak, gözle görülür bir baskı ve zor'a sapılıyordu.

Parti kararlarının, kampanyalarının, siyasî hattı hareket tercihlerinin ardında insanın imparatorluk dönemindeki bürokratik siyasetin solgun bir gölgesini görmesi bile mümkündü. İmparatorluk zamanında siyasî hizipler şeklinde ortaya çıkan topluluklar (tang) o zamanın ahenk («harmony») idealine aykırı görünüyorlardı (bugünkü küçük partiler gibi), ve çoğu defa hiyanet sayılıyorlar, fakat buna rağmen Çin devlet adamları arasında her zaman, resmî hiziplerin veya kişisel gruplaşmaların olduğu görülüyordu. Bugün de, izlenecek politikalar parti kurullarında ele alınıp tesbit edilseler bile, eski günlerin kişisel sadakat anlayışının olmamasına rağmen, bu gibi gruplaşmaların ortaya çıkışı kaçınılmazdır. Nitekim Çin uzmanları ve gözlemciler de çoğu defa umuda kapılmakta; Moskova'da okuyan ve Mao'dan sonraki ikinci adam sayılan teorisyen ve disiplinci Liu Shao-ch'i ile, Paris'de okuyan ve dış âlemle çok daha uzun zaman temasta bulunmuş olan Chou En-lai arasında birgün muhakkak bir çatışma ve rekabetin çıkacağına inanmaktadırlar. *

5. KOLLEKTİFLEŞTİRME VE ENDÜSTRİYEL GELİŞME

Ekonominin kentsel ve endüstriyel sektörü üzerindeki kontrollerin sıkılaştırılması ile birlikte, 1952'de, toprak reformunun da pratik anlamda bitirilmesinden sonra, 1953'de Peking endüstriyelleşme ve tarımın kollektifleştirilmesi konularında ortak bir programın uygulanmasına geçebilmek duruma gelmiştir. Askerî alanda Batıya erişme işi Kore Savaşıyla tamamlanmış sayılıyordu. Endüstriyel alanda Batıya erişmek için ise uzun bir süre ve sıkı bir şekilde ekonomik çaba göstermek gerekiyordu. Endüstriyelleşme şehirleşmeyi arttıracaktı (bazılarının önceleri aksini söylemelerine rağmen Şangay yedi milyona yaklaşmıştı).

* Bugün Liu Shao-ch'i «revizyonist» diye ekarte edilmiş; Chou En-lai ise, Lin Piao'dan sonra «üçüncü adam» olarak yerini muhafaza etmektedir. Liu Shao-ch'i, Sovyet taraftarı olmakla, ve 1957'den beri ekonomiyi «tüketim ekonomisi «yönüne çekmeye çalışmakla suçlanmış, ayrıca, Mao Tse-tung ve Lin Piao'nun, kapitalist ve emperyalist devletlerin (tıpkı şehirlerin kırsal bölgelerden çembere alınması gibi) azgelişmiş ülkelerdeki milliyetçi devrimci hareketlerle çembere alınması görüşünü kabul etmeyerek «dünya devrimine» ihanet ettiği gerekçesiyle gözden düşürülmüştür. (ç. n.)

Büyüyen şehirlerde tarımsal ürünlere karşı talep de artacaktı. Endüstriyelleşme ithalâtı da arttıracak; ithalât ise, gene, daha çok tarımsal ürün ihraç edebilmeyi gerektirecekti. Tarım ekonomisinden daha çok ürün almak, yararlanmak için de kollektif görünümlü bir mekanizma ile tarım sektörünün yarattığı değer'i tarım sektöründen çekip almak gerekiyordu. Bu tedbirler «tarımsal işçilerin« belki de şevklerini kıracaktı. Fakat (tarım sektöründe) mecburi tasarruf yaratmak için başka çare olmadığı gigi, tarımsal ekonomi alanında teknik gelişme sağlanması için de daha etkin (müessir) yol yoktu. Bu düşüncelerledir ki, Birinci Beş Yıllık Plân ile birlikte kollektifleştirmeye geçilmesi kararlaştırılmıştır.

1953'de tahıl üretimi umulduğu hacme ulaşmamış, Kasım ayında ürün toplama kotaları ve tarımsal gereçlerin tevzii işleri başta olmak üzere, çeşitli görevlerle teçhiz edilmiş bir tahıl ticareti tekeli kurulmuştur. 1954 yılında görülmedik ölçüdeki sel baskınları ve bunları izleyen kıtlık yüzünden Ağustos 1955'te tahıl-üreticisi her hane başına belli bir vergi miktarı tesbit edilmiş,ürettiği tahıl kendilerine yetmeyen ailelere gıda yardımı yapılması için her hanenin vereceği aynî tahıl yardımı için belli kotalar kararlaştırılmıştır. Kollektifleştirme ise mantıken bundan sonra gelecek ilk aşamaydı. Alexander Eckstein'in dediği gibi, bu aşamaya geçmek için, baskı yaratan bir şiddet kullanmaya ve köylü nüfus üzerinde çeşitli iknâ biçimlerine başvurmaya dayanan «yüksek tazyikli tedricîlik» yönteminin kullanılması şart olmuştur.

Aralık 1953'de kollektifleştirmenin başlatılması için alınan karar tahmin edildiğinden sür'atle neticeye ulaştırılmıştır. 1955 yılı ortalarında ekilebilir topraklarla tarımcı ailelerin yüzde 15'i üretim kooperatiflerine girmiş, üretimin ise yüzde 10, hatta bazı yerlerde daha fazla arttığı bildirilmiştir. Mao Tse-tung, halkın tepki ve duygularını anlamak amacıyla başlıca eyaletleri gezmek için birkaç haftalık bir geziye çıkmıştır. Ekim ayında, çok güzel bir hasad alınmış ve bunun verdiği cesaretle, birçok itirazlara rağmen, ÇKP Merkez Komitesi kollektifleştirmeyi yoğunlaştırmak; zengin köylü sınıfını, tüccar-tefeci tipleri, toprak kiracılığını, ve köy hayatındaki diğer bütün kapitalist eğilimleri kaldırmak kararını almıştır. Mao, 1958'e kadar, her birinde 50 ekici ailesi bulunmak üzere 2 milyon tarım üreticileri kooperati-

fi kurulacağını ilân etmiştir. (Bu kooperatifler 200,000 idarî Komüniteye, ve bunlara bağlı 1 milyon kadar köye yayılıyordu.) Bu dev ve çılgınca plân da tahmin edildiğinden daha kısa zamanda başarıyla uygulanmış (bir yıldan az süre içinde) Mayıs 1956'da, köylü kitlelerinin onda-dokuzunun tarımsal üreticiler kooperatiflerine girdikleri bildirilmiştir. Bu kooperatiflere ise, daha yukarı düzeyde bir sosyalize tarıma geçmeleri ve tam kollektif çiftlikler şekline dönüşmeleri söylenmiştir.* Bütün bu işler nasıl başarılmıştır?

1955 sonlarında Çin'in 14 eyaletinde 43 köyü gezen tecrübeli Fransız tarım ekonomisti («agronomist») Rene Dumont bu başarıyı birçok faktöre bağlamaktadır. 1929-1932 Sovyet kollektifleştirme hareketinin-çok zor ve felâketli olmuştur-tersine, Çin'deki kollektifleştirme sırasında doğrudan doğruya devlet mülkiyetine geçilmemiş; topraklar, şeklen, üye köylülerin topraklarını satın almış görünen kooperatiflerin malı sayılmıştır. Çin'de izlenen yol tedrici bir yol olmuş- geçici süreli karşılıklı-yardımlaşma topluluklarından başlanmış, daha sonra ise devamlı ve tam-teşkilâtlı kooperatiflere, küçük gruplardan büyük ve kalabalık topluluklara (iki milyon tarımsal üreticiler kooperatifinden, herbiri daha büyük 1 milyon kooperatife) geçilmiştir. Fakat en önemlisi, kollektifleştirme programı uygulanırken işin bir aşamasından sonrakine geçilirken bu aşamaya karşı ileri sürülen itirazları yersiz kılacak başarılar elde edilmeye çalışılması olmuştur. Çin köylü nüfusunun büyükçe bir oranı, öyle anlaşılıyor ki, Başkan Mao'ya ve Partiye inanç beslemekten başka bir alternatif göremeyiş; Yeni demokrasinin daha beşinci yılındayken, toprak ağalarının hak ve unvan ber'atlarının törenlerle yakıldığı hafızalardan silinmemiştir. Lenin'in tersine, Mao Tse-tung işe köylerden başlamıştır.

Bu kollektif çiftlik programını haklı çıkartacak olan, bu yolun tarım üretimini arttırabilme yeteneği taşımasıydı. Yeni sos-

* Komünist tarım modernizasyonu üç aşamalı bir kooperatifleşmeye dayanır: (1) önce, herkesin kooperatife kattığı toprak, teçhizat, hayvan ve emeğine göre üründen pay aldığı, toprak dağılımındaki adaletsizliği gidermeye yarayan aşama; (2) daha sonra, toprak ve teçhizatın komünleşmiş kooperatif üyelerinin mülkiyetine geçtiği, emeğe göre üründen pay alındığı sosyalist aşama; (3) herkesin ihtiyacına göre üründen pay alabildiği komünist aşama, Ne Sovyet Rusya, ne de Çin Halk Cumhuriyeti bu son aşamaya gelmiş değillerdir. (ç. n.)

yal yapı içinde, hiç değilse ilk anda, devlet çiftlikleri (1955 sonunda 3300 adet) mahallî gelişmeyi yönetmek, bölgelerinin teknik meselelerini karşılamak, örnek teşkil etmek, 26 tarım okulundan çıkan teknisyenlere iş verebilmek gibi pilot çalışmalar yapmaktaydılar. Mançurya'daki yeni ovalar hariç, makina tarımı o zamanlar uzak bir «gelecekten» ibaretti. Sovyetler Birliğindeki Makina ve Traktör İstasyonları yerine, Çin köy programında ağırlık noktasını kooperatifler teşkil ediyordu. Kooperatifler tam anlamıyla kollektif çiftlikler haline dönüşmeyi bekliyorlardı. Bugün için kooperatifler köy hayatının odakları olmuştur. Köylerdeki kamu hizmetleri, yollar, köprüler, kanallar ve sair çeşitli inşaatlar bunların eline bırakılmıştır. İmparatorluk günlerinde bu işler mahallî zadegân sınıfının önderliğinde yapılırdı. Mahallî büyük ailelere mensup Konfüçyüsçü dercce-sahipleri, geleneksel olarak, tapınakların, köprülerin, okulların yapımı, onarımı, ve yardım kuruluşlarının, himayesinden sorumluydular. Bugün ise, bütün bu işler mahallî kooperatifin veya kollektif çiftliğin başkanı olan, Partice atanmış sıkı bir Maoist kooperatif başkanın uhdesine bırakılmıştır. Ormanlandırma işleri, erozyon mücadelesi, yaşlıların bakımı, mahallî sağlık ocakları ve dispanserlerin ihtiyaçlarını karşılamak gibi işler bu Parti görevlisine aittir. Tarım hayatına ait temel direktifler merkezden gelmekle beraber-yeni bir su pompası mı yoksa yeni tipte pulluklar almak mı daha yararlı olacaktır, okuma-yazma sınıfları açılsın mı açılmasın mı, veya kampanya mitingleri ne zaman yapılmalı, gibi- fiili sorun veya tedbirler ise köydeki bu kademede kararlaştırılmaktadır.

Oniki yıllık plân bu kademe için çok parlak başarılar vaat etmiştir- 1956 ile 1957 arasında radyo, kitaplık, sinema gibi kültürel araçların köye girmesi; hastalık salgınları, su baskınları, ve açlığın önlenmesi, çok geniş ölçüde orman yetiştirilmesi, işgücünün geniş şekilde istihdamının sağlanması öngörülmüştür. Özellikle, tam-istihdam sayesinde (henüz gerçekleşmemiştir) hektar başına 400 işgünü tutarında emek kullanılmasına, Güney Çin'de üretimin yüzde 200, ulusal üretiminin ise yüzde 50 arttırılmasına karar alınmıştır. Aynı şekilde aşırı ihtiraslı bir başka plân ise, Sarı Nehrin, ana kol üzerinde peşpeşe merdiven silsilesi şeklinde yapılacak 46 baraj, hidro elektirik tesisleri, ve çok-amaçlı projelerle kontrol altına alınması ve Kuzey Çin'in birçok yerlerinin sulanması konusunda hazırlanmıştır.

Okumayı yeni öğrenen köy gençleri için, bu güven dolu kalkınma plânından etkilenmemek zordu. İnanmayan ve şüpheciler için ise «bedeni çalışma yoluyla reform» programları uygulanıyordu. Bu arada gıda maddeleri karneye bağlanmış, ticarî değer ifade eden mallardan devlete ne verileceğine dair kotalar çıkarılmıştı. Fakat tarım sektörü ile sanayi sektörü arasında yatırım rekabetinin ne şekilde çözümlenebileceği karara bağlanmamıştı. Açıkcası, köylülerin işgününden sonra güneşin batışını ve paydos işaretini duyabilmeleri beş değil, oniki yıl sonra mümkün olacaktı.

Endüstriyelleşme. Sovyet-tipi zor-gücüyle endüstri kurma çalışmaları, önceleri, bankaların, sanayiin, ve ticaretin millileştirilmesi, işletmelere devletin ortak olması, ve bu işletmelerin devlet mülkiyeti-özel mülkiyet şeklinde karma kuruluşlara dönüştürülmesi, işadamlarının ve müteşebbislerin gerçekte devlet personeli durumuna indirilmesi konularında yapılan işlerle başlatılmıştır. 1953-1957 dönemine ait Birinci Beş Yıllık Plân, istatistik servisleri kuruluncaya, gerekli plânlama uzmanları yetiştirilinceye kadar iki-buçuk yıl süreyle resmen yayınlanmamıştır. Birinci Beş Yıllık Plân, Yeni Demokrasi'nin yerini alacak olan «sosyalizme geçiş» döneminin habercisi sayılmıştır. Plândaki 1600 adet proje arasından (1953-54'te Sovyet yardımı ile yapılması kararlaştırılan 156 adedi dahil) yarısı endüstri projesiydi. Kurulacak fabrikalarda traktör, kamyon, otomobil, jeneratör, gemi ve her çeşit ağır endüstri makina ve araçları imâl edilecekti. Üniversitelerden çıkacakların üçte-biri mühendis olacak, ve ekonomiye her yıl 20.000 mühendis kazandırılacaktı.

Tarım'ın geliştirilmesiyle sanayiin geliştirilmesi arasındaki çatışma ve birincinin ikinciye tâbi kılınması, hedefleri 1955'te açıklanan Birinci Plânda ifadesini bulmuştur: Çelik üretimi dört katına, enerji ve çimento iki katına, makinalı âletler üç katına çıkarılacak; fakat pamuklu mamuller yüzde 50, tahıl üretimi ise yüzde 20 kadar arttırılacaktı. Bir başka deyişle, endüstrinin geliştirilmesi için köylü kitlesinin tüketimi kısıtlanacaktı. Kollektifleştirme ise köylünün elini-ayağını bağlamış bulunuyordu: fiyat ayarlamaları ile endüstri korunuyor, bu yolla köylünün yarattığı ürün dolaylı olarak elinden alınıyor, ayrıca köylülerin aynî ödemeler yapmalı ve vergi vermeleri gerekiyordu. Tekstil mamulleri bile köy mallarıyla değiştirilmek için imal ediliyordu.

Fakat nasıl savaş için Çin'de insan silâhtan ucuzsa, tarımsal projelerde de Çin'in sermayece ucuz ve yoğun emek kullanılan proje tipini tercih etmesi gerekiyordu. Sermaye endüstri projelerine ayrıldığından sulama, sel, ve taşkın kontrol kanalları ve setlerinin insangücü ile yapılması kararlaştırılmıştı. Nitekim pik demir imalinin üç katına çıkarılması kararlaştırıldığı hâlde, kimyasal gübre imalinin arttırılmasına fazla önem verilmemiştir.

Zor-gücüne dayanan bu endüstriyelleşme çalışmaları sonunda, çok geçmeden, gayri millî hasılânın yüzde 30'unun devlet eline geçmesi sağlanmıştır. Bu paranın dörtte-biri savunmaya, dörtte-biri idare ve sosyal hizmetlere, yarısı ise yatırımlara gitmiştir. Elde edilen büyüme hızı birçok faktörlerin karmaşık terkibine bağlı bulunduğundan kesin bir yüzde verilemez. Ne var ki, Komünist Çin'in endüstriyel gelişmesinin çok hızlı, çok etkileyici, çok büyük («formidable») olduğu, ve Asya ülkelerinin hiçbirinde ulaşılmamış bir hıza vardığı söylenebilir.

Komünist Çin'in Rus endüstriyelleşmesini kendisine örnek olarak alma konusundaki kapasitesi, Çin'in ekonomik potansiyelini tabiatı icabı kısıtlayan bazı belirli şartlar yüzünden, bir noktada yavaşlayacağa benzemektedir. Örneğin, Çin'in kömür ve demir cevheri rezervleri, mineral kaynakları hiç kuşkusuz bizim bildiğimizden daha büyükse de, bunların kullanımı enerji ve taşıma alanlarında çok büyük yatırımlar yapılmasına bağlı bulunmaktadır. 1950'lerdeki endüstriyel durumu itibariyla Çin, 1928'lerin Rusyasından çok 1900'lerin Rusyasını andırmaktaydı. Eckstein'nin belirttiği gibi, 1900'lerdeki Rusya'da, Çin'in bugünlerdeki köylü nüfus yoğunluğunun dörtte-biri vardı; ve pik demir, çelik, ve pamuklu dokuma imalinde fert başına daha büyük imalât miktarına ulaşılmıştı. 1952'deki Çin'e oranla mil kare başına demiryolu vagonunda 1900'lerin Rusyası biraz daha ileriydi. 1928'deki Rusya ise, 1952'deki Çin'den çok daha fazla demiryoluna, kömür, çelik, enerji, dokuma üretim ve imal gücüne sahipti. Kısacası, Sovyet endüstrileşme programı başladığında, Rusyanın toplam fert başına üretim (ve imalâtı) bugünkü Çin'inkinden dört kat fazla; toprak ve mineral kaynakları potensiyel olarak daha büyüktü. Çin'in sadece kıyı şehirleriyle, nehir ulaştırma şebekesi boyundaki bölgeleri Rusya'nın 1928'deki durumundan biraz daha iyiceydi.

Bu durum, her iki ülkedeki nüfus artışı, ve herikisinin de nüfus ile gıda kaynakları arasındaki nisbî dengeleri açısından değerlendirilecek olursa, Çin'in Rusya ile yarışmaya kalkışmasının ne denli güç ve zor bir iş olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Bir yandan nüfusun fazlalığı (600 milyon-ve yılda yüzde 1-2 artış *), bir yandan da ekilebilir toprakların Rusya'ya oranla kıt olması yüzünden Çin'de en önemli mesele nüfusa göre gıda maddeleri üretimidir. Rusya'dakinden daha büyük sorun olmaktadır bu. Aynı sebeb yüzündendir ki, hayat standardının Rusya'daki kadar hızla artırılması Çin için zor olmaktadır. Bambu-pirinç-çavdar düzeyinden, görünür bir gelecekte, bir parça daha iyi beslenme düzeyine geçmek bile-Çin devleti ağır endüstri ve askerî alanda kuvvetlense dahi-zor görünmektedir.

Çin'in ekonomik alanda Rusya'ya bağımlılığı dış ticaretinin seyrinden de anlaşılmaktadır. Eskiden Çin'in soya fasulyesini, yağlı tohumlarını, ve diğer tarımsal ürünlerini Japonya ile Batı ülkeleri ahr; oğünkü Komünistler devletler topluluğunun toplam Çin ihracatındaki payları yüzde 2'yi geçmezdi. Bugün ise Çin'in dış ticareti Komünist devletler topluluğu iledir.** Ve bunlar içinde en önemli kalem, endüstriyelleşme için gerekli olan ve yüzde 15-20 oranına varan yatırım mallarıdır.

Bu arada kuzeybatıya, Dış Moğolistan'a uzanan ve Trans-Sibirya demiryoluyla (1956'da yapılmıştır) birleşen bir hat ile, Rusya Orta Asya'sına ve Türkistan'a uzanan bir demiryolu inşa edilmiştir. Bu hatlar ve bunlarla birlikte başlatılan yeni iskânlar boş duran kuzeybatı sınır bölgelerindeki minerallerden yararlanılmasını sağladığı gibi, siyasî ve stratejik bir önem de taşımaktadırlar. Bu hatlar Rus-Çin işbirliğinin arttırılmasında yararlı olabilecekleri gibi, İç Moğolistan ve Sinkiang'daki Çin'in arzularını da uyandırabilirler.

Peking'in endüstriyelleşme isteklerinin altında millî çapta bir güç ve iktidar yaratabilmek düşüncesi yatmaktadır. Eğer

---

* Bugün ise Çin'in nüfusu 780 milyon kadardır. (ç. n.)

** Bugün Kanada, İngiltere, İskandinav ülkeleri, bazı Latin Amerika, Ortadoğu ve Afrika ülkeleri ile Çin arasındaki ticaret artmakta; Türkiye de dahil (Odalar Birliği aracılığı ile ve Çin'i resmen tanımaksızın) birçok ülkeler bu büyük ülke ile (Amerika'ya rağmen) ticaret yapmak istemektedirler. (ç. n.)

amaç milletin bir an evvel hayat standardını yükseltmek olaydı, ağır endüstri alanında yapılan her yedi-sekiz projeden birinin hafif endüstriye ayrılmış olması; orduya ve stratejik demiryollarına bukadar çok para yatırılmaması gerekirdi. Çin halkının zor-gücüne dayanan totalitaryan bir yoldan geçerek modern endüstri hayatı düzeyine erişmek için katlandığı meşakkat, Çin liderlerinin duyacakları millî gururun bedeli olarak haklı ve yerinde bulunmaktadır.

Çin liderleri, bilinçli veya bilinçsiz olarak Merkezî Devletin imparatorluk geleneğinin mirasçıları oldukları için, Çin Milletinin dünya yüzünde ikinci sınıf bir millet olmaya boyun eğmesini düşünmek bile istememektedirler. Gelecek hakkında yaptıkları değerlendirmeleri bile, kendi uluslarına ne gözle bakmakta olduklarına bağlı bulunmaktadır.

6. İDEOLOJİ VE TARİH

Mao Tse-tung'un Marxism-Leninizm'i Çin'in «somut gerçeklerine» ne derece uygulayabildiği akademik bir sorudur. Aslında, bir kültürdeki düşünceleri bir başka kültüre getiren herkesin belli bir derecede yaratıcı ve yenileştirici olması; belli bir eylemin aktarılmasında ise, teoride olmasa bile pratikte yaratıcı olması gerekir.

Sözsel ifadesi bakımından Mao'nun kendi yurdunda yazdıkları klâsik ve günlük dildeki atasözleri ve deyişlerle süslenmiştir. Bu yazılarında tarafsız düşünürler hakkında «kaplanların döğüşünü seyretmek için tepelerde oturanlar» şeklinde alaylar vardır. Köylülerle tartışmak isteyenler için ise «ineklere müzik çalanlar » denilmektedir. İçi kurtlarla dolu lâğım çukuruna eğilip de bakmamış olanların, Mao Tse-tung'un «Çin gericiliğinin derin ve pis lâğım kuyusunu andıran hâli» derken hissettiği tiksintiyi anlamaları çok güçtür. Konfüçyüsçü düşünürlerden yapılan iktibaslar bile Konfüçyüsçülüğü yaşatmak için değil, Komünizmi Çin toprağına adapte etmek amacıyla kullanılmışlardır.

Teori düzeyinde ise, Mao Tse-tung, Komünist doktrini Çin'in ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde eğip bükmekte ve biçimlendirmeye çalışmaktadır. Bölüm 13'te belirttiğimiz gibi, Çin'in özel şartları yüzünden Leninizm'in Maoist biçiminde şehirli pro-

letaryanın yerine «kırsal bölge proleteryası» ikame edilmiştir. Stalin ise, «proleterya diktatörlüğü» aşamasından geçerek sosyalizme ulaşan Sovyet denemesinin sosyalizme giden tek yol olduğunu, ve Doğu Avrupa ülkelerindeki «halk demokrasileri» ile diğer yerlerde ortaya çıkabilecek olanların bu yolu izlemeleri gerektiğini söylemişti. Fakat 1949'dan sonra Çin Komünistleri böyle bir diktatörlüğe ihtiyaç duymayı sessizce reddetmişler; birleşik bir cephenin başına geçecek olan «proleterya hegemonyası»nın yeteceğini, koalisyon hükümetinin de Çin'i sosyalizme ulaştırabileceğini savunmuşlar; üstelik sosyalizme geçişin, Lenin ve Stalin'in öngördüğü şiddetçi ve kanlı yollarda değil, tedrici, ikna edici, şiddete-başvurmaktan kaçman («non-violent») bir geçişle olabileceğini bilfiil göstermeye muaffak olmuşlardır. 1956 yılında yapılan Sovyet Rusya Komünist Partisi Yirminci Kongresinde kabul edilen «sosyalizme geçişin birçok yollarla olabileceği» doktrini hem Maoist ve Titoist değiştirimlere haklılık kazandırmış, hem de Peking'in gurur duyduğu Asya'ya örnek teşkil etme düşüncesinin doktrine uygunluğunu teslim etmiştir. Böylece, bu Kongrede Çin-Rus ideolojik tesanüdü korunmuş, ancak bu Marxist-Leninist doktrindeki parçalanmayı daha da hızlandıracak olan bazı noktalarda varılan bir anlaşma sayesinde olmuştur.

Uluslararası Komünizm hareketinde yer almak, önsıralarda gözükmek, ve toplumu yeniden yaratmak ihtiyacı yüzünden Çin'in modern günlerdeki yakın tarihini yeniden yazmak gerekmiştir. Yeni devlet yeni konuların belgelenmesi çalışmalarını desteklemiş, arkeolojide gelişme sağlamıştır. Peking, çok kıymetli tarihi belgelerin olduğu kadar çok söz götürür tarihi makalelerin de yayımlanmasına geçmiş; özellikle, köylü isyanları, kapitalizmin ilk devredeki filizlenmesi, ve emperyalizmin saldırganca hareketleri gibi Marxist-Leninist doktrinde önem taşıyan konularda birçok yazı, belge, ve araştırmalar neşretmiştir. Bu arada doktriner bir gözle ve propaganda amacıyla tarih de yeniden ele alınıp yazılmış; Amerikanın mümkün olduğu kadar ön plâna çıkarılmasına ve karalanmasına çalışılmış; Amerikanın sergüzeştçi tüccarlarının afyon ticaretine karıştıkları; İngiltere-Fransa yönetiminde ki «İkinci Afyon Savaşında» Amerikanın da yer aldığı; yabancı Mançu hanedanının, Taiping isyanı sırasında, Çin halkının ezdiği sırada, Amerikanın Mançulara yardım ettiği ileri sürülmüştür. Bu isyandan sonra ise, bu tarihe göre, Amerika Mançuları ve Çin

toprak ağaları sınıfını desteklemiş, baskı ve zulümden kurtulmak için savaşan Çin halkına karşı, bu sınıfları tutan Amerika olmuştur. Amerikan emperyalizmi ticaret yoluyla Çin'i sömürmüş, fakat bu arada Çin Deniz Gümrükleri İdaresine vergi ödeyerek, Çin halkını boyunduruk altında tutan Ch'ing hanedanını ayakta duracak bir malî kaynağa sahip kılmaya dikkat etmiştir. Çin, yazar Hu Sheng'e göre, aşağılanmış bir şekilde «emperyalist dünya düzeni» (devletler hukuku: «international law») içine girmeye mecbur bırakılmıştır. Amerikan misyonerleri ise Hıristiyanlaştırdıkları Çinlilerin yüksek makamlara getirilmelerine çalışmış, fakat zaman zaman halkın bu Çinlilere karşı nefret duymasını önleyememiştir. Kısacası, Batılı devletler Çin'in «feodal» düzenini her yolla desteklemişler; bu «feodal» düzen ise Çin milletinin kanının dış ülkelerce emilmesine aracılık etmiştir.

«Tseng Kuo-fan, belki de Çin siyasal tarihindeki ilk Amerikan-taraftarı devlet adamıdır,» diyor Hu Sheng, zira Birleşik Amerika'ya ilk öğrencileri gönderen o olmuştur. Fakat bu küçük düşürücü «yabancılardan öğrenme» gayretleri yabancıların ülkeyi elde etmelerine yol açmaktan başka bir sonuç vermemiştir. Batılı devletler, «Çin'in yalnız başına ayakta durabilecek bir devlet olmasına hiçbir zaman izin vermek istememişlerdir.» «Britanya ve Birleşik Amerika, Çarlık Rusyasının Doğu Asya'daki genişlemesini durdurmak için Japonya'nın çıkışını ve Çin'e girişini desteklemiş ve itmişlerdir. Açık Kapı politikamız (doktrinimiz) ise, Çin'in yağmalanmasından herkesin ve bu arada bizim de eşit şartlarla yararlanmamız amacıyla tezgâhlanmıştır. Aynı yarı-gerçeklerle, dertlilik duygusuyla, ve moral saldırganlıkla reform hareketi, Boksörler isyanı, Yuan Shih-k'ai, savaşbeyliği, ve son olarak-ama hepsinden uzun olarak-Çan Kay-şek konularında da tarih yeniden yazılmıştır.

Bu tarih anlayışının noksan ve yanlış yanı gerçeklerden bütün bütüne uzaklaşmak değil-çünkü bunların bazıları yanlışsa bazıları da doğrudur-fakat çok tek-yanlı oluşlarıdır. Modern tarihçiler Çin'in Batı'dan çektiklerine dair gerçekten pek çok deliller göstermekte; Çin'in yabancılar için ayrılmış şehir-kesimlerinde yaşayan Batılıların ülke-dışılık ayrıcalıkları yüzünden ozamanlar gözlerine bile çarpmayan birçok gerçekleri bugün işaret edebilmektedirler. Fakat gerçekten de hikâye tek yanlı ve siyah-beyaz kesinliğinde değildir, ve Çin ile Amerika arasında bir barış

olmasını istiyorsak, bu, işin başında prensip olarak kabul edilmelidir.

Peking'in tarih görüşünde en temel öğelerden biri kapitalist-emperyalist saldırganlık olduğu için bize (Amerikaya) atfedilen role de şaşmamak zorundayız. Japonlar, millî bir düşman olarak, Çinlilerde milliyetçiliği canlandırarak Çin Komünistlerinin iktidara gelişlerine yardım etmişlerdir. Fakat Japonyanın askeri kuvvetlerinin yerini Amerikanınkiler alınca, Japonların rolü de bize geçmiştir. Stalin'in stratejisi bundan söz etmiştir. Kore ise aynı şeyi doğrulamıştır. Bugün ise, insanın, bir numaralı millî düşmanı olan Amerika olmasaydı Peking ne yapardı? diyeceği geliyor. Fakat gerçek olan şudur ki, bu tutum yüzünden Amerika Çin hayatı üzerine tesir edememekte; Amerika'da okumuş öğretim üyeleri, Hıristiyan liderleri, ve vaktiyle Amerika'da yetiştirilmiş usta işçiler ve teknisyenler Çin toplumunda söz sahibi olamamaktadır. Ayrıca, bu tutumun Çin Komünistlerinin ne denli dar görüşlü olduklarını gösterdiği de gerçektir. Çin Komünistlerinin «dış dünya» diye bildikleri, ilişki kurdukları sadece Sovyet blokudur. Bu durum ise Amerikan siyasetini çizenlere diplomatik manevra yapma olanağı bırakmamaktadır-Çin devriminin baş düşmanı olarak bize bakıldığı sürece eleştirisiz (peşin) bir dostluk göstermemiz güç olmaktadır. Aramızdaki görüş ayrılıklarının ve anlaşmazlıklarının giderilmesi, diplomatik alanda Çin'in tanınması bu yolda iki tarafın birlikte ilk adımı atmasına bağlıdır.

Sistematik olarak 600 milyon insanın kafasına düşmanlık ve nefret aşılayan yarı-hakikatlerin sokulmakta olması, özellikle ebedî düşman olarak yaftalandığımız sürece, çok endişe vericidir. Aynı derecede endişe verici bir gerçek ise, Amerikan halk oyunun, Çin tarihi hakkında bugünkü bilgisi ile çoğu defa Amerikalıların gerçeği yarı-gerçekten ayıracak durumda olmamalarıdır. Sorunu yapıcı bir şekilde değerlendirebilmek için, önce, oturup ciddi ciddi birşeyler öğrenmemiz gerektiğini, veya Çin'in modern tarihi hakkında Çin Komünistlerinin anlattıklarına karşı kendimizi savunmak zorunda olduğumuzu unutmamalıyız.

17

ÇİN'İN GELECEĞİNE VE KENDİ GELECEĞİMİZE GERÇEKÇİ BİR BAKIŞ

Amerika ve Çin arasındaki ilişkilerin ilk yüzyılı heriki ulus için de çok önemli olmuştur. Bu ilk yüzyıl, hem geleneksel Çin uygarlığının hem de Çin'in modern dünya tarafından istismar edilmesine sebeb olan eşitsizlikçi sözleşmeler sisteminin; kısacası, eski düzenin yıkılışı ile kapanmıştır. Bizim Çin'e karşı izlediğimiz siyasetimiz, ve bu siyasete temel teşkil eden tutumlarımız ise, hazin bir yenilgi ile sonuçlanmıştır. Bundan sonra Çin'e karşı Açık Kapı politikası izlememizin olanağı yoktur. Tersine, 1949'dan beri anavatan Çin'ine bazı stratejik malların ihracını ambargo altına almış bulunmaktayız. Çin'in idarî bütünlüğünü, toprak bütünlüğünü savunmak da bizim elimizde değildir. Tersine, gene 1949'dan beri ısrarla Taiwan'ı savunduğumuz için, Çin'in toprak bütünlüğünü ihlâl etmiş bulunuyoruz. Çin-Amerikan ilişkilerinin ikinci yüzyılı kanlı savaşlar, ve aşırı kuşku ve güvensizlik içinde başlamıştır. Bugün, Çin ile aramızdaki ilişkilerin genel bir dökümünü yapmakta fayda olduğu açıktır. Şimdiye kadar yapmadıysak da; bugün, gerek Çin devriminin ve gerekse Amerikan siyasetinin şimdiki ve gelecekteki durumu üzerinde gerçekçi bir gözle durmamız gerekmektedir.

I. GEÇMİŞ GÜNLERİNİN IŞIĞI ALTINDA BUGÜNÜN ÇİN'İ

Bu sorunun Çin'in iç politika süreci («hanedan devreleri») açısından, veya dış devletlerin etkisi ve Çin'in buna karşı gös-

terdiği tepkiler ve modernleşme süreci açısından ele alınması mümkündür. Aşağıda bu yolların herikisine de başvurulacaktır. Zira tek başına ele alınırsa, hiçbiri yeterli değildir. Mesele bu iki açıya dayanarak senteze varmak, ve Çin'in totalitaryanizmini tam olarak anlamaya çalışmaktır.

Hanedan Devrelerinin Yankıları. Ch'ing hanedanının gerileme ve yayılması, ve 19. yüzyıl isyanları, yukarda belirttiğimiz üzere, klâsik birçok özellikler taşımaktaydı. Bunları tekrara gerek yoktur. 1911'i izleyen dönemde Yuan Shih-k'ai, Sun Yat-sen, Çan Kay-şek, ve Mao Tse-tung, sonunculara doğru artan bir başarıyla, Merkezî Krallığın yeniden-birliğe kavuşturulması üzerinde durmuşlardır. Kuomintang ise, bir zamanlar Konfüçyüsçü okumuşlar ve klâsiklerle yürütülen işlerin yürütülmesi için, yeni bir ideoloji ile eğitilmiş bilgin-bürokrat kadrolar yetiştirme konusunda giriştiği çalışmalarla Çin Komünist Partisinin ilk habercisi olmuştur.

«Generaller Generali» Çan Kay-şek savaşbeylerine karşı mücadelesinde önce kendi şahsiyetinin mükemmelliğine («rectitude»), sonra da o'nlardan daha büyük ordular kurabileceğine ve daha zekice bir politika izleyebileceğine güvenmiştir. Tang'ların ve Sung'ların İmparatorları gibi Çan Kay-şek de Çin eyaletlerinde teftiş gezilerine çıkmış, törenlere katılmış, kutsal bir dağ olan T'ai Shan'a tırmanmış, Loyang'ın kuzeyindeki Sarı Nehir kıyılarında bulunan Han İmparatorlarının mezarları başında adaklar ve kurbanlar kesmekten geri kalmamıştır. Rakiplerini savaş alanlarında tasfiye ettikten sonra, 1930'larda kendi devlet idaresine sivilleri almaya, kendisi de devletin başında bulunan bir «baba» olarak moral alanda milletine en iyi örnek olmaya çalışmıştır. Çan'ın kuvvetini sağlayan kişisel özellikler şunlardı : iktidara gelmekte gösterdiği cesaret ve sebat, kişisel prestijini borçlu olduğu ahlâki konulardaki ciddiyeti ve sadeliği, kendisine sadakat gösterenlere sadakattan ayrılmaması, rakiplerini biribirilerine karşı kullanmaktaki maharet ve acıma bilmezliği. Çan Kay-şek'in, geçmişe bağlı ve maziye gömülü geleneksel bir «Kahraman» olarak yola çıkıp «Bilge» statüsüne yükselmek için 1943'de Chungking'deki Millî Merkezî Üniversiteye rektör olması ve ders kitabı olarak **Çin'in Kaderi**'ni yazması bile **ancient** geleneklere uygun bir oluşum sayılmak gerekir.

Mao Tse-tung ise, Han ve Ming hanedanlarının kurucuları gibi, halktan biri olarak iktidara gelmiş ve Çin birliğini tesis

etmiştir. (1956'da halka yakın biri olduğunu göstermek için aralarına karışmış, ve söylendiğine göre, Sarı Nehir'de yüzmüştür.) 1940'larda Mao'nun orduları köylü kitlesi üzerinde bir belâ bir musibet («scourge») değil, köylülerin uğradıkları haksızlıkların öcünü almak için savaşan ordulardı. Nitekim, bu ordu köylerden ve üs bölgelerinden yiyecek ve insangücü ikmâli yapılabilecek şekilde «halkın kalbini kazanmış» bulunuyordu. Kurduğu devlet mekanizmasına da gerektiği kadar üniversite mezunu genç bulabiliyor; onları cezbediyordu. İdeolojisi ise, Gök Kutsallıklarının olmasa bile «Tarihin Vekili» olmaya [ve Tarih adına hükümet etmeye] dayanıyordu. İktidara gelince, kurduğu rejim, ilk iş olarak toprak ve nüfus dağılımını yeni baştan düzenlemiştir. İktidara gelişi dışardaki devletleri çok etkilemiştir. Mao barbar devletlerin yardımıyla iktidara gelmiş, fakat Çin kültürünü üstün tutmuş ve Komünizmden önceki rejimin tarihini ve yıkılış nedenlerini yazmaları için birçok bilgin istihdam etmiş; bu yıkılıştan Çin için ders çıkartmak istemiştir. Peking'de koskoca bir Kızıl Meydan inşa ettiren Mao, Güneydoğu Asya'dan veya Batı yönündeki (Afrika, Asya, Avrupa, ve Lâtin Amerika) ülkelerden gelen heyetleri Çin'de büyük törenlerle karşılamak istemiştir.

Okuyucu, düşünecek olursa, bugünkü Çin'de de yaşayan geçmişin yankılarına pek çok örnek bulabilir. Örneğin C. P. Fitzgerald, geleneksel Çin sosyal anlayışlarını şöyle özetlemektedir : (1) kendisi dışında uygarlık tanımayan tek bir otorite, (2) esas itibariyla devletin yönettiği dengeli bir ekonomi, (3) devlet hizmetleri için entellektüellerin seçimi dahil her çeşit beşerî faaliyetlere rehberlik eden ve aralarında âhenk kuran ortodoks bir doktrin. 1952 yılında, yazara göre, bu kavramlar modern zamanlarda eski ifade edilme tarzlarıyla görülmez oldukları halde, Komünizmle birlikte yeniden kendilerini ifade etme olanağını bulmuşlardır. Fitzgerald, Yeni Demokrasi günlerinde yazdığı bu kitabında durumun değişmeden kalmayacağını ve kollektifleştirmenin an meselesi olduğunu görebilmiştir. Bugün ise olaylar bunları da aşmıştır. Kurumsal («institutional») değişmeler eskinin âhengini bozmuştur, ve bugün ile geçmiş günler arasındaki farklılıklar benzerliklerin hacmine ulaşmıştır. Totalitaryan gelişmelerin sadece geleneksel yapıya (veya kalıplara : «patterns») bağlanması bile mümkün değildir.

Kurumlar gibi değerler de değişmiştir. Bugün ne kısa etekler giymiş en seçmesinden onbin güzel kızın eğlencelerini seyreden

İmparator K'ang-hsi vardır, ne de babalarını ihbar ettiği için çocukları takdir eden bir hükümdar. K'ang-hsi'nin yerine geçecek olanlar İmparatorun yatak odalarında peydahlanmış 35 erkek çocuktan biriydi, parti üyelerinden biri değil. K'ang-hsi bilginlere ve okumuşlara dönmüş, ve duruma bir çare bulmaları için o'nlardan medet ummuştur. Okumuşlar ise kendi eylem ve düşüncelerini de kapsayan değişikliklerden söz etmemişler, klâsik metinleri lâfzen eleştirmekle yetinmişlerdir. İmparatorun kendisine gelince, ne norm'ları aşabilen köylüleri takdir etmiştir, ne de **yang** ve **yin** devrelerini çok iyi bildiği halde, ilerleme veya diyalektik hakkında bir bilgi edinmek istemiştir.

Fakat geçmişin değer ve toplumsal kalıpları bütün bütüne kaldırılamadığı için, bu kalıplar yeni motifler ile karışarak devam etmektedir. Bugünün Peking'i de, tıpkı geçmişin Konfüçyüsçülüğü gibi, Marxist-Leninist Macist ideolojik bir ortodoksi içindedir. Fakat fark şudur ki, bugünün Peking'i saadeti «altm çağdan» beri devam eden hanedan dönemlerinde aramak yerine, gelecek günlerin ilerlemeyi de getireceğine, ve saadetin bu geleceğe yönelmiş ilerlemelerle elde edilebileceğine inanmaktadır. Hanedan mutlakiyetçiliğinin yerini parti diktatörlüğü almıştır. İmparatorluk zamanındaki aile klânı konseyinin yerine merkezî icra komitesi geçmiştir. «Ulema» -seçkinlerinin yerini parti-seçkinleri; tahsildar ve mültezimlerin yerini köylük yerlerdeki parti kadroları; Konfüçyüsçü klâsiklerin yerini Komünist klâsikleri; yazılı devlet sınavlarının yerini grup tartışmaları; «ulemaca» kendi-kendini eğitmenin yerini suçtan kurtulmaya yarayan kendi-kendini eleştiri almıştır. Ticaret ve tüccarlar bugün de itibarsızdırlar ve burjuva sayılmaktadırlar. Askerlere ise, geçmiştekinin tersine, bugün itibar edilmektedir. Eski hikmetlerle dolu kitaplar ve içlerindeki sözler smıf-açısından ele alınmakta ve bunlar bugün yeniden ayıklanmaktadırlar. Günün özen duyulacak karakterleri «emek» kahramanlarıdır. Kadınlar artık ayaklarının küçüklüğü ile öğünmemekte; romantik «yaratıklar» olarak değil, fonksiyonel açıdan erkeklerinin eşiti «insan» olarak yaşamaktadırlar. İyi davranışlarda bulunma sorumluluğu aile içinde, komşu grupları içinde karşılıklı olarak paylaşılmakta; bugün eski günlerden kalma bu otomatik kontrol mekanizması komşuların düşüncelerini de kapsamış bulunmaktadır. Eskinin **pao-chia**'larının yerine sokak komiteleri kurulmuştur. Köylüler kamu işleri için bugün de çalıştırılmakta, fakat eski devletin tabiat ile ahenk içinde olma felsefe-

sinin yerine, bugünün hâkim devlet felsefesi, tabiat üzerinde egemen olmak için sanayiin kurulmasına öncelik vermek olmuştur. Eskiden devlet taşrada varlığı güç duyulan «nahif» ve sun'i bir kuruluş gibiydi. Köylüler ise alabildiğine pasif ve bir çeşit siyaset-dışı «yaratıklar» seviyesinde bırakılmışlardı. Bugün ise devlet her hanenin içindedir; köylüler ise, yanlış bir hareket yapmadıkları sürece, «insan» muamelesi görmektedirler.

Modernleşme. Çin'in modern tarihini açıklamakta geleneksel Çin tarzına bir alternatif teşkil edebilecek olan yol, tabiatıyla, geleneksel Batı tarzı bir açıklama olacaktır. Çin tarzı tarih anlayışı (kesik kesik ve) devrevî olduğu halde, Batı tarzı tarih anlayışı doğrusal bir tarihî gelişim anlayışına dayanmaktadır. (İkisi, bir helezon şekli içinde birleştirilebilir.) Atlantik topluluğunun genişlemesi bu Batı tarzı tarih anlayışına temel teşkil etmektedir. (Marxist-Leninist tarih anlayışı ise, esas olarak Avrupanın genişlemesine dayandığı için, modern Çin tarihinin büyük kısmı da ku genişlemenin sonucu olarak ele alınmaktadır. Bunun, Komünist tarih kategorileriyle bağdaştırılması mümkündür. Çin tarihini ele alırken Batı tarih anlayışı ile yola çıkacağız, ve aralarında uzun zaman aralıkları bırakarak, bazı belli aşamaları gözden geçireceğiz.

Aşama Bir'de, geleneksel Çin devleti, modern dünya ile rekabet edemiyecek kadar zayıf ve güçsüz olduğu için, hücuma uğramış ve öldürücü bir darbe yemiştir. 1840'lardan 1940'lara kadarki yüzyıllık bir dönem içinde, eski düzen Batı ile temasın sonunda yavaş yavaş yıkılmış ve ortadan kalkmıştır. İmparatorluğun askeri gücü Batının ateşgücü karşısında âciz kalmıştır. Tarımsal ekonomi ve imparatorluk malî sistemi-iltizam usülüne dayanıyordu-Batı ticaretinin ve modern endüstrinin kaçınılmaz etkileri yüzünden demode olmuştur. İmparatorun prestiji ise, Çin İmparatoruna bağlı («vassal») devletlere ve bir süre sonra da İmparatorun kendi devletine karşı saldırıların başlaması ve bunlara karşı birşey yapılamaması yüzünden sarsılmış ve hatta ortadan kalkmıştır. Çin'in kendini-savunması için ulema-idarecilerin tavsiyeleriyle Batının silâh, top, gemi, teknoloji, ve endüstrisinin kabulü ise, tarımsal-bürokratik Çin toplumunun Batılı milletler kadar hızla modernleşemediğini göstermiştir. Çin'in eski düzeni takâttan düşmüş, modası geçmiş, güçsüz bir düzen hâline gelmiş; dış şartlara zamanında ve yeterince tepkide bulunamaz olmuştur. İdareyi, kendi Konfüçyüsçü değerlerinden koparmadan

reformdan geçirme gayretleri ise başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Aşama iki bu sürecin kapanışıyla başlamaktadır. Modernleşmeci ve yeni dinamik elemanlar Çin'in geleneksel toplumuna bu dönemde dahil edilmişler, ve transformasyon yönünde etkinlik kazanmaya başlamışlardır. Bunlardan biri Batılı tarzdaki milliyetçilikti-benzer milletlerin teşkil ettiği bir düzen içinde egemen devlet olmaya sembol teşkil eden devlete ve vatana sadakat. Bu milliyetçilikten itibaren, İmparator'a bağlı olan Konfüçyüsçü ilişkilere atfedilen itibar zayıflamıştır. Tabiatıyla, bu yeni milliyetçiliğin ardında **ethnocentrism** * ve yabancı düşmanlığı («xenophobia»), yabancılara karşı kuşkululuk, ve Çin'li ve Çin tarzı olan şeylere bağlılık da yer almış bulunuyordu. Çin-odaklı kültürcülükten daha modern bir milliyetçiliğe geçiş döneminin sonucunda, yabancı Mançu hanedanının yıkılması gerekmiştir.

Çin siyaset sahnesine giren yeni öğelerden birisi de, özellikle, devlet denetim ve önderliğindeki ekonomik gelişme düşüncesiydi. Ekonomik gelişme, daha yabancılarla ilk ticarî ilişkilerin ülke ekonomisini sarsmaya başladığı günden itibaren bir mesele olmuştur. Deniz kıyılarındaki limanlar arasında ve nehir boyu ticaret merkezleri arasında yabancı kumpanyaların işlettikleri buharlı gemilerin ardından, demiryolları, madenler, dokuma fabrikaları kuran yabancılar bilime ve teknolojiye dayanan endüstrinin ne kadar hızlı bir ekonomik büyüme gücü taşıdığını göstermiştir. Çin'in onsekizinci yüzyıldan beri artan nüfusu ise devrevî bir gelişme değil, doğrusal bir gelişme olgusu içindeydi. Ekonomik gelişmenin önemini kavrayan ilk reformcular, **devleti kuvvetli bir devlet yapalım**, şeklindeki geleneksel anlayışla yola çıkmışlardır. Az sonra, yeni tip bir bilgin sınıfı meydana gelmiş; bu bilgin-teknisyenlerden sonra da, çok-formlu endüstriyel çaba için ihtisas sahibi yöneticiler yetiştirmek gerekmiştir.

1930'larda köylük yerlerin kalkındırılması düşünülmeye başlamıştır. Modern teknolojinin tarıma uygulanması, bizim çağdaş ekonomik gelişme doktrinimizin bir bölümü olarak ele alınmıştır. Bu konuda Nanking rejimi çok küçük bir başarı sağlayışına karşı, Nanking rejiminin iktidarı süresince bu konu vatansever-

* Her ulusta, özellikle kültürce geri toplumsal tabakalarda görülen, kendi ulusunu veya etnik topluluğunu diğerlerinden daha «cesur,» daha «akıllı,» daha «dindar,» vs. görme eğilimi. Bir anlamda «kültürcülük» sayılabilir. (ç. n.)

lei arasında çok yaygın bir tasvip görmüş, ve mesele kuvvetle benimsenmiştir. Çin modernleşme çalışmalarının pekçoğunda olduğu gibi, misyoner kuruluşları köy kalkınması programlarında da yer almışlardır. Ancak misyonerlerin bu alandaki faaliyetleri de, kurulacak yeni Çin'in içinde misyoner faaliyetlerine yer olmayacağını; yeni Çin'in misyoner faaliyetlerine yer bırakmayacağını işaret etmiştir.

Bu yüzyılın ilk bölümünde dış dünyadan Çin dünyasına giren ve Çinin sosyal düzenini devrimleştiren yeni öğelerden diğer ikisi ise **Hıristiyanlık** ve **Batı liberal düşüncesi** olmuştur. Çin bu ikisinde yer alan anlayış, düşünce, kavram ve pratiklerden kendisi açısından çok titizce bir ayıklama ve seçme yapmış; fakat aldığı bu yeni öğeler gene de çok önemli olmuştur. Örneğin, bireyin aile kontrolü karşısında özgür olduğu inancı entellektüel konularda eskinin bilgelerinin otoritesine karşı bir inkârla birlikte yayılmıştır. Siyasette ise, zamanla, Gök Kutsallıklarının Vekili [olan İmparator] otoritesinin ciddiye alınmaması noktasına gelinmiştir. Bir dereceye kadar Fransız Devriminin düşüncelerinden etkilenen Çin, Marxism'den önceki dönemde, yüzyıl sonra Fransa'dan gelen bu devrimin dalgalarıyla sarsılmıştır. Eski düzenin temellerini yıkmaya başlayan önce bu devrim olmuştur. Düşünce hayatında alışılmış huzurun kalmayışı, ve eski değerlerin aşınması ise Hıristiyan misyonerlerin öğretileri ile başlamıştır. Örneğin, ihtiyarlar yerine gençliğe itibar edilmiş; hiç değilse, vaktiyle sadece yaşlıların imtiyazında bulunan bilginlik statüsü, çalışan ve okuyan gençlere de tanınmaya başlamıştır. Eşitlikçi düşünce ise hiçbir ayrıcalığı olmayan düz-insam üstün tutmuş; modern liderler geleneksel ve **paternalistic** Konfüçyüsçü düşünce olan **halkla ilgilenme** düşüncesini Marxist halk **cult'ü** haline dönüştürmüşlerdir. Bu değişim hareketleri sırasında kadınlar da, birey olarak, eski statülerinin boyunduruğundan kurtulmuşlardır. Liberalizm, demokrasi, **laisse-faire** gibi hümanizmacılık sloganları altında, ortaya yeni yeni değerler ve gruplar çıkmış; ve bu öğeler de yeni düzene girmek için sırada beklemeye başlamışlardır.

Aşama Üç bu öğelerden bazılarının devrimci bir yerleştirim içinde biraraya getirilmesiyle başlamıştır. Günümüzden geriye doğru bakarsak bu yeni-doğan sosyal güçleri, yöntemleri, idealleri, ve sosyal sınıfları görebiliriz. Bunlar, bir süre sonra Milliyetçi ve Komünist teşkilâtçılar için ilk «ham maddeleri» teşkil

etmişlerdir. Aynı dönemde, Çin'in aşağılanmışlıklarla dolu geçmişinin izlerini silmek ve yeni bir millet yaratmak için hazır bekleyen vatansever bir gençlik olmuştur.

Ekonomik büyüme sonucunda, yeni bir sınıf olan fabrika işçileri ile sözleşme-limanlarındaki tüccar-kapitalist sınıfı tarih sahnesine ilk adımlarını atmışlardır. Özgürlüklerini kazanmış kadınlar, yeni bir sosyal statü kazanmış bulunan askerler, ve siyasal hayata katılmaya hazırlanan köylüler gibi yeni sosyal gruplar yavaş yavaş oluşmaya başlamışlardır. Bütün bu yeni öğelerin çoklu-özellikleri yüzünden, hepsinin birden milliyetçilik ve endüstricilik bayrağı altında birleşmesi gerekli bir hâl almıştır.

Modern Çin'deki bu Batı-tarzı doğrusal sosyal değişme çizgisi izlenecek olursa, insan, bugünkü Çin'in modernleşmesi için tek yolun Çin Komünizmi olduğu şeklinde yanıltıcı bir görüşe saplanabilir.

Böyle bir hükme varmak, Çin Komünizminin Çin'in gelmiş-geçmiş hanedan devrelerinden biri olduğunu söylemek kadar yanlış ve noksan olacaktır. Bence bu görüşlerin ikisi de yetersizdir.

Gerçekte ise, tarihin seyri pek az hâllerde doğrusal bir çizgi izler. Mao Tse-tung'un bugün iktidarda olmasının, bu yüzden, en azından iki belirli sebebi vardır: birincisi, Japonların, Kuomintang bölgelerinin çoğuna saldırması ve tahrip etmesi; ikincisi, Çan Kay-şek'in, hiçkimsenin lâfını dinlememesi ve bildiğinden şaşmaması yüzünden, uzun yıllar egemen olduğu anavatan Çin'inde, bugün Taiwan'da yapılana benzeyen bir tarımsal yenileşme programını uygulamayışıdır.* Peking'in tarih anlayışına göre ise, Japonya'nın saldırganlığı olsun, Çan Kay-şek'in toprak reformunu görmemezlikten gelişi olsun tarihî zorunluluklardı [ve ne Japonlar ne de Çan Kay-şek başka türlü yapamazdı.]

---

* Çan Kay-şek'in 1927'lerde Sol ve Sağ Kuomintang ayrımından beri büyük toprak ağası olan savaşbeyleriyle ittifak kuruşu, ve bu adamların sol-Kuomintang ile ÇKP koalisyonunu, ÇKP'nin toprak reformunu savunması yüzünden koalisyona ihanet ederek yıktıkları da belirtilmelidir. Savaşbeylerinin çoğu ya toprak ağası ailelerdendi, ya da askerî bölgelerdeki toprak ağalarının ayni ve nakdî yardımları ile ordularını besliyor, teçhiz ediyorlardı. Çan Kay-şek, müttefik olarak seçtiği bu adamlarla toprak reformu yapamazdı. Kaldı ki, az sonra Çin'in en zengin kapitalistinin kızıyla (üçüncü karısı) evlenmiş, iç çevreleriyle birlikte feodal güçleri de koltukları altına almıştır. «Halk» ise ister istemez Komünistlere yönelmiştir. (ç. n.)

Fakat bu görüşün fazla basit olduğu, ve Çan Kay-şek yerine başka grupların bu işi yapmalarının mümkün olduğunu gözden kaçırdığı açıktır. Zira tarihin seyri hiçbir yerde tek bir grubun tekelinde olmamıştır; Çin'de de başka bir alternatif olabilirdi.

Kuomintang dönemi, bugünkü rejime doğru yönelmiş bir yarım-yol alış şeklinde-bazı bakımlardan, her bakımdan değil- ele alınabilir. Parti hükümeti, partiye bağlı ordunun kurulması, gençliğin harekete geçirilmesi, ve ekonominin modernleştirilmesi gibi bakımlardan Kuomintang rejimi Komünistlerin daha henüz bugün geldikleri yerlere doğru önemli adımlar atmış bulunuyordu. Ayrıca Kuomintang dönemine ait bir başka öğe daha vardı: büyük ölçüde Batılı demokratik dünyaya yönelmiş- yukarlarda liberalizm genel çerçevesi içinde özetlemeğe çalıştığım bir tutumdu bu- bir hükümetin yönetimi altında, Batılı usullerin ve Batılı değerlerin etkisi, Nitekim, Kuomintang yönetimindeki Çin siyasette zaman zaman totalitaryan bir yol tutturur gibi görünmüşse de, kültürel faaliyetleri bunun çok uzağında kalmıştır. Belirtilmeye değer ki, her yerde olduğu gibi Çin'de de Marxist-Leninist düşünceler çeşitli baskılar yüzünden belli liberal amaçlara saygılı görünmüşler; bu amaçları kendi devletlerinin yararına kullanmak istedikleri zaman buna çok dikkat etmişlerdir.

Yeni Düzen. Çin Komünizmi kendi özündeki dinçliği («vigor»), bizzat kendisini yaratan devrimci değişimler yüzyılına, ve bu yüzyıl sırasındaki kültürler-arası çarpışmalara («clash») borçludur. Çin'in yeni düzeninde imparatorluk geleneğinden kalma, Batı etkisinden kalma öğeler de bulunmaktadır. İşte bütün bu farklı kökenlerden gelen öğelerin bir karmaşımı, bir eriyiği («fusion») olaraktır ki, bugünkü Çin'i, Çin'in modernleşme sürecinin son aşaması, saymamız; bugünkü Çin'i Çin'in Batı'ya son «cevabı» saymamız mümkün görünmektedir. Fakat tekrar belirtmek gerekir ki, eski ile yeninin, yerli ile yabancı öğelerin meydana getirdiği bu karmaşım, iktidardaki devletin yararına, ve en küçük ortak payda esas alınarak yapılmış; örneğin Leninist merkeziyetçilik imparatorluk despotizmi yerine geçerken, kitlelere ayrı bir önem vermiş; beş yıllık endüstriyelleşme planları, eskinin büyük çaptaki ekonomik faaliyetler üzerinde bürokratik tekel kurma geleneğini yansıtırken, zor-gücüyle üretimin arttırılması ihtiyacından kuvvet almağa gayret göstermiştir. Bu arada, devlet ve hükümet üzerinde denetim kurmaya yarayan Batılı siyasal usuller reddedilmiş, ve totalitaryan «seçimler,» asıl

sız koalisyonlar, ve «emeğe dayanan çalışma yoluyla reform» görünümü altında «serbest» eleştiri tercih edilmiştir. Kısacası, Çin'in kendi geçmişi ve mevcut Batılı örnekler çok zengin bir laboratuar olarak el altında tutulmuş; fakat bu deneylerden alınan şeyler, Çin için yepyeni bir denem olan totalitaryanizmin güçlendirilmesi amacıyla seçilmişlerdir.

Birçok gözlemcinin belirttiği gibi, Komünizm azgelişmiş ülkelerin gözünde hızlı bir endüstriyelleşme için etkin bir yol olarak görülmektedir. Çin'de ise modern milliyetçilik için de en serî yol olarak Komünizm görünmüştür. Bireylerin kendi iradelerine rağmen bile olsa, geleneksel toplumun bireylerini bir kitle olarak modern siyasal hayata katılmasını bilen bir halk haline dönüştürmek için Komünizm en kısa çözüm yolu sayılmıştır. Kitlelere, siyasal hayatın dışında ve ses çıkarmadan oturmak hakkı ise tanınmamıştır. Zira, modern teknolojinin ve modern örgütlenmenin ekonomik ve siyasal hayatta uygulanması ile elde edilebilecek tüm güçlerin kuvvetli ve yeni bir millet yaratma işine hasredilmesi gerekli görülmüştür.

Bugün Çin'in içinde bulunduğu değişim ve yeniden biçimlenme sürecini tek bir formülle açıklamak zordur. Bu konuya, herbiri meselenin belli bir yanını ele alan çeşitli açılardan bakmak gerekmektedir. Çin'in kendine özgü siyasal geleneğinde **birleşim-gerileme-isyan-yeniden birleşim** şeklinde bir gelişim kalıbı görülmektedir. Komünistler ise, gelişme çizgisini **feodalizm-kapitalizm (emperyalizm)-sosyalizm** olarak kabul etmektedirler. Ayrıca, şark despotizminden modern totalitaryanizme; veya, Batı etkisindeki Çin'den, Batı'ya karşılık teşkil edebilen Çin'e; veya endüstriyel ve millî olmayan Çin'den endüstriyelleşmiş ve milliyetçileşmiş Çin'e geçiş şeklinde çeşitli anlatımlara da rastlanmaktadır. Okuyucular da, içsel ve dışsal, gelenekçi ve yenilikçi öğeleri kendi anlayışlarına göre çeşitli biçimlerde karmaşımlaştırabilirler.

Fakat yapılan ve yapılacak olan bütün bu karmaşımların temel bir özelliği olduğu ve olacağı söylenebilir: modern-olmayan ile modern Çin arasındaki geniş boşluk, ve geleneksel Çin ile günümüzün Çin'i arasındaki olağanüstü benzemezlik ve terslik. Çin kültürünün ve Çin sosyal düzeninin uzun zaman dış dünyadan tecrid edilmiş olması yüzünden son yüz senesi içinde Çin, dünyanın hiçbir ülkesinde görülmedik sertlikte, zor ve kanlı değişimlerden geçmek zorunda kalmasına yol açacak olan şartları

pekiştirmekle başbaşa bırakılmıştır. Bu dönemde, birçok olayların yanısıra, Çin'de beş büyük isyan çıkmış, ve I. Dünya Savaşından önceki yetmiş yıllık süre boyunca Çin ülkesinde dünyanın bütün büyük devletlerinin karıştığı beş sömürge savaşı cereyan etmiştir. Çin milleti bu olayları, dünyanın en mağrur ve geleneklerine en bağlı milleti olarak yaşamak zorunda kalmış; Çin ülkesinin yıkıntıya doğru gidişini çok uzun süre ağırlaştırmış; geri ve güçsüz olmanın acısına her milletten daha uzun bir süre katlanmak zorunda kalmıştır. Biz Amerikalılar, at, araba, gazlambası gibi eşyalarla dolu olan eski maddi kültürümüzden, televizyon, jet uçakları, ve füzelerle dolu olan yeni maddî kültürümüze çok çabuk geçmişizdir. Fakat bu aynı kısa dönem içinde devlet ve hükümet sistemimizi, yabancı ülkelerle ilişkilerimizi dilimizi, öğrenim ve bilgilerimizi; kısacası, bütün bir toplum yapımızı da ayıklamak, kazımak ve yerine yenisini getirmek zorunda kalmamışızdır. Bizim, Çinlilerin duydukları bu tür yenileşme gururunu hiçbir zaman tatmadığımız; bu nedenle, Çinlilerin duygularına benzer duygulara sahip olamayacağımız açıktır.

Çin'in bugün içinde bulunduğu çok hızlı değişim sürecinin bir özelliği de, Mao Tse-tung'un gelecekte bir gün tarihte, tıpkı kısa süren tiranlığı sırasında Çin'i ilk olarak birliğine kavuşturan İlk İmparator Ch'in, veya Merkezî Krallığın geleneğine kuvvet dolu yabancı öğeler aşılayan Kubilay Han, veya eski Çin geleneği ile kösteklenmemiş Asyalı bir Lenin olarak mı yer alacağını kestirmemizi güçleştirmekte olmasıdır.

Geçmiş ve Gelecek. Tarihî açıdan Çin'in geleceğini kestirebilmek amacıyla yapılacak bir çalışmada, bence, üç nokta üzerinde durmak ayrı bir önem ve öncelik taşımaktadır. Birincisi, Peking'in devasa devlet kurumu (idaresi), rejimin moralce çöküntüye uğrayacağı herhangi bir anda, derhal, imparatorluk döneminin başlıca problemi ve felâketi olan bürokratizm problemine yol açacağa benzemektedir. Çin tarihindeki bundan önceki bürokrasiler, kısmen, idare edenlerin karekterine ve sorumluluk duygularına bağlı ve son derece şahsî («personal») bir idare olduğu için, iktidarı elinde tutan rejimin prestijini etkileyebilecek uzun vadeli tutum ve zihniyet değişikliklerine açık kalmışlardır. Rejim halkın gözündeki itibarını yitirmeye başlar başlamaz hükümet etme sürecindeki kişisel ilişkiler karışıklık ve yolsuzluklarla sonuçlanmaktan kendilerini kurtaramazlar, eski düzen kendi hayatiyetini korumak hususunda yasal kurumlarına eski-

si kadar güvenemez olur, ve hükümet edenlerle hükümet edilenler arasındaki kişisel ilişkilerin zor ve kuvvet yoluyla yeniden ve sert bir şekilde organize edilmesi gerekirdi. İşler bu safhaya geldikten sonra da, devlet memurları olsun, sıradan insanlar olsun herkes iyi ve moral bakımdan örnek bir aile reisi olma ile, İmparatorun şahsına karşı dürüst davranmamak ve İmparatoru aldatmak veya aldatılmasına göz yummak arasında ahlâkî bir tutarsızlık görmemeye başlardı. İmparatorun nihaî teminatı memurlarından kendi rejimine karşı doğru ve uygun tutumlar beslemeye devam etmelerini istemek olabilirdi. Mao Tse-tung bugün bu durumadır: yanlış tutumlara sahip olabilecek bürokratlar Mao'nun gayelerini ve iktidarını heder edebilecek bir tabaka teşkil etmektedirler.

İkincisi, kısmen, bürokratizm meselesinin çıkışına meydan vermemek için gerekli görülen tutumlarda genel bir tekbiçimlilik sağlamakta kullanılan Komünist Çin yöntemlerinin, geleneksel Çin'in tarihinde hiçbir zaman görülmedik ölçüde yoğun ve noksansız oluşlarıdır. Bireyin kişiliğine karşı girişilen örgütlü saldırı; komşunun komşuyu, çocukların ebeveynleri gözlemeleri, biribiriyle «mücadele eden» arkadaşlar bireylerin tecridlenmesi yeni totalitaryan durumun deneyimsel özünü meydana getirmektedir. Hızlı bir millî kalkınma sayesinde her tarafta fabrika ve tesisleri kurulduğu, halkın esenliği ve sağlık hizmetleri için büyük işler yapıldığı doğrudur, ve bütün bu totalitaryan görüntüler birçok Çinlinin gözüne yakın gelecekteki başarılar uğruna katlanılması gereken şeyler görünmektedir. Ama gerçek olan şudur ki, bireyin dokunulmazlığı ve bireyin değerliliğine ilişkin Batılı değerler için en büyük tehditi bunlar teşkil etmektedir. 1949'da Komünistlerin Çin'de iktidara gelişlerini fazla memnun olmamış bir ifade ile bildiren Fransız muhabiri Robert Guillain 1955'te Çin'i gördüğünde fazla bir eleştiride bulunmaksızın Çin'in başarılarıyla yetinmek zorunda kalmıştır. Altı yıllık bir dönemden sonra, Robert Guillain herkesin biribirine yakın ve benzer giyindiği bir Çin bulmuş; Çinlilerin sabırlı ve sessiz olduklarını, mavi gömlekleri içinde fazla itinalı giyinmediklerini söylemiştir. Çin milleti ise intizamlı ve çalışkan bir «mavi karıncalar» milleti hâline gelmiş; sadece doğru düşüncelere sahip kılınmıştır: «düşüncenin kaynağı karınca değil karıncalar olmalıdır.» Guillain'in vardığı netice ise şudur: «maddî başarılar inanılmayacak kadar parlak, manevî alanda yapılanlar ise fecî.»

Üçüncü ve son nokta ise, Çin milletinin, bireysel özgürlükleri pahasına hızlı bir üretim artışı sağlamak mücadelesine kendisini vermiş bulunması; ve hızlı nüfus artışı yüzünden bunun zorunlu olmasıdır. Çin milletinin nüfusu ta ilk zamanlardan beri Çin milletinin hayat tarzını etkilemiştir. Bugün için de Çin'in en eski ve en köklü mirası bu problemdir. Açlık, heryıl, kapının eşiğinde gibidir. Milletin karnını doyurabilmesi için, genç nesilin iş bulabilmesi için, milletin itibar ve gururunun kırılmaması için, bizim hoşumuza gitsin gitmesin, Çin halkı (Komünist veya Komünist-olmayan) bir merkezî planlama ve diktatörce denetim aramak ve kurmak mecburiyetindedir. Çünkü açlığın, işsizliğin, milli gururun ve haysiyetin böylesine kırılmış olması karşısında başka tek bir alternatif dahi olamazdı.

Dış İlişkilerde Gelenek. Tarihî persektif, ilerde, Amerikan hayat tarzı ile Çin hayat tarzı arasındaki yarışmanın nasıl sonuçlanacağına dair kesin bir tahminde bulunmamızı sağlayamamaktadır. Uluslararası politikada ise Çin'in modern milliyetçiliğin'n güç ve kuvveti Çin'in en derin geleneklerinden biri olan, dış ilişkilerde yabancı devletleri Çin'in yararlarına uygun bir şekilde biribirilerine karşı dengelemek anlayışını zamanla daha da pekiştirecektir. **Ancient** bir «darbı mesel» olan «barbarları, barbarları kontrol altında tutmak için biribirilerine karşı kullan» sözü bütün hanedanların kendilerinden daha kuvvetli olan yabancı devletlerle askerî alanda mücadele ederken uydukları başlıca ilke olmuştur. Han hanedanı Hsiung-nu'lara karşı Yüeh-chih'lerden yararlanmıştır. Onbeş yüzyıl sonra Ming'ler doğu Moğollarını kırmak için batı Moğollarından yararlanmışlardır. Modern Çin ise modern çağın emperyalist devletlerini biribirine karşı kullanmıştır-İngiltereye karşı Amerikayı, Rusyaya karşı İngiltereyi, Japonya'ya karşı Milletler Cemiyetini (Cemiyet-i Akvam) ve Amerikayı. Çin diplomasisinin bu temel ilkesi, hangi yüzyılda olursa olsun, bütün resmî yazarlarca savunulmuştur. Kuomintang'm sağ kanadının Sovyet meselesinden kurtulmak için Birleşik Amerika'dan yardım almasında, veya bügünkü Peking'in Rusya'ya güvenmesinde, bu yüzden, şaşılacak bir şey yoktur.

Bir barbarı diğer barbara karşı kullanma alışkanlığının yanısıra, Çin'de, bir grup Çinlinin diğer grup Çinliye karşı yabancıları kullandıkları da çok görülmüştür. Mançuların Peking'e girişi, isyan eden Çin halkına karşı, Çinli Ming hanedanına sâdık Çinlilerin daveti üzerine olmuştur. Ward ve Gordon, Taiping

âsilerinin bastırılmasına yardım etmeleri için ve Çin devleti tarafından çağırılıp istihdam edilmişlerdir. Yabancılardan paralı asker ve danışman tutma geleneği ise çok daha eskilere kadar uzanan bir gelenektir. Borodin'in ve Chennault'un da önceleri vardır. Bugünkü Sovyet Rusya mühendislerinden, 1940'lardaki Amerikan teknisyen, profesör ve basın üyelerinden önce bile bir Robert Hart, bir Marco Polo olmuştur.

Bütün, bunlar bize, Moskova-Peking mihferine karşı izlediğimiz kuvvetler politikasında temel bir fikre varmamızı işaret etmektedir: Moskova-Peking mihferine karşı bölücü taktikler kullanmalıyız; (zira) Çin-Sovyet yakınlığı ne psikolojik yönden çözülmeye uğratılamayacak kadar kuvvetlidir ne de Çinlilerin duyguları bakımından vazgeçilmez ve feda edilmez birşeydir. Fakat ne yazık ki, Çin siyasal hayatında Çin Komünistlerinin iktidara gelişlerine yol açan faktörler bugün Moskova-Peking yakınlaşmasını pekiştirecek yönde ve aynen devam etmektedirler. *

2. BAŞARISIZLIĞININ IŞIĞI ALTINDA ÇİN POLİTİKAMIZ

Eşitsizlikçi sözleşmeler yüzyılı boyunca Amerikanın Çin'e karşı tutumu hem çıkarcı, hem de diyergâm bir tutum olmuş; Amerika, Çin'den çıkar sağladığı gibi Çin'e birşeyler vermeye de çalışmıştır. Bu dönemde, bizden daha az faziletli emperyalist devletlere karşı Çin'i himaye ettiğimiz için, tarihimizin bu dönemiyle kıvanç dahi duyabiliriz.

Fakat herşeye rağmen, Çin-Amerikan ilişkilerinin bize verdiği bu his Çinlilerin meçhulü kalmıştır. Çinliler bu ilişkilerden bizim bulduklarımızı bulamamışlardır. Çin'le temasımız bizim için maceralı ve heyecan verici olmuş, maddi ve manevî birçok çıkarlar sağlamıştır. Çin'le ilgilenmek istemeyen Amerikalı için Çin bir problem olmamıştır. Çin'i beğenmeyen Amerikalı ille de hayatında Çin'e bir yer vermek zorunda değildi. Fakat Çin ve Çinliler için Çin-Amerikan ilişkileri, Çin'in ve Çinlilerin iradesine rağmen kendi hayatlarına zorla dahil edilmiş şeylerdi. Yabancı

* Sovyet Rusya'da 1957'den sonraki tutum değişimi; tüketim ekonomisine geçiş ve Batıyla «birlikte yaşama» görüşü ile, Çin'in «yoksul ülkelerle birlikte, emperyalizme karşı nihaî zafere kadar savaş» görüşü yüzünden bu birlik sürmemiştir. Yazar, kitabın bu satırlarını nedense eski baskılarda olduğu gibi bırakmış. (ç. n.)

istilâsından farksız, millî onuru aşağılatıcı, bozucu, yıkıcı, ve sonunda karmaşıklık ve huzursuzluk yaratıcı («catastrophic») şeylerdi bunlar. En küçük bir şüphe bile yoktur ki, ondokuzuncu yüzyılda Batılı devletlerin geleneksel Çin hayat tarzına karşı girişmiş oldukları tehdit ve tecavüzler Çin halkının gözüne, şu son dönemde Amerikan hayat tarzına karşı Naziliğin ve Sovyetlerin teşkil ettiği tehlikelerin Amerikan halkının gözüne göründüğünden farklı görünmemiştir. Çinliler, o alıştığımız kibar dış görünüşlerine rağmen, Çin-Amerikan ilişkileri konusunda bizim gösterdiğimiz istekliliği göstermemişlerdir.

Bu arada tarihi bir şart da yanılmamızı kolaylaştırmıştır. Çin'i tanımamız, Çin'le ilişki kurmamız son hanedanının gerileme ve yıkılış döneminde olmuştur. Çin'i sosyal bir «demoralizasyon» içindeyken görmüş olduğumuz için, bu devrenin birlik ve merkezî iktidar kurulma devreleri arasında sadece geçici bir ara-dönem olduğunu anlamamız mümkün olmamıştır. Böylece, teknolojik alanda geri kalmışlıkla, toplumsal düzensizlik ve yıkıntı gibi farklı iki olguyu («phenomena») bir araya getirmenin yanlış olacağını fark edememişizdir. Hiç şüphesiz, bunlar bir dereceye kadar biribirilerine bağımlı olgulardı. Fakat bizim bilemediğimiz nokta, teknolojik gelişmeyi beklemeksizin de yeni bir sosyal düzenin kurulabileceği idi. Diğer bir deyişle, Madison Avenue zihniyetine uygun görülebilecek bir görüşün aksine, moral ve sosyal tutunumun («cohesion») biribirilerine mutlak anlamda bağlı olmadıklarını anlamamız mümkün olmamıştır. Hâlâ üstlerinde Yenan mağaralarının toz, rutubet, ve çamurları ile dolaşan Çin Komünistleri ise, toz-toprak içinde yola çıkıp metro-politan Şangay'ı ele geçirmişler ve modern Çin ekonomisini pekâla işlerliğe kavuşturabilmişlerdir.

Sonuç olarak, vaktiyle, ekonomik, siyasal, ve sosyal her alanda acaip hatta zaman zaman insanı isyan ettirecek bir geriliğe ve yoksulluğa kaderin zoruyla mahkûmmuş gibi gördüğümüz Çin'in yerine, bugün, henüz geri durumundan kurtulamamış bir ülkede kuvvetli bir devlet kurumu ile karşılaşmak zorunda kalmış bulunuyoruz. Milliyetçilik, çok geç de olsa, ülkenin diğer şartlarını olgunlaştırmaya muvaffak olmuştur, ve şimdi sıra endüstriyelleşmeye gelmiştir.

Muhafazakâr Amerika'da yaşayan bizler ise, Çin devrimi ile düşünce alanında atbaşı gidemiyeceğimizi göstermiş bulunuyoruz. Zayıf, mecâlsiz ve Amerikan-taraftarı Çin yerine, birdenbi-

re, kuvvetli, ayakta durabilen, milliyetçi, ve Batı-aleyhtarı bir Çin ile karşılaşan Amerikalıların çoğunun ilk tepkisi, kendilerinin hiç beklemedikleri bu durumu uluslararası Komünizme bağlamak, ve Amerikanın yenilgisine sebep olarak Kremlin'in mel'anetleri ile Amerikan Dışişleri Bakanlığındaki personelin hiyanetini göstermek olmuştur. Bazıları ise, Komünistlerin iktidara gelişlerinin gerçek bir iktidar değişikliği değil, elçabukluğuna getirilmiş («contrived») bir «oyun» olduğunu söyleyerek işin içinden sıyrılmıştır. Senatörler ise, Komünistlerin iktidara gelmelerine hiçbir şekilde «müsaade etmememiz» gerektiğini söylemişlerdir. Birkaçı da Çin'i «kaybettiğimizden» söz etmiştir.

Benim kişisel görüşüm, bu «kayıbın» herşeyden önce kafamızın içinde olduğudur. Zira Çin'in uzun, upuzun tarihi içindeki bu en son bölüm bize bir fırsat vermiş bulunmaktaydı: kendimiz hakkında, ve dünya süreci içinde bizim yerimizin ne olması gerektiği hakkında ciddi olarak düşünmek. Şimdi «eller» değişmiştir. Totalitaryan bir Çin, bizim hayat tarzımızı tehdit edebilecek duruma gelmiştir. Doğu'nun yoğun nüfuslu, azgelişmiş ve köylü-bürokratik toplumları da Komünist olmak zorunda kalacaklar mıdır? Muson rüzgârları ile ün salmış Asya'da gerçek ve bireyci bir demokrasinin tutunması için hiç şans kalmamış mıdır?

Meseleye bu gibi hissi açılardan bakarsak kendimizi bir şaşkınlığa terk edeceğimiz, moralimizi düzeltemeyeceğimiz, ve kafamızı toparlayıp konu üzerinde ciddi bir şekilde düşünemeyeceğimizi kabul ediyorum. Hatta, bireyciliğin sonunun geldiği şeklinde çok daha genel ve kapsamlı bir korkuya kapılmamız bile mümkündür. Şimdiye kadarki olaylar sırasında Komünist Çin konusunda uzun zamandır meseleyi ciddi şekilde ele almaktan hoşlanmadığımız açığa çıkmış bulunmaktadır. Örneğin, en basit ve en temel bir ihtiyaç olan gazete muhabirlerinin Çin'den geri çağrılmasına (ve Çin hakkında birinci elden haber almamızın önlenmesine) ses çıkarmamış; (Çin sorunu karşısında) güvenliğimiz için teminat olarak kuvvetli Yedinci Filomuz ile Yedinci Filomuzdan da büyük olan cehaletimize güvenmekle yetinmiş ve bundan hoşlanmış bulunuyoruz.

Çin Komünizminin yükselişi karşısında gösterdiğimiz hissî reaksiyonun realiteyi inkâr etmemiz anlamına geldiği kabul edilecek olursa, bu kaçış eğiliminin («escapism») sebeplerini aramak için fazla uzağa gitmemiz gerekmeyecektir. Misyonerlerimi-

zin din aşılama gayretlerinin ve Çin halkının genel kalkınmasının («uplift») insanlığın ilerlemesine bizim önderlik ettiğimiz yolundaki «imânımızı» ifade etmiş olduğuna inanıyorsak, bugünkü netice yüzünden kendimize olan inancımızın ve saygımızın da ciddi şekilde yaralanmış bulunduğunu kabul etmek zorundayız. Zira bugünkü Çin'de yaşayan insanlığın dörtte-biri sadece Hıristiyanlığı değil, kasaba-mitinglerine dayanan demokrasiyi, hukukun üstünlüğü ilkesini, bireyciliğin ideallerini, çok-partili seçimleri, Batılı medeni hakları (siyasi hürriyetleri), halk egemenliğini; kısacası, bütün bir siyasi düzenimizi ve bu düzenimizin hürriyet ve güvenlik anlayışını elinin tersiyle bir kenara atmış bulunmaktadır. Bu durumda en temel değerlerimizin dolaysız bir tertip ve tehdit karşısında kaldığını nasıl görmemezlikten gelebiliriz? Bizim görüşümüzce, heryerde olduğu gibi Çin'de de Komünizmin ardından çirkin suratlı polis devletinin geleceği açıkça görülüyordu. Eğer Çin halkı bunu isteyerek seçmişse-hiç değilse bugün için-insanlığın büyük bir kısmının bizim yolumuzu izlemeyeceği sonucuna varmamız gerekecektir.

Bu buhranlı dönemde bulabileceğimiz bir teselli de, Çin Komünistlerinin diktatörlüğünün Çin halkının yeterli bir çoğunluğunu temsil etmediğini; sadece zor-gücüne ve güdümlemeye («manipulation») dayanarak iktidarda kalabildiğini; aslında, yaşamaya hak kazanacak kadar iyi olmadığını düşünmektir. Tabii bu düşünce uzun uzun tartışma götürebilecek bir düşüncedir. Çin'in yeni düzeninin yaşayamayacağını söyleyenler çoktur.

Fakat korkarım ki, bu pek muhtemel görünmemektedir. Peking'in düşüşü her zaman için imkân dahilindeyse de, bugünlük (1958), bunun muhtemel olduğunu düşünmek için önümüzde fazla bir sebep bulunmamaktadır. Bugünkü durumda anavatan Çin'inde gördüğümüz, nüfus üzerinde zor-gücüyle egemenliğini sürdüren kuvvetli, fakat muktedir bir bürokrasinin varlığıdır. Bu bürokrasi, kendi emeklerinden yararlanma işini düzenlemek için, halkın hayatını organize etmek için, bile bile, olarak halkın içinden yeni bir seçkinler kadrosu yaratmıştır. Bu yeni totalitaryan sistem, kendi içinde çok büyük kötülükler taşımaktaysa da, Rusya'da hâlâ hayatiyetini muhafaza etmektedir. Çin'deki otokrasi Rusya'daki kadar olgunlaşmış olmamakla beraber hanedanlar boyunca yaşayabileceğini göstermiş bulunmaktadır.

Çin Komünizminin kendi içindeki kötü özelliklerini Çin Komünizmini yıkıp yok etmek için tek başına yeterli olacağını dü-

şünemeyiz. Bu konuda içimizdeki duyguların yönünde kolay hükümlere kaçmak bize bir yarar sağlayamaz.

Kısacası, Çin Komünizmi ile karşı karşıya, ve birlikte yaşamak zorundayız.

Psikolojik yönden durumu böyle tesbit ettikten sonra, yeni Çin ile aynı dünyada yaşamaya hazırlanabiliriz Çin'in entellektüel planda varlığını tanımamız, diplomatik planda da tanımamızı gerektirmez. Diplomatik planda tanımamız, bir bakıma pazarlık yapmak zorunda olduğumuz-tercihen, pazarlık gücümüzün azalmasından önce-bir meseledir, ve tedbirli olmanın bir gereğidir. Anavatan Çin'i hakkında realist olmak, sonunda, Taiwan hakkında da tedbirli olmamıza yol açacaktır. Taiwan'ı «iki Çin'den biri» yapamayız. Fakat Taiwan'ın, halkı istiyorsa, ayrı ve bağımsız bir devlet olarak egemenliği teminat altına alınmalıdır.

Milliyetçi, aşırı-kalabalık, yoksulluk problemi ile uğraşan, ve Komünist-yönetimli bir Çin ile aynı dünyada yaşamak bizim için belki hayırlı olacak, belki de kötü olacaktır. Çin ile ilişkilerimizin bu yeni dönemi çok sıkı çalışmamızı, hissi bir olgunluk göstermemizi, çok iyi yetişmiş personel kullanmamızı gerektirmektedir. Bütün bu işler ise, sadece Birleşik Devletler Hükümetinin değil Amerikan vatandaşlarının da gayretine bağlıdır.

Bu kitabın 1948'de yayımlanan ilk baskısında şu sonuca varılmıştı: «Birleşik Amerikayı ve Sovyetler Birliğini yeni dünya düzeninin iki rakip merkezi, sayarsak, Çin ülkesindeki eski düzenin yıkılışı sonunda, Çin'in bu iki rakip dünya devletinden birinin hâkim nüfuzu altında yeni bir kuruluşa yöneleceğini, yönelmek zorunda kalacağını kabul etmemiz gerektiği açıktır. Fakat bu, sadece askerî mahiyette bir problem değildir. Esas itibariyle, en geniş anlamda sosyal bir meseleyle; Çin halkının içinde yeni bir hayat tarzının yaşatılması ve bir formasyon meselesiyle; yeni yeteneklerin, yeni bilgilerin kullanımı, yeni bir sosyal yapının kurulması, yeni siyasal otorite kaynaklarının yaratılması-meselesiyle karşı karşıyayız. Bu süreç'e hangi dış kuvvet daha büyük katkıda bulunabilirse Çin'de en büyük nüfuzu o kurmuş olacaktır. Bu sebeple, bize düşen görev Çin'in problemlerinin çözümlenmesine Rusların yapabildiğinden daha fazla katkıda bulunman.n yollarını aramaktır.»

1958 yılında bu yarışta geri kalmış bulunuyoruz. Bazıları, bu yarışı kaybettiğimiz görüşündedir. Tarih, bu konuda kesin ve nihaî bir hükme varmamızın pek doğru olmayacağını belirtmektedir. Fakat karşı karşıya olduğumuz zorluk meydandadır; Çin'in bizim Batılı dünyamızda yer alıp yaşamanın yollarını öğrenmeye çalışmak zorunda olduğu yüzyıl gelip geçmiştir. Bugün Çin olsun Amerika olsun, aynı gezegende yaşamanın yollarını birlikte öğrenmek zorunda olan iki ayrı devlet durumundadırlar.

DOĞAN YAYINEVİ

BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR DİZİSİNİN DEĞER KİTAPLARI

1 — Amerikan Belgeleriyle Amerikan Emperyalizminin Doğuşu — 7:50
Doç. Dr. *Türkkaya Ataöv*
(İkinci Baskı)

2 — Sağcı Düşünüşün Kritik Tarihi — 12.50
Adam Şenel

3 — Siyaset Bilimine Giriş — 20.—
Prof. Dr. *Bülent Dâver*

4 — Doğuda Değişim ve Yapısal Sorunlar (Göçebe Alikan Aşireti) — 12.50
Dr. *İsmail Beşikçi*

5 — Üniversite Sorunları - Microcosmographia Academica — 5.—
Prof. *Seha L. Meray*

6 — Çağdaş Siyasal Doktrinler — 10.—
Prof. Dr. *Bülent Dâver*

7 — Türkiyede Kapitalizmin Gelişmesi ve İşçi Sınıfı — 6.—
Dr. *Kurthan Fişek*

8 — Çin'in Sömürgeleşmesi ve Amerikanın Asya Politikası
Prof. Dr. John King Fairbank
Türkçesi Asis. *Ünsal Oskay*

Dr. John King Fairbank, **Harvard Üniversitesi** Tarih Profesörü ve ünlü bir Çin uzmanıdır. 1907'de doğan Dr. Fairbank, 1929'da Harvard Üniversitesini bitirmiş, 1936'da **Oxford Üniversitesinde** doktora yapmıştır.

Doğu Asya Araştırmaları Kurulunda, Amerikan Pasifik Münasebetler Enstitüsünde ve Dış Münasebetler Konseyinde çeşitli görevlerde bulunan Dr. Fairbank, 1942-43 ve 1945-46 gibi kritik yıllarda Çin'de bulunmuş; Çan Kay-Şek'çilerin yenilgisini ve nedenlerini yakından izlemiştir. Amerika'nın Çin siyasetini eleştiren ve Amerikalıları, «aynı gezegende Çin ile birlikte yaşamaya alışmaya» çağıran yazar, Owen Lattimore ile birlikte, **McCharty** salgınının hışmına uğramış; «Aşırı solculuk» ve «Dışişleri yetkililerini Çin Komünistleri lehinde etkilemekle» suçlanmıştır.

Yazarın elinizdeki bu çevirisinde, Asyalı, feodal ve bilimsel düşüncenin gelişmediği eski Çin'in Batı ülkelerince nasıl sömürgeleştirildiği; gelenekleri ile mağrur Çin yönetici sınıflarının uluslarından daha çok, niçin yabancıları kendilerine yakın buldukları anlatılmaktadır.

Yeni Çin'in doğuşu, bu oluşum karşısında Stalin dönemindeki Sovyetler Birliği ile Amerika'nın davranışları ise, her yönüyle ilgi çekici bir şekilde incelenmektedir. Yeni Çin, bu süreç sonunda «kendisi ile, «eşit iki ayrı devlet olarak yaşanması gereken» bir devlet olmuştur. Çin bunu nasıl başarmıştır? Eser, en çok, bunu anlatmaktadır.

Yazara göre, Modern Çin'i «doğru olarak anlamak» ve Çin konusunda «Yedinci Filodan bile büyük cehalet» ten kurtulmak, Çin'in «2000 Yılında 1 milyar nüfuslu ve tam endüstriyelleşmiş bir ülke hâline geleceği de hesaba katılırsa, bugün, herzamankinden daha büyük bir ihtiyaçtır.»

Eserleri

Modern China : A Bibliographical Guide to Chinese Works, 1898-1937 (K.C.Liu ile), 1950; **A Documentary History of Chinese Communism**, (Conrad Brand ve Benjamin Schwartz ile), 1951; **Trade and Diplomacy on the China Coast**, 1954; **China's Response to the West** (S. Y. Teng ile), 1954

Sevinç Matbaası, Ankara - 1969

Fiatı: 15 TL.